

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**НОВЕ АЛТЕРНАТИВЕ КАЗНИ ЗАТВОРА У КРИВИЧНОМ
ЗАКОНОДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ментор:

Проф. др Бранислав Ристивојевић

Кандидат:

мр Здравко Грујић

Нови Сад, 2016. године

Univerzitet u Novom Sadu
Pravni fakultet

Ključna dokumentacijska informacija

Redni broj: RBR	
Identifikacioni broj: IBR	
Tip dokumentacije: TD	Monografska dokumentacija
Tip zapisa: TZ	Tekstualni štampani materijal
Vrsta rada (dipl., mag., dokt.): VR	Doktorska disertacija
Ime i prezime autora: AU	mr Zdravko Grujić
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje): MN	Prof. dr Branislav Ristivojević, vanredni profesor
Naslov rada: NR	Nove alternative kazni zatvora u krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije
Jezik publikacije: JP	Srpski
Jezik izvoda: JI	srp. / eng.
Zemlja publikovanja: ZP	Srbija
Uže geografsko područje: UGP	Vojvodina
Godina: GO	2016.
Izdavač: IZ	autorski reprint
Mesto i adresa: MA	Novi Sad, Trg Dositeja Obradovića 1
Fizički opis rada: FO	7 poglavlja, 456 + XIII stranica, 8 tabela, 10 grafikona, 779 referenci
Naučna oblast: NO	Pravo
Naučna disciplina: ND	Krivično pravo

Predmetna odrednica, ključne reči: PO	Nove alternative kazni zatvora, alternativne krivične sankcije, rad u javnom interesu, kućni zatvor, alternativne mere, krivično zakonodavstvo Republike Srbije
UDK	
Čuva se: ČU	Biblioteka Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu
Važna napomena: VN	
Izvod: IZ	(strana X, XI)
Datum prihvatanja teme od strane Senata: DP	27. januar 2012. godine
Datum odbrane: DO	
Članovi komisije: (ime i prezime / titula / zvanje / naziv organizacije / status) KO	predsednik: Prof. dr Miomira Kostić, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu član: Prof. dr Branislav Ristivojević, vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu, mentor član: Prof. dr Dragiša Drakić, vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu

University of Novi Sad
Faculty of Law

Key word documentation

Accession number: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Monograph documentation
Type of record: TR	Textual printed material
Contents code: CC	Doctoral dissertation
Author: AU	Zdravko Grujić, M. Sc.
Mentor: MN	Branislav Ristivojević, PhD, Associate Professor
Title: TI	New alternatives to imprisonment in the criminal legislation of the Republic of Serbia
Language of text: LT	Serbian
Language of abstract: LA	eng. / srp.
Country of publication: CP	Serbia
Locality of publication: LP	Vojvodina
Publication year: PY	2016
Publisher: PU	Author reprint
Publication place: PP	Novi Sad, Trg Dositeja Obradovića 1
Physical description: PD	7 chapters, 456 + XIII pages, 8 tables, 10 graphs, 779 references
Scientific field SF	Law
Scientific discipline SD	Criminal Law
Subject, Key words SKW	New alternatives to imprisonment, alternative criminal sanctions, community service, house arrest, alternative measures, criminal legislation

	of Republic of Serbia
UC	
Holding data: HD	The Library of Faculty of Law, University of Novi Sad
Note: N	
Abstract: AB	(page XII, XIII)
Accepted on Senate on: AS	January 27 th , 2012.
Defended: DE	
Thesis Defend Board: DB	president: Miomira Kostić, PhD, Full Professor, Faculty of Law, University of Niš member: Branislav Ristivojević, PhD, Associate Professor, Faculty of Law, University of Novi Sad, menthor, member: Dragiša Drakić, PhD, Associate Professor, Faculty of Law, University of Novi Sad

САДРЖАЈ

Кључна документацијска информација	I
Key word documentation.....	III
Резиме	X
Summary.....	XII

Уводна разматрања.....	1
------------------------	---

ГЛАВА ПРВА ПОЈАМ И НАСТАНАК АЛТЕРНАТИВА КАЗНИ ЗАТВОРА

1. Основне напомене	10
2. Алтернативе казни затвора као посебна врста кривичних санкција	16
2.1. Од монизма до пете генерације кривичних санкција.....	18
3. Појам алтернатива казни затвора.....	24
4. Терминолошка неуједначеност у науци и међународним изворима у вези са појмом алтернативе казни затвора.....	29
5. Сврха алтернатива казни затвора и оправданост њихове примене	32
6. Настанак алтернатива казни затвора као одговор на кризу казне затвора	39
6.1. Пренасељеност пенитенцијарних установа	46
6.2. Цена извршења казне затвора	52
6.2.1. Приватизација пенитенцијарних установа.....	56
6.3. Призонијација и депривације.....	62
6.4. Стигматизација лица лишених слободе	69

ГЛАВА ДРУГА ТРАДИЦИОНАЛНЕ АЛТЕРНАТИВЕ КАЗНИ ЗАТВОРА: САНКЦИЈЕ

1. Опште напомене	72
2. Новчана казна?!	73
3. Условна осуда и пробација.....	80

3.1. Условна осуда у кривичном законодавству Републике Србије	85
4. Вербалне санкције “казнене опомене”	90
4.1. Судска опомена.....	92
5. Остале “традиционалне” алтернативе казни затвора.....	93

ГЛАВА ТРЕЋА

НОВЕ АЛТЕРНАТИВНЕ КАЗНИ ЗАТВОРА: САНКЦИЈЕ (УПОРЕДНО ПРАВО)

1. Систематика нових алтернативних кривичних санкција.....	96
2. Рад у јавном интересу	98
3. Кућни затвор	110
4. Електронски надзор.....	118
5. Новчана казна у дневним износима.....	126
6. Накнада штете.....	131
7. Амбулантни третман и упућивање у центре за обуку	135
8. Комбиновање нових алтернативних кривичних санкција са другим кривичним санкцијама	139
9. Посебне карактеристике нових алтернативних кривичних санкција.....	142

ГЛАВА ЧЕТВРТА

НОВЕ АЛТЕРНАТИВЕ КАЗНИ ЗАТВОРА: МЕЂУНАРОДНИ АКТИ И СТАНДАРДИ

1. Активности и најважнији акти Уједињених нација	148
1.1. Стандардна минимална правила Уједињених нација за мере алтернативне институционалном третману	151
“Токијска правила”	151
1.2. Правила Уједињених нација за поступање према затвореницама и примену мера алтернативних институционалом третману према преступницама	158
2. Савет Европе	163
2.1. Европска правила о санкцијама и мерама које се спроводе у заједници	165
2.1.1. Унапређење примене Европских правила о санкцијама и мерама које се спроводе у заједници	174
2.2. Пробациона правила Савета Европе.....	178

ГЛАВА ПЕТА
НОВЕ АЛТЕРНАТИВНЕ КАЗНЕ:
КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ У КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

1. Новелирање српског кривичног законодавства.....	187
2. Организациони оквир за примену алтернативних кривичних санкција и мера	189
3. Основни разлози увођења алтернативних кривичних санкција и мера у српско кривично законодавство	195
4. Структура изречених кривичних санкција у Републици Србији.....	198
5. Стање у пенитенцијарном систему Републике Србије	210
6. Систем кривичних санкција у законодавству Републике Србије.....	218
7. Казна рада у јавном интересу	220
7.1. Појам казне рада у јавном интересу	220
7.2. Увођење рада у јавном интересу у систем кривичних санкција: pro et contra	223
7.3. Правна природа рада у јавном интересу као кривичне санкције.....	229
7.4. Нормативно регулисање рада у јавном интересу у Кривичном законнику	235
7.4.1. Услови за изрицање казне рада у јавном интересу	237
7.4.2. Садржај казне рада у јавном интересу	247
7.4.3. Трајање казне рада у јавном интересу.....	253
7.4.4. Одмеравање казне рада у јавном интересу	255
7.4.5. Замена необављених часова казне рада у јавном интересу казном затвора	256
7.4.6. Предлог за скраћење трајања казне рада у јавном интересу.....	259
7.4.7. Стицај кривичних дела, застарелост и рехабилитација.....	261
7.4.8. Извршење казне рада у јавном интересу.....	263
7.4.9. Примена казне рада у јавном интересу у пракси.....	265
8. Кућни затвор	272
- Казна затвора која се извршава у просторијама у којима осуђени станује -.....	272
8.1. Појам и садржина казне кућног затвора.....	272
8.1.1. Модалитет извршења казне затвора или самостална казна	280
8.2. Правна природа кућног затвора	294
8.3. Оправданост увођења кућног затвора као самосталне казне	301

8.3.1. Сврха прописивања и извршења казне кућног затвора	302
8.3.2. Одмеравање казне кућног затвора	303
8.3.3. Одмеравање казне кућног затвора за кривична дела у стицају ...	307
8.3.4. Примена одредаба о условном отпусту,	312
застарелости и рехабилитацији	312
8.4. Извршење казне кућног затвора.....	317
8.4.1. Извршење кућног затвора са електронским надзором	323
8.4.2. Кућни затвор без електронског надзора.....	325
8.5. Истек казне кућног затвора и превремено отпуштање	326
8.6. Примена казне кућног затвора	327
9. Казна одузимања возачке дозволе	336
9.1. Извршење казне одузимања возачке дозволе	343
9.2. Примена казне одузимања возачке дозволе.....	344
10. Новчана казна у дневним износима.....	346
10.1. Извршење новчане казне	351
10.2. Примена новчане казне у пракси	352

ГЛАВА ШЕСТА НОВЕ АЛТЕРНАТИВЕ КАЗНИ ЗАТВОРА: МЕРЕ (УПОРЕДНО ПРАВО)

1. Нове „специфичне“ алтернативе казни затвора	356
1.1. Ослобођење од казне и условно ослобођење од казне	356
1.2. Одлагање изрицања казне, одлагање изрицања уз пробационе обавезе, одлагање извршења казне	359
2. Алтернативе извршењу казне затвора у пенитенцијарним установама (алтернативе институционализацији).....	363
2.1. Викенд затвори, фрагментарно затварање (полузатварање) и полуслобода	364
2.2. Преваспитни кампови и „куће на пола пута“	367
2.3. Условни отпуст	369
3. Алтернативне мере које се примењују у току кривичног поступка	376
3.1. Одлагање кривичног гоњења и обустава кривичног поступка	378
3.2. Медијација у кривичним стварима, програми помирења учиниоца и жртве кривичног дела и обештећење жртава.....	380

3.3. Кућни притвор 385

ГЛАВА СЕДМА

СПЕЦИФИЧНЕ АЛТЕРНАТИВЕ КАЗНИ ЗАТВОРА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

1. Ослобођење од казне 386

 1.1. Стварно кајање (и накнада штете) 389

 1.2. Поравнање учиниоца и оштећеног 390

 1.3. Примена института ослобођења од казне у пракси 393

2. Алтернативе извршењу казне затвора у пенитенцијарној установи 394

 2.1. Условни отпуст 394

3. Алтернативне мере у кривичном поступку 403

 3.1. Начело опортунитета кривичног гоњења 403

 3.2. Забрана напуштања стана (кућни притвор) 412

ЗАКЉУЧАК 419

ЛИТЕРАТУРА 431

НОВЕ АЛТЕРНАТИВЕ КАЗНИ ЗАТВОРА У КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Резиме:

Предмет истраживања и рада на докторској дисертацији „Нове алтернативе казни затвора у кривичном законодавству Републике Србије“ представља анализа појма, садржаја, услова за изрицање, извршења и ефеката нових алтернативних кривичних санкција и мера. Прописивањем нових алтернатива казни затвора новелирано кривично законодавство Републике Србије сврстава се у ред савремених кривичноправних система које карактерише успостављање хуманијих начина реаговања на блаже облике криминалног понашања и развој алтернативног концепта кажњавања учинилаца лакших кривичних дела.

Циљ истраживања представља критичка анализа нормативног садржаја нових алтернатива казни затвора у српском кривичном законодавству и компаративна нормативна анализа решења из упоредних система, преиспитивање усклађености легислативних решења са основним стандардима у овој области представљеним у међународним актима Уједињених нација и Савета Европе, утврђивање делотворности и ефеката примене нових алтернатива казни затвора у нашем кривичноправном систему, преиспитивање оправданости увођења и реалних домета нових алтернатива казни затвора у супростављању блажим облицима криминалитета, као и утврђивање утицаја њихове примене на функционисање целокупног система кривичног правосуђа у Републици Србији.

Структуру докторске дисертације чини седам поглавља у којима су обрађена најзначајнија питања која се односе на прописивање и примену нових алтернатива казни затвора. Први део посвећен је утврђивању појма и разлозима настанка нових алтернативних кривичних санкција и мера, као одговора на „кризу казне затвора“. У другом делу разматрају се традиционалне алтернативе овој казни и утврђује њихов домен примене у нашем кривичноправном систему. Трећи део посвећен је настанку и развоју нових алтернатива казни затвора у упоредном праву, а четврти најзначајнијим међународним актима у области прописивања и примене нових алтернатива казни затвора. Пети, централни, део истраживања представљају нове алтернативне кривичне санкције у нашем кривичном законодавству: рад у јавном интересу, кућни затвор, казна одузимања возачке

дозволе и систем новчане казне у дневним износима, односно њихова теоријска и критичка нормативна анализа, као и утврђивање ефеката њихове досадашње примене и утицаја на функционисање система кривичног правосуђа. У шестом делу анализирају се специфичне нове алтернативне мере у упоредном праву којима се потенцијално може остварити алтернација изрицања казне затвора, односно извршења казне у пенитенцијарној установи, док је седми део посвећен специфичним алтернативним мерама у нашем кривичноправном систему, односно новим основама за ослобођење учиниоца од казне, стварном кајању и поравнању учиниоца и оштећеног (жртве), институту условног отпуста, начелу опортунитета кривичног гоњења и кућном притвору.

У складу са постављеним циљевима овог научног истраживања, а након свеобухватне анализе предмета проучавања и на основу лонгитудиналног истраживања изречених и извршених нових алтернативна казни затвора у периоду десетогодишње примене, потврђене су и научно објашњене две основне и шест радних хипотеза.

У закључним разматрањима докторске дисертације сублимирају се резултати истраживања и представљају предлози *de lege ferenda*, како би се у измењеном нормативном и институционалном оквиру омогућила ефикаснија примена нових алтернатива казни затвора у пракси кривичног правосуђа, али и остварио утицај на делотворније функционисање кривичноправног система у Републици Србији.

Кључне речи: нове алтернативе казни затвора, алтернативне кривичне санкције, рад у јавном интересу, кућни затвор, алтернативне мере, кривично законодавство Републике Србије

NEW ALTERNATIVES TO IMPRISONMENT IN CRIMINAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Summary

The subject of a research and doctoral thesis “New alternatives to imprisonment in criminal legislation of the Republic of Serbia” is the analysis of the concept, content, condition of imposition, execution and effects of the new alternative criminal sanctions and measures. Introduction of the new alternatives to imprisonment in criminal justice system ranks the Republic of Serbia legislation among contemporary criminal systems, which are characterized by the establishment of more humane ways of responding to milder forms of criminal behavior and the development of an alternative concept of treatment and punishment for perpetrators of minor offences.

The objectives of the research are a critical and comparative analysis of normative content for the new alternatives to imprisonment in criminal legislation, reassessment of the compliance with minimal standards provided in international documents, determination of the effectiveness of the imposition and implementation of the new alternatives to imprisonment, reassessment of the justification and possible scope of resisting milder forms of criminality, as well as determination of the impact of their implementation in the functioning of the entire criminal justice system of the Republic of Serbia.

The doctoral dissertation consists of seven chapters which are mostly addressed to the important issues relating to the regulation and implementation of the new alternatives of imprisonment. The first part is devoted to the determination of the concept and the reasons for the emergence of new alternative criminal sanctions and measures, as a response to the "crisis of the imprisonment." The second part deals with the traditional alternatives to prison sentence and determines their scope of application in our criminal justice system. The third part is dedicated to the appearance and development of the new alternatives to imprisonment in comparative law, and the fourth is dealing with most important international instruments in this domain, provided by United Nations and Council of Europe. The fifth, and the central, part of the research presents the new alternative criminal sanctions in our criminal law: community service, house arrest, the penalty of seizure of driver's license and a system of day-fines, their theoretical and critical normative analysis, as well as the effects of their application and

the impact on the functioning in our criminal justice system. The sixth part deals with the specific new alternative measures in the comparative law, which potentially can achieve alteration of imprisonment or the execution of a prison sentence in the penal institution, while the seventh part deals with the specific alternative measures in our criminal justice system, and the effects and the impact on their implementation.

In accordance with the objectives of the research, after comprehensive analysis of the subject, and on the basis of longitudinal research of imposed and implemented new alternatives in the past decade, we confirmed and scientifically explained two basic and six operating hypothesis.

In the concluding remarks of the doctoral dissertation we sublimate the research results and present the proposals *de lege ferenda*, in order to influence the creation of a different normative and organizational framework for the implementation of the new alternatives to imprisonment, but also to make an impact on the effective functioning of the criminal justice system in the Republic of Serbia.

Key words: new alternatives to imprisonment, alternative criminal sanctions, community service, house arrest, alternative measures, criminal legislation of Republic of Serbia

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Предмет истраживања и рад на докторској дисертацији „Нове алтернативе казни затвора у кривичном законодавству Републике Србије“ посвећен је критичкој анализи нормативног садржаја, утврђивања обима примене и ефеката нових алтернатива казни затвора, као и њиховог утицаја на функционисање целокупног система кривичног правосуђа у Републици Србији. Иако у домаћој литератури постоји значај број радова који су посвећени питањима алтернатива казни затвора, систематско истраживање нових алтернативних кривичних санкција и мера није било предмет претходног проучавања.

У упоредном кривичном праву нове алтернативе казни затвора настају и развијају се током последњих неколико декада двадесетог века у државама англосаксонске, а потом и европско-континенталне правне традиције. Њихов допринос хуманизацији и ефикасности функционисања савремених кривичноправних система, али и промени приступа према учиниоцима лакших кривичних дела и дела „средњег криминалитета“, условио је да се неки од облика алтернативног поступања и кажњавања учинилаца уведу и у наше кривично законодавство.

Важно је на самом почетку указати да је и казна затвора настала као алтернатива традиционалним казнама, првенствено смртној и телесним казнама. Крајем осамнаестог и почетком деветнаестог века настаје казна затвора са циљем да успостави хуманији начин кажњавања учинилаца и да, уместо напада на живот и тело, кривичноправну репресију усмери ка одузимању личне слободе и основних права учинилаца кривичних дела.

Непосредно након увођења, казна лишења слободе преузима улогу најважније казне и до данас заузима централни положај у систему кривичних санкција. Њен значај, како се истиче у литератури, не произилази из њене честе примене, већ због чињенице да се од прописане казне затвора очекује да има генерално превентивно дејство, али и што неке друге кривичне санкције не могу постојати без ове казне.

С друге стране, не може се оспорити чињеница да казна затвора не представља ефикасно средство у супростављању криминалитету и изазовима које савремени облици овог феномена постављају пред кривично правосуђе. Она је

због своје неделотворности, од свог настанка или преузимања статуса централног механизма у спречавању и сузбијању криминалитета, предмет бројних критика и оспоравања. Данас се казна затвора налази у специфичној „кризи“ која није последица концептуалног карактера или идентитета ове казне, већ је консеквентна учесталости изрицања и начину организовања њеног извршења.

Насупрот оспоравањима и критици казне затвора који се износе у теорији, али и неспорној „кризи“, савремена кривична законодавства под „притиском“ креиране „пунитивне јавности“, створене атмосфере страха од злочина и угрожене безбедности појединца, друштва и државе, шире границе кривичноправне репресије и реafirмишу примену казни лишења слободе.

Промена казног концепта и повратак архаичној ретрибуцији представља путоказ кривичним судовима да ускладе своју казнену политику прокламовној политици законодавца и да „бескомпромисно“ примењују казне затвора. „Нови ретрибутивизам“ и „пенални популизам“ представљају појмове којима се може означити основни савремени криминално-политички концепт присутан у упоредном кривичном законодавству и пракси кривичног правосуђа.

Истовремено се, као антипод оваквом законодавном приступу и пракси судова, развија и систем нових алтернативних кривичних санкција и мера чији је циљ избегавање изрицања и примене казне затвора према одређеним категоријама учинилаца лакших кривичних дела. Насупрот неокласичном ретрибутивизму и реafirмацији казне лишења слободе, настанак нових алтернатива казни затвора заснован је да другачијој основи - дискурсу ресторативне правде и утилитаризму као основи примене.

За разлику од казне затвора која је као алтернатива заменила традиционалне казне и изменила систем кажњавања, од нових алтернатива казни затвора се не очекује да у потпуности замене казну лишења слободе. Основни циљ њиховог увођења је да се ограничи примена казни затвора, превентивно краткотрајних, због читавог низа емпиријски доказаних негативних последица које извршење казне затвора у пенитенцијарним установама производи по осуђена лица, да умањи проблем пренасељености и преоптерећености пенитенцијарних система и смањи трошкове њиховог функционисања, али и да допринесе ефикасности целокупног система кривичног правосуђа.

Дефинисање предмета и циља истраживања детерминисано је околностима које обележавају стање у савременом кривичноправном систему Републике

Србије. Наиме, као основно, кривично законодавство у потпуности новелирано током последњих десетак година. Нови Кривични законик је изменио и модернизовао традиционални систем кривичних санкција, прописивањем нових казни: рада у јавном интересу, одузимања возачке дозволе и кућног затвора као модалитета извршења казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује. Поред нових алтернативних кривичних санкција, Кривични законик предвиђа и нове основе за примену традиционалних кривичноправних института на основу којих се може остварити сврха прописивања и изрицања кривичних санкција без „класичног“ кажњавања учинилаца кривичних дела. Кривично извршно законодавство новелирано је упоредо са материјалним. Усвајањем Закона о извршењу кривичних санкција, а касније и посебног Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера, заокружени су нормативни и институционални оквири за примену нових алтернатива казни затвора, али уведене и друге значајне новине у извршној области. Кривично процесно законодавство од 2001. године карактерише доношење неколико Законика о кривичном поступку, али и веома честе и неконзистентне измене и допуне закона. Оно што је важно за наше истраживање јесу одредбе процесног карактера којима се прописује и примењује алтернативни приступ учиниоцима кривичних дела у току или пре започињања кривичног поступка. У раду смо пажњу посветили новим кривичнопроцесним институтима на основу којих тужилац може одустати од кривичног гоњења или одложити кривично гоњење, односно примени начела опортунитета кривичног гоњења, али и алтернативама институционалном лишавању слободе окривљеног у току кривичног поступка, посебно мери забране напуштања стана (кућном притвору).

Други разлог који нас је определио у одабиру и дефинисању предмета истраживања представља чињеница да је од почетка примене нових алтернатива казни затвора протекло десет година, што сматрамо оптималним временским периодом након којег се може анализирати ефекат примене појединих алтернативних кривичних санкција и мера и утврђивање њиховог укупног утицаја на делотворност и функционисање система кривичног правосуђа.

Следећи разлог представља чињеница да је стопа лица лишених слободе у Републици Србији готово учетворостручена у последњих двадесетак година, али и да након увођења нових алтернатива казни затвора није дошло до смањења стопе затворске популације. Последично порасту броја лица лишених слободе и

ограничених смештајних капацитета у затворским установама, пренасељеност затвора у Републици Србији представља посебан проблем у функционисању кривичноправног система. У том контексту указујемо да је према подацима Савета Европе из 2012. године у Републици Србији забележен највиши индекс пренасељености пенитенцијарног система на Старом контитенту.

Последња околност која нас је усмерила ка овом предмету истраживања представља структура изречених кривичних санкција у периоду који претходи увођењу и након почетка примене нових алтернатива казни затвора. Наиме, резултати прелиминарног истраживања указали су да је у структури изречених кривичних санкција најзаступљенија условна осуда, као традиционална алтернатива казни затвора, са нивоом учешћа изнад половине пресуђеног криминалитета у посматраном периоду, док је заступљеност казни затвора износила изнад једне четвртине изречених кривичних санкција, од чега казне затвора до годину дана чине просечно преко три четвртине казни. Учешће нових алтернативних кривичних санкција је минимално – казна рада у јавном интересу изречена је у просеку од око 1% пресуда, казна одузимања возачке дозволе у 0,0%, док се једино код казне кућног затвора бележи раст у последњих пар година (до нивоа од око петине изречених казни затвора до годину дана).

Подаци из прелиминарног истраживања нам указују две важне и супростављене чињенице. Као прво, постоји усмереност судске праксе ка алтернативном „кажњавању“ учинилаца, имајући у виду да је у више од половине донетих пресуда изречена традиционална алтернатива казни затвора, као и да она може представљати „спону“ за усмеравање казнене политике судова ка примени нових алтернатива казни затвора. И као друго, без обзира на увођење нових алтернативних кривичних санкција и мера, учесталост изрицања краткотрајних казни затвора (до годину дана) упућује на закључак да судови нису препознали „алтеративни потенцијал“ и неопходност примене нових алтернатива казни затвора.

Циљ истраживања представља критичка анализа нормативног садржаја нових алтернатива казни затвора у српском кривичном законодавству и компаративна нормативна анализа решења из упоредних система у којима је успостављена традиција примене нових алтернативних кривичних санкција и мера, преиспитивање усклађености легислативних решења са основним стандардима у овој области представљеним у међународним актима Уједињених

нација и Савета Европе, утврђивање делотворности и ефеката примене нових алтернатива казни затвора у нашем правном систему, преиспитивање оправданости увођења и реалних домета нових алтернатива казни затвора у супростављању блажим облицима криминалног понашања, као и утврђивање утицаја њихове примене на функционисање целокупног система кривичног правосуђа у Републици Србији.

Начин дефинисања предмета и циља истраживања условио је коришћење адекватних методолошких поступака и метода за прикупљање, обраду и тумачење чињеница. Имајући у виду да један од основних циљева истраживања представља анализа нормативног садржаја нових алтернатива казни затвора, као основни коришћени су правно догматски и нормативни метод, као и метод анализе садржаја. Приликом компаративне анализе нормативног садржаја алтернативних кривичних санкција и мера у упоредном праву и релеватним међународним изворима коришћен је и упоредноправни метод, док је приликом анализе настанка и развоја система нових алтернатива казни затвора у упоредном праву коришћен историјскоправни метод. За анализу досадашње примене и ефеката нових алтернативних кривичних санкција и мера у кривичном законодавству Републике Србије коришћени су статистички методи. За предлоге *de lege ferenda*, које износимо у закључним разматрањима, користили смо и метод предикције.

Приликом провере хипотеза, као основног циља спроведеног истраживања, коришћени су аналитичко-синтетички и индуктивно-дедуктивни методи, како би се анализом општих и појединачних података прикупљених применом поменутих метода извели тачни и поуздани закључци.

Истраживање предмета и циља започето је постављањем две основне и шест радних хипотеза.

Прва основна хипотеза гласи: „Прописивање и примена нових алтернатива казни затвора у кривичном законодавству Републике Србије доприноси модернизацији и хуманизацији кривичноправних средстава реаговања на блаже облике криминалног понашања и развоју алтернативног концепта поступања и кажњавања учинилаца кривичних дела, и, истовремено, сврстава српско кривично законодавство у ред савремених кривичноправних система који у супростављању лакшим облицима криминалитета краткотрајне казне затвора примењују као *ultima ratio*, избегавајући негативне консеквенце институционалног извршења казне затвора и успостављајући ефикасније системе кривичног правосуђа.“

Друга основна хипотеза гласи: „Ефекти досадашње примене нових алтернатива казни затвора нису оправдали основне разлоге њиховог увођења у кривично законодавство Републике Србије, ни остварили утицај на смањење примене краткотрајних казни затвора, смањење пренасељености пенитенцијарног система, смањење трошкова извршења казни и мера лишења слободе, ублажавања негативних консеквенци институционалног извршења казне затвора, нити укупној делотворности и функционалности система кривичног правосуђа.“

Прва радна хипотеза гласи: „Нормативно регулисање нових алтернатива казни затвора не представља резултат планског и систематског приступа приликом прописивања релевантних законских одредаба, што потврђују њихове честе измене и допуне.“

Друга радна хипотеза гласи: „Кривично законодавство Републике Србије карактерише неусклађеност материјалноправних, процесних и извршних кривичних одредаба којима су регулисане нове алтернативне кривичне санкције и мере, укључујући и терминолошку неуједначеност појединих института.“

Трећа радна хипотеза гласи: „И поред недостатака у законском оквиру, увођење, нормативно регулисање и примена нових алтернатива казни затвора је у основи усклађена са минималним стандардима предвиђеним у релевантним међународним изворима.“

Четврта радна хипотеза гласи: „У кривичном законодавству прописане су нове алтернативне кривичне санкције и више алтернативних мера и поступака чијом применом се може алтернирати изрицање казне затвора. У досадашњој пракси, једино казна кућног затвора, као модалитет извршења казне затвора, и примена начела опортунитета кривичног гоњења (уз обавезу окривљеног да уплати одређени новчани износ) представљају институте чијом применом се остварује успешна алтернација казне затвора. Алтернативни потенцијал осталих нових алтернатива казни затвора није искоришћен.“

Пета радна хипотеза гласи: „Ефикасна примена нових алтернатива казни затвора детерминисана је институционалним, кадровским и организационим капацитетима органа надлежних за њихово спровођење; тренутни кадровски и организациони капацитети Повереничке службе не омогућавају успешно спровођење изречених или одређених нових алтернативних кривичних санкција и мера; Повереничка служба која функционише у оквиру Управе за извршење кривичних санкција не представља адекватни организациони оквир за делотворну

примену нових алтернатива казни затвора, већ се мора основати посебна Пробациона служба, организована по угледу на успешне моделе ових служби који функционишу у упоредноправним системима.“

Шеста радна хипотеза гласи: „У Републици Србији није на адекватан начин у широј јавности спроведено промовисање примене нових алтернатива казни затвора и значаја алтернативног приступа учиниоцима лакших кривичних дела; очигледан је недостатак програма едукације судија и тужилаца о потреби и важности шире примене ових санкција и мера за функционисање целокупног система кривичног правосуђа; у поступку спровођења нових алтернативних кривичних санкција и мера не постоје, нити се развијају, програми који укључују организације и појединце из заједнице; очигледана је недостатак истраживања и евалуација примене нових алтернатива казни затвора у пракси.“

Докторска дисертација „Нове алтернативе казни затвора у кривичном законодавству Републике Србије“, поред уводних и закључних разматрања, састоји се од седам делова, систематизованих у оквиру посебних поглавља (глава). Прва глава посвећена је утврђивању појма алтернатива казни затвора, као посебне врсте кривичних санкција, разграничењу термина алтернативне кривичне санкције и алтернативе казни затвора, представљању поделе на традиционалне и нове алтернативе казни затвора, термилошкој неуједначености приликом употребе ових појмова у науци, законодавству и међународним изворима, питању сврхе прописивања нових алтернатива казни затвора, али и разлозима настанка алтернативних кривичних санкција и мера као одговора на специфичну „кризу затвора“.

У другој глави разматрају се питања настанка и врсти традиционалних алтернатива казни затвора, критичком преиспитивању става о новчаној казни као традиционалној алтернативи казни затвора, али се и анализирају ефекти примене условне осуде и судске опомене, традиционалних алтернативних кривичних санкција у српском кривичном законодавству.

Трећа глава посвећена је настанку и почетку примене нових алтернативних кривичних санкција у упоредном кривичном праву. У овом делу представљене су најзначајније нове кривичне санкције: рад у јавном интересу, кућни затвор, електронски надзор, новчана казна у дневним износима, амбулантни третман и упућивање у центре за обуку, али и указано на њихове посебне карактеристике и могућност истовременог изрицања две или више нове алтернативне кривичне

санкције. У овом делу представља се и нормативни садржај нових алтернативних кривичних санкција из више упоредних кривичних законодавстава.

У четвртој глави представљамо и анализирамо најзначајније међународне акте у области промовисања и примене алтернатива казни затвора усвојених од стране организације Уједињених нација и Савета Европе. Указујући на укупност међународноправних извора у овој области, посебно су анализирани одредбе „Токијских правила“, „Правила из Бангкока“, Европских правила о санкцијама и мерама које се спроводе у заједници и Правила о унапређењу њихове примене, као и Пробациона правила Савета Европе.

Пета глава представља централни део рада и посвећена је новим алтернативним кривичним санкцијама у кривичном законодавству Републике Србије. У овом делу дисертације разматрају се питања новелирања кривичног законодавства, стварања организационог оквира за примену нових алтернативних кривичних санкција и мера, основних разлога њиховог увођења у кривичноправни систем, стања у пенитенцијарном систему и структури и тенденцијама у изрицању кривичних санкција у Републици Србији. Критички се анализира нормативни садржај нових алтернативних кривичних санкција: казне рада у јавном интересу, казне одузимања возачке дозволе, казне кућног затвора и новчане казне у дневним износима. У овом делу се разматрају питања правне природе нових алтернативних кривичних санкција, разлога за и против њиховог увођења, садржаја, услова за изрицање, начина одмеравања, примени одредаба о начину одмеравања за кривична дела у стицају, застарелости и рехабилитацији. Посебно су анализирани одредбе о начину извршења ових кривичних санкција, али и представљена њихова досадашња примена у пракси с циљем да се утврде ефекти и домет примене алтернативних кривичних санкција у српском кривичном законодавству.

Шеста глава посвећена је питањима нових алтернативних мера у упоредном кривичном праву, односно новим специфичним алтернативама казни затвора (ослобођењу од казне, одлагању изрицања и извршења казне), алтернативама институционализацији („викенд“ затвору, фрагментарном затвору, полуслободи и полузатварању, преваспитним камповима и „кућама на пола пута“ и условном отпусту), али и алтернативним мерама које се примењују у кривичном поступку (одлагању и обустави кривичног поступка, медијацији, програмима поравнања, кућном притварању).

Седма глава посвећена је специфичним алтернативама казни затвора у српском кривичном законодавству, односно, институтима ослобођења од казне, стварног кајања и накнаде штете, поравнању учиниоца и оштећеног, условном отпусту као алтернативи извршења казне у затворским установама, примени начела опортунитета кривичног гоњења и кућног притвора, као мери алтернације институционалног лишавања слободе окривљеног лица у кривичном поступку. У овом делу је анализирана досадашња примена ових института и утврђени њихови ефекти примене у алтернацији казни затвора.

ГЛАВА ПРВА

ПОЈАМ И НАСТАНАК АЛТЕРНАТИВА КАЗНИ ЗАТВОРА

1. Основне напомене

Дефинисање предмета истраживања и рад на дисертацији „Нове алтернативе казни затвора у кривичном законодавству Републике Србије“ условио је да се на самом почетку одредимо према савременим тенденцијама у систему друштвене реакције усмерене ка спречавању и сузбијању, односно контроли криминалитета,¹ али и специфичностима прокламованих криминално-политичких циљева и предвиђеним кривичноправним средствима за њихово остваривање.

Циљеве савремене друштвене реакције на криминално понашање карактеришу супростављени концепти којима се проширује кривичноправна репресија, прописивање нових инкриминација и поштравање казни, пре свих казне лишења слободе, али се истовремено развијају хуманији и мање пунитивни системи алтернативних кривичних санкција и мера који су усмерени ка учиниоцима лакших кривичних дела. Такав сукоб концепата у оквиру савременог кривичног права, тзв. експанзионизам кривичног права² и развијање алтернативног приступа кажњавању учинилаца кривичних дела, у литератури се симболично означава као феномен „бифуркационе стратегије или стратегије дуплог колосека“.³

¹ Полазећи од “историје садашњости” и “новог колективног искуства криминалитета и опште несигурности у друштву” *Garland* идентификује потребу реконфигурисања области контроле криминалитета и кривичног правосуђа, али не кроз „утврђивање нове логике, епохалне трансформације или радикалног предлагања нових институција или структура.“ Потреба успостављања нових подразумева „реконфигурисање комплекса структура и стратегија опште безбедности у друштву састављених од старих и нових елемената, при чему се стари ревидирају и реоријентишу ка новом оперативном контексту, док се нови модификују и циљу континуитета успешних пракси и других модела из претходног периода.” *D. Garland, The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*, Oxford, 2011, str. 23. Другим речима, “криза “казненог модернизма” допринела је настанку и развоју стратегија контроле криминалитета које представљају одговор савремених држава на “нормалност” високе стопе криминалитета, као нормалне друштвене чињенице, и неуспеха органа кривичног правосуђа у супростављању криминалитету. *D. Garland, Limits of the Sovereign State, Strategies of Crime Control in Contemporary Society, British Journal of Criminology*, Vol. 36, No. 4, 1996, str. 445.

² Видети: З. Стојановић, Кривичноправни експанзионизам и законодавство Србије, *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, IV део, приредио Ђ. Игњатовић, Београд, 2010, стр. 34.

³ “Повећана строгост у кажњавању тешких и најопаснијих облика криминалитета, истовремено прати и шири примена неинституционалних мера за учиниоце лакших кривичних дела, односно, ствара се феномен „бифуркационе стратегије или стратегије дуплог колосека“ који доводи до

Наиме, основни циљ кривичног права је обављање заштитне функције која се остварује прописивањем одређених понашања као кривичних дела и кривичних санкција за та дела, као и услова за њихову примену према учиниоцима кривичних дела. Основу легитимности кривичноправних норми, у вредносном смислу, представља схватање да кривичноправна репресија и кривично право у целини морају у суштинском смислу бити оправдани и нужни, а кривичноправна заштита се мора свести на неопходан минимум, односно на заштиту човека и других основних вредности друштва. Кривично право мора бити *ultima ratio* у сузбијању друштвено опасних понашања, а то је оно што, између осталог, обезбеђује легитимност кривичноправне репресије.⁴

Међутим, реформу кривичног законодавства у европским земљама у последњој деценији карактерише прописивање великог броја нових кривичних дела, одступање од неких основних начела кривичног права која дуго време нису довођена у питање и коришћење кривичног права као *sola* или *prima ratio*, а не *ultima* или *extrema ratio*.⁵

У материјалном, процесном и извршном кривичном праву долази до изражаја постављање као главног циља постизање безбедности и отклањање различитих извора опасности, а не остваривање превенције засноване на сразмерној репресији. Тако, све се чешће посеже за кривичним правом у предзони угрожавања заштићеног добра, инкриминишу се припремне радње, а има и настојања да се одустане од заштитне функције кривичног права схваћене у уобичајеном смислу, те да му се као основни задатак постави остваривање безбедности. Безбедносна оријентација у кривичном праву увек значи и заоштравање и ширење кривичноправне репресије. Све више опасност, а мање кривично дело постаје основ за кривичноправну реакцију.⁶ Последично,

истовременог јачања и благости и строгости у кажњавању и уводи шири круг грађана у систем формалне социјалне контроле.“ С. Соковић, Савремене глобалне тенденције у контроли криминалитета (карактеристике, перспективе и осврт на домаће прилике), *Crimen*, број 2, Београд, 2011, стр. 217.

⁴ „Друштво путем кривичног права изражава своје очекивање да ће се његови чланови уздржати од вршења понашања која су проглашена кривичним делима. То значи да није примарни циљ кривичног права примена казне и кривичних санкција, већ се оно, напротив, заснива на претпоставци да већина грађана неће вршити кривична дела. Само у случају када појединци изневере очекивања у том смислу, на њих се примењују кривичне санкције. Кривично право може да функционише само ако примена кривичних санкција представља изузетак, ако се оне примењују само у односу на један мањи број чланова тог друштва.“ З. Стојановић, *Кривично право – општи део*, Београд, 2010, стр. 3, 4. и 23.

⁵ З. Стојановић, *Кривичноправни експанзионизам и законодавство Србије*, *Op. cit.*, стр. 37.

⁶ З. Стојановић, *Превентивна функција кривичног права*, *Crimen*, број 1, 2011, стр. 4-5.

хипертрофија кривичног права, како је описује Игњатовић, доводи до атрофије кривичноправног система.⁷

Иманентно ширењу круга инкриминација је прописивање строгих казни, пре свих казне затвора. Пооштравање казнене политике законодавца, као реалност криминално-политичких стремљења данашњице, односи се на већину постојећих инкриминација.⁸ Строжија казнена политика је резултат званичне политичке реторике која строгим казнама и кажњавањем за најситније преступе, у времену опште несигурности добија наклоност јавности и задовољава неоконзервативну носталгију за класичним ретрибутивизмом изражену пре свега код богатих и самим тим и утицајних друштвених група.⁹ С тим у вези, постоји готово општи консензус пенолога да последњи временски период карактерише „очврснути казнени сензибилитет“ који је резултирао пооштравањем кажњавања у пеналној пракси.¹⁰

Директна последица стања које карактерише експанзионизам кривичног права и архаична ретрибуција као преовлађујући концепт кажњавања довеле су до „епидемијских“ размера број осуђених лица и „хроничне“ пренасељености већине пенитенцијарних система. Трошкови одржавања кривичног правосуђа, укључујући и систем извршења кривичних санкција, представљају енорман терет за сваку државу,¹¹ па се, како указује *Christie*, целокупан комплекс усмерен на контроли криминалитета може посматрати и као индустрија.¹²

⁷ Ђ. Игњатовић, *Криминологија*, Београд, 2011, стр. 142.

⁸ Ристивојевић, у том контексту, износи став који се односи на српско кривично законодавство и пречесте неконзистентне измене истог: „Описана настојања законодавца оличена у предлозима закона који су упућени у Народну скупштину, а која воде заоштравању криминалне политике и ширењу кривично-правне репресије нису нова на законодавном плану. Ако посматрамо период и пре доношења КЗ оне су, може се слободно рећи, темељно кретање или опредељење, а не инцидент. Изузетак је једино сам КЗ...Оваква кретања код законодаваца у науци су већ оцењена као штетна за кривично право и названа „пунитивни популизам“.“ Б. Ристивојевић, Негативна криминално-политичка кретања у материјалном кривичном законодавству Србије од доношења КЗ: темељно опредељење законодавца или инцидент, *Crimen*, Број 2, 2012, стр. 187, 188.

⁹ С. Соковић, Савремене глобалне тенденције у контроли криминалитета (карактеристике, перспективе и осврт на домаће прилике), *Op. cit.*, стр. 216. Конструкција „неоконзервативна носталгија за класичним ретрибутивизмом“ према: С. Shearing, Punishment and Changing face of the Governance, *Punishment & Society*, Vol. 3, No. 2, 2011, str. 203-220.

¹⁰ S. Hulley, B. Crewe, S. Wright, Re-examining the problems of long-term imprisonment, *British Journal of Criminology*, Advance Access published August 5th 2015, доступно на: <http://bjc.oxfordjournals.org>, приступ 15. септембар 2015. године.

¹¹ N. Bishop, U. Schneider, Improving the Implementation of the European Rules on Community Sanctions and Measures: Introduction to a New Council of Europe Recommendation, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 3, 2001, str. 180.

¹² О томе: N. Christie, *Crime Control as Industry*, London, 1994.

Консеквентно постојећем стању у пенитенцијарним установама не може се остварити заштита прокламованих минималних права осуђеника, нити омогућити примена третмана и појединачних програма поступања.¹³ Практично се, и непосредно, напушта концепт ресоцијализације осуђених лица.¹⁴ Како истиче *Вок*, према учиниоцу кривичног дела се више не приступа као према суграђанину, већ као према непријатељу који стоји ван заједнице и кога треба елиминисати.¹⁵

Призонизација, депривације, фрустрације и друге бројне негативне последице извршења казне затвора по осуђено лице, неадекватна постпенална помоћ и прихват, али и неспремност државе, друштва и локалне заједнице да без стигматизирајућих ефеката прихвате и пруже прилику лицима након издржане казне, готово сигурно води ка рецидивизму и тиме затвара “зачарани круг” започет извршењем кривичног дела.

У процесу трансформације казнене реакције на криминалитет рана фаза је обележена напуштањем концепта рехабилитације седамдесетих година, након чега је следила фаза заостравања казнене политике позивањем на ред, право и одговорност током осамдесетих година, чиме су од деведесетих година створени услови за развијање пеналног популизма, као текуће фазе.¹⁶ У складу са променама формалне реакције на криминално понашање развија се и нови пенолошки дискурс који се заснива на појмовима ризик, вероватноћа и ефикасна контрола и управљање.¹⁷

Суштина приступа нове пенологије јесте у примени метода процене ризика у погледу будућег понашања учиниоца кривичног дела и сходно томе његово

¹³ Више о томе: Н. Ј. Albrecht, *Prison Overcrowding – Finding Effective Solutions, Strategies and Best Practices Against Overcrowding in Correctional Facilities*, Report of the Workshop, Twelfth UN Congress onn Crime Prevention and Criminal Justice, United Nations Asia and Far East Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, March 2011, Tokyo, Japan, str. 65-130.

¹⁴ Мартинсоново питање “*what works?*” о реформама затвора и делотворности третмана и програма ресоцијализације, и одговора “*nothing works*” након спроведеног истраживања, представља основ промене казнене политике у САД и почетак заокрета у правцу реафирмације ретрибутивистичког концепта. Видети: R. Martinson, *What works? – questions and answers about prison reforms*, *The Public Interest*, 1974, str. 22-54. О одустајању од идеје рехабилитације и у: F. A. Allen, *The Decline of the Rehabilitative Ideal in American Criminal Justice*, *Cleveland State Law Review*, Vol. 27, 1978, str. 147-158.

¹⁵ М. Вок, *Über die Positive Spezialprävention in den Zeiten des Feindstrafrechts*, *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, IV део, приредио Ђ. Игњатовић, Београд, 2010, стр. 30.

¹⁶ С. Соковић, *Нова рехабилитација: концептуални и практични оквири*, *Ревизија за криминологију и кривично право*, Vol. 52, број 3, 2014, стр. 10.

¹⁷ М. М. Feeley, J. Simon, *The New Penology: Notes on the Emerging Strategy of Corrections and its Implication*, *Criminology*, Vol. 30, No. 4, 1992, str. 450.

укључивање у одређени програм поступања. Популарност нових пенолошких програма се темељи на чињеници да се њихови циљеви могу лакше евалуирати и презентовати, као и у чињеници да практичарима указује на јасне и реалне правце за остваривање циљева постављених званичном криминалном политиком у оквирима расположивих ресурса, што се у целини уклапа и у генерално популистички приступ контроли криминалитета.¹⁸

Међутим, како указује *Felson*,¹⁹ најтежа кривична дела у укупном броју извршених на глобалном нивоу чине проценат који се не сматра застрашујућим, напротив.²⁰ Погрешна представа у најширој јавности о реалним размерама криминалитета представља резултат сензационалистичког извештавања средстава масовне комуникације о извршеним кривичним делима и стварањем специфичних митова о злочинима,²¹ ширења “моралне панике”,²² политичким манипулацијама представника државних органа (или претендената - политичких опонената)

¹⁸ С. Соковић, Нова рехабилитација: концептуални и практични оквири, *Ревизија за криминологију и кривично право*, број 3, 2014, стр. 15.

¹⁹ У поглављу „Заблуде и истине о злочину“, овај аутор указује на заблуде о свакодневном криминалиту наглашавајући да се искривљена слика о размерама злочина појављује под утицајем масовних медија. „Злочини у полицијским авантуристичким емисијама, као и у вестима, изгледају драматично и озбиљно. Доминирају насилни случајеви. Ово води драматичној заблуди у анализи злочина јер се криминалитет приказује као много озбиљнији него што стварно јесте. Да би се заблуда могла разумети неопходно је сазнати више о криминалиту у његовом изворном облику.. Сви званични извори података о злочину доводе до закључка да је највећи део криминалитета уобичајена појава... Тако нпр., од 14,5 милиона злочина из *Јединственог извештаја о криминалиту* (FBI) за 1990. годину, категоризованих у осам великих група, 90% спада у имовински криминалитет: провале, крађе моторних возила и обичне крађе. Убиства чине само 2/10 једног процента тешких кривичних дела...*Национални извештај о криминалиту* показује да је, у истој години, од 34 милиона виктимизација 81% било ненасиног карактера...Од 1.000 извршених провалних крађа, пријави се 390, број хапшења је 40, осуђених лица 13, на казну затвора 10 учинилаца овог кривичног дела, а укупно је 1990. године забележено 5,1 милион“. М. Фелсон, *Злочин и свакодневни живот*, Београд, 2011. стр. 15-17, 21.

²⁰ Подаци објављени у крос-националном истраживању Игњатовића потврђују изнети став о броју најтежих кривичних дела у односу на укупан криминалитет. Примера ради, стопа укупно пријављених кривичних дела за 2006. годину највиша је у Шведској 13.490, а најнижа у Албанији 286. Просеча стопа је 4.586, а медијан 4.113. Стопа пријављених насилничких кривичних дела била је највиша у Уједињеном Краљевству 2.103, а најнижа Албанији 6,8. Стопа свршених умишљајних кривичних дела убиства највиша је у Литванији 8,2 док је најнижа на Малти 0,0. Компаративни подаци о пријављеним кривичним делима, правосудној и пенитенцијарној статистици доступни у: Ђ. Игњатовић, *Компарација криминалитета и казнене реакције: Србија – Европа*, Београд, 2013.

²¹ *Foucault* наводи “.. јасно одвојити групу преступника, показати их као опасне не само за богате већ и за сиромашне, показати их као ... и оне од којих прети највећа опасност. Отуд полицијска литература и важност хроника, ужасних извештаја о злочинима у новинама.” М. Фуко, *Spisi i razgovori*, Београд, 2010, стр. 107.

²² „Израз „морална паника“ повезан је са преварним приступом масовних медија, кроз делузије примаоца приказаног садржаја и намерних „грешака“ (непостојање логичких аргумената који подржавају „истинити“ садржај понуђеног закључка), али и ширење увреда на рачун таргетираних, несрећних и пасивних, указујући на периферна узнемиравања иначе уређеног система“. J. Young, *Moral Panic – Its Origin in Resistance, Ressentiment and the Translation of Fantasy into Reality*, *British Journal of Criminology*, Vol. 49, No. 1, 2009, стр. 4-5.

усмерених ка одбрани “часних” грађана “оштрим и бескомпромисним” кажњавањем злочинаца којих је “све више и на сваком кораку” и “коначним обрачуном са криминалом”.²³

Ипак, највећи број извршених кривичних дела у званичним статистичким евиденцијама чине она која се могу окарактерисати као лакша или кривична дела средње тежине и према којима се, у све већем броју држава, могу применити кривичне санкције или мере које представљају алтернативе казни лишења слободе.

Управо концепт алтернативног приступа кажњавању и примене алтернативних кривичних санкција и мера за блаже форме криминалног понашања, као антипод кривичноправном експанзионизму и примени казне затвора, као једино “праведном” и оптимално пунитивном средству кажњавања учинилаца кривичних дела, представља предмет нашег интересовања и овог научног истраживања.

У том контексту, у литератури се заступа став да би кривично право требало да има два јасно издиференцирана приступа у сузбијању криминалитета: енергично сузбијање најтежих облика криминалитета уз пуно коришћење казне и традиционалног кривичног права с једне стране (наравно, уз поштовање свих принципа правне државе), а у односу на лакше (а донекле и средње) облике криминалитета увођење таквог кривичног права које би се у највећој мери ослањало на алтернативне кривичне санкције (али и неке иновирани традиционалне казне као што је систем новчане казне у дневним износима) и на алтернативне форме кривичног поступка и које би, у извесном смислу, представљало паракривично право.²⁴

²³ „У рату политичара и посебно медија против криминала, односно оних појава које политичари и медији представљају као посебну опасност по грађане, научне чињенице и аргументи изгубили су сваки значај...Свако ко се својски не укључи у рат медија и политичара против криминалног зла постаје сумњив.“ М. Вокс, Позитивна специјална превенција и нове тенденције у криминалној политици – О недостацима елиминаторног *Feindstrafrecht*- кривичног права и значају примењене криминологије за криминалну политику по мери заједнице, *Crimen*, број 2, година 1, Београд, 2010, стр. 139-140. „Бучни политичари данашњице који се позивају на „рад и закон“, архитекти схема идеолошке и националне хомогенизације и „збијања редова“, професионални цензори и резензенти, не допуштају у многим случајевима да се у специјализованим истраживачким институцијама пише и расправља о алтернативним начинима контроле социјално деструктивног понашања“, А. Фатић, *Казна као метафора*, Београд, 1995, стр. 7.

²⁴ З. Стојановић, *Оправданост и домети алтернативних кривичних санкција и алтернативних форми поступања*, *Ревизија за криминологију и кривично право*, број 2, 2009, стр. 3.

2. Алтернативе казни затвора као посебна врста кривичних санкција

У већини савремених кривичноправних система алтернативе казни затвора представљају посебну врсту кривичних санкција. Иако су настале као последица широке примене казне затвора, због своје сврхе, карактеристика и специфичности се појављују као аутономна врста кривичних санкција.

С друге стране, настанак нових алтернатива казни затвора датира од седамдесетих година прошлог века, прво у државама англосаксонске, а потом и европско-континенталне правне традиције.²⁵ Прописивање нових алтернативних кривичних санкција и мера у савременим кривичноправним системима представља покушај изналажења адекватне реакције на неделотворност репресивног концепта у односу на учиниоце лакших кривичних дела, као и одговора на „кризу“ казне затвора, као доминантног механизма за спречавање и сузбијање криминалног понашања.²⁶

Прописивањем и применом алтернативних кривичних санкција и мера омогућен је хуманији приступ према учиниоцима кривичних дела, који је, у највећој мери, лишен пунитивне симболике. Уместо да се упућивањем у тоталитарну установу на издржавање казне затвора осуђени „учи“ поновној социјализацији и животу на слободи,²⁷ алтернативни концепт кажњавања заснива се на примени мера надзора, помоћи и подршке, без издвајања учиниоца из локалне заједнице, с циљем да се реинтегрише у друштво након извршеног кривичног дела уз минималне стигматизирајуће ефекте кажњавања.²⁸

²⁵ Ова два правна система сматрају се у теорији права примарним и најразвијеним правним системима. Б. Кошутић, *Увод у велике правне системе данашњице*, Београд, 2008, стр. 24.

²⁶ „Истинита је тврдња да је крајем деведесетих година криза рехабилитативних идеала повезана са „кризом казне“ навела научнике да анализирају и да се залажу за прелазак са репресивних на реститутивне кривичне санкције и мере.“ F. McNeill, M. Dawson, *Social Solidarity, Penal Evolution and Probation*, *British Journal of Criminology*, Vol. 54, No. 5, 2014, str. 900.

²⁷ Лице на издржавању казне ојачава криминалне контакте, криминална знања и криминалну идентификацију, а слаби позитивне социјалне способности. N. Bishop, U. Schneider, *Op. cit.*, str. 180.

²⁸ Мада, како истиче *McNeill*, можда један од разлога за неуспех потпуног дислоцирања од затвора и маргинализације истог, у савременој популистичкој казненој политици и пенолошким схватањима, лежи у историјским коренима алтернативних санкција и мера које су на самом почетку примењене у англофоним државама, не као казне већ посебне мере (*instead of punishment*), односно уместо казне (*suspended punishment*) у државама романског правног система. Овакав „нестатусни“ модел је погодовао либералним и прогресивним реформаторима који су покушали да примарне и учиниоце лакших кривичних дела „преусмере“ од деморалишућих опасности затварања и различитих нових облика социјалне заштите. Ипак, њихова заоставштина у контексту пост-модерног казног популизма и изражене сензитивности у јавности одразила се на кризу легитимитета санкција поправног, васпитног, рехабилитативног и реинтегративног приступа које се, с правом или не, виде као мере које се примењују у интересу и једино у складу са потребама

Бифуркациони карактер савремене кривичноправне реакције на криминално понашање од посебне је важности за разумевање сврхе прописивања и примене кривичних санкција у савременим кривичноправним системима.²⁹ Док кривичноправни експанзионизам и прописивање строгих казни обележава концепт ретрибутивне правде заснован на поставкама савременог неокласицистичког учења о делотворности, извесности и строгости заслужене казне (*just desert*), истовремено се систем нових алтернативних кривичних санкција и мера развија у оквиру супротног концепта, дискурса ресторативне правде.

У основи концепта ресторативне правде је однос између учиниоца кривичног дела, жртве и друштва, односно решавање сукоба поводом извршеног дела између учиниоца и жртве, уз активно учешће друштвене заједнице у решавању „конflikта“.³⁰ Суштина оваквог приступа је утврђивање и признавање права жртве кривичног дела, реална или симболична накнада штете настале извршењем кривичног дела, заједничко „утврђивање“ казне или примена кривичних санкција и мера на основу којих се очекује успешна социјална реинтеграција учинилаца, спровођење (извршење) кривичних санкција и мера у локалној заједници, али и прихватање учиниоца, жртве и кривичног дела од стране друштва како би се кроз утврђивање одговорности и усаглашене реакције остварила општа корист чланова заједнице и надоградио осећај припадништва.

Иако се појављују крајем прошлог века као реакција на прешироку примену казне лишења слободе и негативне ефекте које извршење ове казне може да произведе, и коју, између осталог, карактерише суштинска неефикасност у сузбијању криминалитета, посебно рецидивизма као доказа неделотворности система кривичноправне репресије, нове алтернативне кривичне санкције и мере своју аутономност дугују цивилизацијској презасићености најразличитијим

учиниоца кривичног дела. F. McNeill, *Community Sanctions and European Penology*, in: T. Daems, S. Snacken, D. Van Zyl Smit, *European Penology*, Oxford, 2013, str. 176.

²⁹ Постојање два међусобно супростављена концепта карактеристична су и за Републику Србију. „Истовремено повећавање броја кривичних дела, поштравање казни, залагање за изградњу нових затвора и уопште за јачање репресивних одговора на криминалитет, на једној страни, и увођење нових одредаба ресторативноправног карактера, на другој страни.“ В. Николић-Ристановић, *Ресторативна правда, кажњавање и жртве, Алтернативе затворским казнама*, Београд, 2005, стр. 11-12.

³⁰ Christie полази од тезе да је кривично дело својина (*property*) оних који у њему учествују, учиниоца, жртве и заједнице, али да га „професионални лопови - правници“ отимају од субјеката којима припада. „Правници су посебно добри у „крађи“ конфликата“. N. Christie, *Conflict as a Property*, *British Journal of Criminology*, Vol. 17, No. 1, 1977, str. 4.

формама кажњавања живота, тела, имовине и слободе учинилаца (и лакших кривичних дела), прогресу резултираном развојем нових врста кривичних санкција осмишљених у циљу другачијег реаговања у односу на одређене категорије учинилаца, јачањем осећаја емпатије у друштву, али и променом схватања о ограничавању слободе појединца у постмодерном друштву.

2.1. Од монизма до пете генерације кривичних санкција

Кривичноправно реаговање на забрањена понашања од самог настанка људске цивилизације до почетка двадесетог века било је засновано на казнама, тј. засновано на монистичком систему. Ретрибутивни концепт који за основу има пропорционалност између извршеног кривичног дела и „заслужене“ казне, у монистичком систему подразумевао је постојање смртне и телесних казни, као и новчане казне и прогонства, као блажих форми „правичног“ кажњавања. Иако би могли претпоставити да постојање више различитих казни подразумева и успостављање казног система, у стварности су ове казне представљале обједињене називе за различите облике лишавања живота, сурово телесно кажњавање или одузимање имовине учиниоцима кривичних дела, усклађених са њиховим статусом у друштвеној структури.

Обележје монистичког система представља напад на тело кажњеног, праћен јавним призорима извршења. Мучења, жигосања, сакаћења и погубљења представљали су завршни део кривичноправног прогона који је на најупечатљиви начин представљао премоћ државе у односу на њене поданике и ефикасност кажњавања изражавао општим застрашивањем.³¹

Средњовековни утицај католичке цркве у одређивању злочина као греха, утврђивању признања кривице као врхунског доказа у поступку, уз „ефикасне“ облике мучења у циљу изнуђивања признања, изрицање „заслужене и праведне“, по правилу смртне или телесне казне, најсуровијих начина извршења, обележава,

³¹ “У том призору страха, улога народа је двострука. Њега зову да буде посматрач; позивају га да присуствује излагању тела и јавним погубљењима; стубови страма, везала и губилишта подижу се на трговима или крај путева; догађа се да лешеве осуђеника после мучења излажу неколико дана свима на видело, на местима њихових злочина. Потребно је не само да људи знају, него и да се увере својим очима. И то зато што треба да се уплаше, али и зато што треба да буду сведоци, да јемче за извршење казне; осим тога, они морају, у извесној мери, у кажњавању и да учествују”. М. Фуко, *Надзирати и кажњавати- настанак затвора*, Нови Сад, 1997, стр. 57.

вероватно, најмрачније доба људске цивилизације у историји кажњавања злочинаца.

Критиком средњовековне кривичноправне реакције на злочин, посебно смртне казне, *Beccaria*, оснивач и утемељивач класичне школе указао је на значај успостављања принципа законитости и легитимности кривичноправних норми и једнакости свих пред законом.³² Утемељењу монистичког система санкција у првим модерним кривичним законима доприносе и други представници ове школе међу којима *Anselm Feuerbach*, који је под утицајем представника идеализма која казну сматрају негацијом неправда, категоричким императивом и начином поновног успостављања права, формулисао основно начело савременог кривичног права изражену кроз синтагму “*nullum crimen, nulla poena, sine lege*”. Идеје и ставови представника класичне школе постају основни постулати већине европских кривичноправних законодавства чиме се казна афирмише као једина кривична санкција и успоставља монистички систем.³³

Монистички систем подразумева постојање више врста казни и иако је данас систем кривичних санкција проширен и обогаћен другим врстама санкција, казна је и даље остала најважнија кривична санкција.³⁴ Неке од казни које су обележиле монистички систем, као прогонство, депортација, робијање уз принудни рад или телесне казне су у модерним кривичноправним системима напуштене и „заборављене“ казне.

С друге стране, казна лишења слободе и новчана казна и данас представљају основу свих савремених кривичноправних система, иако се у великом броју законодавстава прописују и друге казне које подразумевају

³² “Желите ли да спречите злочине? Побрините се тада да закони буду јасни и једноставни и да читав народ буде спреман да их брани, а нико да их руши. Побрините се да закони буду створени мање у прилог одређеним друштвеним слојевима неголи самим људима као таквим. Побрините се да их се људи боје и да се боје само њих. Страх пред законима је спасоносан, али погубан и злочинима погодан је страх људи пред људима” С. Веccариа, *O zločinima i kaznama* (prevod А. Сvitanić), Београд, 1990, стр. 148.

³³ Мрвић-Петровић наводи примере пледирања за монистички систем кривичних санкција који су се јављали у теорији, указујући на представнике италијанске позитивистичке школе који су се залагали да се као једине кривичне санкције примене нарочите мере којима би се заштитило друштво од опасних учинилаца (тзв. мере безбедности) и школе друштвене одбране о примени нове врсте кривичних санкција под именом мере друштвене заштите. Н. Мрвић-Петровић, *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, Београд, 2010, стр. 10.

³⁴ „Кривично право је незамисливо без казне, односно, оно би без ње сасвим променило свој карактер...Казна у свом бићу нужно садржи одређено зло. Негирање чињенице да казна увек садржи одређено зло значило би истовремено негирање и самог појма казне. То не треба да значи да је казна сама себи циљ. Напротив, циљ, односно сврха казне мора бити нешто што се не налази у њеном бићу...да она значи и социјално-етички прекор које друштво упућује учиниоцу кривичног дела.“ З. Стојановић, *Кривично право-општи део*, Београд, 2010, стр. 248-249.

одређену врсту забрана или ограничења права учиниоца кривичног дела. Смртна казна, архаичног призвука и симболике, ни данас не преставља реликт прошлости већ и даље опстаје и у законодавствима и пракси одређеног броја држава.³⁵

Систем казни је у већини држава почетком двадесетог века био осавременен новом врстом кривичних санкција – мерама безбедности.³⁶ Нови систем кривичних санкција који је као облике кривичноправне реакције паралелно установио казне и мере безбедности по први пут је конципиран Пројектом Кривичног законика Швајцарске, с краја деветнаестог века. У питању је тзв. Штосов пројекат, а назив носи по имену аутора, швајцарског професора кривичног права Карла Штоса (*Carl Stooss*).³⁷ Живановић, неколико декада касније објашњава да „при крају прошлог века приметило се је, да казна није довољно средство у борби против криминалитета и да треба према томе увести поред ње и неку другу врсту кривичне санкције. Циљеви ове друге санкције би требало да су искључиво поправка и лечење, и она би имала да буде примењивана како против криваца уз казну тако и као једина кривична санкција против душевно незрелих и нездравих. Та друга врста кривичне санкције постала је познатом под именом мера безбедности. Тако се је појавио у књижевности дуалитет кривичне санкције, казне и мере безбедности“.³⁸

Дуалистички систем је настао „као компромис између схватања казне као искључиве кривичне санкције и захтева позитивне школе за мерама безбедности

³⁵ Према подацима организације *Amnesty International* за 2015. годину укупно 101 држава је у потпуности укинула смртну казну, док је у одређеном броју других држава укинута за већину кривичних дела (*ordinary crimes*) или је аболирана у пракси. Међутим, у најмање 22 државе дошло је до извршења смртних казни у току 2014. године, односно најмање 2.466 лица је осуђено на смртну казну, што је, нажалост, за 28% више него у 2013. години. Подаци доступни на: <https://www.amnesty.org/en/>, приступ 15. септембар 2015. године.

³⁶ „Иако још код Протагоре и Платона наилазимо на идеје на којима теоретски почивају мере безбедности као савремене кривичне санкције, на њихово формално увођење у позитивна кривична законодавства требало је чекати дуже од двадесетдва века од смрти ових знаменитих филозофа“. Прва земља која је на овај начин увела мере безбедности била је Норвешка, 1902. године, а затим је „талас“ велике европске законске реформе „запљуснуо“ остала европска законодавства Велике Британије (1905, 1908), Шведске (1927), Мађарске (1928), Чехословачке и Југославије (1929), Белгије, Данске и Италије (1930), итд. Д. Дракић, О настанку мера безбедности као кривичних санкција, *Анали Правног факултета у Београду*, Vol. 63, број 1, 2015, стр. 97-98, 112.

³⁷ Е. Ћоровић, Осврт на систем „дуплог колосека“ у кривичном праву, *Ревизија за криминологију и кривично право*, Vol. 52, број 3, 2014, стр. 105. У наставку аутор, позивајући се у фусноти 2 на извор (Radzinowich, L. *Adventures in Criminology*, Routledge, London-New York, 1999, str. 36) наводи да је *Logoz* 1920. године у извештају за Национални савет за унификацији кривичног права Швајцарске навео: „Професору Карлу Штосу припада, може се рећи, слава да је био први који је у свом пројекту 1894. године, сагледао и легислативно спровео идеју која је данас постала скоро општа: мера безбедности фигурира у кривичном закону поред казне, као друга мера социјалне реакције против злочина, тачније против одређених криминалаца.“

³⁸ Т. Живановић, *Дуалитет казни и мера безбедности*, Београд, 1928, стр. 3.

као јединим облицима борбе против криминалитета. Он се заснива на претпоставци да у једној личности могу постојати и морална одговорност као основ за примену казне и опасно стање које треба неутралисати применом мере безбедности. Применом казне реализује се морална ретрибуција кривице, а мера безбедности је усмерена заштити против оних невољних узрока који могу детерминисати деликт³⁹. Како истиче Стојановић, казна значи и социјално-етички прекор одговорном учиниоцу, док је мера безбедности вредносно неутрална санкција заснована на опасности учиниоца у смислу поновног вршења кривичних дела.⁴⁰

Прописивање мера безбедности као посебне врсте кривичних санкција, у основи специјално-превентивног карактера, и стварање дуалистичног система кривичних санкција последица је ширења идеја и ставова, пре свих, представника антрополошке и позитивистичке школе, који су сматрали да казне треба укинути и уместо њих прописати нови систем „мера социјалне заштите“, односно представника социолошке школе који су се залагали за рационалнији приступ овом проблему. Наиме, умереност идеја ове школе, као и суптилан приступ и постепен рад на убеђивању шире јавности о неминовности законодавних реформи, постигли су успех и допринеле увођењу мера безбедности у регистре кривичних санкција европских земаља са почетка двадесетог века.⁴¹

Кључни аргумент за увођење мера безбедности у регистар кривичних санкција је чињеница да код одређених учинилаца кривичних дела постоји опасност од поновног вршења кривичних дела детерминисана специфичним стањем или условима. Примена казни у односу на ове категорије учинилаца не може се сматрати адекватном кривичноправном реакцијом јер се класичним концептом кажњавања не утиче на поправљање стања или отклањање услова за

³⁹ Љ. Лазаревић, *Казне и мере безбедности у савременом кривичном праву*, Београд, 1969, стр. 20-21, 89-128. Указујући да разноврсност мера безбедности по њиховом садржају, циљу и правном статусу у појединим законодавствима отежава њихову систематизацију овај аутор анализирајући упоредноправна решења, представља поделу на мере безбедности које обухватају лишавање слободе (третман абнормалних делинквената, третман делинквената алкохоличара и наркомана, третман повратника, делинквената по навици, професионалних делинквената и делинквената по навици), и оних које не обухватају лишавање слободе (забрану вршења позива и занимања, забрану или одређивање места боравка, забрана употребе алкохолних пића, стављање под заштитни надзор или старатељство, удаљавање са дужности или губитак службе, лишавање појединих права, одузимање возачке дозволе, обавеза накнаде штете, превентивно јемство и кауција, стерилизација и кастрација, одузимање предмета, протеривање из земље, објављивање пресуде).

⁴⁰ З. Стојановић, *Op. cit.*, стр. 299.

⁴¹ О идејама социолошке школе, али и антрополошке и позитивистичке, о потреби реформисања кривичних законодавства и увођења мера безбедности више у: Д. Дракић, *Op. cit.*, 102-112.

које је утврђено да представљају непосредне криминогене детерминанте инкриминисаних понашања ових лица.⁴²

Плуралистички систем кривичних санкција представља наредни еволутивни корак који карактерише савремене системе кривичних санкција. Наиме, прихватањем учења о специфичностима малолетних учинилаца кривичних дела и потреби другачијег реаговања на кршења закона учињено од стране ових лица, развија се систем васпитних мера, посебних кривичних санкција које се примењују према малолетним лицима. Васпитне мере се примењују само према малолетним учиниоцима, изузетно према категорији млађих пунолетних учиниоца, и представљају самостални, односно, „упоредни“ или „паралелни“ систем мера. Дуалистички систем кривичних санкција, након прописивања васпитних мера, у ширем контексту, еволуира у плуралистички. Васпитним мерама неће бити посвећена пажња у раду јер се ради о посебном систему кривичних санкција који је у целости алтернативног карактера.

Полазећи од чињенице да се казна мора применити само у случајевима када је то нужно и неопходно у законодавствима се као посебна врста кривичних санкција прописују адмонитивне санкције чијом применом се учиниоцу упућује претња казном, односно опомена да ће у случају извршења новог дела бити изречена строжија кривична санкција. Од понашања учиниоца зависи да ли ће се утврђена казна затвора и извршити, или ће сама претња казном или опомена учиниоца бити довољно ефикасна мера. Адмонитивне санкције представљају супституте казни затвора, док основ за примену представљају извршење лакшег кривичног дела и карактеристике личности учиниоца. Ове кривичне санкције представљају и прве традиционалне алтернативне кривичне санкције настале са циљем да се редукује примена казни затвора и хуманизује целокупни кривичноправни систем, па ћемо им, у складу са представљеном поделом на традиционалне и нове алтернативне кривичне санкције, посветити ограничену пажњу у овом истраживању.

Коначно, на прагу двадесетпрвог века, настају и развијају се нове алтернативне кривичне санкције као посебна врста кривичних санкција,⁴³ које

⁴² У дуалистичком систему и даље доминира казна, а мере безбедности представљају суплементорне кривичне санкције. Оне првенствено имају за циљ да буду „допуна функцијама казне, који се базира на опасности кривично одговорног учиниоца, али и да оне самостално, без казне, у одређеним случајевима буду искључиви носиоци функције заштите друштва.“ Ј. Киурски, Настанак и историјски развој мера безбедности, *Ревизија за криминологију и кривично право*, број 2/3, 2011, стр. 528.

представљају покушај одговора на „кризу“ казне затвора и њену неделотвотност у контроли криминалитета.

Најзначајнији европски кривични компаративиста, *Žan Pradel*, наводи да су законодавства прошла различите стадијуме, од којих је сваки имао своју или своје привилеговане казне искључујући или, бар, превазилазећи друге. „Прва фаза, која се довршава у XVIII веку, јесте фаза телесних казни (смртна казна, тортура, робија на галијама..). Друга фаза, која приближно покрива девентаести век, је фаза казне лишења слободе...Трећа фаза у којој се, без ишчезавања казне лишења слободе, појављују две нове технике код ове казне: пробација у англосаксонском свету и француско-белгијска условна осуда. Почевши од средине двадесетог века развијају се алтернативе казни лишења слободе, у коју се све више нема поверења. Од тих алтернатива навешћемо новчану казну, одузимање или привремену забрану различитих дозвола, конфискацију имовине, одузимање различитих професионалних дозвола. То је четврта фаза. Коначно се осамдесетих и деведесетих година двадесетог века појавила и пета фаза, пристигавши из САД, са казнама између лишења слободе и пробације (*intermediate punishments*). Због пренасељености затвора, ради се о томе да се „појача надзор над неким лицем, у тој мери да стављање под надзор доживи као казну лишења слободе“.⁴⁴

Под алтернативним кривичним санкцијама у овом раду подразумеваћемо све кривичне санкције које представљају алтернативе казни затвора, које *Pradel* сврстава у четвру фазу и интермедијарне санкције, које, према овом аутору, чине пети стадијум развоја система кривичних санкција, али и адмонитивне кривичне санкције као традиционалне алтернативе казне затвора.

Имајући у виду начин дефинисања предмета истраживања у раду представљамо поделу на традиционалне и нове алтернативне кривичне санкције, односно алтернативе казни затвора, у зависности од тога да ли се њиховом применом на „традиционалан“ начин алтернира примена казне затвора, или се, пак, ради о кривичним санкцијама и мерама новијег датума.⁴⁵

⁴³ Мрвић-Петровић указује да су „алтернативне санкције утицале на постојећи систем поставши „трећи колосек“ савременог система кривичних санкција, чиме се истиче да се по значају могу изједначити са казнама и мерама безбедности“. Н. Мрвић-Петровић, *Op. cit.*, стр. 15.

⁴⁴ *Ž. Pradel, Komparativno krivično pravo – sankcije* (prevod O. Perić), Beograd, 2009. str. 15-16.

⁴⁵ У раду користимо изразе „алтернира“ казну затвора и „алтернација“ казне затвора, које је у нашој литератури први употребио Игњатовић, јер их сматрамо прецизнијим и одређенијим приликом повезивања са појмовима алтернативне кривичне санкције, односно алтернативе казни

3. Појам алтернатива казни затвора

У литератури не постоји јединствен и универзално прихваћен појам алтернативна казни затвора. Исто се може закључити за међународне акте који се односе на промовисање алтернативног приступа кажњавању и примени алтернатива казни затвора. Основни проблем у одређивању појма алтернатива казни затвора представља чињеница да долази до поистовећивања кривичних санкција које изриче суд и које алтернирају казну затвора, и мера и поступака којима се, у ширем контексту, избегава изрицање казне затвора, односно, модификује класичан начин извршења казне затвора.

Као основно, можемо указати да постоји суштинска разлика између појмова алтернативне кривичне санкције и алтернативе казни затвора, иако се у науци ови појмови најчешће користе као синоними.

Иако је у законодавној и научној систематици појам „кривичне санкције“ шири од појма „казне“, имајући у виду да је појам „алтернативе казни затвора“ у науци прихваћен и користи се као генусни за алтернативне кривичне санкције и друге мере које се могу алтернирати изрицање казне затвора, у овом раду појам „алтернативе казни затвора“ користимо као шири појам од појма „алтернативне кривичне санкције“.

Дакле, појам алтернатива казни затвора поред алтернативних кривичних санкција обухвата и читав низ мера, поступака или начина којима се алтернира изрицање или извршење казне затвора,⁴⁶ али и других мера које се могу применити током поступка извршења казне затвора.

У најширем смислу алтернативе казни затвора се могу дефинисати као генусни појам који обухвата концептуално, формално и садржински различите кривичне санкције, мере и поступке, које, осим заједничког назива, карактерише алтернација казни затвора.

Алтернативне кривичне санкције представљају ужи појам у односу на појам алтернатива казни затвора и односе се само на кривичне санкције које су

затвора. Тако објашњава овај аутор, „њихова суштина, алтернирање наведене казне чини њихову основну и кључну особину, која их одваја од тзв. субститута казне затвора.“ Ђ. Игњатовић, *Право извршења кривичних санкција*, Београд, 2014. године, стр. 15.

⁴⁶ Шкулић наглашава да такве мере имају ефекат близак дејству неких кривичних санкција, а које ни формално, а ни суштински, не представљају кривичне санкције. М. Шкулић, *Алтернативне кривичне санкције – појам, могућности и перспективе*, *Алтернативне кривичне санкције и поједностављене форме поступања*, Београд, 2009, стр. 39.

предвиђене законом и које суд изриче учиниоцу кривичног дела избегавајући њиховом применом изрицање казне затвора. У зависности од систематике кривичних закона оне могу представљати казне или друге кривичне санкције, а њихов формални положај у систему нема суштинског значаја за чињеницу да оне представљају алтернативне кривичне санкције.

Подела заступљена у литератури на алтернативе казни затвора које се примењују пре или приликом обуставе кривичног поступка („*front door*“) или након спроведеног поступка („*back door*“) не доприноси потпуном разграничењу појма алтернатива казни затвора од алтернативних кривичних санкција. На основу ове поделе могу се утврдити само алтернативне мере које се примењују пре започињања, односно пре окончања кривичног поступка, али би се и даље под „*back door*“ мерама подразумевале и алтернативне кривичне санкције али и друге алтернативне мере којима се модификује начин извршења изречене казне затвора, као и мере које се могу применити након издржане казне или извршене друге кривичне санкције.

Bishop, један од најзначајнијих европских аутора у овој области, указује да израз алтернативе казни затвора (*alternatives to imprisonment*), покрива широк распон најразличитијих мера. Како наводи, “у литератури, и посебно документима Уједињених нација, термин се користи за (а) мере које се примењују пре суђења којима се покушава спречити извођење учиниоца пред суд, (б) посебне санкције и мере ванзаводског карактера изречене од стране судова, и (в) начине којима се за време трајања затварања настоје отклонити негативне последице лишавања слободе.”⁴⁷

Bishop истиче да само друга врста, санкције и мера ванзаводског карактера које изриче суд, представљају праве алтернативе казни затвора. Када су у питању мере којима се спречава извођење учиниоца кривичног дела пред суд, сматра да се ради о мерама диверзификације поступка и које, по правилу, изриче тужилац. Имајући у виду њихову садржину и чињеницу да се примењују када су у питању

⁴⁷ N. Bishop, *Non-Custodial Alternatives in Europe*, HEUNI, Publication Series No. 14, Helsinki, 1988, стр. 42. Bishop за све алтернативе казни затвора „*alternatives to imprisonment*“ користи и термин „*non-custodial alternatives*“, сличан термину „*non-custodial measures*“ (ванзаводске мере, мере алтернативне институционалом третману) који се две године након издавања ове публикације користи у најзначајнијем документу Уједињених нација у овој области – Стандардним минималним правилима за мере алтернативне институционалом третману “Токијска правила”, Standard UN Minimal Rules for Non-custodial Measures – Tokyo rules, General Assembly Resolution 45/110.

лакша кривична дела (за које суд, вероватно, не би изрекао казну лишења слободе), оне не представљају алтернативе казни затвора већ „алтернативе оптуживању“. Такође, сматра да је непрецизно и трећу врсту мера којима се за време извршења казне затвора покушава ублажити режим назвати алтернативама казни затвора, јер оне представљају алтернативе начину извршења казне затвора, односно „алтернативе институционализацији“.⁴⁸

Управо у складу са поделом алтернатива казни затвора коју представља овај аутор заснивамо појмовно разграничење између алтернатива казни затвора и алтернативних кривичних санкција.

Bishop сматра правим алтернативама казни затвора само оне санкције и мере које изриче суд након спроведеног кривичног поступака, а у питању су алтернативне кривичне санкције чијом се применом избегава изрицање казне затвора од стране судова.

„Алтернативе оптуживању“ представљају законом прописане мере чијом применом може доћи од одлагања или обуставе кривичног поступка који би, ако је за кривично дело за које се суди прописана казна затвора, могао да буде окончан одлуком суда којом се изриче ова казна. Применом ових „алтернативних мера“ отклања се могућност изрицање казне затвора јер се кривични поступак не води или одлаже и зато се, у ширем смислу, могу сматрати алтернативама казни затвора. Трећу врсту алтернатива казни затвора представљају „алтернативе институционализацији“ као законом прописане мере којима се модификује начин извршења изречене казне затвора и оне у ширем контексту не представљају алтернативе казни затвора већ алтернативе извршењу казне затвора.

У литератури је појам алтернатива казни затвора различито представљен јер се користи као синоним термину алтернативне кривичне санкције. С тим у вези, схватања је могуће поделити на она која дефинишу алтернативе казни затвора у ширем смислу или на дефинисање алтернативних кривичних санкција, као алтернатива казни затвора у ужем смислу. Навешћемо неколико примера.

Мрвић-Петровић указује на оба схватања, према ужем, „алтернативе затвору или алтернативне санкције могу одредити као нове кривичне санкције, лишене пеналних својстава, којима је могуће заменити краткотрајну казну затвора“ или, према ширем, „алтернативне санкције треба да значе неке нове мере

⁴⁸ N. Bishop, *Op. cit.*, стр. 43-44.

које се могу применити према учиниоцима кривичних дела и начина на које се према њима може поступати који су по њих повољнији, а различити у односу на традиционално развијене примењене кривичне санкције у кривичном поступку”.⁴⁹

Константиновић-Вилић и Костић, позивајући се на шире схватање које представљају Мрвић-Петровић и Ђорђевић, указују да алтернативно кажњавање обухвата различите поступке и мере којима се избегава вођење кривичног поступка и/или кажњавање за учињене прекршаје и лака кривична дела, или се, у циљу успешне ресоцијализације осуђеног, уместо казне затвора одређује испуњење неких обавеза, укључивање у социјално-педагошки и амбулантни третман или делимично затварање.⁵⁰

Соковић указује да се „у најширем смислу под алтернативним кривичним санкцијама и мерама подразумева све оно што одступа од традиционалног режима казне затвора, било да се ради о мерама којима се пре судског поступка спречава извођење преступника пред суд, или посебним мерама ванзаводског карактера изреченим од стране суда, или о мерама предузетим за време трајања казне затвора усмереним на отклањање негативних последица затворске изолације.“⁵¹

Шепаровић под алтернативним мерама, санкцијама или казнама подразумева све оне мере којима се поступа према деликвенту тако да се он не упућује у затвор.⁵² Лажетић-Бужаровска под алтернативама казни затвора подразумева казне, мере и режиме њиховог извршења, којима се омогућава потпуно или делимично избегавање затвора, односно које смањују време проведено у затвору, при чему се осуђени подвргава третману и надзору стручних или овлашћених лица у оквиру заједнице, истовремено водећи рачуна о положају оштећеног.⁵³

⁴⁹ У наставку истиче да на овај начин проблем појмовног одређења није решен, односно, да он тек настаје јер концепт алтернативних кривичних санкција може бити на различите начине схваћен зависности од тога да ли се везује за систем кривичних санкција или за функцију која се применом мера алтернативних кривичном кажњавању остварује у правосудном систему. Н. Мрвић-Петровић, *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, Београд, 2010, стр. 15. Видети и: Н. Мрвић-Петровић, Ђ. Ђорђевић, *Моћ и немоћ казне*, Београд, 1998, стр. 96-97, Н. Мрвић-Петровић, Алтернативне санкције и ново законодавство Републике Србије, *Темид*, број 1, 2006, стр. 55.

⁵⁰ С. Константиновић-Вилић, М. Костић, *Пенологија*, Ниш, 2011, стр. 247; Исто и у: М. Костић, Алтернативне санкције у домаћем законодавству, *Зборник радова са научне конференције “Функционисање правног система Републике Србије”*, Ниш, 2006, стр. 462.

⁵¹ С. Соковић, Б. Симоновић, Алтернативне кривичне санкције: основна законска обележја и искуства у примени, *Актуелна питања кривичног законодавства (нормативни и практични аспекти)*, Златибор, 2012, стр. 380.

⁵² Z. Šeparović, *Kazneno izvršno pravo i uvod u penologiju*, Zagreb, 2003, str. 158.

⁵³ Г. Лажетић-Бужаровска, *Алтернативи за затворот*, Скопје, 2013, стр. 47.

Игњатовић, пак, користећи термин “алтернативе”, указује да њима би требало сматрати само оне мере којима се отклања могућност затварања у пенитенцијарној установи, и дефинише их као “мере којима се отклања могућност изрицања казне затвора преступнику како би се избегли њени негативни ефекти, под условом да суд процени да таква мера одговара природи и тежини дела, личности учиниоца и степену опасности коју је при његовом вршењу испољио. По природи ствари, ове мере алтернирају казне затвора краћег трајања.⁵⁴

Шкулић, истиче да увек када је нешто нечему алтернативно, по логици ствари, то подразумева постојање одређеног правила у односу на које постоје одређени изузеци и наводи да би се одређена кривична санкција могла сматрати алтернативном неопходно је постојање кривичне санкције која је примарна, при чему је могуће да се на одговарајући начин та примарна кривична санкција, под одређеним условима замени неком другом кривичном санкцијом која је алтернативног карактера.⁵⁵

Коначно, полазећи од општег појма кривичних санкција који представља Стојановић,⁵⁶ алтернативне кривичне санкције можемо дефинисати као законом предвиђене мере које се у циљу сузбијања криминалитета примењују према учиниоцима кривичних дела, на основу одлуке суда и након спроведеног кривичног поступка, којима се избегава изрицање и извршење казне затвора, односно којима се омогућује алтернација казне затвора.

У складу са претходним, алтернативе казни затвора дефинишемо као појам који поред алтернативних кривичних санкција обухвата и друге мере, поступке и начине које се примењују пре или у току кривичног поступка с циљем избегавања могућности изрицања казне затвора, као и мере и поступке које се примењују након изрицања казне затвора којима се омогућава ван инститиуционално извршење казне.

⁵⁴ Ђ. Игњатовић, *Криминологија*, Београд, 2011, стр. 183.

⁵⁵ М. Шкулић, *Ор. cit.*, стр. 42.

⁵⁶ З. Стојановић, *Ор. cit.*, стр. 245.

4. Терминолошка неуједначеност у науци и међународним изворима у вези са појмом алтернативе казни затвора

У претходном делу смо указали да се у теорији, као синоними, користе термини алтернативе казни затвора и алтернативне кривичне санкције. За објашњење алтернативног приступа кажњавању учинилаца кривичних дела и примени алтернатива казни затвора у домаћој литератури се употребљавају и термини алтернативе, алтернативне санкције, алтернативне мере, алтернативне кривичне санкције и мере, санкције и мере које се спроводе у заједници, ванзаводске алтернативе, ванзаводске санкције и мере, ванинституционалне мере, мере алтернативне институционалном третману, интермедијарне санкције, средње тешке санкције, парапеналне мере и други.

Терминолошка неуједначеност, односно употреба ових појмова као синонима, представља последицу коришћења различитих термина за алтернативе казни затвора у основним међународним актима у овој области, али и превођења појмова заступљених у иностраној литератури, првенствено са енглеског језика, имајући у виду да се настанак већине алтернатива казни затвора везује за државе англосаксонске правне традиције. Стога је употреба ових термина као синонима, на специфичан начин, и наметнута.

Покушаћемо да представљањем термина који су коришћени у најважнијим међународним актима у овој области укажемо како је промовисање ширења концепта алтернативног кажњавања учинилаца, на глобалном и регионалном нивоу, довело до терминолошке неуједначености приликом коришћења термина алтернативе казни затвора.

Наиме, овај термин настао је са првим размишљањима о замени казне затвора неком другом кривичном санкцијом. Казни затвора је била потребна алтернатива готово од њеног увођења у регистре кривичних санкција. У свим међународним документима у овој области државе су позиване да у своја законодавства уводе различите алтернативе казни затвора и да покушају да у пракси судова смање примену ове казне, нарочито краткотрајних казни лишења слободе.

Термин који је био општеприхваћен - алтернативе казни затвора (*alternatives to imprisonment*) односио се, пре свега, на прописивање и примену

кривичних санкција које би се изрицале уместо казне затвора. Овај појам је коришћен и на конгресима Уједињених нација за превенцију криминалитета и поступање са учиниоцима (преступницима) све до усвајања Стандардних минималних правила за мере алтернативне институционалном третману 1990. године.⁵⁷

У Токијским правилима се за алтернативе казни затвора користи термин ванзаводске мере – *non-custodial measures*. Правила не садрже дефиницију појма ванзаводских мера, већ се у њима набрајају различите врсте кривичних санкција и мера чије се прописивање предлаже у националним кривичним законодавствима и које је могуће применити у фази суђења, фази изрицања пресуде и у фази након изрицања казне затвора. У питању су алтернативне кривичне санкције и друге алтернативне мере којима се може отклонити могућност изрицања казне затвора. Имајући у виду да се не одређује њихов појам, творци Токијских правила су се, због чињенице да се њима не предвиђају само кривичне санкције већ и друге мере, одлучили да назив прилагоде начину њиховог извршења – ванзаводске мере. Тиме је термин алтернативе казни затвора замењен термином ванзаводске мере.

У актима Савета Европе, такође је дошло до промене коришћења термина алтернативе казни затвора. У Европским правилима о санкцијама и мерама које се спроводе у заједници из 1992. године,⁵⁸ како назив ове Препоруке указује, за алтернативе казни затвора користи се термин санкције и мере које се спроводе у заједници (*community sanctions and measures*). Као и код Токијских правила, начин њиховог извршења одредио је и њихов назив, с тим да Европска правила у називу садрже и термин „санкције“.

Под термином санкција и мера које се спроводе у заједници Европска правила подразумевају „санкције и мере којима се учинилац не искључује из друштвене заједнице, али се примењују одређена ограничења слободе наметањем

⁵⁷ Резолуција о алтернативама казни затвора усвојена је 1980. године на шестом Конгресу Уједињених нација за превенцију криминалитета и поступање са учиниоцима, Resolution 8. Alternatives to Imprisonment, Sixth United Nations Congress on the Prevention on Crime and the Treatment of Offenders. Резолуција о неопходности смањења затворске популације, алтернативама казни затвора и социјалној интеграцији учиниоца, усвојена је 1985. године на седмом УН Конгресу, Resolution 16. Reduction of the Prison Population, alternatives to imprisonment and social integration of Offenders, Seventh United Nations Congress on the Prevention on Crime and the Treatment of Offenders.

⁵⁸ Recommendation No. R (92)16 of the Committee of Ministers to Member States on the European rules on community sanctions and measures (Adopted by the Committee of Ministers on 19 October 1992 at 482nd meeting of the Ministers Deputies).

одређених услова или обавеза, спроведене од стране органа надлежног на основу закона. Овај термин се односи и на сваку санкцију изречену од стране суда или судије и сваку меру предузету пре или уместо доношења одлуке о санкцији, као и на начине на које се извршава казна изван затворског окружења; односно, чак и активности надзора и контроле предузете ради извршења новчане казне (иако, према дефиницији, новчана казна не спада у такве санкције).“

Такође, у Пробационим правилима Савета Европе из 2010. године⁵⁹ користи се термин санкције и мере које се спроводе у заједници. У овим правилима оне се дефинишу као “санкције и мере чијом применом учиниоци кривичног дела остају у заједници и које укључују нека ограничења њихове слободе кроз утврђивање услова и/или обавеза. Појам се односи на било коју санкцију коју изриче надлежни правосудни или управни орган, као и било коју меру примењену пре или уместо одлуке о кривичној санкцији, као и извршење казне затвора изван заводске установе.”

Ове промене у најзначајнијим међународним актима довеле су до тога да се у литератури, првенствено на енглеском језику, упоредо или као синоними, користе бројни термини којима се означавају све алтернативне кривичне санкције, мере или поступци.⁶⁰ Последично, и у домаћој литератури се користе различити термини на које смо претходно указали.

Терминолошка неуједначеност је очигледна и данас у нашем кривичноправном систему. Наиме, иако је у тренутку рада на овој дисертацији дошло до усвајања Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера,⁶¹ као посебног закона у којем је регулисан поступак извршења алтернативних кривичних санкција и мера и којим је ова материја издвојена из закона који регулише извршење осталих кривичних санкција, Повереничка служба као орган основан за спровођење ових санкција и мера функционише у оквиру Одељења за третман и алтернативне санкције Управе за извршење кривичних санкција. Дакле, извршење ванзаводских санкција и мера спроводи орган надлежан за извршење алтернативних санкција.

⁵⁹ Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules (Adopted by the Committee of Ministers on 20 January 2010 at the 1075th meeting of the Ministers' Deputies)

⁶⁰ Community sanctions and measures, community corrections, community penalties, non-custodial measures, non-custodial alternatives, non-custodial penalties, intermediate punishments, intermediate sanctions, offender supervision, supervision in the community, community supervision.

⁶¹ „Службени гласник Републике Србије“ број 55/2014.

Стога смо се у овом раду одлучили да користимо термин алтернативе казни затвора, који се у ужем смислу односи на алтернативне кривичне санкције, односно, који се у ширем смислу поред ових санкција односи и на друге алтернативне мере којима се може отклонити могућност изрицања казне затвора или изменити начин њеног извршења изван пенитенцијарне установе.

5. Сврха алтернатива казни затвора и оправданост њихове примене

Преиспитивање оправданости алтернатива казни затвора и алтернативних кривичних санкција и њихове сврхе захтева да се претходно укратко представи оправданост и сврха казни и кажњавања, како би се указало на посебности концепта алтернативног приступа учиниоцима кривичних дела.

Објашњење оправданости и сврхе казни и кажњавања посебно је важно из разлога што су у одређеним савременим кривичним законодавствима, укључујући и наше, неке од нових алтернативних кривичних санкција систематизоване као казне. Такав положај у систему може указати на то да се њиховим прописивањем жели остварити предвиђена сврха кажњавања, а не заштита друштва од криминалитета на другачијим основама које се не заснива на ретрибуцији, већ на концепту који омогућава да се без „класичног“ кажњавања оствари рехабилитација и социјална реинтеграција учиниоца.

Када је у питању оправданост казни, у кривичноправној теорији се указује на две најважније групе теорија: утилитаристичке (консеквенцијалне) и ретрибутивистичке. Прве оправдање казне виде у њеној нужности и корисној функцији која она обавља за друштво (сузбијање криминалитета). Друге, пак, полазе пре свега од моралне одговорности и оправдање казне виде у ретрибуцији која полази од идеје сразмерности и праведности.⁶²

Утврђивање сврхе казни и кажњавања у ствари представља одговор на питање шта друштво жели да постигне кроз лишавање или ограничавање одређених права учинилаца кривичних дела. Иако се овом питању у теорији постоје многа схватања, она се могу сврстати у три основне групе теорија о сврси кажњавања: апсолутне, релативне и мешовите.

⁶² З. Стојановић, *Оп. cit.*, стр. 249.

Апсолутне теорије за идејну основу имају индeterminистичко схватање о слободи воље и казни као императиву апсолутне правде. Ако је кривично дело зло које је учинилац по својој слободној вољи нанео другом лицу или друштву, онда постоји императив апсолутне правде да се и њему због учињеног зла нанесе зло.⁶³ Сврха казне је враћање зла учиниоцу због зла које је извршењем кривичног дела учинио.

Ове теорије су засноване на ретрибутивичким теоријама и сврху казни виде у одмазди за онога који кажњава, односно испаштање за оног који је кажњен. Казна је према овим теоријама сама себи циљ, а не средство којим се нешто у будућности жели постићи, напротив. Она је оријентисана на прошлост (кривично дело) и садашњост (патња). Учинилац се кажњава зато што је згрешио, а не да не би грешио (*punitur quia peccatum est*).⁶⁴ У свом савременом облику, ретрибуција се изражава кроз принцип да казна одговара кривици учиниоца и тежини учињеног кривичног дела.⁶⁵

Релативне теорије јављају се као реакција на апсолутне и полазе од супротног становишта према коме је кажњавање усмерено ка корисном циљу - спречавању и сузбијању вршења кривичних дела. Казна, према овим теоријама, није циљ сама себи, она је усмерена ка будућности. Учинилац се не кажњава зато што је грешио, већ да не би грешио.⁶⁶ *Ratio* казне лежи у превенцији, односно спречавању кривичних дела. Ти циљеви стоје у служби заштите друштва од криминалитета и они су само утолико нужни уколико доприносе стварној заштити.⁶⁷ Казна је само једно од средстава помоћу кога треба постићи одређене циљеве и не може бити сама себи циљ. Иако се примењује због кривичног дела које је учињено у прошлости, казна је усмерена ка будућности (*punitur ne*

⁶³ Н. Срзетић, А. Стајић, Љ. Лазаревић, *Кривично право СФРЈ – општи део*, Београд, 1990, стр. 321.

⁶⁴ Д. Атанацковић, *Пенологија*, Београд, 1988, стр. 22.

⁶⁵ „Ако се кривица разуме као прекор поводом учињеног дела, онда се и тежина дела посредно везује за тежину прекора. Што је прекор већи – виша је и казна. Тиме се истовремено поставља брана самовољном кажњавању. Као што неко лакше дело не сме бити праћено драстичним кажњавањем, тако и на тешка кривична дела не сме бити одговорено непромерно лаком казном.“ И. Вуковић, Сврха кажњавања као критеријум одмеравања казне, *Казнена реакција у Србији*, IV део, уредник Ђ. Игњатовић, Београд, 2014, стр. 153-154.

⁶⁶ „Ту казну ваља да трпи не зато што је починио злочин – оно што је учињено више не може бити неучињено – него ради тога да убудуће и он сам и остали који виде како је кажњен потпуно омрзну неправду или у великој мери поштеде себе од такве беде.“ Платон, *Закоци*, Београд, 1990, стр. 379. Као и у: И. Вуковић, *Ор. cit.*, стр. 154.

⁶⁷ Р. Млађеновић-Купчевић, *Основи пенологије*, Сарајево, 1981, стр. 62-63.

pecsetur). Сврха примене казни је спречавање и сузбијање кривичних дела, односно генерална и специјална превенција.

Генерална превенција се остварује кроз прописивање и примену казне чији је циљ да утиче на грађане да се уздрже од вршења кривичних дела. Дакле, генерална превенција се постиже, с једне стране, изрицањем и извршењем казне учиниоцима кривичних дела, при чему су ефекти извршења усмерени и ка другим лицима, потенцијалним учиниоцима кривичних дела,⁶⁸ али и кроз само прописивање казни, с друге стране. Прописивањем казни ставља се у изгед зло ономе ко учини кривично дело, па се сматра да се на тај начин врши психолошки утицај на грађане (теорија психолошке принуде).⁶⁹ Стојановић указује да се у вези са генералном превенцијом данас прави подела на негативну (она која се постиже застрашивањем потенцијалних учинилаца) и на позитивну генералну превенцију (која се састоји у подржавању и јачању оних друштвених и моралних норми које служе као препрека вршењу кривичних дела).⁷⁰

Специјално превентивна функција казне остварује се утицањем на учиниоца да убудуће не врши кривична дела. Утицање на учиниоца кривичног дела може се остварити кроз изолацију из друштва, застрашујућим ефектом казне која се остварује у фази њеног извршења и која представља и опомену за будуће понашање, или преваспитавањем (ресоцијализацијом), чији је циљ утицање на учиниоца да поштује друштвене вредности, убудуће не врши кривична дела и постане користан члан друштва.

Коначно, мешовите теорије синтетизују идеје апсолутних и релативних теорија. Ове теорије сматрају да су у сврси кажњавања обједињени и одмазда и превенција, генерална и специјална. Према њима, сврху кажњавања и не треба схватити као неку апсолутну категорију, већ је диференцирати према тежини кривичног дела и личности учиниоца; у неким случајевима она ће имати више природу одмазде, а у другим специјалну, односно генералну превенцију.⁷¹

⁶⁸ У том смислу, Вуковић указује да је генерална превенција такође окренута предупређењу злочина у будућности, али не конкретном учиниоцу колико деловању на друштво у целини. „Кажњавањем се чланови заједнице поучавају каква се понашања од њих очекују и од којих понашања треба да се суздрже.“ И. Вуковић, *Op. cit.*, стр. 155.

⁶⁹ Н. Срзетић, А. Стајић, Љ. Лазаревић, *Op. cit.*, стр. 322.

⁷⁰ З. Стојановић, *Коментар кривичног законика*, Београд, 2012. стр. 203.

⁷¹ Љ. Лазаревић, *Коментар Кривичног Законика Републике Србије*, Београд, 2006, стр. 161.

Наш законодавац прихвата релативну теорију и у члану 42. Кривичног законика прописује као сврху кажњавања остваривање циљева и специјалне и генералне превенције. Међутим, иако се у овом члану не одређује и ретрибуција као сврха кажњавања, „ретрибутивну компоненту казне тешко је негирати. Ретрибуција као сврха кажњавања, поред специјалне и генералне превенције, била би прихватљива ако се њен садржај одређује кроз принцип праведности и сразмерности који се у кривичном праву морају уважавати“.⁷²

С друге стране, развој нових алтернатива казни затвора почива на другачијем концепту – дискурсу ресторативне правде.⁷³ Морамо указати и да се поред ресторативног дискурса као основе прописивања и примене алтернатива казни затвора, не може негирати чињеница да је сврха прописивања једног броја алтернативних кривичних санкција, које су лишене ретрибутивних елемената или је такав карактер симболичан, у складу са консеквенцијалним (утилитаристичким) теоријама, јер је прописивање ових санкција нужно и корисно за остваривање заштите друштва од криминалитета.⁷⁴ Као изузетак, прописују се и казне које имају ретрибутивне елементе, на пример казна кућног затвора, али су они значајно ублажени у односу на казну коју алтернирају.

Оправданост алтернатива казни затвора објашњава се потребом другачијег реаговања на блаже облике криминалног понашања.⁷⁵ Учиниолац кривичног дела се применом новог концепта, за разлику од своје историјске улоге, више не

⁷² З. Стојановић, *Op. cit.*, стр. 204-205. Вуковић указује да се не може искључити да наше право у објашњењу циљева кажњавања полази искључиво од релативних теорија јер је казна најпре у свом бићу представља својеврсну одмазду. Да ретрибуција представља сврху кажњавања говори и чињеница да казнене распоне, као један од полазних параметара у одмеравању казне, законодавац обликује према степену друштвене опасности понашања и штетних последица дела. Што је зло учињено кривичним делом веће, виши је и казнени распон...Изражавање друштвене осуде за кривично дело изражава прекор друштва поводом учињеног дела, којим се управо изражава идеја да се на учињено недело одговори сразмерном казном. У том смислу, и поред тога што већинско схватање у нашој литератури налази да је законска одредба о сврси кажњавања обликована искључиво према релативним теоријама, имамо утисак да се српско законско решење може сместити у окриље савремених *мешовитих теорија* о сврси кажњавања, који данас и доминирају у европском законодавству и литератури.“ И. Вуковић, *Op. cit.*, стр. 157.

⁷³ „Ресторативна правда је процес у којем се све стране које имају улогу у конкретном кривичном делу окупљају да колективно пронађу начин како да се изборе са последицама дела и његовим импликацијама на будућност.“ Т. F. Marshall, *The evolution in restorative justice in Britain, Restorative Justice and Mediation, European Journal on Criminal Policy and Research*, Vol. 4, 1996, стр. 37.

⁷⁴ Више о томе: Д. Васиљевић-Продановић, Теорије кажњавања и њихове пенолошке импликације, *Специјална едукација и рехабилитација*, број 3, 2011, стр. 520.

⁷⁵ *Bishop* наводи постојање једноставних практичних разлога који оправдавају примену алтернативних кривичних санкција (алтернатива казни затвора), односно да оне немају недостатке као казна лишења слободе, претпоставка је и да изискују мање трошкова извршења, али и да омогућавају лакшу интеграцију преступника у заједницу или је не отежавају, као што то чини извршење казне затвора. N. Bishop, *Op. cit.*, стр. 52-53.

третира као објект суровог јавног кажњавања, одмазде и ретрибуције, нити као субјект различитих програма третмана и интервенција које имају за циљ његово “репрограмирање” и поновно “учење” социјализацији и “нормалном” животу на слободи.

Суштина новог приступа је да се учинилац не ограничава или лишава основних права применом казни, већ да се подржи да разуме, прихвати и покуша да исправи последице проистекле извршењем кривичног дела. Одлучујућу улогу у таквом односу према учиниоцу кривичног дела имају жртва и заједница у којој је извршено дело, али и повећани ниво опште емпатије у друштву у односу на блаже форме инкриминисаних понашања.

Кривично дело се, према овом концепту, третира као конфликт, а сви програми осмишљени су са циљем решавања насталог конфликта између жртве и учиниоца дела, уз непосредно учешће представника локалне заједнице.

Права жртве кривичног дела представљају основ разрешења конфликта, њихова спремност да активно учествују у програмима ресторативне правде, прихвате извињење, стварну или симболичну накнаду штете која је претрпљена, али и “договоре” обавезе које учинилац мора да испуни како би се конфликт разрешио. Медијација, извињење, постиђивање, обештећење и репарација жртава, минимални пунитивни симболизам, рехабилитација учиниоца и социјална реинтеграција, као и оснаживање саме заједнице након „конфликта“ представљају основне термине којима се објашњава концепт ресторативне правде.

У литератури се наводи да програми ресторативне правде представљају “конструктиван одговор на криминалитет, који тежи да врати у целину оно што је кривичним делом уништено покушавајући да оствари баланс између интереса и потреба свих заинтересованих страна, тј. жртве, учиниоца и заједнице у којој конфликт егзистира”.⁷⁶ Ресторативна правда, применом својих принципа, обезбеђује „реституцију жртава и друштвене заједнице, промовише реинтеграцију

⁷⁶ „Управо стога, једна од кључних вредности ресторативне правде лежи у томе што њен циљ нису кажњавање и одмазда, односно она не иде ка томе да погоршава и продубљује конфликте и структуралну неправду већ тежи поправљању односа нарушеним кривичним делом и успостављању хармоније.“ В. Николић-Ристановић, С. Ћопић, Ресторативна правда и права жртава, *Темид*, година 10, број 1, Београд, 2007, стр. 3. „Злочин дели чланове на заједнице на „ми-они“ начин размишљања. Ресторативне расправе налазе начина да превазиђу ту разлику тако да „ми-они“ буду поново повезани унутар једне друштвене заједнице постављене на здравим основама.“ М. Костић, Ресторативна правда у домаћем законодавству, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, број 46, Ниш, 2006, стр. 65-66.

делинквента и поправљање односа између жртве, делинквента и друштвене заједнице“.⁷⁷

Општу сврху алтернатива казни затвора посматрано кроз призму ресторативног концепта представља решавање конфликта између жртава и учинилаца кривичних дела, уз активно учешће заједнице у којој је дело извршено, на начин који одступа од традиционалног реаговања кроз кривичноправни систем.

На тај начин се покушава неутралисати читав низ емпиријски потврђених негативних ефеката (и њихова амплификација) које извршење казне затвора у пенитенцијарним установама може изазвати код учиниоца кривичног дела,⁷⁸ али и негативне последице „кризе затвора“ у савременом кривичном праву.

На основу претходно изнетог можемо да закључимо да основну сврху нових алтернатива казни затвора, али уједно и нових алтернативних кривичних санкција, представља избегавање изрицања и извршења краткотрајних казни затвора.⁷⁹

⁷⁷ М. Костић, Успостављање стандарда за ресторативну правду, *Темид*, година 10, број 1, Београд, 2007, стр. 6. Ауторка наводи да мора постојати најмање пет елемената који једном процесу дају атрибут „ресторативан“: потпуно учешће свих оних који су на било који начин погођени извршењем кривичног дела (жртве, делинквента, њихових породица и пријатеља, као и особа из друштвене заједнице); ресторативна правда жели да исцели оно што је уништено (усмерава се на потребе жртве, делинквента и чланове заједнице); неопходна је потпуна и непомредна одговорност свих учесника; ресторативна правда тежи да врати у целину оно што је „раздвојено“ уништено кривичним делом; и ресторативна правда стреми да оснажи заједницу у циљу спречавања даљег повређивања. У том контексту *Hulsman* објашњава да постоје два метода за смањење примене институционалних санкција и мера – оне које се примењују у оквирима кривичноправног система и оне које се примењују ван тог система. Видети: L. Hulsman, Penal reform in Netherlands: Criteria for deciding on alternatives to imprisonment, *Harvard Journal of Penology and Crime Prevention*, Vol. 21, No.1, Edinburg, 1982, наведено према: N. Bishop, *Op. cit.*, стр. 60. С друге стране, Miller објашњава да примена алтернатива казни затвора („community corrections“) обухвата две примарне стратегије: рехабилитативни приступ, према којем се примењују санкције и мере подршке, и приступ надзора и контроле, који обухвата строжије услове спровођења мера уз појачан надзор учиниоца и константну претњу инкарцерацијом у случају кршења обавеза. Видети: J. Miller, Probation Supervision and the Control of Crime Opportunities: An Empirical Assessment, *Crime and Delinquency*, Vol. 60, No. 8, 2014, стр. 1235-1236.

⁷⁸ У том контексту, питање које се поставља је „да ли су затвори криминогени или рехабилитативни“. Видети: S. D. Camp, G. G. Gaes, Criminogenic Effect of the Prison Environment and Inmate Behaviour: Some Experimental Evidence, *Crime and Delinquency*, Vol. 51, No. 3, 2005, стр. 425.

⁷⁹ Под краткотрајним казнама затвора подразумевају оне које су изречене у трајању до шест месеци, евентуално до једне године. За потребе овог рада под краткотрајним казнама подразумеваћемо казну затвора до једне године. Милутиновић, о проблему одређивања појма краткотрајних казни затвора указује на следеће: „О погледу одређивања појма краткотрајних казни лишења слободе у кривично-правној и пенолошкој литератури и пракси постоје разна схватања. За њихово идентификовање на постоје израђени критеријуми, већ се одређују углавном према институционалним могућностима, условима извршења и сличним елементима, па је зато и пракса различита у различитим земљама. Али, ако узмемо у обзир праксу већине земаља, може се уопштено рећи, да се оне односе на казне које трају, зависности од решења у појединим системима, до шест десет или до дванаест месеци, с тим што су веома бројни системи који ограничавају те казне на период до једне године, сматрајући да се преваспитни третман не може

Остваривање основне сврхе нових алтернатива казни затвора омогућава реализацију и других циљева прописивања и примене ових кривичних санкција и мера, као што су: спречавање негативних последица извршења у пенитенцијарним установама, смањење проблема пренасељености затвора, затворске популације и цене извршења казне, избегавање стигматизирајућих ефеката кажњавања и затварања, спречавање криминалне заразе и стимулације поврата учинилаца, растерећивање система кривичног правосуђа, смањивање финансијских издвајања за његово функционисање, једноставнија социјална реинтеграција учинилаца лакших кривичних дела, ванинституционално спровођење санкција и мера, омогућавање активније улоге представника заједнице у оквиру кривичног система и минимални пунитивизам изражен кроз мере и санкције надзора и контроле.

И још једна важна напомена. Наиме, алтернативе казни затвора осмишљене и развијају се са циљем да алтернирају краткотрајне казне затвора. Иако су кратке казне затвора критиковане врло озбиљним аргументима,⁸⁰ морамо да нагласимо да већина аутора указује и на значај постојања краткотрајних казни затвора у систему кривичних санкција. Као основни аргументи који оправдавају постојање кратких казни затвора наводе се разлози правичности и хуманости, омогућавање реализације принципа индивидуализације казне, остваривање циљева генералне превенције, као и положај које заузимају у систему кривичних санкција који их чини неопходном казном за остваривање опште сврхе кажњавања у односу на одређене категорије учинилаца и садржаја који је прилагођен општој структури криминалитета.

Имајући у виду претходно изнето, указујемо да настанак и развој нових алтернативних кривичних санкција и мера нема за циљ укидање краткотрајних казни лишења слободе, које, у сваком случају, имају важан циљ и место у сваком савременом систему кривичних санкција. Суштина развоја нових алтернативних кривичних санкција и мера је да, у највећем могућем обиму алтернирају

успешно спровести ако казне не траје најмање годину дана. У задње време, све више је приступно схватање да се те казне лимитирају на трајање до шест месеци.“ М. Милутиновић, *Пенологија*, Београд, 1992, стр. 155. Стојановић, имајући у виду могућности изрицања казне затвора до шест месеци и на дане истиче да “не постоји неспорна граница за одређивање краткотрајних казни лишења слободе, под њима се обично подразумевају казне у трајању до шест месеци затвора. И наш законодавац уважава ову границу прописујући да се казна затвора до шест месеци може изрицати и на дане.“ З. Стојановић, *Кривично право – општи део*, Београд, 2010, стр. 256

⁸⁰ У домаћој литератури видети и: Н. Срзетић, А. Стајић, Љ. Лазаревић, *Кривично право СФРЈ – општи део*, Ор. cit., стр. 344-346; Д. Лазаревић, *Краткотрајне казне затвора*, Београд, 1974, стр. 44-59; Д. Атанацковић, *Пенологија*, Београд, 1988, стр. 94-99, М. Милутиновић, *Пенологија*, Ор. cit., стр. 155-167, З. Стојановић, *Кривично право – општи део*, Београд, 2010, стр. 256;

краткотрајне казне лишења слободе и отклоне негативне последице њиховог извршења.

Пре преласка на анализу настанка, развоја и садржаја традиционалних и нових алтернатива казни затвора пажњу морамо посветити проблемима везаним за „кризу“ затвора, односно представити основне узроке неефикасности ове казне, као централног криминално-политичког механизма савремених држава у супростављању и контроли криминалитета, који, уједно, представљају основне разлоге појаве алтернатива казни затвора.

6. Настанак алтернатива казни затвора као одговор на кризу казне затвора

Настанак и развој алтернатива казни затвора детерминисан је специфичном „кризом“ казне затвора. Криза затвора није карактеристика савремених кривичноправних система, већ се проблеми у вези са извршењем ове казне јављају практично од њеног увођења у кривичне законе. Ваља подсетити, истиче *Foucault*, на чињеницу да се покрет за реформисање затвора и контролисање његовог рада појавио врло рано, и као да није настао на основу установљеног неуспеха. „Реформисање затвора старо је готово колико и сам затвор, оно кад да је део његовог програма.“⁸¹ Прве идеје о настанку алтернатива казни затвора појавиле су се још у деветнаестом веку.⁸²

Казна затвора је приликом настанка глорификована имајући у виду казне које је она алтернирала, првенствено смртну или телесне казне, али врло рано изазива и прве критике и оспоравања, а касније и изражене тенденције ка њеном потпуном укидању. Такве идеје изражене, између осталих, и кроз ставове утицајних аболициониста,⁸³ присутне су и данас и можда јасније него икада раније. Међутим, осим алтернатива краткотрајним казнама затвора у кривичном

⁸¹ М. Фуко, *Op. cit.*, стр. 226.

⁸² На Првом међународном конгресу за спречавање и сузбијање криминалитета, одржаном у Лондону 1872. године, као десета тачка разматрано питање „да ли је могуће заменити краткотрајне казне лишења слободе и неплативе новчане казне принудним радом без лишења слободе?“ На приближно истој временској дистанци појављују се прва научна сазнања и предузимају активности усмерене на јачање свети о потреби развијања казни и мера које представљају алтернативе краткотрајним казнама лишења слободе. Оснивачи Удружења за кривично право (*Union de Droit Penal*), *F. von Liszt*, *A. Prins* и *G.A. Hamel*, након првог Конгреса одржаног 1889. године, упутили су резолуцију у којој позивају владе да развију алтернативе краткотрајним казнама лишења слободе. Видети: *N. Bishop, Op. cit.*, стр. 37.

⁸³ Видети: *L. Hulsman, J. V. de Celis, Изгубљене казне – кривични систем под знаком питања*, Београд, 2010.

праву нису предложене нити примењене друге прихватљиве кривичне санкције које би представљале „ултимативне“ алтернативе казни затвора и које би у основи промениле („укинуле“) концепт и карактер савременог кривичног права.

Да би се објаснио концепт настанка алтернатива казни затвора и криза затвора, важно је на почетку сумарно приказати како је и када лишавање слободе учинилаца кривичних дела постало основни облик казне и целокупног ретрибутивистичког концепта кажњавања.⁸⁴

Наиме, затвор и затварање лица има знатно дужу традицију у односу на затвор као аутономну казну. Затварање или утамничење се појављује у најстаријим правним изворима и показује да се кроз историју примењивало још од Старог века.⁸⁵ Затварање се примењивало са циљем да се обезбеди присуство учиниоца дела пре јавног извршења смртне или телесне казне, односно пре и за време трајања поступка. У историји су познати примери затварања које се примењивало и у случајевима дужничког ропства, заробљавања непријатеља, доживотног принудног рада, утамничења политичких противника или дисциплинског кажњавања, спорадично и као облика казне, али не и као део система кажњавања.⁸⁶

Казна затвора се као самостална казна појављује тек крајем осамнаестог и почетком деветнаестог века у првим кривичним законима тог периода.⁸⁷ Као

⁸⁴ Слично и у: O. Sevdiren, *Alternatives to Imprisonment in England and Wales, Germany and Turkey, Comparative Study*, Springer, Berlin, 2011, str. 14.

⁸⁵ „Затварање појединих лица, извршилаца кривичних дела и других облика девијантних понашања, јавља се веома рано, знатно раније од појаве лишења слободе као казне. Историјски подаци показују да је било затвора у старом Египту, Месопотамији и другим оријенталним државама, у старој Грчкој и Риму, затим у средњем веку, када су тамнице коришћени разни подруми (*Qubliettes*) или тврђаве (*Bastilles*), са веома тешким условима живота. Међутим, ти најстарији облици затварања нису имали карактер издржавања казне у савременом смислу. Они су служили пре свега за притварање злочинаца до коначне пресуде и касније до извршења телесне казне или погубљења. Циљ тог притварања је да се спречи бекство лица које је извршило кривично дело. О овом карактеру затвора говори и познати римски правник Улпијан, истичући принцип „затвори треба да користе само за притварање, а не за кажњавање“ (*Cercer ad continendos, non puniendos homines*), који је остао непромењен до осамнаестог века.“ М. Милутиновић, *Op. cit.*, стр. 18-19.

⁸⁶ Foucault на специфичан начин наводи да је затвор, пре него што се почео систематично користити као казна, постојао у свом институционалном облику. „Затвор је настао изван судског апарата, у време када су у читавом друштвеном ткиву изграђивани поступци којима је циљ био одељивање, просторно распоређивање и везивање јединки за утврђено место, њихово класификовање и максимално искоришћавање њихових снага и времена, развијани поступци за дрсирање тела, кодификовање целокупног понашања, обезбеђивање сталне и беспрекорне видљивости јединки, као и стварање устројства за њихово осматрање, бележење и оцењивање, акумулирање и централизовање знања о њима.“ М. Фуко, *Op. cit.*, стр. 223.

⁸⁷ Казна затвора се по први пут појављује у Француској, у кривичном закону (*Code Penal*) из 1791. године, потом 1810. године. У Кривичном законнику Карла V из 1532. године (*Constitution Criminalis Carolina*) била предвиђена казна вечитог затвора који се издржавао под земљом, у

основни разлози настанка и развоја казне затвора, као алтернативе смртној и телесним казнама, у литератури се наводе, између осталих, „хуманистичка настојања да се нађу замене за бруталне смрне и телесне казне, промена у скали друштвених вредности (само одузимање слободе почиње се доживљавати као довољна казна за највећи број кривичних дела) и индустријализација и урбанизација које су измениле однос према кажњавању коју је имао сеоски човек: уместо убијања и сакаћења злочинца, тражи се његово затварање како би био контролисан и дисциплинован,⁸⁸ односно, стварање јаких државних органа (без којих нема реалне основе за примену ове казне), богате материјалне основе друштва и промена система вредности – лична слобода мора заузимати високо место на вредносној скали и свим члановима друштва мора бити признато право на личну слободу.⁸⁹

Промењеним концептом кажњавања више се не напада тело учиниоца, већ његова слобода, које се лишава.⁹⁰ Казна више није усресређена на мучење као технику изазивања патње, њен циљ је да се осуђеник лиши неког добра или права. Нови приступ кажњавању, лишавање слободе уместо лишавања живота и телесног кажњавања, у основи мења сврху и циљ казне. То потврђује и став да се на „ублажавање казне гледало као на нешто квантитативно „мање окрутости, мање патње, више благодости, више поштовања, више људскости“, али се истовремено са овим променама променио и циљ казне.“⁹¹

Основна сврха и циљ казне затвора у оквиру традиционалног ретрибутивистичког дискурса свакако представља одмазда, односно „заслужено

условима који су водили у смрт и који је према начину извршења био суровији од многих облика извршења смртне казне.

⁸⁸ M. F. Welch, *Ironies of Imprisonment*, London, 2005, према: Ђ. Игњатовић, *Op. cit.*, стр. 161.

⁸⁹ З. Стојановић, *Op. cit.*, стр. 254. На сличан начин у домаћој литератури наводи се да је „уважавање људске слободе, до тада непознати принцип, почело да се истиче као циљ битисања у грађанском друштву. Кажњавање је подразумевало методе помоћу којих се злочинцима одузимало неко њихово добро или право. Током модерног доба, због већег интересовања сваког човека за сопствена политичка права, слободу и демократију, губитак слободе почео је да представља губитак једне одређене вредности, одређеног људског добра. Тако се, услед повећаног поштовања слободе човека, који добија непосредне видове правне заштите, губитак слободе почиње сматрати довољном казном за неке категорије извршилаца кривичних дела, код којих смртна казна и новчана казна немају основ за примену. Зато је кривично право постало одраз одређених криминално-политичких консеквенци, које су пратиле уважавање нових личних и друштвених вредности.“ С. Константиновић-Вилић, М. Костић, *Пенологија*, Ниш, 2011, стр. 135.

⁹⁰ Pradel казну затвора представља у поглављу под називом „напад на слободу“, видети: Џ. Pradel, *Op. cit.*, стр. 22.

⁹¹ „Пошто мета више није тело, онда је то душа. Испаштање које се сводило на мрцварење тела треба да се замени казном која делује дубље – на срце, на мисли, на вољу, на склоности“, М. Фуко, *Op. cit.*, стр. 19.

зло“ због учињеног кривичног дела али и одвраћање других од вршења кривичних дела, застрашујућим ефектом прописивања и извршења казне. Казна затвора није имала за циљ да поправи учиниоца него да га казни и застраши друге, кроз репресивност и пунитивну симболику. Томе у прилог говори и чињеница да казна затвора дуго није унифицирана већ да су постојали „квалификовани“ облици прописивања и извршења који су подразумевали, поред лишавања слободе, различите облике казненог симболизма као што су везивање, ношење тешких окова, принудан рад, изолацију, забрану комуникације идр.⁹²

Други основни циљ казне затвора чини (и данас) заштита друштва од учинилаца кривичних дела кроз њихову изолацију и онемогућавање да врше кривична дела, макар за време издржавања казне. У том смислу *Pavarini* истиче да затвор представља инструмент за инкапациацију оних који не могу бити контролисани на други начин.⁹³

Након почетног преовладавања ретрибутивистичког дискурса о утврђивању сврхе и циља казне затвора, долази до продора и утицаја утилитаристичких идеја које концепт кажњавања усмеравају ка остваривању превентивних циљева. Корисност казне затвора, односно њено изрицање и извршење са циљем поправљања учиниоца кривичног дела и утицањем на друге потенцијалне извршиоце, представља суштину утилитаристичког концепта. Такав приступ првенствено доприноси промени начина поступања са осуђеним лицем у току извршења казне, односно извршење казне добија за циљ да отклони или умањи узроке који су довели до криминалног понашања осуђеног лица и да омогући наставак живота у заједници након издржане казне уз умањени ризик од поновног вршења кривичних дела.

Еволутивни приступ, инспирисан умножавањем циљева казне затвора, наставио се половином прошлог века. Наиме тада се, као нови циљ казне затвора, у неким законима као једини, промовише се ресоцијализација осуђених лица и примена третмана у поступку извршења.⁹⁴ Идеја концепта ресоцијализације је да

⁹² Плуралитет казни затвора подразумевао је различите облике казне затвора, познате под називима строга робија, робија, заточење, присилни рад, строги затвор, обичан затвор, исл. Плуралитет казни затвора представљао је карактеристику готово свих кривичних закона на простору Старог континента, док се тек након другог светског рата у легислативи шире почиње прихватати идеја о потреби унифицирања казне затвора.

⁹³ M. Pavarini, *The New Penology and Politics in Crisis – Italian case in Ruggiero*, *British Journal of Criminology*, vol. 34, special issue, 1994, str. 55.

⁹⁴ Више о томе: M. Ancel, *Društvena odbrana*, Beograd, 1991.

се у поступку извршења, применом адекватног третмана, осуђени оспособи да поштује друштвене норме и асимилира их, као и да се укључи у друштвену заједницу након издржане казне. Преваспитавање осуђених лица применом третмана у поступку извршења казне затвора постаје основна идеја и циљ прописивања и извршења. Међутим, почетно одушевљене идејом да осуђене можемо поново „васпитати“ и „научити“ животу на слободи у уређеној социјалној заједници која ће их прихватити и пружити им нову шансу, држећи их лишене слободе пенитенцијарним установама тоталитарног карактера, убрзо је произвело разорачење практичним неуспехом концепта и оштрим критикама.

Проблем ресоцијализације осуђених лица посебно је изражен у поступку извршења краткотрајних, али и дуготрајних казни затвора.⁹⁵ Наиме, код првих, временски период у којем се казна издржава практично онемогућава упознавање личности учиниоца и припрему појединачних програма поступања према осуђеном лицу, па, самим тим, ни реализације идеје ресоцијализације (уколико је уопште неопходна према учиниоцима којима су изречене овакве казне). Код дуготрајних казни затвора, иако постоји и више него довољно времена за програме преваспитавања, однос осуђених лица према концепту, услед адаптације на услове живота и психичких последица боравка у установи, чини реализацију практично немогућом. Одустајањем од концепта ресоцијализације као основне сврхе примене казне затвора, али не и као једног од циља казне, еволутивни приступ је нестао и проблем одређивања сврхе и циља казне поново актуелизован.

Савремени кривичноправни системи се на различите начине одређују према сврси и циљу казне затвора, али и према проблему краткотрајних и дуготрајних казни. Наиме, постоје законодавства у којима се проблем умањује или отклања на начин што се избегава прописивање и краткотрајних и дуготрајних казни затвора, подизањем границе општег минимума казне и обрнутог процеса код општег максимума, па се изрицањем и извршењем казни у „оптималном“ трајању покушава остварити више претходно поменутих циљева, или свих, укључујући и ресоцијализацију. С друге стране, има законодавстава који су реafirмисала идеју о широј примени казне затвора без обзира на њено трајање и проблеме који настају у вези са тим. Англосаксонски приступ примењен

⁹⁵ Иако је до скоро било уобичајено да се под дуготрајним казнама затвора сматрају казне изречене у трајање преко десет година, казне затвора у трајању преко пет година почињу се посматрати као дуготрајне.

кроз концепте „закон и ред“ (*law and order*) и „заслужене казне“ (*just desert*) базиран на неокласичним ставовима о неопходности казне, произвео је максимизацију примене казне затвора у одређеним кривичноправним системима. У њима се казна затвора изриче као шокантна опомена, код кратрајних казни, или „коначни одговор“ код дуготрајних казни и доживотног затвора (*three strikes and you are out*).

Друго основно питање везано за кризу казне затвора односи се на начин организовања извршења, односно, организовања институција за извршење ове казне. Познато је да су се први затвори у којима се извршавала казна затвора организовали по угледу на „радне домове“ који су функционисали у Енглеској, и друга позната европска „поправилишта“.⁹⁶ Ове установе осниване су са другачијим циљем, за збрињавање социјално неадаптираних лица (бескућника, скитница, пијанаца, душевно оболелих, старих и запуштених, исл.), која су за „обезбеђени“ заједнички смештај и оскудну исхрану морали да напорно раде.

Стога, прве затворе карактерише систем заједничког издржавања казне без икаквих критеријума за класификацију осуђених лица (мушкараца, жена и деце, тешких злочинаца и ситних криминалаца, болесних и здравих, итд.). Њихову карактеристику представља пренасељеност, као последица недостатка капацитета и великог броја осуђених лица на казну затвора, али и недостатак основних материјалних и хигијенских услова за живот, глад, болести, епидемије, међусобни криминални утицаји, тортура особља, што је, као што смо указали, на самом почетку примене отворило питање оправданости казне затвора.

Међутим, идеје и рад *Johna Howarda*, *Elizabeth Frey* и *Jeremy Benthama*, нешто касније и *Alexandra Maconochija*, допринеле су реформи првих затвора и омогућиле настанак основних система извршења казне затвора. Процес настанка првих система извршења казне у значајној мери се одвијао и под утицајем нових архитектонских решења у области изградње пенитенцијарних установа. Као што је опште познато, прве системе представљају систем ћелијске изолације, систем самица (пенсилванијски, филаделфијски) и систем ћутања (обурнски), нешто касније и комбиновани, прогресивни систем, у енглеској и ирској варијанти.

⁹⁶ „На европском континенту прво такво поправилиште јавља се 1553. године у Лондону, у палати *Bridewell*, коју је у те сврхе поконио краљ Едвард VI, па су по њему добиле своје име и све касније установе тога типа – „*bridewells*“, које су осниване и на другим местима. Средином шеснаестог века у Холандији се отварају домови за скитнице, просјаци и проститутке, потом и у Немачкој и Италији. Тако се у шеснаестом и седамнаестом веку затварање појављује „тихо“, као прелазни облик у казну затвора у осамнаестом веку.“ М. Милутиновић, *Op. cit.*, стр. 20-21.

„Модерни“ систем извршења, који се развија након другог светског рата, базиран је на принципима ресоцијализације, индивидуализације и хуманог поступања са осуђеним лицима (кроз прописивање основних права и минималних стандарда у поступању са осуђеним лицима, како на међународном нивоу, тако и у оквиру националних законодавстава).⁹⁷

Сви поменути системи осмишљавани су са циљем да надоместе слабости и недостатке претходних. Од настанка система изолације и идеје о „моралном покајању“ до савремених начина извршења базираних на заштити основних права осуђених лица и остваривању идеја ресоцијализације, социјалне реинтеграције и рехабилитације учинилаца кривичних дела, није успостављен делотворан систем извршења казне затвора, односно пронађен модалитет у коме се минимизирају негативне последице извршења ове казне.⁹⁸

Пренасељеност пенитенцијарних установа, висока цена извршења и изградње нових затворских капацитета, негативне последице извршења по осуђена лица и друштво у целини, представљају карактеристику већине система, и детерминишу неефикасност казне затвора. Покушаји ублажавања режима извршења, нпр. фрагментарним затварањем или полуслободом, применом института условног отпуста или опроста дела казне, али и оснивањем отворених установа за извршење,⁹⁹ нису допринели решавању поменутих „хроничних“ проблема казне затвора.

Можемо, у коначном, нагласити да изражена поливалентност функције казне затвора, обим примене ове казне, инфлација затворске популације и „хронична“ пренасељеност пенитенцијарних установа као последица промене казнене политике и концепта „нове ретрибуције“ и „пунитивног популизма“, неуспех концепта ресоцијализације и програма третмана, депривације, фрустрације и друге негативне последице извршења казне по осуђено лице,

⁹⁷ Више о томе: Ђ. Игњатовић, *Op. cit.*, стр. 160-170. „Развој у правцу изградње савременог система представља и даљу, нужну консеквенцу хумане концепције, која не посматра деликвента као „безличну јединку које треба казнити“, већ као „људско биће које треба преваспитати“ и увести га у нормалан ток живота на слободи.“ М. Милутиновић, *Op. cit.*, стр. 63.

⁹⁸ У том контексту, van Zyl Smit, метафорично, указујући на однос између савременог кривичног права и облика друштвене контроле у државама западног света, каже: „Кривично право у својој савременом облику представља производ просветитељства осамнаестог века“. D. van Zyl Smit, *The Place of Criminal Law In Contemporary Crime Control Strategies*, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 8, No. 4, 2000, str. 362.

⁹⁹ О активностима Уједињених нација у промовисању и дефинисању појма отворених установа, значају првог Конгреса за превенцију криминалитета и поступање са преступницима, али и организацији неколико успешних отворених установа, видети: З. Стевановић, *Отворени затвори*, Београд, 2008.

криминогени утицај затвора, недостатак програма постпеналне помоћи и неспремност локалне заједнице и друштва у целини да прихвати осуђено лице након издржане казне представљају глобалне и националне показатеље кризе затвора као казне.

Они су, како примећује *Oznur*, у међусобној „дијалектичкој корелацији“ и сваки покушај њиховог разграничења и апострофирања појединог показатеља представља нешто „артифицијено“.¹⁰⁰

6.1. Пренасељеност пенитенцијарних установа

Пренасељеност пенитенцијарних установа представља један од најзначајнијих проблема великог броја савремених кривичноправних система, али и један од основних индикатора кризе затвора. Пренасељеност је, како смо раније указали, карактеристика модерних затворских система од њиховог настанка у девентаестом веку, док се данас развија специфична култура „хроничне пренасељености“ затворских установа која, заједно са инфлацијом затворске популације, представља последицу учесталог изрицања казне затвора, или изрицања ове казне у све дужем трајању.¹⁰¹

Пренасељеност пенитенцијарних установа се може појмовно одредити као стање у затворима у којима се налази више затворених лица него што капацитети то дозвољавају. Затворску популацију чине лица осуђена на казну затвора, притворена лица, као и лица која су лишена слободе на основу одлуке о изрицању друге кривичне санкције.¹⁰²

Према подацима Међународног центра за истраживање затвора¹⁰³ глобалну затворску популацију у току 2013. године чинило преко десет милиона људи, док

¹⁰⁰ O. Sevdiren, *Op. cit.*, 2011, str. 29.

¹⁰¹ H. J. Albrecht, Prison Overcrowding – Finding Effective Solutions, Strategies and Best Practices Against Overcrowding in Correctional Facilities, *Strategies and Best Practices against Overcrowding in Correctional Facilities Report of the Workshop*, Twelfth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice, Tokyo, Japan, 2011, str. 66, 83.

¹⁰² Илић описно дефинише затворску популацију наводећи да “под затвореницима свакако не треба подразумевати само лица која су осуђена на казну затвора у кривичном и прекршајном поступку, у ову категорију лица спадају и лица задржана у преткривичном поступку, затим она која су притворена током кривичног поступка, као и лица према којима су одређене мере безбедности повезане са лишењем слободе” А. Илић, Пренасељеност затвора – феноменолошки и етиолошки аспекти, *Crimen*, број 2, 2011, стр. 246.

¹⁰³ International Centre for Prison Studies основан је 1997. године са циљем истраживања затвора, на глобалном нивоу, развоја политике и праксе примене казне затвора у складу основним

је готово половина држава (или територија) имала стопу затворених лица изнад 150 у односу на 100.000 грађана. Анализа упоредних података истог извора јасно указује на размере проблема пренасељености пенитенцијарних установа јер је просечна стопа затворених лица у последњих петнаест година порасла са 136 на 144.¹⁰⁴

Не постоји једноставан начин за утврђивање обима пренасељености затвора, нити универзална сагласност о минималном простору у затворским установама намењеним сваком затвореном лицу. Међународни акти у области права затворених лица не утврђују минималне стандарде везане за смештај већ препуштају националним законодавствима да их успоставе, прописујући само да сваки затвореник мора имати довољно простора у установи.¹⁰⁵

Међутим поред права затвореног лица на минимални простор у установи,¹⁰⁶ у литератури се наводи да показатељи пренасељености могу бити и други фактори као што су социјални простор у коме затворено лице борави (*social*

стандардима у области људских права. Од 2014. године функционише у оквиру Institute for Criminal Policy Research. Више на: <http://www.prisonstudies.org>, приступ 15. септембар 2015. године.

¹⁰⁴ R. Walmsley, *World Prison Population List*, tenth edition, London, 2013, str. 1. Доступно на: http://www.prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/wppl_10.pdf, приступ 15. септембар 2015. године. Подаци се односе на 222 независне државе и зависне територије. Највећу стопу затворених лица у 2013. години имају САД (716) (760 у 2008. години), Сент Китс и Невис (714), Сејшели (709), Куба (510), Руанда (492), Русија (475), итд. Стопа затворених лица разликује се у оквиру континента, али и у државама истог континента. Тако, нпр. у државама средње и источне Африке износи 46, док западне 205; државе западне Европе имају стопу од 98, јужне Америке 202, а карибске државе 376.

¹⁰⁵ R. Allen, *Current Situation of Prison Overcrowding, Strategies and Best Practices against Overcrowding in Correctional Facilities Report of the Workshop*, Twelfth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice, Tokyo, Japan, 2011, str. 39. Овај аутор указује да је “релативно једноставно препознати пренасељеност када се она види – недостатак просторија у које се затвореници смештају (недостатак соба у којима спавају), недостатак хране, здравствене заштите и било којег облика конструктивних активности, недовољно особља да обезбеди заштиту затвореника, недостатак капацитета за раздвајање мушкараца од жена, малолетника од пунолетних затвореника, притворених и осуђених лица, или недостатак капацитета да се прихвате нови затвореници који подразумева примену хитних мера као што су амнестија или обезбеђивање нужног смешаја у полицијским станицама”. Видети и: Стандардна минимална правила за поступање за затвореницима, *Standard Minimal Rules for Treatment of Prisoners (Adopted by the First United Nations Congress on the Prevention on Crime and Treatment of Offenders, held in Geneva in 1955, and approved by the Economic and Social Council by its Resolutions 663C of 31 July 1957 and 2076 (LXII) of 13 May 1977)*, правила 9-19; Европска затворска правила, *Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules (Adopted by the Committee of Ministers on 11 January 2006 at the 952nd meeting of the Ministers’ Deputies)*, правила: 18.1 до 18.10.

¹⁰⁶ *Albrecht* наводи, позивајући се на извештаје Европског комитета за спречавање мучења и нечовечних или понижавајућих казни или поступака (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment - CPT), да „стандард од три квадратна метра по затворенику не обезбеђује задовољавајући животни простор и предлаже се да то буде најмање четири квадратна метра, при чему се препоручује да се ван употребе ставе просторије које укупно имају мање од шест квадратних метара“. Н. Ј. Albrecht, *Op. cit.*, str. 68.

density) или право на приватност лица (*privacy*). Такође, у извесном смислу и субјективни фактори, попут осећања беспомоћности затворених лица или стреса, могу бити индикатори пренасељености пенитенцијарних установа.¹⁰⁷

За утврђивање индекса пренасељености пенитенцијарних установа није довољно имати податке о стопама осуђених лица у одређеној држави, нити се они могу поистовећивати. Наиме, индекс пренасељености се може утврдити (израчунати) уколико су позната два индикатора: укупан број затворених лица у одређеној држави и укупан капацитет затворског система (пенитенцијарних установа).

Индекс пренасељености пенитенцијарних установа утврђује (израчунава) се као однос између укупног броја затворених лица и капацитета затворског система, а изражава се кроз индекс попуњености затворских капацитета (*occupancy rates, occupancy overcrowding*) изражену средњом нумеричком вредношћу 100. Уколико је однос између затворске популације и капацитета установе већи од ове вредности, постоји пренасељеност пенитенцијарних установа.

Проблем приликом упоређивања података о пренасељености пенитенцијарних установа у појединим државама, регионима или континентима представља чињеница да се, у недостатку универзалних стандарда, капацитети затворских система утврђују у оквиру националних законодавстава. Из тог разлога индекси попуњености затворских капацитета, као индикатори пренасељености затвора, немају исту вредност уколико нису предвиђени идентични критеријуми за утврђивање капацитета затворских система.

Подаци Међународног центра за истраживање затвора, објављени у публикацији *World Prison Brief*, који укључују 204 државе (или територије) указују да пренасељеност затвора постоји у 116 држава, односно у 57% држава. Највиша вредност индекса попуњености затворских капацитета забележена на Коморским острвима (388), Бенину (363), Ел Салвадору (325), на Филипинима (316), Уганди (273), Гватемали (270), Боливији (269) и Судану (255).

На територији Јужне Америке пренасељеност затворских установа постоји у 12 од 13 држава, (изузев Суринама у којем је индекс попуњености затворских

¹⁰⁷ T. Lappi-Seppala, Causes of Prison Overcrowding, *Strategies and Best Practicies against Overcrowding in Correctional Facilities Report of the Workshop*, Twelfth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice, Tokyo, Japan, 2011, str. 44.

капацитета 75,2%). На афричком континенту пренасељеност затворских установа постоји у 83% држава, односно у 38 од 46 држава, док на тлу Азије пренасељеност постоји у 61,5% држава (16 од 26). На територији Северне Америке, САД имају индекс попуњеност 102,7%, док Канада 96,4%. Половина Карибских држава има проблем пренасељености затворских установа (11 од 22 државе) и све државе централне Америке, односно Белизеа, који има индекс попуњености од 87,3.

Према истом извору, на Старом континенту у 30% држава (или територија) постоји проблем пренасељености затворских система, односно у 17 од 57 држава. Највишу попуњеност затворских капацитета имају Кипар (137), Мађарска (134), Албанија (125), Белгија (122) и Украјна (120), док најнижу имају Монако (26) и Сан Марино (15).¹⁰⁸

Међутим, према подацима Савета Европе за 2013. годину (*Council of Europe Annual Penal Statistic – SPACE I*)¹⁰⁹ указују да пренасељеност затворских установа постоји у 21 од 47 држава чланица ове организације, што чини чак 44,6% држава, док је средња вредност (медијан) индекса попуњености затворских капацитета 95,5. У 10 држава, укључујући Републику Србију (109), претходне године 159,3(!)¹¹⁰ индекс не прелази вредност већу од 110. Основни индикатори за 2014. и 2015. годину (стање на дан 1. јануар) показују да је попуњеност капацитета највећа у Италији (143,1), Мађарској (141,8), Кипру (131,9), Грчкој (128,4) и Албанији (120,2).¹¹¹

Имајући у виду представљене податке поставља се питање узорка који утичу на пренасељеност пенитенцијарних установа. Основна, и на први поглед логична, премиса је да је пренасељеност проузрокована повећањем опште стопе криминалитета. Међутим, како истиче *Albrecht*, готово да постоји општа сагласност да пораст стопе криминалитета не утиче у значајнијој мери на повећање затворске популације и проблем пренасељености пенитенцијарних

¹⁰⁸ International Centre for Prison Studies, World Prison Brief. Подаци доступни на: <http://www.prisonstudies.org/world-prison-brief>, приступ 15. септембар 2015. године.

¹⁰⁹ M. F. Aebi, N. Delgrande, Council of Europe Annual Penal Statistic – SPACE I, Prison Population, Survey, Strasbourg, 2013, str. 61.

¹¹⁰ Према истом извору за 2012. годину, Република Србија имала је највиши индекс попуњености затворских установа 159,3. Капацитет пенитенцијарног система према достављеним подацима износио је 6950 расположивих места, док је затворску популацију чинило 11070 лица. Видети: M. F. Aebi, N. Delgrande, Council of Europe Annual Penal Statistic – SPACE I, Prison Population, Survey, Strasbourg, 2012, str. 39. Међутим, наредне године наведено је да је капацитет затворских установа 9200 расположивих места, док број лица лишених слободе био 10031, чиме је индекс пренасељености смањен на 109. О овоме више у другом делу рада.

¹¹¹ Council of Europe Annual Penal Statistic, Prison Stock on Jan 1st 2014&2015, доступан на: <http://wp.unil.ch/space/space-i/prison-stock-2014-2015/>, приступ септембар 2015. године.

установа.¹¹² Штавише, могу се уочити различите тенденције. Наиме, у одређеним државама опада стопа криминалитета и расте број затворених лица, у другим обе варијабле стагнирају, у трећим расте стопа криминалитета док истовремено опада број затвореника.¹¹³ Такви резултати несумњиво упућују на постојање других фактора који утичу на повећање затворске популације и узроковање проблема пренасељености пенитенцијарних установа.

Утврђивање фактора који утичу на повећање пренасељености затвора и интензитет утицаја сваког од појединачног фактора није једноставно одредити. У студији посвећеној пренасељености пенитенцијарних установа и стратегијама за њено смањивање, наведени су сумарни разлози који доводе до пренасељености затвора и то неефикасност кривичноправног система, непостојање законских одредаба о примени алтернативних кривичних санкција и мера (ванзаводских мера), непостојање јасне политике одмеравања и општих смерница које препоручују ширу примену ових санкција и мера, постојање изазова пред различитим друштвеним групама (сиромашним и вулнерабилним) у приступу правди, неефикасност мера за сузбијање рецидивизма, непостојање одредаба или недовољна примена програма превременог отпуштања, недостатак затворских капацитета и средстава за извршење казне затвора или постојање неадекватних затворских установа.¹¹⁴

Lappi-Seppala указује на макро и микро факторе који узрокују пренасељеност пенитенцијарних установа. Пречеста примена мере притвора, општа стопа криминалитета и путивна традиција кажњавања представљају

¹¹² „Претпоставка да стопа криминалитета није у корелацији са повећањем затворске популације (и пренасељености затворских установа) захтева озбиљније објашњење. Наиме, већина истраживања која су претпостављала непостојање корелације између ових варијабли за основу су имале Северну Америку. У њој је, истина, дошло до опадања стопе криминалитета док су се проблеми са пренасељеношћу затвора у одређеним јурисдикцијама погоршали. Иако се претпоставка може сматрати доказаном, она се односи само на општу стопу криминалитета, јер је повећање стопе одређених облика криминалитета, повезаних са изрицањем казне затвора, посебно дуготрајних, у последњих неколико декада идентификована као кључна за пренасељеност затвора.. Кривична дела повезана са злоупотребом дрога су пример казнене политике која је у многим државама у значајној мери допринела инфлацији затворске популације.“ Н. Ј. Albrecht, *Op. cit.*, str. 82.

¹¹³ Тако нпр. *Lappi-Seppala* наводи пример Финске, Енглеске и Велса, Канаде и САД, за период од 1985-2005. Наиме, резултати истраживања показују да је у Канади стопа криминалитета (изузимајући саобраћајни криминалитет у свим примерима) у благом опадању, а број затвореника стагнира. У САД стопа криминалитета опада док је број затворених лица у значајном порасту. У Финској је криминалитет у порасту, а број затворених лица у благом опадању, док се у Енглеској и Велсу обе појаве у благом расту. Видети: Т. *Lappi-Seppala*, *Op. cit.*, str. 51.

¹¹⁴ Background Paper on the Workshop on Strategies and Best Practices against Overcrowding in Correctional Facilities, *Strategies and Best Practices against Overcrowding in Correctional Facilities Report of the Workshop*, Twelfth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice, Tokyo, Japan, 2011, str. 11-14.

основне макро факторе, али њих, у ширем контексту, детерминишу и економска и социјална структура, политичка култура, став јавног мњења и тражење строгих одговора на криминалитет, политички легитимитет и поверење грађана у правни систем. Међу факторима наводе се и хипертрофија кривичног права (прописивање сувишних инкриминација), учестала примена суплеторног затвора, строго кажњавање учинилаца лакших имовинских кривичних дела, „механичка“ примена правила о строжијем кажњавању рецидивиста, строга политика одобравања условног отпуста, затварање малолетних учинилаца кривичних дела и недовољна примена алтернатива казни затвора.¹¹⁵

Последице пренасељености пенитенцијарних уставова су бројне и често иреверзибилне по осуђена лица. Наиме, недостатак животног простора у основи угрожава људско достојанство и нарушава осећај личне сигурности и безбедности осуђених лица. Ограничавање права на приватност, немогућност остваривања образовних, рехабилитативних и програма обучавања, недоступност медицинског третмана, ширење заразних болести, висока стопе самоповређивања и повећане стопе суицида, немогућност остваривања права на породичне посете и нарушавање породичних односа, учестало насиље међу осуђеницима су само неке од негативних последица пренасељености затворских установа.¹¹⁶

Из тих разлога неопходно је развијати стратегије за смањење последица пренасељености пенитенцијарних установа. Оне морају обухватити шири круг мера и поступака које, између осталог, укључују примену програма ресторативне правде, одлагање или обуставу кривичног поступка, декриминализацију, успостављање циљева за смањење затворске популације („таргетирање“), ширу примену ефективних алтернативних кривичних санкција, изрицање казне затвора само за најтежа кривична дела и у најкраћем могућем трајању, узимање у обзир стања у затворима и расположивих затворских капацитета приликом одмеравања казне затвора и ширу примену условног отпуштања са издржавања казне.¹¹⁷

У основи оваквог размишљања препознаје се важност алтернативног приступања учиниоцима лакших кривичних дела кроз ширу примену алтернативних кривичних санкција и других алтернатива казни затвора, као кључног елемента у решавању проблема пренасељености пенитенцијарних

¹¹⁵ Т. Lappi-Seppala, *Op. cit.*, str. 51-61.

¹¹⁶ Н. Ј. Albrecht, *Op. cit.*, str. 87-88.

¹¹⁷ Ibidem.

установа, али и спречавање других негативних последица које пренасељеност затвора посредно узрокује.

6.2. Цена извршења казне затвора

Настанак казне затвора и њена доминатна позиција у систему кривичних санкција подразумевала је богату материјалну основу друштва јер се, неспорно, ради финансијски „скупој“ кривичној санкцији. Економска цена извршења казне, али и других мера које се извршавају у пенитенцијарним установама, представља значајан терет за сваку државу без обзира на степен развијености.

Проблем обезбеђивања „оптималних“ финансијских средстава за функционисање пенитенцијарних система, разумљиво, израженији је у економски слабије развијеним државама. То би нас могло упутити на погрешан закључак да се проблем пренасељености може једноставно решити, макар у богатијим државама, изградњом нових затворских капацитета. То би даље водило ка размишљању да економски развијене државе немају проблем са ценом извршења казне затвора и финансијским издвајањима за функционисање пенитенцијарних система. Међутим, да ли је то тако?

Проблем пренасељености затворских капацитета је, као што смо претходно указали, посебно изражен у последњих тридесетак година кроз нагли пораст броја затворених лица. У многим државама затворска популација је удвостручена или вишеструко увећана. Такав тренд раста резултат је промене опште казнене политике која, промовишући принципе казног популизма и новог ретрибутивизма, у казни затвора види готово једино легитимно средство у борби против најразличитијих форми криминалног понашања. Последично је настала „системска инфлација“ затворске популације и „атрофирани“ су многи пенитенцијарни системи. Издвајања за њихово функционисање и цена извршења казне затвора постали су превисоки. „Спасоносна“ изградња нових затворских капацитета постала је фикција, чак и за најразвијеније државе јер је цена изградње нових пенитенцијарних капацитета у корелацији са укупном ценом извршења казне затвора.

Проблем високе цене извршења казне затвора и финансирања системског лишавања слободе учинилаца кривичних дела је данас израженији него икада.

Затворска популација је у константном порасту, па самим тим и трошкови одржавања пенитенцијарних система. Примери САД и Енглеске, компаративно и Републике Србије, указују на обим и размеру неопходних финансијских средстава за функционисање пенитенцијарних система, али и цену извршења казне затвора, односно затварања лица, на дневном и годишњем нивоу. Подаци које ћемо представити илуструју комплексност проблема одржавања постојећих пенитенцијарних система и пораст цене извршења казне затвора, али истовремено представљају основни аргумент у прилог неопходности изналажења решења ових проблема који укључују, између осталог, до скоро незамисливо решење или експеримент - приватизацију пенитенцијарних установа.

У САД је у периоду између осамдесетих и деведесетих година прошлог века затворска популација упетостручена, док су укупна издвајања за пенитенцијарни систем, само у периоду од петнаест година, између 1986. до 2001. године, удвостручени.¹¹⁸ Подаци за 2001. годину показују да је просечна цена извршења казне затвора у САД по затворенику износила нешто изнад 62\$ дневно, тј. 22.650\$ на годишњем нивоу. Пенитенцијарни систем коштао је 2001. године укупно 38,2 милијарде долара. Затворске установе намењене пунолетним учиниоцима кривичних дела користиле су највећи део тих средстава - 29,5 милијарди долара (1986. године – 11,7 милијарди).¹¹⁹

Новији подаци за 2008. и 2009. годину показују да у савезној држави Калифорнија трошкови боравка у државном затвору (*state prison*) по једном осуђеном лицу на годишњем нивоу износе 47.100\$ (америчких долара).¹²⁰ Затворску популацију неколико последњих година чини просечно број од око 150.000 затворених лица,¹²¹ па се може израчунати да укупни минимални трошкови калифорнијског пенитенцијарног система износе више од седам милијарди долара на годишњем нивоу. Ако се има у виду да број затворених лица

¹¹⁸ Видети: J. J. Stephan, *State Prison Expenditures in 2001*, Bureau of Justice Statistic, Special Report, доступно на: <http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/spe01.pdf>, приступ 15. септембар 2015. године. Пораст затворске популације у последњих тридесет година у САД са око 350.000 на више од 1.500.000 лица у затворима (повећање од близу 500%) показују подаци објављени на: <http://www.sentencingproject.org>, приступ 15. септембар 2015. године.

¹¹⁹ J. J. Stephan, *Op. cit.*, str. 1-2.

¹²⁰ http://www.lao.ca.gov/PolicyAreas/CJ/6_cj_inmatecost, приступ 15. септембар 2015. године.

¹²¹ У Калифорнији је 1980. године било испод 20.000, док је 2006. године било 173.000 затворених лица. У периоду од 26 година затворска популација је повећана за близу 900%. Пројектовани број осуђених лица до 2018. године чини нешто изнад 130.000 лица. Видети: California Department of Corrections and Rehabilitation, Fall 2012 Adult Population Projection, доступно на: http://www.cdcr.ca.gov/Reports_Research/Offender_Information_Services_Branch/Projections/F12pub.pdf, приступ 15. септембар 2015. године

у овој савезној држави чини приближно 10% од броја лица лишених слободе у пенитенцијарном систему САД, као и да су укупно повећана издвајања по осуђеном лицу у последњој декади у односу на податке за 2001. године, могу се израчунати претпостављени укупни трошкови извршења казне затвора на федералном нивоу.

Слична је ситуација и у Енглеској. Наиме, у периоду од почетка деведесетих до данас затворска популација у овој држави је практично удвостручена. Подаци указују да је у периоду од 1993. до 2012. године укупан број је затворених лица повећан за 41.800, односно да је 2012. године затворску популацију чинило нешто преко 86.000 затворених лица.¹²² Званични подаци британског Министарства правде за 2014. годину, показују да трошкови по једном затвореном лицу на годишњем нивоу износе између 32.000 и 59.500£ (британских фунти), у зависности од врсте установа у којој се казна издржава.¹²³ Уколико се узме у обзир да се током поменуте године 85.000 затворених лица налазило у пенитенцијарним установама у Енглеској (и Велсу), може се израчунати да укупни годишњи трошкови износе између две и по и преко пет милијарди фунти.

Иако су издвајања за пенитенцијарни систем Републике Србије, као последица економског стања у држави и трајања процеса „транзиције“, знатно нижа у односу на поменуте примере, она представљају значајно оптерећење државног буџета. Вишеструко повећање затворске популације последњих деценија на глобалном нивоу није заобишло ни српски кривичноправни систем. Међутим, поред генералног пунитивног приступа учиниоцима кривичних дела и примени казне затвора као основног кривичноправног средства супростављању криминалитету, читав низ догађаја и процеса на простору државе и у непосредном окружењу, у последњих двадесетак година, утицали су на пораст појединих облика криминалитета и последично, допринели расту затворске популације. Не аргументујући посебно претходну констатацију, указујемо да је логична последица пораста броја затворених лица повећана цена извршења казне затвора и укупних трошкова функционисања пенитенцијарног система у Републици Србији.

¹²² Ministry of Justice, *Story of a Prison Population: 1993-2012*, England and Wales, 2013, str. 1, доступно на: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/218185/story-prison-population.pdf, приступ 15. септембар 2015. године.

¹²³ Ministry of Justice, *Cost per place and cost per prisoner, National Offender Management Service Annual Report and Accounts 2013-14, Management Information Addendum*, 2014, str. 3, доступно на: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/367551/cost-per-place-and-prisoner-2013-14-summary.pdf, приступ 15. септембар 2015. године.

Дакле, затворска популација је за последњих двадесет пет година у нашој држави скоро утростручена. Почетком деведесетих година у затворским установама налазило се око 3.600 затвореника, док је десетак година касније, 2001. године, затворску популацију чинило је око 6.000 затворених лица. Убрзани тренд раста се наставио тако да је на крају 2013. године укупно 10.031 лице било лишено слободе у затворским установама.¹²⁴ Максималан број затворених лица, близу 12.000 забележен је половином 2012. године, на почетку године било је 11.036 а на крају 10.226 затворених лица.¹²⁵ Смањење броја затворених лица у најпреоптерећеној години за српски пенитенцијарни систем омогућено је усвајањем Закона о амнестији,¹²⁶ на основу којег је са издржавања казне затвора отпуштено 1178 осуђеника и 50 осуђеница.¹²⁷

Трошкови смештаја ових лица се могу посредно израчунати, имајући у виду предвиђена буџетска средства на годишњем нивоу намењена Управи за извршење кривичних санкција Министарства правде. Тако је 2013. године био предвиђен износ нешто виши од седам милијарди динара, па би се, уколико се укупан износ подели са бројем затворених лица у затворском систему могло израчунати да трошкови смештаја једног затвореног лица у затворској установи износе око 15€ (евра), односно око 5.500€ на годишњем нивоу.

Имајући у виду поменуте износе једноставно је закључити да обим средстава неопходних за функционисање пенитенцијарних установа представља енорман терет за сваку државу, укључујући и нашу, и да цена извршења казне затвора постаје све већа. Како проблем пренасељености затворских установа, високе цене извршења казне затвора и укупних трошкова функционисања пенитенцијарних система није једноставно решити у оквиру постојећих државних ресурса појавиле су се и почеле практично примењивати идеје о приватизацији пенитенцијарних установа.

¹²⁴ Министарство правде, Годишњи извештај Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину, Београд, 2014, стр. 106.

¹²⁵ Министарство правде, Извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2012. годину, Београд, 2013, стр. 89.

¹²⁶ Закон о амнестији „Службени гласник Републике Србије“ број 107/2012.

¹²⁷ Министарство правде, Извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2012. годину, Београд, 2013, стр. 93.

6.2.1. Приватизација пенитенцијарних установа

До скоро се сматрало незамисливим да се право државе да казни (*ius puniendi*) може у одређеном обиму, односно у фази извршења изречене казне, изузети из надлежности државних институција и пренети у надлежност приватних компанија, основаних са циљем остваривања профита. Међутим, хронична пренасељеност затворских установа, константан пораст и прекобројност затворске популације и висока цена извршења казне затвора, условили су настанак и развој идеја о приватизацији пенитенцијарних институција, које, историјски посматрано, нису нова решења, напротив. Пенитенцијарном приватизацијом покушавају се проширити укупни капацитети затворских система уз минималне трошкове држава. Пракса оснивања приватних затвора започиње половином осамдесетих година двадесетог века у САД, а потом се проширује и на неколико других држава.

Први савремени приватни затвор отворен је 1984. године у Хјустону, САД (*Houston, Texas*). Отварању претходи закључивање уговора са Корекционом корпорацијом Америке (*Corrections corporation of America - CCA*), компанијом основаном са циљем да управља пенитенцијарним установама. Наредне године се наставља процес отварања нових приватних затворских капацитета, али се бележи и неуспех поменуте корпорације да преузме управљање целокупним пенитенцијарним системом савезне државе Тенеси (*Tennessee*). Процес приватизације затвора, првенствено окружних (*county jails*) и државних (*state prisons*), настављен је у наредним годинама, док су федералне затворске установе (*federal correctional institutions*) у највећој мери искључене из овог процеса. Истовремено су се, поред поменуте корпорације, оснивале и друге приватне компаније (*private enterprices*) са циљем изградње и управљања пенитенцијарним установама. До 2001. године, према подацима америчког министарства правде,¹²⁸ само у деветнаест савезних држава није било затворених лица у приватним или приватизованим установама за издржавање казне затвора.¹²⁹

¹²⁸ United States Department of Justice.

¹²⁹ T. Jones, T. Newburn, Comparative Criminal Justice Police-Making in the United States and the United Kingdom – The Case of Private Prisons, *British Journal of Criminology*, Vol. 45, No. 1, 2005, str. 62. Ови аутори наводе да је реч о поновном настанку приватних затвора у САД, указујући да ова држава има дугу традицију укључивања приватног сектора у пенитенцијарни систем која је

У Енглеској је, под утицајем искустава САД, и након озбиљних политичких и правних расправа, 1991. године дошло до закључивања првих уговора са приватним компанијама. Почетком 1992. године прва осуђена лица упућена су на издржавање казне затвора у приватне затворе. Након отварања затвора *Buckley Hall* у близини Манчестера 1994. године, као и затвора у Ливерпулу (*Fazakerley*) и у Јужном Велсу (*Bridgend*) постојало укупно шест приватних затвора, у складу са владиним програмом за финансирање из приватних извора (*Government's Private Finance Initiative*). Већ наредне 1996. године представљен је нови план (*White Paper*) на основу кога је планирана изградња још дванаест приватних затвора за смештај укупно 9.600 лица.¹³⁰ Пројектовани циљ је, према овом плану, предвиђао смештај приближно 10% затворске популације у приватним пенитенцијарним установама.

Подаци из истраживања посвећеног трендовима у приватизацији затвора на међународном нивоу показују да одређени облик приватизације пенитенцијарних установа постоји у најмање једанаест држава, на пет континената. У 2011. години, према овом извору, Јужна Африка је имала 4% затворске популације у приватним затворима, САД 8%, Нови Зеланд 11%, Енглеска и Велс 14%, Шкотска 17%, док је највећи проценат забележен у Аустралији, 19%. Одређени модалитети приватизације пенитенцијарних установа постоје у Канади, Француској, Немачкој, Јапану и Бразилу.¹³¹

Како би се јасније разумео концепт приватизације пенитенцијарних установа морамо указати да постоје два основна облика овог процеса. Први, познатији као модел потпуне приватизације, успостављен у САД и Енглеској, базира се на изградњи и управљању новим затворским капацитетима или управљању постојећим (раније изграђеним) од стране приватних компанија. Други модел полу-приватних затвора (*semi-private prisons*) представља резултат партнерства између приватног и јавног сектора у овој области и карактеристичан је, између осталих, за Француску (у којој функционише осамнаест оваквих

трајала све до скоро деветнаестог века, а да је од шездесетих година двадесетог века Федерални биро за затворе (Federal Bureau of Prisons (FBP)) закључивао уговоре са приватним фирмама о управљању центрима за третман у заједници, установама за малолетнике и „кућама на пола пута“ (*walfway houses*). Касних седамдесетих година, US Immigration and Naturalisation Service (*INS*) закључивао је уговоре са приватним компанијама о задржавању илегалних имиграната. Више о учешћу приватног сектора у пенитенцијарним систем у САД и у: James Austin, Garry Coventry, *Emerging Issues on Private Prisons*, Bureau of Justice Assistance, Washington, 2001, str. 8-13.

¹³⁰ Т. Jones, Т. Newburn, *Op. cit.*, str. 62.

¹³¹ С. Mason, *International Growth Trends in Prison Privatization*, Washington, 2013, str. 2.

установа) и неколико покрајина у Немачкој (*Hesse, Saxony, North West-Rhine Westphalia*).¹³²

За разлику од модела потпуне приватизације пенитенцијарних установа у системима полу-приватних затвора се на различите начине може одредити обим и врста послова или услуга које у оквиру пенитенцијарног система обављају приватне компаније (приватни сектор). Тако се нпр. овим компанијама могу поверити послови спровођења третмана и програма рехабилитације осуђених лица, организовања и функционисања затворских индустријских капацитета или пружања услуга здравствене заштите затвореника или обезбеђивања исхране у оквиру пенитенцијарне установе.¹³³

У литератури се указује да процес потпуне или делимичне приватизације пенитенцијарних установа може бити спроведен на један од неколико следећих начина. Први модел предвиђа да финансирање, изградњу и управљање затвором обавља приватна компанија (потпуна приватизација); други, према којем се изградња нових установа финансира и реализује из јавних извора и у којима држава ангажује затворско особље, док се управљање установом препушта приватним компанијама (*private prison management*); трећи предвиђа да се изградња нових установа финансира из јавних извора и да држава ангажује затворско особље за рад, док се изградња препушта приватним компанијама које, поред изградње, пружају и друге услуге у новоизграђеним затворима; и последњи, који предвиђа да финансирање, изградњу нових затвора и пружање услуга врше приватне компаније, док држава задржава надлежност у пословима које обавља затворско особље.¹³⁴

У домаћој литератури се, на мало једноставнији начин, приказују три основна модела приватизације пенитенцијарних установа издиференцираних на основу специфичности система који постоје у САД, Француској и Бразилу, према којима су и названи.¹³⁵

¹³² The European Market for Privatised Correctional Services: Developments and Implication, London, 2005, str. 4, доступно на: <http://www.epsu.org/IMG/pdf/PSIRUprisonreport2005-2.pdf>, приступ 15. новембар 2015. године.

¹³³ Видети: Т. Pratt, J. Maahs, Are the Private Prison More Cost-Effective than Public Prison? A Meta-Analysis of Evaluation Research Studies, *Crime & Delinquency*, Vol. 45, No. 3, 1999, str. 359.

¹³⁴ Ibidem.

¹³⁵ Више о томе: Д. Димовски, И. Милић, Приватни затвори и пенитенцијарни систем Србије, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, година XLIX, број 2, Нови Сад, 2015, 750-753. Видети и: М. Ковачевић, Приватни затвори, *Страни правни живот*, број 2, 2012, стр. 199.

Без обзира на прихваћене и примењене моделе приватизације затворских установа, основно питање које се поставља је да ли је процес приватизације затвора допринео, односно у којој мери, смањењу проблема пренасељености пенитенцијарних система и смањењу цене извршења. Не занемарујући значај остваривања права затворених лица и њиховог положаја у приватним затворским установама, указујемо да посебан индикатор ефикасности система извршења казне у приватним затворима представља и стопа рецидивизма отпуштених лица. У том смислу компаративна анализа података о рецидивизму лица отпуштених са издржавања казне из државних и приватних затворских установа чини основу за разматрање питања ефикасности приватних затвора.

Јасно је да проширивање капацитета затворских система изградњом нових установа доприноси смањењу проблема њихове пренасељености. Међутим, да ли доприноси и укупном смањењу цене извршења казне затвора? Економска ефикасност (*cost-efficiency*) приватних затвора зависи искључиво од тога да ли се изградња нових пенитенцијарних установа финансира из приватних извора, од стране приватних компанија које ће њима управљати, или из државних извора. Изградња нових капацитета финансирана из приватних извора представља за државу економски делотворан начин смањења проблема пренасељености затворских установа и, логично, умањује цену извршења казне, док у супротном не постоји примарна економска корист за државу (осим уколико приватне компаније могу да омогуће јефтинију изградњу пројектованих капацитета).

С друге стране, управљање пенитенцијарним установама од стране приватних компанија не значи у основи и смањење цене извршења за државу, уколико се, с правом, очекује да компаније пруже исти или бољи квалитет услуга и заштите права затворених лица у оквиру истих или умањених финансијских издвајања. Наравно, не сме се изгубити из вида чињеница да се приватне компаније укључују у пенитенцијарни сектор са циљем остваривања профита па се од њих у основи очекује да успоставе економски ефикасне и јефтине системе, како би у оквиру укупних финансијских издвајања успели да остваре и добит.

Мета-анализа двадесет четири независна истраживања спроведена у САД, која се односе на евалуацију трошкова тридесет три приватне и државне пенитенцијарне установе, није показала да постоје значајнији економски ефекти приватизације затворских система. Иако су ова истраживања обухватила анализу стања у једној или више установа компаративно, укупни резултати показали су да

су, у почетној фази након оснивања, дневни трошкови по једном затвореном лицу у приватним затворима могу да буду за 2,45\$ (долара) нижи него у државним затворима. Међутим, у каснијој фази трошкови извршења по затвореним лицу се изједначавају или чак премашују износе утрошене на дневном нивоу у државним затворима. Резултати ове анализе потврђују став који смо изнели да на смањење укупне цене извршења казне утиче да ли је њена изградња била финансирана из приватних извора.¹³⁶

Такође, на основу резултата претходне анализе може се закључити и да пружање одређених услуга у оквиру пенитенцијарних установа од стране приватних компанија, као што су нпр. услуге здравствене заштите, исхране затвореника, физичког и материјалног обезбеђења, организација функционисања затворске индустрије, може допринети умањењу трошкова извршења казне затвора уколико су приватне компаније специјализоване и кадровски опремљене и обучене за обављање конкретних послова или услуга.

Поменули смо да рецидивизам осуђених лица након отпуштања са издржавања казне представља значајан индикатор ефикасности оба модела управљања затворима. У САД обављено је само неколико истраживања на ову тему, али не и на федералном нивоу, тако да ћемо представити резултате објављене за две савезне државе.

Прво истраживање спроведено 1999. године на Флориди обухватило је 396 лица мушког пола, односно 198 „парова“ осуђеника отпуштених из државних затвора на Флориди, којима управља *Department of Corrections*, и приватних затвора, *Bay Correctional Facility* и *Moore Haven Correctional Facility*, којима управљају приватне компаније.¹³⁷ Лица која су сачињавала узорак праћена су у периоду од 12 месеци након отпуштања са издржавања. Резултати су показали да је мања стопа рецидивизма, у незнатном обиму, била забележена код отпуштених из приватних затвора. Наиме, њих приближно 10% је ухапшено у периоду од годину дана, 6% осуђено, док је 10% упућено на издржавање казне затвора, док су проценти нешто већи када су у питању лица отпуштена са издржавања казне из

¹³⁶ Видети: Т. Pratt, J. Maahs, *Op. cit.*, str. 364-365.

¹³⁷ У питању су *Corrections Corporation of America* и *Wackenhut Correction Corporation*.

државних затвора (19% ухапшених, 10% осуђених, 14% упућених на издржавање казне затвора).¹³⁸

Међутим, резултати лонгитудиналног истраживања које је објављено 2008. године у савезној држави Оклахома, на узорку од приближно 23.000 осуђених лица праћених у периоду од 36 до 84 месеца, показали су да постоји већа вероватноћа од рецидивизма код осуђених лица која су отпушена са издржавања казне из приватних пенитенцијарних установа у односу на отпуштене из државних затвора, и то у шест од укупно осам тестираних модела.¹³⁹

На основу претходно изнетог може се извести закључак да је питање приватизације пенитенцијарних установа и даље у великој мери спорно, у контексту успешног смањења пренасељености затворских система и укупне цене извршења казни затвора. Укључивање приватног сектора и отварање „тржишта“ затворских установа може уместо покушаја да ублажи кризу казне затвора произвести несагледиве последице за традиционалне кривичноправне системе, нарушавајући, пре свега, принцип једнакости грађана пред законом и остваривања уставом и законом загарантованих права лица лишених слободе.

Иако је у домаћој правној литератури отворено питање приватизације пенитенцијарног система Републике Србије,¹⁴⁰ мишљења смо да је неопходно да се проблеми пренасељености пенитенцијарних установа, прекобројности затворске популације и цене извршења лишења слободе првенствено покушају решавати кроз промовисање алтернативног приступа према учиниоцима лакших кривичних дела, односно најширој могућој примени алтернативних кривичних санкција, других алтернатива казни затвора и института чијом се применом може остварити схвра прописивања и примене алтернативних кривичних санкција.

¹³⁸ Видети: L. Lanza-Kaduce, K. F. Parker, C. W. Thomas, A Comparative Recidivism Analysis of Released from Private and Public Prisons, *Crime & Delinquency*, Vol. 45, No. 1, 1999, str. 28-47.

¹³⁹ Видети: A. L. Spivak, S. Sharp, Inmate Recidivism as a Measure of Private Prison Performance, *Crime and Delinquency*, Vol. 54, No. 3, 2008, str. 482-508. У овом истраживању спомињу се резултати још два истраживања која су обављена на Флориди 2001. године (са мањим узорком од 298 боље „упарених“ лица) и 2002. године (узорак 8.848). Њихови резултати су показали да је стопа рецидивизма иста или незнатно мања код лица отпуштених са издржавања казне из приватних затвора. Разлика је забележена само у другом истраживању из 2002. године (*Farabee, Knight*) код рецидивизма осуђеница јер су резултати показали да особе женског пола отпуштене са издржавања казне из приватних затвора имају 25% мање шанси да изврше ново кривично дело, односно 34% мање шанси да се поново нађу у пенитенцијарној установи.

¹⁴⁰ Више о томе: М. Костић, Д. Димовски, Пенолошки приступ превеликом броју осуђених лица у пенитенцијарном систему Републике Србије, *НВП - Журнал за криминалистику и право*, година XX, Број 2, 2015, стр. 167-178. Д. Димовски, Приватни затвори, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, Број 68, година LIII, 2014, стр. 589-611.

6.3. Призонизација и депривације

У претходном делу рада смо указали да се проблеми у извршењу казне затвора појављују истовремено са њеним настанком, односно преузимањем централног места у савременим системима кривичних санкција. Основни проблеми односе се на начин организовања извршења казне, изградње оптималних затворских капацитета и функционисања живота у њима, пренасељености установа, високе цене извршења, законског регулисања права и положаја затворених, остваривања програма ресоцијализације и рехабилитације осуђених лица, као и омогућавања њихове успешне реинтеграције у друштвену заједницу након издржане казне.

Међутим, они представљају примарно проблеме савременог друштва, односно држава, у покушају изградње функционалних и делотворних система извршења казне затвора. Посредно, детерминишу настанак или развој других негативних последица извршења казне затвора са којима се непосредно суочавају осуђена лица у пенитенцијарним установама.

Наиме, негативне последице извршења казне затвора по осуђена лица се, такође, могу посматрати као значајан индикатор кризе и неделотворности казне затвора.¹⁴¹ Оне се јављају као последица начина извршења казне затвора у пенитенцијарним установама. Уочене су на самом почетку примене ове казне и представљале су основ првих критика нове „револуционарне“ кривичне санкције. Негативне последице извршења казне затвора погађају, у различитом обиму и интензитету, све категорије осуђених лица. Логично је претпоставити да је интензитет блажи код осуђених на казну затвора у краћем трајању, док су негативне последице извршења израженије код осуђених на казне затвора у дужем трајању или на казну доживотног затвора.

Са друге стране, негативне последице извршења казне затвора у пенитенцијарним установама се могу посматрати и као садржински елемент лишавања слободе или као ретрибутивна компонента казне затвора изражена кроз „патње“ затвореника.

¹⁴¹ У том контексту, Стевановић наводи податак према коме је стопа рецидивизма осуђеничке популације на глобалном нивоу преко 60%, а у Републици Србији на нивоу око 60%. Видети: З. Стевановић, Ефекти казне затвора у превенцији криминала, *Деликт, казна и могућности социјалне профилаксе*, Београд, 2012, стр. 205.

Симболика „заслуженог“ положаја у затворској установи испољава се од самог почетка издржавања казне. Уобичајени „ритуали“ приликом лишавања слободе којима се утврђује минимални простор и потпуна организација животних активности унутар установе, одузимање личних ствари и предмета, деградирање идентитета додељивањем личног броја и идентичне одеће, али и други експлицитни начини деперсонализације, представљају редовне процедуре којима осуђена лица започињу издржавање казне и које већина сматра понижавајућим и обесхрабрујућим.

Поступак пријема у пенитенцијарну установу представља, дакле, прво негативно искуство по осуђена лица или само једну од фрустрација које обележавају укупан период издржавања казне.¹⁴² Оне настају као последица недостатка простора, потпуног лишења права на приватност, лишавања слободе кретања, повиновања строгим правилима, неадекватних услова живота, криминалних утицаја, угрожености здравља, немогућности да се задовоље основне потребе или навике, стреса, страха, осећања константне угрожености и недостатка безбедности, као и других облика депривација које обележавају живот у затворима.

Примарна фрустрација најчешће, у почетној фази извршења казне, резултира психичким повлачењем, односно интровертним понашањем осуђеног. Након почетног стреса и емотивног шока наступа период минималне адаптације на услове живота у пенитенцијарној установи и разумевања интеракција у оквирима формалног система и унутар осуђеничке заједнице. Следи неминован процес асимилирања одређених вредности и културних образаца унутар установе. Избор, односно наметање, културног или субкултурног модела одређује, у великој мери, положај осуђеног лица у установи током периода издржавања казне.

¹⁴² Радовановић, приказујући, „упрошћен“ приказ могућих збивања у затвору, између осталог, наводи да „долазак у затвор за већину људи, па и за оне који имају подуже криминално искуство или који су у њему већ бивали, представља тежак доживљај. Упркос томе што се за издржавање казне човек на неки начин припрема, осећање да је насилно одвојен од средине, од породице и деце, пријатеља, да је одбачен од друштва и оних са којима је живео и радио, да су иза њега остали нерешени проблеми различите врсте, те да га чека неизвесна и често застрашујућа будућност, изазивају код њега осећања дубоке несигурности и љутње. Таква осећања још више поткрепљује детаљна и иритирајућа процедура пријема у затвор, али и сазнање да је окружен ситним и крупним лоповима, по први пут осуђенима као и окорелим криминалцима, силецијама, убицама и децеубицама, разбојницима и пљашкашима... и да ће са њима морати још дуго заједнички живети, окружен зидовима и стражом, излажући се свакојаким опасностима, искушењима и пробама своје личности, храбрости и чврстине. Убрзо, међутим, открива да и то није све и да сваки дан доноси нове фрустрације...“ Д. Радовановић, *Човек и затвор*, Београд, 1992, стр. 13.

Пенитенцијарне установе су у основи институције тоталитарног карактера.¹⁴³ У њима се живот организује на основу строгих правила, поштовања дисциплине и очекиваних модела понашања од стране осуђених лица. Свако кршење правила изазива реакцију затворског система и захтева „дисциплиновање“ осуђеника.¹⁴⁴

Нормативни (формални) систем у затворима заснива се на законском регулисању организације функционисања, употпуњен подзаконским актима, и остваривању права и обавеза осуђених лица. Формални затворски систем представља оквир финализације друштвене реакције поводом учињеног кривичног дела и општој јавности невидљив простор у коме се покушавају остварити сврха и циљ кажњавања, односно прописивања и извршења казне затвора.

Разумно је претпоставити, наводи Радовановић, да ће „већина осуђеника ублажавање тегоба и постизање сигурности потражити у оквиру формалног система, заклањајући се иза његове моћи, или приклањајући се његовом програму третмана који су садржајем и стицањем разних погодности, па и шанси за превремени излазак, омогућује ублажавање негативних утицаја затворских услова. Међутим, истраживања и пракса показују да у великом броју случајева то није тако и да се сваком настојању појединца да се саобрази са нормама особља извештан број осуђеника се жестоко супроставља нудећи у замену свој систем вредности и норми.¹⁴⁵

Затвореничко друштво чини неформални систем осуђеничке заједнице базиран на сопственој култури и изграђеном систему вредности („затворска субкултура“). Шпадијер-Џинић указује да се у објашњавању настанка и садржаја затвореничког друштвеног система издвајају два главна теоријска приступа. Према првом приступу, тзв. „хипотеза о учењу“, особа постаје деликвент дружећи

¹⁴³ Све тоталитарне установе имају и један скривени, имплицитни, заједнички циљ који се своди на уништавање претходног идентитета јединке и његову модификацију у оне облике које институције сматра пожељним. E. Goffman, *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*, New York, 1961, према: З. Николић, Л. Крон, *Тоталне институције и депривације*, Београд, 2001, стр. 11.

¹⁴⁴ Foucault указује да „под дисциплински казнени систем потпада свако непоштовање правила, све оно што није њима саобразно, све што од њих удаљује, сва одступања и скретања... Унутар сваког дисциплинског система функционише мали казнени механизам. Он има повлашћени правни статус: властите законе, специфичне злочине, посебне врсте казни, своје судске инстанце. Дисциплине, значи, уводе „инфра-казнени систем“, оне попуњавају и контролишу онај простор који су закони оставили непокривеним; оне квалификују и кажњавају низ радњи које су због своје релативне безначајности промакле великим казним системима“, М. Фуко, *Op. cit.*, стр. 174.

¹⁴⁵ Д. Радовановић, *Op. cit.*, стр. 13.

се са деликвентима и учећи, кроз такву везу, деликвенте обрасце понашања, док је ситуација у затворима јако повољна за учење јер је заједничка карактеристика свих затвореника претходно учешће у криминалним активностима и супростављање општеприхваћеним друштвеним нормама. Други приступ, тзв. „функционална хипотеза“, полази од претпоставке о функцији затворске културе коју је развио *Sykes*. Затвореничка култура настаје као реакција на патње које затвореници доживљавају, и она, уколико је институционализована, има функцију да те патње ублажи, смањи и олакша. Природа ове културе је у томе да реши проблеме које ствара затворска ситуација.¹⁴⁶

У том контексту, *Clemmer* објашњава процес призонизације или асимилације затворске културе. Термин призонизација употребљава се са циљем описивања, слабијег или јачег интензитета, „усвајања мишљења, затворских обичаја и навика, или опште затворске културе“.¹⁴⁷ Указујући на универзалне детерминанте призонизације и фазе кроз које се продубљује склоност ка криминалном и антисоцијалном понашању, као и усвајању културе и идеологије затвореничке заједнице, овај аутор указује да интензитет призонизације утичу: дужина казне (кратка или дуготрајна казна), стабилност личности, одржавање односа са особама изван установе, однос према затвореничким групама и догмама, непосредни контакт са другим осуђеницима и уздржавање од девијантних облика понашања.¹⁴⁸

Вероватноћа појаве призонизације је, можемо да закључимо, мања уколико је лице осуђено на краткотрајну казну затвора, поседује стабилне карактеристике личности, избегава утицај субкултурних група и догми, као и уколико успева да одржи односе са особама изван пенитенцијарне установе. Супротно томе, највиши степен призонизације јавља се код осуђених на дуготрајне казне затвора код којих је поистовећивање са затвореничком културом и вредностима таквих размера да

¹⁴⁶ Ј. Шпадијер-Џинић, *Затвореничко друштво*, Београд, 1973, стр. 62-63.

¹⁴⁷ „Када нека група или појединац доспе у другу групу и споји се с њом, обично наступа процес асимилације. Она подразумева акултурацију чланова једне групе, који се првобитно значајно разликују од чланства друге групе којој приступају, а затим почињу да деле осећања, традицију и обичаје групе којој приступају“. D. Clemmer, *Prizonizacija* (Izvor: D. Clemmer, *The Prison Community*, New York, 1958), у: Ђ. Игњатовић, *Теорије у криминологији*, Београд, 2009, стр. 516. Радовановић указује да се поред термина призонизација за процес укључивања затвореника у затворенички друштвени систем користе и термини „затворска социјализација“, „затворско прилагођавање“, „асимилација“, „усвајање кодекса“, „акултуризација“ и „нормативна социјализација“, Д. Радовановић, *Op. cit.*, стр. 116.

¹⁴⁸ D. Clemmer, *Op. cit.*, стр. 518.

изазива страх од живота на слободи након издржане казне и ствара потребу перманентног „настањивања“ у пенитенцијарној установи.

Узроци настанка затвореничке културе су „патње“ затвореника у пенитенцијарним установама и покушај решавања проблема који погађају сва осуђена лица и који су, како смо указали, производ „затворске ситуације“. Психолошке последице лишења слободе су условљене начином извршења казне затвора и представљају друштвено прихватљиве облике ретрибутивног концепта кажњавања учинилаца кривичних дела. Иако суплементирају ранију физичку бруталност и кажњавање тела осуђених, оне могу изазвати озбиљније последице од физичких јер непосредно угрожавају личност затвореника или његово осећање личне вредности.¹⁴⁹

У покушају да објасни „ситуације“ у пенитенцијарним установама, односно представи депривације и фрустрације које проживљавају осуђена лица и које чине саставни део затвореничког живота, *Gresham M. Sykes* је указао на њихове основне облике. Наиме, представљајући резултате истраживања обављеног у затвору у Њу Џерсију (*New Jersey State Prison*) овај аутор указује да постоји пет основних облика депривација са којима се суочавају осуђена лица у затворима: депривација слободе, депривација материјалних добара, депривација хетеросексуалних односа, депривација аутономије и депривација осећања сигурности.¹⁵⁰ Сва даља истраживања негативних последица извршења казне затвора, посебно у домаћој литератури, користила су модел депривација на које је представио овај аутор.¹⁵¹

Депривација слободе изазива најтеже последице по осуђена лица. У контексту слободе кретања изражава се кроз двоструко ограничавање, боравак у установи и ограничење кретања у оквиру саме установе. Лишавање слободе је најтежи услов који се намеће затвореницима у установи јер његове импликације, одвајање од породице, рођака и пријатеља, губитак емоционалних веза и других

¹⁴⁹ Ј. Шпадијер-Џинић, *Затвореничко друштво*, Op. cit., стр. 70.

¹⁵⁰ G. M. Sykes, *Муке затвореника* (Извор: S. Gresham, *The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison*, Princeton, 1958), у: Ђ. Игњатовић, *Теорије у криминологији*, Београд, 2009, стр. 520-527.

¹⁵¹ Ј. Шпадијер-Џинић, *Затвореничко друштво*, Београд, 1973, Д. Радовановић, *Човек и затвор*, Београд, 1992; Г. Јованић, *Негативне последице извршења казне затвора*, магистарска теза, Београд, 2007; Ј. Шпадијер-Џинић, О. Павићевић, Б. Симеуновић-Патић, *Жена у затвору – депривације затвореничког живота*, *Социологија*, Vol. 51, број 3, 2009, стр. 225-247; З. Николић, Л. Крон, *Тоталне институције и депривације*, Београд, 2001; Ј. Илијић, *Осуђени и депривације – утицај карактеристика личности на интензитет доживљаја затворских депривација*, Београд, 2014.

социјалних односа, стварања осећања усамљености и досаде,¹⁵² имају погубније последице по осуђеног од самог физичког затварања и ограничавања кретања. С друге стране, у литератури се указује да депривација слободе најтеже погађа затворенике јер истовремено представља и морално одбацивање криминаца од стране слободне заједнице,¹⁵³ али често и иреверзибилну алијенацију осуђеника од функционалне друштвене средине као реакцију одбацивања друштва и њених вредности од стране одбачених.

Лишавање материјалних добара представља вид депривације којим се осуђеним лицима у затворској установи онемогућава поседовање било каквих материјалних добара или омогућавања услуга које су „уобичајене“ и доступне у спољном свету. Обезбеђивање основних и нужних материјалних потреба осуђеника основа је функционисања пенитенцијарних установа, али минимални стандарди у овој области представљају разлог фрустрација осуђених лица.¹⁵⁴ Иако има схватања да одређени број сиромашних осуђеника на слободи не може да оствари квалитет материјалних услова живота као у затвору, за већину, или просечног затвореника, немогућност симболичног поседовања или избора одређеног производа представља извор фрустрације и сопствене деградације.

Депривација хетеросексуалних односа последица је лишавања слободе и одвојености од породице, односно емоционалних односа са блиским особама у спољашњем свету, али и једна од фрустрирајућих околности живота у затвору. Иако су у вези са лишавањем хетеросексуалних односа постојала схватања, настала као резултат поистовећивања потреба осуђених лица са лицима у нпр. концентрационим логорима, о смањеном полном нагону и потребама, низ истраживања је показало да ова врста депривација изазива не само физиолошке, већ и озбиљне психолошке последице код осуђених лица, које често резултирају појавом аберантног понашања, односно привремене хомосексуалности у циљу смањења сексуалне фрустрације и потврђивања сопственог полног идентитета.

¹⁵² „У данашње време се понекад тврди да су многи злочинци толико отуђени од суочавања са друштвом и толико упознати са криминалном поткултуром да их морална осуда, одбацивање или неодобравање од стране законом уређеног друштва уопште не дотиче; они су, како је речено индиференти према затворским казнама, најмање онолико колико је њихово интересовање за морални жиг који дефинише појединца као криминалца. Ово је вероватно тачно за мањи број злочинаца као што су лопови од заната или психопатске личности.“ G. M. Sykes, *Op. cit.*, стр. 521.

¹⁵³ Ј. Шпадијер-Џинић, *Op. cit.*, стр. 73.

¹⁵⁴ „Просечан затвореник се налази у грубој спартанској околини коју доживљава као дубоко сиромаштво.“ G. M. Sykes, *Op. cit.*, стр. 522.

Депривација аутономије последица је начина функционисања и организације, односно режима успостављеног у пенитенцијарним установама. Целокупан живот, рад и слободно време је у потпуности нормативно регулисан законима и другим прописима на основу којих се у пуној мери контролише понашање осуђених лица у установи. Огроман број правила, одлука и наредби којима се осуђена лица морају потчинити представља основ њихове фрустрације.¹⁵⁵ Недостатак могућности избора, објашњења правила или наредбе изазива код затвореника осећај беспомоћности и зависности, у дужем периоду се доживљава као потпуни губитак аутономије и независности личности.

Депривација осећања сигурности представља последицу заједничког живота осуђених лица у затворској установи и чињеници да у њима казну издржавају различите категорије учинилаца кривичних дела, често најтежих. Неформални затворенички систем функционише на основу својих, неписаних, правила, која се неретко и насилно намећу, одређујући место сваког осуђеника у систему. Опасност од агресивног понашања других осуђеника, константан осећај несигурности, очекивање „тестирања“ понашања нападом на живот или тело, избегавање „статуса“ жртве, чине основ фрустрација и тежине ових „затворских ситуација“.¹⁵⁶

Резултати истраживања који су *Hulley* и остали спровели у току 2013. и 2014. године на узорку од 294 затвореника осуђених на дуготрајне казне затвора пре своје двадесетпете године живота,¹⁵⁷ потврдили су резултате претходних истраживања (*Richards 1978, Flanagan 1980*) да најзначајније проблеме са којима се осуђени у пенитенцијарним установама суочавају чине брига о неком или недостајање неког из спољног света (*concerns about loved ones, missing somebody*), као последица депривације слободе, „патње“ повезане са другим основним депривацијама и осећање изгубљеног „протраћеног“ живота.¹⁵⁸

На основу изнетог једноставно је закључити са каквим проблемима се суочавају осуђена лица у пенитенцијарном систему. Резултати истраживања и ставови истраживача указују да је интензитет негативних последица извршења

¹⁵⁵ Љ. Илијић, *Op. cit.*, стр. 104.

¹⁵⁶ *Sykes* преноси реченицу затвореника који кажу: „Најгора ствар у затвору је то што мораш да живиш са осталим затвореницима“ *G. M. Sykes, Op. cit.*, стр. 526.

¹⁵⁷ S. Hulley, B. Crewe, S. Wright, Re-examining the problems of long-term imprisonment, *British Journal of Criminology*, Advance Access published August 5th 2015, <http://bjc.oxfordjournals.org>, приступ 15. септембар 2015. године.

¹⁵⁸ S. Hulley, B. Crewe, S. Wright, *Op. cit.*, стр. 10-18.

казни, призонизма, депривација и фрустрација и са њима повезаних последица, детерминисан временом које осуђено лице проводи издржавајући казну у установи. Иако се претпоставља да су последице затварања блаже у односу на лица осуђена на краткотрајне затворске казне, значајан део њих може бити избегнут другачијим приступом и широм применом алтернативних кривичних санкција.

6.4. Стигматизација лица лишених слободе

Казна затвора, израженије у односу на остале кривичне санкције, производи негативне последице по осуђена лица након отпуштања са издржавања казне. Осуђена лица, наиме, остају „обележена“ не само због тога што су извршила одређено кривично дело, већ због тога што су одређено време провела у пенитенцијарном систему заједно са осталим „одбаченим“ члановима друштвене заједнице.

Друштвени процес „обележавања“ појединаца који се разликују од већине карактерише, историјски посматрано, сваки облик друштвене структуре од примитивних до савремених. Основне норме, обичаји и правила понашања у заједницама нису се примењивала у односима према онима који су „обележени“. Обележавање је, често, имало и свој физички израз, утискивањем одређеног жига на тело „означеног“ како би сви чланови заједнице били упознати са значењем и поступали према њима на одговарајући начин.

Стигматизација се у савременом друштву објашњава, теоријом социјалног интеракционизма и етикетирања, кроз процес социјалне интеракције између различитих друштвених група, пре свих, доминантних и деликвентних. „Реакција доминантне друштвене групе састоји се у одабиру, етикетирању и стигматизацији других, при чему се друштвени механизми жигосања сматрају битним генераторима девијација. У процесу стигматизације посебан значај придаје се поступцима органа кривичног правосуђа јер је „кривични поступак церемонија статусне деградације“.¹⁵⁹ У том контексту, статусна деградација лица у

¹⁵⁹ Ђ. Игњатовић, *Op. cit.*, стр. 81. У том контексту, навешћемо пример једног истраживања спроведеног у циљу испитивања повезаности стигматизације и рецидивизма код малолетних извршиоца кривичних дела. Истраживање је обављено 2014. године на (малом) узорку од 394 малолетника, а резултати су показали да је израженија веза између стигматизације и рецидивизма

пенитенцијарним системима је потпуна, затвореничка заједница посматра се као хомогена група „одбачених“, док се последице стигматизације бивших осуђеника настављају у дугом периоду након издржане казне. Неретко се статусна деградација и социјална стигматизација посредно преносе на чланове породица осуђеника, и оне се, последично, изражавају кроз различите облике њиховог дискриминисања.

У прилог претходном, у литератури се наводи да „стигма или етикета има друштвену функцију: одржавање друштвеног поретка и постојећих односа моћи. Ову политичку и друштвену функцију стигме подржавају мање или више отворене идеологије и теорије о девијантности, на основу којих се рационализује или легитимизује (па, и легализује) непријатељски став према етикетиранима. То онда за консеквенцу има дискриминацију и социјалну маргинализацију „обележених“ што им битно умањује шансе за животни напредак.“¹⁶⁰

Ускраћивање шанси за наставак „нормалног“ живота у заједници након издржане казне затвора представља проблем са којим се суочава највећи број осуђених лица. При томе, акценат не стављамо на нарушавања породичних и социјалних односа и контаката који могу настати током периода извршења казне, већ на негативан став друштва према лицима са статусом „бивших осуђеника“.

Без обзира на програме обуке и едукације и стручног оспособљавања у оквиру пенитенцијарног система, припреме за живот на слободи и пружања постпеналне помоћи и прихвата, може се констатовати да постоји негативна настројеност друштва према инклузији осуђених лица у заједницу. Њихова маргинализација и различити облици дискриминације, нпр. приликом проналажења посла,¹⁶¹ потврђују неспремност друштва да пружи шансу и омогући им укључивање у функционалне друштвене интеракције. Како објашњава *Lemert*, редослед интеракција води ка секундарној девијацији,¹⁶²

код малолетница у односу на малолетнике. Наиме, утврђено је, на поменутом узорку, да је стигматизација јасан предиктор рецидивизма малолетница, док је интеракција између стигматизације и претходних осуда јасан и негативан предиктор рецидивизма малолетника. Видети: А. Ј. McGrath, *The Subjective Impact of Contact with the Justice System: The Role of Gender and Stigmatization*, *Crime & Delinquency*, Vol. 60, No. 6, 2014, str. 898.

¹⁶⁰ А. Југовић, *Стигматизација као друштвени процес*, *Темид*, број 2, 2008, стр. 8.

¹⁶¹ Видети: V. R. Van der Geest, C. C. J. H. Bijleveld, A. A. J. Blokland, D. S. Nagin, *The Effects of Incarceration on Longitudinal Trajectories of Employment: A Follow-Up of High-Risk Youth from Ages 23 to 32*, *Crime & Delinquency*, Vol. 62, No. 1, 2016, str. 107-140.

¹⁶² Е. Lemert, *Primarna i sekundarna devijacija*, (Izvor: Lemert Edwin: *Social Pathology: A Systematic Approach to the Theory of Sociopathic Behavior*, New York, 1951), у: Ђ. Игњатовић, *Теорије у криминологији*, Београд, 2009, стр. 337.

односно, последично се повећавања вероватноћа од понављања вршења кривичних дела и инкарцерације осуђених лица.

Може се закључити да консеквенце социјалне стигматизације осуђених лица након отпуштања из пенитенцијарних установа могу бити избегнуте уколико би се уместо изрицања казни затвора и упућивања у установе за извршење, примениле алтернативе казни затвора.

ГЛАВА ДРУГА

ТРАДИЦИОНАЛНЕ АЛТЕРНАТИВЕ КАЗНИ ЗАТВОРА: САНКЦИЈЕ

1. Опште напомене

Концепт нашег рада, према начину дефинисања предмета, за основу има истраживање нових алтернатива казни затвора у кривичном законодавству Републике Србије. У непосредној вези са одређивањем предмета истраживања је појмовно разграничење између традиционалних и нових алтернатива казни затвора, односно алтернативних кривичних санкција. Како смо претходно указали, другачији концепти, поступци и мере реаговања према учиниоцима лакших кривичних дела, који чине алтернативе казни затвора у ширем смислу, развијају се у периоду последњих пар деценија, упоредо са развојем нових алтернативних кривичних санкција.

Сматрамо суштински битним за разумевање развоја концепта алтернативног кажњавања, али и одређивање предмета овог истраживања, указати на традиционалне алтернативе казни затвора и направити дистикцију између њих и нових алтернативних кривичних санкција.

Ова подела за основни критеријум има временски период у коме настају. Настанак првих алтернатива казни затвора представља почетак стварања нове врсте алтернативних кривичних санкција. Нове алтернативе казни затвора, које настају у неколико последњих декада, шире концепт примене и поред алтернативних кривичних санкција укључују и алтернативне мере које се примењују пре, за време и након окончаног кривичног поступка и извршене кривичне санкције и алтернативе традиционалном начину извршења казне затвора. Временско одређење није, наравно, идентично за све појединачне кривичноправне системе, већ може бити критеријум за разумевање прихватања алтернативног концепта у државама исте правне традиције.

Компаративно смо приказали време настанка и почетка примене алтернатива казни затвора које су прописане у кривичном законодавству Републике Србије.

2. Новчана казна?!

Новчана казна представља самосталну кривичну санкцију имовинског карактера чију садржину представља обавеза учиниоца да због извршеног кривичног дела плати одређени новчани износ у корист државе. Нападом на имовину учиниоца кривичног дела и установљавањем обавезе плаћања новчаног износа, новчана казна представља кривичну санкцију ретрибутивног карактера али, истовремено, најекономичнију санкцију према начину њеног извршења и “користи” која се остварује за државу.

Историјски посматрано, новчана казна је настала веома рано и то у вези са системом композиције према које је извршилац забрањеног понашања плаћао одређену суму новца оштећеном или његовој породици као накнаду за учињено дело чиме се избегавала примена крвне освете.¹⁶³ Јачањем функција државе посредничка улога између учиниоца дела и породице оштећеног замењена је доминантном и преузета је обавеза наплате одређеног новчаног износа, али у сопствену корист. Тиме је новчана казна постала аутономна кривична санкција усмерена против имовине учиниоца кривичног дела.

Изрицањем новчане казне између учиниоца кривичног дела и државе ствара се „специфичан“ облигациони однос у коме се држава појављује као поверилац, а учинилац као дужник.¹⁶⁴ Данас представља кривичну санкцију која се у упоредном праву појављује у свим кривичноправним системима, док у појединим представља основно средство реаговања на криминално понашање.¹⁶⁵

¹⁶³ З. Стојановић, *Кривично право – општи део*, Београд, 2010, стр. 260; Д. Јовашевић, *Примена новчане казне у сузбијању криминалитета – право, теорија и пракса Републике Србије, Казнена политика као инструмент државне политике на криминалитет*, Бања Лука, 2014, стр. 295;

¹⁶⁴ Д. Јовашевић, *Кривично право – општи део*, Београд, 2010, стр. 219-220.

¹⁶⁵ Тако је нпр. у укупној структури изречених кривичних санкција новчана казна чинила 73% санкција у Аустрији, 82% у Немачкој или преко 95% у Јапану. Р. Novopivec., *Sistem sankcija, alternative kazni zatvora i ljudska prava, Prava čoveka i savremena kretanja u kriminalnoj politici*, Београд, 1989, стр. 95. Исто и у: М. Радоман, *Пенологија и систем извршења кривичних санкција*, Нови Сад, Београд, 2003, стр. 60, фуснота 1. У нашој земљи је 1990. године проценат новчане казне у укупном броју изречених кривичних санкција износио 45%. Видети: Ђ. Ђорђевић, *Одмеравање новчане казне, Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, број 3, Београд, 1998, стр. 102. Након неколико година у којима је примена новчане казне, услед економске ситуације и хиперинфлације, била обесмишљена учињени су озбиљни напори у њеној реафирмацији. „Парадоксално је да је после ступања на снагу КЗ (2006) чак дошло до пада примене новчане казне, иако је интенција законодавца била да се повећа проценат осуђених на новчану казну, а смањи обим примене условне осуде. Према подацима Статистичког завода Србије (Билтен 529, Београд, 2010) од 2006. године, учешће новчане казне у структури изречених кривичних сакција је у сталном паду. Тако, 2005. године удео изречених новчаних казни у структури изречених санкција био је 21,85% (сличан процанат запажа се од 2001. године), да би се у наредном периоду тај проценат смањивао и у 2009. години износи 16,51%.“ З. Стојановић,

У домаћој литератури, Срзетић, Стајић и Лазаревић сублимирају приговоре и оспоравања новчане казне као кривичне санкције који се појављују у теорији кривичног права и представљају аргументе којима се оповргавају изнете критике и истичу предности новчане казне у савременим системима кривичних санкција.

За противнике новчане казне, како истичу ови аутори, реч је о о кривичној санкцији која се по својој садржини не уклапа у савремене циљеве криминалне политике. Ова казна је пре свега неправична, јер неједнако погађа учиниоце кривичних дела због њиховог различитог имовног стања. Новчана казна је лишена персоналног карактера. Ако се изриче учиниоцу који има материјалне обавезе према другим лицима, што је у пракси чест случај, она у подједнакој мери погађа и друга лица која нису нимало крива за извршено дело. Нису ретки ни случајеви да терет плаћања новчане казне пада на друга лица а не на осуђеног (родитељи уместо детета или ближи сродници осуђеног) чиме се такође губи персонални карактер ове казне. Критика се односи на могућност остваривања циљева генералне превенције јер њено изрицање у симболичним износима и различитост њеног ефекта зависно од имовинског стања нема, по правилу, застрашујући утицај на потенцијалне учиниоце кривичних дела. Оспорава се њен специјално-превентивни карактер због чињеница да се ради о казни ретрибутивног карактера, која пре свега значи материјалну одмазду за извршено кривично дело лишена сваког моралног утицаја на учиниоца где осуђени ову казну осећа као „богаћење државе на његов рачун“ и зато она не може поправно да делује на њега, већ напротив, изазива осећај неправде и револта према друштву.¹⁶⁶

Поборници новчане казне, с друге стране, указују да низ недостатака ове санкције не произилази из њене природе, већ из неправилности у њеном изрицању које се могу отклонити. Потпуније утврђивање имовног стања учиниоца у току кривичног поступка и одмеравање новчане казне према тако утврђеном стању отклонило би критику да она неједнако погађа осуђена лица. Правилна примена новчане казне свела би на минимум случајеве у којима се она не може извршити а

Везаност суда казним распонима новчане казне – прилог тумачењу одредаба о минимуму и максимуму новчане казне, *Crimen*, Вој 1, 2012, стр. 96, фуснота 2. Тренд смањивања процента новчане казне у структури изречених кривичних санкција настављен је у наредном периоду, тако да је од 2006. до 2014. године са 19,4%, опао на 8,8%. Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2014, Билтен број 603, Београд, 2015, стр. 57.

¹⁶⁶ Н. Срзетић, А. Стајић, Љ. Лазаревић, *Op. cit.*, стр. 358-359.

у случају неплаћања новчане казне постоји могућност њеног претварања у казну затвора. Изнета критика по којој она неједнако погађа учиниоце кривичних дела, али и друга лица из њихове близине оповргава се ставом да то није карактеристика само новчане, већ и за сваке друге казне. Применом ове казне могу се остварити циљеви и генералне и специјалне превенције, уколико се не би изрицала у минималним износима њена примена би могла превентивно да делује и на учиниоца и на остале грађане. Неосновано је и тврђење да претња високом новчаном казном не делује застрашујуће. Такође, ова казна је посебно погодна за учиниоце које врше кривична дела из користољубља. Новчана казна је погодна за замену кратке казне лишења слободе, а тиме и за избегавање оних штетних последица које краткотрајно затварање учинилаца може да произведе.¹⁶⁷

Управо последњи аргумент који смо навели определио је многе ауторе да новчану казну сматрају алтернативом казни затвора, према подели коју смо представили у овом раду – традиционалном алтернативом казни затвора. Таква констатација се, на први поглед, и може учинити исправном. У прилог овом схватању износи се чињеница да је у великом броју савремених кривичноправних система казна затвора прописана за већину инкриминација па, сасвим логично, постојање могућности супституције затвора новчаном казном указује да се ради о правој алтернативи казни затвора.¹⁶⁸ Међутим, да ли је то тако?

Пре изношења аргумената о томе да се новчана казна не може сматрати класичном традиционалном алтернативом казни затвора морамо указати да постоје различити системи одмеравања ове казне. Систем новчане казне у фиксном (одређеном) износу је најстарији и најзаступљенији у упоредном праву. Учиниоцу кривичног дела се изриче новчана казна у тачно одређеном износу који

¹⁶⁷ Ibidem.

¹⁶⁸ Bishop, један од најбољих познавалаца алтернативна казни затвора у Европи, заступник је става да је новчана казна најважнија алтернатива казни затвора. У објављеним резултатима истраживања из 1988. године указује на кривичноправне системе у којима је предвиђена обавезна супституција краткотрајне казне затвора новчаном казном. На пример, у Аустрији је Кривичним закоником предвиђено да је суд у обавези да изрекне новчану казну уместо казне затвора у трајању до шест месеци, уколико је за извршено кривично дело запређена казна затвора у трајању до пет година, уколико изрицање казне затвора није неопходно за остваривање циљева специјалне или генералне превенције; У Грчкој је у Кривичном законнику из 1984. године предвиђено да се, по правилу, казна затвора у трајању до шест месеци замењује новчаном казном, а да се и казна затвора у трајању до осамнаест месеци може заменити новчаном, осим код одређених таксативно набројаних кривичних дела; Кривични законик Португала из 1982. године предвиђа да се казна затвора у трајању до шест месеци мора заменити новчаном казном, осим уколико лишавање слободе није суштински важно за остваривање циљева генералне превенције. N. Bishop, *Op. cit.*, стр. 79-81. У системима који на овај начин прописују замену краткотрајне казне лишења слободе, новчана казна према законској одредби постаје „императивни супститут“ казне затвора.

може бити унапред прописан за свако кривично дело за које је забрањена ова казна (апсолутно одређене казне) и који је карактеристичан за најстарије правне изворе, или се новчана казна може изрећи у оквиру унапред прописаних казних распона (релативно одређене казне).

У нововековним кривичним законцима успоставља се систем релативно одређених казни према којем се законом одређују општи минимум и максимум новчане казне, као оквир унутар којег суд може да одмерава износ новчане казне, или се код појединачних инкриминација, или општом одредбом, прописују казни распони новчане казне, као посебни минимум или посебни максимум казне који се може изрећи учиниоциу кривичног дела.¹⁶⁹

У литератури се наводи да је позитивна одлика овог система његова једноставност и прецизност, јер су сви новчани износи тачно одређени па није потребно никакво касније одређивање, обрачунавање и везивање за неке друге вредносне елементе. Сматра се веома погодним за примену у пракси јер је једноставан, а у потпуности је у складу са принципом законитости кривичног дела и казне јер су износи новчане казне јасно у закону одређени.¹⁷⁰

Морамо да нагласимо да ефикасна примена новчане казне подразумева стабилност економског, фискалног и монетарног система одређене државе, док супротне тенденције и посебно економски положај и неповољан имовински (имовни) статус учиниоца кривичног дела, умањују ефикасност овог система. Управо овај други аргумент, односно неједнак економски статус и имовно стање учинилаца указали су на основне недостатке примене система новчане казне у одређеном износу.

Наиме, прописивањем новчаних казни у оквиру овог система омогућава се суду да у оквиру општег или посебног минимума и максимума казне, као и на основу објективних критеријума, тежине кривичног дела и околности код којима је извршено, на једноставнији начин одмерава новчани износ казне. Међутим, узимање у обзир субјективних критеријума који се односе на учиниоца кривичног дела, као и његово материјално и имовно стање или финансијске могућности, од суштинског је значаја за одмеравање износа новчане казне и утврђивање могућности да се изречена новчана казна наплати. Економске могућности

¹⁶⁹ Више о томе: Ђ. Ђорђевић, *Новчана казна у КЗ Србије и проблеми њене примене у пракси, Актуелна питања кривичног законодавства (нормативни и практични аспекти)*, Златибор, 2012, стр. 396-397.

¹⁷⁰ Н. Мрвић-Петровић, Ђ. Ђорђевић, *Моћ и немоћ казне*, Београд, 1998, стр. 65.

учиниоца кривичног дела су, како се истиче, *condition sine qua non* за примену овог система новчане казне.¹⁷¹

Недостаци система прописивања новчане казне у одређеном износу, у процесу њеног одмеравања и изрицања, детерминисали су потребу изналажења праведнијих и ефикаснијих система одмеравања новчане казне. Све је већи број савремених законодавстава који садрже решења по којима се као примарни, ређе супсидијарни или суплементорни, прописује систем новчане казне у дневним износима (*day-fines*), познат и под називима „дани-новчана казна“ или „систем дневних глоба“. Према овом систему одмеравања новчане казне, као суштинском за алтернатију казне затвора и делимичној промени или допуни функције новчане казне у систему кривичних санкција, више у наставку у делу који се односи на нове алтернативне кривичне санкције. Поред овог система, у упоредном кривичном праву познати су и други системи одмеравања и изрицања новчане казне. У литератури се указује на систем пропорционалног одмеравања новчане казне, систем просечних личних доходака и на мешовити систем.¹⁷²

Став да новчана казна не представља традиционалну алтернативу казни затвора износимо у односу на систем новчане казне у одређеном износу који обележава историју примене ове казне.

Наиме, новчана казна је настала знатно пре казне затвора. Казна лишења слободе, као што смо претходно истакли, прописује се у кривичним законима крајем осамнаестог века, а кулминацију у примени достиже од средине деветнаестог века. За разлику од казне затвора, новчана казна је знатно старија кривична санкција и била је позната и примењивана још у Старом веку. Њену претечу, као што смо истакли, представља систем композиције по коме је

¹⁷¹ Д. Лазаревић, *Op. cit.*, стр. 118.

¹⁷² Према систему пропорционалног одмеравања, новчана казна се одмерава у одређеној пропорцији између проузроковане штете или остварене противправне имовинске користи извршењем кривичног дела и висине новчане казне. Овај систем, познат је у најстаријим правним системима, у данашњим законодавствима најчешће има парцијалну примену, односно најчешће је предвиђен као систем на основу кога се одмерава новчана казна само код појединих инкриминација. Како основу овог система чини пропорција, износ новчане казне одређује се као на пример двоструки, петоструки или десетоструки износ утврђене штете проузроковане извршењем кривичног дела или имовинске користи остварене извршењем кривичног дела. На основу система просечних личних доходака, који је сличан систему новчане казне у дневним износима, новчана казна се одмерава на основу личног дохотка учиниоца кривичног дела или на основу износа просечног личног дохотка у одређеној држави, или другој административно-територијалној јединици. Мешовити системи предвиђају више од једног система одмеравања новчане казне. Више о томе: Н. Мрвић-Петровић, Ђ. Ђорђевић, *Op. cit.*, стр. 63-72; Д. Јовашевић, *Op. cit.*, стр. 221.

учинилац „откупљивао“ своје недело плаћајући одређену суму породици оштећеног и тиме спречавао освету и одмазду због извршеног дела.

Новчана казна је представљала део система казни и у периодима средњовековног суровог казног симболизма, у основи оличеног у примени смртне и различитих телесних казни. На преласку у Нови век и доба „апсолутизације“ казне лишења слободе умањује се значај новчане казне.

Међутим, након учесталих критика казне затвора, првенствено краткотрајних казни лишења слободе, долази до специфичне реafirмације новчане казне, према многим, као адекватног супститута казни затвора. При том, новчана казна није изменила ни садржај нити сврху, представљајући казну којом друштво на рационалан начин напада имовину учиниоца кривичног дела, па се поставља питање да ли казна која није променила основни садржај може да добије другачију функцију и постане алтернатива казни која се налази у специфичној „кризи“?

Имајући у виду претходно изнето, сматрамо да се новчана казна не може сматрати традиционалном алтернативом казни затвора. То што је, у једном кратком историјском периоду у односу на вишевековну традицију примене, имала функцију да алтернира краткотрајне казне лишења слободе не може променити њену сврху ни функцију, нити потврдити карактер традиционалне алтернативе казни затвора.

У прилог тврдњи да се новчана казна не може сматрати традиционалном алтернативом казни затвора, преносимо став изнет у домаћој правној литератури са којим се, уз ограду да се односи на новчану казну у одређеном износу, потпуно слажемо. Шкулић, сматра да се новчана казна не може сматрати алтернативном јер се изриче само онда када је то стриктно прописана за одређено кривично дело, независно од тога да ли се она у ретким случајевима прописује као једина казна или „алтернативно“ уз казну затвора. Чак и када се изриче за кривична дела учињена из користољубља, код инкриминација у којима није прописана као споредна казна, не може се сматрати алтернативном кривичном санкцијом јер она у таквој ситуацији не само да не замењује казну затвора, већ се изриче кумулативно уз казну затвора као главном казном. Новчана казна би добила алтернативни карактер једино ако би се општим одредбама Кривичног законика омогућило да суд, за кривична дела одређене тежине (нпр. кривична дела за које је прописана казна затвора до три године), увек, што значи и када та казна није у

посебном делу кривичног закона прописана као алтернатива казни затвора, може уместо казне затвора изрећи новчану казну према одређеној пропорцији зависно од тежине кривичног дела.¹⁷³

Овде би се, такође, могло поставити питање да ли у случајевима када је за одређено кривично дело прописана казна затвора или новчана казна, новчана казна представља алтернативу казни затвора или је и казна затвора алтернативна новчаној казни. Односно, да ли се телеолошким тумачењем може закључити да оваквим законским решењима новчана казна суштински не представља алтернативу казни затвора већ да се, евентуално, обе казне налазе у “међусобној алтернацији”?! У нашем правном систему ово питање није предмет спорења јер се законодавац одлучио за решење по којем се само казна затвора може изрећи као главна казна. Консеквентно томе, новчана казна у случајевима када се изриче уз казну затвора представља искључиво споредну казну.

Навели смо да је у великом броју савремених кривичних законодавстава казна затвора прописана за практично сва кривична дела, осим ретких изузетака, као и да могућност замене казне затвора новчаном казном представља аргумент да се ради о правој алтернативи казни затвора. Међутим, у упоредном праву, постоје и супротна решења.¹⁷⁴ Наиме, Кривични закон Бразила из 1994. године прописује искључиву примену казне затвора само за четвртину прописаних инкриминација, истовремено казну затвора и новчану казну за половину и алтернативно за четвртину укупног броја инкриминација.

Овакав пример указује да казна затвора не представља доминантну кривичну санкцију, нити да ово законодавство, начином на који прописује казне, дефинише да је новчана казна алтернатива казни затвора. Дакле, може се закључити да паралелно постоје и системи код којих је новчана казна предвиђена за велики број кривичних дела, па се она, аналогно супротној аргументацији, не може сматрати алтернативом казни затвора и због свог положаја у систему кривичних санкција, учесталости прописивања, изрицања и примене.

Претходно изнета аргументација има за циљ да укаже да новчана казна прописана по систему фиксних износа представља аутономну и традиционалну

¹⁷³ М. Шкулић, *Op. cit.*, стр. 49.

¹⁷⁴ Тако бразилски кривични закон од 213 кривичних дела, само 62 кажњава казном затвора, 98 казном затвора и новчаном казном истовремено и 53 казном затвора или новчаном казном, D. Gonzales, A. Garita, *La muta en los codigos penales latino-americanos*, Travaux de L'I.L.A.N.U.D. Buenos Aires, 1990, p. 104, цитирано према: Ž. Pradel, *Op. cit.*, стр. 30.

кривичну санкцију, али не и традиционалну алтернативу казни затвора. За разлику од овог система прописивања, мишљења смо да успостављање новог система новчане казне у дневним износима нема само за циљ да допринесе њеној ефикаснијој примени и правичнијем начину одмеравања, већ и да, истовремено, измени и допуни њену функцију, омогућавајући да постане кривична санкција којом се и успешно алтернира изрицање краткотрајних казни затвора.

3. Условна осуда и пробација

Условна осуда представља прву традиционалну алтернативну кривичну санкцију, тј. алтернативу казни затвора. Настаје средином деветнаестог века прво у државама англосаксонске правне традиције, док се крајем века почиње са њеним увођењем у државама континенталног правног система. Основне разлоге настанка условне осуде чини потреба изналажења кривичне санкције умањеног ретрибутивног карактера која може представљати адекватну замену за краткотрајне казне лишења слободe и која истовремено може допринети општој хуманизацији система кривичних санкција и развоју другачијег концепта реаговања на блаже облике криминалног понашања.¹⁷⁵

Њена основна карактеристика јесте, како истиче Стојановић, тежња за постизањем максималних резултата у сузбијању одређене врсте криминалитета уз минимално ангажовање државе,¹⁷⁶ док се данас посматра као опште добро кривичног права и као једна од основних полуга савременог система кривичних санкција.¹⁷⁷

¹⁷⁵ „На увођење условне осуде, њен настанак и развој утицало је више разлога и то: сазнање о штетности кратковремене казне лишења слободe и погодност условне осуде да се примени уместо те казне, постојање ситног „багателног“ криминалитета и оправданост другачијег третирања такве делинквенције, промене у схватању сврхе кажњавања и примене кривичних санкција, потреба другачијег приступа према примарним делинквентима, хуманизација кривичног права и хумана оријентација у вођењу криминалне политике, индивидуализација, модернизација казног система и пријем (прихватање) од стране кривичноправне теорије и праксе.“ С. Бејатовић, *Условна осуда*, Београд, 1986, стр. 43.

¹⁷⁶ „Иако она истовремено представља хуманизацију система кривичних санкција, то није био разлог за њено увођење и прихватање у савременом кривичном праву како неки тврде, већ је разлог за њено широко прихватање и честу примену управо њена ефикасност без неког нарочитог ангажовања од стране државе.“ З. Стојановић, *Кривично право - општи део*, Београд, 2010, стр. 288-289.

¹⁷⁷ F. Ваџић, *Увјетна осуда и увјетна осуда са заштитним надзором у Приједлогу Кривичног закона СФРЈ, Наша законитост*, број 6, Загреб, 1976, стр. 40.

У упоредном кривичном праву постоје два основна система условне осуде: континентални (*sursis*) и англосаксонски (*probation*). Основна разлика између ових система састоји се у томе што код условне осуде континенталног типа суд утврђује казну затвора и одлаже њено извршење, док код пробације суд утврђује кривицу и одлаже изрицање казне, успостављајући надзор и контролу над учиниоцем кривичног дела и утврђивањем обавеза које мора да испуни како не би дошло до изрицања казне. У многим законодавствима у упоредном праву предвиђени су мешовити облици ове кривичне санкције који имају карактеристике и једног и другог система, а у неким законодавствима су предвиђена оба система условне осуде.

Условна осуда је кривична санкција симболично путинивног карактера. Њен садржај представља претња учиниоцу кривичног дела да ће у случају да поново изврши дело у одређеном временском периоду бити кажњен утврђеном казном затвора. Уколико учинилац у времену проверавања не изврши ново дело, или се не утврди постојање раније извршеног кривичног дела, изречена условна осуда се сматра извршеном, а утврђена казна затвора опроштеном. Тиме се остварује основна сврха њеног прописивања и потврђује карактер алтернативе казни затвора.

Условна осуда је намењена учиниоцима чије карактеристике личности и тежина и околности извршеног кривичног дела указују да за остваривање сврхе кривичних санкција није неопходно изрећи казну лишења слободе и изоловати учиниоца у пенитенцијарној установи, нити применити програме третмана или друге облике интервенција према осуђеном лицу. Практично, изрицање условне осуде своди се на одлагање извршења утврђене казне затвора, односно, у најширем смислу, условна осуда доводи, уколико се осуђени добро влада за време рока кушње, до неизвршења казне.¹⁷⁸

У државама континенталне правне традиције условна осуда се први пут појављује у кривичном законодавству Белгије, 1888. године (према решењима из нацрта Француског кривичног закона), односно Француске 1891. године. Зато се овај тип условне осуде назива француско-белгијским системом. Убрзо је уведен у многим европским државама, провинцији Луксембург (1892), Португалу (1893), Норвешкој (1894), Холандији (1901), Бугарској (1903), Италији (1904), Данској

¹⁷⁸ Д. Лазаревић, *Op cit.*, стр. 91.

(1905), Шведској (1906), Шпанији, Мађарској и Шведској (1908) и Финској (1918).¹⁷⁹ Условна осуда је данас предвиђена у свим државама континенталног правног система, али, морамо нагласити, не и као једини облик ове кривичне санкције.

Међутим, успех практичних програма заштите, контроле и надзора над осуђеним лицем који чини основу система пробације, утицао је у државама континенталне правне традиције на развој другог облика извршења - условне осуде са заштитним надзором. Основна идеја увођења условне осуде са заштитним надзором је да се уместо пасивног односа у току времена проверавања према осуђеном лицу спроведу различити програми помоћи, заштите, контроле или надзора, односно да се утврде одређене забране и обавезе од чијег испуњења зависи да ли ће се утврђена казна затвора и извршити.

Активан однос према осуђеном лицу основна је карактеристика овог облика условне осуде, који се примењује према учиниоцима код којих постоји већа вероватноћа од вршења новог кривичног дела због чега стављањем под заштитни надзор ризик „жели изједначити са случајевима код којих се изриче условна осуда“.¹⁸⁰ На овај начин се, с једне стране, одбацују приговори који се упућују условној осуди да она значи опроштај кривичног дела, док, с друге стране, што је неупоредиво битније, то значи и организовање једног третмана под режимом контролисане слободе који истовремено значи и помоћ осуђеном у решавању одговарајућих проблема, али и усмеравање његовог начина живота ка друштвено корисним циљевима.¹⁸¹

Изрицањем условне осуде са заштитним надзором учиниоцу кривичног дела се утврђује казна затвора и истовремено одређује да се она неће извршити уколико у току времена проверавања осуђени не изврши ново кривично дело, али и испуни обавезе које проистичу из заштитног надзора. Иако назив упућује само на успостављање заштите и надзора, условна осуда са заштитним надзором укључује и програме пружања помоћи осуђеном лицу у испуњавању утврђених обавеза, али и ограничавање одређених права приликом извршења мера контроле и надзора. Кршења утврђених услова може да доведе до тога да суд промени

¹⁷⁹ Више о томе: С. Бејатовић, *Ор. cit.*, стр. 39-40.

¹⁸⁰ С. Бејатовић, *Ор. cit.*, стр. 186.

¹⁸¹ Љ. Лазаревић, *Казне и мере безбедности у савременом кривичном праву*, Београд, 1969, стр. 88.

обавезе које проистичу из заштитног надзора или да упути осуђеног на издржавање утврђене казне у пенитенцијарној установи.

Пробација настаје знатно пре условне осуде и, како смо истакли, представља карактеристику држава англосаксонског правног система. Како указује *Pradel*, корени пробације појављују се још почетком тринаестог века у Енглеској са *recognizance* или *binding over* помоћу којих се настоји да се избегне одлука о осуди, која се замењује уговором између судије и деликвента. Учиница кривичног дела се не ставља под надзор већ се обавезује да поштује утврђене налоге.

У САД се појављује 1841. године захваљујући филантропском раду једног обућара из Бостона, *Johna Augustusa*, који је преузео улогу гаранта за добро владање извесних деликвената, посебно скитница и пијанаца које је судија био спреман да осуди. Судија би обуставио изрицање пресуде захтевајући од *Augustusa* и оптуженог да се појаве неколико месеци касније како би се знало како је прошло време проверавања. Ако је дошло до повољшања не би изрекао никакву казну.¹⁸²

Важну околност у настанку пробације и пробационих служби у САД представља усвајање закона у држави Масачусетс, којим је почетком 1878. године градоначелник Бостона овлашћен да именује пробационе службенике, који би били плаћени за обављање свог посла, који би имали надлежност на територији кривичних судова овог града.¹⁸³

У Енглеској и Велсу пробација се примењује према малолетним преступницима са циљем њиховог запошљавања од деветнаестог века. Захваљујући мисионарском раду са одређеним категоријама учинилаца (пијаницама, бескућницима који су сматрани погодним за морални преображај) у Енглеској је 1887. године усвојен *Probation of First Offenders Act* којим се пробација могла одредити према примарним учиницима, док се од 1907. године и усвајања *Probation Of Offenders Act*-а могла изрицати према свим категоријама учинилаца кривичних дела.¹⁸⁴

Примена пробације у државама англосаксонске правне традиције има дугу традицију. Међутим, и данашњи подаци показују широк обим примене ове

¹⁸² Ž. Pradel, *Op.cit.*, стр. 37-38. „До 1858. године на прави пут је извео 1152 младића и 794 девојке.” Н. Мрвић-Петровић, Ђ. Ђорђевић, *Op. cit.*, стр. 72.

¹⁸³ О. Sevdiren, *Op. cit.*, стр. 27.

¹⁸⁴ Више о томе: Т. Newborn, *Criminology*, Vilan Publishing, Devin, UK, 2007, 2. deo, стр. 42-43.

кривичне санкције. Навешћемо само неколико података које се односе на примену различитих програма пробације у САД и Енглеској. У САД је у току 2013. године више од 4.751.000 лица било под одређеним обликом надзора или контроле у оквиру кривичноправног система, од чега је близу четири милиона (3.910.600) учинилаца кривичних дела било на пробацији. То практично значи да је сваки 51 грађанин под надзором пробационе службе (*U.S. Probation and Pretrial Service*).¹⁸⁵

У Енглеској и Велсу је од 2001. године *Criminal Justice and Court Service Act*-а из 2000. године пробационе послове спроводила *National Probation Service* (ранији *Probation Service*), али се након нове реконфигурације службе 2007. године, поново успоставља нових 35 пробационих јединица (*Probation Trust*). Циљ нове организационе структуре је, како се наводи, фокусирање на “извршење мера, рехабилитацију преступника и заштиту јавне безбедности”.¹⁸⁶ Према подацима надлежног министарства у периоду од 2000. до 2008. године број лица према којима се примењивао одређени облик надзора и контроле порастао је за 39%, на укупно близу 243.500 лица, док је 2012. године опао на 225.000 лица. Значајан удео у укупном броју чине лица стављена на пробацију.¹⁸⁷

Несумњиво је да сви представљени модели условног кажњавања, без обзира на модалитет у којем се у упоредном праву прописују, представљају супституте казни затвора, односно традиционалне алтернативне кривичне санкције.

Имајући у виду да у овом делу рада представљамо традиционалне алтернативне кривичне санкције укратко ћемо представити садржај и ефекте условне осуде и условне осуде са заштитним надзором у кривичном законодавству Републике Србије, будући да је централни део рада посвећен новим алтернативама казни затвора.

¹⁸⁵ E. J. Herberman, T. P. Bonczar, *Probation and Parole in United State 2013*, Bureau of Justice Statistic, October 2014, доступно на: <http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/ppus13.pdf>, приступ 15. септембар 2015. године.

¹⁸⁶ „National Probation Service је у организацији обухвата и 54 претходних служби (*Probation Service*) организованих на регионалном нивоу. Даља промена у структури организација довела је 2004. године до оснивања National Offender Management Service (NOMS), која обухвата и затворску популацију и лица која се надзиру у оквиру пробације или других мера. Последња реконфигурација извршена је 2007. године према којој у оквиру Пробационе службе функционише 35 Пробационих канцеларија (*Probation Trusts*). J. Annison, Change the Probation Service in England and Wales: Gender Lens, *European Journal of Probation*, Vol. 5, No. 1, 2013, str. 44.

¹⁸⁷ Ministry of Justice, Statistic bulletin, *Offender Management Statistic, Quarterly Bulletin, April to June 2013*, England and Wales, доступан на: <https://www.gov.uk/government/collections/prisons-and-probation-statistics>, приступ 15. септембар 2015. године.

3.1. Условна осуда у кривичном законодавству Републике Србије

Код нас је условна осуда први пут прописана Кривичним законом Краљевине Југославије из 1929. године.¹⁸⁸ Сви кривични законици, укључујући њихове измене и допуне, до важећег Кривичног законика из 2006. године,¹⁸⁹ садржали су одредбе о условној осуди. Међутим, све до доношења кривичног закона 1976. године, условна осуда није имала карактер самосталне кривичне санкције. Према систематици кривичних закона није се могла утврдити њена правна природа, па се теорија различито изјашњавала о овом питању.¹⁹⁰ Након доношења закона из 1976. године, условна осуда има самосталан правни карактер као посебна кривична санкција и заједно са судском опоменом чини посебну врсту кривичних санкција,¹⁹¹ поред казни, мера безбедности и васпитних мера.

Кривични законик Републике Србије предвиђа условну осуду као самосталну кривичну санкцију, у оквиру посебне врсте кривичних санкција – мера упозорења. Особеност ове врсте кривичних санкција наглашена је кроз законски опис сврхе њиховог прописивања. Наиме, члан 64. став 2. предвиђа да је у оквиру опште сврхе кривичних санкција (члан 4. став 2), сврха условне осуде и судске опомене да се према учиниоцу лакшег кривичног дела не примени казна када се може очекивати да ће упозорење уз претњу казне (условна осуда) или само упозорење (судска опомена) довољно утицати на учиниоца да више не врши кривична дела.

Кривични законик (члан 65) прописује да условном осудом суд учиниоцу кривичног дела утврђује казну и истовремено одређује да се она неће извршити уколико у времену које је одређено, а које не може бити краће од једне нити дуже од пет година (време проверавања), не учини ново кривично дело, осим уколико

¹⁸⁸ Први текст закона о условној осуди предложен је још 1906. године али није усвојен, између осталог, и због аргумента „да је за нашу земљу увођење условне осуде подражавање једне стране новотарије, а не стварна потреба“. Видети: И. Ђокић, Условна осуда, *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, I део, ур. Ђ. Игњатовић, Београд, 2007, стр. 188.

¹⁸⁹ Кривични законик „Службени гласник Републике Србије“ бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014.

¹⁹⁰ “О овом питању заузимају се различита, често контрадикторна схватања. Она су се кретала од третирања условне осуде као самосталне кривичне санкције (као посебног облика – модалитета неког од постојећих кривичноправних или кривичнопроцесних института), па до схватања условне осуде као самосталне установе кривичног права, и то са одређивањем рода коме она припада или и без тога, тј. до њеног схватања као самосталне кривичне санкције. Тако, на пример, према схватању Томе Живановића, условна осуда по својој правној природи представља „једну наручиту врсту ништења државног права на казну“. С. Бејатовић, *Оп. cit.*, стр. 76.

¹⁹¹ С. Бејатовић, *Оп. cit.*, стр. 80.

одреди да ће се казна извршити уколико учинилац у одређеном року не врати имовинску корист прибављену извршењем кривичног дела, не накнади проузроковану штету или испуни неку другу обавезу предвиђену кривичноправним одредбама. Рок за испуњење обавеза утврђује суд у оквиру одређеног времена проверавања.

Дакле, основни садржај условне осуде представља утврђивање казне затвора, условно одлагање њеног извршења и одређивање временског периода у којем се од учиниоца очекује да неће вршити нова дела. Допунски садржај може бити услов изрицања или опозива и односи се на враћање имовинске користи прибављене извршењем дела или надокнади причињене штете оштећеном, мада може укључивати и неке од других обавеза предвиђених кривичноправним одредбама.

Услови за изрицање условне осуде, предвиђени у наредном члану закона, односе се на утврђену, односно прописану казну затвора и учиниоца кривичног дела. Наиме, основни објективни услов за изрицање условне осуде односи се на казну затвора коју одмерава и утврђује суд. Условна осуда се може изрећи када је учиниоцу утврђена казна затвора у трајању до две године, а казна се одмерава на основу општих правила без обзира да ли се ради о једном или више кривичних дела. Дакле, уколико је суд утврдио казну затвора у трајању до две године, испуњен је основни услов за изрицање условне осуде. Наредни услов тиче се ограничења или забране изрицања условне осуде у односу на висину прописане казне. Уколико је за кривично дело прописана казна затвора у трајању од десет година или тежа казна, не може се изрећи условна осуда. Овакво криминално-политичко решење показује јасан став законодавца да се за тешка кривична дела ни у ком случају не може изрицати условна казна затвора. Трећи услов је субјективног карактера и односи се на учиниоца. Њиме се, наиме, ограничава примена условне осуде према рецидивистима, узимајући у обзир време које је протекло од осуде за раније кривично дело и утврђени облик кривице за претходно дело. Условна осуда се не може изрећи уколико није протекло више од пет година од правноснажности осуде којом је учиниоцу претходно изречена казна затвора за умишљајно кривично дело.

Уколико су испуњени свих претходни услови, остварене су законске претпоставке за изрицање условног отпуста. Међутим, пре изрицања условне осуде суд посебно мора узети у обзир околности које се односе на личност

учиниоца, његов ранији живот, његово понашање након извршеног кривичног дела, степен кривице и друге околности под којима је дело учињено, а пре свега, мора да води рачуна о сврси условне осуде, односно да утврди да се ради о учиниоцу код кога ће претња утврђеном казном довољно утицати да убудуће не врши кривична дела.

Поред основног облика условне осуде, Кривични законик предвиђа и условну осуду са заштитним надзором (чланови 71. до 76). Суд може приликом изрицања условне осуде одредити да се осуђени стави под заштитни надзор, који обухвата законом предвиђене мере помоћи, старања, надзора и заштите, за одређено време у току времена проверавања. Суд може мере укинути и пре истека утврђеног времена уколико утврди да је испуњена њихова сврха, заменити их другом мером, продужити трајање заштитног надзора у оквиру времена проверавања, опоменути осуђеног или опозвати условну осуду.

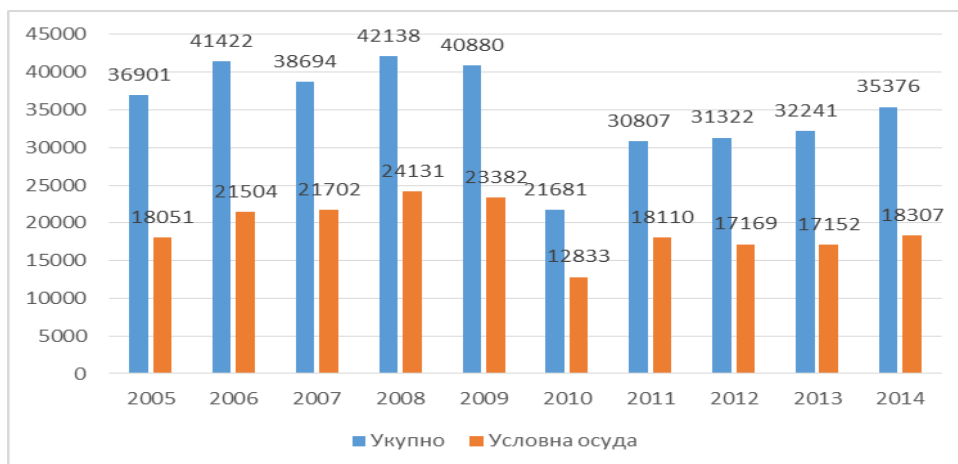
Кад изрекне условну осуду, суд може одредити да се учинилац стави под заштитни надзор, ако се, с обзиром на његову личност, ранији живот, држање после извршеног кривичног дела, а нарочито његов однос према жртви кривичног дела и околности извршења дела, може очекивати да ће се заштитним надзором потпуније остварити сврха условне осуде. Заштитни надзор суд одређује у пресуди којом изриче условну осуду и одређује мере заштитног надзора, њихово трајање и начин њиховог испуњавања.

Садржину заштитног надзора чини једна од следећих обавеза: 1. јављање органу надлежном за извршење у роковима које тај орган одреди; 2. оспособљавање учиниоца за одређено занимање; 3. прихватање запослења које одговара способностима учиниоца; 4. испуњавање обавеза издржавања породице, чувања и васпитања деце и других породичних обавеза; 5. уздржавање од посећивања одређених места, локала или приредби, ако то може прилика или подстицај за поновно вршење кривичних дела; 6. благовремено обавештавање о промени места боравка, адресе или радног места; 7. уздржавање од употребе дроге или алкохолних пића; 8. лечење у одговарајућој здравственој установи; 9. посећивање одређених професионалних и других саветовалишта или установа и поступање по њиховим упутствима; и 10. отклањање или ублажавање штете причињене кривичним делом, а нарочито измирење са жтвом учињеном кривичног дела.

Приликом избора обавеза и одређивања њиховог трајања суд ће нарочито узети у обзир године живота учиниоца, његово здравствено стање, склоности и навике, побуде из којих је извршио дело, држање после извршеног дела, ранији живот, личне и породичне прилике, услове за испуњење наложених обавеза, као и друге околности које се односе на личност учиниоца, а од значаја су за избор мера заштитног надзора и њихово трајање.

Не улазећи даље у анализу законских одредаба које регулишу институт условне осуде, желимо да скренемо пажњу на неколико важних чињеница које се односе на њену примену у пракси српског кривичног правосуђа. Наиме, као основно, условна осуда представља кривичну санкцију која се најчешће изриче пред нашим судовима и континуирано чини око половине изречених кривичних санкција.

Посматрано за период од 2005. до 2014. године, укупно просечно учешће условне осуде у структури изречених кривичних санкција износило је 55%. Најнижи проценат 48,9% бележи се 2005. године, а највиши 59,2% у 2010. години. Тренд раст до максималног нивоа из 2010. године бележи се од почетка посматраног периода, након чега следи благи пад до нивоа вишегодишњег просека.

Графикон 1. Број изречених условни осуда у структури изречених кривичних санкција

На основу представљених података може се закључити да је условна осуда један од значајнијих кривичноправних механизма супростављања криминалитету у пракси српског кривичног правосуђа. Она представља средство реаговања у односу на половину пресуђеног криминалитета, који, парадоксално, покушавамо

да контролишемо систематским одлагањем извршења утврђених казни затвора и претњом упућеном учиниоцима кривичних дела као основним садржајем кажњавања.

Учешће условне осуде у структури изречених кривичних санкција указује на спремност српског кривичног правосуђа да на алтернативни начин приступа великом броју учинилаца лакших кривичних дела којим избегава инкарцерацију и њене негативне консеквенце.

Такав приступ може да буде основа за прописивање али и примену нових алтернативних кривичних санкција. Оне представљају санкције са другачијим квалитативним садржајем који налаже проактивно приступање у поступку примене (извршења) које омогућава једноставнију рехабилитацију и интеграцију учиниоца у социјалну заједницу.

С друге стране, условна осуда без заштитног надзора се у пракси своди само на претњу утврђеном казном, односно, условно одлагање извршења утврђене казне и очекивање, на основу процене суда, да учинилац неће поново вршити кривична дела. Предикција и очекивање не представљају садржај извршења условне осуде већ последицу њеног изрицања. Никаквим утицајем на учиниоца кривичног дела који се налази на слободи, очекујемо најбоље резултате на плану сузбијања криминалитета и смањења стопе рецидивизма. Такав приступ нема много оправдања у реалности.

Имајући у виду претходно изнето, сматрамо да је потребно се у оквиру постојећих капацитета за алтернативно приступање према учиниоцима кривичних дела прошири обим примене „нових“ алтернативних кривичних санкција и мера које у поступку извршења захтевају проактивни приступ према учиниоцу кроз различите програме помоћи, надзора, заштите и контроле.

У том контексту, морамо нагласити да условна осуда са заштитиним надзором, која предвиђа такав приступ у односу на учиниоце, од увођења у наш кривичноправни систем 1976. године, није заживела у пракси и уз велика почетна очекивања, остала, како се наводи у литератури, „мртво слово на папиру“.¹⁹² Тек се тридесет година касније, након реформе кривичног законодавства из 2006.

¹⁹² З. Шепаровић, *Кривичне санкције и измене Кривичног закона СФРЈ*, реферат припремљен за XXIII Саветовање Савеза удружења за кривично право и криминологију, 1986, према: С. Бејатовић, *Op. cit.*, стр. 191.

године, стварају законски предуслови за извршење овог облика условне осуде,¹⁹³ док се тек усвајањем новог Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера и Правилника о извршењу ванзаводских санкција и мера и организацији и раду Повереника, остварују нормативне, а затим и организационе претпоставке за извршење условне осуде са заштитним надзором.

Да ли ће се „промењене“ околности одразити на праксу наших судова у изрицању и на рад повереника у поступку извршења, сазнаћемо у годинама пред нама. За сада подаци нису обећавајући, нити охрабрујући, напротив. Према подацима Управе за извршење кривичних санкција објављеним у годишњим извештајима о раду овог органа, укупно је у периоду од 2009. до 2013. године успешно извршено само 30 условних осуда са заштитним надзором: у 2009. години 2, у 2010. години 5, у 2011. години 4, у 2012. години 5. и у 2013. години 14.¹⁹⁴

4. Вербалне санкције “казнене опомене”

Алтернативе казни затвора, по времену настанка – традиционалне, представљају и кривичне санкције којима суд учиниоцу кривичног дела изриче укор или опомену. Садржину таквих санкција представља и било која друга врста вербалног израза којим суд исказује друштвени прекор учиниоцу поводом извршеног кривичног дела. Њихова карактеристика је формално саопштена опомена од стране суда. Управо због тога, оне чине најблаже кривичне санкције које се могу изрицати учиниоцима кривичних дела. У правној литератури се за ову врсту адмонитивних кривичних санкција користе и термини “вербалне санкције” или “казнене опомене”.¹⁹⁵ То захтева и основно термилошко појашњење и разјашњење.

¹⁹³ Тек две године касније употпуњује се нормативни оквир усвајањем Правилника о извршењу условне осуде са заштитним надзором „Службени гласник Републике Србије“ број 20/2008.

¹⁹⁴ Видети: Министарство правде, Годишњи извештај Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину, Београд, 2014, стр. 66; Министарство правде, Извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2012. годину, Београд, 2013, стр. 42; Министарство правде, Извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2011. годину, Београд, 2012, стр. 24; Министарство правде, Извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2010. годину, Београд, 2011, стр. 30; Министарство правде, Извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2009. годину, Београд, 2010, стр. 19.

¹⁹⁵ На енглеском језику користе се термини „*verbal sanctions*”, односно “*penal warnings*”.

Наиме, израз “вербалне санкције” односи се само на кривичне санкције којима суд изражава опомену или укор учиниоцу кривичног дела. Најчешће се вербалне санкције изричу учиниоцима лакших кривичних дела које је, због саме природе кривичног дела, степена кривице учиниоца, понашања након извршеног кривичног дела, односа према жртви и другим околностима, довољно прекорити и упозорити да ће се у случају извршења неког другог кривичног дела применити нека строжија кривична санкција.

Осим изражавања упозорења и опомене учиниоцу кривичног дела вербалне санкције не садрже друге елементе нити захтевају механизме за њихово извршење. Самим изрицањем вербалних санкција оне су и извршене.

Међутим, термин “вербалне санкције” може се поистоветити са изрицањем било које друге казне, односно кривичне санкције. Наиме, завршна фаза кривичног поступка односи се на одлучивање суда о кривичној санкцији, одмеравање и јавно саопштавање одлуке о изреченој кривичној санкцији. Сваку кривичну санкцију суд, дакле, саопштава вербално тако да би се свака изречена кривична санкција могла посматрати и као вербална санкција.

Имајући у виду претходно изнето, под вербалним санкцијама подразумевамо само оне кривичне санкције које изриче суд након окончаног кривичног поступка и чију садржину представља изражавање прекора, опомене или укора учиниоцу кривичног дела. Нагласили смо да се ове кривичне санкције у литератури појављују и под термином “казнене опомене”, али и садржински и суштински представљају претходно описане вербалне санкције. Појам казне у називу ових кривичних санкција има за циљ да симболично упозори учиниоца да ће у случају извршења новог кривичног дела бити изречена казна, односно, строжија кривична санкција. С друге стране, свака изречена казна представља, између осталог, и опомену. Она се односи и на учиниоца кривичног дела, али и на све потенцијалне учиниоце. Казна је по својој садржини много више од опомене, а “казнена опомена” само вербална санкција којом се учинилац опомиње да ће у случају извршења новог дела бити кажњен.¹⁹⁶

Сва савремена кривична законодавства садрже неку од „вербалних санкција“. Оне се, дакле, појављују у различитим варијацијама у зависности од начина на који су прописане унутар кривичноправног система. У литератури се

¹⁹⁶ *Bishop* описује садржај „казнених опомена“ једноставном реченицом: „*If you do not offend again, no further action will be taken*“, N. Bishop, *Op. cit.*, стр. 62.

наводи да се у највећем броју законодавстава појављују под једноставним називом укор или опомена (*admonition*).¹⁹⁷

У одређеним законодавствима појављују се као условни укор или опомена. Услов који се намеће је да у одређеном року учинилац не сме да понови извршење кривичног дела. Уколико учинилац изврши ново кривично дело, примарно кривично дело ће бити узето у обзир приликом одлучивања о кривичној санкцији за ново кривично дело. На тај начин се нарушава „суштинска природа казних опомена“. Постоје и решења према којима се учиниоцу утврђује казна затвора али се он њоме само опомиње, уз услов да у одређеном року не изврши ново кривично дело. Уколико се то ипак догоди, утврђена казна затвора биће извршена.¹⁹⁸ У овом случају не ради се о „казној опоми“ као кривичној санкцији, већ о условном одлагању извршења казне затвора. О томе више у наставку.

4.1. Судска опомена

Домаће кривично законодавство познаје судску опомену као “вербалну санкцију”, односно, адмонитивну кривичну санкцију од 1959. године, уведена у регистар кривичних санкција изменама и допунама Кривичног закона ФНРЈ из 1951. године. Као што смо раније указали, Кривични законик Републике Србије је сврстава у посебну врсту кривичних санкција - мера упозорења, заједно са условном осудом.

Основни услов за изрицање судске опомене је да је у питању лакше кривично дело, или лакша кривична дела (код стицаја), које је учињено под посебно олакшавајућим околностима. Наиме, одредбом члана 77. Кривичног законика предвиђено је да се судска опомена може изрећи за кривична дела за која је прописан затвор до једне године дана или новчана казна, а учињена су под таквим олакшавајућим околностима да га чине нарочито лаким. За одређена кривична дела и под условима предвиђеним законом судска опомена се може изрећи и кад је прописан затвор до три године. Приликом одлучивања о изрицању судске опомене суд ће, имајући у виду њену сврху, узети у обзир личност

¹⁹⁷ Pradel их наводи међу моралним санкцијама. Ž. Pradel, *Op. cit.*, стр. 51.

¹⁹⁸ N. Bishop, *Op. cit.*, стр. 77.

учиниоца, његов ранији живот, понашање након извршеног дела, степен кривице, однос према жртви и друге околности.

Циљ судске опомене као кривичне санкције је да се уместо изрицања краткотрајне казне затвора учиниоцу упути опомена, уз упозорење да у случају да поново изврши кривично дело може доћи до примене неке строжије кривичне санкције. Изрицањем судске опомене избегава се изрицање краткотрајне казне затвора и потврђује њен епитет “традиционалне” алтернативе казни затвора.

Учешће судске опомене у структури изречених кривичних санкција је симболичног карактера. У периоду од 2004. до 2013. године, судска опомена чинила је између 0,6% и 1,2% укупно изречених санкција, и то: 2004 – 0,9%, 2005 – 0,8%, 2006 – 1,1%, 2007 – 1,2%, 2008 – 1,2%, 2009 – 1,2%, 2010 – 0,8%, 2011-0,6%, 2012 – 0,7% и 2013 – 0,6%. У апсолутиним бројевима изражено, максималан број 524 изречених судских опомена забележен је 2008. године (42.138 изречених кривичних санкција), а минималан 174 забележен 2010. године (21.681).

5. Остале “традиционалне” алтернативе казни затвора

Поред наведених кривичних санкција које чине традиционалне алтернативе казни затвора, у литератури се наводе примери неких кривичних законодавства која предвиђају и друге кривичне санкције, односно казне, које се могу применити према учиниоцима лакших кривичних дела и којима се може алтернирати изрицање казне лишења слободе.

Садржај тих кривичних санкција у основи представља одузимање одређених дозвола и статуса, ограничавање права или успостављање различитих забрана према учиниоцима кривичних дела, па се поставља питање да ли се оне могу сматрати традиционалним алтернативама казни затвора.

Bishop указује да се оне појављују у одређеном броју кривичних законодавстава, и да се, најчешће, примењују код кривичних дела код којих је прописана краткотрајна казна затвора. Њиховом применом према учиниоцима лакших кривичних дела покушава се остварити сврха кажњавања без изрицања казне лишења слободе или других казни, али се оне веома ретко примењују самостално. Општа тенденција је да се као посебне мере изричу и примењују уз друге кривичне санкције, укључујући чак и оне које подразумевају лишавање

слободе учиниоца кривичног дела.¹⁹⁹ Примењене на такав начин не могу представљати алтернативе казни затвора.

Као примери ових кривичних санкција које се појављују у упоредном праву наводе се забрана управљања моторним возилом или одузимање возачке дозволе, одузимање професионалног статуса, забрана вршења одређеног позива, забрана посећивања одређених места или забрана напуштања места боравка.

С тим у вези, у домаћој литератури се наводи да ове санкције могу представљати, у зависности од начина прописивања у упоредном праву, казне, мере безбедности или правне последице осуде.²⁰⁰ Самосталним изрицањем чине алтернативе казни затвора, али се, најчешће изричу уз казну затвора или другу кривичну санкцију, па се, једино у случајевима када се изричу без лишавања слободе учинилаца, уз нпр. новчану казну или условну осуду, могу посматрати као алтернативе казни затвора.

Највећи број ових кривичних санкција у нашем кривичном законодавству, и већини других савремених кривичних система, традиционално представљају или садржај мера безбедности или условне осуде са заштитним надзором, као на пример забрана управљања моторним возилом, забрана вршења позива делатности или дужности, протеривање странаца из земље, забрана приближавања и комуникације са оштећеним, забрана присуствовања одређеним спортским приредбама, забрана посећивања одређених места или забрана напуштања места боравка.

Међу примерима ових кривичних санкција наведена је и казна одузимања возачке дозволе, која је као самостална кривична санкција уведена у кривичноправни систем Републике Србије, 2006. године. Систематизирана је као казна и има самостални карактер. Може бити изречена и као главна и као споредна казна. Уколико је за кривично дело предвиђена казна затвора у трајању до две године, може се изрећи као главна казна. Управо та карактеристика јој одређује положај нове алтернативне кривичне санкција. Међутим, како ћемо видети, имајући у виду обим примене казне одузимања возачке дозволе може поставити питање да ли је ова нова алтернативна кривична санкција оправдала

¹⁹⁹ Такође, представљени су примери самосталних кривичних санкција која су садржала некадашња законодавства Мађарске, Чехословачке, Француске, Норвешке и Шкотске. Видети: N. Bishop, *Op. cit.*, стр. 75-76.

²⁰⁰ Д. Лазаревић, *Op. cit.*, стр. 141.

сврху увођења, односно да ли је њено постојање у систему кривичних санкција неопходно у циљу заштите друштва од криминалитета.

На крају, можемо да констатујемо да је постојање других самосталних кривичних санкција које представљају традиционалне алтернативе казни затвора више резултат теоријског приступа, него практичне, аутономне и делотворне примене ових санкција. Систем кривичних санкција у српском кривичном законодавству познаје већину представљених санкција али су, као што смо нагласили, прописане у оквиру мера безбедности или се појављују као једна од обавеза или забрана из заштитног надзора код условне осуде, и као један изузетак, казна.

Иако је домен примене ових кривичних санкција ограничен, а могућност алтернирања казне затвора и више него симболична, оне ипак, уколико су изречене самостално за кривично дело за које је прописана казна затвора, представљају алтернативе овој казни.

ГЛАВА ТРЕЋА

НОВЕ АЛТЕРНАТИВНЕ КАЗНИ ЗАТВОРА: САНКЦИЈЕ (УПОРЕДНО ПРАВО)

1. Систематика нових алтернативних кривичних санкција

У претходном делу смо указали да се нове алтернативне кривичне санкције, укључујући и друге нове алтернативе казни затвора, у кривичним законодавствима прописују и у пракси примењују у неколико последњих декада. Прописивање првих нових алтернативних кривичних санкција и развој алтернативног концепта кажњавања учинилаца кривичних дела резултирао је правом експанзијом различитих појавних облика и врста ових санкција. Изрицање две или више алтернативне кривичне санкције, односно комбиновање нових алтернативних кривичних санкција, предвиђена је у великом броју савремених кривичних законодавстава и не поједностављује анализу и одређивање њиховог броја. Укупан број могућих комбинација нових алтернативних кривичних санкција је веома велики.

За анализу садржаја и дескрипцију нових алтернативних кривичних санкција неопходно је извршити њихову систематизацију, која је, опет, могућа на основу различитих критеријума. Указаћемо на примере неколико система алтернатива казни затвора наведених у литератури и представити систем нових алтернативних кривичних санкција на начин који нам се чини најједноставнијим за њихово разумевање и свеобухватну анализу.

На основу анализе законских решења предвиђених у великом броју европских држава,²⁰¹ *Bishop* представља следеће алтернативе казни затвора. Основна врста алтернатива казни затвора укључује контролу и надзор над учиниоцем кривичног дела. У ову групу кривичних санкција спадају пробација, условна осуда и условна осуда са заштитним надзором, рад у јавном интересу, специјалне мере (различите врсте амбулатних третмана), локалне забране, одузимање или ограничавање одређених права, дозвола или професионалног статуса учиниоца. Другу врсту алтернатива казни затвора представљају оне које

²⁰¹ Укупно 28 европских држава одговорило је на упитник о стању у области примене алтернативних кривичних санкција и мера. Резултати истраживања објављени су 1988. године.

не укључују контролу и надзор над учиниоцем кривичног дела. У ову групу спадају казнене опомене, одлагања изрицања казне, новчана казна, компензација и конфискација имовине. Трећу групу чине кривичне санкције које се могу међусобно комбиновати, односно изрицати истовремено. Међу њима разликује комбиновање безусловне казне затвора са њеним алтернативама или комбиновану примену више алтернатива казни затвора.²⁰²

Pradel, анализирајући “нове казне” излаже следећи систем. Прву врсту кривичних санкција чине казне које су блиске лишењу слободе. Међу њима разликује: а. казне које су повезане са неком пенитенцијарном установом – полузатвор и викенд затвор; б. казне које нису повезане са пенитенцијарном установом – кућни затвор и електронски надзор. Другу врсту ових санкција чине казне стране лишењу слободе. У ову групу спадају: суспензија казне затвора (пробација, условна осуда, мешовити модели пробације и условне осуде), рад у општем (јавном) интересу, различите забране (професионалне забране, забрана обављања делатности, забрана управљања возилом, забрана приближавања жртви, превентивна “обећања” да се неће нарушавати мир) и обавезе (накнада штете, реституција), моралне санкције (јавно објављивање пресуде, извињење жртви, укор и опомена), али и неизрицање казне (ослобођење од казне, опроштај казне и одустанак од казне).²⁰³

У српској правној литератури, Мрвић-Петровић, излаже систем алтернатива казни затвора на следећи начин. Прву врсту алтернатива казни затвора представљају алтернативе затворског третмана и скраћивање казне затвора. Ове алтернативе представљају полуслобода, викенд и фрагментарни затвор, куће на пола пута, дневне терапеутске мере, комбинација краткотрајног затвора и других мера, преваспитни кампови и сличне установе, условни отпуст или опрост казне. Другу групу алтернатива казни затвора чине алтернативне кривичне санкције у оквиру судске осуде (алтернативе у ужем смислу, прим. аутора). Међу њима су условна осуда и условна осуда са заштитним надзором, пробација, накнада штете, рад у јавном интересу, кућни затвор и електронски надзор. Трећу врсту алтернатива казни затвора представљају методи и мере примењиви пре или током кривичног поступка. Ову групу чине методи за избегавање кривичног поступка или кривичне осуде (одлагање кривичног

²⁰² N. Bishop, *Op. cit.*, стр. 63-96.

²⁰³ Ž. Pradel, *Op. cit.*, стр. 34-52.

поступка, казнене трансакције, казнене медијације у току поступка), мере алтернативне притвору, као и медијација – мирење и поравнање учиниоца и жртве.²⁰⁴

На основу претходно представљених система нових алтернативних кривичних санкција, различитих по основним критеријумима за класификацију, увиђа се да није једноставно утврдити типологију ових кривичних санкција. Имајући у виду начин на који смо одредили појам алтернативних кривичних санкција у односу на појам алтернатива казни затвора, у наставку представљамо нове алтернативне кривичне санкције које учиниоцу кривичног дела изриче суд, након спроведеног кривичног поступка. Након тога, разматрајући нове алтернативе казни затвора, представићемо институте које представљају нове алтернативне мере, поступке и начине избегавања изрицања казне лишења слободе и режима издржавања казне ван пенитенцијарне установе.

2. Рад у јавном интересу

Неспорно “нова” алтернативна кривична санкција, рад у јавном интересу представља парадигматичну алтернативу казни затвора. Она се поред назива рад у јавном интересу појављује и под терминима рад у општем интересу, рад за опште добро на слободи или друштвено користан рад, док је у упоредом праву позната као *community service* на енглеском језику, *gemeinnutziger arbeit* на немачком, односно *travail d'interet general* на француском језику.

Рад у јавном интересу представља, метафорично изражено, „пружену руку“ учиниоцу од стране друштва јер се за учињено дело не кажњава лишавањем слободе већ се омогућава да обављањем одређеног рада за опште добро друштва, симболично надокнади штету проистеклу извршењем кривичног дела. На такав начин покушава се позитивно утицати на учиниоца да се уздржи од поновног вршења кривичног дела, као и да се, широм примене ове кривичне санкције, утиче и на стопу рецидивизма код одређене категорије учинилаца.

Рад се обавља искључиво у општем интересу и мора бити добровољан и бесплатан. Неопходан предуслов за изрицање ове кривичне санкције представља изричита и непосредна сагласност учиниоца кривичног дела јер би се, у

²⁰⁴ Н. Мрвић-Петровић, *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, Београд, 2010, стр. 45-146.

супротном, сматрало да казна подразумева принудан рад, који је забрањен, не само у оквирима националних законодавстава, већ и међународноправним актима.²⁰⁵

Рад у јавном интересу обавља се у локалној заједници чиме се омогућава да се учинилац кривичног дела не издваја из своје микросоцијалне средине, док се врста посла одређује на основу личних карактеристика, знања и способности, здравственог стања, социјалних и породичних прилика учиниоца.

Предности ове кривичне санкције у односу на казну коју алтернира су вишеструке. Поред избегавања инкарцерације и спречавања негативних последица затварања, симболична репарација коју остварује обављањем опште корисног посла представља специфичну надокнаду друштву и доприноси да учинилац прихвати последице и схвати значај свог дела, али и развија осећај одговорности и солидарности према жртви и друштвеној заједници.

Назив ове кривичне санкције упућује да рад мора бити користан и да се обавља у јавном, друштвеном, интересу. То указује да, као основно, рад не сме бити бесмислен или бесциљан, несврсисходан или понижавајући, односно не сме вређати људско достојанство.²⁰⁶ С друге стране, обављање рада је бесплатно и не врши се у циљу стицања добити. Корист од обављеног посла може да оствари само друштво, односно локална заједница у којој се рад обавља, па се, с тим у вези, рад обавља у институцијама и установама чијом се делатношћу остварује општи интерес.

Применом рада у јавном интересу као кривичне санкције омогућава се учиниоцу да одржи, односно не нарушава, породичне и социјалне везе, односе и контакте. Учинилац коме се изриче обављање рада у јавном интересу не лишава се или ограничава права, осим у мери која је неопходна за извршење ове кривичне санкције. С тим у вези, запослени учинилац коме је изречена казна рада у јавном интересу неће бити ограничен у остваривању права на рад и на основу рада, већ

²⁰⁵ Конвенција Међународне организације рада број 105 која се односи на укидање принудног рада, Закон о потврђивању Конвенције МОП која се односи на укидање принудног рада „Службени лист СРЈ – Међународни уговори“ број 13/2002. Видети: Љ. Ковачевић, *Забрана принудног рада у међународном праву са посебним оствром на границе обавезног рада затвореника, Казнена реакција у Србији*, III део, уредник Ђ. Игњатовић, Београд, 2013, стр. 220-245.

²⁰⁶ Д. Јовашевић, *Рад у јавном интересу – теорија, пракса, законодавство*, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, број 64, 2013, стр. 25.

ће се извршење казне организовати на начин који омогућава остваривање права из радног односа у пуном обиму.

Трошкови извршења ове кривичне санкције показују још једну предност у односу на краткотрајне казне затвора. Наиме, цена извршења казне рада у јавном интересу неупоредиво је мања од финансијских средстава неопходних за извршење казни лишења слободе, док се, с друге стране, и радом који обавља остварују одређени позитивни финансијски ефекти. Такође, мора се указати и да је стигматизирајући ефекат „кажњавања“ учиниоца применом рада у јавном интересу, у поређењу са класичним затварањем, минималан или у потпуности избегнут.

Све наведено доприноси једноставнијој реинтеграцији учиниоца у социјалну заједницу након извршеног кривичног дела, без примене „посебних“ интервенција и уз минималне манифестације казног симболизма. Многи аутори казнени ефекат рада у јавном интересу не виде у обавези извршења одређеног посла, са чијим се обављањем учинилац унапред сагласио, већ са извесним ограничавањем слободе учиниоца кривичног дела.²⁰⁷

Осмишљена као кривична санкција која се спроводи у заједници, рад у јавном интересу се, по први пут у упоредном праву, појављује 1972. године у Енглеској и Велсу.²⁰⁸ Рад у јавном интересу (*community service order*) представља налог којим суд одређује учиниоцу кривичног дела обављање одређеног рада у општем интересу друштва. Ова кривична санкција се могла изрицати учиниоцима старијим од седамнаест година, за кривична дела за која се могла изрицати казна затвора. Обавеза која проистиче из ове кривичне санкције представља обављање између четрдесет и двеста четрдесет сати друштвено корисног и неплаћеног рада, који се морао извршити у периоду од највише једне године.²⁰⁹

²⁰⁷ Н. Мрвић-Петровић, Ђ. Ђорђевић, *Op. cit.*, стр. 106.

²⁰⁸ Criminal Justice Act, 1972. Текст доступан на: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1972/71/pdfs/ukpga_19720071_en.pdf, приступ: 15. септембар 2015. године.

²⁰⁹ Извештај британског Подкомитета Савета за казнене систем (Advisory Council of the Penal System), познатији као *Wootton Report* из 1970. године о казнама ванзаводског карактера и полузатварањима „*Non-custodial and semi-custodial penalties*“, у форми препоруке предлаже усвајање и примену рада у јавном интересу (*community service*), као самосталне кривичне санкције. „Експериментална“ примена започета је у првим месецима 1973. године у шест пробационих подручја. Након званичних извештаја у којима је потврђена делотворност примене, шест година након увођења у систем, примењивала се на територији читавог Уједињеног Краљевства. Тако, на пример, 1982. године у Енглеској и Велсу, изречена је према 30.830 учинилаца кривичних дела што чини укупно 8% популације осуђене за тежа кривична дела. К. Pease, *Community service order, Crime and Justice*, Vol. 6, Chicago, 1985, стр. 54-55.

Убрзо се рад у јавном интересу прописује и у законодавствима Португала 1982. године, Француске 1983. године, Норвешке 1984. године, Финске 1991. године, и другим европским кривичноправним системима, као посебна кривична санкција, део садржаја друге кривичне санкције или део истраживачких експеримената или евалуација. Тако се, на пример, у Холандији примењивала од 1981. године, док је као самостална кривична санкција прописана 1987. године.²¹⁰ Данас је рад у јавном интересу предвиђен у највећем броју законодавстава држава Старог континента.²¹¹

У већини савремених кривичноправних система рад у јавном интересу је предвиђен као самостална кривична санкција или као санкција којом се може заменити утврђена или изречена краткотрајна казна затвора или новчана казна, али је предвиђен и у другим модалитетима. Наиме, садржај рада у јавном интересу може бити утврђен као обавеза приликом изрицања условне осуде, може бити изречен истовремено са другим кривичним санкцијама и казнама, и, чак, истовремено са казном краткотрајног лишења слободе. Као специфична мера, садржај рада у јавном интересу може бити утврђен приликом примене института условног отпуста или као обавеза од чијег извршења зависи одлука о покретању или обустави кривичног поступка. Утврђена обавеза обављања рада у јавном интересу током или након окончања кривичног поступка, може утицати на одлуку суда о одлагању изрицања кривичне санкције или одлагању извршења изречене казне или кривичне санкције.

Дакле, у упоредном праву, али и у српском кривичном законодавству како ћемо представити у наставку овог истраживања, садржај рада у јавном интересу представља самосталну кривичну санкцију али и меру, односно, обавезу прописану у оквиру других кривичних санкција или мера. Таква функција рада у јавном интересу у савременим кривичним законодавствима усложњава питање правне природе ове кривичне санкције, али, истовремено и садржаја рада у јавном

²¹⁰ Члан 22. Холандског Кривичног законика (*Wetboek van Strafrecht*). Тако се наводи податак да је број изречених налога за обављање рада у јавном интересу рапидно порастао са 2.000 у 1983. години до 41.000 у 2006. години. Видети: P. J. P. Tak, *The Dutch Criminal Justice System*, Nijmegen, 2008, str. 113-114.

²¹¹ Табеларни приказ података о примени рада у јавном интересу (*community service*), између осталих алтернативних кривичних санкција и мера, у државама чланицама Савета Европе у 2013. години, видети: M. F. Aebi, J. Chopin, *Council of Europe Annual Penal Statistic*, Space II, Persons Serving Non-custodial Sanctions and Measures, Survey 2013, Strasbourg, 2014. стр. 17-18.

интересу у целокупном систему кривичноправног реаговања на криминално понашање.

Неспорно је, међутим, да без обзира на модалитет прописивања рада у јавном интересу његову садржину представља добровољно и бесплатно обављање одређеног броја сати друштвено корисног рада којим учинилац симболично надокнађује штету проистеклу извршењем кривичног дела.

Представићемо неколико примера држава у којима је предвиђен рад у јавном интересу као самостална кривична санкција или део садржаја друге кривичне санкције или мере, а посебно указати на решења предвиђена у законодавствима држава насталих на простору бивше СФРЈ. Сматрамо важним да, имајући у виду вишедеценијску заједничку правну традицију и четврт века изградње и реформисања појединачних националних законодавства, укажемо на настанак и развој ове кривичне санкције, али и других алтернативних кривичних санкција и мера, како би компарацијом законских решења и досадашњих искустава у практичној примени, критички анализирали решења о садржају и положају рада у јавном интересу у српском кривичном законодавству.

Напоменули смо да се у Француској рад у јавном интересу примењује од 1983. године. Према важећем Кривичном законнику из 1992. године, рад у јавном интересу прописан је као самостална кривична санкција која се може изрицати за лакша кривична дела (*delits*), за која је прописана казна затвора. Суд може наложити учиниоцу да обави рад у јавном интересу у трајању између четрдесет до и двеста десет сати неплаћеног рада, осим учиниоцима који унапред одбију да обаве рад или уколико нису присуствовали суђењу. Зато је неопходно да пре изрицања кривичне санкције суд обавести учиниоца о праву да одбије обављање рада у јавном интересу. Закон предвиђа и да се рад мора обавити у периоду не дужем од осамнаест месеци, осим у случајевима прекида и обуставе извршења уколико се појаве посебне здравствене, породичне, професионалне или социјалне околности које то оправдавају. Приликом обављања рада посебна пажња се посвећује потребама осуђених особа женског пола, као и малолетника. Извршава се у периоду након што осуђено лице, уколико је запослено, обави послове из свог редовног радног односа.²¹² Кривични законик Француске предвиђа и други облик рада у јавном интересу, односно одредбе о начину извршења рада у јавном

²¹² Кривични законик Француске (Code Pénale), чланови 131-8, 131-22 и 131- 23.

интересу као кривичне санкције аналогно се примењују и приликом обављања рада у јавном интересу као обавезе утврђене приликом изрицања условне осуде.²¹³

Овај модалитет рада у јавном интересу карактеристичан је и за кривично законодавство Немачке. Наиме, суд може, приликом изрицања условне осуде, утврдити услов да осуђено лице надокнади штету проистеклу извршењем кривичног дела, односно да одреди надокнаду штете у складу са могућностима осуђеног лица, обављање рада у јавном интересу или уплату одређеног новчаног износа у корист добротворне организације или буџета.²¹⁴ Међутим, Кривични законик предвиђа да се казна затвора у трајању до шест месеци може изрећи само изузетно, уколико постоје посебне околности које се односе на начин извршења кривичног дела или карактеристике личности учиниоца, који налажу изрицање казне затвора у циљу утицаја на учиниоца или остваривање циљева генералне превенције. Иако се истим чланом предвиђа да ће се уместо казне затвора у трајању до шест месеци изрећи новчана казна и кад она није предвиђена за конкретно кривично дело, при чему ће један дан затвора бити замењен једним дневним износом новчане казне,²¹⁵ чињеница да се рад у јавном интересу може одредити приликом изрицања условне осуде може у значајној мери утицати на обим примене у пракси.

У Енглеској се од 2003. године рад у јавном интересу прописује у оквиру кривичне санкције под називом „санкције у заједници“ (*community sentence*).²¹⁶ Значај ове кривичне санкције, која обухвата дванаест могућних налога или забрана, огледа се у ставу законодавца да се оне, уз новчану казну, примењују у свим случајевима осим када суд сматра да је због тежине кривичног дела оправдано изрицање казне затвора.²¹⁷ *Criminal Justice Act* предвиђа да суд може учиниоцима кривичних дела, између осталог, изрицати налог за обављање неплаћеног рада у трајању од четрдесет до тристотине сати, који се мора обавити у периоду до дванаест месеци. Услов за изрицање налога за обављање рада у

²¹³ Кривични законик Француске (*Code Pénale*), члан 132-54.

²¹⁴ Кривични законик Немачке (*Strafgesetzbuch*) члан 56б. став 2.

²¹⁵ Кривични законик Немачке (*Strafgesetzbuch*) члан 47. став 1. и 2.

²¹⁶ *Criminal Justice Act* (2003), доступан на: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/pdfs/ukpga_20030044_en.pdf, приступ 15. септембар 2015. године. За разлику појединачно прописаних алтернативних кривичних санкција, овим актом се, у члану 177, таксативно набрајају санкције које се заједничким именом називају *community sentence*, а чине их дванаест различитих налога или забрана. Прву од њих чини налог за обављање неплаћеног рада, односно, рада у јавном интересу. Санкције у заједници, поред поменутих дванаест, чине и све оне које се могу, према посебном пропису, применити према малолетним учиниоцима кривичних дела.

²¹⁷ А. Ashworth, *Sentencing and Criminal Justice*, Fourth edition, Cambridge, 2005, str. 313.

јавном интересу је да суд буде уверен, на основу припремљеног извештаја пробационог службеника, да се ради о учиниоцу кривичног дела у односу на којег се примена ове кривичне санкције може сматрати погодном мером.

Скандинавске државе имају већ изграђену традицију примене нових алтернативних кривичних санкција. Тако је, на пример, у данском кривичном законодавству предвиђено да суд може, када сматра да не треба применити казну према учиниоцу кривичног дела, између осталог, одредити да обави рад у јавном интересу. Кривичним закоником²¹⁸ је предвиђено да суд учиниоцу кривичног дела може наложити да обави између тридесет и двеста четрдесет сати рада у јавном интересу који се мора обавити у периоду од најдуже две године.

Норвешки Кривични законик предвиђа рад у јавном интересу као кривичну санкцију која се изриче уместо казне затвора у трајању до једне године. Услови за њену примену су сагласност учиниоца кривичног дела, да се ради о лицу које има боравиште на територији ове државе, као и да се њеним изрицањем може остварити сврха кажњавања. Рад у јавном интересу се изриче у трајању од тридесет и четиристо двадесет сати, а период у коме се мора обавити зависи од начина одмеравања казне затвора. Уколико је одмерена казна затвора у трајању до сто двадесет дана, рад у јавном интересу ће се обавити у истом периоду, али, евентуално, може бити и продужен.²¹⁹

Португалски Кривични законик предвиђа да суд може учиниоцу кривичног дела коме не би одмерио казну затвора у трајању дужем од једне године и уколико то оправдава сврха кажњавања одредити да се обави рад у јавном интересу. Трајање рада се одмерава између тридесетшест и тристаосамдесет часова рада, а обавља се у току радне недеље или викендима, без нарушавања уобичајених радних активности запосленог учиниоца кривичног дела. Ова кривична санкција се, такође, може изрећи искључиво уз претходну сагласност осуђеног лица.²²⁰

²¹⁸ Дански Кривични законик (Criminal Code, 2005), чланови 62. и 63.

²¹⁹ Норвешки Кривични законик (Straffeloven, 1902, последње измене 2005), члан 28а.

²²⁰ Португалски Кривични законик из 1982 године (Portuguese Penal Code), члан 58.

У Швајцарској, казна рада у јавном интересу може бити изречена у трајању од седамсто двадесет часова рада и може се обавити у периоду не дужем од две године.²²¹

Допуна Кривичног закона Естоније из 2012. године предвиђа да суд може условно одложити казну затвора у трајању до две године и одредити да учинилац кривичног дела, који се са тим сагласи, изврши рад у јавном интересу. Трајање рада зависи од висине одмерене казне затвора. Сваки дан одмерене казне затвора биће замењен обављањем два сата рада у јавном интересу, с тим што рад не може трајати дуже од осам часова у току дана. Рад у јавном интересу се код тежих кривичних дела мора обавити у периоду не дужем од две године, а код лакших кривичних дела у периоду до једне године.²²²

Рад у јавном интересу је предвиђен у свим националним законодавствима држава насталих након распада бивше СФРЈ, као самостална кривична санкција или начин замене краткотрајних казни лишења слободе.

У Хрватској се рад у јавном интересу изриче као замена за изречену казну затвора до шест месеци, односно годину дана, или новчану казну до триста шездесет дневних износа. Казна је први пут уведена реформом кривичног законодавства из 1997. године под називом рад за опће добро на слободи. Услов за њено изрицање је да суд, у складу са чланом 54. Казненог закона, у конкретном случају одмери и изрекне казну затвора у трајању до шест месеци, те уз пристанак учиниоца донесе одлуку о замени казне затвора радом у јавном интересу. Да би заменио изречену казну затвора суд мора претходно утврдити, с обзиром на све околности које се односе на избор врсте и мере казне, да за остваривање сврхе кажавања није потребно извршење казне затвора, али и да за остварење опште сврхе кривичних санкција није довољно применити мере упозорења.²²³

Важећи Казнени закон Републике Хрватске предвиђа да се рад у јавном интересу (рад за опће добро) изриче као замена за казну затвора или новчану казну.²²⁴ Према члану 55. овог закона суд може новчану казну до триста шездесет

²²¹ Швајцарски кривични закон (Swiss Penal Code), чланови 37. и 38. Текст на енглеском језику доступан: <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19370083/201501010000/311.0.pdf>, приступ 15. септембар 2015. године.

²²² Естонски кривични закон (Estonian Penal Code), члан 69.

²²³ М.Škorić, Z. Kokić Puce, Nova uloga rada za opće dobro na slobodi, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Vol. 16, broj 2, 2009, str. 690-691.

²²⁴ Član 44. stav 6. Kaznenog zakona Republike Hrvatske "Narodne novine" broj 125/2011, 144/2012, 56/2015 i 65/2015.

дневних износа или казну затвора до годину дана заменити радом у јавном интересу. Кад изрекне казну затвора до шест месеци, суд ће је заменити радом у јавном интересу, осим ако се тиме не може остварити сврха кажњавања. Када суд замењује новчану казну радом у јавном интересу један дневни износ замениће са два сата рада, као и један дан казне затвора. Рад се мора обавити у периоду не краћем од месец дана и не дужем од две године, а садржај и трајање рада одређује служба за пробацију (тијело за пробацију). Уз рад у јавном интересу осуђеном лицу могу се одредити и одређене обавезе које чине садржај посебних обавеза код изрицања условне осуде.

Првих неколико година примене рада у јавном интересу није дало очекиване резултате у пракси. У периоду од 2001. до 2009. године изречено је укупно 2.128 казни рада у јавном интересу (по годинама: 16, 4, 75, 100, 284, 446, 530, 636).²²⁵ Међутим, новелирање кривичног законодавства и оснивање службе за пробацију изменило је и праксу примене ове казне. У 2011. години изречено је 847, у 2012. години 839, у 2013. години 1.025 и у 2014. години 1.490 казни рада у јавном интересу.²²⁶ У структури од укупно 16.705 изречених кривичних санкција у 2014. години, учешће рада у јавном интересу је нешто мање од 9%. При том је укупно изречених казни затвора било 3.719, а казни затвора до једне године 2.646.

У Словенији је рад у корист локалне заједнице уведен 1995. године, као замена за казну затвора у трајању до три месеца. Šelih наводи да је, у односу на пунолетне учиниоце кривичних дела, чланом 107. став 4. КЗ предвиђено да се изречена казна затвора до три месеца може извршити и тако што би осуђени уместо казне затвора, обавио рад у корист хуманитарних организација или локалне заједнице, у периоду од највише шест месеци и у обиму од најмање осамдесет и највише двеста четрдесет сати. О таквом начину извршења казне затвора одлучује суд који је изрекао казну у првом степену, узимајући у обзир објективне и субјективне околности које се односе на учиниоца, као и да учинилац пристаје на овакав начин извршења казне. Међутим, примена ове могућности замене казне затвора је минимална, примењена је само два пута до 2001. године, а касније само по неколико пута годишње.²²⁷

²²⁵ М. Škorić, Z. Kokić Puce, *Op. cit.*, str. 697.

²²⁶ Извор података: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske.

²²⁷ А. Šelih, *Alternativne sankcije i mere u krivičnompravnom sistemu Slovenije, Temida*, Broj 1, 2006, str. 38, 40.

У новом кривичном закону из 2008. године рад у јавном интересу је прописан као замена за казну затвора у трајању до две године и може се одредити у трајању од осамдесет до четресто осамдесет сати, с тим што мора бити обављен у року од две године и не може бити изречен учиниоцима кривичних дела против полне слободе.²²⁸ Измене овог закона из 2012. године предвиђају да се трајање рада утврђује тако што се за сваки дан изречене казне затвора одређује обављање два сата рада у јавном интересу.²²⁹

У кривичном законодавству Македоније рад у јавном интересу је предвиђен као самостална кривична санкција под називом општекорисна работа,²³⁰ а може се изрећи и као замена за новчану казну или казну затвора до три месеца. Према члану 58-6 Кривичног законика за кривична дела за која је прописана новчана казна или казна затвора до три године суд може, уз сагласности учиниоца, изрећи казну рада у јавном интересу уколико је дело извршено под олакшавајућим околностима и уколико учинилац није раније осуђиван. Казна се изриче у трајању од четрдесет до двеста четрдесет часова и обавља се у државном органу, јавној установи или хуманитарној организацији за време празника, радним данима или викендом. Обављање рада не може бити краће од пет сати недељно и извршава се у периоду до дванаест месеци.

У ставу 3. овог члана предвиђено је да када суд изрекне новчану казну до деведесет дневних износа или казну затвора до три месеца, уз сагласност учиниоца може заменити ове казне обављањем рада у јавном интересу тако што један дан казне затвора, односно један дневни износ новчане казне, замењује са три сата рада у јавном интересу, а да при томе трајање рада не може бити дуже од двеста четрдесет часова. Приликом одлучивања о замени казне суд ће узети у обзир околности које се односе на тежину кривичног дела, степен кривице, ранију осуђиваност учиниоца, као и напоре уложене да накнади причињену штету или отклони друге последице кривичног дела. Међутим, према подацима македонског Државног завода за статистику ниједна казна рада у јавном интересу није

²²⁸ Видети: Član 86. stav 4. Kazenski zakonik “Uradni List RS” broj 55/2008.

²²⁹ Видети: Član 86. stav 7-11. Kazenski zakonik “Uradni List RS” broj 50/2012.

²³⁰ Члан 48а Кривичниот законик „Службен весник на Република Македонија“ број 37/96, 80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 7/08, 139/08, 114/09, 51/11, 135/11, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013.

изречена у 2014. години.²³¹ А у литератури проналазимо да је то случај и у периоду од 2007. до 2011. године.²³²

Кривични законик Црне Горе,²³³ у члану 33. предвиђа казну рад у јавном интересу која се, поред казне затвора, може изрећи као искључиво као главна казна. Она се, према члану 41. КЗ, може изрећи за кривична дела за која је прописана новчана казна или казна затвора до пет година. Изриче се само уз пристанак учиниоца и може трајати између шездесет и триста шездесет часова, с тим што не може трајати дуже од шездесет часова месечно. Према саопштењу Министарства правде извршење првих казни рада у јавном интересу започето је априла 2014. године.

У Босни и Херцеговини казна рада у јавном интересу предвиђена је на свим нивоима, односно кривичним законима БиХ, Федерације БиХ, Републике Српске и дистrikта Брчко. Кривични закон Босне и Херцеговине²³⁴ у члану 43. предвиђа рад за опште добро на слободи, као казну којом се може заменити изречена казна затвора до шест месеци. Одлука суда о замени казне мора се заснивати на оцени да, узимајући у озбир све околности које одређују врсту кривичног дела и распон казне, извршење казне затвора не би било неопходно за остварење сврхе кажњавања, а истовремено условна казна не би била довољна за постизање опште сврхе кривичноправних санкција. Трајање рада у јавном интересу се одређује у сразмери са изреченом казном затвора, од десет до шездесет часова и мора се извршити у периоду од једног месеца до једне године. На овај начин се може заменити и новчана казна која се изриче уместо казне затвора. Нормативни оквир за примену казне рада у јавном интересу заокружен је тек десетак година касније.

Чланом 34. Кривичног закона Републике Српске²³⁵ предвиђена је казна рада у јавном интересу (рад за опште добро на слободи) као замена за изречену казну затвора у трајању до једне године. Суд може одредити да се изречена казна затвора замени радом за опште добро на слободи, уколико оптужени на то

²³¹ Видети: Државен завод за статистику, *Сторители на кривична дела во 2014*, Скопје, 2015.

²³² Видети: А. Груевска-Дракулевски, *Казнената политика на судовите во Република Македонија во периодот 2007-2011*, *Македонска ревија за казнено право и криминологија*, 2011-2012, Скопје, 2012, стр. 19.

²³³ *Krivični zakonik "Službeni list RCG"*, br. 70/2003, 13/2004, 47/2006 i "*Službeni list CG*", br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 40/2013 i 56/2013.

²³⁴ *Krivični zakon Bosne i Hercegovine „Službeni glasnik BiH“ broj 37/2003.*

²³⁵ *Krivični zakon „Službeni glasnik Републике Српске“ број 49/2003, 108/2004, 37/2006, 7020/06, 73/2010, 1/12, 67/2013.*

пристане. Одлуку о замени казне доноси првостепени суд, али је може донети и другостепени приликом одлучивања по жалби против првостепене пресуде. При оцени да ли изречену казну треба заменити радом за опште добро на слободи, суд мора узети у обзир све околности од којих зависи врста и висина казне, али и чињеницу да извршење казне затвора не би било неопходно за остварење сврхе кажњавања, док истовремено условна осуда не би била довољна за постизање опште сврхе кривичне санкције према учиниоцу. Трајање рада у јавном интересу се одређује у сразмери са изреченом казном затвора и не може се обавити у периоду краћем од месец дана нити дужем од шест месеци. Ова казна може се изрећи и приликом замене новчане казне казном затвора.

Статистички подаци о стању криминалитета у Републици Српској за 2013. и 2014. године не показују да се у пракси судова изрицала казна рада у јавном интересу.²³⁶ То се исто односи и на период од увођења ове кривичне санкције.²³⁷

У овом делу рада морамо да нагласимо још две чињенице које се тичу рада у јавном интересу као кривичне санкције. Прво, у литератури се наводи да су кривичне санкције по природи сличне казни рада у јавном интересу биле предвиђене у законодавству некадашњих социјалистичких држава. Казна „обавезног рада без лишења слободе“, „поправног рада без лишења слободе“ или „едукативног или реформативног рада“, представљају примере санкција чију садржину представља обављање одређеног рада. Међутим, циљ и функција ових кривичних санкција није било обављање друштвено корисног рада као казне, већ одузимање одређеног дела зараде (новчаног износа) које учиниоци кривичних дела обављајући свој редован посао остварују.²³⁸

По својој природи ове мере садрже карактеристике имовинских кривичних санкција, блиске су новчаној казни или начину њеног принудног извршења. Према Лазаревићу, „рад без лишења слободе“ је по својој садржини „интересантног карактера“ јер представља комбинацију између имовинске казне и мере безбедности третмана на слободи под надзором.²³⁹ Тиме што је у називу ових санкција постојао термин рад који се извршава без лишења слободе

²³⁶ Видети: Републички завод за статистику, Статистика криминалитета, Годишње саопштење број 150/14, 2013.

²³⁷ Видети: В. Икановић, Рад за опште добро на слободи у кривичном законодавству Републике Српске, *Криминал, државна реакција и хармонизација са европским стандардима*, Београд, 2013, стр. 250.

²³⁸ Више о томе: N. Bishop, *Op. cit.*, стр. 68-71.

²³⁹ Љ. Лазаревић, *Op. cit.*, стр. 80.

учиниоца кривичног дела не може, ни у ком случају, ове санкције или мере приближити раду у јавном интересу.

И као друго, било који облик принудног рада као казне који се током историје кажњавања појављивао у различитим облицима не може се сматрати претечом рада у јавном интересу као самосталне кривичне санкције. Кажњавање принудним радом је имало другачију сврху и циљ, у основи само ретрибуцију, за разлику од садржине рада који се обавља у јавном интересу чија се основна функција остварује у оквиру дискурса ресторативне правде.

У другом делу рада пажњу посвећујемо казни рада у јавном интересу у кривичном законодавству Републике Србије.

3. Кућни затвор

Нову алтернативну кривичну санкцију представља кућни затвор (кућно затварање). Кућни затвор се као самостална кривична санкција прописује у великом броју савремених кривичних законодавства, а њен настанак се везује за последње деценије прошлог века. Термини који на енглеском језику означавају појам ове казне,²⁴⁰ упућују да је њен развој повезан са државама англосаксонске правне традиције. Међутим, кућни затвор је данас предвиђен у многим државама континенталног правног система, као самостална казна или модалитет извршења казне затвора.²⁴¹

Основну садржину казне кућног затвора представља лишавање слободе учинилаца кривичних дела који уместо упућивања у пенитенцијарну установу казну издржавају у кући, односно простору у коме станују. Осмишљена као начин лишавања слободе у кућним условима, ова казна представља најблажи облик лишавања слободе учинилаца кривичних дела.

²⁴⁰ *Home confinement, home incarceration, house arrest, domicile restriction, curfew order.*

²⁴¹ Поменути термини указују да постоје различити садржаји кућног затварања и више модалитета у којима се казна кућног затвора прописује. Тако се у литератури указује на следеће садржаје кућног затварања: *curfew* представља облик ограниченог кућног затварања учинилаца у временски одређеном броју сати, најчешће ноћу; *home detention* представља строжији облик који захтева да осуђени борави константно у стану осим код одласка на посао, ради стицања образовања, учествовања у одређеним програмима рехабилитације, посета лекару или ради прибављања основних животних намерница; *home incarceration* представља најстрожији облик који забрањује напуштање просторија (осим у хитним случајевима) и намеће друге обавезе и забране осуђеном лицу. Р. Ј. Хофер, В. С. Мејерхофер, *Home Confinement: An Evolving sanction in the Federal Justice System*, Washinton, 1987, str. 6.

Посматрано у ширем контексту, учинилац кривичног дела се не лишава слободe у апсолутном смислу. Његова слобода се ограничава само у одређеној мери. Кућним затварањем осуђено лице се, уместо потпуног лишења слободe приликом извршења казне затвора у пенитенцијарној установи, само лишава, односно ограничава права на слободу кретања изван простора у коме станује. Сви други облици одузимања или ограничавања права осуђеног лица, подразумевани у затворским институцијама и који симболизују казну затвора код кућног затварања изостају. „Пунитивно“ ограничавање слободe кретања осуђеног лица на простор у коме станује, као једино обележје класичног кажњавања, представља основни садржај казне кућног затвора.

С друге стране, казна кућног затвора нема за циљ да буде примењена према свим категоријама учинилаца кривичних дела која би могла бити изречена казна затвора. Изрицање казне кућног затвора може бити оправдано према учиниоцима лакших кривичних дела код којих се сврха кажњавања може остварити без њиховог издвајања из примарне социјалне заједнице, односно код којих није неопходна примена третмана у затворској установи.

Кућним затвором се „пасивизира“ активност осуђеног лица у спољном свету, укључујући криминалну активност. Кажњавање ограничавањем слободe у кућним условима учинилац се спречава да врши кривична дела чиме се, истовремено, изражава друштвени прекор због учињеног дела. Практично се, уколико се придржава утврђених услова извршења, учинилац доводи у стање које не може да штети друштву (*incapacitation*). На тој основи се, посредно, омогућава једноставнија социјална реинтеграција након издржане казне.

До скоро се сматрало незамисливим да се неко може казнити на начин да суд за учињено кривично дело изриче казну која се састоји у ограничавању права да напусти простор у коме живи. Наставак живота у „нормалним“ или уобичајеним животним условима, без ускраћивања или ограничавања права на рад, смештај, исхрану, комуникацију, уз задржавање социјалних и породичних контаката, ни у ком случају се не би сматрало пунитивним приступом према учиниоцима кривичних дела.

Међутим, промена схватања појма слободe на крају двадесетог века омогућила је прописивање и примену ове кривичне санкције у савременим кривичноправним системима. Постмодерно друштво било који облик ограничавања слободe појединца посматра као напад на основна људска права. У

том контексту, ограничавање слободе кретања и забрана напуштања сопственог животног простора, крајем двадесетог века, попримају карактер казне и кажњавања.²⁴²

Основне разлоге увођења казне кућног затвора у систем кривичних санкција представља промена концепта кажњавања учинилаца и развој хуманијих средстава реаговања на блаже облике криминалног понашања. Кућни затвор, као облик минималног ограничавања слободе учинилаца лакших кривичних дела, има за циљ да алтернира краткотрајне казне затвора које се извршавају у затворским установама и неутралише негативне последице класичног начина извршења ове казне. Таквим концептом покушава се утицати на смањење пренасељености пенитенцијарних система и цене извршења казне затвора, али и ублажавање стигматизирајућих ефеката које извршење ове казне изазива.²⁴³

Пре него што укажемо на настанак и неколико модалитета прописивања казне кућног затвора у упоредном праву, морамо нагласити да се настанак ове кривичне санкције повезује са налозима примењиваним у САД и Енглеској којима се малолетним лицима одређује забрана напуштања стана у одређеном временском периоду, најчешће ноћу, како би се предупредило њихово девијантно или потенцијално криминално понашање и, истовремено, умањио ризик од сопствене виктимизације. Такође, на настанак кућног затвора као самосталне кривичне санкције утицали су и различити практични програми кућног затварања преступника осмишљени и примењивани према специфичним категоријама учинилаца кривичних дела, облици кућног затварања комбиновани са другим кривичним санкцијама најчешће пробацијом или краткотрајним затвором, али и обавеза забране напуштања стана приликом примене института условног отпуста.

²⁴² „Кућни затвор се, до пре одређеног броја година, није сматрао прихватљивом казном имајући у виду природу „друштвене реалности“. Покрет који промовише алтернативни приступ кажњавању учинилаца кривичних дела допринео је промени „колективне перцепције друштва“ и изградњи става да алтернативне казне могу бити примењене без нарушавања опште безбедности у друштву.“ R. A. Ball, J. R. Lilly, A Theoretical Examination of Home Incarceration, *Federal Probation – A Journal of Correctional Philosophy and Practice*, Vol. 50, No. 1, Washington, 1986, str. 19.

²⁴³ Утврђујући теоретске основе за примену кућног затвора Ball и Lilly, полазећи од критеријума које је 1973. године представила *National Advisory Commission on Criminal Justice Standards and Goals of Corrections*, разматрају питања комуникабилности, комплексности, потенцијалног утицаја, цене, реверзибилности, дељивости, компатибилности и перцепцији о значају за остваривање циљева казне кућног затвора. Више о томе: R. A. Ball, J. R. Lilly, *Op. cit.*, str. 19.

Кућни затвор као самостална кривична санкција настаје у САД.²⁴⁴ Претечу кућног затвора као казне чине програми кућног затварања малолетника који су почели да се примењују 1971. године у Сент Луису (*St. Louis, Missouri*), док су само шест година касније примењивани у шеснаест савезних америчких држава. Циљ примене програма кућног затварања малолетника је да се, у комбинацији са надзором и пружањем помоћи од стране појединаца из заједнице кроз дневне контакте са малолетницима, спречи наступање ситуација у којима ова лица могу да дођу у сукоб са законом.

Савезна држава Флорида је 1983. године усвојила *Correctional Reform Act* којим је предвиђен кућни затвор као самостална кривична санкција која се може применити према пунолетним учиниоцима кривичних дела.²⁴⁵ Програм кућног затвора, под именом „контрола у заједници“ (*community control*), убрзо након усвајања овог акта је обухватио пет хиљада лица осуђених на казну затвора која су, макар на један дан, изречену казну издржавали у сопственом дому.²⁴⁶ Исте године, у Новом Мексику, изречена је прва казна кућног затвора уз примену електронског надзора. О томе нешто касније.

Међутим, на федералном нивоу је тек у децембру 1985. године изречена прва казна кућног затвора. Остаће забележено да је *Maureen Murphy* прва особа коју је федерални суд осудио на ову казну, а која је претходно оптужена за кривично дело преваре у осигурању за које је прописана дугогодишња казна затвора заједно са новчаном казном. Поступајући судија *Weinstein* је приликом одмеравања казне узео у обзир, с једне стране, општу безбедност друштва, принцип хуманости и жељу да се оптужена не упути на издржавање казне у затворску установу, а са друге, чињеницу да би пробација у конкретном случају била преблага а затвор престога казна, па је, имајући у виду године и њену ранију неосуђиваност, одлучио да изрекне казну кућног затвора у трајању од две године.

²⁴⁴ Иако може изгледати парадоксално, у страниј правној литератури се као историјски познати примери кућног затварања, као претече ове савремене кривичне санкције, примењиване у циљу изопштавања или изолације одређених личности, наводе затварање светог апостола Петра у Риму (од 62. до 64. године после Христа), доживотно затварање Галилеа Галилеја у својој кући у Фиренци након осуде Инквизиције за јерес 1633. године и затварање царске породице Романов у Русији 1917. године. Видети: J. R. Lilly, R. A. Ball, A Brief History of House Arrest and Electronic Monitoring, *Northern Kentucky Law Review*, Vol. 13, No. 3, 1987, str. 359-360.

²⁴⁵ J. R. Lilly, R. A. Ball, *Op. cit.*, str. 359-360.

²⁴⁶ J. Petersillia, *House Arrest*, National Institute of Justice, Washington, 1983, str. 1.

У том периоду осуђеној је забрањено да напушта стан, осим у хитним медицинским случајевима, ради одласка на посао или цркву или ради прибављања основних животних намерница. У одлуци је одређено да би у случају кршења утврђених услова осуђена казну затвора морала да издржи у пенитенцијарној установи. У пресуди се, између осталог, наводи да „кажњавање захтева, према мишљењу суда, изрицање казне која се никада није примењивала пред федералним судовима, али су познати случајеви њене примене у свету који су сматрани крајње непожељним... разлика је, међутим, у томе што се у тим државама примењивала са циљем репресије над политичким дисидентима и пре започињања кривичног поступка... овде се, напротив, изриче након спроведеног кривичног поступка за тешко кривично дело и након утврђивања кривице окривљене... казна је кућни затвор“.²⁴⁷

У Енглеској је 1991. године уведен кућни затвор на основу правила које предвиђа да се осуђеним лицима старијим од шеснаест година може изрећи налог (*curfew order*) да одређени број сати у току дана морају да проведу на тачно одређеној локацији. Могућност кућног затварања је била предвиђена у укупном трајању не дужем од шест месеци и састојала се у обавези да осуђени проведу у стану, или на другој локацији, између два и дванаест сати у току једног дана.²⁴⁸ Истим актом омогућена је и примена електронског надзора као облика надзора над извршењем кућног затвора. На сличан начин је предвиђен кућни затвор према важећем акту из 2003. године.²⁴⁹ Међутим, морамо указати да је у Енглеској још 1969. године, две године пре него у САД, постојала могућност да се према деци и малолетницима у циљу њихове заштите од криминалитета примени посебан облик кућног затварања на одређени број сати у току дана,²⁵⁰ а слична решења су била предвиђена и актом из 1982. године.²⁵¹

У Италији је усвајањем закона 663. из 1986. године прописана казна кућног затвора (*detenzione domiciliare*). Кућно затварање окривљених лица, као замена за

²⁴⁷ J. Petersillia, Exploring the Option of House Arrest, *Federal Probation – A Journal of Correctional Philosophy and Practice*, Vol. 50, No. 2, Washington, 1986, str. 50. У домаћој литератури је, према истом извору, наведен пример изрицања кућног затвора али се наводи да је лице осуђено за кривично дело крађе, а не кривично дело преваре у осигурању. Упоредити: Н. Мрвић-Петровић, *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, Београд, 2010, стр. 86-87.

²⁴⁸ Criminal Justice Act (1991), Rule 12. Доступно на: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1991/53/pdfs/ukpga_19910053_en.pdf, приступ: 15. септембар 2015. године.

²⁴⁹ Criminal Justice Act (2003).

²⁵⁰ Child and Young Persons Act (1969).

²⁵¹ Criminal Justice Act (1982).

меру притвора уз поверавање надзора социјалној служби, уведено је у италијанско законодавство још 1975. године, законом број 354.²⁵² Члан 47*ter* уводи кућни затвор као кривичну санкцију и модалитет у извршењу казне затвора која се може применити према одређеним категоријама учинилаца кривичних дела.

Закон предвиђа да труднице, мајке са дететом млађим од десет година са којим живе (или отац детета уколико мајка није жива), осуђени који су у тешком здравственом стању да им је неопходан стални контакт са локалним здравственим службама, осуђени старији од 65 година, неспособни, макар и делимично, као и лица млађа од 21 године, каснијим изменама закона и лица заражена AIDS-ом, којима је изречена казна затвора у трајању до четири године или је преостали део казне затвора до четири године, суд може одредити да казну издржавају у кућним условима или у установама за старање и помоћ. Кућни затвор се не може изрицати ни извршити према професионалним или злочинцима по навици, или уколико је учинилац осуђен за кривично дело повезано са организованим криминалитетом.

У Шведској је пилот пројекат кућног затварања започет 1994. године и примењивао се у само пет области, према осуђенима на казну затвора у трајању до два месеца. Од 1997. године шири се примена на целу територију државе и у односу на осуђене на казну затвора до три месеца, од 2005. године на казну затвора у трајању до шест месеци. Надзор над извршењем кућног затвора обавља се искључиво применом електронског надзора.²⁵³

Шпанско кривично законодавство предвиђа другачије решење. Наиме, Кривични закон из 1995. године, у члану 33. предвиђа казне, а међу средње тешким казнама, прописује кућни затвор (*localizacion permanente*) у трајању између три месеца и једног дана до шест месеци. Међу блажим казнама предвиђено је кућно затварање у трајању од једног дана до три месеца.²⁵⁴ Према члану 37. овог закона казна се извршава у кућним условима или другом простору

²⁵² Legge n. 354 „Norme sull'ordinamento penitenziario e sulla esecuzione delle misure privative e limitative della liberta”. Закон, укључујући све измене и допуне, доступан на: <http://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1975-07-26;354!vig=>, приступ: 15. септембар 2015. године.

²⁵³ *Extended Use of electronic tagging in Sweden: The Offender's and victim's view*, The Swedish National Council for Crime Prevention, Report 2007:3, Stockholm, 2007, str. 6. Извештај доступан на: https://www.bra.se/download/18.cba82f7130f475a2f1800024290/1371914733858/2007_3_extended_use_of_electronic_tagging.pdf, приступ 15. септембар 2005. године.

²⁵⁴ Ministerio de Justicia, Código Penal, Criminal Code, 2011.

који одреди суд, а може се и комбиновати са затварањем у пенитенцијарној установи током викенда и празника (викенд затвор).

Турски кривични закон у члану 50. предвиђа да се према примарним учиниоцима кривичних дела млађим од осамнаест или старијим од шездесетпет година уместо казне затвора у трајању до једне године, може применити нека од алтернатива казни затвора, укључујући и казну кућног затвора.²⁵⁵

Од држава у региону, насталих на простору бивше СФРЈ, казна кућног затвора предвиђена је у законодавствима Словеније, Македоније и Црне Горе. У Словенији је, поменути чланом 86. кривичног закона предвиђено да се казна затвора у трајању до девет месеци може заменити казном кућног затвора. Суд ће приликом замене казне затвора казном кућног затвора одредити да осуђено лице не сме напустити простор у коме привремено или трајно станује, или јавну установу уколико се налази у њој у циљу лечења. Суд може, изузетно, одредити временски период у коме осуђени може да напусти простор у коме издржава казну када је апсолутно неопходно да обезбеди основне животне потребе, затражи медицинску помоћ или одлази на посао.²⁵⁶ Измена одредбе овог члана закона из 2012. године предвиђа да осуђена лица на казну затвора у трајању до три године, осим за кривична дела против полне слободе, могу казну издржавати у затворским установама само током викенда и у дана празника (фрагментарни, викенд затвор), а о начину извршења одлучује затворска установа.

У Македонији је кривичним законом предвиђено да се одређеним категоријама учинилаца кривичних дела (трудницама, старим и тешко болесним лицима) за која је прописана новчана казна или казна затвора у трајању до једне године, уз њихову сагласност, изречена казна затвора може заменити за казну кућног затвора. Суд може да замени казну затвора уколико постоје услови за примену савремених електронских или телекомуникацијских средстава за контролу извршења кућног затвора, који се састоји у забрани осуђеног лица да напусти простор у коме станује.²⁵⁷ Надзор над извршењем казне кућног затвора

²⁵⁵ Кривични закон Турске (Turkey Criminal code, Law N. 5237, Official Gazette N. 25611). Текст закона на енглеском језику доступан на: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=247129, приступ: 15. септембар 2015. године.

²⁵⁶ Član 86. Kazenski zakonik "Uradni List RS" broj 55/2008.

²⁵⁷ Више о томе: Г. Бужаровска, Куќен затвор како алтернатива за казната затвор, *Годишник на Правниот факултет во Скопје*, том 39, књига I/III, 2001, стр. 53-69.

врши суд. Ипак, суд може одредити да мере надзора спроводи полиција у месту становања осуђеног лица.²⁵⁸

Кривични законик Црне Горе предвиђа казну кућног затвора, као модалитет извршења казне затвора, под називом казна затвора која се извршава у просторијама за становање. Ако учиниоцу кривичног дела изрекне казну затвора до шест месеци, суд може истовремено одредити да ће се ова казна извршити тако што ће је осуђени издржавати у просторијама у којима станује уколико се, с обзиром на личност учиниоца, његов ранији живот, његово држање после учињеног дела, степен кривице и друге околности под којима је дело учинио, може очекивати да ће се на тај начин остварити сврха кажњавања. Осуђени који издржава казну кућног затвора не сме напуштати просторије у којима станује осим у случајевима прописаним законом којим се уређује извршење кривичних санкција. Уколико осуђени једном у трајању преко шест часова или два пута у трајању до шест часова самовољно напусти просторије у којима станује, суд ће одредити да остатак казне издржи у заводу за извршење кривичних санкција. Црногорски кривични законик предвиђа да се осуђеном за кривично дело против брака и породице који живи са оштећеним у истом породичном домаћинству или породичној заједници не може одредити да казну издржава без напуштања просторија у којима станује.²⁵⁹

У другом делу анализирамо законске одредбе које се односе на примену казне кућног затвора у кривичноправом систему Републике Србије, као модалитета извршења казне затвора до једне године, али и пракси примене ове казне након њеног увођења у систем кривичних санкција 2009. године.

²⁵⁸ Члан 59а Кривичниот законик „Службен весник на Република Македонија“ број 37/96, 80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 7/08, 139/08, 114/09, 51/11, 135/11, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013.

²⁵⁹ Član 36a Krivični zakonik "Službeni list RCG", br. 70/2003, 13/2004, 47/2006 i "Službeni list CG", br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 40/2013 i 56/2013.

4. Електронски надзор

Електронски надзор представља нову алтернативну кривичну санкцију која је уско повезана са казном кућног затвора. Наиме, у одређеним кривичноправним системима казна кућног затварања може бити изречена уз, или искључиво, примену електронског надзора. Иако суштински представља начин спровођења надзора и контроле над извршењем казне кућног затвора, електронски надзор се, у системима у којима је предвиђен као самостална кривична санкција, дефинише као облик лишавања слободе учинилаца кривичних дела у кућним условима, уз контролу извршења применом електронских средстава и система, на основу одлуке суда и након спроведеног кривичног поступка.

Прописивање електронског надзора као самосталне кривичне санкције која се састоји само у надзору и контроли понашања осуђеног лица без изрицања кућног затвора или одређивања других забрана или ограничења права учинилаца нема посебан садржински квалитет. Међутим, изрицање електронског надзора у комбинацији са другом кривичном санкцијом омогућава „креирање“ потпуно новог, „казненог“, садржаја изречене санкције.

У прилог овом ставу у литератури се наводи да је „пунитивна казнена политика савремених кривичноправних система променила основни циљ прописивања електронског надзора као алтернативе казни затвора, у правцу казненог или приступа оријентисаног ка надзору учинилаца кривичних дела (*surveillance-orientated*), како би унапредила ефикасност других кривичних санкција, на пример, пробације. Електронски надзор би требало да функционише као алтернатива казни затвора и омогући смањење стопе рецидивизма, али и као, једна од, мера којом се може реafirмисати идеја третмана“.²⁶⁰

Примена електронског надзора као облика надзора и контроле учинилаца омогућен је технолошким напретком савременог друштва и применом нових технологија у свим сферама друштвеног живота, укључујући и област у којој се то најмање очекивало, кривичноправни систем.²⁶¹ Другим речима, примена нових технологија у виду електронског надзора и праћења један је од најзначајних

²⁶⁰ R. Haverkamp, M. Mayer, R. Levy, Electronic monitoring in Europe, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 12, Issue 1, 2014, str. 36.

²⁶¹ З. Грујић, Примена електронског надзора у извршењу алтернативних кривичних санкција и мера, *Зборник радова са међународне научне конференције “Правни систем и заштита од дискриминације”*, друга свеска, Косовска Митровица, 2015, стр. 204.

облика мера тзв. технокорекције и представља стварност постмодерног друштва, а омогућена је не само интензивним технолошким напретком и развојем технолошке инфраструктуре, него и културним преображајем друштва у коме се примена биотехнологије или електронике више не сматра неприхватљивом са аспекта заштите људских права, под условом да може послужити смањењу ризика од криминалитета.²⁶²

Развој нових технологија је у директној корелацији са њеном моменталном применом. Употреба савремених средстава и система надзора и контроле учинилаца кривичних дела практично почиње да се примењује и пре спровођења истраживања на основу којих се може утврдити потенцијална опасност од кршења основних људских права и слобода.²⁶³

Albrecht, у том контексту, наводи да су деведесетих година прошлог века вођене значајне дебате о емпиријским, нормативним и моралним питањима примене електронског надзора, укључујући дискусије о људским правима и употреби електронских уређаја у контроли учинилаца кривичних дела. Данас се више разматрају унутар теоретског оквира критичке криминологије који се фокусира на питања комерцијализације, управљања ризицима и приватизације, али и нове пенологије која електронски надзор види само као мали део општег тренда који укључује промену система кривичних санкција и социјалне контроле преступника и као последицу предности коришћења технолошких иновација у постмодерном друштву.²⁶⁴

Пре одређивања појма електронског надзора важно је истакнути да је у многим савременим кривичноправним системима ова врста надзора предвиђена

²⁶² Н. Мрвић-Петровић, *Op. cit.*, стр. 84.

²⁶³ „Данас је временски интервал између развоја новог производа и пласирања на тржиште скоро тренутан. Ми више немамо луксуз времена да предвидимо последице примене технолошке иновације на друштво или на потенцијална кршења наших права и приватности које примена иновација може произвести.“ Т. Fabelo, *Technocorrection: The Promises, The Uncertain Threats, Sentencing and Correction, Issues for the 21st Century*, No. 5, 2002, str. 5.

²⁶⁴ „Данас су критике све ређе из неколико могућих разлога. Прво, електронски надзор је заузео место у систему кривичних санкција, посебно међу конвенционалним алтернативама казни затвора. Као друго, опоненти електронског надзора су пронашли погодније мете за циљеве које су желели остварити критиком овог вида надзора, и као треће, критицизам је замењен пријатељском или и даље непријатељском незаинтересованошћу због страховања да ће електронски надзор послужити као Тројански коњ у нападу на концепт рехабилитације и статус социјалних радника који учествују у програмима који се спроводе са тим циљем“ Н. Ј. Albrecht, *Electronic Monitoring in Europe – A Summary and Assessment of Recent Developments in the Legal Framework and Implementation of Electronic Monitoring*, Max-Planck Internationales Strafrecht, електронско издање доступно на званичној интернет страни Института: <https://www.mpicc.de/files/pdf1/albrecht.pdf>, приступ 15. септембар 2015. године. Упоредити са: Н. Мрвић-Петровић, *Op. cit.*, стр. 90.

не као посебна кривична санкција, већ као мера која се може примењивати према учиниоцима кривичних дела у различитим фазама поступка. Тако се електронски надзор прописује као алтернативна мера која се примењује пре, за време или након спроведеног кривичног поступка, као модалитет у извршењу одређене кривичне санкције или друге мере, приликом условног отпуштања са издржавања казне, али и као мера која се примењује након извршене кривичне санкције према специфичним категоријама учинилаца кривичних дела.²⁶⁵

Поред ових облика, електронски надзор може бити предвиђен као мера која представља услов одлагања изрицања или извршења кривичне санкције, као мера у комбинацији са одређеним пробационим интервенцијама, као мера код превременог отпуштања из затвора, као начин надзора над осуђенима који се налазе у отвореним затворским установама, али и као мера која се одређује у циљу заштите специфичних категорија жртава кривичних дела од појединих осумњичених или окривљених лица.²⁶⁶

Имајући у виду све учесталији обим примене електронског надзора у европским кривичним законодавствима, Савет Европе је 2014. године усвојио Препоруку број 4 (2014) о електронском надзору којом се дефинишу основни принципи и професионални стандарди на основу којих национална законодавства могу да обезбеде правичну, пропорционалну и делотворну примену различитих облика електронског надзора у оквирима кривичноправног система, уз пуно поштовање права лица према којима се овај систем надзора спроводи.²⁶⁷ У Препоруци се електронски надзор дефинише као општи појам који се односи на начине контроле и надзора локације, кретања и специфичног понашања одређеног лица у оквиру кривичноправног система.

За правилно разумевање појма, дефиницији смо додали наставак „коришћењем савремених телекомуникацијских и електронских система и средстава“ јер се употребом ових средстава омогућава примена електронског

²⁶⁵ З. Грујић, *Op. cit.*, 204.

²⁶⁶ З. Грујић, Електронски надзор у кривичном законодавству Републике Србије и усклађеност са актима Савета Европе, *Зборник радова са међународног научног скупа “Однос права у региону и права Европске Уније”*, Источно Сарајево, 2014.

²⁶⁷ Recommendation CM/Rec (2014) 4 of the Committee of Ministers to member States on electronic monitoring, доступна на: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2163631>, приступ: септембар 2015. године. Више у наставку.

надзора.²⁶⁸ Данашњи модалитети електронског надзора, како је наведено у Препоруци, засновани су на систему радио таласа, биометријским или сателитским технологијама за праћење учиниоца кривичног дела и обично садрже уређај који се поставља на одређени део тела.²⁶⁹

Размишљања о примени електронског надзора према учиниоцима кривичних дела, али и први прототипови уређаја за електронско надзирање лица настали су седамдесетих година у САД, пионирским радом браће *Roberta* и *Ralpa Schwitzgebel*.²⁷⁰ Међутим, прва примена електронског надзора као кривичне санкције забележена је 1983. године, када је судија *Jack Love (Albuquerque, New Mexico)*, инспирисан стрипом „*Spiderman*“, изрекао прву казну кућног затвора са електронским надзором.²⁷¹

Програм електронског надзора над осуђеним лицима оптуштеним са издржавања казне затвора започела је Комисија за условни отпуст (*U.S. Parole*

²⁶⁸ З. Грујић, Примена електронског надзора у извршењу алтернативних кривичних санкција и мера, *Зборник радова са међународне научне конференције “Правни систем и заштита од дискриминације”*, друга свеска, Косовска Митровица, 2015, стр. 203-204.

²⁶⁹ Модели електронског надзора представљени у Додатку препоруке су систем заснован на радио фреквенцији (RF), сателитско праћење (*satellite tracking*, GPS), препознавање гласа (VR - *voice recognition*), даљинско праћење употребе алкохола (RAM – *remote alcohol monitoring*), употреба компјутера као замена за разговор са овлашћеним лицем за надзор кретања (KR *kiosk reporting*). Видети: M. Nellis, D. Lehner, *Scope and Definitions of Electronic Monitoring*, European Committee on Crime Problems, Council of Penological Cooperation, PC-CP, rev 2, Strasbourg, 2012, str. 4-5. Међутим, област електронског надзора се значајно развија током последње декаде. Тако се у литератури наводе и други модели који до скоро нису постојали. На пример, систем препознавања лица (*facial recognition*) који би уз помоћ јавних сигурносних камера (у Енглеској) или коришћењем малих летелица („дронов“) могао да се користи у циљу идентификације осумњичених појединаца или систем идентификације путем радио фреквенције (RDID) који би могао да читава информације са електронских чипова имплантираних испод коже одређених категорија преступника. Видети: M. DeMichele, B. Payne, *Offender Supervision with Electronic Technology, Community Corrections Resource, Second Edition*, Lexington, Kentucky, 2009, str. 12.

²⁷⁰ Видети: R. Schwitzgebel, *Developing and Legal Regulation of Coercive Behavior Modification Techniques With Offenders*, Maryland, 1971, str. 15-21. Прва употреба електронске технологије забележена је 1964. године. Експеримент је обављен са лицима на условној слободи, ментално оболелим лицима и студентима волонтерима из Кембриџа и Бостона, Масачусетс. Учесници су били надгледани у надзираном простору у ком је стационаран пријемник, док се на себи носили, исувише тешке, предајнике. Њихова локација је снимана и приказивана на базној станици. Идеја браће *Schwitzgebel* била је да понашање лица може бити тачно предвиђено и контролисано у простору у коме бораве. На тај начин казна затвора и затварање биле би сувишни за контролу понашања учинилаца и заштиту друштва од криминалитета. Изгледа да су почетна очекивања твораца концепта електронског надзирања била превелика. Више о томе: A. H. Crowe, L. Sydney, P. Bancroft, B. Lawrence, *Offender Supervision with Electronic Technology*, Lexington, Kentucky, 2002, str. 2

²⁷¹ Док је експерта за електронику *Michael Goss*-а убедио на направи уређај који ће моћи да се користи у надзору осуђеног али и да се примењује у сличним случајевима према учиниоцима лакших кривичних дела који би били изложени ризику од насиља у затворским установама. M. Nellis, *The Electronic Monitoring of Offenders in England and Wales – Recent Developments and Future Prospects*, *British Journal of Criminology*, Vol. 31, No. 2, 1991, стр. 167. Слично, видети: Н. Мрвић-Петровић, *Op.cit.*, стр. 89; M. DeMichele, B. Payne, *Op. cit.*, str. 19;

Commission), 1986. године. Три године касније проширена је примена електронског надзора тако да је мера почела да се изриче уз кривичну санкцију, односно условну осуду (пробацију), али и као мера обезбеђења присуства окривљеног у току кривичног поступка, уместо мере притвора. У литератури се наводи да су до 1988. године тридесетдве савезне државе примењивале различите програме електронског надзора према учиниоцима кривичних дела,²⁷² а да је од 1991. године започела примена електронског надзора на федералном нивоу.²⁷³

Подаци о примени електронског надзора показују да је у САД у 2009. години 200.000 лица било надзирано, применом система базираног на радио фреквенцији или сателитском праћењу (GPS), док је тај број десет година раније био приближан броју од 75.000 лица.²⁷⁴ Чињеница је да је систем сателитског позиционирања све заступљенији (јефтини и ефикаснији), док је коришћење система радио фреквенције на истом нивоу или у благом порасту.²⁷⁵

У Енглеској су 1989. године, након почетних искустава САД, започети први пилот пројекти електронског надзора. *Nottingham, North Tyneside* и *Tower Bridge* биле су прве три области у којима је започета примена електронског надзора према педесет окривљених лица којима је електронски надзор одређен уместо мере притвора. Извршење електронског надзора било је у надлежности приватних компанија које су ангажоване за спровођење ове врсте налога кривичних судова.²⁷⁶ Међутим, иако се резултати првих пројеката не могу сматрати успешним,²⁷⁷ две године касније у Енглеској је усвојен акт који предвиђа могућност примене електронског надзирања према осуђеним лицима на казну кућног затвора (*curfew order*).²⁷⁸ На европском контитенту Енглеска представља пример државе која је не само започела примену електронског надзора већ је и данас, према подацима Савета Европе, држава у којој је

²⁷² Више од половине, од укупно 2.277 лица, било је електронски надзирано на Флориди и Мичигену, савезним државама које су имале најразвијеније програме надзора. M. Nellis, *Op. cit.*, str. 167.

²⁷³ A. H. Crowe, L. Sydney, P. Bancroft, B. Lawrence, *Op. cit.*, str. 2.

²⁷⁴ M. DeMichele, B. Payne, *Op. cit.*, str. 16-17.

²⁷⁵ Примена електронског надзора коришћењем система сателитског праћења у 1999. години обухватио је 230 лица, 2004. године 5.000 лица, а 2009. године 91.329 лица. Систем радио фреквенције је 1999. године обухватио 75.000 лица, а 2009. године 108.912 лица. M. DeMichele, B. Payne, *Op. cit.*, str. 17.

²⁷⁶ M. Nellis, *Op. cit.*, str. 171.

²⁷⁷ Од 50 окривљених који су електронски надзирани, 11 је поново извршило кривично дело, 17 је прекришило услове на други начин, 4 је платило јемство, у 6 случајева повучена је оптужница, 5 лица је идаље чекало суђење и само седам лица је било успешно таговано „tagged“ до доношења одлуке о кривичној санкцији. M. Nellis, *Op. cit.*, str. 173.

²⁷⁸ Criminal Justice Act, 1991, par. 13.

најзаступљенија примена овог облика контроле и надзора над учиниоцима кривичних дела.²⁷⁹

У циљу проналажења адекватних алтернатива краткотрајним казнама затвора, Шведска је 1994. године, међу првим европским државама, започела примену електронског надзора. У почетку као пилот пројекат, у пет области, примењивао се према пунолетним осуђеним лицима уместо казне затвора у трајању до два месеца (уз казну кућног затвора). Као што смо навели у делу који се односи на кућни затвор, три године касније је проширена примена електронског надзора као замена за казне затвора у трајању до три месеца, а од 2005. године примењује се као замена за казну затвора у трајању до шест месеци. Имајући у виду позитивна искуства у примени, електронски надзор је почео да се примењује као фаза у извршењу казне затвора (*back door*) изречене у трајању преко две године, отпуштањем са издржавања казне из затворске институције и то у трајању до четири месеца решењем из 2001. године, до шест месеци од 2005. године, односно половине изречене казне од 2007. године, након чега се казна издржава у кућним условима.²⁸⁰

Холандија је следећа држава у којој је 1995. године уведена примена електронског надзора, првобитно као двогодишњи пилот пројекат.²⁸¹ Након тог периода електронски надзор се примењује као замена за краткотрајну казну затвора (до 6 месеци) у комбинацији са различитим радним, образовним или другим програмима у трајању до двадесетшест сати недељно. Дакле, поред учествовања у одређеним програмима осуђени остатак изречене казне затвора издржава у кућним условима, уз примену електронског надзора. Примена електронског надзора могућа је приликом изрицања условне осуде, као посебна обавеза или облик заштитног надзора. Такође, електронски надзор се може одредити у комбинацији са изрицањем рада у јавном интересу у трајању до двеста

²⁷⁹ У 2009. години број лица према којима је започела примена електронског надзора у Европи износио преко 50.000, а од тог броја само у Енглеској и Велсу било је скоро половина, 23.599. Видети: M. F. Aebi, N. Delgrande, Y. Marguet, *Council of Europe Annual Penal Statistics, Space II, Non-Custodial Sanction and Measures Served in 2009, Survey, Strasbourg, 2009, str. 33.*

²⁸⁰ *Extended Use of electronic tagging in Sweden: The Offender's and victim's view, The Swedish National Council for Crime Prevention, Report 2007:3, Stockholm, 2007, str. 6.*

²⁸¹ Пилот пројекат у трајању од две године обухватио је *Groningen, Leeuwarden, Assen* и *Zwolee*, са циљем да утврди да ли је примена електронског надзора погодна алтернатива за безусловну краткотрајну казну затвора. Обухватио је две категорије осуђених лица: прву, осуђене на казну затвора у трајању до шест месеци замењену казном рада у јавном интересу и кућним затвором са електронским надзором и осуђене на казну затвора којима је омогућено да остатак казне издрже у кућним условима уз примену електронског надзора. Видети: E. C. Spaans, C. Verwers, *Electronic monitoring in Holland, Results of the experiment –summary, Hague, 1997, str. 1.*

четрдесет сати.²⁸² Поред тога што се може изрицати као кривична санкција, електронски надзор се у Холандији може применити у фази након осуде код превременог отпуштања са издржавања казне затвора, али и као алтернатива мери притвора.²⁸³

У Белгији је двогодишњи пилот пројекат започет 1998. године и обухватио лица осуђена на казну затвора у трајању до осамнаест месеци која су у тренутку изрицања казне била запослена или учествовала у одређеном образовном или терапеутском програму. Национални центар за електронско надзирање основан је 2000. године, али је, услед недостатка одговарајућих законских одредби (усвојених 2007. године) правни основ за примену електронског надзора представљала посебна уредба, односно, псеудо-законски акт.

Развијање приступа шире примене електронског надзора и усвајање одговарајућих законских оквира за примену, омогућило је да се електронски надзор примењује у више модалитета. Као основни, електронски надзор се примењује као посебна кривична санкција којом се замењује изречена казна затвора у трајању до три године. Ова врста надзора се може применити и као фаза у извршењу казне затвора према осуђенима на казну у трајању преко три године, пре наступања законских услова за условни отпуст са издржавања казне, али и као посебна мера уместо притвора у току кривичног поступка.

Оно што издваја „белгијски модел“ електронског надзора од сличних у упоредном праву је што се у извршење укључују и службеници пробационе агенције који од првог дана спровођења успостављају однос са осуђеним лицем и члановима његове породице у циљу пружања подршке и помоћи током извршења ове казне. Сагласност осуђеног лица, али и пунолетних чланова његове породице са којима живи у истом стамбеном простору, представљају предуслов за примену електронског надзора. Овај модел, дакле, укључује појединачну подршку, али и електронску контролу кретања осуђеног лица.²⁸⁴

У Шпанији је 1999. године започет пилот пројекат електронског надзора у Каталонији, а исте године су почела да се примењују два програма електронског надзора у Швајцарској (*Basel, Vaud*). У Немачкој је у исто време започет пилот пројекат у покрајни *Hesse* према осуђенима на казну затвора до четири и по

²⁸² P. J. P. Tak, *The Dutch criminal justice system*, Nijmegen, 2008, str. 117.

²⁸³ H. J. Albrecht, *Op. cit.*, str. 37.

²⁸⁴ Више о томе: K. Beyens, M. Roosen, *Electronic monitoring in Belgium: a penological analysis of current and future orientations*, *European Journal of Probation*, Vol. 5, No. 3, 2013, str. 56-70.

месеца, али узорак чини само петнаест осуђених лица.²⁸⁵ Од 2010. године спроводи се пилот пројекат електронског надзора у покрајни *Baden-Württemberg* који се односи на замену краткотрајне казне затвора, припрему за отпуштање са издржавања казне затвора и обављање рада под надзором који почиње шест месеци пре истека казне или наступања услова за условни опуст.²⁸⁶

У Француској је примена електронског надзора започета 2000. године. Према одредбама Кривичног законика лицу осуђеном на казну затвора у трајању до једне године може бити одређен електронски надзор при чему се оно не упућује на издржавање казне у затворској установи. Изричита сагласност лица према којем се примењује електронски надзор је неопходна приликом одређивања замене казне затвора овом кривичном санкцијом. Електронски надзор се примењује према осуђеним лицима који могу да наставе да редовно обављају свој посао или стичу образовање, учествују у програмима стручног оспособљавања и привременог запошљавања у циљу рехабилитације, остварују значајну улогу у животу своје породице или имају потребе за медицинским третманом.²⁸⁷

За време док се налази под електронским надзором осуђено лице не сме да напушта стамбени или други простор који је одређен одлуком суда, осим у случајевима предвиђеним законом. Поред електронског надзора као самосталне казне, ова врста надзора се, може одредити приликом изрицања условне осуде, као замена за меру притвора у току поступка, као и у току условног опуста са издржавања казне.

Према подацима Савета Европе о примени алтернативних кривичних санкција и мера за 2012. годину, седамнаест држава чланица доставило је податке о примени електронског надзора.²⁸⁸ Поред њих, морамо напоменути, постоје државе у којима је примена електронског надзора још у експерименталној фази.

Кривично законодавство Републике Србије предвиђа примену електронског надзора и то код извршења казне кућног затвора, извршења мере кућног притвора или као обавезе коју суд може да одреди приликом условног отпуштања осуђеног са издржавања казне затвора. О томе у другом делу рада.

²⁸⁵ Н. Ј. Albrecht, *Op. cit.*, str. 37-38. Rita Haverkamp, et al., *Op. cit.*, str. 38.

²⁸⁶ Видети информације о пројекту на интернет страници: https://www.mpicc.de/en/forschung/forschungsarbeit/kriminologie/elektronische_aufsicht_im_voll.html, приступ 15. септембар 2015. године.

²⁸⁷ Француски Кривични законик, члан 132-26-1.

²⁸⁸ М. F. Aebi, J. Chopin, *Council of Europe Annual Penal Statistic*, Space II, Persons Serving Non-custodial Sanctions and Measures, Survey 2013, Strasbourg, 2014.

5. Новчана казна у дневним износима

Разматрајући схватање да новчана казна представља традиционалну алтернативу казни затвора указали смо на аргументацију која је супротна том ставу. Историјат примене новчане казне, њена сврха и место у систему кривичних санкција, односно казни, указује на њену аутономност. Чињеница да је у периоду „апсолутизације“ казне затвора и оштрих критика краткотрајних казни лишења слободе новчана казна почела да се примењује као супститут овој казни не може да промени њену основну функцију и циљ. Изнето се, искључиво, односи на новчану казну која се традиционално у законодавствима прописивала по систему одређених (фиксних) износа.

Настанак и развој система новчане казне у дневним износима резултат је напора да новчана казна постане правичнија кривична санкција и да њеном применом учиниоци кривичних дела буду кажњени у складу са својим имовним стањем и финансијским могућностима, чиме се, у првом реду, омогућује шира реализација принципа индивидуализације казне.

Садржину овог система представља утврђивање броја дана казне, као када се одмерава казна затвора, према општим правилима за одмеравање казне, након чега се израчунава вредност једног дневног износа утврђене казне. Новчана казна се изриче у износу који представља производ утврђеног броја дана и вредности једног дневног износа.

Систем подразумева да су претходно законом прописани минимални и максимални број дана који се утврђује, као и минимална и максимална вредност дневног износа одмерене казне. Утврђивање висине једног дневног износа, унутар прописаног распона, најчешће се израчунава узимањем свих годишњих прихода учиниоца кривичног дела који се умањују за расходе и нужне трошкове и поделе са бројем дана у години.

Прописивање новчане казне у дневним износима указује на неколико суштински битних околности везаних за кажњавање учинилаца кривичних дела. Као прво, распон у броју прописаних дана (као код казне затвора) омогућује одмеравање казне према објективним критеријума као што су тежина кривичног дела, околности код којима је извршено дело, последицама дела исл.

Друго, износ минималне и максималне вредности једног дана прописује се у широком распону који омогућава индивидуализацију новчане казне према

субјективним критеријумима, односно према степену кривице, понашању након извршеног дела, ранијем животу и другим околностима које се односе на личност учиниоца, али, пре свега, финансијској ситуацији и имовном стању учиниоца, потребама чланова његове породице или лица које издржава, другим нужним расходима, итд.

На тај начин омогућава се суду да за исти утврђени број дана изрекне новчану казну у износу који може да буде и више хиљада пута већи према имућном учиниоцу кривичног дела у односу на учиниоца лошег имовинског стања. Дакле, суд, применом овог система, прилагођава висину изречене новчане казне финансијским и имовинским могућностима учиниоца и омогућује њену правичну индивидуализацију.

Трећу околност, по нама најзначајнију, представља чињеница да применом овог система новчана казна постаје права алтернатива краткотрајној казни затвора. Наиме, систем је осмишљен на начин да суд утврђује казну у данима (као кад одмерава казну затвора), најчешће, од једног до највише сто осамдесет или триста шездесет дана, који множи са утврђеном новчаном вредношћу једног дневног износа.

Дакле, одмеравање и утврђивање казне у данима (затвора) и истовремено одмеравање и изрицање новчане казне учиниоцу кривичног дела представља основу за схватање да новчана казна у дневним износима одређује овој казни карактер алтернативе казни затвора.

Систем новчане казне у дневним износима се по први пут појавио на европском континенту у кривичном законодавству Финске 1921. године, затим Шведске 1931. и Данске 1939. године. У Аустрији и Немачкој се примењује од 1975. године, у Мађарској од 1978. године, у Француској и Португалу од 1983. године, а нешто касније је и у Пољској, Шпанији и Швајцарској.²⁸⁹ У Енглеској, на пример, систем новчане казне у дневним износима није заживео. Уведен је

²⁸⁹ Изузимајући одређене државе Јужне Америке, Финска, Данска и Шведска представљају једине државе у којој је новчана казна у дневним износима предвиђена у првој половини прошлог века, иако су током двадесетих и тридесетих година кривична законодавства Италије, Немачке, Аустрије, Швајцарске и Холандије доживела суштинске реформе. Нека законодавства нпр. италијанско, холандско, норвешко и исландско никада нису прихватиле овај систем, нити су разматрали напуштање система новчане казне у одређеном износу. Видети: Н. Ј. Albrecht, *Sanction Policies and Alternative Measures to Incarceration: European Experiences with Intermediate and Alternative Criminal Penalties*, UNAFEI Resource Material Series No. 80, Tokyo, 2010, str. 33-34. Доступно на: http://www.unafei.or.jp/english/pdf/RS_No80/No80_07VE_Albrecht.pdf, приступ: 15. септембар 2015. године.

1991. године, али се убрзо, након неколико месеци примене, одустало од примене.²⁹⁰

Занимљиво је да се овај систем почео рано да се примењује у државама Латинске Америке, на пример на Куби од 1936. године, у Бразилу од 1969. године, Боливији од 1972. године, Мексику од 1984. године.²⁹¹ Када је реч о САД, слично као и у Енглеској, новчана казна у дневним износима нема законску основу, нити традицију примене. У литератури се наводе примери спроведених пилот пројеката и законодавних решења у неким од савезних држава у којима је тек недавно уведен систем новчане казне у дневним износима.²⁹²

Законодавства која предвиђају систем новчане казне у дневним износима, као једини или примарни, садрже различита решења која се односе на утврђивање минималног и максималног броја дана казне, минималне и максималне вредности дневних износа, начин одмеравања, околности које се узимају у обзир приликом утврђивања финансијских могућности учинилаца кривичних дела и замене неплаћене казне. Навешћемо неколико примера.

Фински Кривични законик прописује да се новчана казна изриче по систему дани-новчана казна, али не и као једини, већ примарни у односу на систем новчане казне у одређеном износу. Применом примарног система, новчана казна се одмерава у распону од једног до сто двадесет дана, код стицаја кривичних дела двеста четрдесет, а новчани износ једног дана казне израчунава се као шездесети део месечних примања осуђеног лица, умањен за порезе и постојеће нужне расходе. У случају неплаћања новчане казне предвиђена је замена новчане казне за казну затвора, али не у трајању који је одређен приликом утврђивања броја дневних износа. Законско решење предвиђа да се свака три дана

²⁹⁰ Акт је ступио на снагу октобра 1992. године, примењивао се до 1993. године када је усвојен нови Criminal Justice Act којим је напуштен систем дани новчана казна. Систем није заживео јер је дошло до читавог низа проблема у практичној примени. Видети: A. Ashworth, *Op. cit.*, str. 303-305.

²⁹¹ E. W. Zedlewski, *Alternatives to Custodial Supervision: The Day fine*, National Institute of Justice, Washington, 2010, str. 5.

²⁹² 1988. и 1989. године започети су пилот пројекти пред судовима у Ричмонду и Милвокију: *Criminal Court of Richmond County, Staten Island Project* и *Milwaukee Municipal Court Experiment*. У Алабама, Оклахоми и на Аљасци 2009. године је започето са применом система новчане казне у дневним износима. Видети: E. W. Zedlewski, *Op. cit.*, str. 5-6. Такође, наводе се и примери пилот пројеката у Аризони - Maricopa County, Ајови - Des Moines, Конектикату - Bridgeport и Орегону - Marion, Malheur, Coos, Josephine Counties. Видети: Susan Turner, Joan Petersilia, *Day Fines in Four U.S. Jurisdiction*, RAND prepared for National Institute of Justice, 1996, доступно на: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/pr/163409.pdf>, приступ: септембар 2015. године. Такође видети и: *How to use Structured Fines (Day Fines) as an Intermediate Sanction*, Bureau of Justice Assistance, Vera Institute of Justice, Monograph, Washington, 1996, доступно на: http://www.vera.org/sites/default/files/resources/downloads/How_to_use_day_fines.pdf, приступ септембар 2015. године.

утврђене новчане казне замењују за један дан казне затвора, уз ограничење да укупно трајање казне затвора не може бити краће од четири нити дуже од шездесет дана.²⁹³

Шведски Кривични законик прописује да се, према систему дневних износа као примарном, новчана казна одмерава у трајању између тридесет и сто педесет дана (двеста дана код стицаја кривичних дела), док вредност износа једног дана износи минимално тридесет а највише хиљаду шведских круна, док је најмањи могући изречени износ новчане казне у дневним износима четиристо педесет шведских круна. Приликом одмеравања суд утврђује износ новчане казне на основу прихода, имовине, обавеза према другим лицима које издржава, као и других економских могућности. Неплаћена новчана казна замениће се казном затвора у трајању не краћем од четрнаест дана и не дужем од три месеца.²⁹⁴

Немачки Кривични законик прописује да се новчана казна одмерава по систему дани новчана казна и одмерава се у трајању између пет и триста шездесет дневних износа. Суд одмерава новчану казну узимајући у обзир личне и финансијске околности учиниоца. Вредност дневног износа израчунава се на основу дневног прихода учиниоца (или прихода који је могао да оствари) и може да износи најмање један еуро, а највише тридесет хиљада еура. Приликом одмеравања новчане казне суд може узети у обзир имовину и друге факторе на основу којих ће утврдити вредност једног дневног износа.²⁹⁵

У Француској новчана казна у дневним износима се може одмерити у трајању до триста шездесет дана, док вредност дневног износа не може бити већа од хиљаду еура. Суд приликом одмеравања новчане казне узима у обзир приходе и нужне расходе учиниоца.²⁹⁶

Шпански Кривични законик садржи мало другачији приступ. Наиме, новчана казна се одмерава у трајању између десет дана и две године, а код

²⁹³ Кривични законик Финске, други део „Новчана казна, замена казне и новчани налози“. The Criminal Code of Finland, 38/1889, (amandments up to 2012 included), доступан на: <https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf>, приступ: септембар 2015. године. Међутим, Lappi-Serppala наводи да се два дана утврђене новчане казне замењују за један дан затвора. Вероватно је у међувремену дошло до измене ове законске одредбе јер закон који нам је био доступан на енглеском језику укључивао је измене закључно са 2012. годином. Видети: Tappio Lappi-Serppala, Imprisonment and Penal Policy in Finland, *Scandinavian Studies in Law*, Vol 54, 2009, str. 337. Према истом извору наводи се да је укупно учешће новчане казне у структури изречених кривичних санкција у Финској око 60%, или између 35.000-40.000, док тужиоци, с друге стране, изрекну око 200.000 новчаних налога.

²⁹⁴ Шведски Кривични законик, Поглавље 25. „О новчаној казни“.

²⁹⁵ Немачки Кривични законик, члан 40.

²⁹⁶ Француски Кривични законик, члан 131-5.

кривичне одговорности правних лица у трајању до пет година. Вредност дневног износа је између два и четиристотине евра, док за правна лица износи између тридесет и пет хиљада евра. Приликом одмеравања суд узима у обзир финансијску ситуацију осуђеног, укупне приходе и расходе, обавезе према члановима породица и друге накнаде, али и друге околности које се односе на имовину учиниоца кривичног дела. У случају неплаћене новчане казне осуђени се упућује на издржавање казне затвора тако што се утврђена два дана новчане казне замењују једним даном казне затвора. Уколико се неплатива казна суплементира казном рада у јавном интересу онда се један дан новчане казне замењује једним даном рада у јавном интересу.²⁹⁷

Пољски Кривични законик прописује новчану казну у дневним износима која се може одмерити између десет и триста шездесет дневних износа. Вредност дневног износа не може бити мања од десет пољских злота нити већа од две хиљаде. Приликом израчунавања висине дневног износа суд узима у обзир приходе учиниоца, личну и породичну ситуацију, укупну имовину али и способност да остварује зараду.²⁹⁸

Статистички подаци показују да новчана казна представља у неколико европских држава кривичну санкцију која се најчешће изриче учиниоцима кривичних дела. Међу њима највећи број држава чине оне које прописују систем новчане казне у дневним износима, али и одређени број држава код којих новчано кажњавање учинилаца кривичних дела, без обзира на систем одмеравања, представља основни облик реаговања на блаже и средње тешке облике криминалног понашања.

Према подацима за 2006. годину, објављеним у *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics* из 2010. године,²⁹⁹ новчана казна је пунолетним учиниоцима кривичних дела најчешће изречена у следећим државама (у процентима): Белгија 91.9, Финска 87.5, Данска 87.2, Немачка 79.8, Португал 75.9, Енглеска и Велс 71.5, Северна Ирска 68.2, Француска 37.9. Према подацима из *European Sourcebook* објављеним за 2010. годину,³⁰⁰ проценти су врло слични (без података за Белгију): Финска 87.9, Данска 83.9, Немачка 70.0, Португал 67.5,

²⁹⁷ Шпански Кривични законик, чланови 50. и 53.

²⁹⁸ Пољски Кривични законик, члан 33.

²⁹⁹ M. Aebi et al, *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics*, Fourth Edition, Den Haag, 2010, str. 216.

³⁰⁰ M. Aebi, et al, *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics*, Fifth Edition, Helsinki, 2014, str. 196.

Енглеска и Велс 65.3, Северна Ирска 63.0, Грчка 47.9 (само 8.2 у 2006. години), Француска 39.5.

Имајући у виду економске предности новчане казне у односу на друге казне и кривичне санкције, велики број држава је, са циљем побољшања ефикасности у примени ове казне, у последњем периоду новелирало своја законодавства и определио се за увођење система новчане казне у дневним износима као основног или примарног система одмеравања новчане казне.

Прописивање система новчане казне у дневним износима у све већем броју кривичних законодавства има за циљ да унапреди функционисање и ефикасност целокупног система кривичног правосуђа, чиме се кажњавање, уместо лишавања слободе учинилаца кривичних дела као израз пост-модернистичког пунитивизма, усмерава ка њиховој имовини. У том смислу, представљени статистички подаци указују да је унапређивање ефикасности кривичноправних система у економски и политички стабилним друштвима, могућа.

Иако се и у нашем кривичном законодавству, након новелирања 2006. године, предвиђа систем новчане казне у дневним износима као примарни, статистички подаци показују да је примена новчане казне у структури изречених кривичних санкција, последњих година, на најнижем нивоу, чак и испод 10%. Очекивања од новог система новчане казне била су велика како од стране законодавца, тако и од најшире научне јавности, међутим, како то често пракса док нас показује, након скоро декаде од увођења, резултати примене новог система одмеравања новчане казне практично не постоје. О томе више у другом делу рада.

6. Накнада штете

Накнада штете жртвама кривичних дела у неким кривичним законодавствима представља кривичну санкцију која се може изрицати уместо краткотрајне казне лишења слободе, због чега је анализирамо у делу посвећеном новим алтернативним кривичним санкцијама. Она се самостално може применити само код лакших кривичних дела и према учиниоцима који налог за накнаду штете причињене кривичним делом могу сматрати довољном „казном“.

Ограничених могућности и обима примене накнада штете се може сматрати погодном кривичном санкцијом за одређене категорије учинилаца лакших кривичних дела – малолетнике или млађа пунолетна лица, првенствено из разлога што садржај ове санкције, поред реалне или симболичне компензације или репарације жртава, омогућује једноставнију социјалну реинтеграцију учинилаца.

Полазна основа за разумевање концепта накнаде штете као посебне кривичне санкције представља принцип да свако мора да надокнади штету коју је својим (не)чињењем проузроковао. Иако представља један од основних принципа грађанског права, накнада штете се појављује и у оквирима кривичног права.³⁰¹

Традиционално се, у државама континенталног правног система, питање накнаде штете причињене извршењем кривичног дела расправљало у току кривичног поступка, уколико је о томе било могуће одлучити на основу имовинскоправног захтева оштећеног, или, кроз реституцију добара одузетих од учиниоца кривичног дела. Међутим, под утицајем решења насталих у државама англосаксонске правне традиције накнада штете се прописује као посебна кривична санкција или најчешће, као посебна мера која се може применити у различитим фазама кривичног поступка.

Ретка су, мора се признати, кривична законодавства која предвиђају накнаду штете као посебну кривичну санкцију и претежно је судови, у системима који је предвиђају, не изричу самостално, већ истовремено уз казну или другу кривичну санкцију.

Међутим, накнада штете жртвама кривичних дела је у великом броју савремених кривичноправних система, у којима, дакле, није прописана као посебна кривична санкција, предвиђена као посебна (алтернативна) мера која се може применити у различитим фазама кривичног поступка, са различитим циљем и сврхом. Тако, пре почетка кривичног поступка, у поступцима медијације и који доводе до помирења између учиниоца и жртве, накнада штете може бити основ за непокретање кривичног поступка. У току поступка тужилац може одредити накнаду штете као посебну меру и, у зависности од испуњења обавезе од стране учиниоца, одлучити о обустави даљег тока поступка или, уколико се води поступак по приватној тужби, оштећени коме је надокнађена причињена штета

³⁰¹ Заговорник увођења накнаде штете - обештећења (*indemnification*) као посебне кривичне санкције био је италијански криминолог *Enrico Ferri*. Видети више у: *Enrico Ferri, Criminal Sociology*, Boston, 1917. Електронско издање доступно на више интернет адреса, између осталих, на: <http://www.gutenberg.org/ebooks/477>, приступ 15. септембар 2015. године.

може одустати од даљег кривичног гоњења учиниоца. Приликом одлучивања о кривичној санкцији накнада штете се веома често изриче као посебна мера уз другу кривичну санкцију – најчешће вербалну санкцију, условну осуду као део обавезе из заштитног надзора, пробацију, новчану казну или казну затвора, али, са друге стране, може представљати и основ ослобођења од казне код учиниоца чија је кривица за лакше кривично дело утврђена у поступку.

Накнада штете као самостална кривична санкција примењује се од 1983. године у Енглеској и Велсу, на основу закона усвојеног годину дана раније.³⁰² Мада је као допунска мера под називом налог за накнаду штете (*compensation order*) била предвиђена и примењивана на основу *Criminal Justice Act* из 1972. године и *Powers of Criminal Courts Act* из 1973. године.³⁰³ У литератури се наводи да је претходно, као посебна мера, била предвиђена на Новом Зеланду,³⁰⁴ на основу акта из 1969. године.³⁰⁵

Резултати истраживања који су објављени 1988. године показују да су Енглеска, Велс и Шкотска једине три европске државе које предвиђају накнаду штете као самосталну кривичну санкцију. Међутим, у истом извору се наводи податак да је од укупног броја изречених налога, накнада штете као самостална санкција одређена у мање од 3% случајева у Енглеској, а око 10% у Шкотској.³⁰⁶

У САД накнада штете као плаћање обештећења жртве кривичног дела је одобрена од стране Врховног суда још 1913. године, док је у федерални систем уведена као мера 1982. године, усвајањем *Victim and Witness Protection Act*.³⁰⁷ До усвајања овог закона накнада штете је на федералном нивоу била предвиђена само као посебан услов уз пробацију, на основу *Federal Probation Act* из 1925. године. Усвајањем нових решења накнада штете се као посебна мера могла изрицати у свим случајевима у којима је суд сматра оправданом и могућом мером.³⁰⁸

³⁰² *Criminal Justice Act* (1982), par. 67. "Compensation". Акт доступан на: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1982/48/pdfs/ukpga_19820048_en.pdf, приступ: 15. септембар 2015. године.

³⁰³ *Criminal Justice Act* (1972) par. 1 "Compensation orders". *Powers of Criminal Courts* (1973) par. 35. "Compensation orders". Доступно на: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1973/62/pdfs/ukpga_19730062_en.pdf, приступ 15. септембар 2015. године.

³⁰⁴ Tom Campbell, Compensation as Punishment, *University of New South Wales Law Journal*, Vol. 7, Issue 2, Sydney, 1984, str. 338.

³⁰⁵ *Criminal Injuries Compensation act* (1969). Акт доступан на: http://www5.austlii.edu.au/au/legis/sa/num_act/cica97o1969367/, приступ: 15. септембар 2015. године.

³⁰⁶ N. Bishop, *Op.cit.*, str. 87-88.

³⁰⁷ С. Константиновић-Вилић, М. Костић, *Пенологија*, Ниш, 2011, стр. 255.

³⁰⁸ Више о томе: С. М. Goodwin, The Imposition of Restitution in Federal Criminal Cases, *Federal Probation*, Vol. 62. No. 2, 1998, str. 96.

Током осамдесетих година двадесетог века питања репарације, реституције, компензације, као и програми медијације и помирења учиниоца и жртве кривичног дела, добила су посебну пажњу у државама западне и централне Европе, нешто касније и источне. Усвајање значајних међународних аката у области заштите права жртава кривичних дела допринело је успостављању заједничких стандарда у односу на улогу и положај жртава у систему кривичног правосуђа.³⁰⁹ Имајући у виду утицај усвојених аката на национална кривична законодавства, накнада штете се прописује као кривична санкција или мера којом се, у било којој фази поступка, остварује компензација, репарација или реституција жртава кривичних дела.

Тако се, на пример, у Швајцарској предвиђа да се штета жртвама кривичних дела може надокнадити кроз враћање одузетих добара, компензацијом жртве, исплатом дела новчане казне у корист жртве или на други начин.³¹⁰ Решење предвиђено у Италији упућује на могућу реституцију добара или компензацију жртава на основу захтева поднетог у току кривичног поступка,³¹¹ док у Немачкој добровољна репарација или компензација жртве кривичног дела, као резултат процеса медијације, представља основ за ослобођење од казне или ублажавање казне, али се може одредити и као посебна обавеза приликом изрицања условне осуде.³¹²

Имајући у виду ограничене могућности накнаде штете као самосталне кривичне санкције у спречавању криминалног понашања, односно њене улоге у алтернирању краткотрајне казне лишења слободе, али и знатно ширег обима примене као посебне мере која се одређује према учиниоцима кривичних дела желели смо да укажемо на следеће чињенице.

Накнада штете, као алтернативна кривична санкција, не представља значајну алтернативу казни затвора према пунолетним учиниоцима кривичних дела јер се у пракси, најчешће, не изриче самостално. Када је то и случај, суд за учињено лакше кривично дело и према учиниоцу који може да препозна и схвати сврху ове санкције, не би изрекао казну затвора већ другу, блажу, кривичну санкцију. Она може, како смо истакли на почетку, бити погодна мера која се примењује према малолетним учиниоцима кривичних дела, како због своје

³⁰⁹ Видети: Н. Ј. Albrecht, *Op. cit.*, str. 36.

³¹⁰ Швајцарски Кривични законик, члан 73.

³¹¹ Италијански Закон о кривичном поступку, чланови 74. и 75.

³¹² Немачки Кривични законик, чланови 46б. и 56б. Упореди: Н. Мрвић-Петровић, *Op. cit.*, стр. 79.

репараторне функције у односу на жртву тако и због омогућавања једноставније реинтеграције малолетника у заједницу.

Даље, одређивање накнаде штете, као санкције или мере, уз казну или другу кривичну санкцију омогућава праведније кажњавање учиниоца, макар из перспективе оштећеног. Са друге стране, жртва и очекује да јој се призна право и надокнади причињена штета. Уколико суд, на пример, приликом одлучивања о кривичној санкцији може да изрекне новчану казну или накнаду штете, можемо претпоставити да је жртва кривичног дела више заинтересована за личну компензацију или репарацију причињене штете уместо изрицања новчане казне у корист државе.

Њени домети као алтернативе казни затвора су минорни или јако ограничени. Међутим, уколико је прописана и примењена у комбинацији са другом алтернативном кривичном санкцијом, накнада штете може утицати на одлуку суда приликом одлучивања о алтернирању казне затвора. На тај начин, посредно, показује специфични алтернативни потенцијал.

7. Амбулантни третман и упућивање у центре за обуку

У појединим законодавствима у упоредном праву амбулатни третман се појављује као посебна кривична санкција или мера која се може изрицати уместо краткотрајне казне затвора. У системима у којима је прописана као самостална кривична санкција представља „нову“ алтернативну кривичну санкцију.

С друге стране, у српском кривичном законодавству, али и многим другим кривичноправним системима, циљ и сврха ове санкције остварују се применом мера безбедности. Садржина амбулантног третмана као самосталне санкције или мере прописује се нпр. у оквиру мера безбедности обавезног лечења на слободи, обавезног лечења алкохоличара и обавезног лечења наркомана, према нашем кривичном закону, или се може предвидети на други начин, као део пробационих обавеза или обавеза која проистиче из заштитног надзора приликом изрицања условне осуде.

Претходним објашњењем смо указали и на садржај амбулатног третмана као посебне кривичне санкција. Наиме, амбулатни третман представља кривичну санкцију која се састоји у третману менталних поремећаја или зависности од

употребе алкохолних пића или опојних дрога учинилаца лакших кривичних дела, уместо њиховог кажњавања лишавањем слободе.

Мрвић-Петровић и Ђорђевић, указују да је ова алтернатива кривична санкција (мера) први пут примењена у Великој Британији, 1970. године, према малолетним и ментално оболелим учиниоцима кривичних дела. Од 1986. године се, најпре у Конектикату и Масачусетсу, примењује у америчкој правосудној пракси као облик тзв. средње тешке санкције. Током 1994. године се у САД, у двадесетдве савезне државе, примењивало сточетрнаест оваквих програма. Ови аутори напомињу да је у континенталном правном систему упућивање на амбулантни третман предвиђен само у реформисаном кривичном законодавству Шведске (од 1. јануара 1988. године) и примењује се према лицима која су због своје зависности од употребе опојних дрога или прекомерног конзумирања алкохолних пића извршила кривично дело.³¹³

Међутим, у Енглеској се од 2000. године примењује посебна врста налога према учиниоцима чије је дело повезано са коришћењем опојних дрога. Налог за третман одвикавања од употребе опојних дрога и налог за тестирање (*drug treatment and testing order* - ДТТО) примењује се на основу закона из 1998. године који предвиђа ову врсту санкције.³¹⁴ Уз сагласност учиниоца кривичног дела и подршку Пробационе службе, може бити примењена уместо затворске казне, као део интензивног третмана и програма рехабилитације.³¹⁵

У статистикама Савета Европе о примени алтернативних кривичних санкција и мера за 2009. годину, наводи се неколико држава у којима се примењује „третман“ као посебна кривична санкција, као што су Данска, Италија, Шпанија, Шведска и Турска.³¹⁶

Амбулантни третман се, као самостална кривична санкција, извршава у медицинским установама и подразумева примену поступака лечења или третмана поменутих облика поремећаја и зависности. Изрицање ове санкције, уместо краткотрајне казне затвора, подразумева извршење лакшег кривичног дела али, првенствено, учиниоце код којих је извршење детерминисано одређеном врстом менталног поремећаја, односно код којих је зависност од злоупотребе алкохола

³¹³ Н. Мрвић-Петровић, Ђ. Ђорђевић, *Op. cit.*, стр. 104.

³¹⁴ *Crime and Disorder Act*, 1998.

³¹⁵ G. Kothari, J. Marsden, J. Strang, Opportunities and Obstacles for Effective Treatment of Drug Misusers in the Criminal Justice System in England and Wales, *British Journal of Criminology*, Vol. 42, No. 2, 2002, str. 414.

³¹⁶ Видети податке за 2009. годину, М. F. Aebi, et al., *Op. cit.*, стр. 12-13.

или опојних дрога повезана за радњом извршења кривичног дела. Из тог разлога, амбулантни третман се може сматрати кривичном санкцијом чија примена, код ових категорија учинилаца, може на делотворнији начин допринети остваривању опште сврхе кажњавања.

Међутим, имајући у виду пораст броја учинилаца кривичних дела која су дело извршила под утицајем опојних дрога или алкохолних пића,³¹⁷ велики број различитих програма третмана се не обавља искључиво у медицинским установама већ се програми реализују и у оквирима пенитенцијарних система, за време издржавања казне затвора, али и након издржане казне.³¹⁸ То показује да се ова кривична санкција или мера, у пракси, често истовремено изриче уз казну затвора.

Упућивање у центре за обуку (*attendance centre*) представља, у одређеним системима, самосталну кривичну санкцију која се изриче уместо краткотрајне казне затвора. Њен настанак и почетак примене везује се за поступање према малолетним учиниоцима кривичних дела у Енглеској.

Наиме, на основу акта из 1972. године омогућена је примена, као посебне мере која се изрицала и извршавала уз пробацију,³¹⁹ док се од 1982. године примењује према малолетним учиниоцима кривичних дела (*attendance centre order*), као самостална кривична санкција.³²⁰

Садржину ове нове алтернативне кривичне санкције представља учествовање у програмима обуке и саветовања који се спроводе у

³¹⁷ „Повезаност између алкохолизма и криминалитета је поприлична, а према истраживању Institute for Alcohol Studies процењује се да је чак половина криминалитета на одређени начин повезана са злоупотребом алкохолних пића.“ G. Kothari, J. Marsden, J. Strang, *Opportunities and Obstacles for Effective Treatment of Drug Misusers in the Criminal Justice System in England and Wales*, *Op. cit.*, str. 412. „Криминалитет повезан са злоупотребом опојних дрога и кривично правна реакција позната као „war on drugs“, током осамдесетих и деведесетих година, за последицу је имао знатно увећање броја учинилаца ових кривичних дела у оквирима кривичноправног система у САД. У одређеним извештајима објављено је да је скоро 2/3 учинилаца који се налазе на издржавању казне у државним и федералним затворима имало претходних „искустава“ са коришћењем опојних дрога (*substance abuse*).“ J. A. Inciardi, S. S. Martin, C. A. Butzin, *Five-Year Outcomes of Therapeutic community Treatment of Drug-Involved Offenders After Release From Prison, Crime and Delinquency*, Vol. 50, No. 1, 2004, str. 89.

³¹⁸ Резултати једног таквог истраживања спроведеног у САД на узорку од 690 осуђених лица, праћених у периоду од 5 година након отпуштања са издржавања казне, показују да је 58% осуђеника који су били подвргнути третману одвикавања од употребе опојних дрога поново ухапшено у периоду од 60 месеци, а да њих 79% наставило са коришћењем. Процент оних код којих је у програм постпеналне помоћи укључивао и наставак третмана показује да је 52% поново ухапшених и да је код 71% третман није дао очекиване резултате. Видети: J. A. Inciardi, S. S. Martin, C. A. Butzin, *Op. cit.*, стр. 88-107.

³¹⁹ Criminal Justice Act, 1972, par. 20.

³²⁰ Criminal Justice Act, 1982, par. 16.

специјализованим установама (центрима за обучавање). Имајући у виду предвиђеност различитих програма обуке и саветовања, начин спровођења и период трајања, налози за упућивање у центре за обуку утврђују се у зависности од рехабилитативних потреба лица према којима се изриче.

У литератури се наводи да се у новооснованим центрима за обуку користи другачији приступ пробационих службеника осуђеним преступницима у односу на уобичајене метода рада. У основи, рад у групама заменио је програме индивидуалног саветовања. У Енглеској се након прописивања ове мере као самосталне санкције оснива велики број центара различитих капацитета, бројности и обучености особља, програма и курсева који се спроводе, периода трајања обуке и карактеристика осуђених лица према којима се примењује.³²¹ Међутим, ефекти примене ове кривичне санкције нису потврдили почетна очекивања. То потврђују и резултати истраживања о поновним осудама учинилаца који су похађали програме обуке и саветовања у овим центрима.³²²

У већини држава континенталног правног система, укључујући и Републику Србију, упућивање у центре за обуку не представља самосталну кривичну санкцију. Међутим, садржај и сврха ове кривичне санкције прописује се, и може се остварити, приликом извршења других кривичних санкција, првенствено мера безбедности или условне осуде са заштитним надзором.

Међутим, примена програма обуке и саветовања упућивањем у центре за обучавање може представљати значајну меру која се примењује према малолетним учиниоцима кривичних дела. Важно је указати да се, у нашем систему кривичних санкција, у оквиру васпитних мера прописују различити садржаји који, између осталог, укључују и истичу важност општег и стручног оспособљавања, васпитања и помоћи малолетним учиниоцима кривичних дела.

³²¹ „Обично су имали по десетак запослених, двоје службеника пробације, двоје социјалних радника, неколико волонтера и супервизора, надлежни за обуку група до 25 преступника.“ G. Mair, C. Nee, Day Centre Reconvictions Rates, *British Journal of Criminology*, Vol. 32, No. 3, 1992, str. 329.

³²² Резултати истраживања на узорку од 996 осуђених из 38 различитих дневних центара за обуку показали су да је 606 лица (63%) поново макар једном осуђено у року од 24 месеца након завршетка програма обуке или саветовања. Од тога је 31% осуђено два пута, 15% три пута, 6% четири, а 2% чак пет пута у наведеном периоду. Рецидивизам код млађих од 25 година износио је 68%, док 49% код осуђених старијих од 36 година. Видети: G. Mair, C. Nee, *Op. cit.*, str. 329-339.

8. Комбиновање нових алтернативних кривичних санкција са другим кривичним санкцијама

Поред представљених најзначајних нових алтернативних кривичних санкција морамо посебно нагласити да многа савремена кривична законодавства предвиђају да се ове кривичне санкције могу изрицати и као самосталне кривичне санкције, али и у комбинацији са другим кривичним санкцијама, чак и казнама, па и казном затвора.

Тиме се у значајној мери мултиплицира број нових алтернативних кривичних санкција, одређује њихов нови (комплекснији) садржај и пунитивнији ефекат. Покушаћемо да укажемо на неколико модалитета комбиновања „нових“ алтернативних кривичних санкција који се појављује у упоредном кривичном праву.

Основни модалитет комбиновања „нових“ алтернативних кривичних санкција представља њихово истовремено одмеравање и изрицање, односно међусобно комбиновање најмање две „нове“ алтернативне кривичне санкције. Законодавства која предвиђају овакво решење на специфичан начин омогућавају суду да „створи нов казнени садржај“, односно да утврди и изриче комбинацију кривичних санкција коју сматра оправданом, у сваком конкретном случају. Оваквим решењима се не одступа од алтернативног приступа приликом кажњавања учинилаца кривичних дела јер се истовременим изрицањем најмање две нове алтернативне кривичне санкције покушавају остварити појединачни прописани циљеви и сврха, који, свакако, нису у међусобној колизији.

Друга могућност предвиђена у највећем броју кривичних законодавстава у упоредном праву предвиђа истовремено изрицање традиционалних и нових алтернативних кривичних санкција. Нови садржај таквог „кажњавања“ учинилаца кривичних дела представља међусобно комбиновање условне осуде (пробације) или вербалних санкција са садржајем нових алтернативних кривичних санкција. У питању је, такође, нов концепт примењен са једноставним циљем да се изрицањем најмање две алтернативне кривичне санкције алтернира изрицање и извршење краткотрајне казне затвора.

Трећи модалитет предвиђен је у кривичноправним системима који предвиђају могућност истовременог изрицања нове алтернативне кривичне санкције и друге кривичне санкције, односно модалитета извршења казне затвора

(алтернативе институционализацији). Наиме, постоје законодавства која прописују кривичне санкције или модалитете извршења казне затвора као што су „викенд“ затварање, „фрагментни“ или „полузатвор“ или полуслобода, односно упућивање у преваспитне кампове или „куће на пола пута“, односно која предвиђају да се ове санкције или модалитети извршења могу истовремено изрицати уз нове алтернативне кривичне санкције.

Истовремено изрицање казни које представљају алтернативе институционализацији и нових алтернативних кривичних санкција чија је основа деинституционализовано извршење може да отвори питање сврхе њиховог изрицања и извршења. Једино прихватљиво објашњење примене различитих концепата у конкретном кажњавању учинилаца кривичних дела је да се таквим приступом не остварују појединачни циљеви прописивања кривичних санкција алтернативних институционализацији и нових алтернативних кривичних санкција већ се покушава, у ширем контексту, остварити општа сврха кривичних санкција.

Последњи модалитет постоји у законодавствима која предвиђају могућност изрицања нових алтернативних кривичних санкција истовремено са другим кривичним санкцијама, укључујући казне. На овом месту морамо указати на неколико могућих ситуација.

Прво, изрицање нових алтернативних кривичних санкција са мерама безбедности не мора да доведе у питање циљ извршења првих, осим уколико се ради о институционалном извршењу мере безбедности. Истовремено изрицање алтернативних кривичних санкција и мере безбедности може допринети остваривању опште сврхе кривичних санкција. Међутим, уколико извршење мере безбедности захтева лишавање слободе учинилаца, долази до колизије концепата институционалног и ванституционалног извршења кривичних санкција.

С друге стране, као што смо указали у претходном делу рада, у одређеним законодавствима предвиђају се кривичне санкције или мере које по свом формалном статусу, а по садржају и циљу у нашем систему кривичних санкција представљају одређене мере безбедности, чине алтернативне кривичне санкције. У том случају, у питању је комбиновање најмање две традиционалне или нове алтернативне кривичне санкције, односно о једном од већ претходно представљених модела истовременог изрицања.

Када је у питању истовремено изрицање нових алтернативних кривичних санкција и казни, проблем је знатно сложенији. Блажи облик присутан је код

истовременог изрицања са новчаном казном, или другом казном усмереном против имовине учиниоца кривичног дела. У тим случајевима пунитивни карактер кажњавања је свакако израженији, али се и даље искључује кажњавање учиниоца изрицањем казне затвора што је један од основних циљева прописивања и примене нових алтернативних кривичних санкција.

С друге стране, на супрот свему изнетом, постоје законодавства која предвиђају могућност истовременог изрицања нових алтернативних кривичних санкција и краткотрајне казне затвора, супростављајући међусобно различите циљеве прописивања и извршења ових кривичних санкција у оквиру исте осуде. Овакав концепт поставља суштински контрадикторне циљеве у приступу кажњавању учинилаца кривичних дела, омогућавајући извршење краткотрајне казне затвора уз истовремено изрицање кривичне санкције које представља њену супституцију, односно алтернацију.

Оправдање оваквог приступа лежи у схватању да је одређене категорије учинилаца кривичних дела потребно шокантно опоменути лишавањем слободе (*short sharp shock*). У тим случајевима суд прво одмерава казну затвора, претпостављамо у краћем трајању него што би је одмерио да је изриче као једину казну, и одређује да ће се након периода извршења у затворској установи применити алтернативна кривична санкција.

У том случају циљ извршења казне затвора није примена третмана, односно ресоцијализација осуђеног лица, већ психолошки ефекат који лишавање слободе треба да изазове код учиниоца кривичног дела. Примена алтернативне кривичне санкције након извршене краткотрајне казне затвора представља нову шансу учиниоцу кривичног дела да извршењем алтернативне кривичне санкције у заједници, избегне последице лишења слободе са којима се суочио.

Као и код објашњења датог код истовременог изрицања санкције која представља алтернативу институционализацији и нове алтернативне кривичне санкције, применом оваквог концепта у кажњавању не остварују се појединачни циљеви казне затвора и нових алтернативних кривичних санкција, јер се не могу истовремено поставити и остварити циљеви казне затвора и кривичне санкције која је алтернира, већ се, на специфичан и контрадикторан начин, покушава остварити општа сврха прописивања кривичних санкција.

9. Посебне карактеристике нових алтернативних кривичних санкција

На почетку указали смо да се алтернативе казни затвора, у ширем смислу, могу дефинисати и као генусни појам који обухвата концептуално, формално и садржински различите кривичне санкције, мере и поступке, које, осим заједничког назива, карактерише алтернација казне затвора или других облика лишавања слободе учинилаца кривичних дела. Након анализе настанка, садржаја и упоредноправних решења најзначајнијих нових алтернативних кривичних санкција и објашњења о потенцијалном изрицању ових санкција у међусобној комбинацији или истовремено са другим кривичним санкцијама, можемо да закључимо да и оне представљају и концептуално и садржински различите кривичне санкције, у оквиру исте врсте, чија је основна заједничка карактеристика да алтернирају изрицање и извршење краткотрајних казни затвора.

Међутим, важно је нагласити да нове алтернативне кривичне санкције имају и друге заједничке одлике на основу којих се, између осталог, разликују од других кривичних санкција.

Посебне заједничке карактеристике нових алтернативних кривичних санкција објаснићемо кроз неколико елемената: утилитаристички приступ у прописивању и примени, консеквенцијално прописивање, компетитивност са казном затвора, консентуалност приликом одмеравања, специјално-превентивни карактер и семантички потенцијал.

Представљајући поделу на традиционалне и нове алтернативне кривичне санкције као основни критеријум за њихово разграничење користили смо период њиховог настанка и почетка примене. Њиховом применом се жели остварити примарни циљ - алтернација краткотрајних казни затвора.

Казна затвора, као доминанта кривична санкција у периоду од скоро два века, показала је суштинску неделотворност и нашла се у специфичној „кризи“ која је захтевала изналагање другачијег приступа према великом броју учинилаца лакших кривичних дела.

Елемент корисности нових алтернативних кривичних санкција, консеквентно неделотворности казне затвора, представља основ њиховог настанка и развоја. То упућује на закључак да је једна од основних заједничких карактеристика нових алтернативних кривичних санкција утилитаристички

приступ у њиховом прописивању и примени. Не оспоравајући, ни у ком случају, нужност и корисност казни и других кривичних санкција, као средстава и мера криминалнополитичких активности усмерених ка спречавању и сузбијању криминалитета, покушавамо да укажемо да утилитарност нових алтернативних кривичних санкција сагледавамо у другачијем контексту.

Наиме, њихов настанак и развој представља одговор на „кризу затвора“ и последице доминанте примене само једне казне. И настанак и развој казне затвора, на овај начин посматрано, представљао је одговор на кризу концепта кажњавања базираном на примени смртне и сурових телесних казни. Међутим, уместо одговора изналагањем нове доминанте казне и кажњавања учинилаца због извршеног кривичног дела, настанком нових алтернативних кривичних санкција покушава се изградити читав систем потенцијално сврсисходних алтернатива казни затвора које, самосталном применом или у комбинацији са другим алтернативним кривичним санкцијама, покушавају на најкориснији начин да спрече изрицање и негативне последице извршења казне затвора према учиниоцима лакших кривичних дела.

Постоји још једна димензија утилитарности прописивања и примене. Наиме, нове алтернативне кривичне санкције, за разлику од ранијих схватања корисности кажњавања које доприносе само држави или друштву, представљају начин поступања који потенцијално омогућава да након извршеног кривичног дела корист од примене таквог облика „кажњавања“ остварују у првом реду жртва кривичног дела и учинилац, њихове породице и непосредно социјално окружење и локална заједница (микросоцијална средина), а потом друштво у целини и држава.

Претходно објашњење односи се и на другу одлику нових алтернативних кривичних санкција коју представља консеквенцијално прописивање и примена, односно да настанак и развој ове врсте кривичних санкција представља одговор на „кризу“ кривичног права или кривичноправних средстава реаговања на криминална понашања, првенствено казне затвора. Консеквенционално прописивање и примена представља покушај проналажења ефикаснијих и хуманијих средстава на основу којих се може изградити другачији концепт реаговања на криминално понашање и изласка из кризе у којој се савремено кривично право налази.

Наредна карактеристика нових алтернативних кривичних санкција је да се прописују на начин да представљају потенцијалну замену за казне затвора у кратком трајању чиме се између њих успоставља специфичан компетитивни однос. Наиме, потенцијално изрицање нове алтернативне кривичне санкције везује се за максимум казне затвора код појединачних инкриминација или за висину утврђене или одмерене казне. „Уобичајени“ начин прописивања нових алтернативних кривичних санкција потврђује алтернативни статус у систему кривичних санкција, али и одређује њихов специфичан, супсидијарни карактер. Компетитивност се испољава у сваком конкретном случају у коме суд одлучује да ли ће изрећи краткотрајну казну затвора или сматра оправданим примену нове алтернативне кривичне санкције.

Посебну карактеристику нових алтернативних кривичних санкција представља чињеница да је за њихово изрицање потребна сагласност учиниоца кривичног дела, било изричита или, у одређеним случајевима, прећутна. Код одређених санкција нпр. накнаде штете, неопходна је и сагласност жртве. У упоредном праву нису непознати примери када се за изрицање алтернативне санкције захтева сагласност чланова породице осуђеног лица или чланова породичног домаћинства, код нпр. примене електронског надзора. Сагласност приликом изрицања појединих нових алтернативних кривичних санкција мора бити изричита и саопштена у току кривичног поступка, као нпр. код казне рада у јавном интересу, примене електронског надзора, код накнаде штете, док у другим случајевима може бити и прећутна, нпр. код кућног затварања.

Консенсуалност нових алтернативних кривичних санкција је потпуна новост у кривичном праву и представља супротност традиционалном схватању примене казни и кажњавања. Основно питање које се поставља је да ли казна (кривична санкција) са којом се саглашава учинилац кривичног дела представља казну или она на тај начин губи свој идентитет. Да ли је изрицање казне и кажњавање неспојиво са пристајањем и саглашавањем са казном? Да је ли историја кажњавања с правом била базирана на амбивалентном односу према ставу осуђеног о казни и начину њеног извршења, сматрајући казну враћањем заслуженог зла учиниоцу кривичног дела због зла које је учинио или је такав став данас потребно преиспитивати? Да ли се изрицањем и применом нове алтернативне кривичне санкције учинилац кривичног дела саглашава са самом

кривичном санкцијом или одређеним садржајем који чини њено извршење могућим?

Различита питања воде ка једноставном одговору. Сагласност учиниоца кривичног дела да суд изрекне нову алтернативну кривичну санкцију представља само део другачијег (алтернативног) приступа према учиниоцима лакших кривичних дела. У зависности од кривичне санкције сагласност се може захтевати као претходни пристанак на изрицање кривичне санкције, чиме се нарушава традиционално схватање казне и кажњавања, или пристанак на одређени садржај кривичне санкције и који чини предуслов за њено успешно извршење.

Сагласност учиниоца, ни у ком случају, не доприноси промени циља и бића казне у савременом кривичном праву. Као што смо нагласили, у питању је развој другачијег, алтернативног, последично утилитаристичког концепта, који на еволутиван начин приступа изрицању и извршењу ових кривичних санкција, у контексту делотворности примене и ефеката таквог поступања према учиниоцима лакших кривичних дела.

Специјално-превентивни карактер представља још једну од заједничких карактеристика нових алтернативних кривичних санкција. Наиме, као што смо више пута указали, основни циљ ових кривичних санкција је алтернирање краткотрајних казни затвора и омогућавање што једноставније социјалне реинтеграције учинилаца лакших кривичних дела. У том контексту, већина нових алтернативних кривичних санкција је наглашеног специјално-превентивног карактера, што потврђује њихов циљ, садржај и начин извршења. Генерално превентивни ефекти њихове примене су минимални, осим уколико се не посматрају као прихватање новог концепта кажњавања и последица симболичног „пунитивизма“.

На крају указујемо на још једну заједничку карактеристику ових кривичних санкција, њихов семантички потенцијал. Шта то конкретно значи? То значи да изрицање казне или било које друге кривичне санкције учиниоцу кривичног дела представља и одређену поруку која му се поводом извршеног дела саопштава. Дакле, прописивање, одмеравање, изрицање и извршење одређене казне или друге кривичне санкције представља, између осталог, и саопштавање и преношење одређене поруке које друштво и држава, преко кривичноправног система, упућују учиниоцу кривичног дела.

Традиционална порука коју наглашено ретрибутивистички кривичноправни системи преносе учиниоцу кривичног дела кроз прописивање строгих казни затвора за већину инкриминација, поступак одмеравања и изрицања казне, а посебно у поступку извршења казне, не представља охрабрујући садржај о „нормалном“ животу на слободи након издржане казне, без обзира на прокламоване идеје о ресоцијализацији, рехабилитацији и реинтеграцији учиниоца. Изражени ефекти стигматизације осуђеног лица у савременом друштву, након издржане казне и „пуштања“ на слободу, практично онемогућавају укључивање лица у „нормалне“ социјалне токове и организацију живота без разних ускраћивања или ограничења основних људских и грађанских права која претходно кажњавање, односно време проведено на издржавању казне, производе.

Међутим, порука која се учиниоцу кривичног дела саопштава кроз прописивање и примену нових алтернативних кривичних санкција има другачији садржај. Нови приступ „кажњавања“ учиниоца симболизује и другачију семантику. Алтернативни приступ учиниоцима лакших кривичних дела који се развија у оквирима дискурса ресторативне правде покушава да саопшти да је класично кажњавање и казнени симболизам непотребан или неделотворан у односу на већину учинилаца, односно пружа прилику учиниоцу кривичног дела да се покаје због извршеног кривичног дела, извини жртви или породици жртве, реално или симболично обештети жртву или на други начин отклони штетне последице кривичног дела и на тој основи се реинтегрише у друштвену заједницу, која, без стигматизације али и других ограничавајућих последица, прихвата и помаже учиниоцу да се укључи у токове редовног („нормалног“) функционисања. Прихватање учинилаца, признавање права жртава кривичних дела и наставак живота у заједници представљају основне поруке овог приступа.

Међутим, без намере да идеализујемо изнету основну семантику нових алтернативних кривичних санкција, морамо да нагласимо да истовремено алтернативно „кажњавање“, свакако, укључује и санкције које се састоје у контроли и надзору учинилаца кривичних дела, односно укључује и оне санкције које доводе учиниоце у стање у којем не могу да наносе штету друштву вршењем кривичних дела (*incapacitation*).

Стога, нове алтернативне кривичне санкције и мере које подразумевају примену контроле и надзора учинилаца кривичних дела мењају (допуњују) основно значење поруке која се саопштава. Наиме, иако пружена прилика да се

исправе последице кривичног дела и олакша реинтеграција учиниоца у заједницу остаје основна порука, она се надограђује кроз путивне садржаје контроле и надзора учинилаца, и тиме саопштава какво се понашање од училаца очекује или „креира“ од стране лица које спроводе мере контроле и надзора. Тиме се на латентан начин указује и на (не)спремност друштва да у потпуности прихвати учиниоце кривичних дела.

Мора се указати да мере контроле учинилаца кривичних дела, иако значајно мање пунитивне од ретрибутивног кажњавања лишавањем слободе у пенитенцијарној установи, представљају нову опасност од нарушавања слободе и угрожавања основних људских права, првенствено због покушаја поменутог „креирања“ очекиваног понашања надзираних лица.³²³

Међутим, морамо на крају закључити да семантика оваквог приступа у данашњим оквирима, уз изражену бојазан коју будућност у песимистичким пројекцијама може да произведе, и даље представља значајно другачији и делотворнији квалитет и потенцијал у односу на учиниоце лакших кривичних дела, насупрот порукама које друштво преноси класичним кажњавањем.

³²³ У том контексту, Van Zyl Smit указује да „примена санкција и мера које се извршавају у заједници, с обзиром на начине могућег изрицања, изазива опасност од прешироке употребе која може произвести ефекат мрежног ширења кажњавања и за последицу имати повећану друштвену контролу финансирану од стране државе.“ D. Van Zyl Smit, *Legal Standards and the Limits of Community Sanctions*, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 1, No. 4, 1993, str. 309.

ГЛАВА ЧЕТВРТА

НОВЕ АЛТЕРНАТИВЕ КАЗНИ ЗАТВОРА: МЕЂУНАРОДНИ АКТИ И СТАНДАРДИ

1. Активности и најважнији акти Уједињених нација

Уједињене нације³²⁴ представљају најзначајнију и најважнију међународну организацију у чијем оквиру функционише читава мрежа органа и института који се баве питањима проблема криминалитета као глобалног феномена, али и проучавањем средстава и начина спречавања и сузбијања различитих појавних облика криминалног понашања, поступања са учиниоцима кривичних дела, заштитом права жртава и другим питањима од значаја за функционисање и развој националних кривичноправних система.³²⁵

У овом раду посебну пажњу посветили смо активностима органа Уједињених нација у области промовисања примене алтернатива казни затвора и успостављању минималних стандарда у овој области, а посебно Конгресима Уједињених нација за превенцију криминалитета и поступање са учиниоцима,³²⁶ чији је шездесетогодишњи рад у огромној мери утицао на развој националних кривичноправних система и глобалном активизму у супростављању и контроли криминалитета.³²⁷

³²⁴ Организација је основана 1945. године у Сан Франциску (САД) када је 50 држава чланица усвојило Повељу Уједињених нација. Данас УН сачињава 193 држава чланица. Видети: <http://www.un.org/en/documents/charter>, приступ: 15. септембар 2015. године.

³²⁵ United Nation Interregional Crime and Justice Research Institute (UNICRI), United Nation Office on Drugs and Crime (UNODC), United Nation Asia and Far East Institute for Prevention on Crime and Treatment of Offenders (UNAFEI), United Nation Latin American Institute for Prevention on Crime and Treatment of Offenders (ILANUD), European Institut for Crime Prevention and Control – affiliated with United Nation (HEUNI), United Nation African Institute for Prevention on Crime and Treatment of Offenders (UNAFRI).

³²⁶ United Nation Congress on the Prevention on Crime and the Tretmant of Offenders. Претече конгреса датирају још из XIX века. Наиме, 1872. године у Лондону је одржан први Међународни конгрес о спречавању и сузбијању криминалитета на коме је основана Међународна комисија за затворе (International Penal Commission), од 1935. године - Међународна комисија за казне и пенитенцијарне установе (International Penal and Penitentiary Commission). Комисија је успешно функционисала готово седамдесет година али је, због оствареног знатног утицаја представника Сила Осовине на резултате рада, њен опстанак доведен у питање. Након Другог светског рата Комисија је укинута док су њене функције и архиве, имајући у виду да је функционисала у оквиру Лиге народа, пренете на Уједињене нације, укључујући и праксу да се међународни конгреси одржавају на сваких пет година. Више о томе: <https://www.unodc.org/congress/en/previous/previous-ipc.html>, приступ: 15. септембар 2015. године.

³²⁷ Први конрес Уједињених нација за превенцију криминалитета и поступање са учиниоцима одржан је у Женеви (Швајцарска) 1955. године, а последњи у Дохи (Катар) 2015. године.

Конгреси УН за превенцију криминалитета и поступање са преступницима остваривали су, и то чине и данас, снажан утицај на успостављање заједничких стандарда у области спречавања и сузбијања различитих облика криминалитета, заштити права и учинилаца и жртава кривичних дела, положаја окривљених и осуђених лица, посебно лица лишених слободе, али и развоја другачијег система кривичних санкција и мера у односу на блаже форме криминалног понашања.

Бројне резолуције, декларације и други акти усвојени на Конгресима за превенцију криминалитета и поступање са учиниоцима разматрани су, а потом и усвајани, од стране Генералне скупштине Уједињених нација. У коначном су, као одлуке најважнијег органа Уједињених нација, представљале путоказ и правац развоја кривичноправних система свих држава чланица.

Пре представљања и анализе основних докумената Уједињених нација који се односе на промовисање прописивања и примене алтернативних кривичних санкција и мера, морамо напоменути друге најважније акте ове организације. У области заштите основних људских права и слобода то су, пре свих, Универзална декларација о људским правима из 1948. године,³²⁸ Међународни пакт о грађанским и политичким правима и Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима из 1966. године.³²⁹

Уједињене нације су усвојиле значај број докумената у области заштите права жртава и учинилаца кривичних дела, али и оних аката којима се прописују основна права окривљених и осуђених лица, посебно права лица лишених слободе, и успостављају минимални стандарди у поступању према њима. Најважније акте у овој области представљају Стандардна минимална правила за поступање са затвореницима из 1955. године,³³⁰ Основни принципи поступања са затвореницима из 1980. године,³³¹ Правила УН о заштити малолетника лишених

³²⁸ Universal Declaration on Human Rights, General Assembly Resolution 217A. Усвојена на Генералној скупштини УН 10. децембра 1948. године. Доступно на: <http://www.un.org/en/documents/udhr/>, приступ 15. септембар 2015. године.

³²⁹ International Covenant on Civil and Political Rights; International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, General Assembly Resolution 2200A (XXI). Усвојени на Генералној скупштини УН 16. децембра 1966. године. Доступни на: <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>, приступ 15. септембар 2015. године.

³³⁰ Standard Minimal Rules for the Treatment of Prisoners. Текст Правила, али и текстови других поменутих докумената Уједињених нација доступни на: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/UniversalHumanRightsInstruments.aspx>, приступ 15. септембар 2015. године.

³³¹ Basic Principles for the Treatment of Prisoners.

слободе из 1990. године,³³² Конвенција против тортуре и других свирепих, нечовечних или понижавајућих поступака или казни из 1984. године.³³³

Активности Конгреса Уједињених нација за превенцију криминалитета и поступање са учиниоцима, и усвојени акти, посебно су утицали на настанак и развој система алтернативних кривичних санкција, али и других поступака и мера чији је циљ избегавање лишавања слободе учинилаца кривичних дела. Најважнији акти који су усвојени на Конгресима, потврђивани резолуцијама Генералне скупштине Уједињених нација, престављају Стандардна минимална правила за мере алтернативне институционалном третману „Токијска правила“ из 1990. године,³³⁴ Стандардна минимална правила за малолетничко правосуђе „Пекиншка правила“ из 1985. године,³³⁵ Смернице за превенцију малолетничке деликвенције „Ријадске смернице“ из 1990. године³³⁶ и Правила за третман

³³² United Nation Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty.

³³³ Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Поред поменутих, ове акте чине, између осталих, и: Декларација о заштити свих лица од мучења и других свирепих, нечовечних и понижавајућих поступака или казни (Declaration on the Protection of All Persons from Being Subject to Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment) из 1975. године; Принципи за ефикасну истрагу и документовање мучења и других свирепих, нечовечних и понижавајућих поступака или казни (Principles on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment) из 2000. године; Гаранције за заштиту права лица осуђених на смртну казну (Safeguards guaranteeing protection of the rights of those facing the death penalty) из 1985. године; Принципи медицинске етике који се односе на улогу здравственог особља, наручито лекара, у заштити затвореника и притвореника од мучења и других свирепих, нечовечних и понижавајућих поступака или казни (Principles of Medical Ethics relevant to the Role of Health Personnel, particularly Physicians, in the Protection of Prisoners and Detainees against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment) из 1982. године; Кодекс понашања лица задужених за примену закона (Code of Conduct for Law Enforcement Officials) из 1979. године; Основни принципи употребе силе и ватреног оружја лица задужених за примену закона (*Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials*) из 1990. године; Смернице за улогу деце у оквиру кривичноправог система (*Guidelines for Action on Children in the Criminal Justice System*) 1990. године; Декларација о основним принципима правде за жртве злочина и злоупотребе моћи (*Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*) из 1985. године; Основни принципи независности судства (*Basic Principles on the Independence of the Judiciary*) из 1985. године; Основни принципи за браниоце (*Basic Principles on the Role of Lawyers*) из 1990. године; Смернице за тужиоце (*Guidelines on the Role of Prosecutors*) из 1990. године;

³³⁴ United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures - The Tokyo Rules, Текст доступан на: <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r110.htm>, приступ: септембар 2015. године

³³⁵ United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice - The Beijing Rules, Текст доступан на: <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r033.htm>, приступ 15. септембар 2015. године.

³³⁶ United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency - The Riyadh Guidelines, Текст доступан на: <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r112.htm>, приступ 15. септембар 2015. године.

затвореница и примену мера алтернативних институционалном третману према преступницама „Правила из Бангкока“ из 2010. године.³³⁷

Како у домаћој правној литератури постоји само неколико радова који су посвећени анализи ових докумената,³³⁸ сматрали смо нужним и оправданим да у дисертацији представимо и анализирамо одредбе „Токијских правила“ и део релеватних одредаба „Правила из Бангкока“. Обим овог истраживања није нам дозволио да више простора посветимо анализи и других докумената Уједињених нација.

1.1. Стандардна минимална правила Уједињених нација за мере алтернативне институционалном третману “Токијска правила”

Најзначајни документ Уједињених нација у области промовисања прописивања и примене алтернативних кривичних санкција и мера представљају Стандардна минимална правила за мере алтернативне институционалном третману.³³⁹ Нацрт „Токијских правила“ усвојен на VIII Конгресу Уједињених нација за превенцију криминалитета и поступање са учиниоцима, одржаном у Хавани (Куба) 1990. године.³⁴⁰ Генерална скупштина Уједињених нација усвојила је 14. децембра 1990. године Резолуцију број 45/110 чији саставни део чине одредбе „Токијских правила“.³⁴¹

³³⁷ United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders- The Bangkok Rules, Текст доступан на: <http://www.un.org/en/ecosoc/docs/2010/res%202010-16.pdf>, приступ 15. септембар 2015. године.

³³⁸ Одређени радови садрже обимнију анализу предвиђених правила, као нпр. Ђ. Игњатовић, Извршење ванзаводских кривичних санкција и мера: међународни извори, *Казнена реакција у Србији*, III део, уредник Ђ. Игњатовић, Београд, 2013, стр. 17-40; док су у другим представљени основни принципи и одређени број одредаба. Видети: Н. Мрвић-Петровић, *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, Београд, 2010, стр. 32-37; С. Соковић, Алтернативне кривичне санкције, релеванти међународни правни стандарди и ново кривично законодавство, *Правни систем Србије и стандарди Европске Уније и Савета Европе*, уредник С. Бејатовић, Крагујевац, 2007, стр. 113-131; Ђ. Игњатовић, *Право извршења кривичних санкција*, Београд, 2014, стр. 32-83.

³³⁹ У литератури се користе и називи Стандардна минимална правила за ванзаводске мере, Стандардна минимална правила за алтернативне казнене мере, Стандардна минимална правила за примену алтернативних кривичних санкција и мера, исл.

³⁴⁰ Eighth United Nation Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Report prepared by Secretary, United Nations Department of International Economic and Social Affairs, New York, 1991, доступно на: http://www.asc41.com/UN_congress/8th%20UN%20Congress%20on%20the%20Prevention%20of%20Crime/8th_congress.htm, приступ: 15. септембар 2015. године. Принципи и директиве за истраживања примене алтернативних кривичних санкција и мера усвојени на истом Конгресу. Видети: Извештај (Report) стр. 154-156.

³⁴¹ General Assembly Resolution 45/110 (A/RES/45/110, 68th plenary meeting).

Морамо напоменути да „Токијска правила“ не представљају обавезујући међународноправни документ за државе чланице Уједињених нација, већ акт који садржи основне принципе, минималне стандарде и општа упутства према којима национална законодавства уређују област кривичних санкција и мера којима се алтернира примена казне затвора, али и других поступака којима се избегава лишавање слободе учинилаца кривичних дела.

“Токијска правила” подељена су у осам целина: општи принципи; фаза пре суђења; фаза суђења и одлучивања о казни; фаза након изрицања пресуде; примена мера алтернативних институционалном третману; особље; волонтери и други ресурси заједнице; и истраживање, планирање, утврђивање политике и евалуација.

Први део, под називом „Општи принципи“, предвиђа правила којима се утврђују основни циљеви прописивања мера алтернативних институционалном третману (у даљем тескту и: алтернативне кривичне санкције и мере, ванзаводске мере), обим њихове примене и афирмише начело законитости прописивања и примене ових кривичних санкција и мера (законске гаранције). У овом делу посебно је издвојено правило 4.1. (*saving clause*) према којем се “Токијска правила” не могу тумачити на начин који искључује примену свих међународних докумената и стандарда људских права који се односе на третман учиниоца и заштиту њихових основних права.

У делу “Основни циљеви” указује се да “Токијска правила” успостављају основне принципе промовисања прописивања и примене мера алтернативних институционалном третману, као и да утврђују минималне гаранције за лица према којима се оне примењују. Правилима се подстиче шире укључивање локалне заједнице у поступак извршења алтернативних кривичних санкција и мера, као и развијање, према лицима према којима се мере примењују, осећаја одговорности према заједници. Правила треба примењивати у складу са политичким, економским, друштвеним и културним карактеристикама сваке државе чланице и прокламованим циљевима кривичног законодавства (уз обавезу успостављања равнотеже између права учинилаца и жртава кривичних дела, интереса безбедности друштва и политике сузбијања криминалитета).³⁴²

³⁴² Правилима се препоручује да државе чланице, у оквиру својих националних правних система, развијају алтернативне кривичне санкције и мере и омогуће другачији приступ кажњавању, редукују примену казне затвора и рационализују систем кривичног правосуђа (у складу са

У делу “Обим примене ванзаводских мера” предвиђено је да се мере алтернативне институционалном третману могу применити у свим фазама кривичног поступка према осумњиченим, оптуженим или осуђеним лицима, која се заједничким именом називају „учиниоци“ (преступници). Посебним правилом се забрањује дискриминација по основу расе, боје коже, пола, узраста, језика, вере, политичког или другог мишљења, националног или социјалног порекла или имовинског стања приликом примене ових санкција и мера.³⁴³

Посебна пажња посвећена је афирмацији начела законитости у прописивању и примени алтернативних кривичних санкција и мера. Део под називом “Законске гаранције” започиње правилом које предвиђа да се увођење у кривичноправни систем, садржина и поступак извршења мера алтернативних институционалном третману прописује законом. Избор алтернативне кривичне санкције и мере која се може применити мора бити заснован на законом утврђеним критеријумима, и у складу са природом и тежином кривичног дела, околностима које се односе на личност учиниоца и понашање пре извршења кривичног дела, правима жртава и општом сврхом примене кривичних санкција. Суд или други независни државни орган имају право и обавезу да у свакој фази кривичног поступка утврде да ли се алтернативне кривичне санкције и мере примењују на начин који је у складу са законским одредбама.³⁴⁴

основним људским правима учинилаца, разлозима правичности, као и рехабилитационим потребама осуђених лица). Први део „Општи принципи - основни циљеви“, правила 1.1 до 1.5.

³⁴³ Државама чланицама се препоручује да предвиде широки круг мера алтернативних институционалном третману како би се, с обзиром на природу и тежину кривичног дела, личност учиниоца и потребу заштите друштва од криминалитета, избегло непотребно изрицање казне затвора, али, истовремено, омогућила конзистентност у казненој политици судова. Правилима се подстиче развој нових мера алтернативних институционалном третману уз наглашавање да њихова почетна примена мора бити контролисана са посебном пажњом, а ефекти примене систематски евалуирани. Посебну пажњу треба посветити могућностима примене одређених мера према учиниоцима кривичних дела које би се извршиле у локалној заједници избегавајући, у мери у којој је то могуће, спровођење класичног кривичног поступка и суђења, уколико је примена таквих мера прописана законом и у складу са принципом владавине права. Мере алтернативне институционалном третману се морају примењивати у складу са принципом минималне интервенције и представљати део тенденција ка депенализацији и декриминализацији одређених понашања, док никако не смеју представљати сметњу настојањима у том правцу. Први део, „Општи принципи - Обим примене мера алтернативних институционалном третману“, правила 2.1 до 2.7.

³⁴⁴ Правилима се даље предвиђа да је за примену ванзаводских мера којима се намеће одређена обавеза окривљеном, пре или уместо започињања кривичног поступка, потребна његова изричита сагласност. Одлука о примени мере алтернативне институционалном третману подложна је преиспитивању суда или другог независног органа, посебно на захтев лица према којем се примењује. Посебно се наглашава потреба успостављања механизма заштите права учиниоца кривичног дела, односно законског регулисања права на подношење захтева или жалбе суду, или другом независном органу, поводом питања које се тичу потенцијалног угрожавања индивидуалних права у поступку извршења. Правилима је предвиђена заштита људског

Други део правила, “Фаза пре суђења” предвиђа да, када је то оправдано и у складу са правним системом одређене државе, у сваком националном кривичном законодавству треба прописати скуп критеријума на основу којих би полиција, тужилаштво или други надлежни орган били овлашћени да донесу одлуку о обустави поступка према осумњиченом, уколико утврде да спровођење кривичног поступка није неопходно ради заштите друштва, спречавања криминалитета, односно, учвршћивања обавезе поштовања закона и поштовања права жртава кривичних дела. Исто правило предвиђа да тужилац може учиниоцима лакших кривичних дела одредити извршење одговарајуће алтернативне мере. Друга правила у овом делу односе се на примену мере притвора.³⁴⁵

Трећи део “Фаза суђења и одлучивања о казни” започиње правилом које предвиђа да је од посебног значаја да суду пре одлучивања о казни, уколико постоји могућност, буде достављен „извештај о социјалној ситуацији окривљеног“, који је заснован на чињеницама, објективан и непристрасан, и сачињен од стране надлежног органа. Извештај треба да садржи социјалне податке о окривљеном везане за раније извршена кривична дела и она за које се суди, као и информације и препоруке које су битне за одлучивање суда о казни.

Приликом одлучивања о изрицању алтернативне кривичне санкције суд мора посебно имати у виду рехабилитационе потребе учиниоца, заштиту друштва и интересе жртве, коју треба консултовати кад год је то могуће и оправдано.

“Токијским правилима” се, у овом делу, предвиђају мере алтернативне институционалном третману које суд може изрицати учиниоцима кривичних дела. Правилем 8.2 предвиђене су следеће кривичне санкције и мере: 1. вербалне санкције – прекор, укор или опомена; 2. условни одустанак од кривичног гоњења;

достојанства учинилаца кривичних дела (укључујући право на приватност, које се односи и на чланове породице) и забрањена примена медицинских или психолошких експеримената или било који други облик нарушавања физичког и психичког интегритета учиниоца. Права окривљеног се приликом извршења мера алтернативних институционалном третману ограничавају само у мери утврђеној одлуком суда или другог органа који је донео одлуку о примени алтернативне кривичне санкције или мере. Последње правило у овом делу предвиђа да лични подаци о окривљеном морају бити поверљиви и доступни само лицима директно одговорним за изрицање и извршење ових санкција или мера. Први део, „Општи принципи - Законске гаранције“, правила 3.1 до 3.12.

³⁴⁵ Наиме, њима се наглашава потреба ограничења коришћења мере притвора, као последњег средства за обезбеђење присуства лица у кривичном поступку (ради обављања истраге, заштите друштва и заштите жртава кривичног дела), и указује на примену алтернативних мера у најранијој фази поступка. Притвор не сме трајати дуже него што је неопходно, уз обавезу поштовања права притворених лица и њиховог личног достојанства. У случајевима када је одређен притвор окривљени мора имати право на жалбу суду или другом надлежном органу. Други део „Фаза пре суђења“, правила 5.1 до 6.3.

3. статусне казне; 4. економске санкције и новчане казне (у одређеном износу или по систему дани-новчана казна); 5. налози за конфискацију или експропријацију имовине; 6. накнада штете жртви или налог за надокнаду штете; 7. обустава или одлагање извршења казне; 8. условна осуда или условна осуда уз судски надзор; 9. рад у јавном интересу; 10. упућивање у центар за старање; 11. кућни затвор; 12. други модалитет ванзаводског третмана; 13. комбиновање претходно наведених мера.³⁴⁶

У четвртом делу “Фаза након изрицања пресуде” се предвиђа да суд, или други надлежни орган, у фази извршења казне затвора може да примени већи број алтернативних мера којима се избегава институционализација осуђеног лица или се омогућава реинтеграција у друштво пре истека казне: 1. одсуство или извршење казне у „кућама на пола пута“; 2. излазак из завода у циљу радног ангажовања или образовања; 3. различити облици условног отпуста; 4. ремисија; отпуштање са издржавања казне; и 5. амнестија или помиловање.³⁴⁷

Пети део Правила “Примена мера алтернативних институционалном третману” предвиђа у делу “Трајање” да период примене алтернативне кривичне санкције или мере не сме бити дуже од периода који је надлежни орган одредио у складу са законом, али је могуће краће трајање мере уколико је остварена сврха прописивања и примене изречене санкције или мере.

Неколико правила посвећено је примени ванзаводских мера које се изричу уз неки додатни услов. Тако се у делу “Услови” предвиђа да уколико је надлежни орган изрицањем ванзаводске мере утврдио и одређене услове које лице мора да испуни, мора узети у обзир потребе друштва, али и потребе и права учиниоца и жртава кривичног дела. Услови морају бити практични, прецизни и малобројни, усмерени ка смањењу вероватноће од поновног вршења кривичног дела и повећању шанси за социјалну реинтеграцију учиниоца. Приликом започињања извршења мера учиниоци кривичних дела морају бити упознати (усмено и писмено) са условима под којима се мера примењује, али и њиховим правима и обавезама. Уколико је предвиђено законом, утврђени услови се могу променити

³⁴⁶ Трећи део „Фаза суђења и одлучивања о казни“, правила 7.1 до 8.2.

³⁴⁷ Одлуку о примени алтернативне мере у фази након изрицања казне доноси суд или други надлежни орган и она може бити преиспитивана по захтеву осуђеног лица, осим у случајевима амнестије или помиловања. Било који облик ранијег отпуштања из институције и примена ванзаводског третмана мора бити разматрана у најранијој могућој фази извршења казне затвора. Четврти део „Фаза након изрицања пресуде“, правила 9.1 до 9.4.

од стране надлежног органа на основу напретка који је учинилац кривичног дела остварио у поступку извршења.³⁴⁸

Шести део правила посвећен је особљу задуженом за примену мера алтернативним институционалном третману. Правила предвиђају да особље задужено за спровођење алтернативних кривичних санкција и мера треба да поседује одговарајуће личне карактеристике, професионалне квалификације и практично искуство, као и стручност, али и да прихвати потребу сталног усавршавања у овој области. Да би се упослило квалификовано и професионално особље неопходно је обезбедити одговарајући статус, зараду, погодности у складу са природом посла, могућност професионалног развоја и напредовања у каријери. Такође, првим правилом у овом делу забрањује се дискриминација приликом одабира и ангажовања лица задужених за примену ванинституционалних кривичних санкција и мера по било ком основу.³⁴⁹

³⁴⁸ У овом делу предвиђене су и одредбе које се односе на надзор приликом извршења, кршење утврђених услова и третман лица према којима се примењују алтернативне кривичне санкције и мере. Део “Надзор” предвиђа да је сврха примене надзора смањење поврата, али и пружање помоћи у реинтеграцији осуђеног лица у друштво, на начин који минимизира вероватноћу понављања криминалног понашања. Уколико се, дакле, заводска мера извршава уз примену мера надзора, послове надзора обавља надлежни државни орган под условима и на начин прописан законским одредбама. Приликом извршења ванзаводске мере треба одредити ону врсту надзора која се сматра најприкладнијом и извршити је на начин који, у сваком појединачном случају, представља облик помоћи учиниоцу кривичног дела. Спровођење мера надзора и поступања према учиниоцу треба преиспитивати и изменити, када је то потребно. У делу “Дисциплина и кршење услова” предвиђа се да у случају кршења утврђених услова надлежни орган може опозвати заводску меру или променити услове њеног извршења, након испитивања свих чињеница на које указују службеник надлежног органа и учинилац кривичног дела. Неиспуњавање услова или неизвршење ванзаводске мере не представља разлог за истовремену примену заводске кривичне санкције. Надлежни орган ће покушати да, у случају измене или опозива ванзаводске мере, изрекне другу заводску меру коју сматра погодном и оправданом. Изрицање казне затвора долази у обзир уколико не постоји одговарајућа алтернатива. Хапшење или задржавање лица које се поред примене ванзаводске мере и надзире могуће је само уколико је прописано законом. У случају измене или опозива алтернативне кривичне санкције или мере, учинилац има право жалбе суду или другом надлежном, независном, органу. Последњи део петог дела “Примена третмана” предвиђа да се у оквиру извршења ванзаводске мере, у одређеним случајевима, могу се применити третмански програми као што су радна терапија, групна терапија, резиденцијални програми и специјални програми намењени посебним категоријама учинилаца кривичних дела. У случају да је одлучено да је примена третмана неопходна, посебна пажња се посвећује околностима везаним за окружење из којег учинилац долази, његовој личности, способностима, интелигенцији и систему вредности, као и околностима које су довеле до извршења кривичног дела. Третман спроводе стручњаци са одговарајућим квалификацијама и потребним искуством. Уколико је потребно за успешну примену третманских програма, утврдиће се и појединачно управљање постављеним практичним задацима и њиховој реализацији. Правилима се предлаже и учешће представника локалне заједнице и социјалних служби у спровођењу оваквих програма у извршењу алтернативних кривичних санкција и мера. Обавеза је надлежних органа да воде званичне евиденције о сваком појединачном окривљеном и мери, односно третману који се примењује. Пети део „Примена ванзаводских мера – трајање, надзор, услови, третман, кршење услова примене“, правила 10.1 до 14.6.

³⁴⁹ Шести део „Особље – ангажовање и обучавање“, правила 15.1 до 16.3.

Седми део правила “Волонтери и други ресурси заједнице” започиње правилом “Учешће јавности” којим се препоручује и подржава учешће јавности као једног од најважнијих фактора у побољшању веза између лица према којем се примењује алтернативна кривична санкција или мера, са једне стране, и породице и заједнице, са друге. Учешће треба посматрати као прилику за чланове заједнице да допринесу заштити друштва у којем живе.

Правилима је у делу “Разумевање јавности о значају и сарадња у примени” предвиђено да надлежни државни органи, приватни сектор и јавност треба позвати да подрже волонтерске организације које учествују у спровођењу мера алтернативних институционалном третману. Посебно се указује на потребу редовног одржавања семинара, конференција и других активности које подстичу свест о потреби учешћа јавности у примени алтернативних мера, као и коришћење свих облика средстава јавног информисања за стварање конструктивног става јавности према учесталој примени мера алтернативних институционалном третману.

“Волонтери” представљају део правила којима се указује на значај учешћа обучених волонтера у примени мера алтернативних институционалном третману. Пре њиховог ангажовања, потребно је пажљиво проучити и одабрати оне који имају способности и показују заинтересованост за рад. Они морају бити обучавани за обављање специфичних обавеза и имати подршку органа надлежних за извршење. Волонтери би требало да поспешују учиниоце и њихове породице да развијају ближе везе са локалном заједницом и лицима који им својим саветима, и на други начин, могу помоћи у остваривању својих реинтегративних потреба. Волонтери морају бити осигурани од несрећа, повреда и одговорности за штету нанету трећим лицима у обављању својих послова. Они остварују право на накнаду трошкова који настану у вези са њиховим радом. Потребно им је одати јавно признање за послове који обављају за добробит заједнице.³⁵⁰

Последњи део правила посвећен је истраживањима, планирању, утврђивању политике и евалуацији. Овим правилима се предвиђа да је суштински важан аспект процеса планирања улагање додатних напора за укључивање званичних органа и приватног сектора у организовање и промоцију истраживања примене алтернативних кривичних санкција и мера. Потребно је редовно

³⁵⁰ Седми део „Волонтери и други ресурси заједнице – учешће јавности, разумевање јавности о значају и сарадња у примени, волонтери“, правила 17.1 до 19.3.

истраживати проблеме са којима се суочавању учиниоци, друштвена заједница, али и они који утичу на доношење политичких одлука. Механизми истраживања треба да буду саставни део кривичноправног система како би се извршило прикупљање и анализа свих података, укључујући статистичке, о примени мера алтернативних институционалном третману.

У делу “Утврђивање политике и развојних програма” правилима је предвиђено да програме алтернативних кривичних санкција и мера треба систематски планирати и примењивати као саставни део система кривичног правосуђа, редовно евалуирати ефекте њихове примене и периодично преиспитивати њихову сврху, модалитете извршења и делотворност. Последња правила посвећена су потреби развијања одговарајућих механизма сарадње и повезивања различитих државних органа и невладиних организација у области примене алтернативних кривичних санкција и мера, јачања научне сарадње између држава чланица Уједињених нација, али и подржавања истраживања, обуке, техничке помоћи, размене информација, израде компаративних студија и покушаје хармонизације законских решења, између осталих, и преко постојећих института Уједињених нација.³⁵¹

1.2. Правила Уједињених нација за поступање према затвореницама и примену мера алтернативних институционалном третману према преступницама

Комисија Уједињених нација за превенцију криминалитета и кривично правосуђе³⁵² припремила је и, у току 2009. године, усвојила Нацрт Правила за поступање према затвореницама и примену мера алтернативних институционалном третману према преступницама.³⁵³ Правила суплементирају

³⁵¹ Осми део „Истраживање, планирање, формулисање политике и евалуација – истраживања и планирање, утврђивање политике и развојних програма, повезивање органа и активности, међународна сарадња“, правила 20.1 до 23.2.

³⁵² На захтев Генералне скупштине Уједињених нација, Комисија је основана од стране Економско социјалног савета 1992. године. Мандат Комисије укључује унапређење међународних активности на плану борбе против криминалитета на националним нивоима и транснационалног криминалитета, али и унапређење ефикасности система кривичног правосуђа. Комисија, након 2006. године, представља орган који је надлежан за припреме Конгреса Уједињених нација за спречавање криминалитета и поступање са учиниоцима. Више о томе на: <http://www.unodc.org/unodc/commissions/CCPCJ/>, приступ 15. септембар 2015. године.

³⁵³ United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders (The Bangkok Rules). Рад експертске групе одржан је у Бангкоку, Тајланд, од 23. до 26. новембра 2009. године. Управо место рада на Нацрту Правила одредило је и назив под којим ће

Стандардна минимална правила за поступање са затвореницима и Стандардна минимална правила мере алтернативне институционалном третману, и, ни у којој мери, не ограничавају њихову примену, већ прилагођавају основне принципе и успостављене стандарде посебностима особа женског пола.

Евидентан пораст броја осуђених особа женског пола на глобалном нивоу, посебно на казну затвора, положај затвореница у установама за извршење и чињеница да оне представљају посебно вулнерабилну групу са специфичним карактеристикама, потребама и захтевима, представљали су основне разлоге за усвајање међународног документа који би прописао посебне стандарде у поступању са преступницама и затвореницама, али и утицао на примену алтернатива казни затвора према особама женског пола уважавајући њихове особености.³⁵⁴ Додатни аргумент који иде у прилог потреби усвајања овог документа представља став да постојећи затворски капацитети широм света нису адекватни за извршење казни затвора изречених особама женског пола већ су, преваходно, изграђивани за популацију супротног пола.

Правила Уједињених нација за поступање према затвореницама и примену мера алтернативних институционалном третману према преступницама, познатија као “Правила из Бангкока”, усвојена су Резолуцијом број 65/229 Генералне скупштине Уједињених нација 21. децембра 2010. године.³⁵⁵

Правила су подељена у четири дела. Први део прописује посебна права осуђених жена и малолетница лишених слободе (суплементира Минимална правила), други део се односи на положај специфичних категорија осуђеница, трећи део садржи одредбе о примени алтернативних кривичних санкција и мера према преступницама (суплементира Токијска правила), четврти део је посвећен питањима истраживања, планирања, евалуације и значаја ширења концепта примене правила, као и ширења свести у јавности, доступности информација и програмима обуке. За потребе овог рада представићемо само правила која се

бити препознатљива, а које је на препоруку Комисије за превенцију криминалитета и кривично правосуђе усвојила Генерална Скупштина Уједињених нација.

³⁵⁴ Усвајању Правила претходи читав низ резолуција усвојених на Конгресима УН за превенцију криминалитета и поступање са учиниоцима у којима се указује на специфичан положај жена и потреби развијања другачијег механизма реаговања на криминалитет и виктимитет жена, њихов положај и обим права, али и начине извршења кривичних санкција изречених особама женског пола, и то: VI Конгрес – Резолуција број 9; VII Конгрес – Резолуција број 6; VIII Конгрес – Резолуције 17, 19. и 21; IX Конгрес – Резолуције 1, 5. и 8; Резолуције Генералне скупштине УН број 58/183 из 2003. и 61/143 из 2006. године.

³⁵⁵ General Assembly Resolution 65/229.

односе на примену мера алтернативних институционалном третману према преступницама.

Садржину трећег дела Правила, “Мере алтернативне институционалном третману”, чини само девет правила. У одредби правила 57. указано је да „Токијска правила“ чине смернице за развој и примену одговарајућих одговора према преступницама. Државе чланице Уједињених нација се позивају да развијају родно-прилагођене мере које се могу применити код диверзификације кривичног поступка, у фази пре осуде или као кривичне санкције изречене након спроведеног кривичног поступка, посебно имајући у виду виктимизацију многих преступница пре извршења кривичног дела, али и одговорност и обавезе које подразумева улога жене (*caretaking responsibilities*).

Посебним правилом је предвиђено да поменуте алтернативне начине поступања са преступницама треба применити кад год је то могуће и оправдано, узимајући у обзир схватање да преступнице не треба издвајати од породице и локалне заједнице без претходног разматрања значаја успостављених социјалних односа и одржавања породичних веза.

Одредба правила 59. предвиђа да је потребно да се незаинтересована средства заштите као што су „сигурне куће и склоништа“ које воде независне, невладине организације или локалне службе, користе за заштиту женских особа којима је таква заштита потребна. Привремене мере задржавања, у циљу остваривања заштите, потребно је применити само када је то неопходно и уз изричит захтев особе женског пола, уз обавезан надзор од стране суда или другог надлежног органа. Такве мере заштите не могу бити примењене противно њиховој вољи.

Правилима је предвиђено да је потребно обезбедити одговарајућа средства за осмишљавање алтернативних мера за преступнице. Циљ је да се комбиновањем мера алтернативних институционалном третману са различитим интервенцијама утиче на решавање основних проблема који настају приликом контакта преступница са органима кривичноправног система. Оне укључују терапеутске програме и саветовалишта за жртве насиља у породици и сексуалних деликата; адекватан третман особа са психичким поремећајима; програме образовања и обуке у циљу лакшег запошљавања. Такви програми морају узети у обзир и потребу пружања помоћи деци преступница, али и пружања услуга помоћи самохраним женама.

Посебно правило предвиђа да ће приликом одлучивања о кривичној санкцији суд као олакшавајуће околности прихватити непостојање раније осуђиваности преступнице, али и процењивати тежину и природу кривичног дела у односу на одговорност и обавезе које подразумева улога жене (*caretaking responsibilities*).

Одредбе које се тичу родно-сензитивних програма који се спроводе у заједници, одговора на трауме и лечења од злоупотребе наркотика, треба формулисати на начин који олакшава приступ женским особама таквим програмима и примењивати их као превентиве (за спречавање криминалне активности), као мере диверзификације поступка, али и као разлоге за изрицање алтернативних кривичних санкција.³⁵⁶

Једино правило посвећено фази након осуде предвиђа да ће се приликом одлучивања о условном отпусту као повољна околност узети одговорност и обавезе затворенице, али и њихове специфичне потребе приликом социјалне реинтеграције.³⁵⁷

Посебно правило односи се на труднице и преступнице које имају мало дете о коме се старају. Наиме, овим правилом се предвиђа да је алтернативно кажњавање трудница или преступница које се старају о свом малом детету, корисно кад год је могуће и оправдано, док се примена заводских санкција треба разматрати само код тешких кривичних дела или дела са елементима насиља, односно уколико понашање окривљене представља континуирану опасност по околину, а да се при томе мора посебно водити рачуна о најбољим интересима детета (деце), као и постојању релевантних законских одредаба које се тичу пружања помоћи и бриге о деци.³⁵⁸

Када су у питању малолетнице у сукобу са законом, предвиђено је да треба максимално избегавати институционализацију деце у сукобу са законом. Родна-вулнерабилност малолетних учинилаца кривичних дела женског пола мора се узети у обзир приликом одлучивања о кривичној санкцији.

Последње правило у овом делу односи се на преступнице, стране држављанке и упућује на ратификацију Конвенције Уједињених нација против

³⁵⁶ Правила 60. до 62. Правила за поступање према затвореницама и примену мера алтернативних институционалом третману према преступницама.

³⁵⁷ Правило 63. Правила за поступање према затвореницама и примену мера алтернативних институционалом третману према преступницама.

³⁵⁸ Правило 64. Правила за поступање према затвореницама и примену мера алтернативних институционалом третману према преступницама.

трансационалног организованог криминалитета и додатног Протокола и њихове пуне примене,³⁵⁹ како би се обезбедила максимална заштита жртава кривичног дела трговине људима и избегла секундарна виктимизација многих жена, посебно, страних држављанки.³⁶⁰ Иако се може помислити да је систематика овог правила погрешна, може се закључити да се претходно објашњена правила из овог дела примењују и у односу према виктимизираним преступницама страним држављанкама и заштити њихових основних права.

Усвајање Правила за поступање према затвореницама и примену мера алтернативних институционалом третману према преступницама представља важан корак, између осталог, у развоју и примени алтернативних кривичних санкција и мера према учиниоцима кривичних дела женског пола.

У савременом упоредном кривичном праву нема законодавства у коме се развија посебан систем санкција или мера које би се могле применити према особама женског пола у сукобу са законом, јер би се успостављењем посебног система кривичних санкција и мера према одређеним категоријама учинилаца нарушили основни принципи сваке модерне правне државе – једнакост грађана пред законом и начело легалитета казне.

Девет представљених правила из овог документа имају за циљ да скрену пажњу на положај преступница чак и приликом примене алтернативних кривичних санкција и мера, које суштински представљају блажи концепт реаговања према учиниоцима кривичних дела. Посебан значај ових правила представља чињеница да се државе чланице Уједињених нација позивају да приликом увођења и прописивања нових ванзаводских санкција и мера имају у виду да њихов садржај и начин извршења може бити усклађен са специфичним положајем и потребама преступница.³⁶¹

³⁵⁹ General Assembly Resolution 55/25. Усвојена на Генералној скупштини УН 15. новембра 2000. године, ступила на снагу 29. септембра 2003. године. Текст доступан на: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CTOC/>, приступ 15. септембар 2015. године.

³⁶⁰ Правило 66. Правила за поступање према затвореницама и примену мера алтернативних институционалом третману према преступницама.

³⁶¹ Више о другим значајним документима Уједињених нација у овој области: З. Грујић, Стандарди Уједињених нација у области прописивања и примене алтернативних кривичних санкција и мера, *Тематски Зборник Законодавство Републике Србије – стање, циљеви и даљи развој за период 2013-2015*, Косовска Митровица, 2015, стр. 257-276; З. Грујић, Стандарди Уједињених нација у области прописивања и примене алтернативних кривичних санкција и мера према преступницама и малолетним учиниоцима кривичних дела, *Зборник радова Правног факултета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици*, 2015, стр. 137-158.

2. Савет Европе

Непосредан утицај на развој модела алтернативног приступа кажњавању учинилаца кривичних дела и на промовисање примене алтернативних кривичних санкција и мера на европском континенту остварује Савет Европе. Као једна од најзначајнијих европских организација, Савет Европе је кроз активности својих органа усвојио велики број конвенција, резолуција и препорука које су од суштинске важности за примену алтернативних кривичних санкција и мера у националним законодавствима држава чланица ове организације.

Базичне акте на европском тлу које се односе на права и слободе али и на лица која су у фокусу кривичноправног система представљају Европска конвенција о људским правима,³⁶² Европска конвенција о спречавању мучења и нечовечних или понижавајућих казни или поступака³⁶³ и Европска затворска правила.³⁶⁴

Најзначајније акте Савета Европе у области промовисања алтернатива казни затвора и алтернативног приступа учиниоцима лакших кривичних дела представљају: Европска конвенција о надзору над условно осуђеним или условно ослобођеним лицима из 1964. године (ЕТС број 51),³⁶⁵ Резолуција број (65)1 о условној осуди, пробацији и другим алтернативама казни затвора,³⁶⁶ Резолуција број (10)1 о практичној организацији мера надзора и постпеналне помоћи условно

³⁶² European Convention on Human Rights, усвојена 4. новембра 1950. године, доступна на: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf, приступ мај 2015. године,

³⁶³ European Convention for the Prevention of Torture or Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (ETS 126), усвојена 26. новембра 1987. године, доступна на: <http://www.cpt.coe.int/en/documents/ecpt.htm>, приступ 15. септембар 2015. године.

³⁶⁴ Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules (Adopted by the Committee of Ministers on 11 January 2006 at the 952nd meeting of the Ministers' Deputies), доступна на: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=955747>, приступ 15. септембар 2015. године. Овом препоруком ставља се ван снаге претходна Препорука број Р(87)3 о Европским затворским правилима - Recommendation Rec(87)3 on European Prison Rules.

³⁶⁵ European Convention on the Supervision of Conditionally Sentenced or Conditionally Released Offenders (ETS No. 51), доступна на: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/051.htm>, приступ мај 2015. године. Савет Европске уније одлучио је да, за државе чланице ЕУ, постојећа Конвенција буде замењена је Одлуком 2008/947/ЈНА из 2008. године (измена 2009/299/ЈНА) о примени принципа међусобног признавања судских пресуда и одлука које се односе на извршење условне осуде и примену алтернативних кривичних санкција и мера. Више о томе: S. Neveu, Probation measures and alternative sanctions in Europe: from the 1964 Convention to the 2008 Framework Decision, *New Journal of European Criminal Law*, Vol. 4, Issue 1-2, 2013, str. 134-153.

³⁶⁶ Resolution (65)10 Suspended Sentence, Probation and other Alternatives to Imprisonment. Видети: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=581989&SecMode=1&DocId=625652&Usage=2>, приступ 15. септембар 2015. године.

осуђеним или условно ослобођеним лицима,³⁶⁷ Препорука број Р(76)10 о неким казним мерама алтернативним казни затвора,³⁶⁸ Препорука број Р(87)18 о поједностављењу форми кривичног правосуђа,³⁶⁹ Препорука број Р(92)16 о Европским правилима о санкцијама и мерама које се спроводе у заједници,³⁷⁰ Препорука број Р(92)17 о конзистентности кажњавања,³⁷¹ Препорука број Р(97)12 о особљу задуженом за извршење санкција и мера у заједници,³⁷² Препорука број Р(99)19 о медијацији у кривичним стварима,³⁷³ Препорука број Р(99)22 о пренасељености завода и порасту заводске популације,³⁷⁴ Препорука број Р(2000)22 о унапређењу примене Европских правила о санкцијама и мерама које се спроводе у заједници,³⁷⁵ Препорука број Р(2003)22 о условном отпусту,³⁷⁶ Препорука број Р(2006)22 о пружању помоћи жртвама кривичних дела, Препорука број Р(2008)11 о Европским правилима за малолетне учиниоце кривичних дела према којима се примењују санкције и мере,³⁷⁷ Препорука број

³⁶⁷Resolution (10)1 on practical organization of measures for the supervision and aftercare of conditionally sentenced or conditionally released offenders.

³⁶⁸ Recommendation Rec(76)10 on Certain Alternative Penal Measures to Imprisonment. Доступна на: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=592096&SecMode=1&DocId=653466&Usage=2>, приступ 15. септембар 2015. године.

³⁶⁹ Recommendation No. R (87) 18 of the Committee of Ministers to Member States concerning the simplification of criminal justice (Adopted by the Committee of Ministers on 17 september 1987 at the 410th meeting of the Ministers' Deputies).

³⁷⁰ Recommendation No. R (92)16 of the Committee of Ministers to Member States on the European rules on community sanctions and measures (Adopted by the Committee of Ministers on 19 October 1992 at 482nd meeting of the Ministers Deputies).

³⁷¹ Recommendation No. R (92) 17 of the Committee of Ministers to member states Concerning consistency in sentencing (Adopted by the Committee of Ministers on 19 October 1992 at the 482nd meeting of the Ministers' Deputies).

³⁷² Recommendation No. R (97) 11 of the Committee of Ministers to member states on Staff concerned with the implementation of sanctions and measures (Adopted by the Committee of Ministers on 10 September 1997 at the 600th meeting of the Ministers' Deputies).

³⁷³ Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters (Adopted by the Committee of Ministers on 15 September 1999 at the 679th meeting of the Ministers' Deputies).

³⁷⁴ Recommendation No. R (99) 12 of the Committee of Ministers to member States concerning prison overcrowding and prison population inflation(Adopted by the Committee of Ministers on 30 September 1999 at the 681th meeting of the Ministers' Deputies).

³⁷⁵ Recommendation No. R (2000) 22 of the Committee of Ministers to member States on improving the implementation of the European rules on community sanctions and measures (Adopted by the Committee of Ministers on 29 Novembre 2000 at the 731th meeting of the Ministers' Deputies).

³⁷⁶Recommendation Rec(2003)22 on conditional release (parole). Recommendation Rec(2003)22 of the Committee of Ministers to member states on conditional release (parole) (Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003 at the 853rd meeting of the Ministers' Deputies).

³⁷⁷Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures (Adopted by the Committee of Ministers on 5 November 2008 at the 1040th meeting of the Ministers' Deputies).

Р(2010)1 Пробациона правила Савета Европе,³⁷⁸ Препорука број Р(2012)5 о Европском етичком кодексу за запослене у затворској администрацији,³⁷⁹ и Препорука број Р(2014)4 о електронском надзору.³⁸⁰ Поред ових Савет Европе је усвојио и великој број других препорука које се односе на положај и права лица у оквиру система кривичног правосуђа.³⁸¹

За потребе овог истраживања сматрамо важним да представимо одредбе три Препоруке Савета Европе – о Европским правилима о санкцијама и мерама које се спроводе у заједници, о унапређењу примене Европских правила и Пробациона правила, као најзначајније акте општег карактера који се односе на промовисање и примену алтернативних кривичних санкција и мера. Представљање садржаја поменутих препорука важна је приликом анализе усклађености кривичног законодавства Републике Србије у овој области са основним принципима и стандардима Савета Европе.

2.1. Европска правила о санкцијама и мерама које се спроводе у заједници

Препорука број Р(92)16 Комитета министара Савета Европе о Европским правилима о санкцијама и мерама које се спроводе у заједници указује на важност успостављања заједничких начела држава чланица у погледу казнене политике и јачања међународне сарадње у овој области. Санкције и мере које се спроводе у

³⁷⁸ Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules (Adopted by the Committee of Ministers on 20 January 2010 at the 1075th meeting of the Ministers' Deputies)

³⁷⁹ Recommendation CM/Rec(2012)5 of the Committee of Ministers to member States on the European Code of Ethics for Prison Staff (Adopted by the Committee of Ministers on 12 April 2012 at the 1140th meeting of the Ministers' Deputies).

³⁸⁰ Recommendation CM/Rec(2014)4 of the Committee of Ministers to member States on electronic monitoring (Adopted by the Committee of Ministers on 19 February 2014, at the 1192nd meeting of the Ministers' Deputies).

³⁸¹ Препорука Р(2003)23 о извршењу доживотног затвора и осталих дуготрајних казни затвора, Препорука Р(2003)1 о партнерству у превенцији криминалитета, Препорука Р(2003)20 о новим начинима реаговања на деликвенцију малолетника и улози малолетничког правосуђа, Препорука Р(2000)1469 о положају мајки и деце у затворима, Препорука Р(98)7 о етичким и организационим аспектима заштите здравља у затворима, Препорука Р(93)6 о затворским и криминолошким аспектима контроле преносивих болести, укључујући АИДС и са тим повезане проблеме у затворима, Препорука Р(89)12 о образовању у затворима, Препорука Р(88)13 о практичној примени Конвенције о трансферу осуђених лица, Препорука Р(84)12 о затвореницима страним држављанима, Препорука Р(82)17 о затварању и поступању са опасним затвореницима, Препорука Р(82)16 о отпуштању из затвора, Препорука Р(80)11 о притвореним лицима, Препорука Р(78)62 о малолетничкој деликвенцији, Препорука Р(76)2 о третману затвореника осуђених на дуготрајне казне, Препорука Р(75)25 о раду затвореника, идр. Текстови доступни на: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/Recommendations_en.asp, приступ 15. септембар 2015. године.

заједници представљају важан облик супростављања криминалитету чијом се применом избегавају негативни ефекти извршења казне затвора. Констатује се напредак у одређеним државама у примени алтернативних кривичних санкција и мера, али се наглашава и значај развоја међународних норми у прописивању, изрицању и извршењу ових санкција и мера. Државама чланицама препоручује се да се у својим законодавствима и пракси руководе начелима представљеним у Европским правилима о санкцијама и мерама које се спроводе у заједници које чине додатак Препоруке, и да имплементирају одредбе усвојених Правила.³⁸²

Као основна сврха прописивања Европских правила о санкцијама и мерама које се спроводе у заједници (Европска правила) наводи се успостављање скупа стандарда којима би се омогућило националним законодавцима и органима које примењују правила у пракси да обезбеде правичну и делотворну примену алтернативних кривичних санкција и мера. Приликом њихове примене мора се успоставити неопходна равнотежа између заштите друштва од криминалитета и суштинског признавања потреба окривљеног везаних за прилагођавање очекивањима друштвене заједнице.

Као друго, Европска правила пружају државама чланицама основне критеријуме за прописивање и примену санкција и мера које се спроводе у заједници с циљем да се успоставе гаранције којима се онемогућава угрожавање основних људских права лица према коме се оне примењују или било која врста злоупотребе у односу на било коју друштвену групу или појединца. Потребно је размотрити све предности и недостатке примене ових мера у одређеном друштву, потенцијалне ризике која њихова примена може да произведе. Чињеница да циљ ових санкција и мера представља проналажење замене за казну затвора не може оправдати примену било које мере или начина извршења.

Даље, циљ је предлагање јасних правила понашања за особље надлежно за извршење ових санкција и мера, као и лица из заједнице која су укључена у поступак извршења, с циљем да се осигура извршење санкција и мера према

³⁸² Препорука се, поред представљеног текста, завршава позивом да се текст Европских правила о санкцијама и мерама које се спроводе у заједници достави што ширем кругу потенцијалних заинтересованих страна, а односи се, првенствено, на државне органе и институције, али и невладине организације које се баве питањима везаним за спречавање и сузбијање криминалитета и заштиту људских права и основних слобода.

успостављеним условима и обавезама, чиме се потврђује и оправданост њиховог прописивања.³⁸³

Први део „Основни принципи“ предвиђа да ће се правила примењивати непристрасно, према терминима објашњеним у глосару који чини саставни део Европских правила. Прво поглавље под називом „Законски оквир“, у правилима 4. и 5. дефинише да санкције и мере које се спроводе у заједници могу бити прописане, изречене и извршене само на основу закона, као и да услови и обавезе које успоставља орган који доноси одлуку о примени ових мера морају бити одређени јасним и прецизним законским одредбама, укључујући и последице непридржавања успостављених ограничења. Ниједна алтернативна кривична санкција или мера не сме бити неограниченог трајања, а њихово трајање одређује надлежни орган у оквиру граница одређеним законом.³⁸⁴

Друго поглавље „Судске гаранције и поступак по притужби“ започиње правилима које потврђују његов наслов. Правосудни органи ће доносити одлуке о примени или опозиву санкције или мере која се извршава у заједници, док ће

³⁸³ Претходно не подразумева ригидан и формалистички начин извршења, већ стално преиспитивање принципа индивидуализације, коју треба да карактерише постизање специфичног односа између окривљеног и органа кривичноправног система, уз поштовање достојанства личности и уважавање личних способности учиниоца кривичног дела. Чињеница је да позивање на скуп правила који је успостављен на међународном плану омогућава лакшу размену искустава у примени посебно у делу који се односи на методе рада. Даље, истиче се да је немогуће са сигурношћу утврдити да ли је примена алтернативних кривичних санкција или мера, по садашњим правилима, од подједнаке важности за друштво и окривљеног, имајући у виду његову могућност избора санкције и схватања сопствене одговорности према друштву. Примена алтернативних кривичних санкција и мера уместо примене институционалне изолације учиниоца кривичног дела може, дугорочно посматрано, омогућити и ефикаснију заштиту друштва, укључујући и заштиту интереса жртава. Консеквентно изнетом, изрицање и извршење ових санкција и мера мора бити у складу са претходним ставом, а њихов суштински циљ је да се према окривљеном поступа као према одговорном људском бићу. Правила, замишљена као паралела Европским затворским правилима, не треба посматрати као систематски модел, већ као смернице и помоћ онима који законе доносе и примењују. Специфичне алтернативне кривичне санкције и мере које се примењују према малолетницима нису обухваћене одредбама Европских правила. У Преамбули Европских правила на овај начин, описно, дефинисана је сврха њиховог усвајања.

³⁸⁴ Природа и трајање санкције или мере која се извршава у заједници биће сразмерна тежини кривичног дела за које је лице осумњичено или осуђено и личним околностима тог лица. Органи надлежни за примену ових санкција и мера, као и њихове дужности и одговорности, биће утврђени законом. Овлашћења ових органа да одлучују о начину извршења, о преношењу извршних дужности на трећа лица (у случајевима када је то неопходно) или закључивање споразума о извршењу са учиниоцима, другим органима или трећим лицима, биће утврђено законом. У случајевима када учинилац не испуњава услове или обавезе одређене одлуком о примени санкције или мере, евентуално лишавање слободе лица или задржавање за време извршења биће регулисано законом. У случају неиспуњења услова или обавеза повезаних са санкцијом или казном која се извршава у заједници ниједном законском одредбом неће се прописати аутоматско преиначење санкције или мере у казну затвора. Редован и спољашњи надзор над радом органа надлежног за примену санкција и мера које се спроводе у заједници биће прописан законом, а обављаће га особе се потребним искуством и квалификацијама. Правила од 6. до 11. Европских правила за санкције и мере које се спроводе у заједници.

учинилац кривичног дела (преступник, окривљени) имати право жалбе (притужбе) вишој инстанци на одлуку о одређивању санкције или мере, промени начина извршења или њеног опозива. Жалба против одлуке о примени санкције или мере биће достављена суду уколико учинилац сматра да му је незаконито ограничена слобода или да се санкција или мера извршавају на начин који не одговара њиховој садржини. Поступак по жалби, који се може једноставно покренути и завршити без непотребног одлагања, биће омогућен окривљеном без обзира да ли се жалба односи на примену алтернативне санкције или мере или на одлуку којом таква мера није изречена. Учиниоцу кривичног дела се мора омогућити право на изабраног браниоца или, уколико је то предвиђено, право на браниоца по службеној дужности. Орган који поступа по жалби утврдиће све чињенице неопходне за одлучивање и посебно размотити потребу саслушања окривљеног, уколико је то захтевано. Образложена одлука органа, у писаној форми, биће достављена подносиоцу жалбе и органу надлежном за извршење.³⁸⁵

У трећем поглављу „Поштовање основних права“ забрањује се дискриминација у изрицању и извршењу санкција и мера које се спроводе у заједници по основу расе, боје коже, етничког порекла, националности, пола, језика, верске припадности, политичког или другог мишљења, економског, друштвеног или другог статуса, физичког или менталног стања. Ниједна санкција или мера не може бити изречена или извршена уколико се њеном применом ограничавају грађанска или политичка права и основне слободе учиниоца прихваћене од стране међународне заједнице. Приликом извршења ова права неће бити ограничавана у већем степену од оног који нужно произилази из одлуке којом је изречена санкција или мера. Природа свих алтернативних санкција и мера и начин њиховог извршења морају бити у складу са свим међународним гарантованим људским правима окривљеног лица.³⁸⁶

³⁸⁵ Правила од 12. до 19. Европских правила за санкције и мере које се спроводе у заједници.

³⁸⁶ Природа, садржај и методи извршења ових мера не смеју угрожавати право на приватност и достојанство учиниоца и његове породице, нити довести до њиховог кршења (узнемиравања), нити се може угрожавати самопоштовање, породични односи, успостављене везе са заједницом и способности функционисања учиниоца у друштвеној средини. Потребно је усвојити гаранције којима ће се преступници заштитити од потенцијалних увреда и непожељног публицитета. Свако упутство надлежног органа, нарочито оно које се односи на контролу, мора бити практично применљиво, прецизно и ограничено у мери која је неопходна за успешно извршење алтернативне санкције или мере. Санкција или мера која се извршава у заједници никада неће садржати медицински или психолошки третман учиниоца (или сличан поступак) који је у супротности са међународно усвојеним етичким стандардима, нити природа, садржај и методи извршења могу садржати непотребан ризик од физичких или психичких угрожавања лица према којем се

Четврто поглавље „Сарадња и сагласност учиниоца“ предвиђа да се изрицањем и извршењем алтернативне кривичне санкције или мере настоји да се код учиниоца развије општи осећај одговорности према заједници и појединачни у односу на жртву кривичног дела. Ове мере ће се применити само када се претпоставља да би услови и обавезе могле да буду адекватне у односу на преступника, као и да је он спреман на сарадњу и успешно испуњење обавеза. Услови и обавезе биће одређени на основу индивидуалних права и потреба учиниоца везаних за извршење, његових могућности и осећаја друштвене одговорности. Без обзира на формално достављање писане одлуке о изрицању алтернативне кривичне санкције или мере, учинилац мора да пре почетка поступка извршења буде упознат, на језику који разуме (у колико је потребно и у писаној форми), о природи и сврси санкције или мере и о условима или обавезама које су утврђене. Извршење санкције или мере мора бити планирано тако да се унапред осигура сарадња учиниоца кривичног дела и да омогући да санкцију или меру увиди као праведну и разумну реакцију поводом извршеног дела. С тим у вези, учинилац би могао да буде, у случајевима у којима је то могуће, укључен у поступак одлучивања о условима и обавезама које се морају испунити.³⁸⁷

Други део Правила „Људски ресурси и финансијска средства“ започиње петим поглављем под називом „Професионално особље“ и правилом о забрани дискриминације приликом одабира и запошљавања професионалног особља. Особље одговорно за извршење алтернативних кривичних санкција и мера мора бити кадровски пропорционално повереним дужностима, са квалитетним личним карактерним особинама и професионалним квалификацијама. Треба прописати правила којима ће се осигурати квантитет и квалитет особља у складу са обимом послова, професионалним особинама запослених и потребним искуством за рад.

примењују. Алтернативне кривичне санкције и мере извршиће се на начин који неће отежавати њихову садржину. Права која учиниоци, евентуално, остварују у оквиру система социјалне заштите не смеју бити ограничена због примене санкције или мере која се извршава у заједници. Уколико постоје споразуми између органа надлежног за извршење ових санкција и мера са организацијама и појединцима из заједнице о помоћи у надзору над извршењем, надлежни орган биће одговоран за правилну примену ових Правила и, у супротном, одлучити о мерама које ће предузети, као и у случајевима када учинилац није поступао у складу са успостављеним условима, обавезама или упутствима. Правила од 20. до 29. Европских правила за санкције и мере које се спроводе у заједници.

³⁸⁷ Сагласност учиниоца је неопходна пре одређивања алтернативне кривичне санкције или мере у фази пре покретања кривичног поступка или уместо одлуке казни. Сагласност окривљеног мора бити експлицитна и заснована на релеватним информацијама, и као таква не сме за последицу имати лишавање учиниоца било којег од његових основних права. Правила од 30. до 36. Европских правила за санкције и мере које се спроводе у заједници.

Особље мора поседовати адекватну обуку и реално сагледати специфичну делатност, практичне дужности и етичке захтеве које намеће посао. Стручне способности се морају редовно усавршавати и развијати кроз даљу обуку и процене успешности постигнутог. Стручно (професионално) особље биће изабрано на основу законских прописа, уз финансијске и услове рада који ће обезбедити стручност и професионалност. Стручно особље одговорно је органу надлежном за извршење који се утврђује законом, и који утврђује дужности, права и одговорност запослених и врши надзор над њиховим радом.³⁸⁸

Шесто поглавље „Финансијска средства“ предвиђа два правила. Првим се одређује да се органи надлежни за извршење алтернативних кривичних санкција и мера финансирају средствима из државних (јавних) фондова и да трећа лица могу донирати новчана средства. Међутим, надлежни органи не смеју никада зависити од тих извора финансирања. У случајевима када се користе финансијска средства трећих лица посебним правилима прописаће се начин и поступак коришћења тих средстава.³⁸⁹

Седмо поглавље „Укључивање и учешће заједнице“ предвиђа правила о укључивању и активностима локалне заједнице у поступку извршења алтернативних кривичних санкција и мера. Прво правило предвиђа значај доступности одговарајућих информација које се односе на природу и садржај алтернативних кривичних санкција и мера, као и облицима извршења, како би их шира јавност, заинтересована лица, организације и службе укључене у извршење ових санкција и мера разумеле и прихватиле као адекватан облик реаговања на одређене облике криминалног понашања. Рад органа надлежних за извршење ових мера треба бити употпуњен коришћењем свих расположивих ресурса који постоје у заједници с циљем да им омогући лакше сагледавање потреба учиниоца и заштите њихових права. С тим у вези, треба максимално искористити учешће организација и појединаца из заједнице у поступку извршења.

Учешће заједнице треба искористити и за помоћ учиниоцу у развијању корисних веза у оквиру заједнице, успостављање контаката и очекиване подршке, као и развијање свести код учинилаца кривичних дела о заинтересованости заједнице за њихов положај. Надлежни органи ће закључити споразуме о учешћу заједнице којима ће се одредити природа дужности и начини на које ће се оне

³⁸⁸ Правила од 37. до 41. Европских правила за санкције и мере које се спроводе у заједници.

³⁸⁹ Правила 42. и 43. Европских правила за санкције и мере које се спроводе у заједници.

обављати. Организације или појединци из заједнице могу вршити надзор над извршењем уколико је то предвиђено законским решењима или одлуком органа надлежног за извршење. Ангажовање појединаца из заједнице не сме постати замена за рад који обавља професионално особље.³⁹⁰

Трећи део Европских правила „Аспекти извршења санкција и мера“ у осмом поглављу под називом „Услови извршења“ предвиђа да ће се алтернативне кривичне санкције и мере примењивати на начин што сврсисходнији за учиниоца. Примена метода надзора и контроле спровешће се са циљем да се оствари лични и социјални утицај на учиниоца у циљу његовог једноставнијег реинтегрисања у друштво. Судови и тужилаштва ће бити обавештени о припреми, изрицању и извршењу санкција и мера које се спроводе у заједници само од стране професионалног особља или организације која је одређена законом. Орган надлежан за извршење ће обезбедити информације учиниоцу, стручном особљу, организацијама и појединцима из заједнице који учествују у поступку извршења, о правима учиниоца и помоћи у остваривању права.

Учинилац кривичног дела мора имати право да се усмено или писмено изјасни пре доношења одлуке о примени алтернативне кривичне санкције или мере. Орган надлежан за извршење ће обезбедити да учинилац може да се обрати одговорном лицу за извршење, са минималним закашњењем, у случају конфликта или друге кризне ситуације. Надлежни орган ће истражити и одговорити на сваку притужбу учиниоца и размотрити захтев за промену лица одговорног за надзор или другог лица које обавља дужности надзора у поступку извршења.

Надлежни орган води евиденције о појединачним предметима. Подаци у евиденцијама биће редовно ажурирани како би се, између осталог, у сваком тренутку могао припремити поуздан извештај о томе да ли учинилац испуњава услове или обавезе утврђене одлуком о примени алтернативне кривичне санкције или мере. Информације из евиденција о појединачном предмету обухватиће

³⁹⁰ Органи надлежни за извршење успоставиће критеријуме и процедуре на основу којих ће се вршити избор појединаца из заједнице, као и начине на основу којих ће бити обавештени о својим задацима, дужностима, надлежности, одговорности и другим питањима. Појединци из заједнице биће оспособљени од стране стручног особља за обављање дужности у складу са њиховим способностима и могућностима, а у том циљу организоваће се неопходна обука. Појединци ће бити осигурани од несрећа и повреда на раду, а надокнадиће им се трошкови који настану приликом обављања дужности. Организације и појединци који учествују у поступку извршења алтернативних кривичних санкција и мера имаће обавезу професионалне поверљивости (чувања службених података), а размењиваће информације са органима надлежним за извршење о општим питањима везаним за њихове дужности али и ставова у појединачним случајевима извршења. Правила од 44. до 54. Европских правила за санкције и мере које се спроводе у заједници.

податке који су релевантни за изречену санкцију или меру, као и њихово извршење. Подаци морају бити, у највећој могућој мери, поуздани и објективни. Учиниоца, или друго лице које он овласти, може имати приступ подацима из евиденција о његовом појединачном предмету уколико се тиме не нарушава право на приватност других лица, као и право да оспори податке садржане у евиденцији о предмету. Основ оспоравања ће бити уписан у евиденцију. Одговорно лице надлежно за извршење ће редовно обавештавати окривљеног о садржају евиденције о предмету, евентуалним извештајима и садржини истих. Подаци из евиденција могу бити доступни само онима који имају право на приступ на основу законских одредаба, а доставиће се само они подаци који су релевантни за обављање активности органа који је податке захтевао. Након извршења алтернативне кривичне санкције или мере подаци из евиденција биће уништени или архивирани у складу са законским прописима о заштити и чувању података, али не пре истека правних последица примене санкције или мере или временског рока који је одређен законом.

Информације о учиниоцу кривичног дела које се дају на захтев институција које се баве запошљавањем или пружањем социјалне помоћи и подршке морају бити ограничене и коришћене само из разлога због којих су захтеване. Без изричите сагласности учиниоца биће искључене информације које се односе на кривично дело и његове личне околности, као и све друге које могу имати неповољне социјалне последице или представљати задирање у приватни живот.³⁹¹

Девето поглавље „Начини извршења“ предвиђа да се извршење санкција или мера заснива на спровођењу појединачног програма и развоју одговарајућих односа између преступника и овлашћеног лица за надзор над извршењем, организације или појединца из заједнице који учествују у поступку извршења. Начини извршења морају бити прилагођени посебним околностима сваког појединачног случаја, а надлежни орган и одговорно лице за извршење морају имати значајни степен дискреционих овлашћења како би реализовали програм без

³⁹¹ Послови којима учинилац обавља рад у јавном интересу морају бити сврсисходни, друштвено корисни, садржајни, и, у мери у којој је то могуће, допринети развоју вештина учиниоца. Рад у јавном интересу се не сме обављати у циљу стицања добити. Услови под којима се рад обавља морају бити у складу са важећим законским прописима у области здравља и безбедности. Учиниоци морају бити осигурани од несрећа, повреда на раду и обавеза која настају извршењем алтернативне кривичне санкције или мере. У начелу, неће сносити трошкове извршења. Правила од 55. до 69. Европских правила за санкције и мере које се спроводе у заједници.

проузроковања озбиљнијих неједнакости у поступању са учиниоцима. Уколико постоји појединачна потреба релеватна за извршење санкције или мере осигураће се лична, социјална или материјална помоћ у њеној реализацији.³⁹²

Десето поглавље „Примена санкција или мера и последице неизвршавања“ наглашава да се приликом започињања извршења санкције или мере учинилац обавешава о садржају и о томе шта од њега очекује. Учиниоца ће бити обавештен о последицама непридржавања услова или неизвршења обавеза одређеним у одлуци о примени санкције или мере и правилима која регулишу поступак у том случају. Орган надлежан за извршење ће одредити процедуре за лица надлежна за извршење током поступка према учиниоцу због неиспуњења или делимичног извршења услова одређених у одлуци о примени. О блажим формама кршења упутстава, услова или обавеза, која не захтевају опозив санкције или мере одлучиће се у најкраћем року, уколико је неопходно, у административном (управном) поступку, у коме се мора омогућити учиниоцу да изнесе ставове који ће бити унети у евиденцију о појединачном предмету.

У случајевима озбиљног кршења услова или обавеза, орган надлежан за извршење мора да обавести орган који је донео одлуку о примени алтернативне кривичне санкције или мере. Писани извештај о неиспуњењу услова и неизвршењу обавеза мора садржати објективан и детаљан опис кршења и околности под којима су се догодила. Орган који је одредио примену санкције или мере може одлучити о промени, делимичном или потпуном опозиву, након утврђивања чињеница изнетих у извештају органа надлежног за извршење и омогућавања учиниоцу да оствари увид у документе и представи своје примедбе. Неиспуњење услова или неизвршење обавеза не може представљати кривично дело.³⁹³

³⁹² Упутства органа надлежног за извршење у поступку извршења биће прецизна и практично изводљива и њима се неће од учиниоца захтевати испуњење других обавеза осим оних утврђених у одлуци о примени санкције или мере. Контролне активности, базиране на принципу минималне интервенције, биће предузете само ако је то неопходно за правилно извршење санкције или мере и сразмерне остваривању циља. Орган надлежан за извршење примењиваће само оне начине извршења који су у складу са постојећим професионалним стандардима и провереним резултатима истраживања у овој области. Правила од 70. до 75. Европских правила за санкције и мере које се спроводе у заједници.

³⁹³ Приликом разматрања одлуке о опозиву санкције или мере мора се посебна пажња посветити делу услова и обавеза које је учинилац извршио. Одлука о опозиву санкције или мере не значи нужно изрицање казне затвора. Орган који доноси одлуку о примени санкције или мере може, у складу са законом, променити било који услов или обавезу имајући у виду напредак окривљеног у извршењу, али и имати овлашћења да обустави извршење санкције или мере у случају испуњења услова и обавеза или да укине услове или обавезе уколико је остварена сврха примене

Последње поглавље „Истраживања и евалуација примене санкција и мера које се спроводе у заједници“ упућује да треба подстицати истраживања и вршити евалуацију примене алтернативних кривичних санкција и мера. Евалуација треба да укључи, али да се не ограничава на, објективну процену: очекивања законодавца, правосудних органа, органа надлежних за извршење и заједнице у односу на циљеве прописивања и примене санкција и мера у заједници; доприноса смањењу затворске популације; потребе учиниоца у односу на околности извршеног кривичног дела; ефикасна по цени - економски исплатива; доприноса смањењу стопе криминалитета у заједници.³⁹⁴

2.1.1. Унапређење примене Европских правила о санкцијама и мерама које се спроводе у заједници

Комитет Министара Савета Европе усвојио је 29. новембра 2000. године, на 731. састанку заменика министара, Препоруку број Р(2000)22 о унапређењу примене Европских правила о санкцијама и мерама које се спроводе у заједници, чији саставне делове чине два додатка: први, који чини измена и допуна правила 5. Европских правила и други, који садржи принципе за подстицање ефикасније и шире примене ових санкција и мера.

У Препоруци се истиче потреба континуираног прописивања, изрицања и примене санкција и мера које се спроводе у заједници, констатује да постоје извесни проблеми у државама чланицама представљени и у истраживању које је обавио Европски комитет за проблеме криминалитета (CDPC), као и да се протеком времена јављају нове могућности за делотворнију и ширу примену алтернативних кривичних санкција и мера. Препоруком се указује на важне акте усвојене у овој области, наглашавају проблеми које су се појавили у пракси одређених држава везаних за њихову примену, на потребу измене и допуне текста Европских правила, али и истовремено препоручује државама чланицама да новелирају своја кривична законодавства прихватајући измене Европских правила и успостаљене принципе за унапређење њихове примене.

алтернативне кривичне санкције или мере. Правила од 76. до 88. Европских правила за санкције и мере које се спроводе у заједници.

³⁹⁴ Правила 89. и 90. Европских правила за санкције и мере које се спроводе у заједници.

Измена и допуна правила 5. Европских правила односи се на трајање санкције или мере која се извршава у заједници. Наиме, измењеним правилом предвиђа се могућност трајања санкције и мере без одређивања трајања у тренутку доношења одлуке, из посебних разлога. По правилу ниједна санкција или мера која се извршава у заједници не би смела бити неограниченог трајања. Међутим, у изузетним случајевима, санкција или мера неодређеног трајања може се изрицати према учиниоцима који, због тежине претходног или новог кривичног дела и посебних личних карактеристика, представљају сталну и непосредну опасност по живот и здравље људи и сигурност заједнице. Законским одредбама треба предвидети могућност преиспитивања даљег трајања изречене санкције или мере од стране органа надлежног за извршење.³⁹⁵

Додатак II Препоруке „Принципи за подстицање ефикасније и шире примене санкција и мера које се спроводе у заједници“ предвиђа у првом делу под називом „Законодавство“, за разлику од основног текста Европских права, да законским одредбама треба прописати довољан број разноврсних санкција и мера, и наводи примере: 1. алтернативе мери притвора, као што је захтев да учинилац борави на тачно одређеној адреси, под надзором и помоћи од стране установе коју одреди правосудни орган; 2. условна осуда, као самостална кривична санкција изречена без утврђене казне затвора; 3. рад у јавном интересу; 4. компензација и репарација за жртву кривичног дела, медијација између жртве и учиниоца кривичног дела; 5. налози којима се налаже третман учиниоца који злоупотребљавају алкохолна пића или опојне дроге, као и учиниоца са психичким сметњама које су у вези са криминалним понашањем; 6. интерзиван надзор одређених категорија учинилаца кривичних дела; 7. ограничење слободе кретања, нпр. налог о ограничењу или електронски надзор изречен у складу са правилима 23. и 55. Европских правила; 8. условни отпуст уз надзор након отпуштања.³⁹⁶

³⁹⁵ Додатак I Препоруке број Р(2000)22 о унапређењу примене Европских правила о санкцијама и мера које се спроводе у заједници, измена и допуна правила 5.

³⁹⁶ Додатак II, правило 1. Препоруке број Р(2000)22. У циљу промовисања примене алтернативних кривичних санкција и мера законодавцима се препоручује да, посебно у случајевима доношења нових закона, размотре могућност да уместо казне затвора код одређених кривичних дела буде прописана одређена алтернативна санкција или мера, као и да преиспитају и измене законске одредбе којима се онемогућава примена ових санкција и мера према учиниоцима тежих кривичних дела или повратницима. Законским одредбама треба прописати примену алтернативних кривичних санкција и мера пробног карактера, које се морају примењивати у складу са Европским правилима а чија се примена мора пажљиво пратити и евалуирати. Свако експериментисање са овим санкцијама и мерама мора бити у складу са етичким стандардима успостављеним у међународној заједници. Правила 2. до 5.

Други део под називом „Пракса изрицања казни“ указује да у системима у којима уставни принципи и законска традиција дозвољавају треба установити или преиспитати основе кажњавања у циљу да се уместо казне затвора шире примењују алтернативне кривичне санкције и обезбеди накнада за жртве кривичних дела. Правосудни органи морају бити укључени у процес формулисања и преиспитивања политике и праксе примене алтернативних кривичних санкција и мера како би се обезбедило шире разумевање њихове природе у оквиру кривичног правосуђа. Посебну пажњу треба посветити прописивању олакшавајућих околности које би омогућиле правосудним органима да уместо казне затвора изричу санкције и мере које се спроводе у заједници.³⁹⁷

Трећи део „Основни услови за ефикаснију примену алтернативних кривичних санкција и мера“, предвиђа успостављање одговарајућих органа надлежних за извршење санкција и мера, обезбеђивање неопходних средстава за рад и унапређење квалитета рада тих органа на начин који ће омогућити стварање уверења код правосудних органа о корисности примене ових санкција и мера, уз истовремено осигурање безбедности заједнице и побољшање личних и социјалних ситуација учиниоца кривичног дела. Особље у органу надлежном за извршење мора бити професионално и стручно оспособљено и обучавано, у складу са Препоруком број Р(97)12, уколико се жели остварити сврха прописивања алтернативних кривичних санкција и мера.³⁹⁸

Четврти део “Унапређивање кредибилитета алтернативних кривичних санкција и мера” предвиђа, као прво, да треба обезбедити достављање Европских правила о санкцијама и мерама које се спроводе у заједници најширем могућем кругу заинтересованих институција и појединаца. Потребно је редовно обавештавање политичких представника, руководиоца надлежних органа и најшире јавности о економским и друштвеним предностима смањења обима

³⁹⁷ Правила од 6. до 8. Додатка II Препоруке број Р(2000)22.

³⁹⁸ Рад овог органа мора бити заснован на утврђеном програмском акту који предвиђа функције, сврху и основне вредности, регулише питања права и обавеза окривљеног и спровођења активности у циљу успешне социјалне реинтеграције, питања легитимних интереса жртве, одговорности за безбедност заједнице, сарадње са затворском администрацијом, другим органима, као и организацијама и појединцима из заједнице који учествују у поступку извршења. Акт мора да садржи план који би био сачињен на начин да омогући подизање свести организација и појединаца укључених у поступак извршења алтернативних кривичних санкција и мера о важности рада на остварењу заједничких циљева, као и међусобног разумевања метода рада. Поново мора бити размотрено питање законских одредаба које се односе на стални и независни надзор над радом органа надлежног за извршење од стране лица са потребним искуством, у складу са Европским правилима. Правила од 9. до 13. Додатка II Препоруке број Р(2000)22.

примене казне затвора, као и шире примене алтернативних кривичних санкција и мера.³⁹⁹

Пети део “Успостављање делотворних програма и интервенција (третмана којима се утиче на промену понашања окривљеног)” указује да треба успоставити критеријуме делотворности програма и интервенција, у циљу максимизирања резултата, кроз однос између трошкова и користи која се остварује њиховом применом, али и утврдити стандарде и показатеље ефикасности програма. Садржај програма и третмана треба сачинити у складу са резултатима истраживања које је спроведено од стране посебно обучавањег особља. Програме и третмане за социјалну реинтеграцију окривљеног треба да карактерише примена разноврсних метода. Приликом одређивања садржаја програма и третмана, у контексту примене алтернативних кривичних санкција и мера, посебну пажњу треба посветити утицају на окривљеног који се односе на: основне вештине (нпр. описмењавање и савладавање основних рачунских операција, способност решавања општих проблема, сагледавање личних и породичних односа, просоцијално понашање); образовање или могућност запослења; евентуалној зависности од опојних дрога, алкохолних пића или лекова; и социјално прилагођавање оријентисано ка локалној заједници. Прецизни критеријуми морају бити утврђени приликом одређивања врсте програма или третмана према окривљеном, као што су способност реаговања на третман, претпостављена опасност окривљеног по безбедност заједнице и особља које спроводи третман, лични и социјални фактори који су у вези са вероватноћом поновног вршења кривичних дела.⁴⁰⁰

³⁹⁹ Комуникација са јавношћу правосудних и органа надлежних за спровођење треба да обухвати редовне дискусије о практичним аспектима препоручивања и имплементирања алтернативних кривичних санкција и мера. Како је социјална реинтеграција учиниоца једна од сврха примене ових санкција и мера, органи надлежни за извршење морају да активно сарађују са локалном заједницом, нпр. кроз учешће појединаца из заједнице у надзору учиниоца или сарадњи у програмима сузбијања локалног криминалитета. Увођење нових алтернативних кривичних санкција и мера у законодавство и праксу морало би бити праћено информативним кампањама са циљем придобијања подршке шире јавности за њихову примену. Правила од 14. до 18. Додатка II Препоруке број Р(2000)22.

⁴⁰⁰ С тим у вези, потребно је дефинисати поуздане инструменте (индикаторе) за утврђивање критеријума за различите врсте програма и третмана и њихову примену, док информације о установљеним процедурама морају бити доступне свих заинтересованим органима или појединцима. Потребно је посветити посебну пажњу развоју програма и третмана према учиниоцима код којих постоји опасност од вршења тежих кривичних дела. Истраживања су показала да би програми и третмани требало да наручито обухвате когнитивно-бихевиоралне методе, нпр. учење учиниоца да сагледа последице свог криминалног понашања, јачање самосвести и самоконтроле, препознавање и избегавање ситуација које претходе извршењу

Последњи део “Истраживања примене алтернативних кривичних санкција и мера” указује да треба обезбедити довољно средстава за истраживања којима се прати и врши евалуација успешности примењених програма и третмана коришћених приликом извршења санкција и мера. Истраживања би требало организовати тако да могу да препознају факторе који утичу на учиниоца да се одупре поновном вршењу кривичних дела и оних који делују супротно. Истраживања о ефектима примене алтернативних кривичних санкција и мера не би смела да буду ограничена само на евидентирање судских осуда након вршења надзора над учиниоцем, већ би требало да користе друге критеријуме. Истраживања треба да истраже, нпр. учесталост и специфичну тежину нових кривичних дела заједно са личним и социјалним показатељима прилагођавања учиниоца у заједницу, као и његове ставове о примени конкретне алтернативне кривичне санкције или мере. Истраживања би у највећој могућој мери морала да представе поређења успешности различитих програма који су спроведени. Статистичке методе треба применити како би се на стандардизован начин приказивали степен примене алтернативних кривичних санкција и мера и њихов исход. Потребно је обавити периодичне квантитативне и квалитативне процене оцена обима посла и различитих задатака особља у поступку извршења алтернативних кривичних санкција и мера у циљу постизања вишег нивоа делотворности, моралности и менталног здравља особља.⁴⁰¹

2.2. Пробациона правила Савета Европе

Комитет министара Савета Европе усвојио је Препоруку број Р(2010)1 о пробационим правилима,⁴⁰² указујући у тексту да је циљ Савета Европе постизање већег јединства између држава чланица, посебно кроз хармонизацију закона у питањима о зајединичког интереса, а да је циљ пробације да допринесе правичности кривичноправних система и заштити друштва кроз спречавање и смањење понављања вршења кривичних дела. Пробационе агенције су, наглашава се, међу кључним у оквиру кривичноправних система и њихова активност има

кривичног дела и обезбеђивање могућности увежбавања просоцијалног понашања. Правила од 19. до 23. Додатка II Препоруке број Р(2000)22.

⁴⁰¹ Правила од 19. до 23. Додатка II Препоруке број Р(2000)22.

⁴⁰² Усвојена 20. јануара 2010. године, на 1075 састанку заменика министара.

непосредног утицаја на смањење затворске популације. Позивајући се на све релеватне међународноправне акте у области примене алтернативних кривичних санкција и мера, препоручује се државама чланицама да у својим законодавствима, политици и пракси буду руковођени Провационим правилима који чине додатак Препоруке, као и да она буду достављена што ширем кругу заинтересованих, посебно правосудним органима, пробационим службама, затворској администрацији, медијима и општој јавности.

У првом делу Пробационих правила под називом „Обим, примена, дефиниције и основни принципи“ указује се да Правила представљају смернице за правилно функционисање агенција за пробацију (пробационих служби), али и других органа, невладиних или комерцијалних организација у оквиру вршења послова који су њима регулисана. Правила се не могу тумачити на начин да искључује примену било ког релевантног међународног инструмента заштите људских права, нити стандарде поступања са учиниоцима кривичних дела (преступницима). Пробациона правила се примењују заједно са Европским правилима о санкцијама и мерама које се спроводе у заједници, као и другим релевантим документима Савета Европе у овој области. Поред основних смерница, у овом делу представљене су дефиниције појмова пробација, агенције за пробацију, санкције и мере које се спроводе у заједници и накнадне помоћи и подршке.⁴⁰³

У првом делу представљени су основни принципи функционисања и рада пробационих служби. Сврха пробационих агенција (служби) је да се смањи број кривичних дела извршених у поврату, успоставе позитивни односи са учиниоцима кривичних дела кроз надзор (укључујући и контролу, уколико је неопходна),

⁴⁰³ Термин пробација се односи на примену санкција и мера које се спроводе у заједници, које су прописане законом и које се изричу учиниоцу кривичног дела. Пробација укључује низ различитих активности и интервенција (третмана), у које спадају и надзор, усмеравање и помоћ, примењених у циљу социјалне интеграције учиниоца кривичног дела, као и доприноса сигурности заједнице. Агенција за пробацију представља орган основан на основу закона да обавља поменуте задатке и обавезе. У зависности од националног правног система, агенције за пробацију могу бити надлежне и за: пружање информација и давање савета правосудним или другим надлежним органима који доносе одлуке; пружање подршке и усмеравање учинилаца за време док су лишени слободе у циљу њиховог припремања за отпуштање и реинтеграцију у заједницу; праћење и помоћ лицима која су превремено отпуштена са издржавања казне; интервенције и програме ресторативне правде; као и пружање помоћи жртвама кривичних дела. Под термином накнадна помоћ и подршка (*aftercare*) подразумева процес реинтеграције осуђеног у заједницу на конструктиван, планирани и надгледани начин, који се спроводе на добровољној основи и након отпуштања са издржавања казне затвора. Термин санкције и мере које се спроводе у заједници смо представили у делу који се односи на одређивање појма алтернатива казни затвора.

усмеравање, пружање помоћи и у циљу њихове социјалне интеграције. На тај начин пробација доприноси сигурности (безбедности) у заједници и правичнијем кривичном правосуђу.

Пробационе агенције морају поштовати људска права учиниоца. Све интервенције (третмане) треба предузимати уз поштовање људског достојанства, здравља, сигурности и добробити учиниоца. У свим случајевима када се пробационе агенције баве питањима која се односе на жртве кривичних дела, оне морају поштовати права жртава и њихове потребе. Пробационе агенције морају у потпуности узети у обзир индивидуалне карактеристике, околности и потребе учиниоца кривичног дела, како би се омогућило праведно и правично поступање у сваком појединачном предмету. Интервенције пробационих служби морају се спроводити без дискриминације по било ком основу као што су пол, раса, боја коже, језик, религија, инвалидитет, сексуална оријентација, политичко или друго мишљење, национално или социјално порекло, повезаност са мањинском етничком групом, имовинско стање, рођења или другог статуса. Пробационе службе приликом извршења било које санкције или мере не могу наметнути више оптерећења или ограничења права окривљеног од оних која су утврђена одлуком суда или другог надлежног органа, а које се сматрају оправданим, у сваком појединачном случају, имајући у виду тежину извршеног кривичног дела и правилно процењени ризик од поновног вршења кривичних дела.⁴⁰⁴

⁴⁰⁴ Пробационе агенције морају, колико год је то могуће, тражити сагласност и сарадњу учиниоца лица (која су унапред информисана) о интервенцијама које ће се према њима предузимати. Свака интервенција која претходи коначном утврђивању кривице окривљеног захтева његову сагласност, која не утиче на претпоставку невиности. Пробационе агенције, њихове надлежности и одговорности, као и односи са другим јавним органима и телима, морају бити уређени националним законодавством. Послови пробације морају остати под одговорношћу јавне власти, чак и када их обављају друге службе или волонтери. Пробационим агенцијама мора бити утврђен одговарајући положај, препознатљивост и обезбеђена адекватна средства за рад. Органи који доносе одлуке користиће, када је то прикладно, професионалне савете пробационих агенција и пратити њихове активности у циљу смањивања рецидивизма и шире примене алтернатива лишавању слободе. Пробационе агенције оствариће партнерски однос са другим јавним и приватним организацијама и локалним заједницама у циљу социјалне интеграције учинилаца. Координисан и комплементаран међу-агенцијски и интердисциплинарни рад је неопходан како би се уважиле често сложене потребе учиниоца лица, али и побољшала сигурност у заједници. Све активности и интервенције које предузимају пробационе агенције морају бити у складу са највишим националним и међународним етичким и професионалним стандардима. Успоставиће се доступни, непристрасни и делотворни поступци по жалбама (притужбама) који се односе на пробацијску праксу. Пробационе агенције ће бити предмет редовних владиних инспекција и надзора независних органа (организација). Потребно је да надлежни органи повећају делотворност пробационог рада подстицањем истраживања, која ће се користити за усмеравање пробационе политике и праксе. Надлежни органи и пробационе агенције ће информисати медије и јавност о раду пробационих агенција у циљу подстицања бољег разумевања њихове улоге и важности за друштво. Пробациона правила “Основни принципи”, правила 1. до 17. Слично, видети и: Ђ.

Други део Пробационих правила односи се на организацију пробационих агенција и особље ових агенција. У делу који се односи на организацију предвиђено је да структура, статус и средстава пробационих агенција морају да одговарају обиму послова и одговорности који су им поверени и који одражавају значај јавних послова које спроводе. Независно од тога да ли пробационе послове обављају јавне или приватне организације, агенције морају да раде у складу са инструкцијама и правилима које одређују надлежни органи. Било која приватна агенција која обавља пробационе послове према окривљеном мора бити одобрена од стране надлежног органа, у складу са националним законодавством.

Када је у питању особље надлежно за спровођење санкција и мера које се спроводе у заједници, Пробациона правила предвиђају да агенција поступа на начин да придобије поверење правосудних органа и цивилног друштва кроз статус и рад особља, а да надлежни органи настоје да олакшају постизање тог циља обезбеђивањем одговарајућих средстава за рад, пажљивим одабиром и запошљавањем особља, адекватном накнадом и добрим управљањем. Особље ће бити одабрано на основу унапред одређених критеријума који ће истицати интегритет, хуманост, професионалне способности и личну подобност за обављање сложених послова.⁴⁰⁵

Трећи део Пробационих правила посвећен је односима са државним органима и другим организацијама, правосудним органима, сарадњи са цивилним сектором, партнерству у реализацији послова, извештајима и повратним информацијама на којима раде, као и значају одредаба које се односе на заштиту података, размени информација и професионалној поверљивости у поступку сарадње.

У четвртом делу под називом „Пробациони послови“ предвиђена су правила која се односе на извешаје које сачињава пробациона агенција, рад у

Игњатовић, Извршење ванзаводских кривичних санкција и мера: међународни извори, *Казнена реакција у Србији*, III део, Београд, 2013, стр. 27-28.

⁴⁰⁵ Особље ће имати приступ образовању и обучавању у складу са њиховим пословима и професионалном одговорношћу, док иницијална обука мора бити обезбеђена за све запослене и њоме се омогућава унапређивање релевантних вештина, знања и вредности. Током каријере особље мора унапређивати своја знања и професионалне способности, посебно обучавано и оспособљено за доношење дискреционих одлука у складу са законом, етиком, политиком организације, најновијих методолошких стандарда и кодекса понашања. Остала правила која се односе на особље предвиђају посебну обуку за рад са посебним категоријама учинилаца кривичних дела али и са жртвама, имајући у виду њихову вулнерабилност и специфичне потребе, о бројности и ефикасности рада особља, питањима управе (управљања), односима са другим органима, накнадама за рад особља и бенефицијама. Пробациона правила „Организација и особље“ правила 18. до 34.

јавном интересу, надзор, електронски надзор, реинтеграцију учиниоца у заједницу, накнадну заштиту и помоћ, рад са породицом окривљеног и рад са страним држављанима и домаћим држављанима осуђеним у иностранству. У зависности од националних законодавства, агенције за пробацију могу припремати извештаје о учиниоцима кривичних дела у циљу помоћи правосудним телима да донесу одлуку о њиховом кривичном гоњењу или о томе које би кривичне санкције или мере биле одговарајуће у конкретном случају. У таквим случајевима пробациона агенција остварује редовну комуницију са правосудним телима везаним за околности у којима такав извештај може бити користан. Овакви извештаји се морају базирати на јасно утврђеним информацијама које треба, колико год је то могуће, потврђивати и допуњавати у току самог поступка. Учиниоцима ће бити омогућена прилика да се укључе у припремање извештаја и да изнесу своје мишљење које ће бити наведено у извештају, када је то могуће. Садржина извештаја ће бити саопштена окривљеном или његовом правном заступнику.⁴⁰⁶

Национални правни системи могу предвидети да пробационе агенције припремају саветодавне извештаје за потребе надлежних органа који су значајни за доношење одлука и који укључују мишљења о: изводљивности отпуштања окривљеног у заједницу; посебним условима који могу бити утврђени у одлуци о отпуштању окривљеног; и интервенцији која је потребна за припремање окривљеног за отпуштање. Као и у претходном делу, предвиђено је да ће се, када је то оправдано, омогућити окривљеном да буде укључен у припремање извештаја и да изнесе своје мишљење које може бити назначено у извештају, као и да ће се о садржини упознати учиниоци или његов правни заступник.⁴⁰⁷

У делу под називом „Рад у јавном интересу“ правилима је дефинисан рад у јавном интересу као санкција или мера која од стране пробационе агенције укључује организацију и надзор неплаћеног рада корисног за заједницу, која представља стварну или симболичну надокнаду за штету коју је проузроковао учинилац кривичног дела. Рад у јавном интересу не сме бити стигматизирајуће природе, а пробационе агенције ће настојати да врше одабир и корисне радне задатке који подржавају развој вештина окривљеног лица и његово укључивање у

⁴⁰⁶ Пробациона правила 42. до 44.

⁴⁰⁷ Пробациона правила 45. и 46.

заједницу. Рад у јавном интересу не сме бити коришћен за стицање профита за пробационе агенције ни особље, нити за остваривање комерцијалног профита.⁴⁰⁸

У складу са националним законодавством, пробационе агенције могу предузимати мере надзора пре, за време или након суђења: за време док је учинилац пуштен из притвора да се брани са слободе, ослобођен уз јемство, код условног одлагања кривичног гоњења, условне осуде, одлагања извршења изречене казне или превременог отпуштања. Како би се осигурала успешност примене, надзор мора узети у обзир разноврсност учиниоца и њихове посебне потребе.⁴⁰⁹

Једно од Пробационих правила посвећено је односу према породици учиниоца. Наиме, предвиђено је да када се сматра оправданим, и у складу са националним законодавством, пробационе агенције могу директно или у сарадњи са партнерским агенцијама понудити подршку, савете или обавештења породицама учинилаца кривичних дела.

Међу пробационим пословима наведена су и правила која се односе на примену електронског надзора. Њихова суштина је уврђивање модалитета електронског надзора као и истовремено имплементирање других активности, програма или помоћи окривљеном. Примену електронског надзора, као дела пробационог надгледања, треба комбиновати са интервенцијама које су намењене успешној реинтеграцији учиниоца и као подршка уздржавању од понављања вршења кривичних дела. Интензитет технолошког надзирања окривљеног биће одређен, у сваком појединачном случају, на основу тежине извршеног кривичног дела и ризика по безбедност заједнице.⁴¹⁰

Правила која се односе на социјалну реинтеграцију учинилаца кривичних дела и активности пробационих агенција указују на суштински значај повезивања

⁴⁰⁸ У одабиру прикладних задатака, пробационе агенције ће узимати у обзир сигурност у заједници и непосредних интереса корисника радова. Мере здравствене заштите и безбедности на раду морају на одговарајући начин заштити окривљене којима је изречена ова санкција или мера, оне не смеју бити мање од оних које важе за остале раднике. Пробационе агенције ће развити шеме рада у јавном интересу које обухватају широк спектар задатака који одговарају различитим вештинама и потребама учиниоца лица. Потребно је омогућити обављање одговарајућих послова у складу са потребама жена, особа са инвалидитетом, млађих и старијих учинилаца кривичних дела. Учиниоци ће бити консултовани о врсти и садржају послова које треба да обављају. „Пробациони послови - Рад у јавном интересу“, правила 47. до 52.

⁴⁰⁹ Надзор се не сме ограничити само на контролу, већ и као средство да се учиниоци саветују, мотивишу или да им се пружи помоћ. Надзор треба комбиновати са другим интервенцијама, које спроводи пробациона или друге агенције, као што су обучавање, развој вештина, омогућавања запошљавања или било који други облик третмана. „Пробациони послови - Мере надзора“, правила 53. до 55.

⁴¹⁰ „Пробациони послови - Електронски надзор“, правила 57. и 58.

са учиниоцем док се налази у казненој установи и одржати континуитет у пружању помоћи након отпуштања са издржавања. У случајевима када су пробационе агенције одговорне за надзор над учиниоцем кривичног дела након отпуштања са издржавања казне, потребно је да успоставе сарадњу са затворским властима, учиниоцима, њиховим породицама и локалном заједницом, како би се припремили за њихово пуштање на слободу и реинтеграцију у друштво. Потребно је да пробациона агенција успостави контакт са надлежним службама у казним заводима како би се подржала социјална и професионална интеграција учинилаца по отпуштању са издржавања.⁴¹¹

У оквиру пробационих послова предвиђена је могућност и да се након испуњавања утврђених обавеза од стране учинилаца настави са пружањем подршке и помоћи на добровољној основи. Правилем 62. предвиђено је да када учиниоци кривичних дела и након отпуштања испуне све установљене обавезе пробационе агенције могу понудити, уколико је прописано националним законодавством, да пружају накнадну подршку на добровољној основи, како би им помогли да наставе живот уз поштовање закона.⁴¹²

Пети део Пробационих правила носи назив „Поступак надзора“ садржи правила која се односе на процену учиниоца кривичног дела,⁴¹³ планирање,⁴¹⁴

⁴¹¹ Пробационим агенцијама биће омогућен потребан приступ затвореницима како би помогли у припремању осуђених за отпуштање са издржавања казне и планирању њихове реинтеграције, а са циљем да се осигура континуитет у пружању подршке изграђен конструктивним радом започетим у установи. Након превременог отпуштања са издржавања казне вршење надзора има за циљ и да помогне учиниоцу да оствари своје реинтеграционе потребе, као што су запошљавање, смештај, образовање али и да осигура да поступање лица буде у складу са условима отпуста, у циљу смањења ризика од поновног вршења кривичних дела и изазивања знатне штете. “Пробациони послови - Реинтеграција“ правила 59. до 61.

⁴¹² Посебним правилима издвојене су активности пробационих агенција које се спроводе према учиниоцима кривичних дела који су страни држављани, као и домаћим држављанима осуђеним пред иностраним судовима. Пробационе агенције ће омогућити доступност својих активности учиниоцима који су страни држављани, нарочито у погледу надзора у заједници и социјалне реинтеграције. Уколико дође до преноса пробационих интервенција у односу на стране држављане, они морају бити обавештени о својим правима приликом спровођења активности. У мери у којој је то изводљиво, треба успоставити и одржавати континуирану и непосредну сарадњу са пробационим агенцијама у државама порекла учинилаца у циљу склапања неопходних споразума у области надзора и њиховом повратку у матичне државе. Пробационе агенције имају за циљ да уз сагласност надлежних органа успоставе сталан контакт и пруже подршку својим држављанима осуђеним пред иностраним судовима (случајеви са којим су упознати), као и да их подстичу да користе активности релевантних агенција које могу пружити подршку њиховом повратку у земљу. “Пробациони послови – Рад са учиниоцима који су страни држављани и домаћим држављанима осуђеним у иностранству“ правила 63. до 65.

⁴¹³ Пре и након надзора, када је то потребно, спроводи се систематска процена појединачног случаја, укључујући ризике, позитивне факторе и потребе учиниоца, интервенције за сагледавање потреба и реакција на њих; да је потребан активни допринос учиниоца доношењу процене, што укључује уважавање његових ставова и аспирација, као и његове личне напоре и одговорност за избегавање поновног вршења кривичних дела; да учинилац мора бити свестан поступка процене и

интервенције,⁴¹⁵ евалуацију,⁴¹⁶ спровођење и испуњавање обавеза, вођење евиденција, обавештавање и тајност података о личности.⁴¹⁷

Шести део садржи правила о активностима пробационих агенција у раду са жртвама кривичних дела, примени програма ресторативне правде и превенцији

у познат са резултатима процењивања; да је процењивање трајан процес чија се тачност и релевантност периодично проверава; да је процењивање препоручено: код одређивања санкције или мере или кад се разматра диверзија поступка, на почетку процеса надзора, кад дође до значајних промена у животу учиниоца, када се разматра промена природе или модалитета надзора, на крају спровођења надзора; особље ће бити обучавано у складу са прописаним правилима; да када постоје национални системи инструмената за процену, особље ће бити обучавано да разуме потенцијалне вредности и ограничења и да их користи приликом доношења професионалних одлука. „Поступак надзора – Процена учиниоца“ правила 66. до 71.

⁴¹⁴ У правилима је предвиђено да ће се планирати поступак примене санкција и мера од стране надлежних органа и да ће план бити унет у персонални досије учиниоца; да ће план бити договоран и, у могућој мери, усаглашен са учиниоцем, базиран на иницијалним и каснијим интервенцијама; да ће у случајевима поновне процене учиниоца, поново ће бити размотрен усвојени план. „Поступак надзора – Планирање“ правила 72. до 75.

⁴¹⁵ Циљ интервенција је рехабилитација учиниоца и одвраћање од поновног вршења кривичних дела, па је потребно да оне буду конструктивне и сразмерне изреченој санкцији или мери. Пробационе агенције треба да користе различите методе засноване на интердисциплинарном приступу и сазнањима из релевантних истраживања. Учиниоца мора бити унапред и потпуно упознат са предложеном интервенцијом, уз улагање напора да активно учествује у њиховој реализацији. У припремању интервенција пробационе агенције позвати на сарадњу друге агенције за подршку. Без обзира на број лица ангажованих у раду са учиниоцем у сваком предмету мора знати ко је одговоран да процени, елаборира и координира општи план рада, осигура контакт са учиниоцем и прати поштовање утврђених услова - посебно уколико се спроводи више интервенција или учествује више агенција. „Поступак надзора – Интервенције“ правила 76. до 80.

⁴¹⁶ Напредак учиниоца мора оцењивати (евалуирати) у редовним интервалима и да тај процес има утицаја на утврђени план рада током преосталог периода трајања надзора (оцењивање се уноси у персонални досије и може утицати на наредне извештаје надлежног тела). Евалуација укључује оцену како је радни план утврђен, спроведен и да ли је произвео очекиване резултате, на основу чега пробациона агенција може да предложи, када је то оправдано, измену или завршетак надзора. Мишљење учиниоца о примени надзора обухваћено у оцењивању. На крају надзора ће се спровести коначно оцењивање, о коме ће учиниоца бити обавештен. Оцена остаје у персоналном досијеу и да се на њу могу позивати у будућности. „Поступак надзора – Евалуација“ правила 81. до 84.

⁴¹⁷ Рад пробационих агенција биће усмерен да обезбеди активну сарадњу учиниоца приликом надзора и испуњавања других услова, а у остваривању сарадње неће искључиво се ослањати на претње санкцијама; Учиниоци морају бити свесни шта се од њих тражи, али и дужности и одговорности професионалног особља, као и санкција за неиспуњавање обавеза; Уколико дође до непридржавања услова особље мора да делује активно и без одлагања, одговарајући на начин који узима у обзир околности због којих је дошло до непридржавања. Пробационе агенције воде, у прописаној форми, тачне и ажуриране евиденције о раду које, уобичајено, садрже личне податке о лицу према којем се примењује санкција или мера, о контактима са агенцијом и пословима који су предузети, процене, планове, интервенције и оцене. У односу на евиденције примењују се национални прописи везани за поверљивост и чување тајности података, као и да се поверљиви подаци могу доставити другим органима на основу стриктних процедура и за тачно одређену сврху. Подаци из евиденција су важни за утврђивање одговорности и морају бити редовно проверавани и доступни на захтев инспекција или код обављања надзора; Пробационе агенције морају бити спремне да доставе правосудним или другим органима обавештења о извршеним пословима, напретку учиниоца и придржавању учиниоца утврђених услова извршења; Учиниоци имају приступ подацима из персоналног досијеа, у складу са националним законима и уколико се тиме не нарушава право на приватност трећих лица, као и право да оспоравају садржај досијеа. „Поступак надзора – „Спровођење и испуњавање обавеза“ и „Вођење евиденција, обавештавање и тајност података о личности“ правила 85. до 92.

криминалитета,⁴¹⁸ седми део је посвећен правилима која се односе на поступке по жалби, инспекцији и надзору,⁴¹⁹ док последњи, осми, део садржи правила о истраживањима, евалуацији, сарадњи са медијима и јавношћу.⁴²⁰

⁴¹⁸ Пробационе агенције, у случајевима када имају надлежност, пружају помоћ жртвама у суочавању са последицама кривичних дела потпуно узимајући у обзир различитости њихових потреба, а када је у том циљу потребно повезују се и са службама које се баве пружањем помоћи жртвама. Пробационе агенције остварују контакте са жртвама кривичних дела и траже њихово мишљење, жртве морају касније бити обавештене да се одлука о кажњавању доноси уважавајући мноштво фактора, а не само штете причињене појединачној жртви; Кад пробационе агенције не раде у директном контакту са жртвама, интервенције морају поштовати њихова права и потребе и утицати на свест учиниоца о штети причињеној жртви и одговорности за њу. Када су пробационе агенције укључене у програме ресторативне правде, права и обавезе учинилаца, жртава и заједнице морају бити јасно одређени и представљени, особље обучавано, а циљеви специфичних интервенција исправљање „оног лошег што је произвело извршење кривичног дела“; Када је предвиђено националним законодавством, стручност и искуство пробационих агенција могу бити искоришћени за развој стратегија за смањење криминалитета, које може да укључи заједничке интервенције или партнерства. Шести део „Остали послови пробационих агенција – рад са жртвама, програми ресторативне правде и превенција криминалитета“ правила 93. до 98.

⁴¹⁹ Правилима је предвиђено да ће се националним законима прописати јасни, доступни и делотворни (правични и непристрасни) поступци за испитивање и одговоре на приговоре везане за пробациону праксу, а да ће подносилац бити правовремено обавештен у резултатима истраге. Пробационе агенције морају да осигурају постојање поузданих система за надзор над радом, унапређивање праксе и испуњавање прописаних стандарда, и истовремено су одговорне надлежним органима и њихов рад предмет редовних владиних инспекција и независног надзора уз обавезу пуне сарадње приликом контрола. Резултати надзора независних тела биће доступни јавности. Седми део, „Поступак по притужби, инспекције и надзор“ правила 99. до 103.

⁴²⁰ Политика и пракса пробације морају бити засноване на чињеницама. Органи власти морају да обезбеде средства неопходна за истраживања и евалуацију. Промена постојећих законских решења, политике и праксе пробације морају бити засновани на научним сазнањима и истраживањима обављаним у складу са међународно признатим стандардима. Медији и јавност морају бити редовно обавештавани о раду пробационих агенција, сврси и резултатима рада, како би се боље разумела важност рада агенција и њихова улога у друштву; Надлежни органи се подстичу да објављују редовне извештаје о развоју на овом пољу. Извештаји о политици и пракси на пољу пробације морају бити доступни другим службама, корисницима услуга и јавности, националној и међународној, у циљу промовисања и унапређивања пробационих стандарда и праксе. Осми део „Истраживања, евалуација, сарадња са медијима и јавношћу“ правила 103. до 108.

ГЛАВА ПЕТА

НОВЕ АЛТЕРНАТИВНЕ КАЗНЕ: КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ У КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

1. Новелирање српског кривичног законодавства

Кривично законодавство Републике Србије је 2006. године, након ступања на снагу новог Кривичног законика,⁴²¹ сврстано се у ред савремених кривичних законодавстава која у систему кривичних санкција поред казни, мера упозорења, мера безбедности и васпитних мера, предвиђају и посебне кривичне санкције са умањеном пунитивном компонентом - нове алтернативне кривичне санкције.

Усвајањем и ступањем на снагу Закона о извршењу кривичних санкција⁴²² и прописивањем поступка извршења ових кривичних санкција, а у наредним годинама и доношењем неопходних подзаконских аката којима се ближе уређује извршење, створене су и нормативне и организационе претпоставке за примену нових алтернативних кривичних санкција.

У исто време ступио је на снагу Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица којим је по први пут у нашој правној традицији кривичноправни положај малолетника регулисан посебним законом.⁴²³ Овим законом су предвиђене значајне новине увођењем посебних обавеза у оквиру мера упозорења и усмеравања, али и предвиђањем новог института, васпитних налога, чијом применом се може одложити кривично гоњење или обуставити започети кривични поступак према малолетном лицу. Поменуте врсте мера проширују дискурс другачијег, непунитивног, приступа овој категорији учинилаца кривичних дела, у оквиру посебног малолетничког кривичног правосуђа.

Промене и у кривичнопроцесном законодавству, почев од 2001. године и усвајања Законика о кривичном поступку,⁴²⁴ отвориле су нове могућности за примену алтернативних мера, пре свега, усвајањем одредаба које се односе на

⁴²¹ „Службени гласник Републике Србије“ бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014.

⁴²² „Службени гласник Републике Србије“ бр. 85/2005, 72/2009 и 31/2011.

⁴²³ „Службени гласник Републике Србије“ бр. 85/2005.

⁴²⁴ Законик о кривичном поступку "Службени лист СРЈ", број 70/2001 и 68/2002 и "Службени гласник Републике Србије", број 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005 - др. закон, 49/2007, 20/2009 - др. закон, 72/2009 и 76/2010.

могућност примене начела опортунитета кривичног гођења, односно, одустајања од кривичног гођења и одбацивања кривичне пријаве из разлога правичности. До усвајања важећег Законика о кривичном поступку из 2011. године,⁴²⁵ у кривичнопроцесном законодавству било је и одредаба о посебном поступку посредовања ради постизања поравнања између окривљеног и оштећеног.⁴²⁶ Само помињање неколико основних законских текстова, не указујући на њихове бројне измене и допуне, усвојених у периоду од десет година, показује да су у овом сегменту кривичног законодавства промене биле учестале, неконзистентне и збуњујуће, а став законодавца неразумљив и недоследан.

Након неколико измена Кривичног закона из 2009. и 2012. године, а затим и доношења новог Закона о извршењу кривичних санкција и посебног Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера,⁴²⁷ Република Србија је коначно заокружила законски оквир за примену алтернативних кривичних санкција и мера. Доношењем подзаконских аката коначно је заокружен нормативни, али и организациони оквир, за примену алтернативних кривичних санкција и мера.

Нешто мање турбулентне промене од оних у кривичнопроцесном законодавству пратиле су и одредбе материјалног и извршног кривичног права. О њима ћемо говорити у релеватним деловима овог рада. Међутим, процес измена и допуна закона није завршен. У тренутку израде ове дисертације води се јавна расправа о Нацрту измена и допуна Кривичног законика који, у области кривичних санкција, посебно алтернативних, доноси значајне и очекиване новине. Њима се у потпуности не решавају сва спорна питања која се тичу успостављања ефикасног система примене алтернативних кривичних санкција. И о томе више у наставку.

На крају овог уводног дела који се односи на новелирање српског кривичног законодавства мора се констатовати да настанак и развој система нових алтернативних кривичних санкција и мера у кривичном законодавству Републике Србије обележава прву и почетак друге декаде двадесетпрвог века, што је скоро пола века касније у односу на појаву нових алтернатива казни затвора у савременим кривичноправним системима.

⁴²⁵ "Службени гласник Републике Србије" 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

⁴²⁶ Законик о кривичном поступку „Службени гласник Републике Србије“ бр. 46/2006.

⁴²⁷ „Службени гласник Републике Србије“ бр. 55/2014.

Ипак, увођењем нових санкција и мера проширује се, и унапређује, традиционални систем кривичних санкција и развија нови систем мера, којима се на хуманији и мање пунитиван начин покушава решити проблем неделотворности краткотрајних казни затвора и ублажити негативне последице примене казне затвора по учиниоце кривичног дела, али и друштво у целини.

2. Организациони оквир за примену алтернативних кривичних санкција и мера

Увођење нових алтернативних кривичних санкција и мера у српско кривично законодавство подразумевало је оснивање посебне службе која ће бити надлежна за њихово извршење. У државама које имају успостављену традицију примене алтернативних кривичних санкција и мера извршење је поверено Пробационим службама, као посебном органу који представља део система кривичног правосуђа.

У упоредном праву наилазимо на различите модалитете организације рада служби за пробацију. Они се могу разграничити на основу тога да ли подразумевају искључиву надлежност државног органа или службе у оквиру надлежног министарства, или модел који укључује сарадњу са приватним сектором у поступку извршења алтернативних кривичних санкција и мера.⁴²⁸

С друге стране, службе за пробацију могу бити организоване као орган надлежан за извршење свих алтернативних кривичних санкција и мера које се спроводе пре или за време трајања кривичног поступка, након изрицања кривичних санкција и у поступку након извршења кривичних санкција, или као орган надлежан за извршење једне или више кривичних санкција или мера.⁴²⁹

⁴²⁸ У том контексту, Игњатовић указује да Коментари Европског одбора за проблеме криминалитета (CDPC) који су усвојени уз Пробациона правила Савета Европе, напомињу да су пробациони послови у неким правосудним системима поверени другим агенцијама или телима јавне власти, независним, добротворним или невладиним организацијама. У неке од тих послова могу бити укључене и фирме које послују по комерцијалним правилима. У таквим случајевима, јавне власти морају поседовати снажне и одговарајуће системе надзора над поштовањем правила поступања, будући да оне сносе одговорност за све што се односи на пробацију. Ђ. Игњатовић, Нормативно уређење извршења ванзаводских кривичних санкција у Србији, *Crimen*, број 2, 2013, стр. 146, фуснота 5. Моделе организације пробационих система у неколико европских држава видети у: З. Стевановић, Остваривање идеје о изградњи пробацијског система у Србији, *Ревизија за криминологију и кривично право*, број 3, 2012, стр. 93-94.

⁴²⁹ Видети: М. Маљковић, З. Илић, Рад повереника у Републици Србији – контрола и надзор и/или помоћ и подршка, *Криминал, државна реакција и хармонизација са европским стандардима*, Београд, 2013, стр. 308.

Значај успостављања и ефикасног функционисања пробационих служби, као што смо представили у претходном делу рада, апострофиран је у свим међународним актима који се односе на примену алтернативних кривичних санкција и мера јер је успешност примене алтернатива казни затвора детерминисана организацијом рада и капацитетима пробационих служби.

Иако је од увођења нових алтернативних кривичних санкција у Републици Србији протекла цела декада, активности ка формирању и организовању рада посебне пробационе службе су и даље у току. Ова констатација захтева додатно појашњење.

Наиме, у првом стратешком документу о реформи система извршења кривичних санкција из 2005. године наведено је да „по усвајању нових закона приоритет представља усаглашавање механизма и надлежности када је у питању надзор над извршењем алтернативних санкција“.⁴³⁰ Закон о извршењу кривичних санкција који се примењивао од 1. јануара 2006. године установљава надлежност Одељења за третман и алтернативне санкције при Управи за извршење заводских санкција Министарства правде за извршење казне рада у јавном интересу и условне осуде за заштитним надзором и надлежност повереника, државног службеника овлашћеног за извршење и надзор над извршењем ових кривичних санкција.⁴³¹

Изменама и допунама Кривичног законика из 2009. године у систем кривичних санкција уведена је и казна кућног затвора, као модалитет у извршењу казне затвора у трајању до једне године. Истовремено, изменама и допунама Закона о извршењу кривичних санкција утврђена је надлежност Одељења за третман и алтернативне санкције и повереника за извршење ове санкције.⁴³²

⁴³⁰ Стратегија за реформу система извршења заводских санкција, Београд, 2005, стр. 12.

⁴³¹ Члан 181. став 1. и 4. и члан 186. Закона о извршењу кривичних санкција „Службени гласник Републике Србије“ број 85/2005.

⁴³² Критикујући став законодавца да служба за пробацију (Повереничка служба) и у новом Закону о извршењу ванзаводских санкција и мера из 2014. године буде део Управе за извршење кривичних санкција, Игњатовић истиче да је „очигледно је да је између више могућих решења у погледу организације службе за пробацију... наш законодавац определио за модел по коме је „Поверилачка служба“ део Управе за извршење кривичних санкција и апсолутно потчињена директору Управе. Руководилац те организационе јединице помиње се у ЗИВСМ стидљиво и то први пут тек у члану 27. Статус ове службе био је још гори у Нацрту ЗИВСМ из маја 2013. године, што је критиковано како у нашој литератури тако и од стране експерата Савета Европе који имају искуства са традиционалним тензијама између пенитенцијарног (назваћемо га користећи жаргон „апсацијски“) и сектора за пробацију. Док год постоји доминација ових првих, ванзаводске санкције и мере тешко могу имати значајнију улогу у казненом систему“. Ђ. Игњатовић, *Право извршења кривичних санкција*, Београд, 2014, стр. 201-202.

Имајући у виду поменуте новеле кривичног законодавства, нови стратешки документ из 2010. године упућује на потребу организовања Пробационе службе у Републици Србији. Наиме, у Стратегији за смањење преоптерећености смештајних капацитета у заводима за извршење кривичних санкција, међу краткорочним активностима на организационом плану, наводи се да ће „пробациона служба средњорочно преузети спровођење електронског надзора окривљеног од поверилачке службе“, док се међу „активностима средњорочног карактера у вези са алтернативним санкцијама“, наводи се да ће „повереничка, а касније пробациона служба, између осталог, достављати извештај суду о личности окривљеног, породичним и личним приликама и другим околностима које су од значаја за изрицање алтернативних санкција.“⁴³³

Дакле, основна идеја изнета у Стратегији је да се успостави Повереничка служба, као прелазно организационо решење до оснивања Пробационе службе која би осим извршења алтернативних кривичних санкција и мера имала и надлежност да за потребе суда прикупља податке о личности окривљеног које су од значаја за изрицање ових кривичних санкција или одређивање алтернативних мера. Тиме је утврђен стратешки план за настанак и развој Пробационе службе у Републици Србији.⁴³⁴

Усвајањем новог Законика о кривичном поступку из 2011. године уведене су нове алтернативне мере за обезбеђење присуства окривљеног и несметано вођење кривичног поступка, између осталих и мера кућног притвора, предвиђена је могућност примене електронског надзора приликом условног отпуштања осуђеног лица са издржавања казне и утврђене су посебне обавезе за учиниоца приликом примене начела опортунитета кривичног гоњења, односно прописане су алтернативне мере чија је примена условљена организацијом рада и капацитетом органа надлежног за њихово извршење, тј. поверилачке или пробационе службе.

Иако је новелирањем кривичног законодавства предвиђено више алтернативних кривичних санкција и мера, законодавац се, ипак, није определио за оснивање Пробационе службе и њено издвајање из надлежности Управе за извршење кривичних санкција.

⁴³³ Стратегија за смањење преоптерећености смештајних капацитета у заводима за извршење кривичних санкција у Републици Србији од 2010. до 2015. године „Службени гласник Републике Србије“ број 53/2010, стр. 10.

⁴³⁴ Оправдану критику текста стратешких докумената износи Игњатовић. Видети: Ђ. Игњатовић, Нормативно уређење извршења ванзаводских санкција у Србији, *Crimen*, број 2, 2013, стр. 147-151.

Наиме, Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера из 2014. године остаје при решењу да се извршење алтернативних кривичних санкција и мера спроводи у оквиру посебне организационе јединице при Управи за извршење кривичних санкција, називајући је Поверилачком службом. У оквиру Поверилачке службе образују се поверилачке канцеларије за подручје територијалне надлежности једног или више виших судова чија се месна надлежност одређује према месту пребивалишта, односно боравишта лица укљученог у извршење.⁴³⁵

Закон одређује надлежност Повереничке службе у организовању, спровођењу и праћењу извршења ванзаводских санкција и мера, односно: праћење извршења обавеза према одлуци јавног тужиоца, када се у односу на осумњиченог одлаже кривично гоњење, као и спровођење обавеза по пресуди донетој на основу споразума о признању кривичног дела; праћење извршења мере забране напуштања стана (кућни притвор) и мере забране прилажења, састајања и комуницирања са одређеним лицем; организација, спровођење и праћење извршења казне затвора у просторијама у којима осуђени станује (кућни затвор); организација, спровођење и праћење извршења казне рада у јавном интересу и заштитног надзора код условне осуде; надзор над условно отпуштеним лицем и подршка да лице поштује ограничења која је изрекао суд; саветовање и пружање подршке и помоћи лицу после извршене казне затвора да избегне поновно чињење кривичних дела; и друге послове који су од значаја за обављање послова извршења.⁴³⁶

Повереничка служба је надлежна да води евиденције о извршењу ових кривичних санкција и мера,⁴³⁷ а подаци о лицу према којем се спроводи извршење

⁴³⁵ Члан 3. став 1, 2. и 3. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера „Службени гласник Републике Србије“ број 55/2014. У преостала два става овог члана предвиђа се да „у вршењу послова из своје надлежности поверилачка канцеларија сарађује и размењује податке са државним органима, научним установама, органима локалне заједнице, удружењима и другим институцијама које су од значаја за обављање њихових послова“ и да „поверилачка канцеларија може ради обављања из своје надлежности ангажовати стручњаке, као и друга лица у складу са законом.“ У 2012. години отворено је седам, до 2013. године дванаест, а до краја 2014. године свих планираних двадесет пет повереничких канцеларија. Имајући у виду да на територији Републике Србије функционише двадесет шест виших судова опште надлежности (од којих један на територији Косова и Метохије, у Косовској Митровици), основане су повереничке канцеларије за подручја територијалне надлежности свих виших судова, осим једног.

⁴³⁶ Члан 5. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера.

⁴³⁷ Члан 9. став 1. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера. Осталих шест ставова овог члана предвиђају да се евиденције могу водити ручно (!) и електронски, да се у оквиру евиденција воде матичне књиге и досијеи поступања, да садрже податке о личности и изреченој санкцији, мери или обавези, као и податке од значаја за њихово извршење, о природи података који се уписују у евиденције, као и да упуство о начину вођења евиденција доноси министар надлежан за правосуђе (министар правде!).

представљају наручено осетљиве податке о личности и њихова заштита се врши у складу са законом који уређује заштиту података о личности.⁴³⁸

Послове извршења обавља државни службеник из поверилачке канцеларије – повереник.⁴³⁹ Повереник, према законским овлашћењима, израђује појединачни програм поступања за свако лице према којем се спроводи извршење и то на основу процене личности, личних прилика, здравственог стања, стручних квалификација, процене ризика и потреба лица према коме се спроводи извршење. Програм поступања садржи методе, поступке и рокове за њихово спровођење, носиоце појединих активности и остале податке од значаја за испуњавање сврхе извршења и обавезно садржи преузете обавезе или мере које је одредио надлежни орган. Закон предвиђа да ће лице према којем се спроводи извршење бити упознато са садржином програма поступања и са последицама неизвршења обавеза, да је потребно да га прихвати својим потписом после чега је у обавези да извршава утврђене поступке и мере.⁴⁴⁰

Законом је детаљније прописан поступак извршења свих поменутих кривичних санкција и мера, регулисана су права и обавезе лица према којем се оне примењују, утврђен је начин поступања повереника у односу на поједине санкције или мере, као и посебне обавезе повереника. На основу закона донет је и Правилник о извршењу ванзаводских санкција и мера, којим је прецизније утврђен поступак извршења ванзаводских санкција и мера.⁴⁴¹

Идеја и потреба за оснивањем посебне службе за пробацију која би била организована као посебна служба или орган изван Управе надлежне за извршење

⁴³⁸ Члан 8. став 1. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера. Остала два става овог члана предвиђају да се сви подаци о лицу укљученом у извршење евидентирају и чувају у досијеу поступања, као и да лице има право увида у свој досије поступања, осим у запажања и стручна мишљења Повереника и других стручних лица, као и података који се односе на трећа лица.

⁴³⁹ Члан 6. став 1. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера. “Повереник је према ставу 2. овог члана овлашћен да прикупља податке о лицима према којима се спроводи извршење, да успостави контакт са породицом, да изврши увид у службену документацију надлежних органа и правних лица и да од њих затражи да му се доставе подаци.”

⁴⁴⁰ Члан 10. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера. У овом члану, у ставу 2. законодавац грешком установљава да се програм поступања израђује у сарадњи са осуђеним лицем, а не лицем према којем се спроводи алтернативна кривична санкција или мера, јер лице не мора имати статус осуђеног. Мада, мора се признати да је законодавац прописао, у најмању руку, спорно и атипично решење, којим предвиђа да се обавеза извршења алтернативне санкције и мере установљава након упознавања са њеним садржајем и потписивањем програма поступања, а не након изрицања кривичне санкције од стране суда или одређивање алтернативне мере од стране тужилаштва или суда. Оваква „грешка“ мора бити исправљена приликом новелирања законског текста.

⁴⁴¹ Правилник о извршењу ванзаводских санкција и мера „Службени гласник Републике Србије“ број 30/2015.

ванзаводских санкција и мера и даље остаје преуслов за ефикасније спровођење алтернативних кривичних санкција и мера и делотворније функционисање целокупног система кривичног правосуђа.

Морамо да нагласимо и неколико чињеница које указују са коликом се (не)озбиљношћу десет година након увођења првих алтернатива казни затвора и утврђивања надлежности за њихово спровођење приступа овој проблематици.

Указали смо да је до сада у Републици Србији укупно отворено двадесет пет поверилачких канцеларија, у складу са планом да се отварање свих канцеларија обави до краја 2014. године. Према истраживању и разговорима које смо приликом израде дисертације обавили са представницима Одељења за третман и алтернативне санкције и Поверилачке службе (у ствари, ради само о једној организационој јединици – Одељењу за третман и алтернативне санкције), а подаци се односе на децембар 2015. године, у четири отворене канцеларије нема запослених повереника! Отворене су ради отварања и успуњења планова, или преузетих међународних обавеза Републике Србије, али у њима нема повереника надлежног за спровођење ванзаводских санкција и мера.

Преостала двадесет једна Повереничка канцеларија има укупно запослено двадесет два повереника и неколико запослених из Службе за третман Управе за извршење кривичних санкција који су завршили програм обуке за повереника, и који услед „повећаног обима посла“ помажу у обављању послова повереника. Једино Повереничка канцеларија у Београду има три повереника, канцеларије у Сомбору и Новом Саду имају по два, до све остале повереничке канцеларије имају по једног повереника, или, како смо указали ниједног.

Уколико укажемо да је у 2015. години примљено 2.498 предмета за извршење казне кућног затвора, преко 700 предмета за извршење казне рада у јавном интересу и 262 предмета за извршење кућног притвора, онда се може претпоставити колики је заправо обим послова повереника и какве су реалне могућности да се успешно припреме појединачни програми поступања и прати и надзире извршење изречених алтернативних кривичних санкција и мера.

Докле год не буде основана посебна Пробациона служба, организована на другачијим основама и кадровским капацитетима усклађеним са стандардима предвиђеним у најзначајним међународним документима у овој области, измењеним овлашћењима, правима, обавезама и одговорностима повереника и

целокупне службе, значај алтернативног приступа учиниоцима лакших кривичних дела у Републици Србији остаће само симболичног карактера.

3. Основни разлози увођења алтернативних кривичних санкција и мера у српско кривично законодавство

Српско кривично законодавство је све до новелирања почетком двадесетпрвог века имало карактер традиционалног, посебно у систему кривичних санкција. Основу система кажњавања представљала је казна затвора, прописана, уз ретке изузетке, за сва кривична дела у посебном делу кривичног закона. Поред казне затвора систем кривичних санкција чиниле су новчана казна, условна осуда и судска опомена, као супститути казни затвора и традиционалне алтернативе овој казни, као и мере безбедности и систем васпитних мера које се примењују према малолетним учиниоцима кривичних дела.⁴⁴²

Појава и развој нових алтернативних кривичних санкција и мера, прво у државама англосаксонске правне традиције потом и европско-континенталним, као и ефекти унапређивања система кривичних санкција у тим државама, утицали су на опште позитивно опредељење правних мислиоца у нашој држави ка потреби проширивања система кривичних санкција и концепту примене алтернативних кривичних санкција. Међутим, став законодавца је и поред тога остао конзервативан до поменутих новела.

Деведесетих година започиње процес трансформације друштвеног и економског система у држави, који, нажалост, траје и у тренутку израде овог рада, праћен читавим низом деструктивних догађаја и процеса, како у држави тако и у непосредном окружењу. Последице периода опште кризе у друштву и нарушавања основних вредности на којима почива, без успостављања новог

⁴⁴² Такође, не треба изоставити да је кривично законодавство познавало и смртну казну, према Кривичном закону СФРЈ (Кривични закон СРЈ, Основни кривични закон) до њеног формалног укидања, на савезном 1993. године (Закон о изменама Кривичног закона СРЈ „Службени лист СРЈ“ број 37/1993), па потом и републичком нивоу 2002. године (Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије „Службени гласник Републике Србије“ број 10/2002), као и казну конфискације имовине, до 1990. године, и од 2003. до 2005. године године према осуђенима на казну затвора у трајању од преко четири године и уколико је кривично дело „са елементом организованог криминала“.

модела,⁴⁴³ надовезане на економску кризу на глобалном нивоу, консеквентну процесу глобализације који није заобишао ни нашу државу, одразиле су се у великој мери и на структуру криминалитета,⁴⁴⁴ али првенствено на начине друштвеног реаговања на сузбијање овог феномена.

Како смо указали на самом почетку овог истраживања, казнена реакција деведесетих година прошлог века доживљава значајне промене изазване кризом концепта ресоцијализације и заокретом ка ретрибутивистичком дискурсу, који се одразио и у нашем кривичном законодавству и пракси кривичног правосуђа.

Прописивање нових инкриминација и поштравање казнене политике законодавца, тзв. „пунитивни популизам“, и пунитивни став јавности „креиран“ сензационалистичким извештавањем медија од „размерама“ злочина и стварањем атмосфере угрожености и ризика од сопствене виктимизације,⁴⁴⁵ и поред општег става о нескладу између казнене политике законодавца и казне политике судова,⁴⁴⁶ резултирало је, кроз праксу нашег кривичног правосуђа, енормним порастом стопе затворске популације.⁴⁴⁷

У Стратегији развоја система извршења кривичних санкција у Републици Србији до 2020. године износи се податак о 3.600 осуђених и притворених лица са почетка деведесетих година, и указује на повећање стопе затворених лица на 6.000 у 2000. години. Четири године касније ову популацију чинило је 7.800 лица, док је октобра 2012. години било 11.300 затворених лица. Након доношења Закона о амнестији у новембру исте године, број лица лишених слободе је смањен

⁴⁴³ Видети: М. Митровић, Промене културних образаца и криминалитет у Србији, *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, II део, приредио Ђ. Игњатовић, Београд, 2008, стр. 61-79.

⁴⁴⁴ Примера ради, када су у питању кривична дела разбојништво и разбојничка крађа, према подацима Савезног завода за статистику, 1991. године пријављено је 563 дела, 1994. године 2.587 или скоро пет пута више, док је 2001. године број порастао за готово седам пута, 3.502 пријаве. Извор: Б. Кнежић, С. Јовановић, Разбојништва и разбојничке крађе, *Темид*, број 3, 2003, стр. 13.

⁴⁴⁵ О „класичној“ повезаности која примењена политика гради између политике сузбијања криминалитета и обичне политике видети: Б. Ристивојевић, „Пунитивни“ популизам српског законодавца – критичка анализа тзв. Маријиног закона, *Нова решења у казненом законодавству Србије и њихова практична примена*, Београд, 2013, стр. 323.

⁴⁴⁶ О криминалнополитичком значају усклађености и основним појавним облицима несклада између казнене политике законодавца и казнене политике судова, видети: Љ. Радуловић, *Криминална политика – политика сузбијања криминалитета*, Београд, 1999, стр. 133-141.

⁴⁴⁷ „Оваква неповољна кретања присутна су у Републици Србији од 1991. године. Од тада постоји стални пораст броја лица лишених слободе и повећање стопе затварања, чему највише доприноси изрицање казни затвора до шест месеци. То има за последицу преоптерећеност пеналних институција, односно доводи у питање функционисање затворског система и могућности оптималног остваривања права лица лишених слободе.“ Стратегија за смањење преоптерећености смештајних капацитета у заводима за извршење кривичних санкција у Републици Србији у периоду од 2010. до 2015. године, „Службени гласник Републике Србије“ број 53/2010 и 65/2011.

на 10.228 што и надаље представља проблем у функционисању затворског система.⁴⁴⁸

Према подацима Савета Европе за 2012. годину, највиши индекс пренасељености пенитенцијарних установа у државама чланицама ове организације бележи се у Републици Србији (159,3)⁴⁴⁹ док је следеће године индекс је опао за читавих 50 индексних поена (109), а да је при томе затворска популација смањена за нешто преко 1.000 лица, са 11.070 на 10.031, у апсолутном броју.⁴⁵⁰

У наставку пажњу посвећујемо анализи казнене политике судова и кризи пенитенцијарног система у Републици Србији, како би се боље разумела потреба увођења нових алтернативних кривичних санкција и мера у наш кривичноправни систем. Сматрамо да анализа структуре изречених кривичних санкција и стања у затворском систему представљају јасан показатељ потребе проширивања система кривичних санкција и шире примене ванзаводских санкција, али и других мера којима се алтернира могућност лишавања слободе учинилаца кривичних дела.

Морамо да укажемо да су и ставови доктрине остварили утицај на увођење и развој система алтернативних кривичних санкција и мера, првенствено аутори који дуги низ година указују на предности примене алтернативних кривичних санкција и мера према одређеним категоријама учинилаца кривичних дела,

⁴⁴⁸ Стратегија развоја система извршења кривичних санкција у Републици Србији до 2020. године „Службени гласник Републике Србије“ број 11/2013. Овај документ, како се у њему наводи, наставља са испуњавањем реформских задатака зацртаних у претходној стратегији (Стратегија за реформу система извршења заводских санкција у Србији из 2005. године) уз укључивање постојећих приоритета и опредељења Управе у циљу достизања стандарда и функционисања по принципима модерних и развијених пеналних система. Такође, у овом документу се указује на повезаност са Националном Стратегијом за реформу правосуђа за период од 2013-2018. године „Службени гласник Републике Србије“ број 57/2013. Критичку анализу појединих одредаба Стратегије развоја система извршења кривичних санкција у Републици Србији видети у: Ђ. Игњатовић, *Нова решења у кривичном извршном праву Србије, Нова решења у казненом законодавству Србије и њихова практична примена*, Београд, 2013, стр. 69-77.

⁴⁴⁹ Укупан број лица лишених слободе (стање на дан 1. септембар 2012. године), осуђених и притворених, износио је 11.070, док су капацитети пенитенцијарног система опремљени за смештај 6.950 лица. Видети: М. Ф. Аеби, N. Delgrande, *Council of Europe Annual Penal Statistic*, Space I, Survey 2012, 2012, стр. 39.

⁴⁵⁰ У питању није никакво чудотворно решење проблема недостатка капацитета у српском пенитенцијарном систему које је „измишљено“и ремоделирано у тако кратком периоду већ су подаци који су достављени Савету Европе показали да је укупан капацитет 9.200 лица, односно да је капацитет увећан за годину дана за 2.250 расположивих места. При томе није дошло до промене законом прописаних стандарда који се тичу расположивог простора према затвореном лицу од четири квадратна метра, односно осам кубних метара простора. Упоредити: М. Ф. Аеби, N. Delgrande, *Council of Europe Annual Penal Statistic*, Space I, Prison Population, Survey 2013, 2014, стр. 42.

залажући се за реформисање законодавства, али и износећи оправдане критике појединих законских решења и на њима засноване праксе.

С друге стране, мора се нагласити, један од кључних фактора увођења алтернативних санкција и мера у кривичноправни систем Републике Србије представљају међународно преузете обавезе државе које су проистекле из чланства у Савету Европе,⁴⁵¹ али и закључивања Споразума о стабилизацији и придруживању са Европском Унијом,⁴⁵² априла 2008. године. Стандарди ових организација, посебно Савета Европе којима је посвећен део овог истраживања у области промовисања и примене алтернативних кривичних санкција и мера, али и очекивано отварање поглавља о приступању Европској унији која се односе на реформу правосуђа и основна права (XXIII), односно правду, слободу и безбедност (XXIV), представљају део обавеза усклађивања нашег законодавства и праксе са успостављеним правним тековинама држава чланица Европске уније и директно утичу на функционисање целокупног система кривичног правосуђа.

4. Структура изречених кривичних санкција у Републици Србији

Анализа структуре изречених кривичних санкција је један од основних показатеља стања у кривичноправном систему и показатељ степена остварености прокламованих криминално-политичких циљева законодавца. Поменути основни концепт уобличен термином „пунитивни популизам“, представља покушај законодавца да прописивањем нових инкриминација и поштравањем казнене политике утиче на праксу кривичног правосуђа која, у постављеним оквирима и предвиђеним средствима, реализује основне криминалополитичке циљеве законодавца. Међутим, иако је казнена политика судова одређена је концептом законодавца који поставља основе, оквир и инструменте за реализацију сложеног

⁴⁵¹ Државна заједница Србија и Црна Гора приступа је 3. априла 2003. године Савету Европе, а након самосталности, 2006. године, Комитет Министара Савета Европе усвојио је декларацију о наставку чланства Републике Србије у тој организацији.

⁴⁵² Закон о потврђивању Споразума о стабилизацији и придруживању између Европских заједница и њихових држава чланица, са једне стране, и Републике Србије, са друге стране „Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори“ број 83/2008.

задатка, санкционисања кривичним законом забрањених понашања,⁴⁵³ она представља и специфичан коректив казнене политике законодавца.⁴⁵⁴

С тим у вези, анализа изречених кривичних санкција у Републици Србији, у периоду од 2004. до 2013. године, који карактерише усвајање новог кривичног законодавства и његове честе измене и допуне, поштравање казнене политике уз истовремено стварање претпоставки за примену нових алтернативних кривичних санкција и мера, треба да покаже да ли казнена политика судова реализује основна криминалнополитичка стремљења законодавца. И који су то основни прокламовани циљеви криминалне политике.

Да ли постоји „бифуркациони“ концепт, о којем смо говорили на почетку овог рада, или само концепт окренут ка ретрибуцији и „новом пунитивизму“, док се судовима, посредно кроз недостатке у нормативној сфери, указује да је прописивање алтернативних кривичних санкција само део „испуњавања“ преузетих међународних обавеза и облик „усклађивања домаћег законодавства“.

Да ли казнена политика судова представља коректив „наметнутом“ пунитивизму или постоји други основ несклада између казнене политике законодавца и казнене политике судова? Да ли постоји „компромисна усклађеност“ којом нико није задовољан и која читав кривичноправни систем чини мање ефикасним? Да ли је стање у српском пенитенцијарном систему резултат криминалнополитичких стремљења законодавца или казнене политике судова, или се пунитивни концепт одражава само кроз учестало изрицање краткотрајних казни затвора? Да ли су оне резултат „компромисне“ казнене политике? Покушаћемо да понудимо одговоре на ова питања.

⁴⁵³ Љ. Радуловић, *Op. cit.*, стр. 118.

⁴⁵⁴ „Казнена политика судова је врло важан сегмент опште криминалне политике у једном друштву, између осталог и зато што представља конкретизацију општих, генералних политичких опредељења одређених у закону. На нивоу општег опредељења, законодавац као део политичке власти, доноси неке опште акте, нека општа правила понашања, норме, које важе, у принципу, *in abstracto*. Али, свака од тих норми се у процесу конкретизације, манифестује кроз практичну примену, односно кроз судску одлуку, односно кроз казнену политику судова.“ Ј. Ћирић, Ђ. Ђорђевић, Р. Сепи, *Казнена политика судова у Србији*, Београд, 2006, стр. 13-14.

Табела 1. Осуђена пунолетна лица према врсти кривичне санкције

	2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013	
	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %
Укупно	34239	100.0	36901	100.0	41422	100.0	38694	100.0	42138	100.0	40880	100.0	21681	100.0	30807	100.0	31322	100.0	32241	100.0
Затвор	10581	30.9	10361	28.1	11224	27.1	8576	22.2	9658	22.9	9763	23.9	5908	27.2	8153	26.5	10212	32.6	11204	34.8
Новчана казна	7654	22.4	8063	21.9	8033	19.4	7413	19.2	7270	17.3	6753	16.5	2406	11.1	3667	11.9	3138	10.0	3141	9.7
Условна осуда - укупно	15667	45.8	18051	48.9	21504	51.9	21702	56.1	24131	57.3	23382	57.2	12833	59.2	18113	58.8	17169	54.8	17152	53.2
Условна осуда - затвор	14991	95.7	17087	94.7	20743	96.5	21702	56.1	24131	57.3	23382	57.2	12833	59.2	18113	58.8	17169	54.8	17152	53.2
Условна осуда - новчана	676	4.3	964	5.3	761	3.5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Судска опомена	299	0.9	298	0.8	472	1.1	472	1.2	524	1.2	485	1.2	174	0.8	181	0.6	225	0.7	190	0.6
Васпитне мере	8	0.0	43	0.1	15	0.0	69	0.2	83	0.2	105	0.3	55	0.3	82	0.3	103	0.3	96	0.3
Проглашено кривим, а ослобођено од казне	30	0.1	85	0.2	174	0.4	412	1.1	433	1.0	338	0.8	231	1.1	243	0.8	105	0.3	101	0.3
Рад у јавном интересу	-	-	-	-	-	-	48	0.1	35	0.1	51	0.1	71	0.3	357	1.2	365	1.2	348	1.1
Одузимање возачке дозволе	-	-	-	-	-	-	2	0.0	4	0.0	3	0.0	3	0.0	11	0.0	5	0.0	9	0.0

Извор података: Републички завод за статистику

* Од 1999. без података за АП Косово и Метохија

У табели је представљена структура изречених кривичних санкција у Републици Србији у периоду од 2004. до 2013. године, према званичним подацима Републичког завода за статистику.⁴⁵⁵ Посебну пажњу посветићемо анализи изречених условних осуда и структури изречених казни затвора. Структура изречених новчаних казни и других кривичних санкција биће анализирани у нешто мањем обиму.

Условна осуда представља кривичну санкцију која је најзаступљенија у структури изречених кривичних санкција у Републици Србији. У десетогодишњем периоду чинила је просечно 54,32% укупно изречених кривичних санкција. Најнижи проценат учешћа условне осуде забележен је 2004. године (45,8%), а највиши 2010. године (59,2%). Међутим, највиши проценат представља уједно, посматрано у апсолутним бројевима, и најмањи број изречених условних осуда, 12.833, имајући у виду да је у тој години забележен и најмањи број укупно изречених кривичних санкција 21.681. С друге стране, максимални број изречених кривичних санкција 42.138 забележен је 2008. године, када је проценат условних осуда био нижи у односу на 2010. годину, и износио је 57,3%, док је број изречених условних осуда био скоро дуго већи, 24.131.

⁴⁵⁵ Подаци су доступни на: <http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/>, приступ 15. септембар 2015. године.

Анализа десетогодишњег периода указује на приметан пораст процента учешћа изречених условних осуда у првих седам година до 2010. године, након чега, у наредне три године, следи благи пад до нивоа вишегодишњег просека. Уколико се узме у обзир и чињеница да је у периоду од 2000. до 2003. године проценат условних осуда износио преко 50%, осим 2003. године када је забележен нагли пад на 45,3% (када је учешће казне затвора у укупној структури изречених санкција било на нивоу од 32%)⁴⁵⁶ може се закључити да постоји релативно константна надполовична заступљеност условне осуде у структури изречених кривичних санкција.

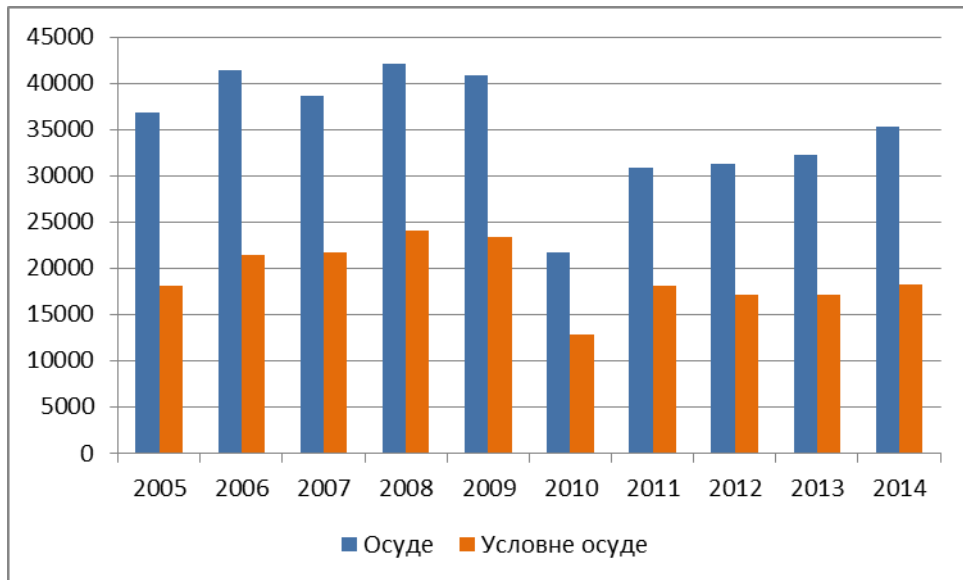
Да ли постоји корелација између изречених условних осуда и стопе и структуре криминилитета у посматраном периоду? Наиме, стопа пријављених учинилаца кривичних дела у Републици Србији је опала за око 8% између 2005. и 2014. године, односно, релативно стагнирала између 2005. и 2009. године, а након драстичног пада у 2010. године, за око 25 индексних поена, следи пораст који је у 2013. години за око 8 индексних поена нижи у односу на прву посматрану годину. Тако је, у апсолутним бројевима изражено, број поднетих кривичних пријава у 2005. години износио 100.536, а у 2014. години 92.600. Најмањи број пријава забележен је 2010. године, 74.729. Просечан број пријављених кривичних дела, у периоду од 2005. до 2014. године, износио је 94.606.⁴⁵⁷

Упркос увреженом ставу јавности „креираном“ путем средстава масовне комуникације о порасту броја најтежих кривичних дела, у овом периоду бележи се пад пријављених кривичних дела против живота и тела са 5.610 у 2005. години на 3.268 у 2014. години и кривичних дела против полне слободе са 479 у 2005. години на 252 у 2014. години, док се истовремено бележи, на пример, значајан пораст пријављених кривичних дела против брака и породице са 2.836 у 2005. години на 5.914 у 2014. години. Број осуђених учинилаца кривичних дела против живота и тела такође опада са 3.865 у 2005. години на 2.611 у 2014. години, док је у порасту код учинилаца кривичних дела против полне слободе са 194 у 2005. години на 242 у 2014. години, кривичних дела против брака и породице са 1.507 на 3.465 и кривичних дела против имовине са 9.233 на 11.236 у 2014. години.

⁴⁵⁶ Видети: Ј. Ћирић, Ђ. Ђорђевић, Р. Сепи, *Op. cit.*, стр. 78-85.

⁴⁵⁷ Видети: Билтен Републичког завода за статистику, број 603, *Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији 2014 – пријаве, оптужења и осуде*, Београд, 2015.

Евидентирани пад опште стопе криминалитета није се одразио значајније на структуру изречених кривичних санкција, посебно условне осуде. Занимљиво је да је у 2005. години и у 2014. години број изречених кривичних санкција био на најприближнијем нивоу 36.901 у 2005. години односно, 35.376 у 2014. години, а да се исто односи и на број изречених условних осуда, и износи 18.051 у 2005. години, односно 18.307 у 2014. години. Сликвит приказ дат је у графикону.

2. Графикон: Учешће условне осуде у структури изречених кривичних санкција

На основу претходне анализе може се закључити да постоји релативно константан удео условне осуде у структури изречених кривичних санкција без обзира на структуру и стопу криминалитета, али и читавог низа фактора који обележавају цео посматрани период. Ступање на снагу новог кривичног законодавства, бројне измене и допуне закона, више промена услова који се односе на примену општих института кривичног права, поштравање казнене политике законодавца и општи „пунитивни курс“, нису остварили значајнији утицај на казнену политику судова у односу на учесталост изрицања условне осуде.

Одговор на „пунитивни популизам“, према половини пресуђеног криминалитета у Републици Србији, представља условна осуда као доминанта кривична санкција. Она истовремено представља „коректив“ пунитивног криминалнополитичког дискурса законодавца. Изрицањем условне осуде казнена

реакција у кривичноправном систему Републике Србије се, у пракси, своди на претњу и утврђивање казне затвора половини осуђених учинилаца кривичних дела, без икаквог другог активизма органа кривичног правосуђа. С друге стране, условна осуда са заштитним надзором, као облик ове кривичне санкције, као што смо истакли у раније делу рада, није заживела у пракси кривичног правосуђа од њеног увођења у кривичноправни систем, 1977. године. Примера ради, у периоду од четири године, од 2010. до 2013. године изречена је само 33 пута (3 осуде у 2010. години, 4 у 2011. години, 12 у 2012. години и 13 у 2013. години). Стварање новог нормативног оквира 2014. године у области кривично извршног права, надамо се, представља основу за ширу примену овог облика условне осуде.

У обиму примене условне осуде у пракси српских судова огледа се потенцијал као примени алтернативних кривичних санкција и мера, односно показује спремност и отвореност ка новом концепту „кажњавања“ учиниоца лакших кривичних дела. Имајући у виду да условна осуда представља основну и традиционалну алтернативу казни затвора, можемо претпоставити да може представљати и спону која „отвара пут“ широј примени нових алтернативних кривичних санкција.

Друга по учесталости у структури изречених кривичних санкција у посматраном периоду је казна затвора, која, у просеку, учествује са 27,62%. Из табеле 1. може се видети да је најниже процентуално учешће од 22,2% забележено је 2007. године, а највише 34,8% у 2013. години. Од 2004. године бележи се пад процентуалне заступљености са 30,9% на 22,2% у 2007. години, након чега следи период трогодишње релативне стагнације, а онда и нагли раст са 23,9% у 2009. години на 34,8% у 2013. години. Поједностављено, структура казни затвора у овом периоду се може поделити у два међупериода, први који карактерише пад од 8 индексних поена у укупној структури са 30,9% у 2004. години на 22,2% у 2007. години и други, који обележава нагли пораст од 12,5 индексних поена у наредних шест година.

Посматрано у апсолутним бројевима, највише изречених казни затвора 11.224 забележено је у 2006. години (само двадесет више него у 2013. години), а најмање 5.908 у 2010. години. Просечан број казни затвора у овом периоду је 9.564 на годишњем нивоу. Имајући у виду просечан број пријављених кривичних дела од 94.606 у посматраном периоду, уочљиво је да се изрицањем казне затвора завршава само 10% поступака започетих пријављивањем кривичног дела.

При томе се не сме изгубити из вида да преко половине пријава чине кривична дела чији су извршиоци непознати, односно, у посматраном периоду, просечно је оптужено 45.863 учинилаца, што значи да је подигнута оптужница у просеку за 43,40% пријављених кривичних дела. Претходна констатација може да створи утисак да казна затвора и није заступљена на озбиљнијем нивоу у нашем кривичноправном систему, уколико се примењује у „само“ око 10% предмета започетих пријављивањем кривичних дела.

Међутим, указали смо да је њено просечно учествовање у структури изречених кривичних санкција у посматраном периоду нешто преко 1/4, односно близу 28% или, у апсолутном броју, преко 9.500 хиљада на годишњем нивоу. Постојећи капацитети српског пенитенцијарног система су, у најоптимистичким „пројекцијама“, о којима говоримо у наставку, испод тог броја. Основни проблем примене казне затвора у пракси кривичног правосуђа је њихова структура, односно, учестало изрицање краткотрајних казни лишења слободе (у трајању до годину дана), односно ослањање на краткотрајне казне затвора као начин остваривања пунитивног криминалнополитичког дискурса законодавца.

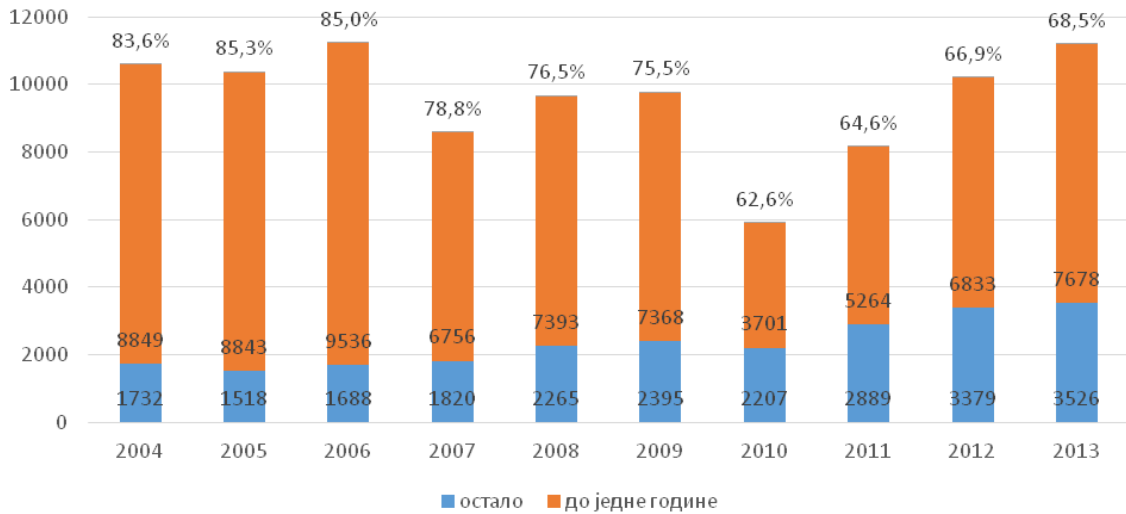
Табела 2. Казна затвора у трајању до годину дана

	2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013	
	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %
Укупно	10581	100.0	10361	100.0	11224	100.0	8576	100.0	9658	100.0	9763	100.0	5908	100.0	8153	100.0	10212	100.0	11204	100.0
до једне године	8849	83.6%	8843	85.3%	9536	85.0%	6756	78.8%	7393	76.5%	7368	75.5%	3701	62.6%	5264	64.6%	6833	66.9%	7678	68.5%

Учешће краткотрајних казни затвора (до годину дана) у структури изречених казни, представљених у табели 2, у посматраном периоду, креће се између 62,6% у 2010. години и 85,3% у 2005. години. Просечна заступљеност је 74,73% укупно изречених казни затвора у десетогодишњем периоду.

Процент учешћа у прве три посматране године је уз благе варијације на нивоу од око 85%, након чега опада од 2007. године до 2010. године за око 10 индексних поена на ниво од око 75%, па затим бележи нагли пад од 13 индексних поена до најнижег нивоа од 62,6%. Од 2011. године бележи се раст од 6 индексних поена до 2013. године и процента учешћа од 68,5%. Изражено у

апсолутним бројевима, највише изречених казни затвора до годину дана било је 2006. године, 9.536 од укупно 11.224 изречене казне затвора, а најмање 3.701 од 5.908 казни 2010. године.

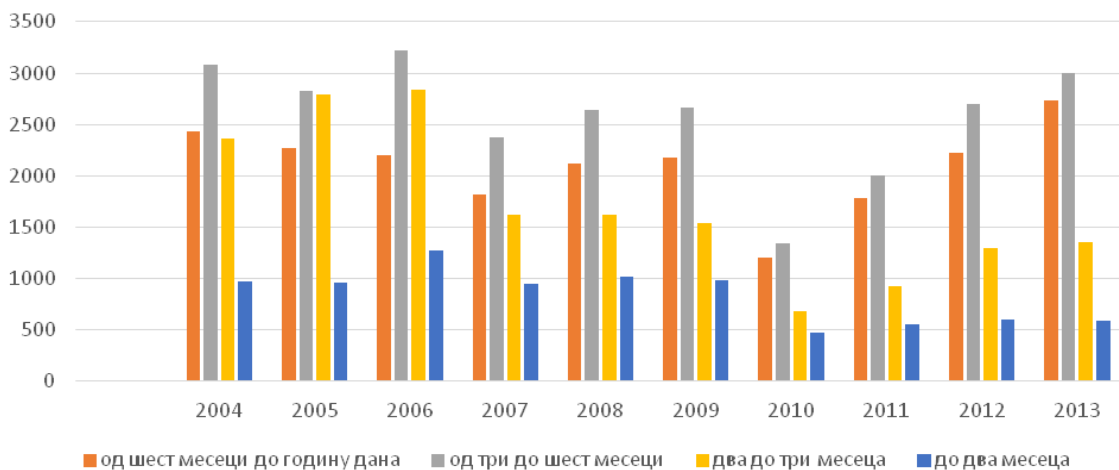
Графикон 3. Учешће казне затвора до годину дана у структури казни затвора

У структури изречених казни до годину дана најзаступљеније су оне у трајању од три до шест месеци. Њихово учешће је између 22,7% у 2010. години и 29,2% у 2004. години, просек у посматраном периоду чини 26,78%. Највише ових казни, у апсолутном броју, изречено је 2006. године, укупно 3.217. Друга по учесталости изрицања је казна од шест месеци до годину дана, са учешћем између 19,7% у 2006. години, до 24,3% у 2013. години, односно просечним учешћем од 21,82%. Највећи број ових казни, 2.827 изречен је у 2013. години.

Казне затвора изречене у трајању од два до три месеца чине између 11,3% у 2011. години и 27% у 2005. години, односно просечно 17,34%. Највећи број ових казни 2.839 изречено је у 2006. години. Казне затвора у трајању до два месеца, имајући у виду да је општи минимум казне затвора 30 дана, чине између 5,3% у 2013. години и 11,4% у 2006. години, односно просечно 8,76% укупно изречених казни затвора. Највећи број казни затвора до два месеца, 1.274 изречено је у 2006. години.

Табела 3. Учешће казни затвора до годину дана у укупном броју изречених казни затвора (2004 – 2013)

	2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013	
	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %
Затвор	10581	100.0	10361	100.0	11224	100.0	8576	100.0	9658	100.0	9763	100.0	5908	100.0	8153	100.0	10212	100.0	11204	100.0
од шест месеци до годину дана	2436	23.0%	2267	21.9%	2206	19.7%	1816	21.2%	2114	21.9%	2180	22.3%	1202	20.3%	1779	21.8%	2225	21.8%	2728	24.3%
од три до шест месеци	3087	29.2%	2825	27.3%	3217	28.7%	2371	27.6%	2636	27.3%	2659	27.2%	1344	22.7%	2002	24.6%	2701	26.4%	3003	26.8%
два до три месеца	2366	22.4%	2793	27.0%	2839	25.3%	1617	18.9%	1623	16.8%	1545	15.8%	686	11.6%	924	11.3%	1301	12.7%	1355	12.1%
до два месеца	973	9.2%	958	9.2%	1274	11.4%	952	11.1%	1020	10.6%	984	10.1%	469	7.9%	559	6.9%	606	5.9%	592	5.3%

Графикон 4. Структура изречених казни затвора до годину дана у укупном броју изречених казни затвора 2004 – 2013

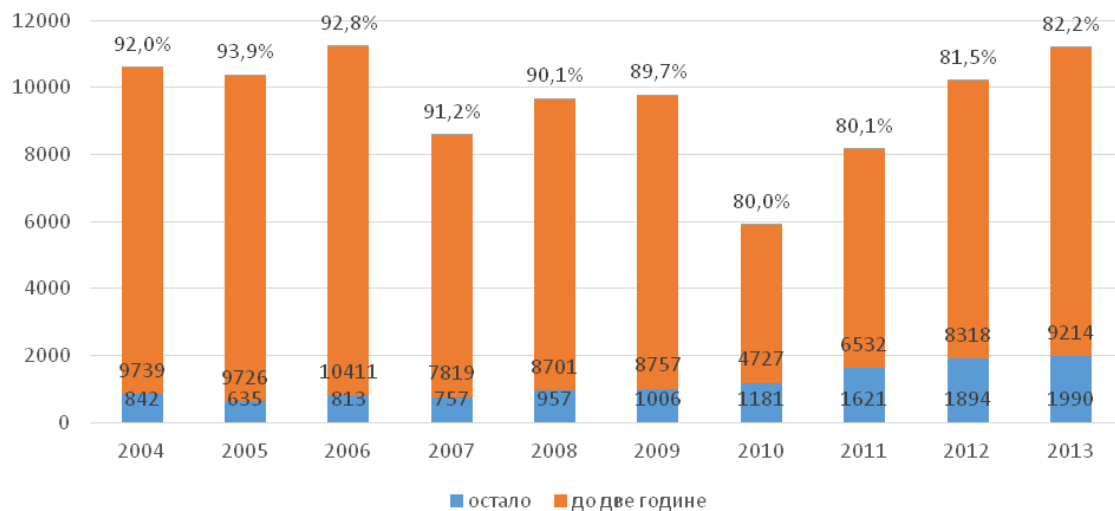
Учешће свих изречених казни затвора до шест месеци износи просечно 52,93% у поменутом периоду. Највеће учешће 64,8% бележи се у 2006. години, на најмање 44,2% у 2010. години. Почетак посматраног периода карактерише раст са 60,8% у 2004. години и 63,5% у 2005. години, до максималног нивоа из 2006. године. Након тога се бележи пад учешћа на 58,2% у 2007. години, 54,7% у 2008. години и 53,1% у 2009. години. Нагли пад, за преко 22 индексна поена у односу на 2006. годину, бележи се у 2010. години када је учешће ових казни било 42,2%. Након тога, заступљеност казни затвора до шест месеци у структури изречених казни затвора је на нивоу до 45%, односно 42,8% у 2011. години, 45% у 2012. години и 44,2% у 2013. години.

Краткотрајне казне затвора (до годину дана) се у пракси српског кривичног правосуђа изричу у скоро 3/4 свих пресуда којима је изречена казна затвора. Ако у

анализу укључимо и изречене казне затвора у трајању до две године долазимо до просечне заступљености од скоро 9/10 или 87,35% свих изречених казни затвора, у посматраном периоду. Имајући то у виду, заступљеност казни затвора од једне до две године просечно износи око 12,5%.

Табела 4. Учешће казне затвора у трајању до две године у структури изречених казни затвора (2004-2013)

	2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013	
	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %
Укупно	10581	100.0	10361	100.0	11224	100.0	8576	100.0	9658	100.0	9763	100.0	5908	100.0	8153	100.0	10212	100.0	11204	100.0
до две године	9739	92.0%	9726	93.9%	10411	92.8%	7819	91.2%	8701	90.1%	8757	89.7%	4727	80.0%	6532	80.1%	8318	81.5%	9214	82.2%

Графикон 5. Учешће казне затвора у трајању до две године у структури изречених казни затвора (2004-2013)

Међутим, уколико занемаримо просечно учешће и фокусирамо се на податке према свакој години у посматраном периоду, долазимо до чињенице да казне затвора изречене у трајању дужем од две године представљају између 6,1% и 20% изречених казни затвора. Први период од 2004. године до 2009. године карактерише учешће ових казни у проценту од око 10 индексних поена, од 6,1% у 2005. години до 10,3% у 2009. године, а након наглог пораста на 20% укупног

учешћа у изреченим казнама затвора у 2010. години, следи благи пад до нивоа од 17,8% у 2013. години.

Највећи део изречених казни затвора дужих од две године чине казне затвора у трајању од две до три године, на пример у 2013. години, 8,8%, затим казне од три до пет година 5,9%, затим казне од пет до десет година затвора 2,2%, казне од десет до двадесет година чине 0,5% изречених казни затвора, док казне од тридесет до четрдесет година чине 0,08% изречених казни у поменутој години. Када је у питању 2005. година, у којој је изречено најмање казни у трајању преко две године, казне затвора између две и три године чиниле су 2,8%, од три до пет година 2,2%, од пет до десет година затвора 1%, казне затвора од преко десет година само 0,01% укупно изречених казни затвора.⁴⁵⁸

Трећа по учесталости у структури изречених кривичних санкција је новчана казна чија примена бележи константан пад у посматраном периоду. Посматрано према годинама највеће учешће бележи се 2004. године, 22,4%, а затим пад од скоро 13 индексних поена до нивоа од 9,7% у 2013. години. Подаци Републичког завода за статистику показују да је у 2014. години проценат учешће још нижи, 8,8%.⁴⁵⁹ У апсолутним бројевима изражено, највећи број новчаних казни 8.063 изречен је у 2005. години (21,9%), док је најмањи број осуда 2.406 забележен у 2010. години.

Занимљиво је да је казна затвора од 1984. године имала примат у структури изречених кривичних санкција, да би свој највиши ниво досегла 1990. године када је изречена у чак 45% случајева. Међутим, од 1991. године долази до наглог пада броја изречених новчаних казни, тако да је у 1994. години износио свега 10,6%. Узрок овој појави треба, наравно, тражити у хиперинфлацији која је, нарочито у току 1992. и 1993. године, новчано кажњавање учинила готово немогућим и бесмисленим. Супротно очекивањима и уоченим трендовима у другим земљама, успостављеном стабилношћу националне валуте није дошло до значајнијег повећања учесталости изрицања новчане казне на рачун условне осуде и евентуално новчане казне.⁴⁶⁰

Заступљеност других кривичних санкција у структури изречених, у поменутом периоду, је готово симболична. Тако, судска опомена представља

⁴⁵⁸ Извор: <http://webzrzs.stat.gov.rs/WebSite/>, приступ 15. септембар 2015. године.

⁴⁵⁹ Билтен Републичког завода за статистику, број 603, *Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији 2014 – пријаве, оптужења и осуде*, Београд, 2015.

⁴⁶⁰ Ј. Ћирић, Ђ. Ђорђевић, Р. Сепи, *Op. cit.*, стр. 80-81.

кривичну санкцију која се, већ традиционално, појављује са учешћем око 1%. Највећи проценат учешћа 1,2% забележен је у 2007, 2008. и 2009. години, а најнижи 0,6% у 2011. и 2013. години. Највећи број изречених судских опомена, у апсолутним бројевима, од 524 забележен је у 2008. години, а најнижи 174 у 2010. години.

Рад у јавном интересу, предвиђен као нова алтернативна кривична санкција 2006. године, почео је да се изриче у 2007. години када је забележено 48 изречених казни или 0,1%. У наредне три године изречено је 35 (0,1%), 51 (0,1%), односно 71 (0,3%) казни рада у јавном интересу. Од 2011. године бележи се просечно око 350 изречених казни, прецизније 357 (1,2%) у 2011. години, 365 (1,2%) у 2012. години и 348 (1,1%) у 2013. години. Почетна очекивања од ове казне, тренутно, нису испуњена јер је учешће ове казне нешто значајније од примене судске опомене.

Одузимање возачке дозволе као нова казна, потенцијална алтернатива казни затвора, у поменутом периоду изриче се у заменарљивом броју. Укупно је за седам година примене изречено 37 ових казни. Најмањи број 2 у 2007. години, највећи 11 у 2011. години. Процентуално учешће је 0,0%.

О казни кућног затвора, односно модалитету извршења казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује чија примена је омогућена изменама и допунама Кривичног законика из 2009. године, нема доступних података у изворима Републичког завода за статистику. Међутим, према подацима Управе за извршење кривичних санкција представљеним у годишњим извештајима о раду наводи се да је у току 2011. године извршено 88 казни кућног затвора, у току 2012. године 610 казни и у току 2013. године 725 казни кућног затвора.⁴⁶¹

Сви наведени и анализирани подаци показују да су у структури изречених казни затвора најзаступљеније краткотрајне казне затвора, до годину дана, а међу њима оне до три до шест месеци, које су од самог настанка ове казне највише и изложене критици. Иако, између осталих разлога њихове оправданости у систему кривичних санкција, постоји и „ново“ објашњење њихове сврхе и циља према којем се краткотрајне казне затвора изричу и као шокантна опомена учиниоцима

⁴⁶¹ Видети: Министарство правде, Годишњи извештај Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину, Београд, 2014; Министарство правде, Извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2012. годину, Београд, 2013; Министарство правде, Извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2011. годину, Београд, 2012;

кривичних дела (*short, sharp shock*), њихова укупна заступљеност у структури изречених казни затвора детерминише нове проблеме у функционисању целокупног кривичноправног система, почев од организације извршења ових казни у пренасељеним пенитенцијарним установама до преиспитивања могућности остваривања опште сврхе кривичних санкција доминатном применом само овог облика лишавања слободе учинилаца кривичних дела. Или се, с друге стране, усмереност српског кривичног правосуђа ка краткотрајним казнама затвора може оправдати структуром пријављеног или пресуђеног криминалитета?

У сваком случају, узимајући у обзир учешће условних осуда и краткотрајних казни затвора у структури изречених кривичних санкција намеће се закључак да се прокламовани циљеви криминалне политике законодавца остварују, највећим делом, упућивањем претње и утврђивањем казне затвора учиниоцима чија дела чине више од половине пресуђеног криминалитета, без даљег активизма уколико се понашају у складу са очекивањима суда, односно, краткотрајним лишавањем слободе учинилаца кривичних дела који се упућују на издржавање казне у пренасељене казнене заводе и према којима, због периода боравка у затвору, не могу бити примењени програми третмана у циљу ресоцијализације или једноставније социјалне реинтеграције у друштвену заједницу, односно чија ће казна бити сведена искључиво на чекање њеног истека.

У том контексту, прокламовани криминалнополитички циљеви законодавца кроз казнену политику судова бивају кориговани, с једне стране, применом условне осуде у односу на највећи број учинилаца кривичних дела, односно, испуњени, учесталим и „компромисним“ изрицањем краткотрајних казни затвора. То, пак, води новој критици „благе“ казнене политике судова, промовисању новог пунитивног дискурса и поштравању казнене политике законодавца кроз измене и допуне закона. Систем кривичног правосуђа тиме постаје све неефикаснији, а неусаглашеност казнене политике законодавца и судова све очигледнија.

5. Стање у пенитенцијарном систему Републике Србије

У претходном делу рада смо указали да је Република Србија, према подацима Савета Европе, у 2012. години имала највећи индекс пренасељености

пенитенцијарних установа - 159, да би већ наредне године опао за 50 индексних поена на 109. Такође, нагласили смо да то није резултат систематског решавања проблема смештајних капацитета у затворским установама, већ промене података о расположивим местима у њима. За 2012. годину представљен је капацитет од 6.950 расположивих места, а наредне године 9.200.

Индекс пренасељености није представљен у званичним документима надлежног министарства или Владе, а према расположивим подацима о стопи затворске популације и капацитета пенитенцијарног система једноставно би се могао утврдити у свакој посматраној години.

Међутим, проблем утврђивања индекса пренасељености представља чињеница да не постоје званични подаци о капацитетима нашег затворског система. Наиме, капацитет пенитенцијарног система није утврђен, у складу са стандардима прописаним Законом о извршењу кривичних санкција,⁴⁶² већ је капацитет, или „максимални капацитет“, увек процењен.

Тако се у Стратегији за реформу система извршења заводских санкција у Србији из 2005. године наглашава да се „максимални капацитет заводских установа процењује на 8.887 места, али се не заснива на међународним стандардима (стандард од 8м² по лицу лишеном слободе).“⁴⁶³ У извештају Управе за извршење кривичних санкција из 2007. године наводи се да „реални капацитет за смештај лица лишених слободе износи око 6.000, а уколико би се примениле норме препоручене Европским затворским правилима места би било само за 4.500 лица лишених слободе.“⁴⁶⁴

⁴⁶² „Просторије у којима осуђени живе и раде морају бити чисте, суве, проветрене, загрејане и довољно осветљене, како природним, тако и вештачким светлом које омогућава читање и рад без сметњи за вид. Спаваоница мора бити толико пространа да на сваког осуђеног дође **најмање осам кубних метара и четири квадратна метра простора.**“ Члан 79. став 2. Закона о извршењу кривичних санкција „Службени гласник Републике Србије“ број 55/2014.

⁴⁶³ Стратегија за реформу система извршења заводских санкција у Србији, 2005, стр. 5.

⁴⁶⁴ Годишњи Извештај Управе за извршење заводских санкција за 2007. годину, стр. 9. Међутим, због непостојања међународног стандарда о минималном простору намењеном затвореном лицу у пенитенцијарним установама, Европски Комитет за спречавање мучења и нечовечних и понижавајућих казни или поступака (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman and Degrading Treatment of Punishment - CPT) је након бројних извештаја о посетама државама чланицама Савета Европе, али и праксе Европског суда за људска права (European Court of Human Rights) поводом кршења члана 3. Европске конвенције о људским правима (European Convention on Human Rights), 15. децембра 2015. године усвојио документ који се односи на минималне стандарде смештаја затворених лица у затворским установама. Наиме, Комитет препоручује да минимални стандарди износе шест квадратних метара и издвојен санитарни простор у ћелијама у којима се налази једно затворено лице, односно минимално четири квадрата по затворенику и издвојен санитарни простор у просторијама у којима борави два или више затворених лица. Поред тога препоручује се да минимална ширина ћелија буде не мања од 2 метра и минималне висине 2,5

У Стратегији развоја система извршења кривичних санкција у Републици Србији до 2020. године, наглашава се да је „у циљу адекватног сагледавања смештајних капацитета казнено-поправних установа извршена детаљна анализа свих смештајних јединица у заводима у складу са законом прописаним стандардима па се максимални капацитет установа у Србији процењује на око 9.000 расположивих места.⁴⁶⁵ До приближног броја расположивих места долази се и сабирањем капацитета свих установа за извршење кривичних санкција из надлежности Управе за извршење кривичних санкција.⁴⁶⁶

Међутим, поставља се питање да ли су капацитети појединих казнено-поправних установа одређени на основу њиховог укупног расположивог простора (израженог у квадратним метрима) или само на основу капацитета просторија у којима затворена лица бораве током ноћи, јер Закон о извршењу кривичних санкција одређује да се капацитет одређује према простору у „спаваоницама“.

Уколико би се, са резервом, прихватио податак о званично процењеном капацитету казних установа од 9.000 места, индекс пренасељености, на основу података Управе за извршење кривичних санкција о стопи затворених лица у установама на крају календарске године, износио је 120 у 2009. години, 125 у 2010. години, 123 у 2011. години, 114 у 2012. години и 111 у 2013. години.⁴⁶⁷ Република Србија би према овим показатељима представљала једну од држава са израженијим проблемом пренасељености затворских капацитета у Европи.

Међутим, Европски Комитет за спречавање мучења (CPT) у Извештају Влади Републике Србије о посети која је обављена од 1. до 11. фебруара 2012. године, износи се податак да је у време посете затворску популацију чинило 11.500 лица, а да је максимални капацитет објеката, рачунајући стандард од

метра. Видети: European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman and Degrading Treatment of Punishment—CPT, *Living Space per prisoner in prison establishments: CPT Standards*, CPT/Inf(2015)44, Strasbourg, 2015, доступно и на: <http://www.cpt.coe.int/en/working-documents/cpt-inf-2015-44-eng.pdf>, приступ: јануар 2016. године.

⁴⁶⁵ Стратегија развоја система извршења кривичних санкција у Републици Србији до 2020. године „Службени гласник Републике Србије“ број 14/2013.

⁴⁶⁶ Видети на: <http://www.uiks.mpravde.gov.rs/cr/>, приступ 15. септембар 2015. године.

⁴⁶⁷ Видети: Министарство правде, Годишњи извештај Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину, Београд, 2014; Министарство правде, Извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2012. годину, Београд, 2013; Министарство правде, Извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2011. годину, Београд, 2012; Министарство правде, Извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2010. годину, Београд, 2011; Министарство правде, Извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2009. годину, Београд, 2010.

четири квадратна метра по затвореном лицу, 6.500.⁴⁶⁸ Уколико се прихвати процена *CPT*-а о капацитету нашег пенитенцијарног система, онда је индекс пренасељености износио 166 у 2009. години, 172 у 2010. години, 170 у 2011. години, 157 у 2012. години и 154 у 2013. години. Република Србија би према овим показатељима представљала државу са највећим индексом пренасељености затворског система на Старом континенту.

Имајући у виду активности и стандарде Европског комитета против мучења и чињеници да је од њихове поменуте посете Републици Србији капацитет затворских установа повећан за 650 расположивих места,⁴⁶⁹ сматрамо да би требало прихватити процену овог органа о расположивим капацитетима затворског система и уједно закључити да српски пенитенцијарни систем представља најпренасељенији затворски систем у државама чланицама Савета Европе. Али и један од најпреотеженијих. Кренимо редом.

Стопу затворених лица у затворским установама, посматрано у последњих пет година (2009-2013) чини број од преко 10.000 лица лишених слободе, односно, 10.795 на крају 2009. године, 11.211 на крају 2010. године, 11.094 на крају 2011. године, 10.226 на крају 2012. године и 10.031 на крају 2013. године.

У структури затворске популације најзаступљенија је осуђеничка популација. Она чини 69% затворске популације у 2009. години (7.463), 64% у 2010. години (7.167), 66% у 2011. години (7.322), 68% у 2012. години (6.952) и 73% у 2013. години (7.330). Просечно учешће осуђених лица у структури затворске популације у посматраном периоду износи 68%, док остатак затворске популације чине притворена лица, прекршајно осуђени и лица која се налазе на извршењу друге мере институционалног карактера.

Највећи број лица осуђено је на казну затвора у трајању до годину дана, у посматраних пет година, просечно 68%, тако осуђена лица на краткотрајне казне чине популацију која се релативно кратко задржава у затворским установама.

Уколико се стопа осуђеничке популације не посматра само као бројчано стање у затворским установама на крају календарске године, долазимо до података да је у 2009. години укупно примљено на издржавање казне нових 9.023

⁴⁶⁸ Извештај Влади Републике Србије о посети Европског комитета за спречавање мучења и нечовечног или понижавајућег поступања и кажњавања, *CPT/Inf(2012)17*, доступан на: <http://www.cpt.coe.int/documents/srb/2012-17-inf-srb.pdf>, приступ 15. септембар 2015. године.

⁴⁶⁹ Осим адаптације и реконструкције појединих затворских установа, у међувремену су изграђена само два нова објекта за смештај 450, односно 200 осуђених лица.

лица, а отпуштено 8.169. Подаци су слични и за године које следе. Тако је у 2010. години примљено 7.421 а отпуштено 7.683 лица, у 2011. години примљено је 7.529 а отпуштено 7.770 лица, у 2012. години примљено је 7.952 лица а отпуштено 8.239, и у 2013. години примљено је 7.074 лица о отпуштено 6.830 осуђених лица. Ови подаци показују колико је отежано организовати систем извршења казни затвора и утврдити програм поступања према осуђеним лицима, имајући у виду само број лица у поступку пријема и оптуштања са издржавања казне у току календарске године, не рачунајући да се, свакако, највећи део осуђеничке популације налази у затворским установама у периоду знатно дужем од годину дана.

Иако је највећи део лица који се примају на издржавање казне у затворску установу осуђен на казну затвора до годину дана, нпр. у 2013. години је примљено 41% осуђених чија казна не прелази трајање од једне године, на крају календарске године њихово учешће у структури осуђеничке популације износи 18%. Супротно томе, учешће лица осуђених на казне затвора од две до десет година чини 42% популације на пријему у установе у 2013. години, а на крају календарске године чине 69% осуђеничке популације.

Такође, не сме се изгубити из вида да највећи део популације осуђених лица чине повратници (ревидивисти). Тако је у 2009. години проценат повратника примљених на издржавање казне износио 60%, у 2010. години 53%, у 2011. години 59%, у 2012. години 57% и у 2013. години 54%.

Имајући у виду да претежни број осуда на казну затвора у трајању до годину дана чине примарни учиниоци, највећи део сталне или „нефлукуирајуће“ осуђеничке популације чине повратници. То је један од највећих проблема нашег пенитенцијарног система и доказ, не само неуспешности третмана и програма поступања у затворским установама, већ и неефикасности целокупног система кривичног правосуђа.

Учешће притворених лица у структури затворске популације је веома значајно. У посматраном периоду, притвореници просечно чине четвртину затворске популације у Републици Србији (25%). Притвореници су чинили 24% затворске популације у 2009. години (2.601), 30% у 2010. години (3.332), 28% у 2011. години (3.109), 25% у 2012. години (2.532) и 19% у 2013. години (1.894).⁴⁷⁰

⁴⁷⁰ Стање на дан 31. децембар.

Међутим, значајнији проблем за пенитенцијарни систем представља укупан број примљених и отпуштених притвореника, у току једне календарске године. Тако је у 2009. години, однос између примљених и отпуштених притворених лица, износио 9.299 - 9.071, у 2010. години 8.585 - 7.854 лица, у 2011. години 8.510 - 8.733, у 2012. години 8.745 - 9.317 и у 2013. години 8.299 - 8.930 притворених лица.

Структуру затворске популације чине и прекршајно осуђена на казну затвора, која чине нешто изнад 2% затворске популације, а према подацима на крају календарске године износи, у апсолутним бројевима, 2009 – 239, 2010 - 221, 2011 – 208, 2012 – 278, 2013 – 355. Међутим, и популација прекршајно кажњених лица у значајној мери оптерећује функционисање пенитенцијарног система. Наиме, у 2009. години примљено 6.829 прекршајно кажњених лица, док је отпуштено са издржавања њих 6.758. Сличан однос је и у годинама које следе. У 2010. години, 7.567 - 7.585, у 2011. години 10.235 - 10.248, у 2012. години 10.160 - 10.090, а у 2013. години 10.066 - 9.991 прекршајно кажњених лица.

Проблем пренасељености и преоптерећености пенитенцијарног система у Републици Србији могуће је реално сагледати уколико истовремено посматрамо следеће нумеричке показатеље. Наиме, у 2009. години затворску популацију чинило је 10.795 лица, док је у току године у затворске установе примљено укупно 25.320 лица и из њих отпуштено 24.220 лица. Подаци за 2010. годину показују да је затворску популацију чинило 11.211 лица, док је укупно примљено 23.972 лица и отпуштено 23.556 лица. У 2011. години, затворску популацију је чинило 11.094 лица, 26.856 примљено и 26.973 отпуштено. 2012. године затворска популација броји 10.226 лица, 27.355 је примљено док је 28.165 лица отпуштено. У 2013. години затворску популацију је чинило 10.031 лице, укупно је примљено 25.947, а отпуштено 26.277 лица лишених слободе.

Стање у пенитенцијарном систему Републике Србије одређују и други фактори који, нажалост, доприносе укупној неефикасности целокупног система. Обим овог истраживања нам не дозвољава да више пажње посветимо овим питањима, али морамо да укажемо на неке од основних фактора који, поред пренасељености и преоптерећености, утичу на неефикасност пенитенцијарног система.

Основни проблем чини инфраструктура, односно застарелост и стање затворских установа. Како се истиче у Стратегији за смањење преоптерећености

смешајних капацитета у заводима за извршење кривичних санкција из 2010. године, „постојећи заводи за извршење кривичних санкција располажу застарелим, неодговарајућим и бројчано недовољним објектима за смештај затворске популације“, док смештајна преоптерећеност доводи до кршења права лица лишених слободе.⁴⁷¹ На проблем инфраструктуре казнено-поправних завода и окружних затвора указује чињеница да један број објеката потиче из деветнаестог века, а највећи део њих је изграђен у првој половини двадесетог века. Редовно одржавање, адаптација и реконструкција објеката захтева велика финансијска издвајања, али истовремено производи и привремена додатна „смањења“ смештајних капацитета.

Последњих година, на основу података из извештаја Управе за извршење кривичних санкција, извршена је адаптација више објеката, отворен је нови казнено-поправни завод капацитета 450 места и планирано проширење укупних капацитета за још 900 места, изградњом два нова казнена завода. Међутим, и поред проширивања капацитета затворских установа, евидентно је да проблем пренасељености не може бити решен само адаптацијом постојећих и изградњом неколико нових затвора. То је, ипак, проблем системске природе.

Значајан проблем у функционисању затворских установа представља структура запослених лица у Управи за извршење кривичних санкција. Највећи део затворског особља чине припадници службе за обезбеђење, затим службе за опште послове и обуку и упошљавање,⁴⁷² док запослени у службама за третман и здравствену заштиту чине најмањи проценат запослених у заводима.⁴⁷³

⁴⁷¹ Стратегија за смањење преоптерећености смешајних капацитета у заводима за извршење кривичних санкција у Републици Србији у периоду од 2010. до 2015. године, стр. 7. У том контексту, у Извештају Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину наводи се да „многе установе за извршење кривичних санкција грађене су пре више деценија, а неке чак датирају из доба Аустроугарске. Установе су биле прилагођене потпуно другачијој затворској популацији, како по врсти кривичних дела, криминолошкој структури осуђених, тако и броју извршиоца. Само одржавање изискује велика материјална улагања.“ Министарство правде, Годишњи извештај Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину, Београд, 2014, стр. 26.

⁴⁷² Највећи број запослених чине радници службе за обезбеђење, преко 60%, а затим, у много мањем обиму радници осталих служби у заводима. Видети: Годишњи Извештај Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину, стр. 17.

⁴⁷³ „Број запослених у службама за обуку и упошљавање и за опште послове износи око 30% укупног броја запослених, што не постоји ни у једном развијеном затворском систему (у земљама у транзицији које су имале систем извршења сличан нашем тај број износи 10-15%).“ Стратегија за смањење преоптерећености смешајних капацитета у заводима за извршење кривичних санкција у Републици Србији у периоду од 2010. до 2015. године, стр. 8

Како истиче Игњатовић, пре ће бити да је целој Управи потребна суштинска кадровска реорганизација у којој ће мањи број оспособљених извршилаца обављати кључне послове због којих она и постоји. Темељно преиспитивање броја запослених и стварног обима послова који врше, довешће до смањења броја ангажованих и такве реорганизације службе која ће бити у складу са стварним циљевима извршења кривичних санкција у Србији.⁴⁷⁴ У том контексту, организовање континуираних програма стручне обуке и усавршавања вештина запослених у Управи од суштинског је значаја за ефикасније извршење казни затвора и спровођење других мера институционалног карактера, али и стварање система који може да одговори на изазове и управља процењеним ризицима.

Стање у пенитенцијарном систему у директној је корелацији са структуром осуђених лица. Осуђеничка популација, као што смо већ нагласили, састављена је највећим делом од рецидивиста, што представља основни проблем целокупног система кривичног правосуђа. Консеквентно, учешће повратника у осуђеничкој популацији представља и кључни аргумент неефикасности система извршења казне затвора. Такво стање отвара проблем организације васпитних група (иначе, прекобројних) и примене адекватних програма поступања према осуђеним лицима. У том контексту, поменути мањак адекватног особља и бројност и структура осуђеничке популације чине остваривање сврхе кривичних санкција практично немогућом. Недостатак програма припреме за отпуштање и постпеналног прихвата и помоћи осуђенима заокружује неефикасност система.

Прекобројност осуђеничке популације и недостатак простора у пенитенцијарним установама доприносе развоју и ширењу утицаја неформалног (осуђеничког) система. Угрожена безбедност, насиље међу осуђеницима, побуне, немогућност остваривања основних права и угрожавање права осуђених лица, ширење криминалне заразе, депривације и фрустрације, негативан и непријатељски однос према затворском особљу, ширење заразних болести, висок ниво заступљености болести зависности, недостатак адекватне здравствене заштите, представљају неке од карактеристика савременог стања у затворским установама у Републици Србији.

⁴⁷⁴ Више о томе: Ђ. Игњатовић, *Нова решења у кривичном извршном праву Србије, Нова решења у казненом законодавству Србије и њихова практична примена*, Београд, 2013, стр. 72, 74-75.

Ови, али и бројни други фактори, као и укупно стање у пенитенцијарном систему и у структури изречених кривичних санкција, указују на неопходност шире примене алтернативних кривичних санкција и мера. Иако се, као један од одговора на проблем пренасељености пенитенцијарних установа, концепт примене алтернативних кривичних санкција и мера спомиње у свим стратешким документима које смо наводили, он, ипак, мора постати значајан и недвосмислен криминалополитички дискурс законодавца, прихваћен и спроведен кроз казнену политику судова и промовисан у стручној и широј јавности као хуманији одговор на блаже облике криминалног понашања.

Уколико се пледирањем за ширу примену алтернативних кривичних санкција и мера у овим документима жели, краткорочно, да се само ублажи проблем пренасељености пенитенцијарног система, као што се из првих неколико година примене ових санкција може закључити, такав концепт је осуђен на неуспех.

6. Систем кривичних санкција у законодавству Републике Србије

Систем кривичних санкција у српском кривичном законодавству чине четири врсте кривичних санкција: казне, мере безбедности, мера упозорења и васпитне мере. Кривичним закоником Републике Србије предвиђене су кривичне санкције које се изричу према пунолетним учиниоцима кривичних дела, док је Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица предвиђен систем кривичних санкција који се примењује према малолетницима.

Систем казни обухвата четири казне: затвор, новчану казну, рад у јавном интересу и одузимање возачке дозволе.⁴⁷⁵ Мере упозорења чине судска опомена и условна осуда.⁴⁷⁶ Систем мера безбедности обухвата једанаест мера: обавезно психијатријско лечење и чување у здравственој установи, обавезно психијатријско лечење на слободи, обавезно лечење алкохоличара, обавезно лечење наркомана, забрана вршења позива делатности и дужности, забрана управљања моторним возилом, одузимање предмета, протеривање странаца из земље, јавно

⁴⁷⁵ Члан 43. Кривичног законика.

⁴⁷⁶ Члан 64. Кривичног законика.

објављивање пресуде, забрана приближавања и комуникације са оштећеним и забрана присуствовања одређеним спортским приредбама.⁴⁷⁷

Кривичне санкције које се могу изрицати малолетницима су васпитне мере, казна малолетничког затвора (старијим малолетницима) и мере безбедности, осим забране вршења позива, делатности или дужности, под условима предвиђеним овим законом.⁴⁷⁸

Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица предвиђене су три врсте васпитних мера: васпитне мере упозорења и усмеравања, васпитне мере појачаног надзора и заводске васпитне мере. У оквиру поменутих врста наведене су поједине васпитне мере: судски укор и посебне обавезе (мере упозорења и усмеравања), појачан надзор од стране родитеља, усвојоца или стараоца, појачан надзор у другој породици, појачан надзор од стране органа старатељства и појачан надзор уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитавање и образовање малолетника (мере појачаног надзора) и упућивање у васпитну установу, упућивање у васпитно-поправни дом и упућивање у посебну установу за лечење и оспособљавање (заводске мере).⁴⁷⁹

У оквиру постојећег система кривичних санкција, представљене су три нове алтернативне кривичне санкције: рад у јавном интересу, одузимање возачке дозволе и кућни затвор, као модалитет у извршењу казне затвора изречене у трајању до годину дана која се извршава без напуштања просторија у којима осуђени станује.

Како смо их дефинисали у првом делу рада, алтернативне кривичне санкције представљају законом предвиђене мере које се у циљу сузбијања криминалитета примењују према учиниоцима кривичних дела, на основу одлуке суда и након спроведеног кривичног поступка, којима се избегава изрицање и извршење казне затвора, односно омогућује њена алтернатија. Систем кривичних санкција садржи две традиционалне алтернативне кривичне санкције, условну осуду и судску опомену, а након новелирања кривичног законодавства, и три нове алтернативне кривичне санкције.

⁴⁷⁷ Члан 79. Кривичног законика.

⁴⁷⁸ Члан 9. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, „Службени гласник Републике Србије“ број 85/2005.

⁴⁷⁹ Члан 11. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица.

Рад у јавном интересу представља нову алтернативу кривичну санкцију која чини основ развоја ове врсте кривичних санкција. Њена основна функција је алтернација краткотрајних казни затвора и допринос успостављању ефикаснијег и хуманијег система кривичних санкција. Одузимање возачке дозволе, с друге стране, представља нову казну која се састоји у делимичном ограничавању слободе кретања, односно ограничавању права на управљање моторним возилом. Она представља кривичну санкцију која се састоји у темпоралној забрани остваривања одређеног права, али пошто постоји могућност да под одређеним условима буде изречена као главна казна за кривично дело за које је прописана казна затвора, казна одузимања возачке дозволе има (условно) карактер нове алтернативне кривичне санкције. Кућни затвор, иако прописан као модалитет у извршењу казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује, представља, свакако, нову кривичну санкцију која се састоји у лишавању слободе учиниоца у кућним условима. И теорија и пракса указују да је реч о самосталној кривичној санкцији, али је став законодавца приликом њеног увођења да она представља само модалитет извршења казне затвора. Најављене измене и допуне Кривичног законика и текст Нацрта који је представљен широј јавности указују да је законодавац променио став јер предлаже кућни затвор као самосталну кривичну санкцију, односно казну.

Новим алтернативним кривичним санкцијама у кривичном законодавству Републике Србије, као алтернативама казни затвора, посвећен је следећи, централни, део овог истраживања.

7. Казна рада у јавном интересу

7.1. Појам казне рада у јавном интересу

Новелирање српског кривичног законодавства 2006. године довело је, између осталог, до модернизације и хуманизације система кривичних санкција. Међу новим санкцијама предвиђена је и једна од најзаступљенијих алтернатива у упоредном праву - рад у јавном интересу. Иако је од увођења ове кривичне санкције у Енглеској 1972. године прошло готово три и по деценије, позитивна искуства у примени у пракси многих савремених кривичноправних система

утицали су на став нашег законодавца да рад у јавном интересу инкорпорира у систем кривичних санкција.⁴⁸⁰

Кривични законик систематизује рад у јавном интересу у оквиру казни. Изрицање ове санкције омогућава се одредбом општег дела законика која предвиђа да се рад у јавном интересу може изрећи за кривична дела за која је прописан затвор до три године или новчана казна.⁴⁸¹ Казна рада у јавном интересу није прописана ни за једно кривично дело у посебном делу законика, већ се законодавац одлучио за традиционални приступ којим за сва кривична дела прописује казну затвора или (и) новчану казну.

Рад у јавном интересу представља, као што смо указали у делу рада посвећеном настанку и развоју нових алтернативних кривичних санкција, парадигматичну нову кривичну санкцију јер се њеном применом промовише и успоставља другачији, алтернативни, приступ кажњавању одређених категорија учинилаца кривичних дела. Наиме, уместо краткотрајних казни затвора и њених традиционалних супститута, односно лишавања слободе или претње лишавањем слободе, применом ове кривичне санкције афирмише се концепт по коме кажњавање учинилаца лакших кривичних дела не мора нужно да укључује лишавање слободе или драстично ограничавање њихових права. Кажњавање без ретрибуције и пристанак на садржај казне чине основу парадигме рада у јавном интересу као кривичне санкције.

Осмишљена као облик надокнаде друштву због учињеног кривичног дела, рад у јавном интересу представља кривичну санкцију којом учинилац радом покушава *in abstracto* отклонити последице свог дела. Садржину ове санкције представља обавеза учиниоца да обави одређени број сати друштвено корисног рада и тиме симболично надокнади штету проистеклу извршењем кривичног дела. С тим у вези, рад који чини садржај ове кривичне санкције мора бити добровољан, сврсисходан, којим се не вређа људско достојанство и који се не врши у циљу стицања добити. Консеквентно томе, рад који нема претходне елементе не представља садржину ове кривичне санкције.

С друге стране, рад у јавном интересу као кривична санкција не представља облик накнаде штете жртви кривичног дела (оштећеном). Наиме, рад

⁴⁸⁰ „Њено увођење је било актуелно и предлагало се још у току припрема реформе кривичног законодавства у СФРЈ, тј. када је започета израда нацрта Општег дела кривичног законика“. З. Стојановић, *Кривично право – општи део*, Београд, 2010, стр. 265, фуснота 22.

⁴⁸¹ Члан 52. став 1. Кривичног законика.

се не обавља у корист жртава кривичних дела, нити представља модалитет репарације или компензације жртава, осим уколико обављени рад жртва не доживљава као облик личне симболичне репарације.

У упоредном кривичном праву постоје системи у којима се ова мера примењује у циљу накнаде штете жртви, али тада није реч о раду у јавном интересу као кривичној санкцији, већ као обавези, модалитету или делу садржаја друге кривичне санкције или мере.

И у нашем законодавству обављање одређеног рада може да представља део садржаја других алтернативних мера или санкција. Наиме, Законик о кривичном поступку предвиђа да тужилац може да одложи кривично гоњење и одбаци кривичну пријаву за кривична дела за која је предвиђена новчана казна или казна затвора до пет година, уколико осумњичени у одређеном року, не дужем од годину дана, изврши неку од обавеза коју, између осталог, може да представља и обављање одређеног друштвено корисног или хуманитарног рада.⁴⁸²

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица уводи васпитне налоге као посебну врсту мера чија примена може довести до непокретања или обустављања кривичног поступка према малолетницима. У зависности од фазе кривичног поступка тужилац или судија за малолетнике могу применити васпитни налог према малолетном учиниоцу, ако је за кривично дело прописана новчана казна или казна затвора до пет година, уколико је малолетник признао кривично дело и уколико је према делу и оштећеном испољио одређени однос. Међу предвиђеним васпитним налозима два садрже одређени облик рада.

У првом случају ради се о налогу за поравнање са оштећеним, како би се накнадом штете, извињењем, радом или на други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела. На овај начин предвиђена обавеза рада представља облик накнаде штете причињене извршењем кривичног дела, јер се обавља у корист оштећеног (жртве), а не у јавном интересу. У другом случају, васпитни налог обухвата укључивање малолетника, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког

⁴⁸² Члан 283. Законика о кривичном поступку "Службени гласник Републике Србије" 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

садржаја.⁴⁸³ Садржај овог васпитног налога идентичан је садржају једне од обавеза које се према малолетном учиниоцу могу применити након спроведеног кривичног поступка као посебне обавезе предвиђене у оквиру васпитних мера упозорења и усмеравања.⁴⁸⁴ Обавеза малолетника да обави одређени рад на основу примењеног налога или изречене посебне обавезе представља рад који се обавља у јавном интересу.

Након указивања на појам и садржај, а пре анализе нормативних решења у нашем законодавству, пажњу посвећујемо разлозима који оправдавају увођење рада у јавном интересу у систем кривичних санкција.

7.2. Увођење рада у јавном интересу у систем кривичних санкција: pro et contra

Концепција рада у јавном интересу, као кривичне санкције, заснива на схватању да је њеном применом могуће истовремено остварити три циља: кажњавање, рехабилитацију учиниоца и репарацију причињене штета, при чему је извршење много економичније у односу на краткотрајну казну затвора, коју замењује.⁴⁸⁵ Претходном констатацијом представљен је циљ али, истовремено, и одређен положај рада у јавном интересу у систему кривичних санкција.

Наиме, ова кривична санкција представља облик хуманијег кажњавања учинилаца (лакших) кривичних дела и изриче се уместо краткотрајних казни затвора, при чему рехабилитација и социјална реинтеграција учинилаца представљају примарну сврху кажњавања. Симболична корист за друштво остварује се обављањем друштвено корисног рада, док, с друге стране, реалну корист представља цена извршења ове санкције која је знатно нижа у односу на трошкове извршења казни које алтернира.

Поменути циљ и основна сврха указују и на предности увођења ове санкције у систем кривичних санкција. Покушаћемо да укажемо на њих.

Основни разлог, свакако, представља потреба за осмишљавањем нових, хуманијих и ефикаснијих кривичноправних мера које би се примењивале у односу

⁴⁸³ Чланови од 5. до 8. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица.

⁴⁸⁴ Члан 14. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица.

⁴⁸⁵ Н. Мрвић-Петровић, Ђ. Ђорђевић, *Op. cit.*, стр. 106.

на одређене категорије учинилаца кривичних дела код којих кажњавање краткотрајним лишавањем слободе није неопходно за остваривање опште сврхе кажњавања и прописивања кривичних санкција.

У том контексту, рад у јавном интересу представља кривичну санкцију која чини један од понуђених одговора савременог друштва на кризу казне затвора и опште стање у пенитенцијарним системима. Избегавање изрицања казне затвора и спречавање негативних последица инкарцерације у односу на учиниоце чије дело се може сматрати блажим обликом криминалног понашања, представљају један од основних разлога настанка ове кривичне санкције, уједно, и разлог увођења у кривичноправни систем.

Друге не мање значајне разлоге чине, између осталих, корист за друштво и јавни интерес који се остварује кроз обављање рада и симболичну накнаду штете причињене извршењем кривичног дела, стварање другачијих основа за рехабилитацију и социјалну реинтеграцију учиниоца, финансијска исплативост, одржавање породичних и социјалних веза, односа и контаката, и наставак обављања посла или професије, укључивање друштвених институција, организација и појединаца у поступак извршења.

У домаћој литератури Стојановић разматра предности увођења рада у јавном интересу у систем кривичних санкција, али и износи разлоге против њеног увођења. Указујући на разлоге за увођење ове кривичне санкције, између осталог, наглашава да грађани са којима је осуђени у контакту у току обављања рада у јавном интересу могу имати на њега позитиван утицај, осуда се може посматрати и као рекомпензација друштву за учињено дело, за неке учиниоце ова санкција има и едукативних карактер, а може бити и ефикаснија и погоднија санкција за одређену категорију учинилаца него друге санкције.⁴⁸⁶

С друге стране, разлоге против увођења чине, пре свега, проблеми на плану извршења, као што је недостатак погодних хуманитарних и волонтерских организација у оквиру којих би се овај рад обављао, као и недостатак оних који би надгледали извршење ове санкције. Затим, осуђени долазе у непосредни контакт са лицима која су врло рањива у смислу да могу постати жртве кривичног дела (болесна, стара лица). С обзиром на различитост послова јавља се и неједнакост у извршењу исл. Може се оценити, истиче овај аутор, да треба дати предност

⁴⁸⁶ З. Стојановић, *Op. cit.*, стр. 265.

разлозима који иду у прилог увођењу ове санкције, као што је то и учињено у Кривичном законнику.⁴⁸⁷

Изнети разлози против увођења ове кривичне санкције захтевају додатну анализу. Прва два наведена аргумента суштински не представљају разлоге против увођења рада у јавном интересу, већ указују на потенцијалне проблеме који се могу појавити у поступку њеног извршења. Међутим, морамо да укажемо да проблеми у поступку извршења могу настати, и постоје, и код извршења било које друге кривичне санкције, што не доводи у питање њихову функцију у систему кривичних санкција. Остали наведени аргументи разлози могу се сматрати оправданим, иако су и они консеквенти начину извршења ове санкције.

Први изнети аргумент тиче се недостатка погодних хуманитарних и волонтерских организација у којима би се рад обављао може се, дакле, разумети не као разлог против увођења рада у јавном интересу, већ као недостатак у систему извршења имајући у виду недовољну сарадњу и повезаност између органа надлежног за извршење ове санкције и институција и организација хуманитарног или волонтерског карактера. У том контексту, сматрамо да у сваком друштву, укључујући наше, постоји и може се препознати значај волонтерских и хуманитарних организација које обављају активности с циљем остваривања опште користи или интереса за ширу или ужу социјалну заједницу. Стога је неопходно укључити програме које спроводе ове организације у мрежу послова које осуђени могу да обављају, односно успоставити и проширити сарадњу између надлежних органа који одлучују о природи и врсти посла и хуманитарних или волонтерских организација општег или локалног карактера.

С тим у вези, на успостављање сарадње и шире укључивање локалне заједнице указано је у свим међународноправним актима у овој области. На пример, у „Токијским правилима“ учешће представника заједнице у поступак извршења представљено је као један од најважнијих фактора у побољшању веза између лица према којем се примењује алтернативна кривична санкција или мера, са једне стране, и породице и заједнице, с друге. При томе се посебно мора водити рачуна о способностима, заинтересованости за рад и обучености волонтера, јер од њиховог одабира у великој мери зависи успешност спровођења ове санкције у оквиру заједнице.

⁴⁸⁷ З. Стојановић, *Оп. cit.*, стр. 265-266.

Као други аргумент против увођења рада у јавном интересу наведен је недостатак оних који би надгледали извршење ове санкције. Међутим, истовремено са увођењем рада у јавном интересу у систем кривичних санкција донет је и закон о извршењу којим се, између осталог, регулише и поступак извршења казне рада у јавном интересу и утврђују овлашћења посебног државног службеника (повереника) који, између осталог, прати извршење казне.⁴⁸⁸ Повереник је, дакле, на основу закона овлашћен да врши надзор над извршењем ове кривичне санкције.

Иако је питање надзора над извршењем регулисано законским одредбама на основу којих се извршење организује у оквирима посебне Повереничке службе, односно повереника са овлашћењима да утврђују појединачне програме рада и прате поступак извршења, морамо да укажемо на чињеницу да је недовољан број обучених повереника и недостатак логистичке основе обележио почетак примене ове кривичне санкције у нашем кривичноправном систему.⁴⁸⁹ Последњих неколико година карактеришу покушаји да се коначно заокруже нормативни и организацијски оквири за рад повереника и успостави ефикасна организација Поверилачке службе, али је процес и даље у току. Број запослених повереника је и даље недовољан, као и укупни капацитети Повереничке службе.⁴⁹⁰

У Токијским правилима се посебно апострофира да особље надлежно за спровођење ванзаводских санкција и мера мора да поседује одговарајуће личне карактеристике, професионалне квалификације, практично искуство и стручност, али и да прихвати потребу сталног усавршавања у овој области. Имајући у виду да је организација ове службе у нашем систему у фази развоја, сматрамо да је перманентно усавршавање повереника кључни елемент у успостављању ефикасног система примене алтернативних кривичних санкција и мера.⁴⁹¹

⁴⁸⁸ “У тренутку доношења нових закона у Србији није постојала посебна служба која би била задужена за праћење извршења појединих алтернативних санкција, чак и оних које су од раније код нас биле познате (на пример, условна осуда за заштитним надзором).“ З. Стевановић, *Остваривање идеје о изградњи пробацијског система у Србији, Ревизија за криминологију и кривично право*, број 50, 2012, стр. 96.

⁴⁸⁹ Тако је у току 2012. године било отворено само седам повереничких канцеларија на територији Републике Србије. Десет повереника је спроводило укупно 331 изречену алтернативну кривичну санкцију. Видети: Министарство правде, Управа за извршење кривичних санкција, *Алтернативне санкције*, Билтен, број 3, 2012, стр. 8.

⁴⁹⁰ У току 2013. године, отворено је дванаест поверилачких канцеларија, а планирано је да се до краја 2014. године отвори свих 25 канцеларија. Видети: Годишњи Извештај о рад у Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину, Београд, 2014, стр. 62.

⁴⁹¹ У члану 21. Правилника о извршењу казне рада у јавном интересу „Службени гласник Републике Србије“ број 20/2008 и 24/2014, који се односи на услове за одређивање повереника,

Аргументи који указују на могуће негативне последице примене рада у јавном интересу због контаката које у поступку извршења осуђена лица успостављају са вулнерабилних групама или појединцима, односно због различитости послова који доводе до неједнаког поступања према овим лицима, сматрамо оправданим. Можемо констатовати да постоји повећани ризик од виктимизације вулнерабилних појединаца или група у ситуацијама у којима ступају у контакте са лицима са претходним криминалним искуством, осуђеним на казну рада у јавном интересу. Међутим, пресудну улогу у процени ризика има суд, приликом одлучивања о томе да ли је према конкретном учиниоцу оправдано изрећи ову кривичну санкцију и да ли се њом може остварити сврха кривичних санкција, али и повереник, приликом одређивања послодавца, врсте рада и окружења у којем се рад обавља и приликом надзора над извршењем ове кривичне санкције. У сваком случају, морамо констатовати да постоји повећани сензибилитет због успостављања социјалног контакта између група чије су виктимогене предиспозиције лако уочљиве и лица која су испољила криминалну активност и којима је изречена ова казна.⁴⁹²

Када је питању одређивање врсте посла које може довести до неједнаког поступања према осуђеним лицима у поступку извршења, сматрамо да оно представља највећи недостатак ове кривичне санкције. Наиме, приликом одређивања врсте рада у јавном интересу поставља се питање критеријума на основу којих се он утврђује и органа који одлучује о врсти посла у сваком конкретном случају. Основни критеријуми који су нормативно регулисани односе се на личност осуђеног лица, његове способности, стручност и здравствено стање, али, свакако, од посебне важности је процена повереника о могућностима обављања рада, односно процена о успешности извршења кривичне санкције.

Морамо да укажемо на неколико проблема са којима се овде суочавамо. Наиме, обим потенцијалних послова који се могу обавити није неограничен, нити се може одредити према „захтеву“ осуђеног лица, већ је лимитиран системом

поред стручних квалификација и радног искуства, наглашено да ће се „код одређивања повереника посебно вредновати флексибилност и стабилност личности са доказаном мотивацијом за посао којим се баве, поседовање посебних квалитета за успостављање добрих међуљудских односа и жеља за додатним усавршавањем“

⁴⁹² Мада, размишљајући у другачијем контексту, можемо да се запитамо да ли је овакав став последица утицаја процеса стигматизације осуђеног лица као наметнутог модела посматрања лица чија је кривица утврђена у поступку?

установа, организација или удружења која обављају делатност у јавном интересу са којима орган надлежан за извршење има успостављену (уговорену) сарадњу.

С друге стране, одлуку о врсти посла који се мора обавити не доноси суд који је изрекао кривичну санкцију, већ повереник надлежан за извршење. Суд, дакле, приликом изрицања ове кривичне санкције утврђује број сати рада и период у коме се мора обавити, и не одређује карактер посла који се мора обавити. Закон овлашћује повереника да одреди врсту, садржај и обим послова.

Практично, то нас доводи у ситуацију да личне околности учиниоца које је утврдио суд поново преиспитује овлашћено лице из органа државне управе надлежног за њено извршење. Ово решење може се сматрати спорним јер закон практично омогућава двостепеност процењивања личности учиниоца и његових реинтегративних потреба, приликом изрицања кривичне санкције и код одређивања њеног садржаја. У пракси се може догодити да повереник утврдити исте околности као и суд или да потпуно другачије „процени“ реинтегративне потребе осуђеног лица. Законом нису предвиђени механизми на основу којих се може преиспитивати одлука повереника о врсти посла и програму рада осуђеног лица, осим уколико се утврђени број сати рада не обави када се изречена казна замењује казном затвора. То указује да постоји системски недостатак оваквог решења, јер повереник преузима на себе улогу извршиоца друштвене реакције поводом кривичног дела, односно, законска овлашћења му такву улогу, практично, додељују.

На крају можемо да утврдимо да је највећи недостатак ове кривичне санкције у чињеници да њено извршење може да доведе до неједнаког поступања према осуђеним лицима, односно, да у ширем контексту, доводи до нарушавања принципа једнакости грађана пред законом. Сматрамо да овај недостатак не произилази из природе ове кривичне санкције, већ настаје у нормативној сфери, приликом законског регулисања начина одмеравања и одређивања садржаја ове кривичне санкције. Тако, у нашем примеру, суд одлучује о врсти кривичне санкције и њеном трајању док се одлука о њеној садржини „препушта“ службеницима који су надлежни за њено извршење. Закон, дакле, овлашћује орган државне управе да одреди садржај кривичне санкције, а да при томе суд нема овлашћења којима може утицати на утврђивање или преиспитивање њеног садржаја. Омогућавајући „арбитрерност“ повереника у сваком конкретном

случају, закон производи (или продубљује) проблем неједнаког поступања према лицима осуђеним на обављање рада у јавном интересу.

Иако смо више пажње у овом делу посветили критичкој анализи проблема који могу настати приликом извршења рада у јавном интересу као кривичне санкције, или њеним недостацима, сматрамо да су предности увођења ове алтернативе казни затвора вишеструко значајније у односу на поменуте недостатке.

Парадигматичан концепт рада у јавном интересу као нове алтернативе казни затвора и њена улога у систему кривичних санкција означава, истовремено, промену дискурса законодавца у односу на блаже облике криминалног понашања и доприноси општој хуманизацији кривичноправног система. Ова кривична санкција промовише другачији приступ кажњавања и, према нашем мишљењу, представља спону између традиционалног приступа казни и нових алтернативних санкција и мера које заузимају функцију основних средстава реаговања на блаже облике инкримисаних понашања. Стога је опредељење нашег законодавца да уведе ову кривичну санкцију потпуно оправдано, док се значајнији ефекти њене примене очекују у будућем периоду.

7.3. Правна природа рада у јавном интересу као кривичне санкције

Рад у јавном интересу представља специфичну кривичну санкцију која је у нашем кривичном законодавству систематизована као казна, иако према свом парадигматичном концепту, како смо раније указали, нема сва класична обележја казни и има посебности које је разликују од ове врсте кривичних санкција.

Према правној природи ова кривична санкција нема заједничких елемената са условном осудом и судском опоменом, односно мерама упозорења, јер не представља опомену учиниоцу кривичног дела да ће у случају поновног вршења дела бити кажњен строжијом кривичном санкцијом, нити претњу утврђеном казном затвора чије се извршење под одређеним условима одлаже. Рад у јавном интересу се не изриче у циљу отклањања стања или услова који могу бити од утицаја да учинилац убудуће не врши кривична дела, односно, према природи нема карактер и функцију мера безбедности.

Дакле, како ова кривична санкција у нашем кривичноправном систему не представља део мера упозорења нити мера безбедности, а не садржи ни класична обележја казни, може се закључити да рад у јавном интересу представља кривичну санкцију *sui generis*. Такав став је присутан у правној теорији,⁴⁹³ али, и захтева додатна појашњења.

Пре свега, приликом анализе правне природе ове кривичне санкције пажњу морамо да посветимо ставу законодавца да рад у јавном интересу систематизује као казну. Рад у јавном интересу неспорно представља алтернативу казни затвора која би се могла заједно са другим новим алтернативним кривичним санкцијама систематизовати у оквиру посебне врсте кривичних санкција. Такав пример налазимо у македонском кривичном законодавству у којем су све алтернативне санкције и мере (традиционална и нове) заједно систематизоване.

Како се наш законодавац није одлучио за такво решење, сматрамо да је став да се рад у јавном интересу систематизује у оквиру казни решење које се, у исто време, због садржаја и природе ове санкције може и бранити и оспоравати. Наиме, не може се у потпуности оспорити да рад у јавном интересу има одређене карактеристике казне, али и обележја која је разликују од традиционалних казни.

Сматрамо да је став српског законодавца да рад у јавном интересу систематизује као казну прихватљивији у односу на решења из, на пример, хрватског или словеначког законодавства. Код првог, законодавац не одређује статус рада у јавном интересу као казне или посебне кривичну санкцију, већ одређује да се изречена новчана казна или казна затвора до годину дана може заменити радом у јавном интересу, не изјашњавајући се о њеној правној природи.⁴⁹⁴ Код другог, решење је још дубиозније. Наиме, рад у јавном интересу није систематизован као казна или друга кривична санкција, већ представља садржај којим се замењује извршење изречене казне затвора у трајању до две године. Прецизније, уколико је изречена казна затвора до две године суд може одлучити да се она неће извршити уколико осуђени пристане да обави рад у јавном интересу.⁴⁹⁵

⁴⁹³ Видети: Љ. Лазаревић, *Коментар Кривичног законика Републике Србије*, Београд, 2006, стр. 181; Н. Мрвић-Петровић, *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, Београд, 2010, стр. 229; М. Бабић, Љ. Филиповић, И. Марковић, З. Рајић, *Коментари кривичних/казних закона у Босни и Херцеговини*, Сарајево, 2005, стр. 254.

⁴⁹⁴ Видети: Član 40. i 55. Kaznenog zakona Republike Hrvatske "Narodne novine" broj 125/2011, 144/2012, 56/2015 i 65/2015.

⁴⁹⁵ Видети: Član 44. i 86. Kazenskog zakonika "Uradni List RS" broj 55/2008.

С друге стране, утврђивање правне природе рада у јавном интересу отежава чињеница да у нашем кривичном законодавству, као што смо указали, садржај ове кривичне санкције може представљати садржај и других мера или обавеза које се могу одредити према учиниоцима кривичних дела, пунолетним и малолетним.

Садржај и обављање рада у јавном интересу у упоредном кривичном законодавству указује и на друге различите функције, сврху и домен примене у односу на решења предвиђена у српском кривичном законодавству. Наиме, осим могућности да се добровољним обављањем рада у јавном интересу утиче на одлуку о покретању, обустави или прекиду кривичног поступка, садржај рада у јавном интересу може бити део обавезе из заштитног надзора приликом изрицања условне осуде, саставни део пробационих обавеза, начин остваривања накнаде штете оштећеном, обавеза од чијег извршења може зависити одлука суда о условном одлагању изрицања или одлагању извршења изречене кривичне санкције, обавеза која се одређује приликом примене института условног отпуста, па чак и део мера према учиниоцу након издржане казне или извршене кривичне санкције. Различити модалитети примене садржаја рада у јавном интересу у упоредном праву не олакшавају утврђивање правне природе ове кривичне санкције, напротив.

Полазећи од става законодавца да рад у јавном интересу систематизује у оквиру казни поред казне затвора, новчане казне и одузимања возачке дозволе и решења по коме је, у основном законском тексту пре усвајања измена и допуна, имала статус главне казне заједно са казном затвора, самостални правни карактер казне рада у јавном интересу у нашем законодавству се не би могао оспорити. Међутим, наша идеја је да анализирањем садржаја рада у јавном интересу и других казни, утврдимо да ли она према својој правној природи представља кривичну санкцију *sui generis* или казну.

Како смо на почетку указали ова кривична санкција се према својој природи и функцији разликује од мера упозорења и мера безбедности, свакако и од васпитних мера јер се не може применити према малолетним учиниоцима кривичних дела, тако да нећемо указивати на разлике између рада у јавном интересу и ових кривичних санкција. Међутим, желимо да укажемо да сличности и разлике између рада у јавном интересу и казни, анализирајући ретрибутивни

карактер казни, пристанак учиниоца на садржај казне пре њеног изрицања и остваривање сврхе примене казни и кажњавања.

Казна је у основи кривична санкција ретрибутивног карактера. У Кривичном законнику ретрибуција није одређена као једна од сврха кажњавања. Међутим, истиче Стојановић, иако владајуће схватање у нашој теорији то не признаје (вероватно и зато што се полази и од законског решења), ретрибутивну компоненту казне тешко је негирати.⁴⁹⁶

Код рада у јавном интересу као кривичне санкције, за разлику од осталих казни, нема ретрибутивну компоненту или је она симболичног карактера. Ову санкцију карактерише „минимални пунитивизам“, односно, минимално задирање у основна права учиниоца кривичног дела, уз његов претходни пристанак на садржај кривичне санкције која му се изриче.

Садржај ове санкције представља добровољно обављање утврђеног броја часова друштвено корисног рада, који мора бити продуктиван, сврсисходан и рад којим се не вређа људско достојанство. Како се ова санкција може изрицати пунолетним учиниоцима кривичних дела, поставља се питање шта је у њеном садржају пунитивно? Обављање продуктивног, сврсисходног и рада којим се не вређа људско достојанство или ограничавање права осуђеног лица у периоду у коме се рад обавља? Сматрамо да пунитивни садржај ове казне не представља обављање рада, јер таква врста и карактер рада чине део уобличајених дневних активности највећег броја грађана у сваком савременом друштву, већ ограничавање права (слободе) осуђеног у временском периоду у коме обавља рад у јавном интересу.⁴⁹⁷

Код других казни ретрибутивна компонента је у потпуности изражена, али је, истовремено, различитог интензитета и карактера. Код казне затвора је најизраженија, јер се ова казна састоји у лишавању слободе осуђеног лица. Ограничавање или ускраћивање других права осуђеног представља последицу одузимања слободе као основног права појединца и начина на који се

⁴⁹⁶ Ретрибуција као сврха кажњавања, поред генералне и специјалне превенције, била би прихватљива ако се њен садржај одређује кроз принцип праведности и принцип сразмерности који се у кривичном праву морају уважавати. Но, она никада не сме бити доминирајућа сврха кажњавања, никада се казна не сме изрицати само због тога да би се учиниоцу вратило зло за оно зло које је он нанео вршењем кривичног дела. З. Стојановић, *Op.cit.*, стр. 251.

⁴⁹⁷ У том контексту, Костић истиче да се „казнени карактер ове мере састоји у томе што је не чини рад, само по себи, већ ње њоме врши својеврсно ускраћивање слободе“. М. Костић, *Алтернативне санкције у домаћем законодавству, Зборник радова са научне конференције „Функционисање правног система Републике Србије“*, Ниш, 2006, стр. 468.

институционално извршава лишавање слободе. Новчана казна је изразито ретрибутивна кривична санкција којом се не напада слобода учиниоца, већ његова имовина. Код казне одузимања возачке дозволе ретрибуција је усмерена ка ограничавању слободе кретања осуђеног лица, односно ка забрани да право на слободу кретања, односно кретање моторним возилима, користи у неограниченом обиму.

Уколико рад у јавном интересу није кривична санкција ретрибутивног карактера да ли може да представља казну?

Изричит пристанак учиниоца на садржај кривичне санкције као предуслов њеног изрицања представља основну карактеристику рада у јавном интересу. Такав концепт је нов у кривичном праву и, у конкретном случају, последица је забране обављања принудног рада и примене казни које се састоје у принудном обављању рада. Али, у исто време, пристанак учиниоца на садржај кривичне санкције суштински разликује рад у јавном интересу од осталих казни. Незамисливо је и претпоставити да је потребна претходна сагласност учиниоца на садржај казне затвора, новчане казне или одузимања возачке дозволе.

Очекивање да учинилац пристаје на зло које му се због извршеног дела казном наноси, нарушава традиционални концепт казне и кажњавања. У том контексту, рад у јавном интересу представља кривичну санкцију која у себи не садржи зло које се враћа учиниоцу кривичног дела, па би се могло утврдити да не представља ни казну. Међутим, не сме се изгубити из вида да рад у јавном интересу представља нову кривичну санкцију која се развија у оквиру дискурса ресторативне правде, који карактерише развој санкција и мера које се примењују са циљем другачијег решавања конфликта насталог извршењем кривичног дела у односу на класичне ретрибутивне садржаје кривичноправне реакције.

Као последње, разматрамо питање да ли се применом рада у јавном интересу може остварити сврха кажњавања. Има аутора, као Мрвић-Петровић, који сматрају да рад у јавном интересу представља кривичну санкцију *sui generis* управо зато што се њеном применом не могу оставарити поједине сврхе кажњавања из члана 42. Кривичног законика, као: спречавање учиниоца да врши кривична дела, утицање на друге да не врше кривична дела и изражавање друштвене осуде за кривично дело.⁴⁹⁸ Из тог разлога ауторка сматра да рад у

⁴⁹⁸ Н. Мрвић-Петровић, *Op. cit.*, стр. 229.

јавном интересу није казна и да је законски текст у колизији са стварном природом ове санкције.

Имајући у виду садржај рада у јавном интересу једноставно је увидети да ова кривична санкција има првенствено специјално-превентивни карактер. Без озбира што закон предвиђа да ће суд приликом одлучивања о изрицању ове кривичне санкције узети у озбир сврху кажњавања, евидентно је да је њеном применом могуће остварити циљеве специјалне превенције, а да су генерално-превентивни ефекти минимални или да изостају. Мишљења смо, ипак, да се промовисањем другачијег концепта у кажњавању одређених категорија учинилаца лакших кривичних дела применом ове санкције могу, у ограниченом обиму, остварити циљеви позитивне генералне превенције.

На крају се може закључити да правна природа рада у јавном интересу указује да је у питању кривична санкција *sui generis*, а не казна. Ова санкција је неспорна алтернатива казни затвора, без обзира да ли је прописана као самостална кривична санкција или замена за изречену казну затвора. Истовремено, она представља алтернативу новчаној казни, иако то није основни циљ њеног увођења у систем кривичних санкција. Прихватањем у законодавству става да се ради о кривичној санкцији *sui generis*, разрешиле би се дилеме о њеном положају у систему, сврси прописивања и извршења, као и улози у остваривању опште сврхе прописивања и изрицања кривичних санкција.

У том смислу, она се и у теорији и у одређеним законима одређује као кривична санкција која се према природи налази између казне затвора и условне осуде,⁴⁹⁹ јер се примењује када изрицање казне затвора није неопходно за остваривање сврхе кажњавања, али и када се условна осуда не сматра довољном мером за остваривање опште сврхе прописивања и примене кривичних санкција.⁵⁰⁰ У теорији се могу наћи и схватања да је рад у јавном интересу прикривена новчана казна,⁵⁰¹ која се исплаћује у оброцима (ратама) доприносом, радом, ангажовањем и знањем, а не плаћањем ефективних новчаних износа.⁵⁰²

Сматрамо да рад у јавном интересу није кривична санкција имовинског карактера, нити је њен садржај детерминисан финансијским ефектима који се у

⁴⁹⁹ Д. Јовашевић, Рад у јавном интересу – теорија, пракса, законодавство, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, број 64, 2013, стр. 29.

⁵⁰⁰ Član 43. stav 2. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine „Službeni glasnik BiH“ broj 37/2003; Član 54. stav 2. Kaznenog zakona Republike Hrvatske “Narodne novine” broj 110/1997.

⁵⁰¹ Д. Радуловић, *Алтернативе краткотрајној казни затвора*, Подгорица, 2009, стр. 171.

⁵⁰² Д. Јовашевић, *Op. cit.*, стр. 29.

поступку извршења могу остварити. Различита схватања правне природе рада у јавном интересу као кривичне санкције потврђују став да се ради о санкцији *sui generis*.

7.4. Нормативно регулисање рада у јавном интересу у Кривичном законнику

Казна рада у јавном интересу може се изрећи за кривична дела за која је прописан затвор до три године или новчана казна, док приликом изрицања суд, имајући у виду општу сврху кажњавања, мора узети у обзир врсту учињеног кривичног дела, личност учиниоца и његову спремност и пристанак да обавља рад у јавном интересу (члан 52. став 4. Кривичног законика).

На овај начин закон предвиђа опште услове за изрицање казне рада у јавном интересу, док се у осталим ставовима члана 52. регулишу питања која се односе на карактер рада у јавном интересу, трајање рада и казне, замене неизвршене казне рада у јавном интересу казном затвора и ублажавања казне у поступку извршења.

Пре анализе садржаја казне рада у јавном интересу пажњу посвећујемо питању њеног положаја у систему кривичних санкција. Према важећим одредбама Кривичног закона, рад у јавном интересу може се изрећи и као главна и као споредна казна, као и новчана и казна одузимања возачке дозволе, док се казна затвора може изрећи само као главна казна.

Међутим, то није било криминално-политичко опредељење законодавца у основном законском тексту усвојеном 2005. године.⁵⁰³ Наиме, одредба члана 44. Кривичног законика предвиђала је да се казна затвора и казна рада у јавном интересу могу изрицати само као главне казне.⁵⁰⁴ Тиме се желео ојачати положај казне рада у јавном интересу у систему кривичних санкција.⁵⁰⁵

Међутим, изменама и допунама Кривичног законика из 2009. године, измењен је поменути члан који предвиђа да се само казна затвора може изрећи као главна казна, што значи да се казна рада у јавном интересу, поред осталих казни, може изрећи и као главна и као споредна казна.

⁵⁰³ Кривични законик је усвојен у Народној скупштини Републике Србије 29. септембра 2005. године, а ступио је на снагу 1. јануара 2006. године.

⁵⁰⁴ Члан 44. став 1. Кривичног законика „Службени гласник Републике Србије“ број 85/2005.

⁵⁰⁵ З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2012, стр. 233.

Имајући у виду промену опредељења, Стојановић указује да није потпуно јасно који је мотив имао законодавац када је предвидео да рад у јавном интересу може бити и споредна казна. Аутор наводи да имајући у виду природу ове казне, као и разлог њеног увођења, мало је вероватно да се хтело омогућити њено изрицање као споредне уз казну затвора. Ако се хтело омогућити изрицање казне рада у јавном интересу уз новчану казну то је донекле има смисла јер, иако је те две казне било и раније могуће изрећи заједно, новчана казна је могла бити изречена само као споредна казна уз казну рада у јавном интересу, па се вероватно хтело омогућити то да се новчана казна изрекне као главна, а рад у јавном интересу као посредна казна. Међутим, из више разлога није реално очекивати да ће се у судској пракси користити ова могућност, а питање је и колико је она криминално-политички оправдана.⁵⁰⁶

У том контексту, сматрамо да је промена опредељења законодавца резултат поштравања казнене политике, па се решењем по којем се само казна затвора може изрећи као главна казна хтела нагласити општа опредељеност ка овој казни и усмерити казнену политику судова у том правцу. Међутим, не смемо изгубити из вида да је истовремено изрицање казне затвора и казне рада у јавном интересу, као њене основне алтернативе, према важећим одредбама и данас могуће. Ристивојевић истиче да је таква могућност потпуно бесмислена и поставља питање како ће неко обављати рад у јавном интересу у затвору?⁵⁰⁷

Иако је таква могућност, комбиновања краткотрајних казни затвора и њених алтернатива, предвиђена у одређеним системима са изграђеном дугогодишњом праксом примене нових алтернативних кривичних санкција, сматрамо да у нашем случају основна намера законодавца није усмерена у правцу истовременог изрицања казне затвора и њених алтернатива. Истовремено изрицање казне затвора и алтернативе овој казни, као што смо раније нагласили, представља специфичну контрадикторност и концепт према којем се не остварују циљеви изречених кривичних санкција, већ се на специфичан начин покушава остварити општа сврха примене кривичних санкција.

Код истовременог изрицања новчане казне и казне рада у јавном интересу, где Стојановић указује да се према првобитном решењу казна рада у јавном

⁵⁰⁶ З. Стојановић, *Op. cit.*, стр. 233.

⁵⁰⁷ Б. Ристивојевић, Актуелна питања садашњег стања материјалног кривичног законодавства Србије, *Актуелна питања кривичног законодавства (нормативни и практични аспекти)*, Златибор, 2012, стр. 45.

интересу могла искључиво изрицати као главна казна уз новчану, док је сада могуће изрећи новчану казну уз казну рада у јавном интересу као споредну, напомињемо да важеће решење из члана 44. Кривичног законика омогућава да се било која од ових казни може изрећи као главна уз другу као споредну.

Аргумент у прилог ставу да се ради о неконзистентном приступу законодавца овом питању, које, мора се признати, није ни довело до значајнијих проблема или двоумљења у пракси, налазимо у Нацрту Закона о изменама и допунама Кривичног законика из 2015. године.

Наиме, Нацрт Закона предвиђа, између осталих бројних новина у делу који се односи на кривичне санкције, да се казна рада у јавном интересу може изрећи само као главна казна.⁵⁰⁸ Тиме се законодавац поново опредељује за решење предвиђено у основном тексту Кривичног законика из 2005. године.

7.4.1. Услови за изрицање казне рада у јавном интересу

Кривични законик не предвиђа казну рада у јавном интересу ни за једну појединачну инкриминацију, већ се она може изрицати за кривична дела за која је предвиђена казна затвора у трајању до три године или новчана казна, односно и у случајевима када су обе ове казне прописане за одређено кривично дело било алтернативно или кумулативно.⁵⁰⁹

Начин предвиђања казне рада у јавном интересу потврђује њен алтернативни карактер, али се њеном применом не алтернира само казна затвора, што је њена основна функција у систему кривичних санкција, већ се омогућава и алтернирање новчане казне. У претходном делу смо указали да је законодавац 2009. године променио став о статусу казне рада у јавном интересу као искључиво главне казне и предвидео могућност да се она изриче истовремено и са новчаном казном. У том смислу, изражавамо сумњу да је основна намера законодавца била

⁵⁰⁸ Нацрт Закона о изменама и допунама Кривичног законика доступан на: <http://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php>, приступ 15. децембар 2015. године.

⁵⁰⁹ У том контексту Шкулић, приликом дефинисања појма алтернативних кривичних санкција, наглашава да „када су у питању кривичне санкције, да би се одређена кривична санкција могла сматрати алтернативном, неопходно је постојање кривичне санкције која је примарна, при чему је могуће да се на одговарајући начин та примарна кривична санкција, под одређеним условима, замени неком другом кривичном санкцијом, која је алтернативног карактера.“ М. Шкулић, *Алтернативне кривичне санкције, Казнена политика као инструмент државне политике на криминалитет*, Бања Лука, 2014. стр. 247-248.

да казна рада у јавном интересу постане алтернатива новчаној казни, већ сматрамо да је законодавац хтео да прошири круг инкриминација код којих је примена ове казне могућа.⁵¹⁰

Основни услов за изрицање казне рада у јавном интересу је врста и висина предвиђене казне за одређено кривично дело. Осим тога, законом је предвиђено да ће приликом изрицања ове казне суд имајући у виду сврху кажњавања, узети у обзир врсту кривичног дела, личност учиниоца и његову спремност и пристанак да обавља рад у јавном интересу.

Врста кривичног дела као околност коју суд мора узети у обзир приликом изрицања казне рада у јавном интересу детерминисана је врстом и распоном казне прописане за конкретно кривично дело. Казнена политика законодавца изражена кроз прописане посебне минимуме и максимуме казни код појединачних инкриминација упућује на закључак да се казна рада у јавном интересу може изрицати искључиво за лакша кривична дела. Испуњавање формалног услова везаног за врсту и висину прописане казне указује, истовремено, да законодавац није прописао никаква ограничења у погледу примене, односно да не постоји забрана изрицања ове санкције ни за једно кривично дело, уколико је за дело прописана казна затвора до три године или новчана казна.

Штавише, у члану 57. који уређује границе ублажавања казне, у ставу 1. тачка 7. наводи се да ако је за кривично дело прописана казна затвора без назначења најмање мере, уместо затвора се може изрећи новчана казна или рад у јавном интересу. Поставља се питање да ли овакво решење има било какав практични значај, јер се казна рада у јавном интересу, према општим одредбама, може изрећи и код кривичних дела код којих није прописан посебни минимум, и, како закључује Стојановић, ни код једног таквог кривичног дела није прописан виши посебни максимум од три године, што је услов за изрицање рада у јавном интересу.⁵¹¹

Личност учиниоца представља посебну околност приликом одлучивања о изрицању казне рада у јавном интересу. Суд мора да процени околности које се

⁵¹⁰ Имајући у виду структуру изречених кривичних санкција од новелирања српског кривичног законодавства, евидентан је пад учешћа новчане казне док је учешће казне рада у јавном интересу, у последњих неколико година на нивоу од око 1%. То указује да се казна рада у јавном интересу у пракси кривичног правосуђа не појављује као алтернатива новчаној казни. Дакле, закон одређује казни рада у јавном интересу карактер алтернативе новчаној казни, док пракса не показује да тај карактер препознаје.

⁵¹¹ 3. Стојановић, *Op. cit.*, стр. 252.

односе на личност учиниоца и на основу њих одлучи о оправданости изрицања ове санкције. Имајући у виду да се она изриче за лакша кривична дела и према учиниоцима који показују спремност да обављају рад у јавном интересу, суд приликом изрицања ове казне мора бити уверен да се ради о учиниоцу чије карактеристике личности оправдавају њено изрицање, односно да се ради о учиниоцу код којег се може очекивати да ће се применом казне чији садржај представља обављање друштвено корисног рада остварити сврха кажњавања и општа сврха прописивања и изрицања кривичних санкција.

С тим у вези, указујемо да изрицање казне рада у јавном интересу није облигаторног карактера, односно, ова казна не замењује сваку одмерену казну затвора у трајању до три године или новчану казну, већ се изриче само у случајевима кад суд сматра да је њено изрицање оправдано. Ова санкција није осмишљена да замени све краткотрајне казне затвора, већ да се примени као алтернатива казни затвора када је суд сматра оправданом.

Логична је претпоставка да ће суд приликом разматрања околности које се односе на личност учиниоца кривичног дела ову казну изрицати према примарним деликвентима, односно лицима без изражених криминогених предиспозиција, нехатним учиниоцима, учиниоцима кривичних дела без елемената насиља, учиниоцима чије понашање након извршеног кривичног дела и однос према жртви указују на постојање намере или покушаја да се отклоне или минимализују последице извршеног кривичног дела, односно према учиниоцима код којих постоји низ околности извршења дела, али и понашања након извршеног дела, које се према општим правилима за одмеравање казне могу сматрати олакшавајућим.⁵¹²

⁵¹² Јовашевић истиче да се ова казна примењује према „лицу које има одређене психолошке карактеристике (да се ради о неделиквеној, некриминогеној, ненасилној личности)“. Аутор сматра да је „тежина кривичног дела детерминирајући фактор за изрицање казне рада у јавном интересу, али његова садржина и дужина трајања у првом реду зависе од личности учиниоца дела. То, заправо, представља гаранцију да се сврха кажњавања може постићи управо применом ове мере тј. боравком осуђеног на слободи и испуњавањем радних обавеза у слободно време.“ Д. Јовашевић, *Оп. cit.*, стр. 26. Међутим, поставља се питање да ли се међу неделиквентним и некриминогеним личностима аутор подразумева и извршиоце кривичних дела којима се изриче казна рада у јавном интересу или се изнети став односи, у ширем контексту, на лица (ситуационе учиниоце) које не карактерише изражено деликвентно или криминално понашање. С друге стране, иако се с правом истиче да садржина рада у јавном интересу и дужина трајања у првом реду зависе од личности учиниоца, то не може бити гаранција да ће се остварити сврха кажњавања, већ процена суда о остваривању сврхе кажњавања, односно опште сврхе прописивања и примене кривичних санкција. У прилог томе, закон прописује да ће се у случају да осуђени не обави део или све часове рада у јавном интересу ову казну заменити казном затвора тако што ће за сваких започетих осам часова рада јавном интересу одредити један дан затвора.

И друге околности могу оправдати изрицање казне рада у јавном интересу. На пример, лоше имовно стање учиниоца због којег учинилац не може платити новчану казну, или, у другачијем контексту посматрано, социјални положај и материјално богатство учиниоца као фактори који обесмишљавају изрицање и сврху новчане казне могу истовремено да оправдавају изрицање казне рада у јавном интересу.

Сматрамо да најважнију околност везану за личност учиниоца треба да представља способност окривљеног да препозна другачији концепт друштвене реакције на извршено кривично дело и да исти прихвати и искористи у циљу сопствене рехабилитације и успешне реинтеграције у друштвену заједницу.

У судској пракси се као околности везане за личност учиниоца којима се оправдава изрицање казне рада у јавном интересу наводе ранија неосуђиваност, године живота учиниоца, признање извршења кривичног дела, кајање, лоше материјално стање, исл.⁵¹³

Тако је, на пример, у првој пресуди којом је изречена казна рада у јавном интересу у пракси нашег кривичног правосуђа (Окружни суд у Београду К. 2402/05), донете само седамнаест дана након ступања на снагу Кривичног законика, суд као разлоге за изрицање ове казне наводи да „учинилац који је неовлашћено држао опојне дроге раније није осуђиван, стар је двадесет три године и признао је извршење кривичног дела.“⁵¹⁴

Сличне околности које се односе на личност учиниоца потврђене су и у пресуди Апелационог суда у Београду Кж1 4020/2010 од 21. октобра 2010. године у којој се наводи да „Апелациони суд налази да је првостепени суд након што је правилно утврдио и оценио све околности које у смислу члана 54. КЗ на врсту и висину казне имају утицаја, да се ради о младом човеку до сада неосуђиваном, коректног понашања пред судом, који је у потпуности признао извршење кривичног дела и изразио кајање, окривљеном за извршено кривично дело крађе из члана 203. став 1. КЗ, имајући у виду казну прописану за ово кривично дело,

⁵¹³ У том смислу Шкулић истиче да „судска пракса, која још увек није присутна у већој мери када се ради о казни рада у јавном интересу као сасвим новој кривичној санкцији, изгледа да је склона да посебан значај приликом оцењивања личности поклони (не)постојању рецидивизма, али и животном добу учиниоца, те његовом односу према кривичном делу.“ М. Шкулић, *Op.cit.*, стр. 257.

⁵¹⁴ Пресуда Окружног суда у Београду К. 2402/05 од 17. јануара 2006. године. Наведено према: И. Симић, *Кривични законик –практична примена*, Београд, 2007, стр. 72. Иста пресуда наведена код: М. Шкулић, *Op. cit.*, стр. 257, према: И. Симић, А. Трешњев, *Збирка судских одлука из кривичноправне материје*, осма књига, Београд, 2008, стр. 36.

личност окривљеног и његову спремност да обавља рад у јавном интересу, изрекао адекватну кривичну санкцију.⁵¹⁵

Такође, у пресуди Кж2 838/2013 од 17. априла 2013. године, истог суда, којом се неплаћена новчана казна замењује казном рада у јавном интересу, наводи се да је „суд наведену одлуку донео имајући у виду врсту учињеног кривичног дела и запрећену казну, затим личност осуђеног, односно чињеницу да се у конкретном случају ради о неосуђиваном лицу, те оцу троје малолетне деце, као и имајући у виду изражену спремност и пристанак осуђеног да обавља рад у јавном интересу, а исто тако и чињеницу да изречена новчана казна није могла бити плаћена због лошег материјалног стања осуђеног који је без запослења и сталних извора прихода.“⁵¹⁶

Како Кривични законик не предвиђа посебну сврху казне рада у јавном интересу у систему кривичних санкција, суд приликом њеног изрицања мора да има у виду сврху кажњавања и општу сврху прописивања и изрицања кривичних санкција. Сврху кажњавања у нашем кривичном законодавству представљају специјална и генерална превенција, као и позитивна генерална превенција, односно како је чланом 42. КЗ предвиђено, сврха кажњавања је спречавање учиниоца да врши кривична дела и утицање на њега да убудуће не врши кривична дела, утицање на друге да не врше кривична дела и изражавање друштвене осуде за кривично дело, јачање морала и учвршћивање обавезе поштовања закона.

С тим у вези, указујући на њену посебну правну природу, Мрвић-Петровић је изнела аргумент да рад у јавном интересу не представља казну јер се применом ове санкције не може остварити сврха кажњавања предвиђена у члану 42. КЗ, осим у делу у којем се односи на утицање на учиниоца да убудуће не врши кривична дела.

Овај став би се у начелу могао прихватити, али сматрамо, ипак, да је применом казне рада у јавном интересу могуће, у ограниченом обиму, остварити циљеве генералне превенције, иако казна рада у јавном интересу представља кривичну санкцију са доминатном специјалнопревентивном функцијом. Овом санкцијом се успоставља другачији приступ према одређеним категоријама учинилаца лакших кривичних дела код којих се може очекивати да ће изрицање

⁵¹⁵ Пресуда Апелационог суда у Београду Кж1 4020/2010 од 21. октобра 2010. године.

⁵¹⁶ Пресуда Апелационог суда у Београду Кж2 838/2013 од 17. априла 2013. године.

казне рада у јавном интересу спречити вршење кривичних дела и утицати да убудуће не врше кривична дела.

Учинилац се на „специфичан“ начин спречава да чини кривична дела тако што му се, у оквиру ресторативног дискурса, пружа прилика да „исправи“ штетне последице свог дела, а не, непосредно, лишавањем слободе или ускраћивањем или ограничавањем одређених права. Кажњавање садржајем који у основи није пунитиван стварају се претпоставке да се учинилац, прихватајући последице и схватајући значај свог дела, једноставније реинтегрише у друштвену заједницу након извршене казне.

Међутим, поставља се питање да ли се применом ове казне могу остварити циљеви генералне превенције и позитивне генералне превенције. У основи би одговор када је реч о генералној превенцији био негативан. Како смо указали, казни рада у јавном интересу недостаје ретрибутивна компонента, па није за очекивати да непутивни карактер ове казне може остварити психолошки утицај на потенцијалне учиниоце кривичних дела. Утицај је једино могућ у односу на одређене категорије учинилаца лакших кривичних дела који у садржају казне рада у јавном интересу препознају симболичне одвраћајуће елементе.

С друге стране, када је у питању изражавање друштвене осуде за кривично дело, јачање морала и учвршћивање обавезе поштовања закона мишљења смо да, у оквиру успостављања новог алтернативног приступа према овој категорији учинилаца, позитивна генерална превенција може бити остварена кроз примену не само казне рада у јавном интересу, већ и других нових алтернативних кривичних санкција.

Када је у питању општа сврха прописивања и изрицања кривичних санкција, предвиђена у члану 4. став 2. КЗ, законодавац је одређује као сузбијање дела којима се повређују или угрожавају вредности заштићене кривичним законодавством. С тим у вези, казна рада у јавном интересу представља кривичну санкцију која се изриче у циљу сузбијања лакших облика повређивања и угрожавања вредности заштићених кривичним законодавством. Имајући у виду њен специфичан карактер и природу, сматрамо да се функција и сврха казне рада у јавном интересу може адекватније сагледавати у оквиру остваривања опште сврхе прописивања и изрицања кривичних санкција, него у смислу остваривања сврхе примене казни и кажњавања.

Као посебну околност коју суд мора узети у обзир приликом изрицања ове казне закон прописује спремност учиниоца да обавља рад у јавном интересу. Учиниоца мора да изрази пристанак на садржај ове казне. Имајући у виду да се ради о јединој казни са чијим се садржајем учиниоца мора претходно сагласити и изразити спремност да обави рад, овом питању ћемо посветити посебну пажњу.

7.4.1.1. Пристанак учиниоца кривичног дела

Рад у јавном интересу представља једину казну на чији садржај учиниоца мора да пристане пре њеног изрицања од стране суда. Ова околност представља значајну новину у приступу кажњавања учиниоца кривичних дела и њоме се установљава нов, парадигматичан, концепт кажњавања.

Историјски посматрано, праксу кажњавања учиниоца кривичних дела карактерише амбивалентан однос према ставу осуђеног о казни која му се изриче. Са становишта оног који кажњава казна је праведна, сразмерна и нужна, док је са становишта кажњеног она израз одмазде, зла, неправде и патње. Свака казна представља одређени облик репресије и одмазде према учиниоцу и, у основи је, ретрибутивног карактера. Кажњавање тела учиниоца била је примарна друштвена реакција на извршено дело до само пре два века, када различити облици лишавања слободе преузимају доминацију у систему кажњавања.

Међутим, настанак и развој нових кривичних санкција повезан је са установљавањем и заштитом основних права човека и грађанина, како у основним међународним актима, тако и у правном поретку националних законодавстава. Хуманизација свих аспеката савременог друштва није заобишла ни модерне системе кривичних санкција. Консеквентно томе, настају нове кривичне санкције које у основи немају изражен ретрибутивни карактер или је такав карактер симболичан.

Посматрано у ширем контексту, и код других кривичних санкција пристанак учиниоца на њихов садржај представља околност од које зависи поступак њиховог извршења. Али, истовремено, не и основни услов њиховог изрицања. Тако, на пример, од понашања учиниоца зависи да ли ће изречена условна осуда бити опозвана и да ли ће се утврђена казна затвора извршити, или, да ли ће у случају неплаћања новчане казне суд заменити ову казну другом

казном, или, да ли ће се осуђени на кућни затвор придржавати услова извршења или ће изречену казну морати да издржи у пенитеницијарној установи.

Код казне рада у јавном интересу изрицање је детерминисано спремношћу и пристанком учиниоца да обавља друштвено користан рад. Поставља се питање због чега пристанак учиниоца представља предуслов за изрицање ове казне. Одговор се налази у међународним и националним одредбама којима се забрањује сваки облик принудног рада, укључујући забрану принудног рада као кривичне санкције или казне.

Уколико учинилац изрази спремност да обавља рад у јавном интересу и пристаје на обављање друштвено корисног рада, тада садржај казне чини добровољно обављање бесплатног рада у циљу симболичне надокнаде штете причињене извршењем кривичног дела. Односно, испуњава се основни услов да суд може да изрекне ову казну. Уколико, пак, не постоји пристанак учиниоца, суд не може изрећи казну рада у јавном интересу.

Мора се нагласити да пристанак учиниоца не прејудицира одлуку суда о врсти кривичне санкције коју ће изрећи у конкретном случају. Наиме, ако у току кривичног поступка суд разматра могућност изрицања казне рада у јавном интересу, између других казни или кривичних санкција, неопходно је да се учинилац изјасни о томе да ли изражава спремност да обавља рад у јавном интересу, односно да ли пристаје на садржај казне рада у јавном интересу. Узимање такве изјаве од учиниоца ни у ком случају не обавезује суд да изрекне ову казну, већ представља испуњавање услова за њено потенцијално одмеравање и изрицање. То значи да се изјава учиниоца мора узети пре окончања главног претреса, односно пре фазе поступка у којој се одмерава и изриче кривична санкција.

У том смислу, Мрвић-Петровић указује на потешкоће које су се појавиле у пракси судова јер процесним одредбама није прецизно дефинисано у којој фази поступка и у којој форми се прибавља пристанак учиниоца на садржај казне рада у јавном интересу. Ова ауторка истиче да „судије не знају у којој фази главног претреса и на који начин могу затражити пристанак окривљеног, а да је решење пронађено тако што се пристанак окривљеног тражи после његове завршне речи, а пре него што се закључи главни претрес, пошто му се предочи да би за учињено

дело могао бити, између осталог, кажњен и казном рада у јавном интересу.⁵¹⁷ Стојановић, поводом овог питања, јасно указује да „уколико околности конкретног случаја указују на оправданост изрицања ове казне, суд ће у погледу пристанка окривљеног узети његову изјаву (до завршетка главног претреса), што ни у ком случају не обавезује суд, нити прејудуцира изрицање казне рада у јавном интересу.⁵¹⁸ Пристанак учиниоца би обавезно требало унети у записник о главном претресу.⁵¹⁹

Ово питање је, дакле, спорно у пракси, па је од стране нижестепених судова затражен одговор од Кривичног одељења Врховног касационог суда на питање „у којој фази поступка треба затражити изјашњење окривљеног, а да се не прејудуцира одлука суда по питању кривице, односно не повреди принцип презумције невиности, нарочито уколико се окривљени брани негирајући извршење кривичног дела?“ У одговору се наводи да „ако се кривични поступак води због кривичног дела за које се по закону може изрећи казна рада у јавном интересу, суд ће то окривљеном предочити, као могућност, у фази давања завршних речи и затражити да се изјасни у вези са тим.“⁵²⁰

Пристанак на садржај ове казне мора бити претходни, дат пре доношења одлуке о њеном изрицању. Истовремено, то значи да пристанак не може бити накнадни јер би се, без обзира на то што се учинилац саглашава са обављањем рада након изрицања ове санкције, самим изрицањем казне суд би прекршио одредбе којима се забрањује принудни рад. Изрицање ове кривичне санкције без пристанка учиниоца довело би до промене њене основне функције и циља. У том случају би се алтернатива казни затвора чији садржај представља добровољно обављање друштвено корисног рада трансформисала у казну обавезног и принудног рада.

Пристанак учиниоца на садржај ове казне отворио је одређене дилеме. Наиме, основна спорења се односе на питање да ли се пристанак учиниоца односи на обављање и садржај рада у јавном интересу или на изрицање кривичне санкције која се састоји у обављању друштвено корисног рада? Односно, да ли

⁵¹⁷ Н. Мрвић-Петровић, *Op.cit.*, стр. 229-230.

⁵¹⁸ З. Стојановић, *Op. cit.*, стр. 234.

⁵¹⁹ Ј. Лазаревић, Алтернативне кривичне санкције, *Билтен судске праксе*, број 3, Београд, 2009, стр. 138.

⁵²⁰ Одговори Кривичног одељења Врховног касационог суда на спорна правна питања нижестепених судова са седнице одржане 24. новембра 2014. године, стр. 4.

пристанак учиниоца на садржај одређене кривичне санкције у потпуности мења концепт друштвене реакције на криминално понашање?

С тим у вези, Мрвић-Петровић критички указује да „захваљујући малом знању о алтернативама затварању, постоји потпуно неразумевање ове одредбе: пристанак учиниоца се схвата као пристанак на казну, а не на рад који је саставни део ове санкције.“⁵²¹ Неспорно је да се због постојања одредаба о забрани принудног рада спремност учиниоца да обавља рад у јавном интересу и његов пристанак односе на садржај ове кривичне санкције, а не као пристанак на казну.

Међутим, сматрамо да неразумевање овог проблема проистиче из језичке конструкције законског текста. Наиме, у истом ставу члана 52. КЗ предвиђено је да ће суд приликом изрицања ове казне узети у обзир „спремност учиниоца да обавља рад у јавном интересу“, а затим у наставку да се „рад у јавном интересу не може изрећи без пристанка учиниоца“. Такве конструкције у истом ставу могу да упуте на погрешан закључак суд приликом изрицања ове казне само узима у обзир спремност учиниоца да обавља рад, након чега се учинилац изјашњава о томе да ли пристаје на изрицање ове казне. Пристанак се, дакле, односи на садржај казне која се састоји у обављању одређеног друштвено корисног рада, а не на саму казну.

С друге стране, сматрамо да пристанак учиниоца на садржај одређене кривичне санкције мења концепт друштвене реакције у односу на блаже форме криминалног понашања. Промена концепта је нужна у односу на учиниоце лакших кривичних дела код којих изрицање казне затвора није неопходно кривичноправно средство реаговања, јер се општа сврха кривичних санкција може остварити применом хуманијих и мање ретрибутивних кривичних санкција. У том контексту, иновативан приступ према којем учинилац пристаје на садржај одређене кривичне санкције може утицати на успешност њене примене у пракси и, посредно, допринети ефикасности целокупног кривичноправног система.

⁵²¹ „Ове недоумице требало би да буду превазиђене едукацијом судија за примену ове казне, као и конкретизацијом одредаба о извршењу казне одговарајућим подзаконским прописима.“ Н. Мрвић-Петровић, *Op.cit.*, стр. 229.

7.4.2. Садржај казне рада у јавном интересу

Основни садржај казне рада у јавном интересу представља обављање одређеног броја часова друштвено корисног рада, односно како назив ове кривичне санкције одређује - рада у јавном интересу, у периоду који одређује суд приликом изрицања ове казне. Одредба члана 52. став 2. Кривичног законика предвиђа да је рад у јавном интересу сваки онај друштвено користан рад којим се не вређа људско достојанство и који се не врши у циљу стицања добити.

На основу ове одредбе могу се утврдити основне карактеристике рада који представља основни садржај ове казне. Рад мора бити сврсисходан, њиме се не сме вређати људско достојанство и не врши се у циљу стицања добити, односно обавља се без накнаде и нема за циљ остваривање профита за организацију или институцију у којој се казна спроводи. Добровољност обављања рада, кроз изричити пристанак учиниоца је, како смо указали, основни предуслов за изрицања ове кривичне санкције. Законом о извршењу ванзаводских санкција и мера из 2014. године предвиђене су још две карактеристике садржаја ове казне. Обављањем рада се не сме угрожавати здравље и безбедност осуђеног лица.

Сврсисходност рада подразумева да учинилац обавља посао који мора бити таквог карактера да се њиме остварује интерес грађана, заједнице или друштва у целини. Врста и обим посла који се обавља утврђује се на основу потреба и интереса локалне или шире заједнице и у директној је вези са степеном укључености различитих установа и организација у систем извршења. Поред јавног интереса, као основног критеријума, приликом утврђивања врсте посла у обзир се узимају околности које се односе на учиниоца кривичног дела, пре свих, његове личне особине, здравствено стање и способност да се обави одређени посао, али и друге околности од којих зависи процена органа надлежног за извршење. Садржај ове казне подразумева рад који се обавља на пословима од јавног интереса чија се врста и начин извршења одређују према критеријумима и овлашћењима заснованим на закону, чиме се системски онемогућава да рад буде несврсисходан.

С тим у вези, обављање друштвено корисног рада подразумева да се њиме остварује одређена корист за заједницу или јавни интерес па такав рад, по својој природи и карактеру, не би могао да буде рад којим се вређа људско достојанство.

Уколико, како смо то навели, закон успоставља систем који онемогућава обављање несврсисходног рада онда, свакако, систем онемогућава одређивање врсте рада којим се вређа људско достојанство.

У том контексту, Шкулић износи становиште по којем би начелно сваки рад који је друштвено користан морао бити и достојанствен, али истовремено указује, да је то сложено питање које не зависи само од врсте конкретног рада, већ и од одређених личних особености лица које такав рад треба да обави.⁵²²

Иако се слажемо са констатацијом да се достојанственост рада мора сагледавати и из перспективе лица који рад обавља, мишљења смо да је у оквирима основних вредности и културе савременог друштва могуће врло једноставно утврдити којим се пословима и облицима рада може повредити људско достојанство. То би, у основи, био сваки принудни, бескорисни, нехумани, понижавајући и рад који представља облик тортуре или мучења лица које је принуђено да га обавља. Садржај ове кривичне санкције је рад као средство на основу кога се остварује рехабилитација и социјална реинтеграција учиниоца, а ни у ком случају, неки од поменутих облика рада којим се вређа људско достојанство.

Рад који се не врши у циљу стицања добити представља следећу карактеристику садржине рада у јавном интересу. Наиме, казна рада у јавном интересу подразумева обављање рада који је бесплатан, јер се, у основи, само обављањем рада без накнаде омогућава симболична накнада штете причињене извршењем кривичног дела. Међутим, неплаћени рад, као и сваки други корисни рад, могао би се вредновати и изразити у одређеном новчаном износу. С тим у вези, код ове кривичне санкције није од значаја новчана вредност обављеног рада, већ симболична корист која настаје за друштво и, последично, за учиниоца. Рад у јавном интересу није кривична санкција имовинског карактера, нити је њен садржај детерминисан финансијским ефектима који се у поступку извршења, посредно, остварују. Напротив.

⁵²² Аутор предлаже да би се садржај рада у јавном интересу могао повезати са одговарајућим стручним оспособљавањем и образовањем осуђеног, односно да се предвиди „могућност да се током извршења казне рада у јавном интересу осуђени оспособљава за одређено занимање“. М. Шкулић, Алтернативне кривичне санкције, *Op. cit.*, стр. 256-257. Међутим, мишљења смо да природа рада у јавном интересу као кривичне санкције подразумева репараторни рад, односно рад прилагођен способностима и стручношћима осуђеног лица од којег корист има заједница у којој се рад обавља, а не едукативни рад, јер би се, у том случају, садржај казне прилагодио потребама стручног оспособљавања и образовања осуђеног што је супротно њеној сврси и функцији у оквиру кривичноправног система.

Рад на пословима од јавног интереса извршава се са другачијим циљем који уједно одређује његову природу и карактер. Наиме, рад се обавља у циљу симболичне репарације штете проистекле извршењем дела, али и остваривања рехабилитативних и реинтегративних потреба учинилаца. Ова кривична санкција извршава се у установама, организацијама и институцијама које се баве хуманитарним, социјалним, комуналним и сличним делатностима, односно у организацијама у којима се остварује интерес грађана и заједнице, или, шире посматрано, општи или јавни интерес. Дакле, стицање добити или остваривање профита од обављеног рада за појединце, установе, организације или државу нарушава основни концепт примене ове кривичне санкције, односно представља негацију њеног садржаја.

Највећи недостатак ове кривичне санкције, о којем смо говорили у делу који се односи на разлоге за и против њеног увођења у систем кривичних санкција, представља чињеница да о садржају рада не одлучује суд, већ повереник као државни службеник органа управе. Дакле, суд приликом изрицања ове казне одређује број часова рада у јавном интересу и период у коме их осуђено лице мора обавити, не одређујући садржај ове казне. Ближе одредбе које се односе на врсту и карактер рада не садржи Кривични законик, већ су оне предмет закона којима се регулише поступак извршења кривичних санкција и подзаконских аката.

У основним одредбама Закона о извршењу кривичних санкција из 2006. године, првом законском тексту који је регулисао поступак извршења казне рада у јавном интересу, било је предвиђено само да се рад у јавном интересу обавља код послодавца који се бави делатношћу у оквиру које се може остварити општа сврха кажњавања и да врсту рада одређује повереник, водећи рачуна о способностима, стеченим знањима и здравственом стању осуђеног лица.⁵²³

Ова одредба није успела да конкретизује основну идеју законодавца у погледу одређивања карактера и врсте рада у јавном интересу, предвиђајући, потпуно непрецизно, да се „рад обавља код послодавца који се бави делатношћу у оквиру које се може остварити општа сврха кажњавања“. При томе, законодавац није имао у виду да делатност било ког послодавца не може бити регистрована

⁵²³ И, у ставу 3. да „у извршењу казне рада у јавном интересу повереник посебно сарађује са службом за запошљавање, центром за социјални рад, органима јединице локалне самоуправе и органом унутрашњих послова.“ Члан 181. Закона о извршењу кривичних санкција „Службени гласник Републике Србије“ број 85/2005.

као она којом се може остварити општа сврха кажњавања, јер то је искључива надлежност установа у којима се извршавају кривичне санкције. Иако је, логички претпостављамо, замисао законодавца била да се ова казна може извршавати у институцијама и организацијама чија је делатност од јавног интереса, тумачење ове одредбе довело је до низа проблема у пракси.

Изменама и допунама овог закона из 2009. године овај члан је измењен у потпуности. Наиме, у одредби под називом „Послодавац, врста и програм рада“ предвиђено је да се рад у јавном интересу обавља код правног лица (послодавца) који се бави пословима од јавног интереса, а наручито хуманитарним, здравственим, еколошким и комуналним делатностима, као и да надлежно министарство закључује уговор о сарадњи са изабраним правним лицем о обављању рада у јавном интересу. Директор Управе закључује уговор са послодавцем за сваког осуђеног којим се одређују међусобни односи у вези са обављањем рада у јавном интересу, док избор послодавца, врсту посла и програм рада утврђује повереник.⁵²⁴

Дакле, уочени недостатак основног законског решења је изменама закона у значајној мери побошљан. Одређујући да се рад у јавном интересу обавља код правног лица - послодавца, који се бави пословима од јавног интереса, а нарочито хуманираним, здравственим, еколошким и комуналним делатностима, законодавац је садржину друштвено корисног рада усмерио према овим делатностима препознајући их као оне у којима се може остварити јавни интерес. Истовремено, обављање рада код послодавца који се баве овим делатностима подразумева да ће рад бити сврсисходан, да се њиме неће вређати људско достојанство и да се неће обављати у циљу стицања добити.

Нови Закон о извршењу ванзаконских санкција и мера из 2014. године поступак извршења казне рада у јавном интересу регулише у складу са решењима која су на снази од 2009. године, уз неколико новина. Закон предвиђа да рад у јавном интересу не сме угрожавати здравље и безбедност осуђеног и да се обавља код правног лица који се бави пословима од јавног интереса, а наручито хуманираним, здравственим, еколошким и комуналним делатностима. Управа за

⁵²⁴ Овом одредбом регулисано је и да Управа осигурава животе осуђених на ову казну, за случај несреће на раду, као и да у поступку извршења повереник сарађује са осуђеним, судом, службом за запошљавање, органом старатељства, органима јединице локалне самоуправе и полицијом. Члан 182. Закона о извршењу кривичних санкција „Службени гласник Републике Србије“ број 85/2005 и 72/2009.

извршење кривичних санкција, уместо министарства надлежног за правосуђе према ранијем решењу, закључује уговоре о сарадњи са правним лицима којим се одређују међусобни односи између овог органа, послодавца и осуђеног лица у вези са обављањем рада. Избор послодавца, врсту посла и програм рада одређује повереник, док руководиоца Поверилачке службе, или лице које он овласти, доноси одлуку о упућивању осуђеног на рад код одређеног послодавца.⁵²⁵

Као основно, закон утврђује још једно обележје рада који чине садржај ове казне. Рад који се обавља не сме угрожавати здравље и безбедност осуђеног лица. Дакле, поред осталих карактеристика рада који чини садржај ове санкције новим законом о извршењу се предвиђа да се радом не сме угрозити здравље осуђеног лица нити његова безбедност.

Сматрамо да је прописивање нове карактеристике садржаја рада последица пропуста законодавца да у основном решењу предвиди да рад који се обавља у јавном интересу не сме да угрози здравље осуђеног лица. С друге стране, законодавац усмерава повереника да приликом избора послодавца, утврђивања врсте посла и програма рада посебно узме у обзир здравствено стање осуђеног лица.

Међутим, део одредбе који предвиђа да рад којим се не сме угрозити безбедност осуђеног лица може да изазове одређене недоумице. Наиме, оправдано се поставља питање да ли законодавац покушава да заштити осуђено лице за време обављања рада у смислу поштовања правила о безбедности на раду или, можда, покушава да укаже да приликом одређивања послодавца и врсте посла осуђени не сме бити доведен у положај у коме ће бити угрожена његова лична безбедност? Уверени смо да је интенција законодавца усмерена у правцу поштовања прописа који се односе на безбедност на раду, а не ка заштити од угрожавања личне безбедности осуђеног приликом обављања рада, посебно имајући у виду врсту кривичних дела за које се ова кривична санкција може изрицати.

Правилник о извршењу ванзаводских санкција и мера из 2015. године предвиђа да ће, након пријема судске одлуке о изреченој казни рада у јавном интересу, повереник писменим путем позвати осуђеног на разговор у циљу

⁵²⁵ У ставу 6. регулисано је и да Управа осигурава осуђене за случај повреде на раду. Члан 39. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера „Службени гласник Републике Србије“ број 55/2014.

процене одговарајућег радног ангажовања у односу на његове личне карактеристике, социјалне и породичне прилике, здравствено стање, способност, степен образовања, стручност и запосленост.⁵²⁶

Овом одредбом подзаконског акта конкретизује се утврђивање садржине казне рада у јавном интересу и започиње поступак њеног извршења. Дакле, након што од суда добије извршну одлуку којом је изречена ова казна, са подацима о личности осуђеног прикупљеним од стране суда у току кривичног поступка, повереник позива осуђено лице на разговор и на основу процене карактеристика личности, здравственог стања, социјалних и породичних прилика, степена образовања, способности и стручности, као и радноправног статуса утврђује врсту рада, врши избор послодавца и припрема програм рада.

Врста и карактер рада, уједно и садржај казне рада у јавном интересу, зависе искључиво од процене повереника и броја закључених уговора са послодавцима. Ту долазимо до кључног проблема који се тиче одређивања садржаја и карактеристика рада. Закон, наиме, овлашћује повереника, као државног службеника у органу државне управе, да конкретизује садржај судске одлуке и да на основу сопствене процене и једног обављеног разговора са осуђеним лицем утврди садржај и програм рада.

Осуђени је дужан да обави рад у року и на начин предвиђен програмом рада. Истовремено, нема право да не пристане на садржај или програм рада, нити има право жалбе на утврђени програм рада. Непристајање се, практично, може исказати само необављањем дела или свих часова рада у јавном интересу што за последицу има замену ове казне казном затвора.

Највећи недостатак важећих одредаба којима је регулисан начин прописивања и извршења казне рада у јавном интересу предствљају широка овлашћења повереника у конкретизацији садржаја судске одлуке о изрицању казне рада у јавном интересу и немогућност да суд или осуђени утичу на врсту, садржај, обим или карактер рада.

У том контексту, сматрамо да је неопходно изменити постојећа законска решења и усвојити одредбе којима ће се успоставити механизми судске контроле садржаја казне рада у јавном интересу, али и могућност преиспитивања програма и садржине рада у оквиру Повереничке службе.

⁵²⁶ Члан 12. Правилника о извршењу ванзаводских санкција и мера „Службени гласник Републике Србије“ број 30/2015.

7.4.3. Трајање казне рада у јавном интересу

У претходном делу смо нагласили да казна рада у јавном интересу није предвиђена ни за једно кривично дело, већ се може изрећи за кривична дела за која је прописисана казна затвора у трајању до три године или новчана казна. Кривични законик предвиђа минимум и максимум трајања ове казне, одређујући, истовремено, период у коме се рад мора обавити.

Према одредби члана 52. став 3. рад у јавном интересу не може бити краћи од шездесет часова нити дужи од триста шездесет часова. Рад у јавном интересу траје шездесет часова у току једног месеца и одређује се да буде обављен за време које не може бити краће од месец дана, нити дуже од шест месеци.

Приликом изрицања казне рада у јавном интересу, уместо казне затвора у трајању до три године или новчане казне, суд одмерава број часова рада у границама прописаног распона. Висина прописане казне затвора за одређено кривично дело, на пример до једне или три године затвора, нема посебног значаја приликом одмеравања ове казне јер закон не прописује посебна правила за њено одмеравање. Суд је изриче на основу утврђених околности конкретног случаја и процене о броју часова рада у јавном интересу чијим обављањем се може остварити сврха кажњавања.

Временски период у коме се рад мора обавити не може бити краћи од месец дана, нити дужи од шест месеци. То је, уједно, период у коме се казна мора извршити. Рад може трајати до шездесет часова у току једног месеца, чиме се као најстрожије одмерена казна од триста шездесет часова рада у јавном интересу може спровести у периоду максималног одређеног трајања казне. При томе, суд није у обавези да одреди максималан број од шездесет часова рада који се мора обавити у току једног месеца, већ може, према сопственој процени, другачије утврдити број часова рада који се у току једног месеца мора обавити.⁵²⁷

У претходном делу рада смо указали на настанак и примену казне рада у јавном интересу у упоредном праву. На основу анализе приказаних законских решења може се закључити да не постоје једнообразна решења у погледу часова

⁵²⁷ Тако, на пример, у пресуди Првог Основног суда у Београду К. бр. 10992/10 од 31. марта 2010. године суд изриче казну рада у јавном интересу, за кривично дело крађе из члана 203. КЗ, у трајању од стопедесет часова који се мора обавити у периоду од четири месеца. Супротно томе, у пресуди Окружног суда у Београду К. 2402/2005 од 17. јануара 2006. године, суд учиниоцу изриче казну рада у јавном интересу у трајању од стодвадесет часова који ће бити обављен у периоду од два месеца.

трајања рада у јавном интересу, нити периода у коме се ова кривична санкција мора извршити. Постоје законодавства у којима се не прописује минимално трајање рада већ само максимални број часова рада, у другим се прописује знатно дуже трајање рада (нпр. седамсто двадесет часова), у трећим се прописује дужи период у којем се рад мора обавити, на пример, осамнаест месеци или две године. Уочљиви су, с друге стране, минимални и максимални периоди који се учесталије прописују, а исто се односи и на период у коме се казна мора извршити. Индикативан је минималан период казне у трајању од тридесет до четрдесет часова рада, као и максималан изнад двеста четрдесет часова. Период у коме се рад обавља, најчешће, износи до шест месеци или годину дана.

Имајући у виду упоредноправна решења, сматрамо да је наш законодавац на правичан начин одредио распон казне рада у јавном интересу. Минимално трајање казне од шездесет часова није најблаже које је прописано у упоредном законодавству, али, према нашем мишљењу, представља оптималан број сати друштвено корисног рада којим се може остварити сврха кажњавања одређених категорија учинилаца лакших кривичних дела. Прописивање трајања ове казне испод предвиђеног минимума изгубило би симболичан пунитивни карактер.

С тим у вези, максимално трајање од триста шездесет часова рада указује да рад у јавном интересу није блага кривична санкција. Обављање послова у јавном интересу у овом трајању може, адекватним избором послодавца и врсте рада, не само омогућити да осуђени својим радом надокнади штету друштву, већ и да се, на реалнијим основама, остваре циљеви специјалне превенције, али и позитивне генералне превенције.

У складу са претходно изнетим, сматрамо да период од најдуже шест месеци у којем се рад мора обавити представља рационално опредељење законодавца. Извршење казне у дужем периоду, на пример годину дана или две године, умањује ефективност и корисност рада и за осуђено лице и за друштво, али, истовремено, с друге стране, продужава временски период између извршења кривичног дела и извршења казне.

7.4.4. Одмеравање казне рада у јавном интересу

Одмеравање казне рада у јавном интересу спада у специфична питања везана за ову кривичну санкцију. У нашем кривичноправном систему уобичајени начини одмеравања казне су у оквиру казне прописане за одређено кривично дело, затим одмеравање блаже од прописане казне (ублажавање казне) и одмеравање теже од прописане казне (пооштравање казне).⁵²⁸ Раније смо указали да казна рада у јавном интересу није прописана ни за једно кривично дело, па самим тим не постоји могућност одмеравања у оквиру прописане казне за одређено кривично дело, нити њено ублажавање нити пооштравање. Кривични законик предвиђа минимум и максимум часова рада, као општи минимум и максимум, као и период у којем се рад мора обавити, односно, казна извршити, који уједно представљају посебни минимум и посебни максимум ове казне.

Према одредби члана 52. став 4. приликом изрицања казне рада у јавном интересу суд, имајући у виду сврху кажњавања, мора узети у обзир врсту учињеног кривичног дела, личност учиниоца и његову спремност да обавља рад у јавном интересу. Како одмеравање казне претходи њеном изрицању, логично је да ће суд приликом одмеравања казне узети у обзир сврху кажњавања и општу сврху прописивања и изрицања кривичних санкција, врсту и природу извршеног кривичног дела и околности које се односе на личност учиниоца, и изрећи је у оквиру прописаног минимума и максимума.

Међутим, како нема ближих одредаба о одмеравању казне рада у јавном интересу суд ће, свакако, применити општа правила о одмеравању казне. Како је Кривичним закоником предвиђено, суд ће учиниоцу кривичног дела одмерити казну у границама које су законом прописане за то дело, имајући у виду сврху кажњавања и узимајући у обзир све околности које утичу да казна буде мања или већа (олакшавајуће и отежавајуће околности), а нарочито: степен кривице, побуде из којих је дело учињено, јачину угрожавања или повреде заштићеног добра, околности под којима је дело учињено, његове личне прилике, његово држање после учињеног кривичног дела а нарочито његов однос према жртви кривичног дела, као и друге околности које се односе на личност учиниоца.⁵²⁹

⁵²⁸ З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2012, стр. 238-239.

⁵²⁹ Члан 54. став 1. Кривичног законика.

Како код казне рада у јавном интересу нема граница законом прописане казне за конкретно кривично дело, суд ће, у оквиру прописаног минимума и максимума, казну одмерити једино узимајући у обзир све олакшавајуће или отежавајуће околности. На основу ових околности суд мора процењивати и утврдити трајање казне рада у јавном интересу чијим обављањем се може очекивати остваривање сврхе кажњавања и опште сврхе прописивања и изрицања кривичних санкција.

Одмеравање казне рада у јавном интересу не би представљао посебан теоријски, нити практични, проблем да је ова казна прописана и у посебном делу Кривичног законика, код одређених инкриминација или да су прописана правила за њено одмеравање. Међутим, како то није случај, одмеравање ове казне своди се на процену суда у сваком конкретном случају и поред начина одређивање њеног садржаја, представља, вероватно, највећи недостатак ове кривичне санкције.

У овом делу морамо да скренемо пажњу на још једну околност која се тиче урачунавања лишења слободе учиниоца у вези са извршеним кривичним делом у казну рада у јавном интересу. Наиме, законом је предвиђено да време проведено у притвору, као и свако друго лишавање слободе у вези са кривичним делом урачунавају се у изречену казну затвора, новчану казну и казну рада у јавном интересу. При сваком урачунавању изједначава се дан притвора, дан лишења слободе, дан затвора, осам часова рада у јавном интересу и хиљаду динара новчане казне.⁵³⁰

Тако ће се приликом одмеравања казне рада у јавном интересу урачунати сваки дан лишења слободе учиниоца у вези са кривичним делом за које је кажњен, на начин што се сваки дан притвора или другог облика лишења слободе урачунава као обављених осам часова рада у јавном интересу.

7.4.5. Замена необављених часова казне рада у јавном интересу казном затвора

Иако је основни концепт казне рада у јавном интересу да алтернира краткотрајне казне лишења слободе, у нашем систему и новчану казну, у случају

⁵³⁰ Члан 63. став 1. и 4. Кривичног законика.

да осуђено лице не обави утврђене часове казне рада у јавном интересу, ова казна биће замењена казном затвора.

Одредбом члана 52. став 5. предвиђено је да ако осуђени не обави део или све часове изречене казне рада у јавном интересу, суд ће ову казну заменити казном затвора тако што ће за сваких започетих осам часова рада у јавном интересу одредити један дан затвора.

Дакле, у случају потпуног или делимичног неизвршења часова казне рада у јавном интересу изречена казна биће замењена казном коју алтернира, чиме се, непосредно потврђује њен алтернативни карактер и функција у систему кривичних санкција. Закон предвиђа исте последице неизвршења било дела или целине изречене казне. Неизвршена казна или њен део биће замењен казном затвора на начин да ће суд на сваких започетих осам часова изречене казне рада у јавном интересу одредити један дан затвора.

То практично значи да ће замена неизвршене најстожије изречене казне рада у јавном интересу (триста шездесет часова) бити замењена казном затвора у трајању од четрдесетпет дана. Истовремено, један дан казне затвора представља најмању могућу меру ове казне, наравно, уколико је преостали део неизвршене казне рада у јавном интересу мањи од осам часова.

Замена неизвршене казне рада у јавном интересу краткотрајним казнама затвора супротна је основном криминално-политичком опредељењу законодавца по питању изрицања казне затвора. Наиме, чланом 45. став 1. Кривичног законика прописано је да казна затвора не може бити краћа од тридесет дана нити дужа од двадесет година. Законодавац се опредељује за општи минимум ове казне у трајању тридесет дана, што значи да суд учиниоцима кривичних дела не може да изрекне казну затвора испод овако прописаног минимума, чак ни применом правила о ублажавању казне.

Међутим, општи минимум је прописан само за изрицање казне затвора као главне казне, али не и код казне затвора која представља замену неизвршене казне рада у јавном интересу или неплаћене новчане казне.

Имајући у виду, дакле, да се у овом случају не ради о изрицању казне затвора као главне казне већ о замени неизвршених часова казне рада у јавном интересу, суд може на основу члана 52. став 5. изрећи казну затвора у трајању краћем од тридесет дана. Замена ове казне подразумева да у зависности од броја

необављених часова рада суд може изрећи казну затвора у трајању између једног и четрдесет пет дана.

Поставља се питање због чега се законодавац одлучио да осам часова рада у јавном интересу буде замењено једним даном затвора? Указали смо у претходном делу да у упоредном кривичном праву постоје различита решења приликом замене часова казне рада у јавном интересу казном затвора. Тако, постоје законодавства која предвиђају да приликом замене ових казни два сата необављеног рада може бити замењено једним даном затвора. Такво решење чини се логичним уколико, као што је случај код нас, максимално трајање рада у току једног месеца не прелази шездесет часова, па се дељењем израчунава да два сата рада у јавном интересу представљају дневну радну обавезу осуђеног лица.

Намеће нам се закључак да се наш законодавац одлучио за осам часова рада приликом замене ових казни првенствено због традиционалног осмочасовног радног времена у току обављања послова из редовног радног односа. Другачије објашњење за овакав став законодавца нисмо пронашли ни у литератури, нити у пракси домаћих судова.

Имајући у виду став законодавца о замени необављених часова казне рада у јавном интересу казном затвора, намеће се питање због чега се законодавац није одлучио да необављени часови рада буду замењени новчаном казном, као блажом у односу на казну лишења слободе, или казном кућног затвора, као модалитету извршења казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује које представља блажи облик казне затвора у односу на издржавање казне у пенитенцијарној установи.

Сматрамо да је потребно да се приликом новелирања кривичног законодавства преиспита могућност да се неизвршени часови казне рада у јавном интересу замене новчаном казном или казном кућног затвора. Замена ове казне новчаном казном представља оправдано и логично решење, имајући у виду да Кривични законик предвиђа да се неплаћена новчана казна може заменити казном затвора или казном рада у јавном интересу.⁵³¹ Стојановић указује да се може тврдити да је у начелу прихватљивије да осуђени који не плати новчану казну уместо тога обави рад у јавном интересу, него да му се неплаћена новчана казна претвара у затвор. Исти аргумент се може искористити и за замену неизвршене

⁵³¹ З. Стојановић, *Кривично право – општи део*, Београд, 2010, стр. 267.

казне рада у јавном интересу новчаном казном. Приликом замене казне рада у јавном интересу за новчану казну могао би се прописати исти начин урачунавања казне као и у случају када се новчана казна замењује казном рада у јавном интересу. Сваких започетих осам часова рада у јавном интересу би се могло заменити за хиљаду динара новчане казне.

Када је у питању предлог да се неизвршени часови казне рада у јавном интересу замене казном кућног затвора, оправдање налазимо у чињеници да се казна рада у јавном интересу изриче учиниоцима лакших кривичних дела чије карактеристике личности указују да је њеном применом могуће остварити сврху кажњавања. Слично је и са казном кућног затвора.

Овај модалитет казне затвора изриче се у трајању до годину дана према учиниоцима лакших кривичних дела код којих није потребно применити третман или други програм ресоцијализације учиниоца у пенитенцијарној установи, већ се очекује да се ће се сврха кажњавања остварити само ограничавањем слободе кретања осуђеног лица у простору у коме станује. Према врсти кривичног дела за које изриче, карактеристикама личности и начину извршења, сматрамо да казна кућног затвора може бити адекватнија замена за неизвршене часове рада у јавном интересу, у односу на казну затвора и потенцијалне негативне последице инкарцерације учинилаца кривичног дела.

7.4.6. Предлог за скраћење трајања казне рада у јавном интересу

Изречена казна рада у јавном интересу може бити умањена. Скраћивање утврђених часова рада у јавном интересу и периода обављања казне, као специфичан облик ублажавања казне, предвиђа се у поступку извршења, односно у току обављања рада у јавном интересу. Наиме, одредба члана 52. став 6. предвиђа да уколико учинилац испуњава све своје обавезе везане за рад, суд може дужину изреченог рада у јавном интересу умањити за једну четвртину.

Ради се о атипичном законском решењу по којем се изречена казна може умањити или скратити у поступку извршења, што, према Стојановићу, подсећа на институт условног отпуста код казне затвора (с тим што овде нема могућности

опозивања),⁵³² односно, практично представља начин преиспитивања одлуке о казни од стране суда или опросту дела изречене казне.

Претпостављамо да је основна намера законодавца приликом предвиђања ове могућности била усмерена ка осуђеном лицу како би га „мотивисала“ да одговорно испуњава обавезе које чине садржај ове казне и у складу са утврђеном врстом посла и програмом поступања.

Међутим, поставља се питање на који начин и када се започиње поступак за скраћење броја часова казне рада у јавном интересу? Како је првим Правилником о извршењу казне рада у јавном интересу било предвиђено, повереник има обавезу да најмање два пута обавести суд и надлежно одељење Управе за извршење кривичних санкција о току спровођења рада у јавном интересу, од тога обавезно достављање извештаја након истека половине казне.⁵³³ То би могао бити тренутак, дакле након обављене половине часова рада у јавном интересу, када би повереник могао да предложи суду могућност да умањи казну рада у јавном интересу за четвртину.

Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера предвиђа обавезу повереника да обавести суд и Поверилачку службу о почетку и завршетку извршења казне рада у јавном интересу, али и да, уколико постоје, достави извештаје о околностима које битно утичу на реализацију програма рада. Битну околност, свакако, представља чињеница да осуђено лице у потпуности испуњава обавезе везане за обављање рада у јавном интересу и да су испуњени услови за умањење казне.

Овим законом је, међутим, посебном одредбом предвиђено да ће повереник, уколико утврди да осуђени испуњава услове везане за рад у јавном интересу, благовремено предложити суду да трајање казне рада умањи за једну четвртину.⁵³⁴ Благовремени предлог најкасније би се морао упутити суду пре извршења три четвртине часова казне рада у јавном интересу или пре тога, како би суд имао времена да донесе одлуку и казну умањи за четвртину. Уколико предлог буде упућен касније казна не би могла бити умањена за четвртину већ за одређени мањи део, али сматрамо да нема сметњи да се то у пракси и догоди.

⁵³² З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2012, стр. 235.

⁵³³ Члан 11. Правилника о извршењу казне рада у јавном интересу.

⁵³⁴ Члан 42. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера.

Мада, претходно решење које је предвиђало обавезу повереника да након половине обављених часова казне рада у јавном интересу поднесе извештај суду сматрамо бољим, јер ако је након обављене половине часова казне осуђени показао да испуњава све обавезе повереник би о томе, свакако, обавестио суд и правовремено упутио предлог за умањење казне.

Одговором на питање када започиње поступак умањења казне уједно смо одговорили и на питање на који начин. Ради се, дакле, о предлогу повереника за умањење (скраћење) казне рада у јавном интересу, што уједно значи да суд не може по службеној дужности да покрене поступак за умањење казне коју је изрекао, нити осуђено лице има право да иницира овај поступак.

Уколико суд усвоји поднети предлог и казну рада у јавном интересу умањи за четвртину, у том случају, практично, преиспитује одлуку о изреченој казни и доноси одлуку о опросту дела казне, пошто не постоји могућност опозива одлуке о скраћењу казне. Уколико би, пак, постојала могућност опозива одлуке о умањењу казне, у том случају би се радило о специфичном модалитету условног опроста казне.

7.4.7. Стицај кривичних дела, застарелост и рехабилитација

Уколико је учинилац једном или са више радњи учинио више кривичних дела за која му се истовремено суди, суд ће претходно утврдити казне за свако од тих дела, па ће за сва дела изрећи јединствену казну.⁵³⁵ Изрицање јединствене казне рада у јавном интересу за кривична дела извршена у стицају предвиђено је у члану 60. став 2. тачка 5. Кривичног законика.

Овом одредбом је прописано да ће суд уколико је за кривична дела у стицају утврдио само казне рада у јавном интересу изрећи једну казну рада у јавном интересу у висини збира утврђених часова рада, с тим да она не сме прећи триста шездесет часова, а време у коме се мора обавити не сме бити дуже од шест месеци. То практично значи да је код казне рада у јавном интересу могућа примена свих принципа за изрицање јединствене казне: апсорпције, уколико је за једно кривично дело изречена казна од триста шездесет часова рада, која у том случају апсорбује све остале казне рада у јавном интересу; асперације, када се

⁵³⁵ Члан 60. став 1. Кривичног законика.

јединственом казном утврђује број часова рада који је већи од сваке појединачне казне, а не прелази њихов укупан збир (нити прописани максимум казне триста шездесет часова рада); као и кумулације, као збир појединачно утврђених часова рада, уколико трајање часова рада не прелази максимум прописане казне рада у јавном интересу.

Застарелост представља основ гашења кривичних санкција протеком законом одређеног времена након чега држава губи право да кривично гони учиниоце кривичних дела или да изврши изречену кривичну санкцију. Када је у питању застарелост кривичног гоњења, а имајући у виду да казна рада у јавном интересу није прописана ни за једно кривично дело, она би се могла одредити према роковима застарелости за прописану казну затвора, односно новчану казну, код конкретног кривичног дела.

Како се казна рада у јавном интересу може изрећи за кривична дела за која је прописана казна затвора до три године или новчана казна, кривично гоњење се не може предузети кад протекне три године од извршења кривичног дела за које се по закону може изрећи казна затвора преко једне, а не више од три године, односно, две године од извршења кривичног дела за које се по закону може изрећи новчана казна.⁵³⁶ Уколико су обе казне предвиђене за одређено кривично дело, застарелост кривичног гоњења би наступила након протекла три године од извршења конкретног кривичног дела. Сваким прекидом застарелост почиње поново да тече, док апсолутна застарелост настаје кад протекне двоструко време које се по закону тражи за застарелост кривичног гоњења.⁵³⁷

Кривичним закоником је предвиђено да се изречена казна рада у јавном интересу не може извршити уколико протекне две године од њеног изрицања,⁵³⁸ док у случају прекида рок застарелости почиње поново да тече. Апсолутна застарелост извршења казне рада у јавном интересу настаје након протекла двоструког времена које се по закону тражи за застарелост извршења казне,⁵³⁹ односно након протекла четири године од дана изрицања ове казне.

Рехабилитација представља кривичноправни институт новијег датума чијом применом се брише осуда и предстају све њене правне последице, а

⁵³⁶ Члан 103. став 6. и 7. Кривичног законика.

⁵³⁷ Члан 104. став 5. и 6. Кривичног законика.

⁵³⁸ Члан 105. став 7. Кривичног законика.

⁵³⁹ Члан 107. став 6. Кривичног законика.

осуђени се сматра неосуђиваним.⁵⁴⁰ Када је у питању брисање правних последица осуде и успостављање положаја неосуђиваног лица код изречене и извршене казне рада у јавном интересу, законска рехабилитација настаје ако лице у року од три године од дана када је казна извршена, застарела или опрштена не учини ново кривично дело.⁵⁴¹

7.4.8. Извршење казне рада у јавном интересу

Поступак извршења казне рада у јавном интересу започиње суд који је одлучивао у првом степену који је дужан да извршну одлуку, заједно са подацима о личности осуђеног лица прибављеним у току кривичног поступка, достави Повереничкој канцеларији у року од три дана од дана када је одлука постала извршна.⁵⁴²

Имајући у виду да је за територију Републике Србије отворено двадесет пет Повереничких канцеларија, према територијалној надлежности виших судова, месна надлежност ових канцеларија одређује се према месту пребивалишта, односно боравишта лица укљученог у примену алтернативне кривичне санкције или мере.

По пријему судске одлуке и података о личности осуђеног прибављеним у кривичном поступку, надлежни повереник писменим путем позива осуђеног на разговор у циљу процене одговарајућег радног ангажовања. Садржај казне рада у јавном интересу повереник утврђује према личним карактеристикама осуђеног лица, социјалним и породичним приликама, здравственом стању, способностима, степену образовања, стручности и радно правном статусу. Уколико се осуђено лице не одазове на два позивна писма, повереник о томе мора обавестити суд.

Избор послодавца, врсту посла и програм рада одређује повереник. Поред основних карактеристика садржине рада предвиђених Кривичним закоником,

⁵⁴⁰ Члан 97. став 1. Кривичног законика.

⁵⁴¹ Члан 98. став 2. тачка 3. Кривичног законика.

⁵⁴² Поступак извршења казне рада у јавном интересу регулисан је члановима од 38. до 43. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера, као и члановима 12. и 13. Правилника о извршењу ванзаводских санкција и мера. Пре усвајања новог правилника о извршењу свих ванзаводских санкција и мера, за извршење казне рада у јавном интересу био је донет Правилник о извршењу казне рада у јавном интересу из 2008. године који је прецизније уређивао поступак извршења ове казне, садржински прописан у тридесет чланова. Нови Правилник извршењу ове казне посвећује само два члана.

Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера прописује да садржај рада у јавном интересу не сме угрожавати здравље и безбедност осуђеног и да се рад обавља код правног лица (послодавца) који се бави пословима од јавног интереса, а наручито хуманитарним, здравственим, еколошким и комуналним делатностима.

Појединачни програм рада садржи личне податке осуђеног, податке о кривичном делу и изреченој казни, податке о учесталости контаката повереника и осуђеног, податке о радном ангажовању осуђеног (почетак рада, место рада, врсту и обим рада), име и презиме представника послодавца који непосредно прати рад осуђеног и период у коме се казна рада у јавном интересу мора извршити.

Повереник има обавезу да на једноставан и разумљив начин упозна осуђеног са сврхом обављања рада у јавном интересу и његовим обавезама, програмом рада и последицама неиспуњења обавеза. Осуђено лице потписивањем изјаве потврђује да је упознат са сврхом, обавезама, програмом рада и последицама неизвршења садржаја казне.

Управа за извршење кривичних санкција закључује уговоре са правним лицима код којих се обавља рад у јавном интересу, а којима се релугишу њихови међусобни односи и однос према осуђеном лицу. Руководилац Повереничке службе, или лице које он одреди, доноси одлуку о упућивању осуђеног на рад код одређеног послодавца са којим је потписан уговор, који доставља послодавцу и осуђеном лицу пре почетка обављања рада. За случај повреде на раду, Управа осигурава свако лице осуђено на ову казну.

Обавеза осуђеног лица је да обави рад у јавном интересу у предвиђеном року и на начин утврђен програмом поступања. Повереник има обавезу да лично упозна осуђеног са представником послодавца и упозна га са оним подацима о осуђеном који су значајни за обављање рада, као и обавезом да води евиденцију обављених часова рада коју доставља поверенику по завршетку рада. О ступању осуђеног на рад повереник обавештава суд и Повереничку службу.

Уколико је осуђени оправдано спречен да испуни програмом предвиђене обавезе, дужан је да о томе обавести повереника и представника послодавца најкасније у року од двадесет четири сата од настанка разлога спречености да обавља рад.

Повереник надзире извршење рада и спровођење програма рада и има обавезу да најмање једном месечно, а по потреби и чешће, у непосредном

контакту са осуђеним лицем утврди начин извршења казне. Уколико повереник установи, или буде обавештен од представника послодавца, да осуђени током спровођења програма рада грубо занемарује своје обавезе везане за обављање рада, обавиће разговор са осуђеним, дати му потребне савете и упозорити га на последице таквог поступања. Ако осуђени и поред савета и упозорења настави да грубо занемарује своје радне обавезе, повереник има обавезу да о чињеницама, околностима и разлозима понашања осуђеног лица обавести суд и Повереничку службу. Обавеза повереника да обавештава суд и службу постоји уколико током обављања рада наступе околности које захтевају измену начина обављања рада, односно промену садржаја казне рада у јавном интересу.

Уколико осуђени испуњава све своје обавезе везане за рад, повереник ће о томе благовремено обавестити суд и може предложити да укупно трајање часова казне рада у јавном интересу суд умањи за једну четвртину.

Након обављања свих часова рада и испуњавања програма рада, повереник обавештава суд и Повереничку службу о томе да је казна рада у јавном интересу извршена.

7.4.9. Примена казне рада у јавном интересу у пракси

Иако је од увођења у кривичноправни систем Републике Србије протекло десет година, примена казне рада у јавном интересу није у пракси судова, ни приближно, оправдала основна очекивања законодавца. Указали смо у делу рада у којем смо анализирали структуру изречених кривичних санкција да је учешће казне рада у јавном интересу у последњих неколико година је на нивоу око и изнад 1% укупно изречених кривичних санкција (1,2% у 2011, 1,2% у 2012, 1,1% у 2013, и 1.05% у 2014. години), док су подаци о првим годинама примене потпуно разочаравајући (0,0% - 0,3%).

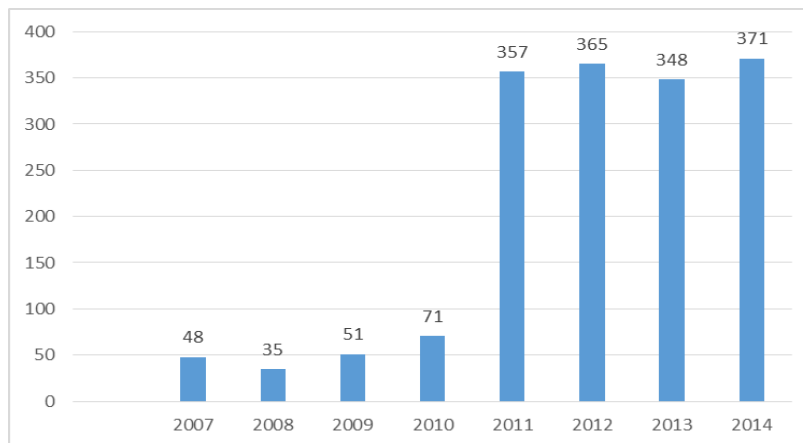
Наиме, према подацима Републичког завода за статистику за 2006. годину, казна рада у јавном интересу није забележена у пракси домаћих судова. Ипак, у раду смо се позвали на пресуду Окружног суда у Београду К. 2402/05 од 17. јануара 2006. године којом је за кривично дело неовлашћена производња, држање и стављање у промет опојних дрога изречена казна рада у јавном интересу. Дакле,

у овој години је изречена најмање једна казна рада у јавном интересу која није званично евидентирана.

У следеће четири године изречено је укупно 205 казни рада у јавном интересу: 48 у 2007. години, 35 у 2008. години, 51 у 2009. години и 71. у 2010. години. Од 2011. до 2014. године изречено је 1.441 казна рада у јавном интересу: у 2011. години 357, у 2012. години 365, у 2013. години 348 и у 2014. години 371.

Табела 6. Изречене казне рада у јавном интересу 2007-2014

Година	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Број изречених казни	48	35	51	71	357	365	348	371

Графикон 6. Изречене казне рада у јавном интересу од 2007. до 2014 . године

Представићемо податке о свим изреченим казнама рада у јавном интересу према врсти кривичног дела у покушају да утврдимо да ли се у судској пракси, иако у занемарљивом броју, ова казна, ипак, изриче чешће за одређена кривична дела. Извор података је Републички завод за статистику.⁵⁴³

⁵⁴³ Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2007, Билтен број 502, Београд, 2009; Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2008, Билтен број 514, Београд, 2010; Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2009, Билтен број 529, Београд, 2010; Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2010, Билтен број 546, Београд, 2011; Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2011, Билтен број 558, Београд, 2012; Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2012, Билтен број 576, Београд, 2013; Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2013, Билтен број 588, Београд,

У 2007. години изречено је 48 казни рада у јавном интересу, за следећа кривична дела: тешка телесна повреда (1), лака телесна повреда (1), увреда (1), клевета (2), насиље у породици (1), недавање издржавања (2), крађа (8), утаја (1), ситна крађа, утаја и превара (2), неовлашћена производња, држање и стављање у промет опојних дрога (3), шумска крађа (4), незаконит лов (4), угрожавање јавног саобраћаја (10), недозвољен прелаз државне границе и кријумчарење људи (1) и остала кривична дела из посебних закона (7).

У 2008. години изречено је 35 казни рада у јавном интересу, за следећа кривична дела: лака телесна повреда (5), увреда (2), крађа (4), тешка крађа (1), ситна крађа, утаја и превара (1), прикривање (1), неовлашћена производња, држање и стављање у промет опојних дрога (6), убијање и мучење животиња (1), изазивање опште опасности (2), угрожавање јавног саобраћаја (2), лажно пријављивање (1), насилничко понашање (1), послуга (1), и остала кривична дела из посебних закона (7).

У 2009. години изречена је 51 казна рада у јавном интересу, за следећа кривична дела: лака телесна повреда (9), увреда (1), насиље у породици (3), недавање издржавања (1), крађа (4), превара (1), ситна крађа, утаја и превара (3), неовлашћено коришћење туђег возила (2), неовлашћена производња, држање и стављање у промет опојних дрога (4), пустошење шума (1), изазивање опште опасности (2), угрожавање јавног саобраћаја (9), напад на службено лице у вршењу службене радње (1), лажно пријављивање (1) и остала кривична дела из посебних закона (9).

У 2010. години изречена је 71 казна рада у јавном интересу, за следећа кривична дела: лака телесна повреда (2), учествовање у тучи (1), принуда (1), увреда (1), клевета (1), насиље у породици (3), недавање издржавања (2), крађа (12), превара (2), ситна крађа, утаја и превара (3), уништење и оштећење туђе ствари (4), неовлашћено коришћење туђег возила (1), фалсификовање знакова за обележавање робе, мера и тегова (1), неовлашћено држање опојних дрога (1), неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога (8), шумска крађа (4), незаконит риболов (1), угрожавање јавног саобраћаја (8), скидање и повреда службеног печата и знака (2), непријављивање кривичног дела и учиниоца (1), насилничко понашање (2), недозвољена производња, држање, ношење и промет

оружја и експлозивних материјала (3), фалсификовање исправе (1) и остала кривична дела из посебних закона (6).

У 2011. години изречено је 357 казни рада у јавном интересу, за следећа кривична дела: тешка телесна повреда (3), лака телесна повреда (17), учествовање у тучи (5), угрожавање опасним оруђем при тучи и свађи (5), противправно лишење слободе (1), принуда (2), угрожавање сигурности (1), увреда (1), ванбрачна заједница са малолетником (3), насиље у породици (23), недавање издржавања (9), крађа (59), неосновано добијање и коришћење кредита и друге погодности (1), ситна крађа, утаја и превара (17), уништење и оштећење туђе ствари (6), неовлашћено коришћење туђег возила (2), прикривање (11), издавање чека и коришћење платних картица без покрића (2), пореска утаја (1), неовлашћено држање опојних дрога (54), неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога (18), шумска крађа (8), незаконит риболов (4), изазивање опште опасности (2), уништење, оштећење и уклањање знакова којима се упозорава на опасност (3), угрожавање јавног саобраћаја (27), напад на службено лице у вршењу службене радње (1), скидање и повреда службеног печата и знака (3), самовлашће (2), непријављивање кривичног дела и учиниоца (1), лажно пријављивање (6), насилничко понашање (5), недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материјала (2), фалсификовање исправе (1) и остала кривична дела из посебних закона (51).

У 2012. години изречено је 365 казни рада у јавном интересу, за следећа кривична дела: тешка телесна повреда (5), лака телесна повреда (26), учествовање у тучи (5), угрожавање опасним оруђем при тучи и свађи (10), принуда (1), злостављање и мучење (2), угрожавање сигурности (7), увреда (2), клевета (1), обљуба са дететом (1), ванбрачна заједница са малолетником (1), запуштање и злостављање малолетног детета (2), насиље у породици (15), недавање издржавања (8), крађа (94), тешка крађа (4), разбојништво (2), утаја (4), превара (2), неосновано добијање и коришћење кредита и других погодности (1), ситна крађа, утаја и превара (9), уништење и оштећење туђе ствари (2), неовлашћено коришћење туђег возила (5), противправно заузимање земљишта (1), прикривање (5), пореска утаја (1), недозвољена трговина (2), неовлашћено држање опојних дрога (28), неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога (19), шумска крађа (11), незаконит лов (1), незаконит риболов (3), изазивање опште опасности (1), угрожавање јавног саобраћаја (17), саботажа (1), припремање дела

против уставног уређења и безбедности Србије (1), спречавање службеног лица у вршењу службене радње (1), напад на службено лице у вршењу службене радње (1), скидање и повреда службеног печата и знака (32), самовлашће (9), лажно пријављивање (1), давање лажног исказа (2), насилничко понашање (1), недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материјала (2), повреда гроба (2), фалсификовање исправе (4), злоупотреба службеног положаја (1) и остала кривична дела из посебних закона (9).

У 2013. години изречено је 348 казни рада у јавном интересу, за следећа кривична дела: тешка телесна повреда (3), лака телесна повреда (32), учествовање у тучи (5), угрожавање опасним оруђем при тучи и свађи (12), противправно лишење слободе (1), принуда (1), угрожавање сигурности (6), увреда (2), ванбрачна заједница са малолетником (1), насиље у породици (7), недавање издржавања (4), крађа (110), тешка крађа (1), утаја (1), превара (5), ситна крађа, утаја и превара (13), уништење и оштећење туђе ствари (1), неовлашћено коришћење туђег возила (4), прикривање (8), фалсификовање новца (1), издавање чека и коришћење платних картица без покрића (1), неовлашћено држање опојних дрога (36), неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога (10), пустошење шума (2), шумска крађа (15), незаконит риболов (4), изазивање опште опасности (1), угрожавање јавног саобраћаја (18), скидање и повреда службеног печата и знака (21), самовлашће (9), лажно пријављивање (2), насилничко понашање (8), фалсификовање исправе (1) и остала кривична дела из посебних закона (2).

У 2014. години изречено је 371 казни рада у јавном интересу, за следећа кривична дела: тешка телесна повреда (1), лака телесна повреда (30), учествовање у тучи (3), угрожавање опасним оруђем при тучи и свађи (3), злостављање и мучење (1), угрожавање сигурности (9), ванбрачна заједница са малолетником (1), запуштање и злостављање малолетног детета (3), насиље у породици (14), недавање издржавања (7), крађа (129), утаја (1), неосновано добијање и коришћење кредита и других погодности (2), ситна крађа, утаја и превара (11), уништење и оштећење туђе ствари (2), неовлашћено коришћење туђег возила (6), противправно усељење (1), прикривање (14), неовлашћена употреба туђег пословног имена и друге посебне ознаке робе или услуга (1), неовлашћено држање опојних дрога (34), неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога (3), шумска крађа (16), незаконит риболов (2), угрожавање јавног

саобраћаја (23), скидање и повреда службеног печата и знака (10), самовлашће (19), лажно пријављивање (2), повреда тајности поступка (1), насилничко понашање (3), недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материјала (3), неовлашћено бављење одређеном делатношћу (1), неовлашћено извођење археолошких радова (1), повреда гроба (3) фалсификовање исправе (2) и остала кривична дела из посебних закона (11).

Када је реч о извршеним казнама рада у јавном интересу, према подацима из годишњих извештаја Управе за извршење кривичних санкција и података које смо добили у непосредном контакту са представницима Одељења за третман и алтернативне санкције (Повереничке службе), укупан број успешно извршених казни рада у јавном интересу у периоду од 2009. до 2014. године је 942 (од 1.529 изречених казни). Посматрано према годинама, 2009 – 17 (51), 2010 – 17 (71), 2011- 99 (357), 2012 – 205 (365), 2013 – 253 (348) и 2014 – 351 (371). Иако се последњих година бележи пораст броја извршених казни рада у јавном интересу, проценат успешно извршених казни је до 2013. године на нивоу од око половине броја изречених казни (51%), док закључно са 2014. годином износи 61,6%.

На крају разматрања о примени ове казне морамо дати неколико напомена.

Као основно, општи је закључак да прва декада примене ове казне није дала очекиване резултате, нити оправдала разлоге увођења казне рада у јавном интересу у систем кривичних санкција. Такав став потврђује како број изречених казни рада у јавном интересу, тако и број успешно извршених казни.

Као друго, анализирајући структуру кривичних дела за која је изрицана казна рада у јавном интересу могу издвојити одређена кривична дела која се чешће појављују у пракси домаћих судова. У питању су, пре свих, имовинска кривична дела, кривично дело крађе (члан 203. КЗ), кривична дела ситне крађе, утаје и преваре (члан 210. КЗ) и прикривања (члан 221. КЗ), а затим и друга кривична дела као, на пример, неовлашћено држање опојних дрога (члан 246а КЗ), угрожавање јавног саобраћаја (члан 289. КЗ), лака телесна повреда (члан 122. КЗ), учествовање у тучи (члан 123. КЗ) и угрожавање опасним оруђем при тучи или свађи (члан 124. КЗ). Учесталост изрицања казне за поменута кривична дела може предстаљати индикатор законодавцу уколико се приликом неког будућег новелирања кривичног законодавства одлучи да, евентуално, рад у јавном интересу пропише као казну за одређена кривична дела.

Као треће, значајан проблем у примени казне рада у јавном интересу односи се на начин њеног извршења и надзора над извршењем. Престављени подаци показују да је она успешно извршена у само око 60% случајева, што се не може сматрати задовољавајућим имајући у виду карактер и садржај ове казне. Недовољни кадровски капацитети Повереничке службе, у којој је запослено само двадесет два повереника и ангажовано неколико лица запослених у служби за третман Управе за извршење кривичних санкција, представљају један од основних недостатака система извршења ове казне. У пет од двадесет пет отворених Повереничких канцеларија није запослен ниједан повереник, што значи да се на територији пет виших судова у Републици Србији (Сомбор, Чачак, Шабац, Зрењанин и Врање) не може организовати извршење казне рада у јавном интересу.

Иако је према званичним подацима из 2013. године са 126 правних лица (послодаваца) закључен уговор којим се регулишу међусобна права и обавезе приликом извршења казне рада у јавном интересу (54 месне заједнице, 48 комуналних предузећа, 9 јавних предузећа, 9 установа културе и 6 установа за негу старих особа)⁵⁴⁴, односно према незваничним подацима са краја 2015. године о закључених 150 уговора са правним лицима, недовољан број повереника не омогућава праћење и надзор над извршењем ове казне.

С друге стране, мора се нагласити да постоји низак проценат успешно извршених казни. Тако је, према подацима за 2014. годину, извршење казне започело око 700 осуђених лица, а успешно је извршена само 351 казна рада у јавном интересу. Дакле, око половине осуђених лица започне са обављањем рада, али не обави све часове рада одређене у судској одлуци или их не обави у одређеном временском периоду. У свим тим случајевима долази до замене казне рада у јавном интересу казном затвора, а алтернативна кривична санкција се замењује казном затвора, коју према свом карактеру и функцији алтернира.

Као четврто, досадашња примена казне рада у јавном интересу, која се може окарактерисати као неуспешна или недовољно успешна, не сме утицати на положај ове казне у систему кривичних санкција, напротив. Њен парадигматичан концепт мора бити искоришћен према знатно већем броју учинилаца лакших кривичних дела. У том циљу неопходно је првенствено проширити организационе

⁵⁴⁴ Видети: Министарство правде, Годишњи Извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину, Београд, 2014, стр. 64.

и кадровске капацитете за њено извршење, вршити едукацију представника правосуђа о садржају и значају примене ове казне према одређеним категоријама учинилаца, али и континуирано радити на промовисању алтернативног концепта кажњавања и потреби ширег укључивања јавности у њихово спровођење.

8. Кућни затвор

- Казна затвора која се извршава у просторијама у којима осуђени станује -

8.1. Појам и садржина казне кућног затвора

Кућни затвор представља нову кривичну санкцију у кривичном законодавству Републике Србије која је уведена изменама и допунама Кривичног законика из 2009. године.⁵⁴⁵ Допуњени члан 45. Кривичног законика предвиђао је да „осуђеном којем је изречена казна затвора до једне године, суд може одредити да се ова казна изврши на тај начин што не сме напуштати просторије у којима станује, осим у случајевима прописаним законом који уређује извршење кривичних санкција“.⁵⁴⁶

Тиме је „на мала врата“ уведена нова казна,⁵⁴⁷ у упоредном праву позната као казна кућни затвор.⁵⁴⁸ Међутим, кућни затвор, по свом карактеру, представља посебну казну лишења слободе, лакшу од казне затвора, што оправдава њену еманципацију.⁵⁴⁹

⁵⁴⁵ Закон о изменама и допунама Кривичног законика “Службени гласник Републике Србије“ број 72/2009.

⁵⁴⁶ Члан 45. став 5. Кривичног законика “Службени гласник Републике Србије“ број 85/2005, 88/2005-исправка, 107/2005- исправка и 72/2009.

⁵⁴⁷ Н. Мрвић-Петровић, *Op. cit.*, стр. 234.

⁵⁴⁸ У домаћој литератури Игњатовић уместо кућног затвора користи израз „кућно затварање“. Видети: Ђ. Игњатовић, Критичка анализа стања и тенденција у кривичном извршном праву Србије, *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, IV део, Београд, 2010, стр. 51-52; Ђ. Игњатовић, Нормативно уређење извршења ванзаводских санкција и мера, *Crimen*, број 2, 2013, стр. 156-157; Ђ. Игњатовић, Новине у праву извршења кривичних санкција Србије, *Казнена реакција у Србији*, Београд, 2011, стр. 40-41; Ђ. Игњатовић, *Право извршења кривичних санкција*, Београд, 2014, стр. 206-210.

⁵⁴⁹ Овај став се износи након представљања Нацрта Закона о изменама и допунама Кривичног законика Републике Србије 2015. године. Видети: З. Стојановић, Д. Коларић, У сусрет Закону о изменама и допунама Кривичног законика Србије, *Супростављање савременим облицима криминалитета – анализа стања, европски стандарди и мере за унапређење*, Том 1, Београд, 2015, стр. 7.

Наш законодавац се није одлучио да казну кућног затвора формално издвоји као самосталну казну, нити је назива кућним затвором. Она је предвиђена само као модалитет у извршењу казне затвора до једне године и означена је називом „казна затвора која се извршава без напуштања просторија у којима осуђени станује“. Тек се, након пет година од увођења, у новом закону којим се регулише поступак извршења ванзаводских кривичних санкција и мера за ову кривичну санкцију користи назив кућни затвор, али тај појам и даље не постоји у Кривичном законнику.⁵⁵⁰

Нови ставови 6. до 8. поменутог члана предвиђали су да приликом одређивања извршења казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује суд мора водити рачуна о техничким могућностима извршења, као и о другим околностима значајним за одмеравање казне; да ће суд осуђеном који једном у трајању до дванаест часова или два пута у трајању до шест часова самовољно напусти просторије у којима станује одредити да остатак казне издржава у затвору; као и да се осуђеном за кривично дело против брака и породице који живи са оштећеним у истом породичном домаћинству не може одредити овај начин извршења казне затвора.

Дакле, основни садржај овог модалитета извршења казне затвора представља лишавање слободе учиниоца кривичног дела у кућним условима, односно без напуштања просторија у којима осуђени станује, осим у случајевима када закон којим се регулише поступак извршења то предвиђа.⁵⁵¹ Изменама и

⁵⁵⁰ „Терминолошко ушлаћивање је свакако неопходно, мада је логично да извршни закон преузима терминологију из материјалног, а не обрнуто.“ Ђ. Ђорђевић, Казна кућног затвора као алтернативна кривична санкција, *Супростављање савременим облицима криминалитета – анализа стања, европски стандарди и мере за унапређење*, Том 1, Београд, 2015, стр. 105. Игњатовић указује да „ову меру не би требало називати „кућни затвор“ јер би то тек унело потпуну конфузију: како кућа (сем у књижевним радовима) може – и терминолошки – бити изједначена са пенитенцијарном установом? Ђ. Игњатовић, *Критичка анализа стања и тенденција у кривичном извршном праву Србије, Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, IV део, Београд, 2010, стр. 51.

⁵⁵¹ Доношењем Правилника о извршењу казне затвора у просторијама у којима осуђени станује „Службени гласник Републике Србије“ број 64/2010, ближе се одређује место извршења казне. Наиме, у члану 2. Правилника дефинисано је да се под просторијама у којима осуђени станује сматра кућа или стан у коме осуђени има пребивалиште, без обзира да ли је власник те куће или стана; уколико осуђени нема пребивалиште, под просторијама у којима станује сматра се стан или кућа у коме има боравиште; уколико није власник куће или стана у коме се казна извршава, осуђени ће прибавити писмену сагласност власника куће или стана за извршење казне, оверену од стране надлежног органа. То у пракси значи да се пребивалиште и боравиште утврђују на основу фотокопије или електронски очитане личне карте; власништво се утврђује на основу извода из земљишњих књига, односно преписа из листа непокретности, или овереног уговора. Такође, од осуђеног се тражи да достави последњи рачун за утрошену електричну енергију и потврду да има прикључак за фиксну телефонску линију или последњи телефонски рачун. Видети: С.

допунама Закона о извршењу кривичних санкција из 2009. године предвиђено је да осуђени не сме напуштати просторије осим у следећим случајевима: због пружања хитне медицинске помоћи осуђеном или члану његовог породичног домаћинства; ради редовног одласка на посао уколико кривично дело за које је осуђен није у вези са радом; због одласка на полагање испита; тешке и акутне болести због одласка на редовне здравствене прегледе; због свог венчања или смрти блиског лица; и због сезонских пољопривредних радова, уколико се осуђени бави пољопривредом као сталном делатношћу.⁵⁵²

Најзначајнију новину коју уводи овај закон је да се према осуђеном коме је одређено извршаваће казне затвора без напуштања просторија у којима станује могу применити мере електронског надзора које спроводи надлежна организациона јединица Управе за извршење кривичних санкција, у сарадњи са полицијом.⁵⁵³

Кривичним закоником је практично уведена нова казна коју законодавац није формално издвојио од осталих казни, а законом о извршењу је уведен посебан модалитет извршења нове казне.⁵⁵⁴ У питању су само основне нелогичности у законодавној техници приликом увођења нове кривичне санкције или новог модалитета извршења казне затвора, а било их је толико да смо се одлучили да анализу појма и садржаја казне кућног затвора започнемо решењима која су у међувремену измењена. Кренимо редом.

Законом о изменама и допунама Кривичног законика из 2009. године (ЗИД КЗ/2009), како указује Стојановић, уведен је тзв. кућни затвор не као нова казна затвора, већ као начин извршења казне затвора. Мада се суштински ради о битно

Надрљански, С. Милић-Жабалац, А. Газивода, Дилеме извршења казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује, *Деликт, казна и могућност социјалне профилаксе*, Београд, 2012, стр. 163.

⁵⁵² Члан 37. став 5. Закона о извршењу кривичних санкција „Службени гласник Републике Србије“ 85/2005 и 72/2009.

⁵⁵³ Члан 37. став 8. Закона о извршењу кривичних санкција „Службени гласник Републике Србије“ 85/2005 и 72/2009. Наслов изнад овог члана гласио је „Упућивање осуђених у заводе и начин извршења казне затвора у просторијама у којима осуђени станује“, што само показује како је законодавац у недостатку времена или знања о кућном затвору као новој кривичној санкцији у оквиру истог члана желео да пропише надлежности органа за упућивање осуђених у казнено-поправне заводе и окружне затворе и поступак извршења казне затвора која се извршава без напуштања просторија у којима осуђени станује.

⁵⁵⁴ „У Републици Србији је јавност најпре улозана са чињеницом да ће бити изнајмљена опрема за електронски надзор, а потом је изменама Кривичног законика из 2009. године предвиђена могућност да суд казну затвора до годину дана замени забраном напуштања места становања.“ Н. Мрвић-Петровић, Кад властити дом постане затвор (изазови примене кућног затварања као замене за казну затвора), *Деликт, казна и могућности социјалне профилаксе*, Београд, 2012, стр. 88.

различитој казни затвора од оне која се издржава у установи за извршење, јер, између осталог, представља осетно лакшу казну лишења слободе, ЗИД КЗ/2009 је није издвојио као посебну казну. То је учињено не из убеђења да се та казна битно не разликује од казне затвора, већ због законодавне технике. Да се не би интервенисало код бројних одредаба у Кривичном законикау, јер би се приликом решавања одређених питања (нпр. код застарелости извршења казни и низа других питања), осим затвора, морао унети и кућни затвор, мислило се да ће на овај начин тај проблем избећи. Законодавац јесте избегао тај проблем, али је створио још озбиљније, суштинске проблеме на плану примене ове санкције. Пре свега, упао је у контрадикцију и у пракси створио тешко решив проблем у вези са начином одлучивања суда.⁵⁵⁵

Наиме, први део одредбе става 5. који гласи „осуђеном којем је изречена казна затвора до једне године, суд може одредити да се ова казна изврши на тај начин што не сме напуштати просторије у којима станује“ изазвао је дилему и представљао најзначајнији проблем приликом одређивања овог модалитета извршења казне затвора. Из текста одредбе произилази да суд учиниоцу кривичног дела мора да изрекне казну затвора у трајању до једне године, па се тек потом може одредити да ће, сада већ, осуђено лице казну издржавати без напуштања просторија у којима станује. Поставља се питање у чију надлежност спада одлучивање о овом облику извршења казне затвора и када се о њему одлучује?⁵⁵⁶

Стојановић указује да је основна дилема да ли суд истом одлуком може изрећи казну затвора и истовремено одредити да ће се казна затвора извршити тако што осуђени не сме напуштати просторије у којима станује или суд то може учинити тек што пресуда којом је изрекао затвор (до једне године) постане правноснажна. Против заузимања првог става иде формулација ове одредбе у којој се захтева као услов да се ради о осуђеном коме је изречена казна затвора до једне године. Ако би се заузео други став, отварају се даља спорна питања, као

⁵⁵⁵ З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2012, стр. 214-215.

⁵⁵⁶ „Нејасно је, дакле, ако пресуда није постала правноснажна, у чијој је функционалној надлежности да о овом, слободно можемо рећи праву осуђеног, одлучује, имајући у виду овлашћења првостепеног суда, и даље, да ли о томе у жалбеном поступку може одлучивати другостепени суд?“ С. Манојловић, *Кућни затвор, Нова решења у казненом законодавству Србије и њихова практична примена*, Златибор, 2013, стр. 399. Изнетим ставом указује се да казна кућног затвора или модалитет извршења казне затвора до годину без напуштања просторија у којима осуђени станује представља право осуђеног лица, а не кривичну санкцију!

што је оно да ли се то може учинити само у другостепеном поступку по жалби или у неком другом поступку.⁵⁵⁷

Другим речима, да ли се извршење казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује може изрећи истом пресудом или је такав начин извршења казне затвора могуће одредити тек након правноснажно окончаног кривичног поступка? Почетни одговор на ово питање дала је судска праска. Наиме, како се наводи у литератури, у пракси су судије у првостепеном поступку у изреци пресуде одређивале да ће се казна затвора до једне године издржавати без напуштања просторија у којима осуђени станује. Међутим, тада се поставило питање да ли је такво поступање исправно, с обзиром да законодавац у наведеној одредби користи термин „осуђени“.⁵⁵⁸ Мада било је и случајева у неким судовима у којима је ванрасправно (ванпретресно) веће доносило ову одлуку.⁵⁵⁹

Привремено разрешење ове дилеме омогућено је на основу Закључка кривичног одељења Врховног касационог суда са седнице одржане 10. марта 2011. године којим је потврђен став да је „одредба члана 45. став 5. Кривичног законика материјалноправне природе и не може имати ретроактивно дејство па се могућност извршења казне по тој одредби може одредити само правноснажном пресудом.“⁵⁶⁰ Овим закључком је, дакле, утврђено да казну затвора која се

⁵⁵⁷ З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2012, стр. 215.

⁵⁵⁸ С. Надрљански, С. Милић-Жабалац, А. Газивода, *Ор. cit.*, стр. 163. Аутори указују да, позивајући се на тада важећи Законик о кривичном поступку, уколико се пође од значења израза „осуђени“ који је одређен одредбом члана 221. тачка 4. ЗКП-а као „лице за које је правноснажном пресудом или правоснажним решењем о кажњавању утврђено да је учинило одређено кривично дело“ и одредбе члана 187. став 1. ЗКП-а која прописује када пресуда постаје правноснажна, остаје недоумица око поступања првостепених судова. Такође, аутори указују да одређивање извршења казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује од стране првостепеног или другостепеног суда, отвара питање да ли такво поступање доводи до компликовања и оптерећивања самог главног претреса – суд би у поступку утврђивања постојања кривичног дела и кривице осуђеног морао још да утврђује и испуњеност техничких могућности извршења, као и других околности од значај за извршење чиме би се вероватно утицало на продужење трајања поступка. Осим тога, отвара се и питање очувања претпоставке невиности окривљеног, чак и кад у току редовног поступка постоји његова сагласност, односно предлог да извршава казну без напуштања просторија у којима станује. Сматрамо да је први део ове констатације помало неуобичајен јер се ради о питању одмеравања и изрицања кривичне санкције, као саставном делу редовног кривичног поступка, па, свакако, разматрање ових питања не може компликовати или оптерећивати главни претрес. С друге стране, утврђивање могућности да се казна затвора изврши у просторијама у којима осуђени станује не представља кршење претпоставке невиности, иако на се на први поглед може тако закључити, већ суд, као и код примене рада у јавном интересу, у овој фази поступка преиспитује постојање услова за, евентуално, изрицање казне затвора која би се извршила на овај начин, без прејудицирања одлуке о кривици и кривичној санкцији.

⁵⁵⁹ С. Манојловић, *Ор. cit.*, стр. 400.

⁵⁶⁰ Закључак Врховног касационог суда о примени члана 45. став 5-8 Кривичног законика усвојен на седници кривичног одељења Врховног касационог суда дана 10. марта 2011. године. Овај закључак је, практично, важио до усвајања Закона о изменама и допунама Закона о извршењу кривичних санкција из 2011. године, након чега је на седници 28. новембра 2011. године усвојен

извршава без напуштања просторија у којима осуђени станује одређује суд истовремено са изрицањем казне затвора у трајању до годину дана, на предлог странака или по службеној дужности. Суд мора у изреци пресуде да наведе да ће се казна затвора извршити тако што осуђени не сме напуштати просторије у којима станује, осим у случајевима предвиђеним законом о извршењу кривичних санкција.

Овим закључком разрешена је и дилема о томе који је суд надлежан за доношење одлуке да осуђени остатак казне издржи у затворској установи због самовољног напуштања просторија у којима станује и уколико не постоје могућности за извршење казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује, а такав начин извршења је одређен у правноснажној пресуди. Наиме, закључак је Врховног касационог суда да је Веће из члана 24. став 6. ЗКП које је донело првостепену пресуду надлежно да донесе решење којим се одређује да ће се казна, или остатак казне, извршити у затвору.⁵⁶¹

Како је дилема коју је отворио законодавац усвајањем измена и допуна Кривичног законика из 2009. године морала да буде разрешена, Врховни касациони суд је усвојио поменути закључак. Међутим, радило се о привременом решењу које је било актуелно свега неколико месеци, односно до усвајања новела Закона о извршењу кривичних санкција из 2011. године. О томе нешто касније.

Друго спорно и критиковано законско решење приликом увођења овог модалитета казне затвора односи се на став 7. члана 45, којим је предвиђено да „приликом одређивања извршења казне без напуштања просторија у којима осуђени станује суд мора водити рачуна о техничким могућностима извршења, као и о другим околностима значајним за одмеравање казне.“ Дакле, суд који одлучује о кривици учиниоца кривичног дела, одмерава и изриче казну затвора у трајању до годину дана одређујући у изреци пресуде да ће се казна извршити без напуштања просторија у којима осуђени станује, мора да води рачуна и о техничким могућностима извршења казне и о другим околностима значајним за

Закључак Врховног касационог суда о измени одлуке о начину извршења правноснажно изречене казне до годину дана. Видети: С. Соковић, Б. Симоновић, Алтернативне кривичне санкције: основна законска обележја и искуства у примени, *Актуелна питања кривичног законодавства (нормативни и практични аспекти)*, Златибор, 2012, стр. 387. Слично и у: С. Надрљански, С. Милић-Жабалац, А. Газивода, *Op. cit.*, стр. 163.

⁵⁶¹ Закључак Врховног касационог суда о примени члана 45. став 5-8 Кривичног законика усвојен на седници кривичног одељења Врховног касационог суда дана 10. марта 2011. године. У питању су релеватне одредбе Закона о кривичном поступку који је важио у тренутку усвајања закључка.

њено одмеравање. О другим околностима значајним за одмеравање казне суд је већ водио рачуна у поступку одмеравања казне, тако да је, може се закључити и из ове реченице, овај део одредбе сувишан, нелогичан и бесмислен. Међутим, поставља се питање о којим техничким могућностима извршења казне суд мора да води рачуна?

Имајући у виду да се казна затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује може извршити са или без електронског надзора, претпоставка је да је законодавац, у основи, имао у виду могућност примене електронског надзора јер другу техничку могућност за извршење казне без електронског надзора представља постојање фиксне телефонске линије, како би се путем периодичних позива утврдило присуство осуђеног у просторијама у којима се казна извршава. Претходни услов за извршење казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује представља постојање стана или куће у којим осуђени има пребивалиште или боравиште, па питање просторија у којима се казна издржава не представља техничку, већ материјалну околност од које зависи извршење.⁵⁶²

Стојановић, у том контексту, износи став да је законодавац требало да пропише неке посебне околности и критеријуме који би били смерница суду за избор ове казне. Уместо тога, закон је као критеријум за избор казне на прво место стављао техничке могућности за њено извршење.⁵⁶³ Ристивојевић указује да је опредељујући критеријум суда приликом одлучивања о изрицању ове казне постојање опреме за електронски надзор и закључује да уколико неки државни орган који треба да спроводи надзор има техничке могућности за исти, суд ће изрећи ову казну, а ако је нема неће?! Аутор истиче да ово решење свакако задире у начело законитости, барем у онај њен део који гарантује учиниоцима кривичних дела право на већ прописану казну. Како било који учинилац кривичног дела може унапред да зна да ли постоје техничке могућности за надзор или не? Овим решењем се нарушава уставом прокламована једнакост грађана, па тако и једнакост при кажњавању.⁵⁶⁴

⁵⁶² Супротно изнетом, Игњатовић указује да се то не односи само на потребу набавке одговарајућих техничких средстава за електронско праћење кретања лица, него и на место и услове становања осуђеног лица, јер искуства у свету говоре да је ову меру једноставније применити уколико осуђени станује у индивидуалној кући него у стамбеној згради, исл. Ђ. Игњатовић, Критична анализа стања и тенденција у кривичном извршном праву Србије, *Crimen*, број 2, 2010, стр. 171.

⁵⁶³ З. Стојановић, Д. Коларић, *Op. cit.*, стр. 8.

⁵⁶⁴ „Неопростиво би било да врста казне осуђеног лица зависи од техничке опремљености државних органа. Замислите државу где би осуђеницима избор казне зависио од техничке

Прихватајући став да законодавац предвиђањем да техничке могућности извршења представљају услов изрицања казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује нарушава принцип законитости казне (*nula poena sine lege*) и принцип једнакости грађана пред законом, указујемо да такав услов, истовремено, обесмишљава функцију, сврху и циљ примене ове казне.

Следећу нелогичност представља начин прописивања става 6. члана 45. Наиме, овим ставом је било предвиђено да ће суд одредити осуђеном да остатак казне издржава у затвору, уколико је једном у трајању до дванаест часова или два пута у трајању до шест часова, самовољно напустио просторије у којима станује. Према овом решењу било је, практично, свеједно да ли је осуђени једном у трајању до шест или дванаест часова самовољно напустио просторије. Логичким тумачем се закључује да је законодавац имао намеру да забрану напуштања просторија осуђеном одреди два пута до шест или једном преко шест часова а мање од дванаест, али је овакво решење остало на снази чак три године након увођења казне кућног затвора.⁵⁶⁵ Игњатовић с правом констатује да према овом решењу практично није санкционисано напуштање просторије у трајању дужем од дванаест часова,⁵⁶⁶ односно, да се језичким тумачењем текста ове одредбе може извести и такав закључак.

Последњи став 8. предвиђао је да се осуђеном за кривично дело против брака и породице који живи са оштећеним у истом породичном домаћинству не може одредити овај начин извршења казне затвора. Како истиче Игњатовић, ова одредба је доказ утицаја виктимолошког начина размишљања у нашем кривичном

опремљености министарства правде. То би била држава у којој би, зато нема довољно места у затворима, судови могли да изричу новчане казне а када се затвори испразне, онда би опет могли да се на врате на затворске.“ Б. Ристивојевић, *Актуелна питања садашњег стања материјалног кривичног законодавства Србије, Актуелна питања кривичног законодавства (нормативни и практични аспекти)*, Златибор, 2012, стр. 46.

⁵⁶⁵ На основу оваквог решења законодавац је практично омогућио један „полудневни излазак“ осуђеном за време издржавања казне. За очекивати је да, уколико осуђени самовољно напусти просторије, ван њих проведе максимално „слободно“ време до шест часова јер у случају једног „изласка“ у том периоду неће сносити консеквенце. З. Грујић, *Извршење казне затвора у просторијама у којима осуђени станује, Научни скуп са међународним учешћем Правне норме у времену и простору*, прва свеска, Косовска Митровица, 2012, стр. 518.

⁵⁶⁶ Ова одредба је “пример лоше правно техничке израде кривичне норме јер из ње произилази на пример да се осуђени који самовољно удаљи дуже од дванаест часова не мора послати у казнену установу на издржавање остатка казне.“ Ђ. Игњатовић, *Op. cit.*, стр. 51.

законодавству јер је донета у циљу избегавања ризика од поновне виктимизације жртве оваквих кривичних дела.⁵⁶⁷

Међутим, иако је на први поглед криминално-политички потпуно оправдано заштитити жртву извршеног кривичног дела против брака и породице од учиниоца са којим живи у заједничком породичном домаћинству, морамо да поставимо питање због чега се законодавац одлучио само за ова кривична дела, а не и за друга, на пример, кривична дела против живота и тела, полне слободе или друга тежа кривична дела која се врше у оквиру породице. Такав став износи и Стојановић који сматра да би забрана могла бити оправдана и у случају неких других кривичних дела чијим извршењем је оштећен члан породичног домаћинства који живи заједно са учиниоцем. Потпуно се слажемо са ставом овог аутора да је околност да ли оштећени живи у истом породичном домаћинству са учиниоцем (било којег кривичног дела) требало предвидети као један од критеријума за одлучивање да ли ће се одредити извршавање казне затвора на овај начин.⁵⁶⁸

8.1.1. Модалитет извршења казне затвора или самостална казна

Иако се основна дилема око начина одређивања извршења казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује, али и остала спорна решења на која смо указали, морала разрешити изменама и допунама Кривичног законика, наш законодавац се одлучио за другачији концепт – измене закона којим се регулише извршење кривичних санкција.

Наиме, усвајањем Закона о изменама и допунама Закона о извршењу кривичних санкција из 2011. године законодавац регулише поступак извршења ове казне, али и утврђује надлежност и поступак одлучивања о извршењу казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује.⁵⁶⁹ Приликом одређивања надлежности и поступка одлучивања о овом модалитету извршења

⁵⁶⁷ Ђ. Игњатовић, *Op. cit.*, стр. 171. Мрвић-Петровић претпоставља да се ово решење не односи на сва кривична дела из ове групе, већ преваходно кривично дела насиља у породици. Видети: Н. Мрвић-Петровић, *Кривично право, општи део*, Београд, 2014, стр. 251.

⁵⁶⁸ З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2012, стр. 216-217.

⁵⁶⁹ Глава Трећа А „Извршење казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује“, чланови 174а до 174е Закона о изменама и допунама Закона о извршењу кривичних санкција „Службени гласник Републике Србије“ број 31/2011.

казне затвора законодавац прописује решење које је спорније од првобитног из Кривичног законика, које је произвело основни проблем.

Наиме, закон предвиђа да председник суда који је донео првостепену пресуду одлучује да казна затвора до једне године може да се изврши без напуштања просторија у којима осуђени станује. Председник суда одлучује по предлогу који могу поднети осуђени, јавни тужилац или директор Управе. Предлог се може поднети након правноснажности пресуде и у току издржавања казне.⁵⁷⁰ Уколико је предлог поднео осуђени или директор Управе, суд ће пре доношења одлуке прибавити мишљење јавног тужиоца, а ако је предлог поднео јавни тужилац суд ће прибавити сагласност осуђеног. Одлука председника суда доноси се у форми решења.⁵⁷¹

На овај начин, давањем овлашћења председнику суда да одлучује о извршењу казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује, коначно је заузет став да се ради о начину извршења казне затвора што је имало реперкусије и на решавање неких других питања.⁵⁷² Међутим, уколико се пође од претпоставке да кућни затвор представља посебну казну, у том случају закон председнику суда, а не судији или судском већу које је судило у конкретном случају, практично даје овлашћење да одлучује о кривичној санкцији, односно да

⁵⁷⁰ Законом није регулисано питање да ли се предлог за одређивање овог начина извршења казне затвора може поново поднети у случају да председник суда није прихватио претходни предлог, али, истовремено, не постоји оправдање да се осуђеном лицу забрани подношење новог предлога, односно да такав предлог одбаци као недопуштен. У литератури се наводи да „наш законодавац није ово питање изричито регулисао, па се решење мора тражити у аналогном тумачењу прописа. Ако прихватимо решења Закона о извршењу кривичних санкција, који не ограничава право осуђеног лица за подношење молбе за одлагање извршења, у овој ситуацији би можда требало исто поступити – дакле, осуђеном лицу треба дозволити да подноси предлог да изречену казну затвора издржава без напуштања просторија у којима станује иако је о истом већ једном одлучено.“ Видети: С. Надрљански, С. Милић-Жабалац, А. Газивоца, *Op. cit.*, стр. 166. У судској пракси је заузет став да се о поновљеном предлогу може одлучивати уколико постоје нове околности на које се позива осуђено лице. Тако се, на пример, у образложењу решења Апелационог суда у Београду Су Х 35/2013 од 24. априла 2013. године наводи да „оспоравајући правилност побијаног решења, осуђени у изјављеној жалби наводи да су се околности промениле, односно да се његово здравствено стање погоршало, те да није у стању да се стара о себи нити да се лечи у затворским условима. Међутим, како је здравствено стање осуђеног било предмет оцене првостепеног суда приликом доношења решења од 17. августа 2012. године, то и по налажењу овог суда околности на које се позива осуђени не представљају нове околности које би омогућиле поновно разматрање предлога осуђеног, па је жалба оцењена неоснованом.“

⁵⁷¹ Члан 174е Закона о извршењу кривичних санкција.

⁵⁷² З. Стојановић, *Op. cit.*, стр. 215. „Тако, ако се већ пође од тог става, исправан је и став да начин извршења, у овом случају кућни затвор, не може бити предмет споразума о признању кривице, па се јавни тужилац и окривљени о томе не могу споразумевати. Тако, Апелациони суд у Београду заузима став да нису повређене одредбе члана 282б став. 1 тачка 1. и члана 282в став 1. ЗКП у случају када после правноснажности одлуке чији је основ био споразум о признању кривице председник суда одлучи, у складу са чланом 174е ЗИКС, да ће се казна извршити без напуштања просторија у којима осуђени станује, а уз примену електронског надзора (решење СуХ 8/2011)“

по предлогу осуђеног, директора Управе или јавног тужиоца преиспитује одлуку о казни.

Дакле, законом којим се регулише поступак извршења кривичних санкција је одређена функционална надлежност председника суда да одлучује о начину извршења одмерене и изречене казне затвора, иако је у Кривичном законик у експлицитно предвиђено да суд може лицу осуђеном на казну затвора у трајању до годину дана одредити да се ова казна изврши на тај начин што не сме напуштати просторије у којима станује.⁵⁷³ Прописивање овлашћења председника суда да одлучује о начину извршења казне изречене у поступку у којем није учествовао, свакако представља дубиозније решење у односу на нејасноће које садржи одредба члана 45. став 5. Кривичног законика.

У сваком случају, председник суда приликом одлучивања о предлогу да се изречена казна затвора у трајању до годину дана изврши без напуштања просторија у којима осуђени станује мора да води рачуна о техничким могућностима извршења, као и о другим околностима од значаја за одмеравање казне, у складу са чланом 45. став 7. Кривичног законика, а након усвојених измена, и чланом 174е став 5. Закона о извршењу кривичних санкција. То значи да, осим утврђивања техничких могућности од којих зависи да ли ће се применити модел извршења са или без електронског надзора, председник суда мора и да преиспитује околности које су од значаја за одмеравање казне које је суд претходно утврдио и на основу њих одмерио и изрекао казну у конкретном случају.

Уколико председник суда усвоји предлог за извршење казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује одредиће да ли ће се казна извршавати уз или без примене електронског надзора. Против одлуке председника суда осуђени или јавни тужилац могу изјавити жалбу у року од три дана од дана достављања одлуке. О жалби на одлуку председника првостепеног суда одлучује председник апелационог суда, сходном применом закона који уређује кривични поступак (члан 174е став 4, 6. и 7. ЗИКС).

Врховни касациони суд је, као и код доношења првог закључка, из разлога што ни у изменама и допунама Закона о извршењу кривичних санкција није

⁵⁷³ „И у дефиницији појма кривичне санкције је наглашено да их изриче суд након законито спроведеног кривичног поступка...Зато, нема оправдања да то чини председник суда, као орган судске управе, као и због тога што то повећава могућности за злоупотребе.“ Зоран Стојановић, Драгана Коларић, *Op. cit.*, стр. 8.

прецизно регулисано питање надлежности за измену начина извршења казне, усвојио закључак да би овлашћење председника суда из Закона о извршењу кривичних санкција могло бити примењено и за одлучивање о измени одлуке о начину извршења правноснажно изречене пресуде до годину дана затвора уколико осуђени самовољно напусти просторије или уколико не постоје могућности за извршење казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује.⁵⁷⁴

С друге стране, иако сагласност осуђеног лица на овај облик извршења казне затвора не представља услов њеног одређивања, Законом о извршењу кривичних санкција било је предвиђено да суд мора прибавити сагласност осуђеног када је предлог за извршење казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује поднео јавни тужилац. Овакво решење је спорно и нелогично, имајући у виду да Кривични законик не предвиђа изричито пристанак осуђеног и давање посебне изјаве приликом одлучивања суда о извршењу казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује. Пристанак осуђеног лица за извршење казне кућног затвора не мора бити изричит јер у случају да се не саглашава са утврђеним начином извршења казне може самовољно напустити просторије, након чега ће бити упућен да остатак казне издржава у затворској установи.⁵⁷⁵

У покушају да утврдимо намеру законодавца да утврди надлежност председника суда за доношење одлуке о извршењу казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује, пошли смо од законских решења којима се утврђују шира овлашћења председника суда, односно, овлашћења ван редовних који се односе на функционисање судске управе. Мишљења смо да је овлашћење председника суда да одлучује о молби осуђеног лица за одлагање извршења казне затвора, предвиђено законом којим се регулише извршење кривичних санкција,⁵⁷⁶

⁵⁷⁴ Закључак Врховног касационог суда о измени одлуке о начину извршења правноснажно изречене казне до годину дана од 28. новембра 2011. године.

⁵⁷⁵ Мрвић-Петровић указује да би „с обзиром на то да се кућни затвор своди на то да у властитом дому осуђени чека да прође одређени период времена, потребно би било мотивисати учиниоца да поштује забрану напуштања стана тако што се, као и код других алтернативних санкција, саглашава са оваквим начином извршења казне затвора. Оваква одредба недостаје у садашњем законском решењу.“ Н. Мрвић-Петровић, *Кад властито дом постане затвор (изазови примене кућног затварања као замене за казну затвора)*, *Деликт, казна и могућности социјалне профилаксе*, Београд, 2012, стр. 89.

⁵⁷⁶ Члан 63. Закона о извршењу кривичних санкција „Службени гласник Републике Србије“ број 55/2014. Раније Члан 51. Закона о извршењу кривичних санкција „Службени гласник Републике Србије“ број 85/2005, 72/2009 и 31/2011.

пресудно утицало на став законодавца да утврди надлежност председника суда и о начину извршења казне затвора изречене у трајању до годину дана. У том смислу, закон предвиђа сличан поступак, али и надлежност председника другостепеног суда за одлучивање у поступку по жалби на одлуку председника првостепеног суда.

Значајну новину уведену поменутих изменама и допунама Закона о извршењу кривичних санкција представљали су и нови случајеви због којих се може дозволити осуђеном лицу да напусти просторије у којима издржава казну. Наиме, могућност напуштања просторија због пружања хитне медицинске помоћи осуђеном или члану његовог породичног домаћинства измењена је у делу да је у питању нужна, а не хитна медицинска помоћ, као и у делу да за њено „пружање је неопходно напуштање просторија“. Истовремено, предвиђена су и три нова основа. Напуштање просторија у којима се издржава казна може се одобрити осуђеном ради похађања наставе током редовног школовања, због обавезе старања према члановима уже породице у случају да ту обавезу не може да обавља друго лице, али и „због боравка ван просторија у којима станује до четири сата дневно, у складу са програмом извршења казне“.⁵⁷⁷

Прва два случаја у којима се може дозволити напуштање просторија сматрамо потпуно оправданим јер уколико је претходно била предвиђена могућност да осуђени напусти просторије ради одласка на посао и на полагање испита, као и ради обављања сезонских пољопривредних радова уколико се бави пољопривредном као сталном делатношћу, нема разлога да се осуђеном не дозволи да напусти просторије у којима издржава казну ради похађања наставе током редовног школовања. Штавише, образовање и редовно школовање може представљати позитиван аспект овог модалитета извршења казне затвора.

Такође, уколико постоји обавеза старања према члановима уже породице оправдано је дозволити осуђеном да напусти просторије у којима издржава казну ако ту обавезу не може да обавља друго лице или члан породичног домаћинства. Мишљења смо да је законодавац, пре свега, имао у виду обавезе старања над

⁵⁷⁷ Члан 174б став 2. Закона о извршењу кривичних санкција „Службени гласник Републике Србије“ број 31/2011.

децом, старим или болесним члановима уже породице који не могу да се самостално старају о својим свакодневним животним потребама.⁵⁷⁸

Међутим, могућност да се осуђеном одобри напуштање просторија ради боравка изван њих до четири сата дневно представљало је неоправдано, сувишно и криминално-политички спорно решење којим се нарушава основни концепт овог облика лишавања слободе учинилаца кривичних дела. Наиме, дозвољавање осуђеном лицу да напусти просторије ради боравка изван њих нема никаквог смисла и оправдања, јер код овог облика извршавања казне затвора, практично, нема програма извршења. У нашем кривичноправном систему, за разлику од неких система у упоредном праву, казна кућног затварања осим забране напуштања просторија у којима осуђени станује не подразумева постојање других обавеза или садржаја. Једини садржај програма извршења казне је поштовање успостављене забране напуштања места извршења до истека изречене казне. Стога је потпуно неприхватљиво да се могућност да осуђени борави до четири сата у току дана ван просторија у којима издржава казну оправда извршењем „непостојећег“ програма извршења казне.

С друге стране, уколико би се поред могућности да напусти просторије ради одласка на посао и да се редовно школује или да обавља сезонске пољопривредне послове осуђеном лицу дозволило да борави изван просторија у којима издржава казну још четири сата у току дана, питање је шта преостаје од казне или шта осуђени уопште „издржава“? Поставља се и питање да ли се онда казна затвора на овај начин претвара у једну врсту налога којим се осуђеном забрањује да напусти простор у коме станује током ноћи, односно, најблажем облику кућног затварања (*curfew order*). Или се, можда, ради о новој кривичној

⁵⁷⁸ Приликом напуштања просторија у овим случајевима, као и приликом одласка на посао, одласка на полагање испита и код обављања сезонских пољопривредних радова практично је немогуће спровести контролу и надзор над кретањем осуђеног лица. Наиме, у случају примене кућног затвора са електронским надзором, систем базиран на радио фреквенцији искључиво лоцира положај осуђеног лица у просторији у којој је инсталирана базна станица и непосредном окружењу. Напуштање просторија практично значи и престанак електронског надзирања осуђеног. Дакле, једини преостали начин контроле кретања осуђених лица приликом напуштања просторија представља ангажовање повереника. То је апсурно решење, које захтева да макар по један повереник буде задужен за једно осуђено лице приликом напуштања просторије. Такав систем контроле је сам по себи бесмислен. У том контексту, Ђорђевић указује да се „контролисање осуђеног колико се задржао у школи или на послу, да ли је морао да толико да се задржи, који путем, којим средствима и којим средствима се враћао кући, да ли је успут негде свраћао (оправдан или не) чини се готово немогућим, а помало и апсурдним.“ Ђ. Ђорђевић, *Казна кућног затвора као алтернативна кривична санкција, Супростављање савременим облицима криминалитета – анализа стања, европски стандарди и мере за унапређење*, Том 1, Београд, 2015, стр. 106.

санкцији - фрагментарном кућном затвору, која је проистекла из непромишљене активности законодавца приликом предвиђања основа (случајева) за напуштање просторија у којима осуђени издржава казну кућног затвора?⁵⁷⁹

Морамо да укажемо да се омогућавање осуђеном да напусти просторије у којима се извршава казна до четири часа у току дана директно одражава на могућност остваривања сврхе кажњавања применом ове казне. Наиме, ретрибутивну компоненту казне кућног затвора представља лишавање слободе учиниоца у кућним условима, односно забрана да напусти просторије у којима се казна извршава. Уколико се осуђеном омогући да сваког дана буде на слободи, ван просторија у којима издржава казну, практично се укида пунитивни садржај ове казне, па се, консеквентно томе, и не може очекивати да ће се њеном применом остварити генерално-превентивни ефекти кажњавања.

Истовремено, не може се очекивати ни остваривање циљева специјалне превенције, односно спречавање учиниоца да врши кривична дела и утицање на њега да убудуће врши кривична дела, уколико се осуђеном лицу омогућава да борави четири сата дневно ван просторија у којима се извршава казна. Наиме, у том временском периоду осуђено лице је практично на слободи и може да обавља све активности, укључујући и криминалну. Систем електронског надзора у нашој држави није базиран на технологији сателитског праћења кретања путем сателита (GPS) тако да приликом одобравања напуштања просторија до четири сата у току дана не постоји могућност надзора и контроле кретања осуђеног. Ако би се, евентуално, размишљало о ангажовању повереника у пословима надзора и контроле кретања осуђеног лица током овог периода, закључило би се да ради о бесмисленом, беспотребном и неодрживом решењу, које, истовремено, указује на апсурдност овог основа за напуштање просторија у којима осуђени издржава казну затвора.

⁵⁷⁹ Ђорђевић истиче да „имајући у виду право на двочасовни дневни излазак ван просторија у којима станује као и могућност да по одлуци Управе напушта просторије у таксативно наведеним случајевима може се поставити питање у чему се оваква казна заправо састоји. Забрана се, дакле, односи на одласке у шетњу, код пријатеља, у кафану, у биоскоп или случно (дуже од два сата дневно или ван одређеног времена), путовања, годишње одморе или слично. За запосленог човека (коме је дозвољено да одлази на посао), или за ученика или студента (коме је дозвољено да похађа наставу или полаже испите) забрана се практично своди на забрану вечерњих излазака, дужих активности преко викенда, одласке ван града исл. Тако посматрано ова санкција престаје да личи на озбиљну кривичну санкцију и више асоцира на васпитно кажњавање деце и малолетника од стране родитеља.“ Ђ. Ђорђевић, *Op. cit.*, стр. 106.

С друге стране, мора се нагласити и да законом нису били прописани услови или околности које се морају узети у обзир приликом одлучивања о боравку осуђеног ван просторија до четири сата у току дана. Предвиђено је да о овом, као и осталим случајевима напуштања просторија у којима се извршава казна затвора, одлучује директор Управе, на молбу осуђеног лица која се подноси преко руководиоца организационе јединице Управе, који уз молбу доставља и мишљење о њеној основаности. Дискреционо право директора Управе да дозволи боравак осуђеног лица ван просторија у којима се извршава казна до четири часа дневно може довести до неједнаког поступања према осуђеницима, односно њиховог довођења у неравноправан положај, уколико се одређеним осуђеницима омогућава да у току дана бораве на слободи, односно ван места издржавања казне, а другима не.

Након усвајања новог Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера 2014. године могућност напуштања просторија у којима осуђени издржава казну до четири часа у току дана ради остваривања програма извршења казне више не представља случај због којег се може дозволити напуштање просторија. Закон успоставља право осуђеног на боравак ван просторија у којима станује од највише два часа дневно, у периоду од 13 до 17 часова.

Према законском решењу ово право припада свим лицима осуђеним на издржавању казне кућног затвора, јер закон предвиђа да о предлогу повереника о одузимању овог права, уколико се утврди да је дошло до злоупотребе, одлучује директор Управе.⁵⁸⁰ При томе, није најјасније како се ово право може злоупотребити ако га имају сва осуђена лица на казну затвора.⁵⁸¹ Мишљења смо

⁵⁸⁰ Игњатовић основано износи критику да „уопште није јасно зашто се и на овај начин шире овлашћења директора Управе који уз више од 10.000 лица смештених у пенитенцијарне установе у Србији (податак из Годишњег извештаја Управе за 2013. годину) треба да одлучује да ли ће лице осуђено на кућно затварање напустити просторије у којима станује из „других оправданих разлога“ поред 10 изричито наведених. Поставља се питање зашто руководиоца пробационе (поверилачке) службе не би могао донети такву одлуку? Да ли је у питању неповерење или веровање да оваквих осуђених неће бити више од неколико. Ето можда и доказа са коликом се озбиљношћу приступа причи о алтернативним санкцијама и потреби ширења ванзаводских третмана.“ Ђ. Игњатовић, *Право извршења кривичних санкција*, Београд, 2014, стр. 207. Уколико се критикује овлашћење директора Управе да одлучује о испуњености законских услова за напуштање просторија у којима се извршава казна кућног затвора, шта онда треба додати код овлашћења директора Управе да одлучује о предлогу повереника за одузимање права на боравак ван просторија два часа у току дана, када повереник већ установи да је дошло до злоупотребе овог права!

⁵⁸¹ Једино логично објашњење које нам се намеће је да се ово право може злоупотребити уколико осуђени за време боравак ван просторија изврши ново кривично дело, јер у том случају одузимање права представља специчну обавезу повереника и директора Управе, пре покретања других механизма формалне социјалне контроле поводом извршеног кривичног дела.

да се у овом случају ради о неоснованом ублажавању режима издржавања казне кућног затвора кроз могућност боравка до два сата дневно ван просторија, која је аналогна праву осуђеног лица у затворској установи да изван затворених просторија, на свежем ваздуху, проведе најмање два часа дневно.⁵⁸²

Аргументи које смо претходно изнели код боравка осуђеног ван просторија у којима издржава казну у трајању до четири часа дневно, односе се и на право осуђеног лица да борави два часа дневно изван просторија. У питању је парадоксалан концепт ублажавања режима извршења казне затвора која се извршава у кућним условима. Сматрамо да право осуђеног на боравак изван просторија у којима извршава казну затвора треба прописати као посебно право осуђеног лица. Остваривање овог права морало би бити прописано као изузетак, када околности конкретног случаја указују на основаност боравка осуђеног лица ван просторија у којима издржава казну у трајању од два часа у току дана.⁵⁸³

Наставак законодавних активности усмерених ка нормативном регулисању казне кућног затвора настављен је 2012. године. Наиме, новим изменама и допунама Кривичног законика,⁵⁸⁴ дошло је до измене члана 45. КЗ, односно свих ставова који предвиђају казну затвора која се извршава у просторијама у којима осуђени станује.

Нови став 5. овог члана, сада важећи, предвиђа да „ако учиниоцу кривичног дела изрекне казну затвора до једне године, суд може истовремено одредити да ће се она извршити тако што ће је осуђени издржавати у просторијама у којима станује уколико се с озбиром на личност учиниоца, његов ранији живот, његово држање после учињеног дела, степен кривице и друге околности под којима је дело учинио може очекивати да ће се и на тај начин остварити сврха кажњавања.“

Дакле, изменама закона у овом ставу замењен је термин „осуђени“ термином „учинилац кривичног дела“ чиме је отклоњена основна препрека да првостепени суд истовремено одлучи да се одмерена и изречена казна затвора до годину дана изврши у просторијама у којима осуђени станује. Спорни део овог

⁵⁸² Члан 80. Закона о извршењу кривичних санкција „Службени гласник Републике Србије“ број 55/2014.

⁵⁸³ Ту пре свега мислимо на здравствено стање осуђеног лица, али и учешће у одређеним рехабилитативним програмима, посећивање професионалних или других саветовалишта и установа исл.

⁵⁸⁴ Закон о изменама и допунама Кривичног законика „Службени гласник Републике Србије“ број 121/2012.

става односи се на прописивање околности које суд мора да узме у обзир приликом одређивања овог модалитета извршења казне затвора. Наиме, у питању су неке од околности које суд, према општим правилима за одмеравање казне предвиђених у члану 54. Кривичног законика, свакако, има у виду и узима у обзир у поступку одмеравања казне у сваком конкретном случају.

Поставља се питање због чега се законодавац одлучио да поново нагласи значај процењивања околности које се односе на личност учиниоца, степен кривице, ранији живот и држање након извршеног кривичног дела, а да у наставку, истовремено, укаже да суд мора да води рачуна и о другим околностима под којима је учињено дело. Вероватно се, невешто, желело указати да извршење казне затвора у просторијама у којима осуђени станује треба примењивати изузетно, само уколико околности конкретног случаја упућују да се ради о учиниоцу лакшег кривичног дела код кога се применом овог начина извршења казне затвора може очекивати остваривање сврхе кажњавања, а не као правило, у односу лица осуђена на казну затвора у трајању до годину дана.

Другим речима, суд, свакако, у процесу одмеравања казне затвора оцењује све околности конкретног случаја, утврђује висину казне и одређује на начин извршења. Апсолутно не постоји потреба, а као додатни аргумент ни посебна фаза кривичног поступка у којој би суд то чинио, за поновно преиспитивање околности које могу одредити суд да одреди да ће се казна затвора у трајању до годину дана извршити у просторијама у којима осуђени станује. Суд одређује кућно затварање осуђеног лица истовремено са изрицањем казне затвора што практично потврђује да је суд већ оценио све околности конкретног случаја, одмерио висину казне и одредио се за модалитет њеног извршења. У том смислу, закључујемо, овај став је требало прописати без понављања околности које суд узима у обзир приликом одмеравања казне.

Нови став 6. исправља претходни пропуст законодавца у односу на забрану осуђеном лицу да самовољно напусти просторије у којима се казна извршава. Важеће решење предвиђа да осуђени којем је одређено издржавање казне у кућним условима не сме напуштати просторије, осим у случајевима прописаним законом који уређује извршење кривичних санкција, док ће суд одредити да остатак казне затвора издржи у заводу за извршење казне затвора уколико једном у трајању преко шест часова или два пута у трајању до шест часова самовољно напусти просторије у којима станује.

Ранији став 7. овог члана је укинут, па је ранији став 8. постао члан 7. Садржај става 7. био је предвиђен у члану 174е став 5. Закона о извршењу кривичних санкција и остао на снази до ступања на снагу Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера из 2014. године. На овај начин дошло се до решења по коме се Кривичним закоником више не предвиђа извршење кућног затварања са или без примене електронског надзора, већ се овлашћење суда да одлучује о начину извршења кућног затвора утврђује законом који регулише поступак извршења. Друге околности о којима суд мора да води рачуна приликом одређивања овог модалитета извршења казне затвора, поред техничких могућности извршења, саставни су део става 5. о чему смо већ говорили.

Морамо, међутим, на овом месту да укажемо да је и поред прецизирања одредбе члана 45. став 5. Кривичног законика по коме суд истовремено са изрицањем казне затвора до годину дана одређује да ли ће учинилац казну издржавати у просторијама у којима осуђени станује или у затворској установи, на снази био и члан 174е Закона о извршењу кривичних санкција по коме је одлучивање о овом питању било у искључивој надлежности председника суда који је одлучивао у првом степену.

На овај начин, могућност одређивања казне затвора која се извршава у просторијама у којима осуђени станује је у надлежности суда који одлучује у конкретном случају, али, истовремено, и у надлежности председника суда који је одлучивао у првом степену, након правноснажности пресуде. То је у пракси довело до упоредне примене оба правила, све до ступања на снагу новог Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера који не садржи одредбе којима се председнику суда дају оваква овлашћења.

С тим у вези, на седници Кривичног одељења Врховног касационог суда дат је одговор на питање нижестепених судова да ли правноснажно осуђено лице на ефективну казну затвора до годину дана пре 1. септембра 2014. године може упутити захтев суду за замену казне затвора казном кућног затвора. Врховни касациони суд закључује да је после поменутог датума престала могућност да се након правноснажности пресуде којом је изречена казна затвора до једне године, по било чијем предлогу, па и осуђеног, та казна замени казном тзв. „кућног затвора“, осим у ситуацији када је пресуда постала правноснажна и уколико је захтев осуђеног за замену начина извршења поднет пре тог датума, јер ће онда о

том захтеву одлучити председник надлежног суда, а по жалби председник надлежног апелационог суда.⁵⁸⁵

8.1.1.1. Кућни затвор као самостална казна

Нормативно уређење казне кућног затвора није завршено усвајањем измена и допуна Кривичног законика из 2012. године и ступањем на снагу Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера из 2014. године. Наиме, Нацрт Закона о изменама и допунама Кривичног законика који је јавности представљен током 2015. године, коначно, након вишегодишњих напора да се казна кућног затвора примењује само као модалитет у извршењу казне затвора до годину дана, представља ову казну као самосталну кривичну санкцију.

Нацрт предвиђа измену читавог низа кривичноправних одредаба обавезних приликом увођења нове кривичне санкције, а које су се желеле избећи увођењем ове казне као модалитета извршења казне затвора. Идеја законодавца да казну кућног затвора не промовише као нову казну, већ само као начин извршења казне затвора до годину дана створила је читав низ проблема у пракси, па се тек након седам година од увођења овог начина извршења казне затвора законодавац одлучио за решење које је евидентно било неминовно након доношења одлуке да се у систем кривичних санкција уведе казна лишења слободe која се извршава у просторијама у којима осуђени станује.

Основну новину предложену у Нацрту Закона о изменама и допунама Кривичног законика представља увођење нових казни, односно, казне доживотног затвора и казне кућног затвора. Обе ове казне, поред казне затвора и казне рада у јавном интересу могу бити изречене искључиво као главне казне, док се новчана и казна одузимање возачке дозволе могу изрицати и као главне и споредне казне. Тиме законодавац исправно уређује систем казни, наглашавајући и јачајући положај казне кућног затвора и рада у јавном интересу као алтернатива казни затвора.

⁵⁸⁵“У ситуацији када је првостепена пресуда постала правноснажна пре 1. септембра 2014. године а захтев је поднет након тог датума, захтев ће одбацити судија појединац или председник већа који је донео првостепену пресуда, а по жалби на то решење ће одлучити виши суд.“ Одговори Кривичног одељења Врховног касационог суда на спорна питања нижестепених судова са седнице одржане 17. новембра 2014. године.

Самостални карактер казне кућног затвора упућује законодавца на промену одредаба које се односе на одмеравање казне за кривична дела у стицају (члан 60. КЗ), урачунавање притвора и раније казне (члан 63. КЗ), опозивање условне осуде због новог кривичног дела (члан 67. КЗ), законске рехабилитације (члан 98. КЗ), застарелост кривичног гоњења и извршења казни (члан 103. и 105. КЗ), што је у Нацрту закона и предвиђено.

Нацрт измена закона предвиђа брисање ставова 5. до 7, члана 45. КЗ и увођење новог члана 45а, под називом „Казна кућног затвора“. Према представљеном тексту Нацрта казна кућног затвора би се према ставу 1. новог члана, могла изрећи за кривична дела за која је предвиђена казна затвора до осам година. Овакво решење сматрамо криминално-политички оправданим јер се законодавац одлучује да ову казну предвиди за лакша кривична дела и кривична дела „средњег криминалитета“, насупрот важећим одредбама којима није успостављено никакво ограничење у погледу врсте и тежине кривичног дела за које се може одредити извршење казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује. Наиме, законодавац ограничава потенцијалну примену овог начина извршења у односу на одмерену и изречену казну затвора до годину дана, али имајући у виду одредбе о границама ублажавања казне и ослобођења од казне овај модалитет извршења казне затвора би се, теоретски, могао применити у односу на већину инкриминација предвиђених у посебном делу Кривичног законика. Сматрамо да ограничавање примене казне кућног затвора на кривична дела за које је предвиђена казна затвора до осам година представља значајно боље решење, којим се успоставља, или реafirмише, начело законитости казне.

У ставу 2. члана 45а предвиђа се да се казна кућног затвора се може изрећи уколико се с обзиром на личност учиниоца, његов ранији живот, његово држање после учињеног дела, степен кривице и друге околности под којима је дело учинио може очекивати да ће се и на тај начин остварити сврха кажњавања, односно законодавац задржава концепт по коме околности које се односе на учиниоца кривичног дела и начин извршења дела оправдавају изрицање ове казне јер се може очекивати да ће се њеном применом остварити сврха кажњавања.

Наредна два става предвиђају трајање казне кућног затвора и начин изрицања. Законодавац предлаже решење по којем казна кућног затвора може трајати до две године и одређује да се она изриче на пуне године и месеце, а до шест месеци и на дане. Овакво опредељење законодавца у погледу трајања казне

кућног затвора сматрамо спорним. Наиме, казна кућног затвора представља блажи облик лишавања слободе учинилаца кривичних дела која је настала као алтернатива краткотрајним казнама затвора. Како смо раније указали, под њима се подразумевају казне затвора у трајању до шест месеци или до годину дана. Уколико је основни разлог увођења казне кућног затвора у систем кривичних санкција да алтернира ове казне, намеће се питање због чега би казна кућног затвора могла да траје двоструко или вишеструко дуже у односу на казну коју алтернира. Да ли законодавац умањену пунитивну компоненту казне кућног затвора у односу на казну затвора покушава да надомести дужином трајања ове казне? Чини се да је одговор на ово питање потврдан и такав приступ који сматрамо погрешним.

Наиме, у пракси се може догодити да овакав став законодавца у погледу трајања казне кућног затвора утиче на казнену политику судова који би се, сматрајући строжијом кривичном санкцијом, чешће опредељивали за изрицање казне кућног затвора у односу на друге, нове или традиционалне, алтернативе казни затвора.

Судови би на такав начин могли да „одговоре“ на пројектоване криминално-политичке циљеве законодавца окренуте ка новом пунитивизму, чиме би се само привидно створио утисак да се применом казне кућног затвора ублажавају последице извршења казне затвора у пенитеницијарној установи и утиче на укупно повећање ефикасности кривичноправног система. У том контексту, усмеравање казнене политике судова ка примени казне кућног затвора у дужем трајању утицало би да се ова казна у пракси појављује као алтернатива алтернативним кривичним санкцијама, а не као алтернатива казни затвора.⁵⁸⁶ Другим речима, судови би ову казну у дужем трајању изрицали и у случајевима када њено изрицање није било алтернатива казни затвора већ, на пример, условној осуди или казни рада у јавном интересу. Стога сматрамо да је приступ

⁵⁸⁶ У контексту да се нове алтернативне кривичне санкције примењују као алтернативе алтернативама а не казни лишења слободе Стојановић указује да је „прво отрежњење у томе погледу донело обимно и свеобухватно истраживање *Max Planck* института које је показало да осим условне осуде и новчане казне остале познате алтернативе казни лишења слободе имају врло ограничен значај и домет и да у примени у ствари представљају алтернативе алтернативама, тј. условној осуди и новчаној казни, а не казни лишења слободе.“ З. Стојановић, *Оправданост и домети алтернативних кривичних санкција и алтернативних форми поступања, Ревизија за криминологију и кривично право*, Број 2, 2009, стр. 11, фуснота 13.

законодавца у одређивању трајања казне кућног затвора супротан природи ове казне, али и њеној функцији и циљу у систему кривичних санкција.

Последња два става предложеног члана 45а предвиђају позната решења: забрану осуђеном да напусти просторије у којима станује (у којима се издржава казна), осим у случајевима предвиђеним законом који уређује извршење кривичних санкција, као и обавези замене казне кућног затвора казном затвора уколико осуђени једном у трајању преко шест часова или два пута до шест часова самовољно напусти просторије у којима станује; односно, да се ова казна не може изрећи учиниоцу кривичног дела против брака и породице који живи са оштећеним у истом породичном домаћинству. Анализу ових решења представили смо у претходном делу рада.

На крају, можемо закључити да Нацрт Закона о изменама и допунама Кривичног законика коначно предлаже увођење казне кућног затвора као самосталне кривичне санкције, за разлику од статуса који јој одређују важеће одредбе Кривичног законика. Имајући у виду да се према карактеру и садржини ове казне може закључити да се ради о битно различитој казни лишења слободе у односу на казну затвора, законодавац се након седам година од увођења у кривичноправни систем опредељује да положај казне кућног затвора уподоби њеној правној природи и функцији коју остварује у оквиру система кривичних санкција. Може се очекивати да ће њен самостални карактер допринети ефикасној примени ове казне, али и, истовремено, утицати на решавање свих практичних проблема у примени казне кућног затвора која се одређивала само као начин извршења казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује.

8.2. Правна природа кућног затвора

Утврђивање правне природе кућног затвора не представља једноставан задатак, првенствено због чињенице да се у упоредном праву овај облик кажњавања учинилаца кривичних дела појављује у различим модалитетима. Наиме, кућни затвор се појављује као самостална кривична санкција, као модалитет извршења казне затвора и као замена за изречене краткотрајне казне затвора (на пример, до три или шест месеци).

И у нашем кривичном законодавству питање правне природе кућног затвора је отворено или, другим речима, и даље неодређено у потпуности, за разлику од домаће правне теорије у којој постоји готово јединствен став о томе да кућни затвор представља посебну кривичну санкцију.

Као што смо указали, важеће одредбе Кривичног законика одређују кућни затвор као модалитет извршења изречене казне затвора у трајању до годину дана. Одређивање таквог положаја условило је проблеме и приликом изрицања и спровођења овог начина извршења казне затвора због чега се законодавац одлучио да предложи да се овај модалитет извршења казне затвора у кућним условима издвоји у самосталну кривичну санкцију – казну кућног затвора. Нацрт Закона о изменама и допунама Кривичног закона из 2015. године, оправдано, како истиче Стојановић, даје кућном затвору положај самосталне казне, јер она према начину извршења представља казну другачијег карактера и тежине, те има разлога да прерасте у самосталну казну лишења слободе.⁵⁸⁷

Преиспитивање правне природе ове кривичне санкције отежава и чињеница да се садржај кућног затвора као казне, у упоредном праву, али у једном од облика и у нашем законодавству, појављује код мере за обезбеђење присуства окривљеног у току кривичног поступка (кућни притвор), као додатна обавеза или садржај условне осуде са заштитним надзором или пробације, али и као мера која се одређује приликом условног отпуста осуђеног лица са издржавања казне затвора.⁵⁸⁸ И поред могућности да се садржај казне кућног затвора примењује код других мера, института или у оквиру других кривичних санкција, ми се у раду ограничавамо на преиспитивање правне природе кућног затвора као кривичне санкције.

Наиме, како смо раније истакли, кућни затвор се појављује осамдесетих година прошлог века, прво у државама англосаксонске правне традиције а затим и у државама континенталног правног система, као специфична кривична санкција умањеног ретрибутивног карактера у односу на казну затвора. Осмишљена је као нова алтернатива казни затвора која се примењује према учиниоцима лакших кривичних дела чије карактеристике личности указују да се сврха кажњавања може остварити без издвајања осуђеног из уже социјалне и породичне средине и

⁵⁸⁷ З. Стојановић, Д. Коларић, *Op. cit.*, стр. 8.

⁵⁸⁸ Видети: Н. Мрвић-Петровић, *Op. cit.*, стр. 82-83.

окужења, ограничавањем слободе кретања осуђеног лица на простор у коме станује и забраном напуштања просторија у којима се извршава казна.

Кућни затвор према свом карактеру, садржају и функцији у оквиру система кривичних санкција представља казну. Уведена као алтернатива казни затвора, казна кућног затвора представља облик лишавања слободе учинилаца кривичних дела који се квалитативно разликује од лишавања слободе код казне затвора. У основи, казна кућног затвора не представља алтернативу лишавању слободе учинилаца кривичних дела, већ алтернативу режиму извршења казне затвора у пенитенцијарној установи. Њеном применом се жели избећи упућивање лица осуђеног на краткотрајну казну затвора у казнену установу, а не његово делимично лишавање слободе.⁵⁸⁹

За разлику од других нових алтернативних кривичних санкција које у основи имају ресторативни карактер, кућни затвор садржи ретрибутивну компоненту која је и одређује као казну. Наиме, ограничавање слободе кретања осуђеног лица на простор у коме станује указује да се ради о квалитативно другачијем облику кажњавања, односно посебној казни лишења слободе.

У одређеним кривичноправним системима, за разлику од нашег, изрицање казне кућног затвора подразумева да се осуђеном лицу могу одредити и друге обавезе или забране којима се употпуњује садржај ове казне, на пример обавезе које се могу одредити приликом изрицања условне осуде са заштитним надзором или одређене забране које чине садржај мера безбедности, којима се наглашавања ретрибутивни карактер ове казне.

С друге стране, морамо да укажемо да казна кућног затвора не подразумева лишавање осуђеног лица других права чије је одузимање или ограничавање подразумевано и чини саставни део издржавања казне затвора у пенитенцијарној установи, као што су, на пример, право на смештај и минимални простор, одећу и обућу, исхрану, дописивање, комуникацију, посете, рад, здравствену заштиту, обавештавање, образовање, правну помоћ, верска и друга права, чиме се, такође, потврђује другачији карактер казне кућног затвора у односу на казну затвора.

Посебност казне кућног затвора чини само ограничавање слободе кретања на простор у коме се казна извршава и чињеници да према учиниоцу кривичног

⁵⁸⁹ Видети: А. Илић, Кућни затвор: самостална санкција или нови модел извршења затворске казне, *Актуелна питања кривичног законодавства (нормативни и практични аспекти)*, Златибор, 2012, стр. 447.

дела није потребно применити програме третмана у пенитенцијарној установи. Применом ове казне очекује се да се оствари сврха кажњавања, рехабилитација и социјална реинтеграција осуђеног лица без класичног затварања. Другим речима, изрицање казне кућног затвора може се сматрати оправданим према посебним категоријама учинилаца, социјализованим учиниоцима лакших кривичних дела, према којима није потребно применити третман или друге интервенције у поступку извршења казне лишења слободе.

Још једну специфичност казне кућног затвора представља чињеница да се у неким кривичноправним системима може изрицати само одређеним категоријама учинилаца, на пример, малолетним лицима или млађим пунолетним лицима, трудницама или мајкама са малом децом, старим особама, особама са одређеним обликом инвалидитета, осуђенима угроженог здравственог стања којима је неопходан стални контакт и лечење у одговарајућим здравственим установама. Законодавства која предвиђају оваква или слична решења полазе од претпоставке да је казна кућног затвора „довољно“ пунитивна мера према овим категоријама учинилаца и најчешће је прописана као модалитет извршења казне лишења слободе.

Садржај кућног затвора као казне представља, дакле, ограничавање слободе кретања осуђеног лица на простор у коме станује и забрану напуштања тог простора. Делимично лишавање слободе осуђеног лица чини основну сличност казне кућног затвора са казном затвора. Међутим, разлика између делимичног и потпуног лишавања слободе осуђених лица кључна је за дистинкцију између казне кућног затвора и казне затвора.

Истовремено, према свом садржају и карактеристикама казна кућног затвора се разликује од осталих казни и других кривичних санкција. По својој природи казна кућног затвора се у потпуности разликује од новчане казне јер не представља казну имовинског карактера и казне рада у јавном интересу чију садржину представља обавеза учиниоца да обави одређени број сати друштвено корисног рада и тиме симболично надокнади штету причињену извршењем кривичног дела.

Према својој природи има сличности са казном одузимања возачке дозволе јер се и овом казном, у извесној мери, ограничава слобода кретања осуђеног лица, али се, истовремено, садржински разликују јер се казном одузимања возачке дозволе осуђено лице само лишава права да самостално управља моторним

возилом, али не и других права која подразумевају ограничавање слободe кретања осуђеног лица.

Као и код преиспитивања правне природе казне рада у јавном интересу, указујемо да казна кућног затвора нема сличности са мерама упозорења и мерама безбедности, јер не представља опомену учиниоцу кривичног дела да ће у случају поновног вршења дела бити кажњен строжијом кривичном санкцијом, нити претњу утврђеном казном затвора чије се извршење под одређеним условима одлаже. Казна кућног затвора се не изриче у циљу отклањања стања или услова који могу бити од утицаја да учинилац убудуће не врши кривична дела што је по природи чини другачијом кривичном санкцијом у односу на мере безбедности.

С друге стране, казна кућног затвора се према свом садржају, свакако, може сматрати блажом кривичном санкцијом у односу на казну затвора, док се, истовремено, због репресивне компоненте, може сматрати строжијом санкцијом у односу на условну осуду, као традиционалну, или казну рада у јавном интересу, као нову алтернативну кривичну санкцију.

На крају, желимо да нагласимо аргументе у прилог ставу да је казна кућног затвора према својој правној природи самостална кривична санкција, указујући на разлику између ове казне и казне затвора.

Основну разлику између казне кућног затвора и казне затвора представља чињеница да се код казне кућног затвора лице само ограничава у слободи кретања, односно деличимично лишава слободe, док се код казне затвора потпуно лишава слободe. Казна затвора подразумева институционални режим извршења у пенитенцијарној установи, док се казна кућног затвора извршава у просторијама у коме осуђено лице станује (ванзаводска санкција).

Одузимање или ограничавање других права осуђених лица као последица потпуног лишавања слободe у пенитенцијарној установи, код казне кућног затвора потпуно изостаје и не представља њен садржај. Спровођење програма третмана у пенитенцијарној установи с циљем ресоцијализације и социјалне реинтеграције осуђеног лица представља само карактеристику казне затвора, док извршење казне кућног затвора не подразумева примену третмана према осуђеном лицу.

Примена електронског надзора у контроли кретања и надзору над извршењем казне кућног затвора, као једног од могућих начина извршења ове казне у нашем систему, представља додатни аргумент у прилог става да казна

кућног затвора има самостални карактер. Одређени аутори, с друге стране, указују да је за правилно разумевање правне природе казне кућног затвора потребно утврдити и правну природу електронског надзора, односно, преиспитати да ли је у питању посебна кривична санкција, (суб)модалитет извршења казне затвора изречене у трајању до годину дана или посебној мери контроле поштовања ограничења која су осуђеном лицу одређена у оквиру кућног затварања.⁵⁹⁰

Иако се у упоредном праву појављује и као самостална кривична санкција, у српском кривичноправном систему електронски надзор представља средство уз помоћу којег се успоставља и врши надзор и контрола кретања лица према којима се спроводе одређене алтернативне кривичне санкције и мере. Примена електронског надзора своди се, дакле, на коришћење савремених технологија у контроли извршења одређених санкција и мера, и не представља елемент од којег зависи утврђивање правне природе кућног затвора као кривичне санкције.

Остваривање сврхе кажњавања представља заједничку карактеристику свих казни, али се и приликом разматрања сврхе примене ових казни налази основ за разграничење казне кућног затвора и казне затвора. Наиме, кућни затвор представља казну израженог специјално-превентивног карактера, јер се кроз забрану напуштања просторија и инкапациацију учинилаца првенствено покушава спречити чињење кривичних дела и утицање да се убудуће не чине кривична дела. Казна затвора, с друге стране, представља казну од које се очекује остваривање прокламованих циљева кажњавања, односно и специјалне, генералне и позитивне генералне превенције.

Додатни аргумент о самосталном карактеру казне кућног затвора представљало је одређивање сврхе извршења казне затвора предвиђене у одредби члана 31. претходног Закона о извршењу кривичних санкција.⁵⁹¹ Законом је, наиме, било одређено да је „сврха извршења казне затвора да осуђени током њеног извршења, применом одговарајућих програма поступања, усвоји друштвено прихватљиве вредности у циљу лакшег укључивања у услове живота након издржане казне како убудуће не би вршио кривична дела.“

⁵⁹⁰ С. Соковић, Б. Симоновић, Алтернативне кривичне санкције: основна законска обележја и искуства у примени, *Актуелна питања кривичног законодавства (нормативни и практични аспекти)*, Златибор, 2012, стр. 386-387.

⁵⁹¹ Закон о извршењу кривичних санкција „Службени гласник Републике Србије“ бр. 85/2005, 72/2009 и 31/2011. Закон је био на снази до 31. августа 2014. године.

Код кућног затварања као начина извршења казне затвора, како смо истакли, нема програма поступања нити третмана осуђеног лица, па се не може очекивати да ни из чега осуђени усвоји друштвено прихватљиве вредности, нити да се лакше укључи у услове живота на слободи јер казну издржава у просторијама у којима станује. Другим речима, прописана сврха извршења казне затвора је код одређивања извршења ове казне у кућним условима неприменљива и нелогична.

Из тог разлога, Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера одређује да се „извршење ванзаводских санкција и мера спроводи у циљу заштите друштва од криминалитета извршењем ванзаводских санкција и мера у заједници са циљем ресоцијализације и реинтеграције осуђених лица.“⁵⁹² Сврха извршења ванзаводских санкција и мера је заштита друштва од криминалитета која се остварује кроз ресоцијализацију и реинтеграцију осуђених (и окривљених) лица.

Иако је сврха извршења овом одредбом одређена на атипичан начин и техником писања закона која се не може сматрати прихватљивим,⁵⁹³ желимо да укажемо да је овим законом издвојена сврха извршења казне затвора која се извршава у просторијама у којима осуђени станује од сврхе извршења казне затвора која је прописана Законом о извршењу кривичних санкција.⁵⁹⁴ Такав приступ практично потврђује да законодавац казну затвора и казну кућног затвора одређује као самосталне и посебне казне лишења слободе.

Сви аргументи претходно изнети указују да казна кућног затвора према својој правној природи представља самосталну кривичну санкцију. Наш законодавац је, избегавајући да одреди такав карактер овој казни, био принуђен да честим изменама закона покуша да „одржи“ статус кућног затвора као модалитета извршења казне затвора. Проблеми у пракси и, свакако, ставови изнети у теорији, утицали су на законодавца да предложи да издвајање кућног затвора у самосталну казну лишења слободе, што она према својој правној природи и представља.

⁵⁹² Члан 2. став 1. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера „Службени гласник Републике Србије“ бр. 55/2014.

⁵⁹³ Игњатовић даје коментар овог члана закона на следећи начин: „старо је правило да када вам нешто није јасно, не можете га ни другима разговетно изложити.“ Видети: Ђ. Игњатовић, *Право извршења кривичних санкција*, Београд, 2014, стр. 200.

⁵⁹⁴ Члан 43. Закона о извршењу кривичних санкција „Службени гласник Републике Србије“ бр. 55/2014.

8.3. Оправданост увођења кућног затвора као самосталне казне

Увођење кућног затвора, као модалитета извршења казни затвора до годину дана или као новог облика казне лишења слободе, како је предложено у Нацрту Закона о изменама и допунама Кривичног законика из 2015. године, употпуњује, хуманизује и осавремењује постојећи систем кривичних санкција. Кућни затвор представља нову алтернативну кривичну санкцију уведена са циљем да замени краткотрајне казне затвора и, уједно, према свом садржају, казну лишења слободе умањеног ретрибутивног карактера у односу на казну коју по својој основној функцији алтернира.

С тим у вези, Ђорђевић указује да „у нашем систему кривичних санкција приметно недостаје санкција која се би се по тежини налазила негде између условне осуде и безусловне казне затвора. За многа лакша кривична дела казна затвора се показује као престога и нецелисходна, а условна осуда се често доживљава као да учинилац уопште није кажњен. Попуњавање тог празног простора је и основни разлог који оправдава увођење кућног затвора у наше кривично законодавство.“⁵⁹⁵

Мишљења смо да након увођења нових алтернативних кривичних санкција 2006. године, казне рада у јавном интересу као кривичне санкције којом се учиниоцу кривичног дела даје прилика да обављањем друштвено корисног рада симболично надокнади штету друштву причињену извршењем дела, и казне одузимања возачке дозволе, у основи споредне казне која треба да нагласи ретрибутивну компоненту кажњавања учинилаца, концепт хуманизације система кривичних санкција није завршен. Систем је „ускраћен“ за казну умањеног ретрибутивног карактера од казне затвора и која би према садржају чинила квалитативно блажи облик лишавања слободе учинилаца кривичних дела. Позитивна искуства у упоредном праву показала су да казна која се састоји у ограничењу слободе кретања осуђеног лица и забрани напуштања просторија у којима станује може да представља ефикасно кривичноправно средство реаговања на блаже облике криминалног понашања.

⁵⁹⁵ Ђ. Ђорђевић, Казна кућног затвора као алтернативна кривична санкција, *Супростављање савременим облицима криминалитета – анализа стања, европски стандарди и мере за унапређење*, Том 1, Београд, 2015, стр. 108.

То је у основи и усмерило законодавца да казну кућног затвора уведе у наш кривичноправни систем 2009. године, као начин извршења казни затвора изречених у трајању до годину дана. Међутим, како смо у ранијем делу указали, увођење казне кућног затвора као модалитета извршења казне затвора изазвало је бројне проблеме приликом њене примене у пракси. Због тога у овом делу рада указујемо на оправданост, значај и неопходност прописивања кућног затвора као самосталне санкције, полазећи од неодрживости неких постојећих решења и анализирајући предложене измене и допуне Кривичног законика.

8.3.1. Сврха прописивања и извршења казне кућног затвора

Сврха прописивања казне кућног затвора није посебно предвиђена Кривичним закоником, нити предложеним одредбама Нацрта Закона о изменама и допунама овог закона, већ је дефинисана у оквиру опште сврхе примене казни и кажњавања. То се односи и на модалитет извршења казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује и на кућни затвор као кривичну санкцију, чији је самостални карактер предложен у поменутих изменама и допунама. Важећа и предложена одредба предвиђају да се кућни затвор може изрећи (односно, одредити) уколико околности које се односе на учиниоца и извршено кривично дело указују да се применом ове казне може остварити сврха кажњавања.⁵⁹⁶

Међутим, сврха извршења казне кућног затвора, односно казне затвора која се извршава у просторијама у којима осуђени станује, након ступања на снагу новог кривичног извршног законодавства 2014. године, предвиђа се у оквиру Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера, док је питање сврхе извршења казне затвора регулисано Законом о извршењу кривичних санкција. Законодавац са разлогом одустаје од концепта према којем питање сврхе извршења казне затвора и казне кућног затвора одређује у оквиру исте одредбе, јер је било очигледно да се прописана сврха не може остварити приликом извршења казне лишења слободе у кућним условима.

⁵⁹⁶ Видети: Члан 45. став 5. Кривичног законика и предложени Члан 45а став 2. у Нацрту Закона о изменама и допунама Кривичног законика (члан 7).

Као што смо указали, у оквиру опште сврхе извршења ванзаводских санкција и мера, предвиђене у члану 2. став 1. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера, сврху извршења казне кућног затвора представља заштита друштва од криминалитета која се остварује кроз ресоцијализацију и реинтеграцију осуђеног лица.

Међутим, морамо напоменути да садржај казне кућног затвора не омогућава остваривање ресоцијализације осуђеног лица као сврхе извршења, јер примена ове казне не подразумева третман ни друге облике интервенција којима се утиче на промену понашања осуђеног лица у току издржавања казне. Ограничавање слободе кретања на простор у коме се извршава казна и инкапацијација осуђеног лица до истека казне, као садржај кућног затварања, имају за циљ да заштите друштво од криминалитета и омогуће једноставнију социјалну реинтеграцију учиниоца након издржане казне. Дакле, предвиђена сврха извршења казне кућног затвора може бити остварена само у једном делу, оном који искуључује заштиту друштва кроз ресоцијализацију осуђеног лица.

И поред свих недостатака у логичком и правно техничком формулисању текста ове одредбе, чињеница да законодавац посебном одредбом прописује сврху извршења казне кућног затвора потврђује њен другачији карактер и оправдава увођење ове казне као самосталне кривичне санкције.

8.3.2. Одмеравање казне кућног затвора

Према важећој одредби члана 45. став 5. Кривичног законика предвиђено је да суд који је учиниоцу кривичног дела изрекао казну затвора у трајању до годину дана може истовремено одредити да ће се она извршити тако што ће је осуђени издржавати у просторијама у којима станује. То значи да суд приликом одређивања овог начина извршења казне одмерава казну затвора, према општим правилима за одмеравање казне предвиђеним чланом 54. Кривичног законика, а не казну кућног затвора. Дакле, суд одмерава казну затвора и одређује кућни затвор као модалитет њеног извршења.

Међутим, Нацрт Закона о изменама и допунама Кривичног законика предвиђа другачије речење. Према предложеној одредби члана 45а казна кућног

затвора може се изрећи за кривична дела за која је прописана казна затвора до осам година и не може се изрећи у трајању дужем од две године.⁵⁹⁷ Имајући у виду да Нацрт предвиђа казну кућног затвора као самосталну кривичну санкцију то значи да ће се, уколико се усвоји предложени текст закона, ова казна убудуће одмераваати применом општих правила о одмеравању казне.

Једини изузетак представља примена правила по коме суд одмерава казну у границама које су законом прописане за конкретно кривично дело из разлога што у посебном делу Кривичног законика казна кућног затвора није прописана ни за једно кривично дело.

На први поглед би се могло закључити да се ради о нелогичном решењу којим се суд ограничава права да изриче казне у оквирима прописаних казних распона јер за кривично дело за које је прописана казна затвора до осам година не може изрећи казну кућног затвора у трајању дужем од две године. Ипак, у питању је логично решење које полази од чињенице да се казна кућног затвора изриче као алтернатива краткотрајним казнама затвора и коју суд изриче једино уколико сматра да се њеном применом може остварити сврха кажњавања. Другим речима, уколико околности конкретног случаја указују да је оправдано изрећи казну која је ближа прописаном минимуму казне затвора, суд се може одлучити за одмеравање и изрицање казне кућног затвора сматрајући да се њеном применом може остварити сврха кажњавања.

С друге стране, у истоветном тексту, важећи члан 45. став 5. и предложени члан 45а став 2. предвиђају да суд може одредити извршење казне затвора у просторијама у којима осуђени станује, односно изрећи казну кућног затвора, уколико се с озбиром на личност учиниоца, његов ранији живот, држање после учињеног дела, степен кривице и друге околности под којима је дело учинио може очекивати да ће се и на тај начин остварити сврха кажњавања.

Законодавац наглашава важност чињеница које се односе на личност учиниоца кривичног дела, али и околности као што су степен кривице, ранији живот учиниоца, држање након извршеног дела и друге околности под којима је учинио кривично дело које, у ствари, представљају отежавајуће или олакшавајуће околности предвиђене чланом 54. став 1. и које суд, свакако, мора узети у обзир приликом одмеравања казне.

⁵⁹⁷ Предложени члан 45а став 1. и 3. Нацрта Закона о изменама и допунама Кривичног законика.

Иако се може закључити да је понављање околности које суд узима у обзир приликом одмеравања казне беспотребно, мишљења смо да је законодавац на овај начин хтео да нагласи да се казна кућног затвора (извршење казне затвора у просторијама у којима осуђени станује) примењује у изузетним случајевима, а не као правило, и то само према социјализованим учиниоцима чије карактеристике личности и околности под којима је извршено кривично дело указују да се ограничавањем слободе кретања и забраном напуштања просторија у којима се казна издржава може остварити сврха кажњавања.

Навешћемо пример из судске праксе о околностима које су узете у обзир приликом одређивања извршења казне затвора у просторијама у којима осуђени станује, односно због којих суд није одредио овај начин извршења казне затвора.

У пресуди Апелационог суда у Београду Кж1 5285/2013(1) од 17. децембра 2013. године, којом је преиначена првостепена пресуда и изречена казна затвора у трајању од шест месеци која ће се извршити у просторијама у којима осуђени станује, наведене су околности које указују на оправданост овог начина извршења и наглашено очекивање да ће се њеном применом остварити сврха кажњавања. У образложењу пресуде се наводи да „када се узме у обзир степен повређивања заштићеног добра, личност окривљеног као учиниоца и побуде због којих је кривично дело учињено, овај суд налази да је изречена казна затвора која ће се извршити на начин ближе описан у изреци побијане пресуде представља кривичну санкцију која одговара степену његове кривице и свим околностима конкретног случаја. Наиме, иста је довољна да би се остварила сврха кажњавања из члана 42. КЗ, у оквиру опште сврхе изрицања кривичних санкција из члана 4. КЗ, јер ће се њоме постићи резултати у сфери индивидуалне превенције, у смислу утицаја на окривљеног да убудуће не врши кривична дела, али и опште превенције, кроз васпитне утицаје на друге да не испољавају асоцијално понашање, али и изразити друштвени прекор за предметно кривично дело, те поспешити јачање морала и учвршћивање обавезе поштовања закона.“⁵⁹⁸

Супротан пример налазимо у Решењу Вишег суда у Нишу Су. 21/2012 од 12. септембра 2012. године. Наиме у образложењу решења се наводи да је „у конкретном случају утврђено да се ради о лицу које је већ осуђивано због истоврсног кривичног дела. Имајући у виду ту околност и оцењујући природу и

⁵⁹⁸ Пресуда Апелационог суда у Београду Кж1 5285/2013(1) од 17. децембра 2013. године.

карактер кривичних дела због које је осуђен правноснажном пресудом, вршилац функције председника Вишег суда налази да се сврха кажњавања, прописана чланом 42. КЗ може постићи само тако што ће осуђени бити упућен у установу за издржавање казне затвора, где ће, уз помоћ стручних лица и третмана над њим, променити своје навике и склоности, тако да по изласку из затвора више не врши кривична дела. Због тога је суд одбио предлог браниоца осуђеног да казну затвора осуђени издржи без напуштања просторија у којима станује.⁵⁹⁹

Имајући у виду све претходно наведено може се закључити да карактер и садржај казне кућног затвора упућују законодавца на оправданост промене њеног положаја као модалитета извршења казне затвора и прописивање као самосталне кривичне санкције. На тај начин би се створиле претпоставке, или отклониле препреке, да суд одмерава казну коју сматра оправданом у конкретном случају, уместо ситуације у којој одмерава и изриче садржински другачију казну а онда променом начина њеног извршења долази до примарног садржаја казне који сматра оправданим и од којег очекује да оствари сврху кажњавања.

8.3.2.1. Трајање казне кућног затвора

Казна затвора која се извршава у просторијама у којима осуђени станује може трајати до годину дана, у складу са чланом 45. став 5. Кривичног законика. С обзиром да је у ставу 1. овог члана предвиђено да казна затвора не може бити краћа од тридесет дана, то уједно представља период минималног трајања овог начина извршења казне затвора.

Међутим, како Нацрт Закона о изменама и допунама Кривичног законика предвиђа казну кућног затвора као самосталну кривичну санкцију, уместо модалитета извршења казне затвора до годину дана, тиме се отвара и питање трајања ове казне.

У Нацрту је само прописано максимално трајање казне кућног затвора, односно одређен је њен општи максимум. Одредбом члана 45а став 3. предложено је да се ова казна не може изрећи у трајању дужем од две године. Такав приступ смо у ранијем делу рада критиковали указујући да казна кућног затвора представља алтернативу краткотрајним казнама затвора и не постоји криминално-

⁵⁹⁹ Решење Вишег суда у Нишу Су. 21/2012 од 12. септембра 2012. године.

политичко оправдање да ова казна траје дуже од казни које алтернира. Став законодавца да се ублажени ретрибутивни карактер казне кућног затвора у односу на казну затвора може надоместити прописивањем вишег посебног максимума је погрешан и супротан природи и основној функцији ове казне.

С друге стране, предложена одредба члана 45а не предвиђа општи минимум ове казне. У питању је очигледан пропуст законодавца који у ставу 4. предвиђа да се казна кућног затвора изриче на пуне године и месеце, а до шест месеци и на дане, а да при томе не одређује минимално трајање казне. Уколико би предложена одредба била усвојена у предложеном тексту то би практично значило да један дан казне кућног затвора представља њен општи минимум, што, са сигурношћу можемо закључити, није била основна интенција законодавца.

Претпостављамо да је пропуст у одређивању минималног трајања казне кућног затвора настао као последице повезаности ове казне са казном затвора. Законодавац је, вероватно, подразумевао прописани минимум трајања казне кућног затвора од тридесет дана, не водећи рачуна о новом карактеру ове казне и њеном разграничењу од казне затвора. Имајући у виду забрану примене аналогije у кривичном праву, у случају да не дође до измене предложене одредбе у поступку њеног усвајања, један дан казне кућног затвора представљаће општи минимум ове казне.

8.3.3. Одмеравање казне кућног затвора за кривична дела у стицају

Примена одредаба из члана 60. Кривичног законика која се односи на одмеравање казне за кривична дела у стицају могућа је и у односу на казну затвора која се извршава у просторијама у којима осуђени станује. Наиме, уколико суд приликом одмеравања појединачних казни утврди више казни затвора и изрекне јединствену казну у трајању не дужем од годину дана, не постоји сметња да се истовремено одреди да се казна затвора изврши без напуштања просторија у којима осуђени станује.

Међутим, Нацрт Закона о изменама и допунама Кривичног законика предлаже самостални карактер казне кућног затвора, па та околност, између осталих, условљава и измену одредбе члана 60. Кривичног законика. Предложени члан 60. став 2. тачка 3. предвиђа да ће суд изрећи јединствену казну кућног

затвора за кривична дела у стицају уколико је утврдио више казни кућног затвора тако што ће повисити најтежу утврђену казну, с тим да јединствена казна не сме достићи збир утврђених казни, нити бити дужа од две године. Такође, у тачки 4. истог става предвиђа да ће суд уколико је за нека кривична дела утврдио казне затвора а за друга дела казне кућног затвора, изрећи јединствену казну затвора, тако што ће повисити најдужу временски утврђену казну, с тим што јединствена казна не сме достићи збир свих утврђених казни, нити бити дужа од двадесет година затвора.

Иако постоје системи у упоредном праву који предвиђају могућност извршења казне затвора и казне кућног затвора (као ублажени режим затварања или као садржај условног отпуста), предложено решење сматрамо оправданим јер би са гледишта остваривања сврхе кажњавања, посебно уколико се узме у обзир да се ради о одмеравању казне за кривична дела у стицају, било неприхватљиво да осуђено лице прво издржава казну затвора у пенитенцијарној установи јер је за остваривање сврхе потребно применити третман и програм поступања према осуђеном лицу, да би након издржане казне затвора започело издржавање казне кућног затвора чији садржај не подразумева примену третмана или других интервенција. Уколико се програмом поступања и третманом осуђеног лица у затворској установи није остварила сврха кажњавања, онда се, свакако, не може очекивати да ће се сврха остварити извршењем казне кућног затвора. С друге стране, другачији редослед извршења казни, прво казне казне кућног затвора а потом казне затвора, било би потпуно нелогичан са становишта остваривања сврхе примене казни и кажњавања. Зато предложено решење о изрицању јединствене казне затвора сматрамо оправданим и логичним.

У тачки 8. овог става предвиђа се изрицање једне казне затвора или казне кућног затвора и једне новчане казне уколико суд за нека кривична дела утврди казне затвора или казне кућног затвора, а за друга новчане казне, с тим што се приликом одмеравања казне затвора или казне кућног затвора, односно новчане казне примењују правила из овог члана којима се прописује начин њиховог појединачног одмеравања.

Међутим, у предложеном ставу 4. предвиђа се решење које захтева додатна појашњења и које отвара једно врло значајно питање. Наиме, овом одредбом се предвиђа да ће суд изрећи јединствену казну затвора ако је за кривична дела извршена у стицају утврдио казне затвора или казне кућног затвора и

малолетничког затвора, и то на основу правила из става 2. тачка 2. до 4. овог члана, која се, као што смо указали, односе на начин одмеравања и изрицања јединствене казне затвора, односно казне кућног затвора.

На истој основи и важеће решење из члана 60. став 4. Кривичног законика, предвиђа да ће суд ако је за кривична дела у стицају утврдио казне затвора и малолетничког затвора, изрећи казну затвора као јединствену казну, тако што ће повисити најтежу утврђену казну, с тим да јединствена казна не сме прећи збир утврђених казни, нити прећи двадесет година затвора. Утврђене казне малолетничког затвора неће бити изречене ни извршене, већ ће се извршити изречена јединствена казна затвора.

Када је у питању решење предложено новим чланом 60. став 4, на први поглед би се могло закључити да се законодавац опредељује за одмеравање искључиво казне затвора уколико су за нека од кривичних дела у стицају утврђене казне затвора или кућног затвора и казне малолетничког затвора. Међутим, оно што изазива дилему јесте упућивање на могућу примену правила из предложене тачке 3. става 2, који се односи на одмеравање јединствене казне кућног затвора, односно, отвара се питање да ли законодавац омогућава суду изрицање јединствене казне кућног затвора уколико је за нека кривична дела у стицају утврдио казне кућног затвора, а за друга казне малолетничког затвора. Екстензивним тумачењем ове одредбе могли би да закључимо да би одговор на ово питање могао да буде потврдан.

У ствари, уколико предложена одредба буде усвојена у неизмењеном облику у пракси ће се појавити два могућа начина изрицања јединствене казне. У првом случају суд би, и поред тога што је утврдио и одмерио казне кућног затвора и казне малолетничког затвора, морао на основу става 4. изрећи трећу казну – казну затвора, док би, у другом случају, суд могао изрећи јединствену казну кућног затвора, при чему је ограничен општим максимумом казне кућног затвора од две године, без обзира на висину утврђених казни кућног затвора, односно казни малолетничког затвора.

Оба могућа решења су спорна са криминално-политичког аспекта. Код првог, суд има обавезу да изрекне казну затвора без обзира што у конкретном случају могао одмерава и утврђује казну кућног затвора и казну малолетничког затвора, што практично значи да законодавац усмерава суд да одмери и изрекне

казну затвора, иако је не мора сматрати оправданом нити неопходном мером у конкретном случају.

Код другог, ситуација је још комплекснија. Наиме, казна кућног затвора и казна малолетничког затвора су према правој природи и садржају потпуно различите казне.⁶⁰⁰ Ове казне се разликују по начину извршења, јер је казна малолетничког затвора институционалног карактера која се извршава у казнено-поправном заводу за малолетнике, али и према прописаној дужини трајања. Казна кућног затвора не може се изрећи у трајању дужем од две године, док је код казне малолетничког затвора општи максимум пет година, односно десет година, код кривичних дела за која је прописана казна затвора од двадесет година или тежа казна, или у случају стицаја најмање два кривична дела за која је прописана казна затвора тежа од десет година. И као најважније, сврха њиховог прописивања, изрицања и извршења је потпуно различита.

Сврха казне малолетничког затвора одређена је у оквиру сврхе кривичних санкција које се могу применити према малолетницима, уз наглашавање циљева и специјалне и генералне превенције, јер је ипак реч о казни. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица предвиђа да је у оквиру опште сврхе кривичних санкција, из члана 4. Кривичног законика, сврха кривичних санкција према малолетницима да се надзором, пружањем заштите и помоћи, као и обезбеђивањем општег и стручног оспособљавања утиче на развој и јачање личне одговорности малолетника, на васпитавање и правилан развој његове личности, како би се обезбедило поновно укључивање малолетника у друштвену заједницу. Сврха малолетничког затвора је, поред сврхе из става 1, и вршење појачаног утицаја на малолетног учиниоца да

⁶⁰⁰ У прилог томе говори и чињеница да је у пракси постављено питање да ли се, на основу члана 4. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица који упућује на примену одредаба Кривичног законика, Законика о кривичном поступку, Закона о извршењу кривичних санкција и других општих прописа уколико нису у супротности са одредбама овог Закона, казна малолетничког затвора може извршавати без напуштања просторија у којима осуђени станује. „Извршење казне малолетничког затвора регулисано је чланом 137. Закона о малолетницима који предвиђа да се ова казна извршава у казнено-поправном заводу за малолетнике (казнено-поправном заводу за жене уколико је казна изречена лицима женског пола) и законодавац није предвидео изузетке од наведеног правила. Закон о извршењу кривичних санкција говори само о могућности извршења казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује – дакле, искључиво код казне затвора постоји алтернативни облик извршења. Казна затвора се не може изједначити са казном малолетничког затвора. Малолетнички затвор је посебна казна лишења слободе, чија правна природа је битно другачија од казне затвора – по је истовремено и казна и васпитна мера, чија је превасходна сврха специјална превенција.“ Видети: С. Надрљански, С. Милић-Жабалац, А. Газивода, *Op. cit.*, стр. 164-165.

убудуће не врши кривична дела, као и на друге малолетнике да не врше кривична дела.⁶⁰¹

Уколико би суд приликом одмеравања казне за кривична дела у стицају утврдио казне кућног затвора и казне малолетничког затвора и на основу става 3. тачка 2. изрекао јединствену казну кућног затвора, било би очигледно да таква казна не би била оправдана имајући у виду садржај и правну природу казни које је утврдио у конкретном случају. Применом ове одредбе суд би био ограничен општим максимумом казне кућног затвора и искључиво ванинституционалним начином извршења казне коју изриче. Практично, суд би изрекао казну од које не очекује да оствари сврху кажњавања.

Како би се избегла „обавеза“ да изрекне јединствену казну кућног затвора коју не сматра оправданом у конкретном случају, у пракси ће суд вероватно да за неко кривично дело утврди казну затвора како би имао основ за изрицање јединствене казне затвора за кривична дела у стицају или да утврди само казне малолетничког затвора, без утврђивања казне кућног затвора, како би могао да изрекне јединствену казну малолетничког затвора.⁶⁰²

Имајући у виду садржај и сврху казне кућног затвора и казне малолетничког затвора можда би било оправдано размотрити питање да се приликом изрицања казни за кривична дела у стицају предвиди могућност изрицања једне казна малолетничког затвора, као примарне у поступку извршења, и једне казне кућног затвора. У том смислу, наглашени васпитни карактер казне малолетничког затвора и начин њеног извршења могао да у знатној мери утиче на промену понашања осуђеног лица коме би се, након извршене казне малолетничког затвора, кроз ограничавање слободе кретања у просторијама у којима станује и законским основама за њихово напуштање, омогућила успешнија рехабилитација и интеграција осуђеног лица у друштвену заједницу, односно истовремено оствариле сврха казне малолетничког затвора и казне кућног затвора и, у ширем контексту, општа сврха прописивања и изрицања кривичних санкција.

⁶⁰¹ Члан 10. став 1. и 2. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица „Службени гласник Републике Србије“ број 85/2005.

⁶⁰² Према правилима за одмеравање казне малолетничког затвора за кривична дела у стицају из члана 31. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица.

8.3.4. Примена одредаба о условном отпусту, застарелости и рехабилитацији

На оправданост прописивања казне кућног затвора као самосталне кривичне санкције указује и чињеница да се неки од кривичноправних института не могу, или могу уз екстензивно тумачење одредаба, применити на казну затвора која се извршава без напуштања просторија у којима осуђени станује.

Условни отпуст представља један од основних института чије примена није могућа код овог модалитета извршења казне затвора. Наиме, према одредби члана 46. став 1. Кривичног законика осуђеног које је издржао две трећине казне затвора суд може отпустити са издржавања казне, ако се у току издржавања тако поправио да се може са основом очекивати да ће се на слободи добро владати а нарочито да до истека времена за које је изречена казна не учини ново кривично дело. При оцени да ли ће се осуђени условно отпустити узмеће се у обзир његово владање за време издржавања казне, извршавање радних обавеза, с обзиром на радну способност, као и друге околности које показују да је у односу на њега постигнута сврха кажњавања. Не може се условно отпустити осуђени који је током издржавања казне два пута дисциплински кажњаван и коме се одузете додељене погодности.

Из почетног текста ове одредбе би се могло закључити да је примена условног отпуста могућа и код казне затвора која се извршава у просторијама у којима осуђени станује, анализирајући само део одредбе који предвиђа да се условно може отпустити осуђени који се током издржавања казне тако поправио да се може очекивати да до истека казне неће извршити кривично дело. Међутим, из наставка текста одредбе јасно је да се ради о условном отпуштању са издржавања казне из затворске установе јер се наводе околности које се односе на извршавање радних обавеза и друге које указују на постизање сврхе кажњавања, али и околности које се односе на дисциплинску одговорност и ограничавање права која одређују положај осуђеног у пенитенцијарној установи за време издржавања казне.

Указујући да је примена условног отпуста код овог облика извршење казне затвора спорно питање у пракси, одређени аутори износе став супротан нашем наводећи да „Кривични законик не прави разлику између два алтернативна

начина извршење казне затвора, па не постоји сметња да се институт условног отпуста примени у обе ситуације. Оно што може представљати проблем јесте питање који орган даје оцену да ли се осуђени, за кога постоји предлог да се условно отпусти, тако поправио да се може основано очекивати да ће се на слободи добро владати.⁶⁰³ Организациона јединица Управа за извршење кривичних санкција, као орган који прати и надзире поступак извршења казне затвора у просторијама у којима осуђени станује, би, према овим ауторима, била надлежна да даје мишљење о предлогу за условни отпуст за издржавања казне, док би поступак и надлежност за одлучивање била идентична као и код условног отпуштања са „редовног“ извршења казне затвора.⁶⁰⁴

Иако се не може порећи да се ради о интересантном схватању и тумачењу материјалних, процесних и извршних кривичних одредаба, сматрамо да из одредба поменутог члана 46. јасно произилази да се условни отпуст не може применити код издржавања казне затвора у просторијама у којима осуђени станује. Као додатни аргумент навешћемо да Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера предвиђа у члану 33. могућност превременог отпуштања са издржавања казне кућног затвора, као посебног облика отпуштања са издржавања пре истека казне. Наиме, овом одредбом је предвиђено да директор Управе, на предлог руководиоца Повереничке службе поднетог на основу мишљења повереника, може превремено отпустити осуђеног са издржавања казне највише три месеца пре истека казне, ако је издржао девет десетина казне, због доброг владања осуђеног и постигнутих резултата у програму поступања.

Међутим, максимално трајање овог облика извршења казне затвора не омогућава потпуну примену ове одредбе, јер девет десетина казне затвора до годину дана ни у ком случају не може достићи временски период од три месеца. Основна интенција законодавца била је да се омогући превремено отпуштање

⁶⁰³ С. Надрљански, С. Милић-Жабљанац, А. Газивода, *Op. cit.*, стр. 165.

⁶⁰⁴ „У извештају Управе би се примера ради могло навести: да ли је осуђени самовољно напуштао просторије у којима станује, да ли је покушао да отклони или оштети уређај који носи, да ли се придржавао услова приликом дозвољеног напуштања просторијама у којима станује и уопште да ли је било одређених проблема тодом доташњег извршења казне...У случају опозива условног отпуста осуђени који је казну затвора издржавао у заводској установи упућује се поново у завод, па тако треба поступити и у случају опозива условног отпуста са издржавања казне затвора без напуштања престоја у којима осуђени станује. Другачије поступање не би било оправдано, с обзиром да је предлог за издржавања казне у „кућним условима“ разматран и усвојен на основу чињеница које се постојале у време подношења предлога, па чињеница да је након условног отпуштања лице учинило ново кривично дело, представља нову околност о којој суд треба да води рачуна приликом изрицања казне у смислу одредбе члана 47. став 4. Кривичног законика.“ С. Надрљански, С. Милић-Жабљанац, А. Газивода, *Op. cit.*, стр. 165-166.

осуђеног лица након издржаних девет десетина казне, а део који предвиђа да је то највише три месеца пре истека казне представља решење преузето из члана 173. претходног Закона о извршењу кривичних санкција.⁶⁰⁵ Имајући у виду да казна затвора која се издржава у просторијама у којима осуђени станује може трајати и до три месеца, потпуно је нелогично да директор Управе може превремено отпустити осуђеног са издржавања казне а да се, практично, није ни започело са издржавањем, или, одмах након почетка и доброг владања. У том смислу, одредба члана 33. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера мора бити измењена на начин да се превремено отпуштање са издржавања казне кућног затвора може одобрити уколико је осуђени издржао најмање девет десетина изречене казне (или на пример, три четвртине казне).

Променом положаја казне кућног затвора на начин предложен у Нацрту Закона о изменама и допунама Кривичног закона питање примене условног отпуста код ове казне постаје беспредметно. Прописивање казне кућног затвора као самосталне казне истовремено значи да се одредба члана 46. став 1. Кривичног законика односи на условно отпуштање са издржавања казне затвора, јер она више не представља модалитет њеног извршења. Тиме се отклања свака сумња да је примена условног отпуста могућа код казне кућног затвора, чиме основна функција овог института остаје резервисана искључиво отпуштање осуђеног лица са издржавања казне затвора из пенитенцијарне установе.

Застарелост кривичног гоњења представља други кривичноправни институт чија примена није могућа код казне затвора која се извршава у просторијама у којима осуђени станује. Наиме, одређивање рокова застарелости кривичног гоњења повезана је са прописаном казном за учињено кривично дело,⁶⁰⁶ а не са висином изречене казне. Како се казна затвора која се извршава у просторијама у којима осуђени станује одређује као модалитет извршења изречене казне затвора у трајању до годину дана, применом одредаба о границама ублажавања казне и ослобођења од казне значи да би овај начин извршења казне затвора могао бити одређен у односу на највећи број прописаних инкриминација у посебном делу Кривичног законика, па се из тог разлога, практично, не може

⁶⁰⁵ Закон о извршењу кривичних санкција „Службени гласник Републике Србије“ број 55/2014 предвиђа у члану 184. да директор Управе може отпустити осуђеног са издржавања казне затвора највише шест месеци до истека казне, ако је издржао девет десетина казне, због доброг владања и постигнутих резултата у програму поступања, на предлог управника завода.

⁶⁰⁶ Видети: Члан 103. Кривичног законика.

утврдити кад би могла да наступи застарелост кривичног гођења у односу на дела за која би био одређен овај начин извршења казне затвора.

Овај проблем је уочио законодавац и у Нацрту Закона о изменама и допунама Кривичног законика предложио допуну члана 103. тачка 7. Кривичног законика. Предложеном изменом предвиђено је да се кривично гођење не може предузети кад протекне две године од извршења кривичног дела за које се по закону може изрећи казна затвора до једне године, казна кућног затвора или новчана казна.⁶⁰⁷

Иако би се могло закључити да је законодавац на правилан начин резонувао и поменутом одредбом омогућио примену института застарелости кривичног гођења и код кривичних дела за које се може изрећи казна кућног затвора, морамо да укажемо да таква констатација није потпуно тачна.

Наиме, законодавац је чланом 45а Нацрта предложио да се казна кућног затвора може изрећи за кривична дела за која је прописана казна затвора до осам година, а да укупно трајање казне не може бити дуже од две године. Анализирајући текст одредбе предложеног члана 103. намеће се питање да ли је законодавац предлажући рок застарелости од две године за кривична дела за које се може изрећи казна кућног затвора истовремено предложио да се кривично гођење не може предузети кад протекне две године за кривична дела за која је прописана казна затвора до осам година. Иако се ради о очигледном превиду законодавца, који за кривична дела за која се може изрећи казна затвора преко пет година предвиђа рок застарелости од десет година, одговор на ово питање морао би бити потврдан. Наиме, у пракси би суд морао да утврди наступање застарелости кривичног гођења након протеча рока од две године и за кривична дела за која је прописана казна затвора до осам година јер се за ова кривична дела може изрећи казна кућног затвора.

Када је реч о застарелости извршења казне затвора која се извршава у просторијама у којима осуђено лице станује постојеће законско решење омогућава примену овог института на све изречене казне затвора до годину дана па примена није спорна као примена института застарелости кривичног гођења. Наиме, чланом 105. тачка 7. Кривичног законика прописано је да застарелост извршења казне затвора до једне године наступа након протеча две године од

⁶⁰⁷ Члан 16. став 2. Нацрта Закона о изменама и допунама Кривичног законика.

осуде на казну, док апсолутна застарелост, предвиђена чланом 107. став 6. Кривичног законика, наступа протеком двоструког времена која се по закону тражи за застарелост извршења казне. Обе одредбе се могу применити на казне затвора до годину дана, укључујући и казну која се извршава у просторијама у којима осуђени станује. У Нацрту Закона о изменама и допунама Кривичног законика предлаже се допуна члана 105. тачка 7. у којој се додаје термин „казна кућног затвора“ па се експлицитно одређује да се ова казна не може извршити кад протекне две године од дана осуде, док измена члана 107. став 6. о протеку двоструког периода за наступање апсолутне застарелости извршења казне важи за све казне и не захтева измену нити допуну.

Законска рехабилитација из члана 98. Кривичног законика која се, према ставу 1. даје само лицима која пре осуде на коју се односи рехабилитација нису била осуђивана или која су се по закону сматрала неосуђиваним, наступа и у односу на казну затвора која се извршава у просторијама у којима осуђено лице станује. Законска рехабилитација настаје ако лице не изврши ново кривично дело у року од три године од када је извршена, застареола или опроштена казна затвора до шест месеци, односно у року од пет година од када је извршена, застареола или опроштена казна затвора у трајању између шест месеци до годину дана.⁶⁰⁸ Примена ових решења је могућа у односу на изречене казне затвора која се извршавају у простојама у којима осуђени станује, с тим што период за настанак законске рехабилитације зависи од висине изречене казне затвора.

Нацртом Закона о изменама и допунама Кривичног законика предлаже се допуна овог члана став 2, тачка 4. додавањем термина „казна кућног затвора“. Овим предлогом законска рехабилитација настаје након протеча рока од пет година од када је извршена, застареола или опроштена казна кућног затвора, без обзира на висину казне која је изречена у сваком конкретном случају.

⁶⁰⁸ Члан 98. став 2. тачка 3. и 4. Кривичног законика.

8.4. Извршење казне кућног затвора

Извршење казне кућног затвора, односно казне затвора која се извршава у просторијама у којима осуђени станује регулисано је Законом о извршењу ванзаводских санкција и мера⁶⁰⁹ и Правилником о извршењу ванзаводских санкција и мера.⁶¹⁰ Пре усвајања Правилника којим је регулисано извршење свих ванзаводских санкција и мера, који извршењу казне кућног затвора посвећује само четири члана, извршење ове казне било је регулисано посебним Правилником о начину извршења казне затвора у просторијама у којима осуђени станује.⁶¹¹

Морамо на самом почетку анализе одредаба које се односе на извршење казне кућног затвора указати на термилошку неусклађеност аката који регулишу ово питање. Наиме, у Закону о извршењу ванзаводских санкција и мера користи се термин „извршење казне кућног затвора“, док се у Правилнику о извршењу ванзаводских санкција и мера, донетом након ступања на снагу овог закона, користи термин „начин извршења казне затвора у просторијама у којима осуђени станује“. Термилошка неусклађеност произилази из чињенице да законодавац у закону који регулише област извршења користи термин „казна кућног затвора“ иако у Кривичном законикау за овај начин извршења казне затвора користи термин „казна затвора која се извршава у просторијама у којима осуђени станује“. Тиме је терминологија Правилника о извршењу ванзаводских санкција и мера уподобљена терминологији Кривичног законика, али је, истовремено, супротна извршним одредбама закона које детаљније уређује.

Поступак извршења казне кућног затвора започиње суд који правноснажну и извршну одлуку којом је изречена ова казна, односно одређен модалитет извршења казне затвора у просторијама у којима осуђени станује, доставља Повереничкој служби.⁶¹²

Имајући у виду да постоје два начина извршења казне кућног затвора, са или без електронског надзора, Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера предвиђа да ће суд, пре доношења одлуке о извршењу казне кућног затвора са

⁶⁰⁹ Чланови 20. до 33. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера „Службени гласник Републике Србије“ број 55/2014.

⁶¹⁰ Чланови 7. до 11. Правилника о извршењу ванзаводских санкција и мера „Службени гласник Републике Србије“ број 30/2015.

⁶¹¹ Правилник о начину извршења казне затвора у просторијама у којима осуђени станује „Службени гласник Републике Србије“ број 64/2010.

⁶¹² Члан 21. став 1. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера.

применом електронског надзора, утврдити да ли постоје техничке и друге могућности за извршење ове казне. Уколико суд није у могућности да их утврди, затражиће од Повереничке службе извештај о тим околностима. Након добијања извештаја суд ће у својој одлуци назначити да ли ће се казна кућног затвора извршавати са или без примене електронског надзора. Уколико је изоставио да у пресуди одреди начин на који ће се извршавати изречена казна, суд је дужан да се без одлагања изјасни да ли ће се казна кућног затвора извршавати са или без електронског надзора.⁶¹³

Након пријема одлуке којом је изречена казна кућног затвора и одређен модалитет њеног извршења, повереник из надлежне повереничке канцеларије позива осуђено лице ради процене његове личности и припремања појединачног програма поступања.⁶¹⁴ Појединачни програм поступања, код казне кућног затвора програм извршења казне, израђује се на основу процене личности, личних прилика, здравственог стања, стручних квалификација, процене ризика и потреба лица према којем се спроводи извршење. Програм садржи методе, поступке и рокове за његово спровођење и израђује се у сарадњи са осуђеним лицем. Повереник је дужан да упозна осуђено лице са садржином појединачног програма поступања и последицама неизвршења обавеза, а осуђено лице је у обавези да прихвати и потпише програм поступања.⁶¹⁵ Повереник обавештава осуђено лице о дану инсталирања опреме за електронски надзор, односно о дану почетка извршења казне кућног затвора.⁶¹⁶

Осуђени коме је одређен кућни затвор не сме напуштати просторије у којима станује. Под просторијама у којима осуђени станује сматра се кућа или стан у којима има пребивалиште, односно боравиште, без обзира да ли је власник те куће или стана. Уколико није власник куће или стана, осуђени мора прибавити писмену сагласност власника за извршење казне кућног затвора у тим просторијама која мора бити оверена код надлежног органа.⁶¹⁷ Осуђено лице има право на боравак ван просторија у којима издржава казну у трајању од највише два часа дневно у периоду од 13 до 17 часова, а уколико се утврди да је дошло до

⁶¹³ Члан 20. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера.

⁶¹⁴ Члан 7. став 1. Правилника о извршењу ванзаводских санкција и мера.

⁶¹⁵ Члан 10. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера.

⁶¹⁶ Члан 7. став 4. Правилника о извршењу ванзаводских санкција и мера.

⁶¹⁷ Видети: Члан 5. Правилника о извршењу ванзаводских санкција и мера.

злоупотребе тог права, директор Управе на образложени предлог повереника може донети одлуку о одузимању овог права осуђеног лица.⁶¹⁸

Повереник прати извршење казне у просторијама у којима осуђени станује. У поступку извршења казне кућног затвора повереник може без претходне најаве да проверава да ли се осуђено лице налази у просторијама или другом месту које је предвиђено програмом поступања. Провере се обављају посетом осуђеном лицу у просторијама у којима станује, односно месту где ради и разговорима са члановима његовог породичног домаћинства и послодавцем. Повереник може проверавати присуство осуђеног лица и позивањем фиксног телефонског броја који се налази у просторијама у којима осуђени станује и обављањем разговора са осуђеним лицем и члановима његовог породичног домаћинства.⁶¹⁹ Повереник преко Поверилачке службе обавештава суд о кршењу обавеза осуђеног, односно о околностима које онемогућавају извршење казне.⁶²⁰

Чланом 24. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера прописани су посебни разлози за напуштање просторија у којима се извршава казна кућног затвора. Одлуком директора Управе осуђени може напустити просторије у којима станује у следећим случајевима:

1. због пружања нужне медицинске помоћи осуђеном или члану његовог породичног домаћинства, уколико је за пружање медицинске помоћи неопходно напуштање просторија,
2. ради одласка на посао, ако кривично дело за које је осуђен није у вези са радом,
3. ради похађања наставе током редовног школовања,
4. због одазивања на позив државног органа,
5. због одласка на полагање испита,
6. због тешке, акутне или хроничне болести, ради одласка на редовне здравствене прегледе или стационарног лечења,

⁶¹⁸ Члан 23. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера. У ставу 4. и 5. овог члана предвиђено је да против одлуке директора Управе осуђени може изјавити жалбу у року од три дана од њеног достављања, о којој одлучује судија за извршење. Жалба не задржава извршење одлуке.

⁶¹⁹ Члан 30. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера. Игњатовић напомиње да су писци закона искомпликовали одредбу помињући „фиксни телефонски број власника просторија у којима осуђени станује“ – па испада да у ситуацији када је осуђеник подстанар треба позвати власника стана на другом крају града. Видети: Ђ. Игњатовић, *Право извршења кривичних санкција*, Београд, 2014, стр. 209.

⁶²⁰ Члан 28. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера.

7. због свог венчања или венчања крвног сродника до другог степена сродства,
8. због смрти блиског сродника,
9. због обавезе старања према члановима уже породице предвиђене законом, у случају да ту обавезу не може да обавља друго лице,
10. због сезонских пољопривредних радова, ако се осуђени бави пољопривредом као сталном делатношћу, и
11. због других наручито оправданих разлога за које осуђени може поднети образложену молбу.⁶²¹

Одлуку о дозволи напуштања просторија у којима се извршава казна доноси директор Управе на молбу осуђеног лица. Осуђени подноси молбу преко повереника који је са мишљењем о основаности доставља Повереничкој служби. Са одлуком о дозволи напуштања просторија у којима осуђени станује упознаје се суд и месно надлежна полицијска управа.⁶²²

У вези с тим, Игњатовић поставља питање зашто се шире овлашћења директора Управе да, поред више од десет хиљада лица смештених у пенитенцијарне установе, треба да одлучује о томе да ли ће лице осуђено на кућно затварање напустити просторије у којима станује из „других оправданих разлога“ – поред десет изричито наведених, односно, зашто руководилац Повереничке службе не би могао донети такву одлуку.⁶²³ С друге стране, Ђорђевић са правом констатује да без обзира што се законодавац трудио да изнађе и наброји све случајеве у којима би било оправдано дозволити осуђеном да напусти место становања, у свакодневном животу свакако постоји још читав низ ситуација за које није јасно да ли су осуђеном дозвољене, да ли за њих треба да тражи дозволу и да ли може да је добије (одлазак у банку, пошту, продавницу, апотеку, одлазак у школу на родитељски састанак и читав низ других унапред тешко предвидивих

⁶²¹ Чланом 9. став 3. Правилника о начину извршења казне затвора у просторијама у којима осуђени станује прописано је да уз молбу за дозволу напуштања просторија осуђено лице прилаже: 1. одговарајућу медицинску документацију за пружање нужне медицинске помоћи осуђеном или члану његовог породичног домаћинства, односно због одласка на редовне здравствене прегледе или стационарно лечење у случају тешке и акутне болести; 2. сагласност послодавца, потврду о редовном радном времену осуђеног, фотокопију радне књижице односно уговора о радном ангажовању, због редовног одласка осуђеног на посао; 3. потврду надлежне образовне установе о редовном школовању, распореду предавања, те дану и часу испита; 4. позив државног органа; 5. потврду надлежног органа о дану и часу када је заказано венчање, 6. извод из матичне књиге умрлих; и 7. потврду надлежног органа да се осуђени бави пољопривредом као самосталном делатношћу.

⁶²² Члан 24. став 2. до 4. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера.

⁶²³ Ђ. Игњатовић, *Op. cit.*, стр. 207.

активности, ако трају дуже од два сата или се одвијају ван предвиђеног времена између 13 и 17 часова).⁶²⁴

Директор Управе опозива одлуку о дозволи напуштања просторија у којима осуђени станује:

1. ако више не постоје околности из члана 24. став 1. Закона,
2. ако се накнадно утврди да су подаци наведени у молби осуђеног, на основу којих је донета одлука о дозволи напуштања просторија у којима осуђени станује, неистинити,
3. ако осуђени злоупотребава дозволу напуштања просторија.

Против одлуке којом се опозива дозвола за напуштање просторија у којима станује, осуђени може изјавити жалбу судији за извршење, у року од три дана од пријема одлуке. Жалба не одлаже извршење одлуке.⁶²⁵

Чланом 25. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера предвиђен је прекид извршења казне кућног затвора. Наиме, уколико је осуђеном дозвољен боравак ван просторија у којима станује због тешке, акутне или хроничне болести, ради одласка на редовне здравствене прегледе или стационарног лечења, а на стационарном или бањском лечењу се налази дуже од петнаест дана прекида се извршење казне, док траје лечење. Одлуку о прекиду казне доноси директор Управе, а опозива је уколико се накнадно утврди да нису постојали или су престали разлози због којих је прекид одобрио или осуђени прекид користи противно одобреној сврси. Против одлуке којом се опозива прекид извршења казне, осуђени може изјавити жалбу судији за извршење, у року од три дана од пријема одлуке. Жалба не одлаже извршење одлуке.

Дакле, закон предвиђа само један основ за прекид извршења ове казне. То практично значи да се у свим осталим случајевима у којима је директор Управе донео одлуку којом дозвољава напуштање просторија у којима осуђени станује казна кућног затвора извршава и за време док се осуђени налази изван просторија у којима издржава казну. Извршење казне кућног затвора за време док се осуђени налази изван просторија у којима станује без икаквих обавеза или забрана представља фикцију без реалне подлоге.⁶²⁶

⁶²⁴ Ђ. Ђорђевић, *Op. cit.*, стр. 106.

⁶²⁵ Члан 27. став 1. до 3. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера.

⁶²⁶ Конструкцију „фикција без реалне подлоге“ користи Стојановић за објашњење схватања да је условни отпуст само фаза у извршењу казне затвора, где се осуђени не ставља под заштитни

У члану 26. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера предвиђен је поступак у случају потребе предузимања хитне медицинске интервенције према осуђеном лицу или члану његовог породичног домаћинства. Наиме, осуђеном је дозвољено да напусти просторије у којима станује, када није у могућности да поднесе молбу, због потребе пружања хитне медицинске помоћи њему или члану његовог породичног домаћинства. О напуштању просторија осуђени или члан његовог породичног домаћинства мора у најкраћем могућем року телефоном или на други начин обавестити повереника и доставити извештај здравствене установе о здравственом стању осуђеног, односно члана његовог породичног домаћинства. Повереник о овим околностима одмах обавештава руководиоца Повереничке службе. По прибављеном извештају здравствене установе, ако је осуђени задржан на даљем лечењу, а на предлог руководиоца Повереничке службе, директор Управе у најкраћем року доноси одлуку о дозволи напуштања просторија у којима осуђени станује.⁶²⁷

У случају да осуђени у току извршења казне самовољно напусти просторије у којима станује једном у трајању преко шест часова или два пута у трајању до шест часова, Повереничка служба о томе без одлагања обавештава суд који је донео првостепену пресуду. По пријему обавештења судија појединац суда који је донео првостепену пресуду без одлагања, а најкасније у року од двадесет четири часа, донеће решење да осуђени остатак казне издржи у заводу за извршење казне затвора и наређује издавање потернице. Наредба за издавање потернице се доставља органима полиције ради извршења. Време проведено у бекству не урачунава се у време извршења казне.⁶²⁸

надзор и практично налази на слободи. Видети: З. Стојановић, *Кривично право – општи део*, Београд, 2010, стр. 258.

⁶²⁷ Ђорђевић, поводом могућности напуштања просторија у којима станује у случају потребе хитне медицинске помоћи осуђеном или члану његовог породичног домаћинства, констатује да „закон не дозвољава осуђеном да напусти просторије у случају да му такву помоћ затражи први комшија, најближи рођак (који није члан породичног домаћинства) телефоном, пролазник који зове у помоћ, као и у другим случајевима нужне помоћи или крајње нужде“ и указује да „проблем може представљати непостојање посебних одредби о обавезама и понашању осуђеног у случајевима наступања ванредних околности (земљотрес, поплава, пожар, еколошки акцидент). Ако је законодавац нашао за сходно да посебно регулише ситуацију када постоји потреба за пружањем хитне медицинске помоћи осуђеном или члану његовог породичног домаћинства, не види се зашто не би поменути одредбама обухватио и ове ситуације.“ Ђ. Ђорђевић, *Оп. cit.*, стр. 106-107.

⁶²⁸ Члан 29. став 1. до 4. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера.

8.4.1. Извршење кућног затвора са електронским надзором

Уколико је суд приликом изрицања казне затвора до годину дана која се извршава у просторијама у којима осуђени станује одредио да ће се казна спровести уз примену електронског надзора, повереник ће након пријема одлуке позвати и обавити разговор са осуђеним лицем, утврдити појединачни програм поступања и обавестити осуђеног о дану када ће бити инсталирана опрема за електронски надзор и започиње извршавање казне.

Повереник или стручно лице које поставља уређај за лоцирање упознаје осуђеног и чланове његовог домаћинства са судском одлуком, правима и обавезама осуђеног лица, последицама самовољног напуштања просторија у којима се казна извршава и начину комуникације са повереником.⁶²⁹ Уређај за лоцирање осуђеног (одашиљач са пратећом опремом), који је нешкодљив по здравље,⁶³⁰ поставља стручно лице које даје потребно упутство осуђеном о начину рада уређаја.⁶³¹

Повереничка служба управља и уређајем којим се даљински прати локација осуђеног и његово кретање у простору у којем се извршава казна, а приликом спровођења електронског надзора сарађује са полицијом. Уређаји за електронски надзор окривљених и осуђених лица који се користе код нас базирани су на систему радио фреквенције (*RF*) који омогућава лоцирање лица и његово кретање само у оквиру затвореног простора, путем одашиљача причвршћеног на део тела осуђеног лица и пријемника који је повезан са фиксном телефонском линијом. Праћење локације и кретања лица врши се на даљину

⁶²⁹ Члан 7. став 2. Правилника о извршењу ванзаводских санкција и мера.

⁶³⁰ Игњатовић указује да закон задржава потпуно непотребну констатацију да је одашиљач који се причвршћује на тело окривљеног „нешкодљив по здравље“, указујући да „истраживања која покушавају да утврде дејство електронског зрачења на људски организам не потврђују, али ни побијају изричито наведену тврдњу. Остаје зато отворено питање: откуда потреба да се кривично извршно законодавство изјашњава о оваквим стварима?“ Ђ. Игњатовић, *Op. cit.*, стр. 205.

⁶³¹ Стручно лице причвршћује уређај (одашиљач) на зглоб руке или ноге осуђеног лица, па се у широј јавности за извршење казне кућног затвора уз примену електронског надзора колоквијално користе термини „казна затвора са наруквицом“, односно „наногицом“. Чланом 11. претходног Правилника о начину извршења казне затвора у просторијама у којима осуђени станује било је предвиђено да осуђени за време извршења ове казне непрестано носи одашиљач, а да у случају оштећења уређаја мора без одлагања да обавести Организациону јединицу надлежну за извршење ове казне. Важећи прописи не садрже овакву одредбу, нити регулишу питање оштећења или уништења одашиљача, односно не предвиђају последице по осуђено лице уколико покуша да оштети или уништи одашиљач или другу опрему за лоцирање која се налази у простору у коме се извршава казна.

коришћењем рачунара и рачунарског система којима управља Повереничка служба.

У упоредном праву се примењује систем праћења локације и кретања путем сателита (*GPS – global positioning system*), који је напреднији и савременији систем којим се омогућава праћење лица у затвореном и на отвореном простору. Међутим, трошкови набавке опреме за коришћење *GPS* система су знатно виши од трошкова набавке уређаја базираних на систему радио фреквенције, па је то и основни разлог због чега се и не користи у већини држава који примењују електронски надзор.⁶³²

Када су у питању трошкови коришћења опреме, важно је напоменути да је у одређеним кривичноправним системима прописано да лице према којем се примењује електронски надзор, било у оквиру изречене кривичне санкције или одређене алтернативне мере, сноси трошкове изнајмљивања или коришћења опреме.

Приликом будућих новела кривичног законодавства законодавац би могао да размотри да се примена оваквог модела, као алтернативног, предвиди и у нашем систему. На тај начин би се омогућило набављање и коришћење опреме за електронски надзор путем система глобалног позиционирања, посебно имајући у виду да је за успешно спровођење одређених алтернативних кривичних санкција и других мера (на пример кућног затвора, кућног притвора, условног отпуста или посебних мера из тзв. Маријиног закона⁶³³) неопходно успоставити потпуни надзор и контролу кретања окривљеног или осуђеног лица у затвореном и у отвореном простору.

Одашиљач и пријемник уклања стручно лице даном истека казне кућног затвора. Ако истек казне пада у суботу, недељу или дане државних празника, одашиљач и пријем се уклањају последњег радног дана који претходи тим данима.⁶³⁴ По извршеној казни кућног затвора са електронским надзором, повереник обавештава суд и полицију преко Поверилачке службе.⁶³⁵

⁶³² У Извештају Управе за извршење кривичних санкција наводи се да је почетком 2012. године инсталиран нов систем електронског праћења и опрема која је добијена донацијом Европске уније кроз Пројекат јачања система алтернативних санкција у Републици Србији (од када се опрема за електронски надзор више не изнајмљује). Видети: Министарство правде, Извештај Управе за извршење кривичних санкција за 2012. годину, стр. 44.

⁶³³ Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима „Службени гласник Републике Србије“ број 32/2013.

⁶³⁴ Члан 7. став 5. и 6. Правилника о извршењу ванзаводских санкција и мера.

⁶³⁵ Члан 31. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера.

8.4.2. Кућни затвор без електронског надзора

Извршење кућног затвора без електронског надзора представља модалитет спровођења ове казне без успостављања константног надзора и контроле кретања осуђеног лица. Наиме, уколико је суд изрекао казну затвора до годину дана и одредио да ће се извршити без напуштања просторија у којима осуђени станује, вероватно је истовремено утврдио да не постоје техничке могућности или да постоје посебно оправдани разлози да се према осуђеном лицу не примени електронски надзор.

Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера предвиђа само један члан, општег карактера, који се односи на овај начин извршења казне кућног затвора. У члану 32. предвиђено је да се на начин извршења казне кућног затвора без примене електронског надзора сходно примењују одредбе закона којима се уређује извршење казне кућног затвора са применом електронског надзора.

То практично значи да се исте одредбе примењују и на извршење казне кућног затвора са или без примене електронског надзора, на начин како смо их анализирали у овом раду, а да је једини начин праћења и контроле осуђеног лица на издржавању казне кућног затвора без електронског надзора предвиђен у члану 30. Закона. Овим чланом, подсетимо, предвиђене су ненајављене провере повереника да ли се осуђени налази у просторијама у којима станује или на другом месту предвиђеном програмом поступања и разговорима са осуђеним, члановима његове породице или послодавцем, односно, провера присуства у просторијама путем телефонских разговора са осуђеним и члановима његове породице.

Овај модалитет извршења казне кућног затвора се у пракси, као што ћемо видети, примењује изузетно. Иако због начина контроле и надзора, последично и трошкова и времена у вези са надзором, представља најспорнији сегмент кућног затвора као облика кажњавања, одређивање овог начина извршења може се, ипак, сматрати оправданим када се одређује према посебним категоријама осуђених лица, на пример, старим или болесним лицима, која практично и не напуштају просторије у којима станују.

У одређеним системима, првенствено у САД, било је предвиђено да надзор и контролу извршења казне кућног затвора не спроводи пробациона служба, већ да се она повери „волонтерима“ из непосредне околнине осуђеног лица који би

јављали о сваком покушају да се удаљи са места у коме издржава казну.⁶³⁶ Мишљења смо да овај начин надзора над извршењем не би требало предвидети у нашем кривичноправном систему јер би се тиме отворила многа спорна питања и проблеми у пракси који би се морали накнадно решавати. Извршење кућног затвора без примене електронског надзора мора остати модалитет спровођења ове казне који се примењује у изузетним случајевима само када суд сматра да ће се применом ове казне остварити сврха кажњавања и општа сврха прописивања кривичних санкција.

8.5. Истек казне кућног затвора и превремено отпуштање

Извршење казне затвора која се извршава у просторијама у којима осуђени станује моће се окончати на два начина: истеком казне и превременим отпуштањем. У оба случаја би се могло говорити о отпуштању са издржавања казне кућног затвора, али се израз „отпуштање“, који код осуђеника смештеног у казненој установи има оправдање, не може користити код осуђеног који за време издржавања казне борави тамо где и иначе живи.⁶³⁷

Као што смо указали, код казне кућног затвора са електронским надзором даном истека казне стручно лице уклања одашиљач са тела осуђеног лица и пријемник из просторија у којима осуђено лице станује и о томе се, преко Повереничке службе, обавештавају суд и полиција. Код казне кућног затвора без електронског надзора, повереник обавештава суд и полицију о истеку казне.

Када је реч о превременом отпуштању, према члану 33. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера директор Управе може, на основу мишљења надлежног повереника и предлога руководиоца Повереничке службе, превремено отпустити осуђеног са издржавања казне највише три месеца до истека казне, ако је издржао девет десетина казне, због његовог доброг владања и постигнутих резултата у програму поступања. Како директор не може опозвати одлуку о превременом отпуштању осуђеног лица, сматра се да је достављањем одлуке осуђеном лицу казна истекла, односно издржана. У питању је решење које је аналогно решењу из члана 184. Закона о извршењу кривичних санкција којим је

⁶³⁶ Видети: Ђ. Игњатовић, *Криминологија*, Београд, 2011, стр. 185.

⁶³⁷ Видети: Ђ. Игњатовић, *Право извршења кривичних санкција*, Београд, 2014, стр. 209.

предвиђено да директор Управе, на основу мишљења стручног тима и предлога управника завода, може привремено отпустити осуђеног са издржавања казне затвора највише шест месеци до истека казне, ако је издржао девет десетина казне, због доброг владања и постигнутих резултата у програму поступања.

8.6. Примена казне кућног затвора

У претходном делу смо указали да је казна кућног затвора уведена у кривичноправни систем Републике Србије изменама и допунама Кривичног законика из 2009. године, као модалитет у извршењу казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује, да је 2010. године донет Правилник о начину њеног извршења, а наредне године заокружен нормативни оквир за почетак примене ове казне новелирањем Закона о извршењу кривичних санкција. Такође смо указали да су кривичноправни прописи у овој области измењени и допуњени и у току 2012, 2014. и 2015. године, односно да су нови прописи ступили на снагу.

Имајући у виду да је извршење казне затвора у просторијама у којима осуђени станује омогућено 2009. године, прве податке о извршењу ове казне бележимо у 2010. години, док су за 2011, а посебно 2012. и 2013. годину, доступни детаљнији подаци о извршеним казнама кућног затвора.

Међутим, проблеми са којима смо се суочили приликом прикупљања података односе се на чињеницу да у званичним статистикама нема приказаних података о укупном броју изречених казни по годинама, врсти кривичних дела за која је изречена ова казна и података који се односе на осуђена лица. С тим у вези, морамо да напоменемо да Републички завод за статистику не објављује податке о казни затвора која се извршава у просторијама у којима осуђени станује. Завод прикупља и објављује податке о свим изреченим кривичним санкцијама, али у својим годишњим публикацијама не систематизује у посебну категорију податке о казни кућног затвора. Укупан број ових казни, њихова структура и трајање, врста кривичних дела за које је изречена, као и подаци о лицима осуђеним на ову казну представљени су у оквиру података о изреченим казнама затвора у трајању до годину дана и не могу се издвојити, приказати нити анализирати. Према информацијама које смо добили приликом рада на дисертацији, Завод је започео

са прикупљањем података о казни кућног затвора тек од 2015. године и њихово објављивање се очекује у другој половини 2016. године.

Из тог разлога Управа за извршење кривичних санкција Министарства правде представља једини званични извор информација и података о изреченим и извршеним казнама кућног затвора. У својим годишњим извештајима о раду, између осталог, Управа објављује податке о извршеним алтернативним кривичним санкцијама и мерама, а од 2010. године, податке о извршеним казнама затвора у просторијама у којима осуђени станује, као и о броју казни које су у поступку извршења у току последњег дана сваке календарске године.

Извештаји Управе за 2012. и 2013. годину допуњени су и подацима о врсти кривичних дела за која је изречена и успешно извршена казна затвора која се извршава у просторијама у којима осуђени станује. Међутим, основни недостатак у приказаној структури кривичних дела је то што она нису систематизована као појединачне инкриминације из посебног дела Кривичног законика, већ су нека од кривичних дела груписана као сродна, на пример, nanoшење лаких и тешких телесних повреда или превара, утаја и прикривање. Због методолошких ограничења, уместо представљања структуре свих кривичних дела за која је одређен овај модалитет извршења казне затвора, одлучили да на једини доступни и могући начин представимо учесталост изрицања казне кућног затвора према врсти извршеног кривичног дела.

У непосредном контакту и разговорима са представницима Управе за извршење кривичних санкција, Одељења за третман и алтернативне санкције, (Повереничке службе), прикупили смо део података који нам је од посебног значаја за ово истраживање. Наиме, као основно, од представника Повереничке службе добили смо податке о броју предмета (судских одлука) примљених у периоду од 2011. до 2015. године, за сваку годину понаособ, на основу којих се са сигурношћу може закључити који је број казни затвора које се извршавају у просторијама у којима осуђени станује изречен у пракси судова у Републици Србији. С друге стране, прикупили смо податке о броју успешно извршених казни кућног затвора и броју казни у поступку спровођења, као и о модалитетима извршења (са или без електронског надзора).

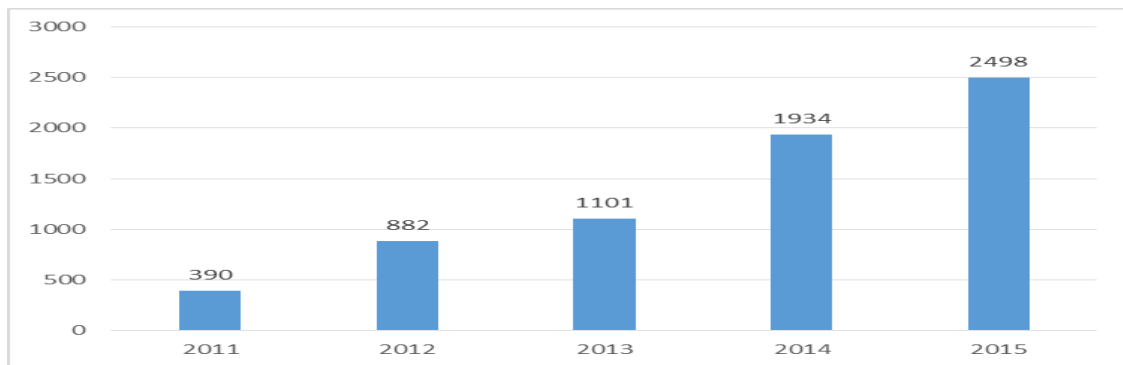
Имајући у виду да је у извештају о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2010. годину наведено да су у тој години извршене само две казне

кућног затвора без електронског надзора,⁶³⁸ у раду анализирамо податке који се односе на период од 2011. до 2015. године.

У посматраном периоду изречено је укупно 6.805 казни затвора које се извршавају у просторијама у којима осуђени станује, односно: 2011 - 390, 2012 - 882, 2013 - 1.101, 2014 - 1.934, 2015 - 2.498 казни.

Табела 7. Казне затвора до годину дана које ће се извршити без напуштања просторија у којима осуђени станује 2011-2015

Година	2011	2012	2013	2014	2015
Број изречених казни кућног затвора	390	882	1101	1934	2498

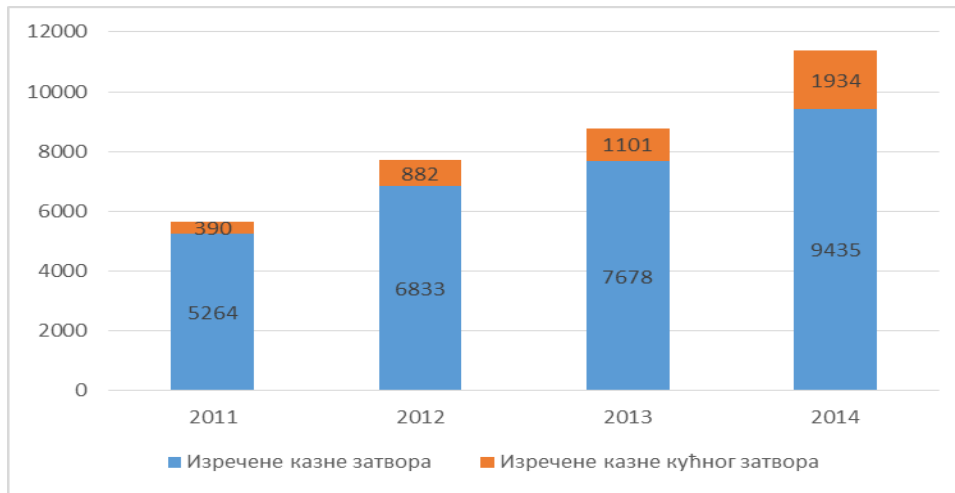
Графикон 7. Приказ броја изречених казни кућног затвора по годинама

Евидентан пораст броја изречених казни кућног затвора, од 390 у 2011. години до 2.498 у 2015. години, указује да су судови у овој казни препознали алтернативу краткотрајним казнама затвора које се извршавају у пенитенцијарним установама. Процентуално изражено број изречених казни кућног затвора у 2015. године је за 540% већи у односу на 2011. годину. Посматрано по годинама, у 2012. бележи се раст од више од 126% у односу на 2011. годину, у 2013. близу 25% у односу на 2012. годину, у 2014. око 76,5% у односу на 2013. годину и у 2015. приближно 30% више у односу на 2014. годину.

⁶³⁸ Министарство правде, Извештај Управе за извршење кривичних санкција за 2010. годину, Београд, 2011, стр. 31.

Табела 8. Изречене казне затвора у трајању до годину дана и заступљеност казни кућног затвора у њиховој структури 2011-2014

Година	2011	2012	2013	2014
Изречене казне затвора	5264	6833	7678	9435
Изречене казне кућног затвора	390	882	1101	1934

Графикон 8. Приказ заступљености казне кућног затвора у структури изречених казни затвора у трајању до годину дана

Имајући у виду да Републички завод за статистику није објавио податке о пунолетним учиниоцима кривичних дела за 2015. годину према подацима овог извора за преостале четири посматране године (2011-2014) укупно је изречено 29.200 казни затвора до годину дана, од чега је за 4.307 суд одредио да ће се извршити у просторијама у којима осуђени станује, што чини око 14,75% укупно изречених казни затвора до годину дана. Појединачне податке по годинама видети у табели и графикону.

Подаци за 2013. годину показују да је од 7.678 изречених казни затвора до годину дана за њих 1.101 одређено да ће се извршити у просторијама у којима осуђени станује што чини 14,34% од укупног броја казни, у 2014. години од 9.435 изречених казни за 1.934 или 20,5% је одређено да ће се извршити у кућним условима.

Иако нису објављени подаци о укупно изреченим казнама затвора до годину дана у 2015. години, може се претпоставити да тај број ни у ком случају не

може бити већи од 10.000 што би истовремено значило да ће учешће казни које се извршавају у просторијама у којима осуђени станује износити најмање око 25% изречених казни затвора до годину дана, имајући у виду да су судови у тој години у 2.498 предмета одредили овај начин извршења казне затвора.

Међутим, не сме се ни олако прихватити чињеница да се казне кућног затвора изричу у све већем броју као алтернативе краткотрајним казнама затвора које се извршавају у затворским установама, јер је, на пример у 2014. години евидентиран пораст укупног броја изречених кривичних санкција (35.376), броја изречених казни затвора до годину дана (9.435) и броја казни затвора које се извршавају без напуштања просторија у којима осуђени станује (1.934).

Поређења ради, у 2013. изречено је 32.241 кривичних санкција, од тога 7.678 казни затвора у трајању до годину дана од којих је за 1.101 одређено да ће се извршити без напуштања просторија у којима осуђени станује. Процент учешћа условне осуде у структури изречених кривичних санкција је код обе посматране године на приближно истом нивоу: 53,2% у 2014. години, односно 51,75% у 2013. години.

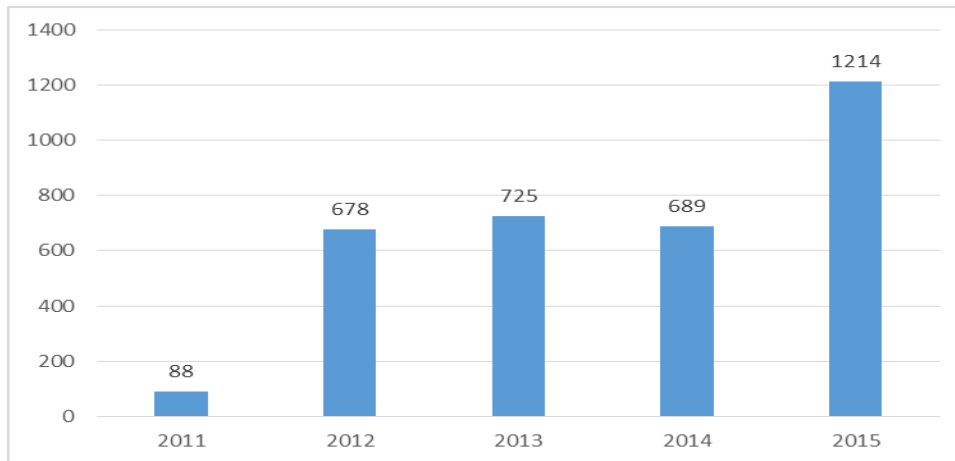
Ово напомињемо из посебног разлога. Наиме, у одређеним системима у којима је дошло до значајније примене неке од нових алтернатива казни затвора, истовремено је дошло до пада учешћа традиционалних алтернатива у структури изречених кривичних санкција, пре свих условне осуде. То значи да су се ове казне изрицале као алтернативе алтернативним кривичним санкцијама, а не као алтернативе краткотрајним казнама затвора.

У наредним годинама, а посебно након објављивања података о броју изречених казни затвора до годину дана за 2015. годину, остаје да се изврши поновна анализа и да се утврди да ли је све значајније изрицање овог модалитета извршења казне затвора (убудуће, самосталне казне кућног затвора) резултат прихватања алтернативног начина кажњавања учинилаца лакших кривичних дела у судској пракси или последица супституције традиционалних алтернативних кривичних санкција.

Када је реч о извршеним казнама затвора које се извршавају у просторијама у којима осуђени станује, подаци Повереничке службе и званични подаци из извештаја Управе за извршење кривичних санкција показују да је у периоду од 2011. до 2015. године успешно извршено 3.394 казни и да се према стању на дан 31. децембар 2015. године казну издржава 726 осуђених лица.

Табела 9. Извршене казне кућног затвора 2011-2015

Година	2011	2012	2013	2014	2015
Извршене казне кућног затвора	88	678	725	689	1214

Графикон 9. Приказ извршених казни кућног затвора 2011-2015

У 2011. години успешно је извршено 88 казни затвора у просторијама у којима осуђени станује, 70 са електронским надзором и 18 без електронског надзора. Према стању на дан 31. децембар 2011. године поступак извршења спроводио се у односу на 192 осуђена лица, од којих је 158 казну издржавало са електронским надзором, док је 34 лица казну издржавало без примене електронског надзора.

У 2012. години, успешно је извршено 678 казни кућног затвора, 610 према осуђеним лицима мушког пола и 68 према осуђеницама. Према подацима Управе, од 610 казни кућног затвора изречених осуђеницима, 528 је извршено уз електронски надзор док је 82 извршено без електронског надзора. Управа није објавила овај податак у односу на осуђенице. Поступак извршења започет је према 512 осуђеника и 60 осуђеница, док је претходно било лишено слободе 98 осуђеника и 8 осуђеница. Према стању на дан 31. децембар 2012. године, спроводило се 274 казни кућног затвора, 228 са електронским надзором и 46 без електронског надзора.

У 2013. години, успешно је извршено 725 ових казни, 689 уз примену електронског надзора и 36 без електронског надзора. У структури осуђених лица, казну је издржало 664 лица мушког пола и 61 лице женског пола. Извршење казне са слободe започело је 599 осуђеника и 56 осуђеница, док је 65 осуђеника и 5 осуђеница претходно било лишено слободe. Последњег дана календарске године казну кућног затвора издржавало је 327 осуђених лица, 299 лица са електронским надзором и 28 лица без електронског надзора.

У 2014. години, успешно је извршено 689 казни кућног затвора, док је на дан 31. децембар казну издржавало још 685 осуђених лица. У 2015. години, успешно је извршено 1.214 казни, а последњег календарског дана казну је издржавало 726 осуђених лица.

Када је у питању врста кривичних дела за која су судови изрицали казну затвора до годину дана која се извршава у просторијама у којима осуђени станује, указали смо да су једини доступни подаци представљени у извештајима Управе за извршење кривичних санкција за 2012. и 2013. годину и односе се на изречене казне које су успешно извршене. Подаци могу послужити за утврђивање учесталости изрицања ове казне код појединих инкриминација, уз ограничење на које смо указали а које се тиче груписања сродних кривичних дела.

Казне кућног затвора (678) које су извршене у 2012. години изречене су за следећа кривична дела: угрожавање безбедности јавног саобраћаја (132), недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материјала (106), неовлашћено држање опојних дрога и неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога (69), злоупотреба службеног положаја (66), наносење телесних повреда – тешке и лаке телесне повреде (55), крађа (53), разбојништво (29), превара (19), напад на службено лице у вршењу службене радње (17), насиље у породици и недавање издржавања (15), изазивање опште опасности (15), насилничко понашање и учествовање у тучи (13), недозвољене полне радње (2) и остала кривична дела (87).⁶³⁹

Казне кућног затвора (725) које су извршене у 2013. години, изречене су за следећа кривична дела: угрожавање безбедности јавног саобраћаја (144), недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материјала (110), неовлашћено држање опојних дрога и неовлашћена производња

⁶³⁹ Министарство правде, Извештај Управе за извршење кривичних санкција за 2012. годину, Београд, 2013, стр. 46.

и стављање у промет опојних дрога (46), злоупотреба службеног положаја (44), наношење телесних повреда – тешке и лаке телесне повреде (42), крађа (69), разбојништво (47), превара, утаја и прикривање (21), напад на службено лице у вршењу службене радње (16), насиље у породици и недавање издржавања (24), изазивање опште опасности (24), насилничко понашање и учествовање у тучи (17), недозвољене полне радње (5) и остала кривична дела (116).⁶⁴⁰

Као и код казне рада у јавном интересу, подаци о примени казне кућног затвора и врсти кривичних дела за која се учесталије изриче у пракси судова могу представљати путоказ законодавцу уколико би се, евентуално, у будућим новелама Кривичног законика одлучио да казну кућног затвора пропише за поједина кривична дела из посебног дела закона.

На крају разматрања о примени казне кућног затвора намеће се неколико констатација. Као прво, и поред тога што је уведена касније у односу на друге нове алтернативне кривичне санкције, подаци о њеној примени у пракси показују да се ради о кривичној санкцији која је заузела значајно место у пракси судова у Републици Србији.

Као друго, честе и неконзистентне промене нормативног оквира за примену овог модалитета извршења казне затвора у просторијама у којима осуђени станује, у периоду од 2009. до 2015. године, нису се негативно одразиле на примену казне у пракси. Закони и други акти у овој области су више пута мењани и допуњавани, а процес измена и допуна кривичноправних одредаба није завршен. Може се очекивати да, уколико се усвоје одредбе предложене у Нацрту Закона о изменама и допунама Кривичног законика, нови положај казне кућног затвора у систему кривичних санкција утиче на још учесталију примену ове казне у судској пракси.

Као треће, општи тренд раста броја изречених казни затвора које се извршавају у просторијама у којима осуђени станује, након пет година примене у пракси, није заустављен. У структури изречених казни затвора до годину дана, у последње две године, судови су се у преко 20% случајева определили за овај модел извршења казне затвора. Посматрано у односу на укупан број изречених кривичних санкција у 2014. години, казна кућног затвора чини 5,47% укупно

⁶⁴⁰ Министарство правде, Извештај Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину, Београд, 2014, стр. 68.

пресуђеног криминалитета, док се за 2015. годину може очекивати и веће учешће ове казне у структури укупно изречених кривичних санкција.

Као четврто, учесталост изрицања казне кућног затвора у односу на врсту извршеног кривичног дела, а на основу анализираних података за 2012. и 2013. годину, показује да се казна кућног затвора може сматрати оправданом казном за социјализоване учиниоце лакших кривичних дела и кривичних дела „средњег криминалитета“.

Као пето, иако постоје значајни проблеми у организацији извршења казне кућног затвора, првенствено због минималних кадровских капацитета Повереничке службе, односно недостатка довољног броја обучених повереника, и недостатка опреме за контролу и надзор извршења ове казне у односу на број изречених казни (недовољно уређаја за електронски надзор). Подаци о укупном броју извршених казни у петогодишњем периоду показују да се казна у највећем броју случајева успешно спроводи.

Као шесто, примена казне кућног затвора мора бити предмет анализа и евалуација како се не би у пракси догодило да је суд изриче и у предметима у којима би се могла изрећи друга, блажа, кривична санкција. Избегавање ефекта „мрежног ширења“ („*net-widwning effect*“),⁶⁴¹ односно, изрицања казне кућног затвора као алтернативе алтернативама, а не алтернативе краткотрајним казнама затвора, представља значајан сегмент примене ове казне у пракси јер последицу њеног неизвршења или кршења услова извршења чини упућивање осуђеног да остатак казне издржи у пенитенцијарној установи чиме се увођење ове казне у кривичноправни систем може претворити у своју супротност.

И као последње, сматрамо да је потребно да се садржај казне затвора која се извршава у просторијама у којима осуђени станује, односно самосталне казне кућног затвора како је законодавац у Нацрту предлаже, употпуни успостављањем одређених обавеза, забрана или ограничења одређених права осуђених лица у поступку извршења, по угледу на одређене системе у упоредном кривичном праву у којима се успешно примењује овај облик кажњавања учинилаца лакших кривичних дела. Иако је законодавац од увођења овог облика извршења казне затвора развијао концепт према коме се ублажава режим спровођења ове казне лишења слободе, кроз прописивање права осуђених лица да бораве изван

⁶⁴¹ Видети: Ђ. Игњатовић, *Криминологија*, Београд, 2011, стр. 186-187.

просторија у којима се казна извршава, сматрамо да би прописивање одређених ограничења права којима се утиче на промену понашања осуђених лица допринело успешнијем остваривању сврхе извршења ове казне и опште сврхе прописивања кривичних санкција. У том смислу, садржина већине обавеза из заштитног надзора из члана 73. Кривичног законика (осим оних који су неспојиве са начином извршења ове казне, као што су јављање органу надлежном за извршење у роковима који орган одреди, уздржавање од посеђивања одређених места, локала или приредби, или обавештавање о промени места боравка, адресе или радног места) могла би бити основа за примену или прописивање сличних обавеза и садржаја приликом извршења казне кућног затвора.

9. Казна одузимања возачке дозволе

Казна одузимања возачке дозволе инкорпорирана је у систем кривичних санкција 2006. године, ступањем на снагу новог Кривичног законика. Прописана као самостална кривична санкција и систематизована као казна, одузимање возачке дозволе представља меру ретрибутивног карактера чији садржај чини ограничавање учиниоца кривичног дела слободе кретања кроз забрану управљања моторним возилом. У члану 44. став 2. Кривичног законика предвиђено је да се казна одузимања возачке дозволе може изрећи и као главна или као споредна казна, док је чланом 53. став 3. прецизирано да се ова казна може изрећи као споредна казна уз казну затвора или новчану казну, а може се изрећи и као главна казна за кривична дела за која је прописана казна затвора до две године или новчана казна.

Управо чињеница да се казна одузимања возачке дозволе може изрећи као главна казна за кривична дела за која је прописана казна затвора у трајању до две године указује да може представљати алтернативу казни затвора. Та карактеристика ове казне нас је определила да је анализирамо и утврдимо ефекте њене примене као нове алтернативне кривичне санкције, иако такав епитет ове казне износимо са одређеном резервом. Подаци о деветогодишњој примени ове казне у пракси судова у Републици Србији потврђују такав став. О томе више у наставку.

Садржај казне одузимања возачке дозволе појављује се у многим савременим кривичним законима у упоредном праву предвиђен у оквиру казни, мера безбедности или истовремено и у оквиру казни и мера безбедности, као што је случај у кривичном законодавству Републике Србије.⁶⁴²

Када је у нашем кривичноправном систему садржај ове казне предвиђен у оквиру мере безбедности, тада се изриче учиниоцима кривичних дела угрожавања безбедности јавног саобраћаја за које се утврди да је опасно да управљају моторним возилом, а када је предвиђен као казна, намењен је другој категорији учинилаца кривичних дела, изриче се под другачијим условима и има другачију сврху.⁶⁴³

Анализирајући садржај казне одузимања возачке дозволе у кривичном законодавству Републике Србије може се закључити да је примарни циљ њеног увођења био појачавање ретрибутивне компоненте кажњавања учинилаца кривичних дела кроз изрицање ове казне као споредне казне, поред казне затвора или новчане казне као главне. Основни садржај казне одузимања возачке дозволе представља временско ограничавање слободе кретања кроз забрану управљања и кретања моторним возилом. Како истиче Стојановић, „њоме се погађа врло важно добро учиниоца кривичног дела, а то је слобода кретања. Наравно, то ограничење код ове казне је релативног карактера, односно та слобода се само делимично ограничава. Ипак, данас, када је дошло до повећане мобилности савременог човека и када коришћење сопственог моторног возила има велику улогу у томе, забрана управљања моторним возилом представља значајно ограничење слободе кретања, тако да ова санкција има несумњиво репресивни карактер.“⁶⁴⁴

У прилог ставу да је првенствени циљ законодавца приликом увођења казне одузимања возачке дозволе био наглашавање ретрибутивне компоненте кажњавања одређених категорија учинилаца кривичних дела говори и чињеница

⁶⁴² „Казна одузимања возачке дозволе није непозната у упоредном кривичном праву, јер је неки савремени кривични законици под различитим називима предвиђају. Тако је, на пример, ова казна предвиђена у кривичним законима Француске, Мађарске, Шпаније и Португалије, док је неки кривични закони (њен садржај, прим. аутора) предвиђају као меру безбедности, као што је случај у Кривичном законнику Републике Српске, Хрватске, Македоније и Црне Горе, а неки кривични законици предвиђају је и као казну и као меру безбедности (са извесним разликама у одређивању као казне, односно мере безбедности), како је то прописано у кривичним законима Немачке и Словеније, а што је случај и у нашем новом Кривичном законнику.“ Више о томе: Ђ. Ђорђевић, Казна одузимања возачке дозволе, *НБП – Наука, безбедност, полиција*, Број 1, Београд, 2008, стр. 3-4.

⁶⁴³ З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2012, стр. 235.

⁶⁴⁴ З. Стојановић, *Кривично право – општи део*, Београд, 2010, стр. 267.

да у нашем систему већ постоји кривична санкција исте садржине као и новоуведена казна. Забрана управљања моторним возилом, као традиционална мера безбедности у нашем кривичноправном систему, може се изрећи учиниоцу кривичног дела којим се угрожава јавни саобраћај, уколико тежина кривичног дела, околности под којима је дело учињено или раније кршење саобраћајних прописа од стране учиниоца показују да је опасно да он управља моторним возилом одређене врсте или категорије.⁶⁴⁵

Имајући у виду да се сврха мера безбедности састоји у отклањању стања или услова који могу бити од утицаја да учинилац убудуће врши кривична дела, изрицање забране управљања моторним возилом управо има за циљ да оствари сврху њиховог прописивања – да отклони опасно стање или услове код учиниоца кривичног дела који управљањем моторним возилом може убудуће да врши кривична дела.

За разлику од мере безбедности забрана управљања моторним возилом казна одузимања возачке дозволе, осим исте садржине, представља кривичну санкцију другачије правне природе, трајања и сврхе прописивања и изрицања. Док забрана управљања моторним возилом представља санкцију израженог специјално превентивног карактера, исти садржај прописан у оквиру казне одузимања возачке дозволе има првенствено ретрибутивни карактер.

С обзиром на карактер и природу мере безбедности забрана управљања моторним возилом и казне одузимања возачке дозволе Кривичним закоником је забрањено истовремено изрицање ових кривичних санкција.⁶⁴⁶ Уколико су испуњени услови за изрицање обе кривичне санкције суд мора да, према околностима сваког конкретног случаја, посебно разматрајући сврху одузимања права на управљање моторним возилом, одлучи да ли ће изрећи ову меру безбедности или казну одузимања возачке дозволе. У домаћој литератури преовладава схватање да у тим случајевима предност треба дати изрицању мере безбедности.⁶⁴⁷

Сврха извршења казне одузимања возачке дозволе је остваривање сврхе кажњавања из члана 42. Кривичног законика, односно утицање на учиниоца да

⁶⁴⁵ Члан 86. став 3. Кривичног законика.

⁶⁴⁶ Члан 53. став 3. Кривичног законика.

⁶⁴⁷ Стојановић истиче да „у обзир долазе и кривична дела угрожавања јавног саобраћаја уколико нису остварени услови за изрицање мере безбедности забране управљања моторним возилом, тј. није остварен услов да је даље управљање моторним возилом од стране учиниоца опасно. У противном, предност треба дати мери безбедности.“ З. Стојановић, *Op. cit.*, стр. 237.

убудуће не врши кривична дела, утицање на друге да не врше кривична дела и изражавање друштвене осуде за кривично дело, јачање морала и учвршћавање обавеза поштовања закона. Другим речима, њену сврху не представља отклањање опасног стања или услова који могу утицати на будућу криминалну активност учиниоца, нити остваривање сврхе извршења алтернативних кривичних санкција, када се анализира као потенцијална алтернатива казни затвора.

Према члану 53. став 1. Кривичног законика учиниоцу кривичног дела у вези са чијим извршењем или припремањем је коришћено моторно возило може се изрећи казна одузимања возачке дозволе. Основни услов за изрицање ове кривичне санкције јесте да је моторно возило коришћено у вези са извршењем или припремањем кривичног дела. То практично значи да изрицање казне одузимања возачке дозволе, као споредне казне, није искључено ни код једног кривичног дела уколико је за његово припремање или извршење коришћено моторно возило.⁶⁴⁸

У том контексту, Стојановић указује да у погледу кривичних дела за која се ова казна може изрећи нема ограничења, осим онога које произилази из саме природе појединих кривичних дела. Пресудно је да постоји функционална веза између коришћења возила и учињеног дела. Није неопходно да је у конкретном случају коришћење моторног возила омогућило извршење кривичног дела, довољно је да је оно олакшало његово извршење. Ако је приликом припремања или извршења коришћено моторно возило, али то ни на који начин није утицало на извршење кривичног дела, ако би дело и иначе било учињено на исти начин, а коришћење возила није представљало никакво олакшање учиниоцу кривичног дела, тј. било је ирелевантно који ће врсту превоза користити, не би било основа за изрицање ове казне.⁶⁴⁹

⁶⁴⁸ „На први поглед учача се како је поље примене ове казне, у односу на примену мере безбедности, и поред суштински истих ефеката који се састоје у онемогућавању лица да за одређено време управља моторним возилима, знатно проширено јер поред дела којима се угрожава јавни саобраћај, сада може бити изречена учиниоцу ма ког кривичног дела у чијем је извршењу или препремању коришћено моторно возило.“ М. Тубић, *Казна одузимања возачке дозволе, Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције*, Златибор, 2009, стр. 230.

⁶⁴⁹ З. Стојановић, *Op. cit.*, стр. 236. Аутор указује да „иако законска одредба као услов не поставља изричито и то да је учинилац лично управљао моторним возилом, из смисла и садржаја ове казне може се доћи до закључка да је неопходно. Но, могуће је заступати и став (који је присутан у судској пракси оних земаља чије законодавство предвиђа ову казну) да када се ради о саучесништву није битно ко је од саучесника који су користили моторно возило у вези са извршењем или припремањем дела лично њиме управљао, те да је могуће свима изрећи ову казну.“

Овај аутор поставља и питање да ли се ова казна може изрећи и у случају када је дело довршено, па се возило користи да се дело доврши у суштинском, материјалном смислу. Да ли, на пример, када после одузимања туђе покретне ствари учиниоцу који искористи возило за превоз украдених ствари или да побегне са места извршења кривичног дела може бити изречена ова казна? Уколико постоји просторна и временска повезаност, услов за изрицање би био испуњен. Јер, овде није нужно да се возило користи приликом извршења, довољно је да је оно коришћено у вези са извршењем, а то значи и непосредно после његовог извршења ако је то било од значаја за извршење кривичног дела.⁶⁵⁰

Уколико се изриче као главна казна, казна одузимања возачке дозволе се може изрећи само за кривична дела за која је прописана казна затвора у трајању до две године, односно новчана казна, а у вези са чијим извршењем или припремањем је коришћено моторно возило. Дакле, да би ова казна могла бити изречена као алтернатива казни затвора неопходно је испуњење два услова: извршено кривично дело за које је прописана казна затвора у трајању до две године и постојање функционалне повезаности између коришћења моторног возила и извршења или припремања кривичног дела.

За разлику од начина прописивања мере безбедности забране управљања моторним возилом, законодавац није приликом увођења казне одузимања возачке дозволе ближе одредио да ли се одузимање возачке дозволе односи на забрану управљања свим категоријама и врстама моторних возила или је општег карактера и односи се потпуну забрану управљања свим моторним возилима.

Имајући у виду да је чланом 112. Кривичног законика предвиђено да се термин „моторно возило“ односи на свако саобраћајно средство на моторни погон у сувоземном, воденом и ваздушном саобраћају, језичким тумачењем одредбе члана 53. став 1. дошло би се до закључка да се казна одузимања возачке дозволе односи на забрану управљања свим моторним возилима у периоду трајања казне. Међутим, логичким тумачењем, с обзиром да се употребљени израз возачка дозвола, како истиче Ђорђевић, односи на моторна возила у путном (друмском) саобраћају, могло би се закључити да моторна возила у железничком, воденом и ваздушном саобраћају нису обухваћена садржајем ове казне.⁶⁵¹

⁶⁵⁰ З. Стојановић, *Op. cit.*, стр. 237.

⁶⁵¹ Видети: Ђ. Ђорђевић, *Op. cit.*, стр. 6. Овај аутор указује да „законик није предвидео да ли ова казна може да се односи само на ону врсту и категорију возила у коју спада возило које је

Казна одузимања возачке дозволе може бити изречена у трајању од једне до три године, рачунајући од дана правноснажности одлуке, с тим да се време проведено у затвору не урачунава у време трајања ове казне.⁶⁵² Начин на који су одређени општи минимум и максимум казне одузимања возачке дозволе изазвао је бројне дилеме. Наиме, поставља се питање да ли се ова казна може изрицати само на пуне године, имајући у виду да законом није предвиђено да се може изрицати и на месеце и дане. Другим речима, ако је општи минимум ове казне годину дана да ли до општег максимума од три године суд може одмеравати и изрицати казну и на пуне месеце и дане јер је законом предвиђено да може трајати између једне и три године или је законодавац предвидео да се може изрицати само на пуне године, односно да је суд може изрећи у трајању од једне, две или три године.

Од одговора на ово питање зависи примена одредбе члана 53. став 4. Кривичног законика који предвиђа да „ако осуђени управља моторним возилом за време док траје казна одузимања возачке дозволе, суд ће казну заменити казном затвора тако што ће се за једну годину одузимања возачке дозволе одредити један месец затвора.“ Уколико би се прихватило тумачење да се казна одузимања возачке дозволе може изрицати само на пуне године, онда би приликом замене ове казне казном затвора („суплеторни затвор“) суд одредио месец дана казне затвора за сваку годину изречене казне одузимања возачке дозволе, при чему казна затвора не може трајати дуже од три месеца.

Међутим, уколико би се прихватило да се ова казна може одмерити и изрицати и на месеце и дане, између једне и три године, онда су могућа три начина утврђивања трајања казне затвора. Код првог, свака пуна година казне одузимања возачке дозволе била би замењена казном затвора од месец дана. Код другог, који Ђорђевић сматра сложенијим али правичнијим, свака започета година ове казне била би замењена за месец дана затвора а преостали део казне до, започете наредне године, био би пропорционално одмерен и изречен у броју дана казне затвора.⁶⁵³ И трећи начин на који указује Лазаревић, који сматра да је

коришћено при извршењу или припремању кривичног дела или за све категорије возила, што би убудуће законом требало одредити, при чему треба имати у виду и могућност да учинилац има возачку дозволу једне категорије, а да је при извршењу или припремању кривичног дела користио возило друге категорије“.

⁶⁵² Члан 53. став 2. Кривичног законика.

⁶⁵³ Видети: Ђ. Ђорђевић, *Op.cit.*, стр. 6.

логично да се ова казна може изрицати на месеце и да би „требало узети да сваки започети месец преко године дана, замењује се са месец дана затвора“.⁶⁵⁴

Поред основних недоречености законодавца приликом прописивања казне одузимања возачке дозволе на која смо указали у досадашњој анализи законских решења, у теорији су се појавила и бројна друга спорна питања. Међу њима су посебно значајна два: да ли се ова казна може изрећи учиниоцу који нема возачку дозволу и да ли се она може изрећи страном држављанину који поседује возачку дозволу издату у иностранству.

У вези са првим питањем, морамо нагласити да је у намери да разграничи новоуведену казну од мере безбедности забрана управљања моторним возилом, законодавац одлучио да нову казну назове „казна одузимања возачке дозволе“ иако се и она састоји у забрани управљања моторним возилом, чиме је отворено низ дилема и појавила се потреба ширег тумачења одредаба од језичког како би се пронашао њихов прави смисао и циљ прописивања. Поставило се и питање да ли се ова казна може изрицати и лицима која не поседују возачку дозволу. У теорији су се поводом овог питања издвојила два супротна мишљења. Према првом, које износи Стојановић, „ова казна се може изрећи и лицу које нема положен возачки испит“ јер „и такво лице може користити моторно возило у вези са припремањем или извршењем кривичног дела. У том случају, забрањује му се, уколико положи возачки испит, издавање возачке дозволе.“⁶⁵⁵ Према другом схватању, које износи Лазаревић, „казна одузимања возачке дозволе може се изрећи само оном учиниоцу који има возачку дозволу.“⁶⁵⁶

Прво схватање се чини прихватљивијим у односу на друго, јер се њиме омогућава остваривање садржаја ове казне – забране осуђеном лицу да управљања моторним возилом. На истој основи би се могли одредити и према питању да ли се учиниоцу може забранити издавање возачке дозволе оне категорије која је била неопходна за управљање моторним возилом које је коришћено приликом извршења или припремања кривичног дела, уколико поседује возачку дозволу друге категорије.

У вези питања да ли се казна одузимања возачке дозволе може изрећи лицу које поседује страну возачку дозволу, Лазаревић износи став да се у оваквим

⁶⁵⁴ Љ. Лазаревић, *Коментар Кривичног законика Републике Србије*, Београд, 2006, стр. 185.

⁶⁵⁵ З. Стојановић, *Op. cit.*, стр. 237.

⁶⁵⁶ Љ. Лазаревић, *Op. cit.*, стр. 184.

случајевима „казна не може изрећи страном држављанину,⁶⁵⁷ док би се, аналогном применом члана 86. став 5. Кривичног законика, могло прихватити да се ова казна може изрећи лицима које имају возачку дозволу издату у иностранству, без обзира да ли се ради о држављанину Републике Србије са возачком дозволом издатом у иностранству или страном држављанину, с тим што би њен садржај чинила забрана управљања возилом одређене категорије на територији Републике Србије.

9.1. Извршење казне одузимања возачке дозволе

Извршењу казне одузимања возачке дозволе посвећен је само један члан Закона о извршењу кривичних санкција, у којем је предвиђено да ради извршења казне одузимања возачке дозволе, суд који је одлучивао у првом степену доставља извршну одлуку о изреченој казни одузимања возачке дозволе полицији према месту пребивалишта, односно боравишта осуђеног у време када је одлука којом је изречена казна постала правноснажна. Извршна одлука се уписује у казнену евиденцију.⁶⁵⁸

Након уписа у казнену евиденцију казна практично почиње да тече и осуђено лице је у обавези да поштује забрану управљања моторним возилом оне категорије која је одређена у судској одлуци.

Међутим, Кривичним закоником је у члану 53. став 2. предвиђено да казна почиње да тече даном правноснажности судске одлуке. Ова неуједначеност законских прописа којима се уређује почетак извршења казне одузимања возачке дозволе не сме негативно утицати на право осуђеног лица да након истека казне управља моторним возилом. До усаглашавања поменутих законских одредаба предност треба дати примени материјалноправних, имајући у виду да закон који регулише питање извршења кривичних санкција мора бити усаглашен са законом који их прописује.

Уколико осуђено лице прекрши забрану управљања моторним возилом суд ће заменити казну одузимања возачке дозволе казном затвора на начин предвиђен

⁶⁵⁷ Љ. Лазаревић, *Op. cit.*, стр. 184.

⁶⁵⁸ Члан 194. Закона о извршењу кривичних санкција.

у члану 53. став 4. Кривичног законика, о чему смо више говорили у претходном делу рада.

9.2. Примена казне одузимања возачке дозволе

Од 2006. године када је уведена у систем кривичних санкција, казна одузимања возачке дозволе је у пракси судова изречена у само симболичном броју случајева. Према званичним подацима Републичког завода за статистику у периоду од 2006. до 2014. године изречено је укупно 55 казни одузимања возачке дозволе. Учешће казне у структури изречених кривичних санкција у посматраном периоду је 0,0%.

Тим бројем би се могао нумерички изразити укупни ефекат примене ове казне и ефекат казне одузимања возачке дозволе као нове алтернативе казни затвора.

Подаци према годинама показују да у току 2006. године није изречена ниједна казна одузимања возачке дозволе, 2007. године су изречене 2 казне за кривично дело угрожавање јавног саобраћаја (члан 289. КЗ), 2008. године 4 казне за исто кривично дело, 2009. године изречене су 3 казне одузимања возачке дозволе, две за поменуто кривично дело и једна за кривично дело пореска утаја (члан 229. КЗ) и 2010. године 3 казне, по једна за кривична дела угрожавање јавног саобраћаја, насиље у породици (члан 194. КЗ) и неовлашћена производња, држање и стављање у промет опојних дрога (члан 246. КЗ).

У 2011. години изречено је 11 казни, осам за кривично дело угрожавања јавног саобраћаја, две за кривично дело посебни случајеви фалсификовања исправе (члан 356. КЗ) и једна казна за кривично дело лака телесна повреда (члан 122. КЗ).

У 2012. години изречено је 5 казни, две за кривично дело угрожавања јавног саобраћаја, и по једна за кривично дело прикривања (члан 221. КЗ), оштећење повериоца (члан 237. КЗ) и посебни случајеви фалсификовања исправе.

У 2013. години изречено је 9 казни, пет за кривично дело угрожавања јавног саобраћаја, и по једна за кривично дело лака телесна повреда, крађа (члан 203. КЗ), фалсификовање исправе (члан 355. КЗ) и посебни случајеви фалсификовања исправе.

У 2014. години изречено је 18 казни, десет за кривично дело угрожавање јавног саобраћаја, три за кривично дело самовлашће (члан 330. КЗ), и по једна за кривична дела неовлашћено држање опојних дрога (члан 246а КЗ), скидање и повреда службеног печата и знака (члан 237. КЗ), напад на службено лице у вршењу службене дужности (члан 323. КЗ), насилничко понашање (члан 344. КЗ), једна за кривична дела из посебних закона.⁶⁵⁹

У структури кривичних дела за која је изрицана казна одузимања возачке дозволе најзаступљеније је кривично дело угрожавања јавног саобраћаја за које је изречено укупно 34 од 55 казни или 62% изречених казни. То указује да су судови изрицали ову казну, вероватно, и када су били остварени услови за изрицање мере безбедности забране управљања моторним возилом јер је ова казна, у основи, намењена учиниоцима других кривичних дела у вези са чијим извршењем или припремањем је коришћено моторно возило, а не учиниоцима кривичних дела угрожавања јавног саобраћаја. Тиме се потврђује да судови нису разумели разлоге увођења ове кривичне санкције, њен ретрибутивни карактер ни сврху изрицања, што доводи у питање и став законодавца да ова казна буде прописана као самостална кривична санкција.

Имајући у виду број изречених мера безбедности забране управљања моторним возилом на годишњем нивоу, у поређењу са бројем изречених казни затвора у истом периоду, поставља се питање због чега је законодавац прописао нову кривичну санкцију чији се садржај изриче и извршава у оквиру постојеће мере безбедности. У петогодишњем периоду од 2010. до 2014. године изречено је укупно 8.232 забрана управљања моторним возилом (2014 - 1.684, 2013 - 1.658, 2012 - 1.741, 2011 - 1.881 и 2010 - 1.268) док је периоду од 2006. до 2014. године изречено 55 казни одузимања возачке дозволе. Ови нумерички показатељи нам омогућују да изнесемо критички став на рачун законодавца.

Наиме, може се констатовати да прописивање нове казне са постојећим садржајем у оквиру система кривичних санкција није допринело унапређењу

⁶⁵⁹ Извори података: Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2014, Билтен број 603, Београд, 2015; Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2013, Билтен број 588, Београд, 2014; Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2012, Билтен број 576, Београд, 2013; Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2011, Билтен број 558, Београд, 2012; Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2010, Билтен број 546, Београд, 2011.

самог система, већ стварања привида у броју казни у оквиру система и стварања заблуде о потенцијалној новој алтернативи казни затвора. Она казна не може да оствари ни примарни циљ увођења, односно, да као споредна казна изречена уз казну затвора или новчану казну нагласи ретрибутивни садржај кажњавања учинилаца кривичних дела, па самим тим ни да се изриче као главна казна којом би се алтернирале краткотрајне казне лишења слободе.

Стога, приликом наредних новела Кривичног законика треба преиспитати да ли казна одузимања возачке дозволе и даље заслужује положај самосталне кривичне санкције или је потребно да своје место уступи некој новој, другачијој, кривичној санкцији, чији садржај не би био предвиђен у оквиру других кривичних санкција, и која би могла допринети развоју система алтернативног концепта кажњавања учинилаца лакших кривичних дела.

10. Новчана казна у дневним износима

У претходном делу рада изнели смо схватање да новчана казна која се традиционално одмерава у одређеном (фиксном) износу, као једна од казни са најдужом историјом примене, не представља традиционалну алтернативу казни затвора. Иако велики број аутора одређује такав карактер новчане казне, покушали смо да представимо аргументе који говоре у прилог нашем схватању. С друге стране, указали смо да је увођење новог система одмеравања новчане казне (новчана казна у дневним износима) делимично изменило основу функцију новчане казне у савременим системима кривичних санкција. Овим системом новчана казна добија и улогу алтернативе краткотрајним казнама лишења слободе.

Систем одмеравања новчане казне у дневним износима у односу на новчану казну у одређеном износу на другачијој основи омогућава алтернирање казне затвора. Наиме, према овом начину одмеравања и изрицања новчане казне суд учиниоцу кривичног дела прво одмерава казну у данима, као када би одмеравао казну затвора, на основу општих правила за одмеравање казне, а потом број дана казне множи са утврђеном новчаном вредношћу једног дневног износа и изриче новчану казну. Одмеравање износа новчане казне засновано на одмеравању казне затвора представља суштину алтернације. Новчана вредност

једног дана утврђује се према имовинском (имовном) или материјалном стању учиниоца кривичног дела и омогућава да овако утврђена и изречена новчана казна буде правичнија и једнако ретрибутивна мера према учиниоцима неједнаког имовинског стања или статуса.

Пошто смо у претходном делу рада представили историјат новчане казне у дневним износима, примере прописивања из упоредног кривичног законодавства и обим примене у државама у којима она представља најчешћи облик реакције на криминално понашање, у овом делу рада представљамо и анализирамо одредбе којима је регулисан овај облик одмеравања и изрицања новчане казне у кривичном законодавству Републике Србије, а затим представљамо податке о примени новчане казне, у периоду који непосредно претходи њеном увођењу али и након увођења, како бисмо утврдили да ли је прописивање новог система одмеравања новчане казне имало утицаја на праксу српског кривичног правосуђа.

Кривични законик из 2006. године уводи новчану казну у дневним износима као примарни систем одмеравања и изрицања новчане казне, истовремено задржавајући систем одмеравања ове казне у одређеном (фиксном) износу као супсидијарни.⁶⁶⁰ И у неким другим европским земљама, како истиче Стојановић, задржан је и стари систем уз увођење новог система. Интенција законодавца није била задржавање оба система и њихово паралелно функционисање. Тиме се ништа ни би добило већ се, напротив, могу јавити нека спорна питања везана за међусобни однос ове две врсте новчане казне. Разлог за задржавање и старог система уз нови јесу проблеми који се очекују у примени новог система новчане казне, тако да је он задржан као „резервни систем“.⁶⁶¹

Колико је претходна констатација тачна потврђује и чињеница да након десет година од увођења система новчане казне у дневним износима он се практично и не примењује у судској пракси, о чему ћемо говорити у наставку. Тиме се практично супсидијарни систем примењује као примарни, док

⁶⁶⁰ Члан 48. став 1. Кривичног законика. У ставу 2. предвиђено је да се новчана казна може изрећи као споредна казна и кад није прописана законом или кад је законом прописано да ће се учинилац казнити казном затвора или новчаном казном, а суд као главну казну изрекне казну затвора, уколико је кривично дело учињено из користољубља.

⁶⁶¹ З. Стојановић, *Op. cit.*, стр. 224. Аутор изнетог схватања завршава констатацијом да „у догледној будућности, треба очекивати укидање старог система уколико нови заживи у пракси.“ Након прве декаде примене примарног система, очигледно је да ни у „догледној будућности“ неће доћи до укидања система новчане казне у одређеним износима.

прокламовани примарни систем одмеравања новчане казне добија функцију „резервног“.

Потеницијални проблеми у примени система новчане казне у дневним износима препознати су и приликом доношења новог Кривичног законика. Наиме, иако законодавац одредбом члана 50. став 1. Кривичног законика у основи потврђује примат овог система одмеравања новчане казне, предвиђајући да „ако није у могућности да утврди висину дневног износа новчане казне ни на основу слободне процене суда (члан 49. став 5), или би прибављање таквих података знатно продужило трајање кривичног поступка, суд ће изрећи новчану казну у одређеном износу у оквиру прописане најмање и највеће мере новчане казне,“ истовремено омогућава примену система новчане казне у фиксном износу као примарног јер предвиђа могућност да суд примену овог система може оправдати чињеницом да би прибављање података на основу којих се може утврдити висина дневног износа новчане казне знатно продужило трајање кривичног поступка.

Чланом 49. Кривичног законика, који носи наслов овог система новчане казне, прописан је начин одмеравања новчане казне у дневним износима, одређен општи минимум и максимум новчане казне одмерене у дневним износима, начин утврђивања новчане вредности дневног износа и казнени распони дневних износа у односу на прописану казну затвора код појединачних инкриминација у посебном делу закона.

Према ставу 1. овог члана, новчана казна у дневним износима одмерава се тако што се прво утврђује број дневних износа, а затим висина једног дневног износа. До износа новчане казне суд долази множењем утврђеног броја дневних износа са утврђеном вредношћу једног дневног износа.

Број дневних износа не може бити мањи од десет нити већи од триста шездесет. Суд у сваком конкретном случају одмерава број дневних износа на основу општих правила за одмеравање казне из члана 54. Кривичног законика, у границама прописане казне за кривично дело, имајући у виду сврху кажњавања и узимајући у обзир све околности које утичу да казна буде већа или мања (отежавајуће и олакшавајуће околности).

Висина једног дневног износа утврђује се тако што се разлика између прихода и нужних расхода учиниоца кривичног дела у протеклој календарској години подели са бројем дана у години. Како би утврдио новчану вредност дневног износа суд може да захтева податке од банака или других финансијских

установа, државних органа и правних лица који су дужни да доставе тражене податке и не могу се позвати на заштиту пословне или друге тајне.⁶⁶² Новчана вредност једног дневног износа не може бити мања од петсто динара, нити већа од педесет хиљада динара. То значи да је општи минимум новчане казне одмерене на основу овог система пет хиљада динара, док је општи максимум осамнаест милиона динара. Међутим, ово нису једини општи минимум и максимум новчане казне јер члан 50. став 2. Кривичног законика предвиђа да ако се новчана казна утврђује у одређеном износу она не може бити мања од десет хиљада динара, нити већа од милион динара, а за кривична дела из користољубља већа од десет милиона динара.

Прописујући различите опште минимуме и максимуме новчане казне законодавац нас доводи у ситуацију којом нарушава принцип законитости казне, нарочито са аспекта њене одређености (*nulla poena sine lege certa*). Наиме, из перспективе учиниоца кривичног дела лошег имовног и материјалног стања изрицање новчане казне по систему новчане казне у дневним износима омогућава му да буде кажњен двоструко блаже у односу на општи минимум казне одређен по систему новчане казне у одређеном износу, док би примена тог система омогућила имућном учиниоцу да буде многоструко блаже кажњен у односу на прописани општи максимум новчане казне у дневним износима.

У сваком случају, код оваквог начина одмеравања новчане казне највећи проблем очигледно представља утврђивање, с једне стране прихода, а с друге „нужних расхода“. Различити начини утврђивања и процене прихода по различитим основама (процена оствареног промета, приход по катастру, паушално опорезовани приход, различити начини обрачуна и аконтација личних доходака, приход од имовине, приходи остварени у иностранству, итд.) по

⁶⁶² „Пошто се код овог система захтева да се утврде сви приходи учиниоца у одређеном временском периоду то често може да буде веома обиман посао који отежава рад суда и продужује трајање поступка...У којој ће мери ове тешкоће бити веће или мање, а самим тим и цео систем бити више или мање прихватљив зависи од многих чинилаца, а посебно од пореског система у земљи, начина утврђивања, процењивања и евидентирања појединих врста прихода, организације надлежних служби и низа других околности које су изван кривичног права и кривичног правосуђа, а које могу да буду од великог утицаја на поступак утврђивања чињеница релеватних за одређивање вредности једног дана-новчане казне у сваком конкретном случају.“ Ђ. Ђорђевић, Новчана казна у КЗ Србије и проблеми њене примене у пракси, *Актуелна питања кривичног законодавства (нормативни и практични аспекти)*, Златибор, 2012, стр. 399.

природи ствари представљају обиман и дуготрајан посао за судове,⁶⁶³ и представљају највећи недостатак овог система новчане казне.

Из тих разлога је у ставу 5. овог члана предвиђено да „уколико не може да прибави веродостојне податке о приходима и расходима учиниоца кривичног дела или уколико он не остварује никакав приход али је власник имовине или носилац имовинских права, суд ће на основу расположивих података по слободној процени утврдити висину једног дневног износа новчане казне.“

Одредбама општег дела прописани су и казнени распони код овог система новчане казне. У ствари ради се о посебним минимумима и максимумима, али је због законодавне технике изабрано решење да се ти распони не прописују код сваког кривичног дела за које је запређена новчана казна, већ је то учињено општом одредбом. Висина казних распона зависи од висине запређене казне затвора уз коју је код појединих кривичних дела у посебном делу алтернативно прописана новчана казна.⁶⁶⁴

Број дневних износа новчане казне утврђује се у оквиру следећих распона: 1. до шездесет дневних износа за кривична дела за која се може изрећи казна затвора до три месеца; 2. од тридесет до сто двадесет дневних износа за кривична дела за која се може изрећи казна затвора до шест месеци; 3. од шездесет до сто осамдесет дневних износа за кривична дела за која се може изрећи затвор до једне године; 4. од сто двадесет до двеста четрдесет дневних износа за кривична дела за која се може изрећи казна затвора до две године; 5. најмање сто осамдесет дневних износа за кривична дела за која се може изрећи казна затвора до три године; 6. у оквиру прописаног броја дневних износа за кривична дела за која је као једина казна прописана новчана казна.⁶⁶⁵

На оба система новчане казне примењују се одредбе о ублажавању и границама ублажавања казне из члана 56. и 57. Кривичног законика,⁶⁶⁶ као и одредбе о одмеравању казне за кривична дела у стицају из члана 60. Приликом одмеравања казне за кривична дела у стицају суд ће изрећи јединствену казну, било као главну или споредну, у висини збира утврђених казни, с тим што она не сме прећи износ од осамнаест милиона динара, а ако је утврдио само казне

⁶⁶³ Ђ. Ђорђевић, *Op. cit.*, стр. 403.

⁶⁶⁴ З. Стојановић, *Op. cit.*, стр. 227.

⁶⁶⁵ Члан 49. став 6. тачка 1. до 6. Кривичног законика.

⁶⁶⁶ Више о томе: З. Стојановић, Везаност суда казним распонима новчане казне – прилог тумачењу одредаба о минимуму и максимуму новчане казне, *Crimen*, Број 1, 2012, стр. 95-104.

затвора у одређеним износима она не сме прећи милион динара, односно десет милиона динара када су једно или више дела извршени из користољубља.

И други кривичноправни институти се примењују на оба система новчане казне. Тако, застарелост кривичног гоњења за кривично дело за које је прописана новчана казна настаје кад протекне две године од извршења кривичног дела (члан 103. тачка 7. КЗ), застарелост извршења новчане казне кад протекне две године од осуде на ову казну (члан 105. тачка 7. КЗ), односно апсолутна застарелост извршења новчане казне након протекла двоструког времена које се по закону тражи за застарелост извршења казне (члан 107. став 6. КЗ).

Законска рехабилитација настаје ако лице осуђено на новчану казну не учини ново кривично дело у року од три године од када је казна извршења, застарела или опроштена (члан 98. став 2. тачка 3. КЗ).

10.1. Извршење новчане казне

Члан 51. став 1. Кривичног законика предвиђа да се у пресуди одређује рок плаћања новчане казне који не може бити краћи од петнаест дана нити дужи од три месеца. У оправданим случајевима суд може дозволити да осуђени плати новчану казну у ратама, с тим да рок исплате не може бити дужи од једне године.

Ставови 2. и 3. овог члана предвиђају ситуације у којима осуђени није платио новчану казну или је исплатио само део изречене казне. Ако осуђени не плати новчану казну у одређеном року, суд ће новчану казну заменити казном затвора, тако што ће на сваких започетих хиљаду динара новчане казне одредити један дан казне затвора, с тим да казна не може бити дужа од шест месеци, а ако је изречена у износу већем од седамсто хиљада динара не може бити дужа од годину дана. Замена неплаћене новчане казне важи за оба система, иако би било логично да код новчане казне у дневним износима буде утврђен број дана казне затвора једнак броју утврђених дневних износа.

У случају делимичног плаћања новчане казне, суд ће остатак казне сразмерно заменити казном затвора, а ако осуђени исплати остатак новчаног износа, извршење казне затвора ће се обуставити. Код делимичног плаћања новчане казне, како указује Стојановић, треба имати у виду ситуацију када је новчана казна изречена у већем износу од онога који се без остатка може

претворити у затвор. Тада је потребно израчунати део, односно проценат исплаћене казне и за толико умањити максимално трајање затвора, без обзира на преостали део неплаћене казне. На пример, ако је осуђеном изречена казна у износу од триста хиљада динара, па он исплати сто педесет хиљада динара, тј. једну половину, остатак од сто педесет хиљада може се претворити само у затвор од три месеца (а не од пет месеци). Треба имати у виду да ово ограничење и овакво тумачење, које је неспорно и у теорији и у судској пракси, омогућава да се у случају изречених високих новчаних казни остатак неисплаћене новчане казне претвара у релативно кратак, и том износу неодговарајући суплеторни затвор, односно где је еквивалент једном дану затвора знатно виши од хиљаду динара.⁶⁶⁷

Осим суплеторног затвора, став 4. овог члана предвиђа да се неплаћена новчана казна може заменити и казном рада у јавном интересу. Законом је прописано да ће се на сваких започетих хиљаду динара новчане казне одредити осам часова рада у јавном интересу, с тим да рад у јавном интересу не може бити дужи од триста шездесет часова. С тим у вези, претходно тумачење које се односи претварање изречене новчане казне или њеног неисплаћеног дела у казну затвора, треба применити и код претварања новчане казне у казну рада у јавном интересу, према пропорционалном делу који је исплаћен. После смрти осуђеног лица новчана казна се неће извршити.

10.2. Примена новчане казне у пракси

У овом делу рада желели смо да укажемо само на примену новчане казне у пракси судова након увођења система новчане казне у дневним износима као примарног. То сматрамо примереним имајући у виду да смо новчану казну анализирали у оквиру нових алтернатива казни затвора искључиво због увођења овог система новчане казне који доприноси делимичној промени функције ове казне у систему кривичних санкција.

С друге стране, примена новчане казне у последњих тридесет година у пракси домаћих судова бележи велике осцилације које су детерминисане различитим факторима чији се утицај не може анализирати у раду који није посвећен том проблему. Наша намера је да утврдимо како је и да ли је увођење

⁶⁶⁷ З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2012, стр. 231.

новог система утицало на примену новчане казне у судској пракси. Зато смо анализирали званичне податке Републичког завода за статистику о броју изречених новчаних казни у периоду од 2005. до 2014. године и учешћу ове казне у структури изречених кривичних санкција.⁶⁶⁸

Указали смо у претходном делу рада да је новчана казна у пракси домаћих судова од половине осамдесетих година прошлог века представљала кривичну санкцију која је била најступљенија у структури изречених кривичних санкција, са највишим процентом учешћа 1990. године када је изречена у 45% случајева. Период хиперинфлације почетком деведесетих година, током којег је новчано кажњавање учинилаца кривичних дела било немогуће и бесмислено, довео је до пада учешћа новчане казне у структури изречених санкција на ниво од 10,6% у 1994. години.⁶⁶⁹ Пораст учешћа новчане казне бележи се до 2000. године, након чега представља око једне петине изречених кривичних санкција и стагнира уз мање осцилације. У 2000. години 18,8% правноснажно осуђених лица је осуђено на новчану казну, у 2004. години 22,4%, а сличан проценат 21,9% бележи се у 2005. години.

Међутим, након ступања на снагу Кривичног законика и увођења новог система новчане казне у дневним износима дошло је до константног опадања учешћа новчане казне у структури изречених кривичних санкција. Од 2006. године до 2009. године бележи се пад од око 3 индексна поена са 19,4% на 16,5%, да би у 2010. години ниво учешћа од 11,1% за 8,3 индексна поена мањи у односу на 2006. годину. Тренд опадања учешћа новчане казне у структури изречених кривичних санкција настављен и у периоду до 2014. године када се бележи најнижи ниво од 8,8%, који је скоро два индексна поена мањи од најнижег нивоа учешћа забележеног 1994. године.

Табела 8. Учешће новчане казне у структури изречених кривичних санкција

	2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013		2014	
	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %
Укупно	36901	100.0	41422	100.0	38694	100.0	42138	100.0	40880	100.0	21681	100.0	30807	100.0	31322	100.0	32241	100.0	35376	100.0
Новчане казне	8063	21.9%	8033	19.4%	7413	19.2%	7270	17.3%	6753	16.5%	2406	11.1%	3663	11.9%	3138	10.0%	3141	9.7%	3119	8.8%

⁶⁶⁸ Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2014, Билтен број 603, Београд, 2015, стр. 57.

⁶⁶⁹ Ј. Ћирић, Ђ. Ђорђевић, Р. Сепи, *Op. cit.*, стр. 81.

Графикон 10. Приказ учешћа новчане казне у структури изречених кривичних санкција 2005-2014

Иако би се могло помислити да је пад учешћа новчане казне у структури изречених кривичних санкција последица периода прилагођавања судова на примену новог система новчане казне, таква констатација је потпуно погрешна. Наиме, логично би било да се проблеми око преласка на нови систем одмеравања казне одразе у првој (или првим) годинама примене, уколико уопште увођење новог законског решења треба да буде праћено негативним ефектима почетне примене.

Подаци које смо приказали говоре управо супротно. У 2006. години, као првој години у којој је примена новог система била могућа, учешће новчане казне у структури изречених кривичних санкција износило је 19,4%, (применом старог система), док је учешће у 2014. години износило само 8,8%. Пад од 10,6 индексних поена у деветогодишњем периоду указује да судови све мање примењују новчану казну у пракси, али се из статистичких података не може закључити да ли је то последица примене новог система.

Међутим, од увођења овог система новчане казне у литератури су се износили ставови, анализирањем судске праксе, да се систем новчане казне у дневним износима не примењује. То потврђују и резултати спроведених истраживања,⁶⁷⁰ а као разлози за не примењивање овог система, између осталог,

⁶⁷⁰ Једно истраживање спроведено у Апелационом суду у Новом Саду показало је да систем новчане казне у дневним износима ствара огромне проблеме за суд и да судије излаз из проблема

наводе се потешкоће и проблеми приликом утврђивања износа казне и одуговлаћење кривичног поступка. У литератури се наводи и став да је све ређа примене новчане казне у пракси последица постојања два различита и недовољно усклађена система новчане казне.⁶⁷¹

Како Кривични законик предвиђа овај систем новчане казне као примарни, судови се уместо примене новчане казне одлучују за изрицање краткотрајних казни затвора и условне осуде, што статистички подаци о порасту броја ових кривичних санкција у поменутом периоду и доказују.

Све претходно наведено упућује нас на закључак да увођење система новчане казне у дневним износима није допринело ефикасности ове кривичне санкције, напротив, нити је довело до смањења изрицања краткотрајних казни затвора што је, између осталих, и један од разлога за прописивање овог начина одмеравања и извршења новчане казне.

проналазе у одредби члана 50. став 1. КЗ, који оставља могућност примене система фиксних износа, што судије по правилу и чине. Оцена је испитаника да је систем новчаних казни у дневним износима сувише компликован, да се зато уопште не примењује и да под овим условима није реално очекивати његову већу примену. Више о томе: С. Надрљански, С. Милић-Жабаљац, А. Газивода, Новчана казна у теорији и пракси, *Казнена политика (раскол између закона и његове примене)*, Источно Сарајево, 2012, стр. 417.

⁶⁷¹ Б. Ђорђевић, *Ор. cit.*, стр. 408.

ГЛАВА ШЕСТА

НОВЕ АЛТЕРНАТИВЕ КАЗНИ ЗАТВОРА: МЕРЕ (УПОРЕДНО ПРАВО)

1. Нове „специфичне“ алтернативе казни затвора

У оквиру нових „специфичних“ алтернатива казни затвора представљамо одређене кривичноправне институте које не представљају кривичне санкције у формалном смислу. Међутим, њиховом применом могу се остварити циљеви и сврха прописивања и примене нових алтернативних кривичних санкција. Одлучили смо се да их представимо у овом делу рада због, с једне стране, ефеката који се њиховом применом могу остварити у оквирима кривичноправног система према одређеним категоријама учинилаца кривичних дела, али и како би направили јасну дистинкцију између њих и нових алтернативних кривичних санкција, с друге стране.

1.1. Ослобођење од казне и условно ослобођење од казне

Ослобођење од казне, иако посебан кривичноправни институт, може у ширем контексту, представљати алтернативу казни затвора. Тако се у литератури указује да би се могло расправљати о томе да ли неки познати институти, иако формално немају карактер кривичне санкције, представљају алтернативну кривичну санкцију? На пример, да ли је институт ослобођења од казне алтернативна кривична санкција? У најширем смислу би одговор вероватно требало да буде потврдан.⁶⁷²

Полазећи од овог става наглашавамо да у формалном смислу институт ослобођења од казне не представља кривичну санкцију па, у том контексту посматрано, не би требало да представља ни „нову“ алтернативу казни затвора. Међутим, оно што је суштински важно је да се применом института ослобођења од казне може алтернирати казна затвора и то у оним случајевима који су предвиђени општим одредбама кривичног закона или код појединих кривичних

⁶⁷² „И таква осуђујућа пресуда донекле погађа учиниоца кривичног дела. Некажњавање учиниоца кривичног дела јесте алтернатива његовом кажњавању.“ З. Стојановић, *Оправданост и донети алтернативних кривичних санкција и алтернативних форми поступања, Ревизија за криминологију и кривично право*, број 2, Београд, 2009, стр. 10, фуснота 14.

дела, код којих је та могућност експлицитно предвиђена. Ослобођењем од казне учиниоца чија је кривица утврђена у кривичном поступку за кривично дело за које је прописана казна затвора избегава се примена казне затвора, односно применом института ослобођења од казне се суштински остварује ефекат алтернативних кривичних санкција. Да поједноставимо, иако се ради о институту који има другачију правну природу у односу на нове алтернативне кривичне санкције, његовом применом може се постићи сврха прописивања и примене ових санкција.

У прилог схватању да се, у ширем смислу, ослобођење од казне може сматрати алтернативом казни затвора износимо додатни аргумент. Наиме, одређена кривична законодавства познају и институт условног ослобођења од казне чиме овај начин алтернације казне затвора добија и нови квалитет и потенцицијално шири обим примене. Условним ослобођењем од казне учинилац, уз испуњење утврђених услова, може бити ослобођен од казне, па и казне затвора, чиме се алтернира њено извршење. У том контексту, ослобођењем од казне, па и казне затвора, алтернира се њено изрицање и извршење.

Навешћемо неколико примера прописивања и примене института ослобођења од казне у упоредном праву. У литератури се наводи да је у Енглеској рано препозната потреба увођења нових и ширих овлашћења судовима, па су у случајевима у којима постоји низак степен кривице учиниоца или „пре-ентузијастични“ став тужилаштва, односно када постоје посебне околности које се односе на учиниоца или кривично дело које кажњавање чине непотребним, судови овлашћени да учиниоца кривичног дела ослободе од казне.⁶⁷³

Тако је још 1973. године на основу *Powers of Criminal Courts* суд могао да безусловно ослободити учиниоца кривичног дела (*absolute discharge*), имајући у виду природу кривичног дела и личност учиниоца, и уколико сматра непотребним изрицање казне или условне осуде (пробације).⁶⁷⁴ Суд је по истом основу могао да условно ослободи учиниоца (*conditional discharge*) уз упозорење да ће у случају да изврши ново кривично дело, у одређеном периоду (периоду условног ослобођења), не дужем од три године, бити осуђен и за основно (прво) кривично

⁶⁷³ M. Wasik, *The Grant of Absolute Discharge*, *Oxford Journal of Legal Studies*, No. 2, 1985, str. 211.

⁶⁷⁴ Апсолутно ослобођење од казне се изриче у мање од 1% случајева. Мада, иако се сматрало да већина поступака која је завршена ослобођењем од казне није требала ни бити вођена против учиниоца кривичног дела, као разлози који иду у прилог увођењу овог института наводи се да је у већини случајева реч о кривичном делу које је „опростиво“; да је утврђен низак степен кривице учиниоца или да се ради о кривичним делима којима је учинилац „коллатерална жртва“ односно да је индиректно „кажњен“ извршењем кривичног дела. A. Ashworth, *Op. cit.*, str. 295.

дело.⁶⁷⁵ Исту основу, али и знатно већи број одредаба, садржи важећи акт из 2000. године.⁶⁷⁶

Француско кривично законодавство предвиђа могућност ослобођења од казне, али на другачији начин. Истом одредбом, у делу кривичног закона који је посвећен кривичним санкцијама, прописана је могућност одлагања изрицања казне или ослобођење од казне учиниоца кривичног дела. Наиме, закон предвиђа да суд у случају лакших кривичних дела, након што утврди кривицу учиниоца и нареди одузимање опасних ствари, уколико су постојале, може одложити изрицање казне или учиниоца кривичног дела ослободити од казне. Ослобођење од казне може бити одређено и у случајевима у којима је започета или остварена социјална реинтеграција учиниоца, извршена надокнада штете проузрокована извршењем кривичног дела, али и у случајевима у којима је престала узнемиреност у јавности генерисана извршењем дела.⁶⁷⁷

Немачки Кривични законик, с друге стране, садржи опште правило за ослобођење од казне, али и могућност ослобођења у поступку медијације између учиниоца и жртве кривичног дела. У првом случају суд може донети одлуку о ослобађању уколико последице кривичног дела тешко погађају учиниоца да се изрицање казне сматра непотребним, осим уколико је учиниоцу кривичног дела одмерена казна затвора у трајању преко једне године.⁶⁷⁸

У другом случају, уколико учинилац уложи напоре у циљу измирења са жртвом кривичног дела, надокнади у целости или већим делом штету насталу извршењем дела или учини све да штету надокнади, суд може ублажити казну или, у случајевима када је за кривично дело утврђена казна затвора у трајању до једне године или новчана казна до триста шездесет дневних износа, суд може учиниоца кривичног дела ослободити казне.⁶⁷⁹

⁶⁷⁵ Powers of Criminal Courts, 1973, par. 7 (1-4).

⁶⁷⁶ Powers of Criminal Courts, 2000, Part Two, par. 12-15. Суштина условног ослобађања од казне је претња казном или опомена. Основна разлика у односу на условну осуду (*conditional sentence*) је у томе што суд не одмерава казну (затвор или новчану казну), већ условно ослобађа учиниоца одређујући период у коме не сме да изврши ново кривично дело. У пракси се овај облик ослобађања од казне чешће примењује према преступницима. Тако је, на пример, у 1988. години 10% учинилаца мушког пола условно ослобођено од казне, али и 27% учинилаца женског пола, док је у 2002. години тај однос био 14% према 24% у корист преступница. A. Ashworth, *Op. cit.*, str. 296-297.

⁶⁷⁷ Француски Кривични законик, чланови 132-58 и 132-59.

⁶⁷⁸ Немачки Кривични законик, члан 60.

⁶⁷⁹ Немачки Кривични законик, члан 46б.

На основу претходних примера очигледно се може закључити да институт ослобођења од казне, без обзира на модалитет прописивања и чињеницу да формално не представља кривичну санкцију, садржински омогућавања алтернатију краткотрајне казне затвора и остварујући сврху прописивања алтернативних кривичних санкција, па на тај начин оправдава епитет нове „специфичне“ алтернативе казни затвора. Више о решењима у домаћем законодавству у наставку рада.

1.2. Одлагање изрицања казне, одлагање изрицања уз пробационе обавезе, одлагање извршења казне

На примеру условног и безусловног ослобођења од казне, као специфичних нових алтернатива казни затвора, представили смо концепт према којем примена одређених кривичноправних института у току кривичног поступка према учиниоцу лакшег кривичног дела може довести до алтернирања краткотрајних казни затвора и садржински их одредити као нове „специфичне“ алтернативе казни затвора.

У упоредном праву предвиђено је неколико сличних института: одлагање изрицања казне, одлагање изрицања казне уз пробационе обавезе и одлагање извршења изречене казне. Одлагање изрицања казне (*deferral of a sentence*) представља институт чијом применом се одлаже доношење одлуке о казни према учиниоцу кривичног дела чија је кривица утврђена у току поступка. Наиме, суд може, у случају извршења лакшег кривичног дела и на основу процене околности које се односе на учиниоца, одложити изрицање казне за одређени временски период. Након протеча периода суд позива учиниоца кривичног дела и разматра чињенице које се односе на његово понашање за време за које је изрицање казне било одложено. На основу сопственог уверења суд може одлучити да изрекне кривичну санкцију или да учиниоца ослободи од казне.

Институт одлагања изрицања казне показује одређене сличности са другим кривичним санкцијама, првенствено условном осудом и пробацијом. Међутим, међу њима постоје разлике.

Први критеријум за разликовање је нормативни. Наиме, одлагање изрицања казне не представља формално посебну кривичну санкцију, за разлику

од поменутих санкција, иако је циљ њихове примене у основи исти или приближан. С друге стране, приликом изрицања условне осуде суд, за разлику од одлагања изрицања казне, утврђује казну затвора и одлаже њено извршење уколико учинилац за време проверавања не учини ново кривично дело, односно уколико се придржава посебних обавеза одређених у судској одлуци. Код одлагања изрицања казне суд не утврђује казну, већ само пролонгира доношење одлуке, пружајући на тај начин шансу учиниоцу кривичног дела да, евентуално, буде ослобођен од казне.

Код пробације суд не утврђује казну затвора, као ни код одлагања изрицања казне што представља њихов заједнички садржај. Међутим, приликом доношења одлуке о пробацији суд одређује обавезе које учинилац мора да испуни јер у супротном може да опозове одлуку и настави кривични поступак, у делу који се односи на одмеравање и изрицање друге кривичне санкције, односно казне. Код одлагања изрицања суд само одлучује о временском периоду након чијег протекла ће наставити поступак и одлучити о (не)изрицању казне.

Јасне разлике између поменутих института престају да постоје приликом примене института одлагања изрицања казне уз пробационе обавезе који се појављује у неким кривичноправним системима. Наиме, у упоредном праву могу се пронаћи кривична законодавства која предвиђају да се приликом доношења одлуке о одлагању изрицања казне према окривљеном могу одредити одређене пробационе обавезе, од чијег (не)извршења зависи будућа одлука о казни.

Дакле, суд може одложити изрицање казне на одређени временски период и истовремено одредити да учинилац кривичног дела мора да се придржава утврђених услова одлагања, да испуни одређене обавезе или да поштује одређене забране. То практично значи да се одлагање изрицање казне одређује уз одређене пробационе обавезе (пробацију). По својој природи овај институт је врло сличан пробацији али се разликују по формалном критеријуму - одлагање изрицања није кривична санкција.

Трећи институт, одлагање извршења изречене казне представља начин алтернирања казне затвора за одређени временски период, односно представља могућност да се изречена казна и не изврши уколико се у временском периоду за које је изршење одложено учинилац кривичног дела понаша у складу са условима које је одредио суд на основу прецизних законских критеријума.

Међутим, поставља се питање да ли одлагање извршења изречене казне представља нову „специфичну“ алтернативу казни затвора или алтернативу извршењу казне затвора (институционализацији). Иако садржински представља другу поменуту врсту алтернативе, а имајући у виду потребу разграничења између одлагања изрицања казне и одлагања извршења изречене казне, сматрали смо потребним да у овом делу рада само укажемо да се у многим законодавствима прописују услови под којима се одлаже извршење изречене казне чиме се отвара могућност и за, евентуално, ослобођење од казне учиниоца кривичног дела. Разлика у односу на одлагање изрицања казне је суштинска јер за разлику од одлагања извршења казне, код одлагања изрицања не постоји судска одлука о казни.

Навешћемо неколико примера условног или безусловног одлагања изрицања казне. У Енглеској је 1971. године уведена могућност условног одлагања изрицања казне.⁶⁸⁰ Наиме, суд је овлашћен да одложи изрицање казне и одреди период, не дужи од шест месеци, након којег ће поново одлучивати о казни. Узимајући у обзир природу и тежину кривичног дела и околности које се односе на учиниоца, али и принцип праведности, суд може сматрати оправданим да одложи изрицање казне и да у периоду који одреди прати понашање учиниоца или да одреди одређену обавезу коју мора да испуни (нпр. накнада штете жртви). Одлука о одлагању изрицања се може донети уз изричит пристанак учиниоца кривичног дела.⁶⁸¹

Иако се одлагању изрицања казне није придавао посебан теоретски значај, не може се заобићи чињеница да је 1981. године према 8.400 учинилаца кривичних дела дошло до примене овог института.⁶⁸² Одлагање изрицања казне данас се примењује на основу акта из 2000. године и конципирано је на истим основама,⁶⁸³ с тим што суд може одредити и посебне услове или обавезе код одлагања изрицања као што су нпр. похађање различитих програма третмана,

⁶⁸⁰ Criminal Justice Act, 1972, par. 22.

⁶⁸¹ На сличан начин прописано је одлагање изрицања казне у Северној Ирској. Видети: D. Smith, Defferal of Sentence: Principles, Practice and Proposal, *Northern Ireland Legal Quarterly*, Vol. 51, No.1, 2000, str. 50-51.

⁶⁸² S. Jones, Deferment of Sentence – An Appraisal Ten Years On, *British Journal of Criminology*, Vol. 23, No. 43, 1983, str. 381.

⁶⁸³ Powers of Criminal Court, 2000, Part One, par. 1.

боравак у одређеном простору идр. У зависности од испуњења услова суд након периода који је одредио одлучује о изрицању или неизрицању казне.⁶⁸⁴

Француски Кривични законик предвиђа оба начина одлагања изрицања казне, основно (обично) и одлагање уз пробацију. Код основног (безусловног) одлагања изрицања казне суд може одложити доношење одлуке о казни из истих разлога који су предвиђени за ослобођење од казне. Наиме, одлука се може одложити уколико суд сматра да је започета или окончана реинтеграција окривљеног, надокнађена штета проистекла извршењем кривичног дела, као и да је престала узнемиреност у јавности генерисана извршењем дела. Суд одређује временски период за који се изрицање казне одлаже, а на поновном саслушању може учиниоца казнити, ослободити од казне или одредити друге услове и поново одложити одлуку. Коначна одлука о казни мора бити донета у року од годину дана од првобитног одлагања.⁶⁸⁵ Код одлагања уз пробацију суд може уз одлуку о одлагању изрицања казне одредити било коју обавезу која се према закону може одредити приликом пробације. На поновном саслушању може одлучити на начин и у року предвиђеном за ординарно одлагање изрицања казне.⁶⁸⁶

У Немачком Кривичном законнику одлагање извршења је предвиђено на специфичан начин јер се одређује уз изрицање вербалне санкције - опомене учиниоцу и утврђивање посебних услова које учинилац мора да испуни. Наиме, суд може уколико је за кривично дело запређена новчана казна до сто осамдесет дневних износа одложити изрицање казне и опоменути учиниоца кривичног дела.

Одлагање изрицања казне се може одредити уколико суд може очекивати да учинилац неће извршити ново кривично дело, односно оцени да кривично дело и карактеристике личности учиниоца указују на постојање посебних околности које оправдавају одлагање, као и уколико разлози генералне превенције не захтевају изрицање казне. Суд ће одредити временски период не краћи од једне нити дужи од две године за који ће одложити изрицање казне. У том периоду учиниоцу кривичног дела може, уз опомену, одредити и посебне услове које мора испунити, на пример, обавезу измирења са жртвом или накнаду причињене штете, испуњавање обавезе издржавања породице, уплату одређеног новчаног износа у корист добротворне организације или јавне установе, обавезу да се подвргне

⁶⁸⁴ А. Ashworth, *Op. cit.*, str. 325.

⁶⁸⁵ Француски Кривични законик, чланови 132-60 до 132-62.

⁶⁸⁶ Француски Кривични законик, чланови 132-63 до 132-62.

амбулантном лечењу или лечењу болести зависности, обавезу да учествује у програмима обуке социјалних вештина или понашања у саобраћају. Након протекла периода суд одлучује о начину испуњавања обавеза и придржавања утврђених услова, као и могућности да се казна не изрекне.⁶⁸⁷

Одлагање изрицања казне, условно или безусловно, није предвиђено у кривичном законодавству Републике Србије. Имајући у виду представљена теоријска разматрања ових института и неколико примера из упоредне легислативе, сматрамо да се у будућем новелирању домаћег законодавства посебна пажња треба усмерити и на разматрање увођења одређеног модалитета одлагања изрицања казне затвора. Потенцијални ефекти примене овог института у алтернирању казне затвора дају нам за право да претпоставимо да се његовим прописивањем може омогућити примена још једног легитимног инструмента кривичноправне реакције на одређене блаже облике криминалног понашања.

2. Алтернативе извршењу казне затвора у пенитенцијарним установама (алтернативе институционализацији)

Приликом одређивања појма алтернативних кривичних санкција указали смо на схватања о томе да се у литератури и међународним актима под појмом алтернатива казни затвора подразумевају и различити начини и мере којима се за време издржавања казне затвора настоје отклонити негативне последице оваквог начина кажњавања. *Bishop* такве мере не сврстава у праве алтернативе казни затвора, већ указује да се ради о мерама којима се жели ублажити режим извршења казне затвора у пенитенцијарним установама и назива их алтернативама институционализацији.⁶⁸⁸

Прихватајући став да се ради о алтернативама извршењу казне затвора у пенитенцијарним установама, односно алтернативама институционализацији, морамо указати да поред начина или мера којима се ублажава режим извршења казне затвора постоје и друга решења предвиђена у појединим кривичним законодавствима. Наиме, одређена законодавства предвиђају као посебне кривичне санкције фрагментарно извршење казне затвора, викенд затвора или

⁶⁸⁷ Немачки Кривични законик, чланови 59, 59а и 59б.

⁶⁸⁸ N. Bishop, *Op. cit.*, стр. 42.

полузатварања, ублажени режим извршења код нпр. „кућа на пола пута“, па чак и казне којима се учинилац кривичног дела лишава слободе, али се она не извршава у затворским него у другим установама затвореног типа.

Такође, алтернативу институционализацији представља и институт условног отпуста са издржавања казне, који се у многим међународним изворима, парадоксално, наводи као значајна алтернатива казни затвора, односно, ванзаводска мера. Имајући у виду претходно изнето, представићемо у ограниченом обиму неке од најзначајних алтернатива институционализацији.

2.1. Викенд затвори, фрагментарно затварање (полузатварање) и полуслобода

Викенд затвор представља алтернативу извршења казне затвора у пенитенцијарној установи. Наиме, у многим законодавствима се ова санкција прописује као облик извршења казне затвора. Уместо одмерене краткотрајне казне затвора осуђено лице казну издржава преко викенда и у дане празника, док се током радне недеље налази на слободи. Циљ прописивања викенд затварања је да се социјализованим учиниоцима лакших кривичних дела, најчешће примарним или нехатним учиниоцима, код којих не постоји потреба примене третмана или других програма ресоцијализације или рехабилитације у пенитенцијарној установи, омогући да већи део времена изречене казне затвора проведу на слободи, а мањи део у затворској установи. На тај начин њима се омогућава да наставе да обављају свој посао, одрже породичне односе и социјалне контакте и, у највећој мери, ублаже потенцијалне негативне последице извршења казне затвора у затворским установама.

Пунитивни и одвраћајући ефекат казне затвора остварује се кроз класичан систем извршења казне током викенда и у дане празника. У упоредном праву су заступљена различита решења на основу којих се трајање викенд затварања прерачунава у односу на одмерену и изречену казну затвора.

Овај облик извршења казне затвора појавио се у САД, због флексибилнијег система утврђивања и одмеравања казне, али је викенд затварање прописано и у знатном броју држава континенталне правне традиције. Навешћемо неколико примера.

У ранијем делу рада смо навели да шпанско кривично законодавство предвиђа да приликом изрицања казне кућног затвора суд може одредити да се један део ове казне (која се изриче у трајању до шест месеци) изврши и тако што ће осуђено лице издржавати казну у пенитенцијарној установи најближој свом пребивалишту, током викенда и о празницима.⁶⁸⁹

У Португалији је викенд затварање омогућено према лицима осуђеним на казну затвора у трајању до три месеца. Наиме, уколико суд сматра оправданим може одредити да уместо извршења казне у затворској установи осуђени казну издржи на слободи, с тим што мора бити затворен у установи током викенда и празника. Боравак између тридесет шест и четрдесет осам часова у установи замењује пет дана одмерене казне. Укупан број периодичних, викенд, боравака у затворској установи не може бити дужи од осамнаест.⁶⁹⁰

Исти циљ као и затварање викендом, алтернирањем институционалног извршења казне затвора, остварује се фрагментарним затварањем или полузатварањем. Разлика између викенд и фрагментарног затварања јесте у томе што се утврђена казна затвора не извршава искључиво викендом и празницима, већ на начин да се одмерена казна затвора дели на више периодичних боравака у пенитенцијарној установи и на одређени број сати у току дана или ноћи. Време проведено у затворској установи замењује одређени број дана одмерене казне. Ова врста затварања се примењује према истим категоријама учинилаца кривичних дела као код викенд затвора и са истим циљем. У одређеним законодавствима овај начин алтернирања извршења казне затвора прописан је као модалитет у извршењу и назива се фрагментарним (испрекиданим) затвором, док се у другим системима назива полузатварањем.

У Енглеској се фрагментарно затварање (*intermittent custody*) примењује на основу *Criminal Justice Act*-а из 2003. године, а регулисано је у делу који се односи на казне затвора одмерене у трајању краћем од дванаест месеци, односно не краћем од двадесетосам и не дужем од педесетједне недеље затвора. Уколико се примењује уз неке додатне услове (*custody plus order*), рад у јавном интересу, кућно затварање или друге програме и обавезе које се спроводе у заједници, обавезно је извршење казне затвора у установи у трајању између две и тринаест недеља. У случају парцијалног извршења суд одређује да уместо одмерене казне

⁶⁸⁹ Шпански Кривични законик, члан 37.

⁶⁹⁰ Португалски Кривични законик, члан 45.

затвора осуђени, уз изричиту сагласност, казну издржава у установи у трајању између четрнаест и деведесет дана а да након тог периода изврши друге обавезе или испуни услове које је у одлуци одредио суд.⁶⁹¹

Француски Кривични законик предвиђа да суд може изрицати полузатварање, односно омогућити лицу осуђеном на казну затвора у трајању до једне године да казну издржава у режиму полузатварања. Извршење казне спроводи се на начин који омогућава осуђеном лицу да обавља свој редован посао или настави школовање, обавља привремене послове у циљу рехабилитације, издржава чланове своје породице, као и да не буде лишен слободе у пенитенцијарној установи уколико постоји потреба његовог медицинског третмана. Након обављања ових активности на слободи изречену казну затвора издржава у затворској установи, осим уколико суд не одлучи да се казна извршава изван ове установе и одреди посебан облик надзора над осуђеним. У сваком конкретном случају суд одлучује о времену које осуђени проводи у пенитенцијарној установи.⁶⁹²

Италијански закон о модификацији казног система из 1981. године уводи полузатварање (*semidetenzione*).⁶⁹³ Одмерена казна затвора се извршава на начин да се осуђеном лицу омогућава да на дневној основи обавља редован посао, настави образовање, односно учествује у програмима социјалне реинтеграције.⁶⁹⁴ Полузатварање се може одредити према осуђенима на казну затвора у трајању до шест месеци, при чему је учинилац обавезан да најмање десет сати дневно проводи у затворским установама и да учествује у третману.⁶⁹⁵

Имајући у виду да се у теорији често полузатварање поистовећује са полуслободом, такође обликом извршења казне затвора, навешћемо схватање о њиховом разграничењу које износи *Pradel*. Наиме, овај аутор наводи да је полуслобода мера која ублажава последице казне затвора, док је полузатварање мера која само по себи представља казну. Ова двострука дефиниција доста добро

⁶⁹¹ Criminal Justice Act, 2003, par. 181-188.

⁶⁹² Француски кривични законик, чланови 132-25 и 132-26.

⁶⁹³ Италијански закон о модификацији казног система, Закон број 689, 1981, члан 55. Доступан на: <http://www.comune.jesi.an.it/MV/leggi/1689-81.htm>, приступ 15.септембар 2015. године.

⁶⁹⁴ Италијански закон о извршењу кривичних санкција, члан 48.

⁶⁹⁵ Н. Мрвић-Петровић, Ђ. Ђорђевић, Алтернативе казни затвора, *Правни живот*, број 7-8, Београд, 1992, стр. 1134.

одговара италијанском полузатвору, као самосталној казни, и француској полуслободи, као модалитету извршења казне затвора.⁶⁹⁶

У сваком случају и полузатварање и полуслобода представљају алтернативе начину извршења казне затвора у пенитенцијарној установи. Иако се у различитим законодавствима могу појавити као самосталне санкције или модалитети институционалног извршења казне затвора, њихова сврха и циљ прописивања су истоветни. Не разматрајући постојање значајнијих разлика између ових института указујемо да оне садржински не представљају алтернативне кривичне санкције већ, искључиво, алтернативе институционализацији, односно алтернативе извршењу казне затвора у пенитенцијарној установи.

2.2. Преваспитни кампови и „куће на пола пута“

Преваспитни кампови (*correctional boot camps*) представљају алтернативу класичном начину извршења казне затвора у пенитенцијарној установи. Али, оваква констатација захтева објашњење. Уколико упућивање у преваспитне кампове представља самосталну кривичну санкцију онда би, према формалном критеријуму, требало да представља алтернативну кривичну санкцију, као и у случају када суд одреди ову меру као замену за краткотрајну казну затвора када би се могла посматрати као алтернатива казни затвора, у ширем смислу.

Међутим, упућивање у преваспитне кампове подразумева лишавање слободе учиниоца кривичног дела који се уместо у пенитенцијарну установу на издржавање казне упућује у преваспитни камп у којем се, у циљу успешније ресоцијализације, примењују програми који укључују војничку обуку и дисциплину, стриктну организацију времена и обавеза у кампу, физичку обуку и различите облике рада, односно, представља облик кажњавања учинилаца кривичних дела у квази-милитарном окружењу у циљу њихове ресоцијализације и рехабилитације.

Својом садржином која, између осталог, подразумева лишавање слободе учиниоца кривичног дела, упућивање у преваспитне кампове без обзира да ли је прописана као посебна кривична санкција или мера представља алтернативу

⁶⁹⁶ Ž. Pradel, *Op. cit.*, стр. 36.

начину извршења казне у пенитенцијарној установи па самим тим, посредно, и као алтернативу институционализацији (уколико се под тим појмом у ужем смислу подразумева само пенитенцијарна институција).

Сврха упућивања у преваспитне кампове је лишаваће (ограничавање) слободе учинилаца кривичних дела, као шокантна опомена и спровођење режима заснованог на строгој дисциплини и војној обуци која се примењује како би се обезбедило да учинилац кривичног дела научи да поштује утврђена правила и ауторитет особа које их намећу.⁶⁹⁷ Основна идеја је да ће активности које се спроводе у преваспитним камповима и резултати „обуке“ довести до промене свести и ставова код учиниоца, као и да уместо преступничког модела размишљања и понашања прихватити промовисани модел „обученог војника“. Програми се примењују најчешће у трајању од три до шест месеци. Из тих разлога преваспитни кампови су сматрани примереном мером за поступање према малолетним учиниоцима кривичних дела. Касније, програми у оваквим камповима су примењивани и према пунолетним учиниоцима.

Појава првих преваспитних кампова везана је за САД. У литератури се наводи да су први кампови отворени у Џорџији, 1983. године, уз снажну подршку јавности, а да је десет година касније педесет девет кампова било отворено у двадесет девет савезних држава са капацитетом за 10.065 учинилаца кривичних дела.⁶⁹⁸

Осим САД у којима и данас функционишу, програми преваспитних кампова се на основу америчких искустава примењују у Канади, Аустралији, и на Новом Зеланду. Ова врста кривичне санкције или мере није остварила значајнији утицај на кривично законодавство држава континенталног правног система, нити се чини примереном алтернативом пенитенцијарној институционализацији.

„Куће на пола пута“ (*halfway houses*) представљају посебан облик делимичног извршења казне затвора. Наиме, лица осуђена на казну затвора која

⁶⁹⁷ Програми су познати и као “шокантно затварање” (*shock incarceration programs*). Видети: D. L. Mackenzie, R. Brame, D. McDowall, C. Souryal, Boot Camp Prisons and Recidivism in Eight States, *Criminology*, Vol. 33, Issue 3, 1995, str. 327.

⁶⁹⁸ V. Gowdy, History Perspective, *Correctional Boot Camps: A Tough Intermediate Sanction*, ed. D, L. Mackenzie, E. Hebert, National Institute of Justice, Washington, 1996, str. 4. Први преваспитни камп са педесет кревета отворен је у оквиру затвора *Dodge Correction Institution, Chester*, а осуђеници су били физички одвојени од остале затвореничке популације. Следећи камп отворен је у Џорџији 1986. године. J. P. Keenan, Programming in Georgia’s Boot Camps, *Correctional Boot Camps: A Tough Intermediate Sanction*, ed. D, L. Mackenzie, E. Hebert, National Institute of Justice, Washington, 1996, str. 95.

казну издржавају у пенитенцијарној установи могу одређени део казне издржати у тзв. кућама на пола пута. Осмишљени као објекти отвореног или полуотвореног типа у којима осуђеници издржавају одређени део казне, програми „кућа на пола пута“ представљају алтернативе институционализацији, односно алтернативе режиму у пенитенцијарним установама.

Овај облик извршења казне затвора можемо назвати и транзиционим. Осуђено лице се не налази на потпуној слободи, али није ни лишен слободе у затворској установи. Најчешће се транзиција реализује у периоду пре условног отпуштања са издржавања казне или непосредно пре отпуштања са издржавања казне затвора. „Куће на пола пута“ могу представљати меру према којој осуђено лице има обавезу да борави у оваквој установи током условног отпуста. Боравак у таквој установи може укључити и заштитни надзор или друге обавезе, као што је обавеза да ради и партиципира у трошковима боравака. Овај облик алтернативе пенитенцијарној институционализацији карактеристичан је за САД, у којој се масовно отварају ове установе у другој половини прошлог века. Веома је честа примена програма „кућа на пола пута“ као транзиционих код учинилаца кривичних дела који учествују у програмима лечења зависности од употребе алкохолних пића и опојних дрога.

Као и код преваспитних кампова, „куће на пола пута“ постоје и у другим државама англосаксонске правне традиције, али као посебан инструмент алтернатије извршења казне затвора нису остварили значајан утицај у европским кривичноправним системима.

2.3. Условни отпуст

Условни отпуст представља кривичноправни институт чијом применом се осуђено лице отпушта са издржавања пре истека изречене казне затвора. Иако је у многим међународним актима у овој области наглашено да условни отпуст представља значајну алтернативу казни затвора, морамо на почетку да укажемо да и формално и садржински примена условног отпуста представља алтернативу институционализацији, односно алтернативу начину извршења казне лишења слободе у пенитенцијарној установи.

Настанак института условног отпуста везује се за реформисање стања у првим затворима и настанак прогресивног система извршења казне затвора. Наиме, крајем осамнаестог века *John Howard* један од првих реформатора затвора, поучен сопственим искуством, утицао је својим идејама на побољшање услова и стања у пенитенцијарним установама и предлагао отпуштање са издржавања казне пре рока утврђеног судском одлуком оних лица која су се добро владала и залагала током рада у затвору.⁶⁹⁹

Alexandar Machonochi, као облик екперимента започет 1840. године на аустралијском острву Норфолк, развија систем у коме су осуђеници добрим владањем и изузетним залагањем на раду и пожртвованошћу прикупљали бодове (систем бодова - „*mark system*“) на основу којих су добијали одређене привилегије од којих су највеће биле релативно слободно кретање по острву и условни отпуст. Систем је функционисао само четири године, али је пресудно утицао на настанак прогресивног система извршења казне затвора. У Енглеској од 1853. године почиње примена прогресивног система извршења по коме након фазе ћелијског осамљења и заједничког затварања, следи последња фаза коју чини условни отпуст, као највећа привилегија коју је осуђеник могао добити. Ирска варијанта овог система настала је захваљујући *Ser Walter Crowtonu* који је као управник ирског пенитенцијарног система 1854. године увео у Даблину. Карактерише је још један ступањ пре условног отпуштања, одељење за слободњаке или „посредно затварање“.⁷⁰⁰

Развијање различитих облика условног отпуста у дужем периоду било је последица пенолошке праксе, а мање резултат кривичноправних концепција казне и кажњавања. Отуда је дуго времена владало схватање да је условни отпуст искључиво пенолошки институт који представља фазу у извршењу казне затвора. Са прецизнијим дефинисањем кривичноправног система развило се схватање да условни отпуст превазилази пенолошку функцију и да има превентивно

⁶⁹⁹ В. Ратковић, *Условни отпуст у упоредном праву, законодавству и пракси СРЈ*, магистарски рад, Нови Сад, 2002, стр. 24, према: Б. Ристивојевић, Ново законодавно решење условног отпуста у светлу упоредног кривичног права, *Реформа кривичног правосуђа, Тематски Зборник радова*, Ниш, 2010, стр. 166.

⁷⁰⁰ Ђ. Игњатовић, *Криминологија*, Београд, 2011, стр. 166-167. У литератури наводи да је своје законодавне зачетке условни отпуст имао у Баварском КЗ-у из 1813. године и једној законској одредби донетој у Њујорку 1817. године која је омогућавала условно отпуштање осуђеника на казну затвора преко пет година који су се добро владали, а након три четвртине издржане казне. Више о томе: Б. Ристивојевић, *Op. cit.*, стр. 163-195.

кривичноправну димензију јер заправо суспендује казну утврђену судском одлуком.⁷⁰¹

С тим у вези, кривичноправно регулисање института условног отпуста започето је консеквентно, након експерименталне или практичне провере функционисања института као пенолошке категорије, односно, завршне фазе у извршењу казне затвора према одређеним категоријама осуђених лица.

Тек када се идеја добро показала у примени у Ирској, у Енглеској је 1857. године донет закон којим је омогућен условни отпуст код затвореника осуђених на казну затвора у трајању до три године. За мушкарце формални услов био је 3/4, а за жене 2/3 издржане казне. Условни отпуст био је факултативан и условљен одређеним обавезама на слободи које нису имале облик заштитног надзора.⁷⁰²

Прва држава на континенту која је увела одредбу о условном отпусту у своје кривично законодавство била је Саксонија, 1862. године. Следиле су је друге немачке државе, све до 1871. године када је донет јединствен кривични закон за Немачку који је јединствено уређивао институт условног отпуста. Остале државе у Европи законски су уредиле условни отпуст отприлике у исто време – у последњој четвртини двадесетог века.⁷⁰³ У држави Њујорк је 1869. године донет закон којим је први пут и правно уобличен условни отпуст у САД. Закон је израђен по угледу на енглески из 1857. године са разликом да је према овом закону заштитни надзор приликом условног отпуштања био обавезан.⁷⁰⁴

У савременим кривичноправним системима условни отпуст представља институт чијом применом се омогућава осуђеном лицу да се нађе на слободи пре истека казне затвора коју је изрекао суд. Условно отпуштање са издржавања казне подразумева да је осуђено лице одређени део изречене казне издржало у пенитенцијарној установи и да се на основу примењеног третмана или промене понашања осуђеног, односно испуњења других законом прописаних услова, може претпоставити да за време трајања условног отпуста и након истека казне неће вршити кривична дела, односно да је издржаним делом казне остварена сврха кажњавања.

⁷⁰¹ С. Соковић, Условни отпуст – спорна питања и савремена нормативна решења, *Crimen*, број 1, 2014, стр. 37.

⁷⁰² М. Шуковић, *Условни отпуст*, Београд, 1971, стр. 24, према: Б. Ристивојевић, *Op. cit.*, стр. 170.

⁷⁰³ „Србија 1869. године, Мађарске 1878. године, Холандија 1881. године, Италија 1889. године, итд.“ М. Шуковић, *Условни отпуст*, Београд, 1971, стр. 24, према: Б. Ристивојевић, *Op. cit.*, стр. 170, фуснота 20.

⁷⁰⁴ М. Шуковић, *Условни отпуст*, Београд, 1971, стр. 24, према: Б. Ристивојевић, *Op. cit.*, стр. 170.

У упоредном кривичном законодавству предвиђа се који део казне мора бити извршен пре разматрања одлуке о условном отпуст, или као минимални део казне (на пример, најмање три месеца) или као пропорционални део, најчешће половина или две трећине казне (ређе једна трећина). Након испуњења основног формалног услова који се односи на издржани део казне, разматрају се други законом прописани услови од чије испуњености зависи одлука о одобравању условног отпуста.

Различити нормативни модели условног отпуштања осуђених лица последица су различитих правно-техничких концепција и прилагођени су циљевима који се желе остварити применом условног отпуста.⁷⁰⁵

У упоредном законодавству се појављује више модалитета условног отпуста од којих су основна два: обавезни и факултативни условни отпуст. У многим законодавствима, укључујући и наше, предвиђена су оба модалитета. Обавезни условни отпуст подразумева да ће се након протекла дела казне констатовати да су испуњени услови који се односе на издржани део казне и промену понашања осуђеног лица и одобриће се његово условно отпуштање, док код факултативног условног отпуста испуњавање законом предвиђених услова не обавезује надлежни орган да одобри условни отпуст осуђеног лица.

Како истиче Соковић, предност факултативних, дискреционих модела јесте оквирни критеријум који омогућава свеобухватан, темељан и индивидуализован приступ у одлучивању на основу релевантних информација, могућност припремања осуђеника за условно отпуштање током целог периода издржавања казне, затим већа мотивација осуђеника за програме поступања услед неизвесности одобравања условног отпуста, као и велика вероватноћа да ће условно бити отпуштени само они осуђеници који по изласку неће угрожавати сигурност заједнице у коју одлазе. С друге стране, обавезни, мандаторни модели условног отпуста темеље се на јасним, експлицитним критеријумима за доношење одлуке, омогућавајући уједначену праксу независно од тога ко одлучује, условно отпуштање директно везују за добро понашање током боравка у затвору и поштовање затворских правила и тиме ефикасно контролишу затворску

⁷⁰⁵ С. Соковић, *Op. cit.*, стр. 39.

популацију. С обзиром на познате и једноставне критеријуме, затвореницима је јасно шта се од њих очекује и томе могу да прилагоде своје понашање.⁷⁰⁶

Поред два основна система, у одређеном броју законодавстава предвиђен је још један облик обавезног условног отпуста – аутоматско отпуштање након истека дела казне. На пример, сва осуђена лица на казну затвора до годину дана отпустиће се након издржане половине казне. Иако се криминално-политички може сматрати оправданом мером због смањења пренасељености затворских капацитета, поставља се питање да ли се применом аутоматског отпуштања са издржавања модификује одлука суда о изреченој казни. Односно, да ли постојање одредаба о аутоматском отпуштању у пракси доводи до тога да судови одмеравају и изричу строжије казне имајући у виду да ће се извршити само део казне. Одговор на оба питања морао би бити потврдан.

Морамо да укажемо да од института условног отпуста треба разликовати превремени отпуст (раније отпуштање) који подразумева отпуштање осуђеног са издржавања казне затвора пре њеног истека, на основу одлуке надлежног органа затворске управе и када се ради о мањем делу неиздржане казне (четири петине, или девет десетина издржане казне). Иако се по садржини ради о институту блиском условном отпусту, превремени отпуст се примењује с другим циљем - растеређивањем затворских капацитета. Овај институт се од условног отпуста разликује и по томе што се не може опозвати и тиме што се неиздржани део казне сматра издржаним (опроштеним). Дакле, превремени отпуст није фаза у извршењу казне затвора, нити се осуђеном намећу одређене обавезе од чијег испуњења зависи да ли ће се неизвршени део казне сматрати издржаним. Превременим отпуштањем осуђеног са издржавања изречена казна је издржана, односно истекла.

Превремено отпуштање са издржавања казне затвора предвиђено је у одредби члана 184. Закона о извршењу кривичних санкција, према којој директор Управе може превремено отпустити осуђеног са издржавања казне затвора највише шест месеци пре истека казне, ако је издржао девет десетина казне, због доброг владања и постигнутих резултата у програму поступања, на предлог управника завода поднетог на основу мишљења стручног тима. На основу овако одређених услова на основу којих се може одобрити превремено отпуштање може

⁷⁰⁶ С. Соковић, *Ор. cit.*, стр. 39-40.

се закључити да је циљ примене овог института додатна мотивација осуђених лица у остваривању програма поступања, а не растеређивање затворских система што је основа примене овог модела у упоредном праву. Или је законодавац имао у виду могућност да се остваре оба циља истовремено? Нажалост, имајући у виду колико се често овај институт примењује у пракси, можемо закључити да се не остварује нити један од пројектованих циљева.⁷⁰⁷

У многим кривичноправним системима одобравање условног отпуста подразумева истовремено успостављање одређених обавеза или забрана осуђеном лицу за време док се налази на условном отпусту, као облик заштитног надзора. Њих могу чинити обавеза запослења или стицања образовања, учествовање у различитим програмима обуке или лечења болести зависности, накнада штете жртви кривичног дела, забрана напуштања стана, обавезан електронски надзор и друге. У зависности од испуњења обавеза или придржавања услова из заштитног надзора осуђено лице може остати на слободи или се условни отпуст може опозвати.

Код система који предвиђају овакав облик контроле или надзора над осуђеним лицем може се увидети да условни отпуст представља фазу у извршењу казне затвора, за разлику од неких система, као што је наш, у коме се схватање да је условни отпуст фаза у извршењу казне затвора може довести у питање јер за време трајања условног отпуста казна постоји само као правна могућност,⁷⁰⁸ јер суд нема обавезу да одреди било коју обавезу лицу које условно отпушта са издржавања казне.

У нашој литератури Ристивојевић наводи примере држава англосаксонског и континенталног правног система представљајући модалитете прописивања института условног отпуста у упоредом праву. Тако, између осталих држава, наводи да је у Енглеској на основу прописа који су важили до 2005. године било предвиђено да се код казни затвора у трајању до четири године право на условни отпуст стиче аутоматски, након издржане половине казне. Код казни између четири и петнаест година, осуђени након половине казне стиче право да затражи условни отпуст од надлежног Одбора за условне отпuste а у случају да се одобри

⁷⁰⁷ У Републици Србији према Извештају Управе за извршење кривичних санкција за 2009. годину примљено је 115 предмета за превремени отпуст од којих је само 36 позитивно решено, 42 негативно и 37 решено на други начин. На почетку године затворску популацију је чинило 9.695, а на крају 10.795. Министарство правде, Годишњи Извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2009. годину, Београд, 2010, стр. 13.

⁷⁰⁸ З. Стојановић, *Кривично право – општи део*, Београд, 2010, стр. 258.

условни отпуст осуђени ће бити под надзором службе за пробацију до три четвртине казне, након чега је на условној слободи без надзора. У случају затворских казни у трајању преко петнаест година о пуштању на условни отпуст одлучује министар правде на препоруку Одбора. Ако се право на условни отпуст не стекне на било који од прописаних начина, осуђени ће аутоматски, без одлуке Одбора, након две трећине казне бити пуштен на условни отпуст и стављен под надзор службе. У случају насилних и сексуалних деликата, суд може приликом изрицања казне затвора да одреди да ће условни отпуст бити дужи од стварне казне затвора, због чега га називају „продужени условни отпуст“. Законским одредбама усвојеним након 2005. године, предвиђено је да се казне затвора до годину дана условљавају и могу се извршавати викендом (викенд затвор), а код казни преко једне године условни отпуст наступа аутоматски након истека половине изречене казне. Правила за осуђене на неодређену казну затвора или доживотни затвор су другачија. У овим случајевима суд ће приликом изрицања казне обавестити осуђеног о томе када ће Одбор узети у разматрање условни отпуст осуђеног лица (*tariff*) и без посебног захтева осуђеног лица.⁷⁰⁹

У Немачкој се условни отпуст може одобрити након две трећине издржане казне затвора или издржаних најмање два месеца казне затвора. Изузетно, може бити одобрен и након половине издржане казне или најмање издржаних шест месеци, уколико је у питању примарни учинилац и уколико изречена казна није дужа од две године. Након половине издржане казне условни отпуст се може одобрити због постојања нарочитих околности које говоре у прилог оправдања условног отпуста. Осуђени на казну доживотног затвора право на подношење захтева за условни отпуст стиче након издржаних петнаест година казне затвора.

У Италији, примарни учиниоци имају право на условни отпуст након издржане половине, а повратници након три четвртине издржане казне. Осуђени на казну затвора у трајању дужем од седам и по година право на условни отпуст стичу пет година пре истека казне, а осуђени на казну доживотног затвора након издржаних двадесет година. У Финској је условни отпуст могућ након половине казне у случају примарних извршилаца, две трећине код повратника и једне трећине код млађих пунолетника. Опасни рецидивисти имају право на условни отпуст након пет шестина издржане казне, а осуђени на доживотни затвор након

⁷⁰⁹ Б. Ристивојевић, *Op. cit.*, стр. 177-178.

дванаест издржаних година. У Русији се за лака и средње тешка кривична дела условни отпуст може одобрити након једне трећине, за тешка кривична дела након половине и за нарочито тешка кривична дела након две трећине издржане казне. Осуђени на доживотни затвор стичу право на условни отпуст након издржаних двадесет пет година затвора.⁷¹⁰

Обим примене овог института различит је у појединим кривичноправним системима. Статистички евиденције Савета Европе о спровођењу алтернативних кривичних санкција и мера садрже и податке о обиму примене института условног отпуста. Упоредни подаци показују да је, на пример у 2014. години, заступљеност осуђених лица на условном отпусту под надзором пробационих служби у односу на укупан број лица према којима се спроводе алтернативне кривичне санкције и мере била заступљенија у појединим државама чланицама ове организације као што су Финска (41,1%), Грчка (38,5%), Шведска (30,7%), Аустрија (28,6%), Швајцарска (20,9%), Пољска (18,1%), Данска (17,7%), Чешка (17,2%) и Енглеска и Велс (11,7%). Подаци о апсолутним бројевима показују да је у последње поменутој држави било укупно 39.565 условно отпуштених лица што је знатно већи број од свих поменутих других држава заједно.⁷¹¹

Значај шире примене института условног отпуста у циљу смањења пренасељености затворских капацитета и решавању проблема прекобројности затворске популације предвиђен је и промовисан у посебној Препоруци Савета Европе о условном отпусту из 2003. године.⁷¹²

3. Алтернативне мере које се примењују у току кривичног поступка

У оквиру дискурса ресторативне правде настале су и развијају се алтернативне мере којима се у току, или пре започињања, кривичног поступка алтернира потенцијално изрицање и извршење казне затвора. Наиме, многа кривична законодавства прописују мере којима се према учиниоцима лакших

⁷¹⁰ Аутор представља и примере других држава и држава у окружењу. Видети: Бранислав Ристивојевић, *Op. cit.*, стр. 172-187.

⁷¹¹ Видети: M. F. Aebi, J. Chopin, *Council of Europe Annual Penal Statistics, Space II, Persons Serving Non-Custodial Sanction and Measure in 2014, Survey 2014, Strasbourg, 2015, str. 18-19.*

⁷¹² Recommendation Rec(2003)22 of the Committee of Ministers to member states on conditional release (parole) (Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003 at the 853rd meeting of the Ministers' Deputies)

кривичних дела не спроводи кривични поступак или се започети поступак обуставља (скретање поступка, диверзификација) уколико тужилац сматра да се извршењем одређених обавеза од стране учиниоца може остварити ефекат приближан остваривању сврхе кажњавања.

У тим случајевима тужилац одустаје од кривичног гоњења или одлаже покретање кривичног поступка оправдавајући своју одлуку чињеницом да уколико окривљени испуни обавезе којима отклања последице кривичног дела, стварно или симболично надокнади штету проистеклу извршењем дела, односно уколико се измири са жртвом или испуни друге обавезе, постаје несврсисходно вођење кривичног поступка и изрицање кривичне санкције, или другачије речено, остварује се сврха кривичних санкција без њиховог изрицања и извршења.

Тиме се постиже остваривање више позитивних ефеката у односу на учиниоца кривичног дела и жртву, али и цео кривичноправни апарат. Жртва кривичног дела се након поступка мирења са учиниоцем реално или симболично, правовремено, компензује за губитак проистекао извршењем кривичног дела, учинилац извршавањем обавеза и измирењем са жртвом прихвата последице свог дела, остаје у заједници без стигматизирајућих ефеката кажњавања и правних последица осуде, док се за кривично правосуђе, без посебних трошкова и покретања целокупног система, остварују ефекти приближни онима који би се остварили након изрицања и извршења казне.

У оквиру алтернативних мера које се примењују у току кривичног поступка морамо поменути и кућни притвор, као посебну меру која се примењује ради обезбеђења присуства окривљеног у току кривичног поступка. Учестала примена мере притвора према окривљеним лицима у многим кривичноправним системима довела је, с једне стране, до продубљивања проблема пренасељености пенитенцијарних установа али и отварања питања кршења основних права окривљених лица у току поступка, с друге.

С тим у вези, многа кривична законодавства прописују меру кућног притвора (забрану напуштања стана), која је према садржају и начину извршења најсличнија казни кућног затвора. Одређивањем и спровођењем кућног притвора избегава се лишавање слободе учиниоца кривичног дела пре или за време трајања кривичног поступка.

3.1. Одлагање кривичног гоњења и обустава кривичног поступка

Одлагање кривичног гоњења и обустављање кривичног поступка представљају институт кривично процесног права чијом се применом, пре или у току кривичног поступка, може алтернирати могућност изрицања краткотрајне казне затвора према учиниоцима лакших или средње тешких кривичних дела. Примена овог института карактеристична је за највећи број савремених кривичноправних система и представља антипод традиционалном схватању о обавези покретања и вођења кривичног поступка и кажњавања учинилаца кривичних дела.

Развој идеја о алтернативном приступу учиниоцима лакших кривичних дела условио је настанак и развој мера које се могу применити у фази пре покретања или окончања кривичног поступка, а чијом применом се покушава избегнути могућност изрицања казне затвора. Одлагање кривичног гоњења или обустављање кривичног поступка представља алтернативну меру којом тужилац одустаје од покретања поступка, одлаже његово покретање или обуставља започети кривични поступак, уколико сматра да ће након испуњавања обавеза које утврди учиниоцу кривичног дела вођење поступка и изрицање казне или друге кривичне санкције од стране суда бити нецелисходно.

Ради се о примени начела опортунитета кривичног гоњења које је супротно начелу легалитета официјелног кривичног гоњења, које се односи на примарног овлашћеног тужиоца у погледу кривичних дела за које се гони по службеној дужности, а то је јавни тужилац, као својеврсни репрезент државе.⁷¹³

Суштина овог начела огледа се у овлашћењу јавног тужиоца да у случајевима стицаја стварних и правних разлога у конкретном случају цени да ли је опортуно (целисходно) покретати кривични поступак или не. За разлику од начела легалитета кривичног гоњења, које обавезује јавног тужиоца на покретање и вођење кривичног поступка у случају испуњености за то предвиђених услова, начело опортунитета даје право јавном тужиоцу да не покрене, не води кривични поступак упркос томе што су испуњени законски услови за предузимање кривичног гоњења.⁷¹⁴

⁷¹³ М. Шкулић, Коментар Законика о кривичном поступку, Београд, 2011, стр. 155-163.

⁷¹⁴ С. Бејатовић, В. Ђурђић, М. Шкулић, Г. Илић, Ј. Киурски, М. Матић, Р. Лазић, С. Ненадић, В. Трнинић, *Примена начела опортунитета у пракси – изазови и препоруке*, Београд, 2012, стр. 17.

У прилог начелу опортунитета говори и чињеница да „скоро све реформе процесног законодавства спроведених у европским државама последњих деценију-две одликују одступањем од начела легалитета, чак би се могло рећи да је завладала инфекција начелом опортунитета, пошто се поље његове примене све више ширило, а разлози целисходности гоњења постајали све бројнији и разнороднији.“⁷¹⁵

У упоредном праву садржана су решења према којима овлашћени тужилац може да одреди испуњење различитих обавеза према учиниоцу кривичног дела. Заједничка карактеристика свих прописаних обавеза је да, према свом садржају, садрже обележја одређених кривичних санкција или представљају део обавеза које се могу одредити приликом изрицања условне осуде, односно пробације. Оне, између осталог, укључују обавезе извињења жртви и надокнаде штете, плаћање одређеног новчаног износа у корист посебних организација или удружења, односно јавних установа,⁷¹⁶ обављање рада у јавном интересу, учествовање у програмима лечења болести зависности, подвргавање различитим терапеутским или третманским програмима исл. Неке од поменутих обавеза представљају садржај нових алтернативних кривичних санкција, које смо раније представили.

Смисао и циљ одлагања или обустављања кривичног поступка је остваривање сврхе прописивања и изрицања кривичних санкција без спровођења кривичног поступка, односно изрицања и извршења казне и наступања правних последица осуде, на начин да се одређивањем и испуњавањем одређених обавеза омогућава да учинилац схвати значај и прихвати последице свог дела, отклони причињену штету и реинтегрише се у заједницу, жртви се пружа сатисфакција и компензује причињена штета, док органи кривичног правосуђа, уз минимални активизам или без њега, остварују сврху прописивања и примене кривичних санкција.

Увођење дискреционих овлашћења тужилаца у поједностављивању процедура у оквиру кривичног правосуђа, односно, шира примена начела

⁷¹⁵ В. Ђурђић, Начело опортунитета кривичног гоњења у кривичном поступку Србије, *Ревизија за криминологију и кривично право*, број 2/3, 2011, стр. 204.

⁷¹⁶ Плаћање одређеног новчаног износа у корист државног буџета или друге организације или институције хуманитарног или сличног карактера се у одређеним системима појављује као самостална мера која се назива трансакција или пенална трансакција (*transaction, penal transaction*). Видети: Н. Мрвић-Петровић, *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, Београд, 2010, стр. 117-119.

опортунитета кривичног гођења била је препоручена актом Савета Европе још 1987. године.⁷¹⁷ Усвајање ове Препоруке указивало је потребу развијања другачијег приступа према учиниоцима лакших кривичних дела и сигурно у великој мери утицало на реформе кривичнопроцесног законодавства држава Старог континента.

3.2. Медијација у кривичним стварима, програми помирења учиниоца и жртве кривичног дела и обештећење жртава

Медијација у кривичним стварима представља посебан начин решавања конфликта који је настао извршењем кривичног дела, изван оквира или уз минималну улогу кривичног правосуђа. Иако се на први поглед може сматрати да традиционални кривичноправни приступ кривичном делу, учиниоцу и жртви захтева реализацију права државе да казни учиниоца сваког кривичног дела (*ius puniendi*), историјски посматрано, посредовање и помирење између учиниоца кривичног дела и жртве представљали су обичајну реакцију на злочин још у Старом веку, а познати су и данас. Обичајна правила помирења учиниоца кривичног дела и жртве била су до почетка двадесетог века примењивана и на делу наше државе и у неколико држава у окружењу, док се она и данас примењују у одређеним деловима света, нпр. у Аустралији, Канади, Африци, неким азијским и арапским државама.⁷¹⁸

Институционални механизми концепта ресторативне правде у савременим државама усмерени су ка медијацији поводом лакших кривичних дела, помирењу учинилаца и жртава, као и реалном или симболичном обештећењу жртава кривичних дела. Иако је савремени приступ базиран на решавању конфликта поводом лакшег кривичног дела, претходно поменути обичаји помирења били су првенствено примењивани код тешких кривичних дела, нпр. убиства. Има аутора који сматрају да је и данас могуће посредовање код тешких кривичних дела наводећи да је нпр., „убиство случај за медијацију“.⁷¹⁹

⁷¹⁷ Recommendation No. R (87) 18 of the Committee of Ministers to Member States concerning the simplification of criminal justice (Adopted by the Committee of Ministers on 17 september 1987 at the 410th meeting of the Ministers' Deputies).

⁷¹⁸ Више о томе: Н. Мрвић-Петровић, *Криза затвора*, Београд, 2007, стр. 297-298.

⁷¹⁹ N. Christie, Посредовање и кривични судови као велики ритуали, излагање на међународној конференцији „Алтернативни облици реаговања на криминалитет и права жртве“, одржане у

Дискурс ресторативне правде реафирмисао је последњих декада прошлог века значај медијације и помирења између учинилаца и жртава кривичних дела. Теоретску основу оваквог приступа чине схватања о значају реинтегративног постиђивања учинилаца,⁷²⁰ и аболиционистички став о неделотворности класичног кажњавања,⁷²¹ док у практичној примени то представља укупност позитивних ефеката које помирење, праћено постиђивањем, извињење и накнада штете, остварују у односу учиниоца и жртве након извршеног кривичног дела. Растеређивање система кривичног правосуђа и отклањање потенцијалних негативних ефеката класичног кажњавања представљају корист за савремену државу и друштво у целини.

Медијација је, дакле, као концепт унутар дискурса ресторативне правде, поступак у коме се уз добровољно учешће учиниоца и жртве сагледавају последице извршеног дела и омогућава да се конфликт разреши кроз кајање, извињење, помирење, усаглашавање репарације и компензације или другог облика казног симболизма, у фази пре или у току кривичног поступка када долази до тзв. скретања, односно диверзификације поступка. Уколико се помирење и обештећење између учиниоца и жртве (оштећеног) усагласе у току поступка а пре доношења одлуке суда о кривичној санкцији, оне могу довести, у најбољем случају, до утврђивања кривице учиниоца и одлуке о ослобођењу од казне.

Christie истиче да се ресторативна правда појављује у много облика али су два од посебног значаја. Најпре „минимални облик у коме „заинтересоване стране“ покушавају да сазнају шта се догодило, док је максимални онај у коме је нагласак стављен на начин обештећења – поправи то, учини како треба да надокнадиш штету. Оба наведена облика имају заједнички елемент, теже да доведу до мира. До мира, кроз налажење некаквих истина или мира успостављеног на темељу неке врсте разумевања зашто је друга страна поступила тако како јесте или можда чак понуђеног извињења или компензације“.⁷²² У

Београду, 12. новембра 2005. године, цитирано према: С. Константиновић-Вилић, М. Костић, *Пенологија*, Ниш, 2011, стр. 256, фуснота 531.

⁷²⁰ J. Braithwhite, Реинтегративно постиђивање (одломак из дела: *Crime, Shame and Reintegration*, Cambridge, 1989), *Теорије у криминологији*, Ђ. Игњатовић, Београд, 2009, стр. 439-443.

⁷²¹ Тако Hulsman тврди да је “немогуће је да из једног кривичног система произиђе једна легитимна казна”. L. Hulsman, J. V. de Celis, *Изгубљене казне*, Београд, 2010, стр. 17.

⁷²² „Суштинско својство ресторативне правде јесте отвореност у односу на феномен који се налази у центру пажње. Пажљиво се настоји да се не активира кривичноправна терминологија. Један од идеала јесте не користити термине као што су жртва (оштећени) и окривљени, већ уместо тога

ствари, значајан је сваки усаглашени елемент помирења учиниоца и жртве кривичног дела, било да је реч само о компромису око схватања догађаја (кривичног дела), или о пуном компромису који укључује компензацију и потпуно задовољење свих учесника у поступку медијације и наставак „нормалног“ живота у заједници након конфликта (кривичног дела).

Поступак медијације, помирења и обештећења може се догодити или усагласити у различитим фазама кривичног поступка, а мере које подразумевају извињење жртви и накнаду причињене штете могу се применити у току или након спроведеног поступка и у току извршења кривичне санкције. Наиме, уколико се посредовање између учиниоца и жртве кривичног дела, помирење и обештећење усагласе пре започињања кривичног поступка онда, практично, и не започиње кривични поступак. Конфликт поводом извршеног кривичног дела разрешава се ван кривичноправног система, уколико за то постоји законски основ и уколико пробациона служба није активни учесник у поступку медијације.

Медијација, помирење и усаглашено обештећење представљаће основ за обуставу кривичног поступка од стране тужиоца или суда, уколико су усаглашени за време трајања поступка против учиниоца кривичног дела. Ови институти у том случају представљају алтернативе мере које се примењују у току кривичног поступка и којима се, посредно, алтернира изрицање и извршење краткотрајне казне затвора. Пре доношења одлуке суда о изрицању кривичне санкције, помирење учиниоца и жртве кривичног дела и накнада причињене штете могу представљати основ за ублажавање или ослобођење од казне.

Поред тога, извињење жртви, помирење и компензација могу представљати значајне околности приликом одлучивања о условном одлагању изрицања или извршења казне. Такође, могу представљати и обавезу изречену у оквиру друге кривичне санкције, најчешће условне осуде (пробације) или се, пак, могу утврдити осуђеном лицу приликом условног отпуштања са издржавања казне. Решења у упоредном праву су различита, али се најчешће свде један од поменутих облика.

Иако државе англосаксонске правне традиције имају развијеније програме медијације у кривичним стварима, они карактеришу и државе континенталног

говори о странама у сукобу. У складу са тим, природно је не размишљати о категоријама ретрибуције и казне, већ компензације, успостављања мира и склада.“ N. Christie, Одговори на губитке, *Темид*, број 1, Београд, 2006, стр. 7-8.

правног система. Први званични програми започети су 1974. године у Канади (*Kitchener, Ontario*), односно 1978. године у САД (*Elkart, Indiana*). Подаци из 2000. године показују да је од око хиљаду различитих програма медијације који су се примењивали у европским државама и САД, око 70% чинили програми који су се примењивали на Старом континенту.⁷²³

Бајовић указује на различите програме медијације у оквиру ресторативне правде као што су програми помирења између жртве и учиниоца (*victim-offender mediation VOM*), породична саветовања (*family group conferencing*), ресторативни програми уз рад у заједници (*restorative community service*), панели жртава (*victims panels*) и кругови (*sentencing circles*).⁷²⁴

У највећем броју држава континенталног правног система медијација и обештећење се нормативно регулишу кроз законе који регулишу кривични поступак. Тако се у литератури наводи да је у Аустрији 1999. године уведен „диверзиони пакет мера“ који овлашћује тужиоца да не покрене поступак у случајевима кад се постигне нагодба између учиниоца и жртве (код кривичних дела за која је забрањена новчана казна или затвор до пет година), док се у Француској „диверзиони ефекат медијације“ може остварити само у фази пре покретања кривичног поступка. У Немачкој се примењује и у предкривичној фази, али и након подизања оптужнице. Наиме, наводи се да је судија надлежан да предложи спровођење поступка надокнаде или поравнања, уз сагласност јавног тужиоца да одустане од оптужнице.⁷²⁵

Значај и потреба шире примене медијације у кривичним стварима, поступака помирења и обештећења жртава, као алтернативе класичном кривичном поступку и кажњавању учинилаца кривичних дела, али и потреби значајнијег учешћа локалне заједнице у решавању конфликта насталог извршењем кривичног дела, посебно су апострофисани у међународноправним документима усвојеним од стране Уједињених нација и Савета Европе.

⁷²³ M. S. Umbreit, J. Greenwood, *Guidelines for Victim-Sensitive, Victim-Offender Mediation: Restorative Justice Through Dialog*, Centre for Restorative Justice and Peacemaking, University of Minnesota St. Paul, Minnesota, 2000, str. 4.

⁷²⁴ Видети: V. Bajović, *Restorative justice and Mediation in Criminal procedure*, Stanje kriminaliteta i pravna sredstava reagovanja, II deo, urednik Đ. Ignjatović, Beograd, 2008, str. 245-247.

⁷²⁵ Д. Васиљевић-Продановић, Ресторативна правда у кривичноправном систему, *Темуда*, број 3, Београд, 2010, стр. 62.

Препорука Савета Европе из 1999. године о медијацији у кривичним стварима,⁷²⁶ указује на значај и потенцијалне позитивне ефекте примене медијације, али се њоме и позивају државе чланице да своја законодавства новелирају омогућавајући ширу примену овог концепта. Исте године усвојена је и Препорука о пренасељености затвора и прекобројности затворске популације,⁷²⁷ којом се, између осталог, наглашава важност примене алтернативних кривичних санкција и мера, укључујући и медијацију и компензацију жртава.

Уједињене нације су у оквиру Економско-социјалног савета (ECOSOC) 1999. године усвојиле Резолуцију број 1999/26 о развоју и примени медијације и мера ресторативне правде у оквиру кривичног правосуђа,⁷²⁸ на основу које је три године касније усвојена Резолуција о основним принципима примене програма ресторативне правде у кривичним стварима.⁷²⁹

У Републици Србији је предвиђена законска могућност медијације у кривичним стварима. Први закон о посредовању – медијацији који је укључивао и медијацију у кривичним стварима усвојен је 2005. године. На сличан начин, могућност медијације између учиниоца и жртве кривичног дела предвиђена је и у важећем Закону о посредовању у решавању спорова из 2014. године.⁷³⁰

Међутим, не постоје званични подаци у успешно извршеним програмима медијације у кривичним стварима, па се не може утврдити да ли програми медијације омогућавају алтернативе краткотрајних казни затвора. За сада морамо да закључимо да то није случај. У литератури се наводе примери спроведених пилот пројеката и програми едукације за организовање програма медијације у кривичним стварима.⁷³¹

⁷²⁶ Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters (Adopted by the Committee of Ministers on 15 September 1999 at the 679th meeting of the Ministers' Deputies).

⁷²⁷ Recommendation No. R (99) 22 of the Committee of Ministers to member States concerning concerning prison overcrowding and prison population inflation (Adopted by the Committee of Ministers on 30 September 1999 at the 681th meeting of the Ministers' Deputies).

⁷²⁸ ECOSOC, Resolution 1999/26, Development and implementation of mediation and restorative justice measures in criminal justice. Текст доступан: https://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/Crime_Resolutions/1990-1999/1999/ECOSOC/Resolution_1999-26.pdf, приступ септембар 2015. године.

⁷²⁹ ECOSOC, Resolution 2002/12, Basic principles on the Use of of restorative justice Programmes in Criminal Matters, Текст доступан на: <http://www.un.org/en/ecosoc/docs/2002/resolution%202002-12.pdf>, приступ септембар 2015. године.

⁷³⁰ „Службени гласник Републике Србије“ број 55/2014.

⁷³¹ Видети: Д. Миладиновић-Стефановић, Медијација у кривичним стварима, *Реформа кривичног правосуђа*, Тематски зборник радова, Ниш, 2010, стр. 337-338.

3.3. Кућни притвор

Кућни притвор представља алтернативну меру која се може применити према учиниоцу кривичног дела пре или у току кривичног поступка. Иако претходно описане алтернативне мере представљају институте чијом применом долази до потенцијалног одлагања или обуставе кривичног поступка, кућни притвор има потпуно другачију правну природу и сврху. Једина заједничка карактеристика је фаза у поступку у коме се могу применити.

Наиме, у оквиру концепта примене алтернативних кривичних санкција и мера, настале су и развијале се различите алтернативне кривичне санкције, мере и поступци са основном заједничком карактеристиком – алтернирање изрицања и извршења краткотрајне казне затвора. У савременом кривичном праву лишавање слободе учинилаца кривичних дела сматра се средством које се мора примењивати као крајње (*ultima ratio*) и то не само према учиниоцима лакших кривичних дела након спроведеног кривичног поступка, већ и према окривљенима за теже кривично дела уколико постоје разлози који оправдавају примену других мера уместо лишења слободе.

Кућни притвор (кућно притварање) представља алтернативну меру за обезбеђење присуства окривљеног у кривичном поступку. По садржају и начинима извршења најсличнији је кућном затвору, као самосталној кривичној санкцији. Међутим, кућни притвор, како назив ове мере упућује, не представља кривичну санкцију, како се то често у јавности мисли и говори, већ један од начина за обезбеђење присуства окривљеног у кривичном поступку. Наиме, законодавства која предвиђају примену кућног притварања прописују да уколико постоје разлози за одређивање мере притвора према осуђеном, суд може одлучити да се окривљени не лишава слободе у пенитенцијарној установи, већ да му се ограничи слобода кретања на начин што не сме напуштати простор у коме станује. Поред овог, основног, садржаја суд може одредити и друге врсте обавеза или забране, али и различите начине извршења које могу укључивати и примену електронског надзора према окривљеном. И новелирано српско кривично законодавство предвиђа могућност кућног притварања окривљених лица, као меру забране напуштања стана предвиђене Законом о кривичном поступку, односно кућном притвору како се Законом о извршењу ванзаводских санкција и мера назива ова алтернативна мера.

ГЛАВА СЕДМА

СПЕЦИФИЧНЕ АЛТЕРНАТИВЕ КАЗНИ ЗАТВОРА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

1. Ослобођење од казне

У претходном делу рада смо указали да се применом одређених кривичноправних института може остварити сврха прописивања и изрицања кривичних санкција и објаснили и да се применом ослобођења од казне може остварити такав циљ, иако формално овај институт не представља алтернативну кривичну санкцију.

У питању је институт новијег датума неспојив са апсолутном теоријом о сврси кажњавања која захтева да према сваком учиниоцу кривичног дела мора бити примењена праведна, заслужена казна као одмазда за учињено зло, па и онда када то из разлога превенције уопште није потребно.⁷³²

Лазаревић указује да су правна природа и оправданост ове законске могућности спорне. По неким обележјима оно има неке елементе кривичне санкције. Тако, претпоставка за изрицање ослобођења од казне је извршено кривично дело; то је услов за примену сваке кривичне санкције. Уз то, може се изрећи само кривично одговорном учиниоцу, што је претпоставка за изрицање казне. Изриче се у форми осуђујуће пресуде, која се уводи у казнену евиденцију, а лице коме је изречена ова мера сматра се осуђиваним. Насупрот свему томе, ова мера није прописана у систему кривичних санкција, већ у одредбама о одмеравању казне, а оно што је основно, лишена је материјалног супстрата кривичне санкције – њеним изрицањем учинилац се не лишава слобода или права, нити се у њима ограничава.⁷³³

Указујући на схватања у теорији кривичног права да примена овог института није оправдана ни са аспекта генералне превенције, ни са аспекта специјалне превенције, јер чак може деловати и стимулативно на вршење

⁷³² З. Стојановић, *Кривично право – општи део*, Београд, 2010, стр. 277.

⁷³³ „Отуда и различита схватања о правној природи ове мере – да ли је то нека врста судског помиловања, да ли је реч о некој квази санкцији. Очигледно је да је реч о једној специфичној законској могућности, која се може, и по циљу и по природи, схватити само као једна криминално-политичка мера које се може уклопити у остварење сврхе примене кривичних санкција, јер иако то формално није, она је по циљу у неким аспектима блиска тим санкцијама.“
Љ. Лазаревић, *Коментар Кривичног законика Републике Србије*, Београд, 2006, стр. 203.

кривичних дела, овај аутор истиче да оно може имати оправдања у случају неких крајње епизодних кривичних дела, што у пракси није чест случај. Из тих разлога, сматра се да је можда целисходније, када је утврђено постојање кривичног дела и кривичне одговорности, изрећи условну осуду или судску опомену него ослобођење од казне.⁷³⁴ Међутим, аутор, ипак, указује да се оправданост и примена ове мере види у томе што кривично дело може некада бити извршено под таквим околностима да изрицање ма које санкције, па чак да је то и судска опомена, нема друштвеног оправдања.

Сматрамо да схватање по којем је целисходније применити условну осуду или судску опомену уместо института ослобођења од казне не одговара природи овог института. Наиме, ослобођење од казне не представља кривичну санкцију уместо које би се алтернативно могле изрећи друге кривичне санкције (условна осуда или судска опомена), већ се применом овог института омогућава суду да ослободи учиниоца од казне уколико је утврдио да изрицање казне, или било које друге кривичне санкције, не би одговарало сврси њиховог прописивања. Уколико суд сматра да је изрицање друге кривичне санкције оправдано, сигурно неће применити неки од предвиђених факултативних основа и учиниоца ослободити од казне.

Ослобођење од казне представља, практично, опрост казне учиниоцу кривичног дела. Суд у поступку утврђује кривицу и уколико сматра да се изрицањем казне не може остварити сврха кажњавања, односно да изрицање казне очигледно не би одговарало сврси кажњавања, може учиниоца ослободити од казне.

То значи да се ослобађа од казне онај учинилац кривичног дела који се у начелу може казнити. У случају ослобођења од казне, суд доноси осуђујућу пресуду којом се учинилац проглашава одговорним за учињено кривично дело и ослобађа га казне. С обзиром на то да је реч о осуђујућој пресуди, она се уписује у казнену евиденцију, а брише се наступањем законске рехабилитације.⁷³⁵

У члану 58. став 1. Кривичног законика прописано је да суд може ослободити учиниоца кривичног дела само када закон то предвиђа, а у општем делу закона предвиђено је више факултативних основа за ослобођење од казне. У питању су прекорачење границе нужне одбране услед јаке раздражености или

⁷³⁴ Љ. Лазаревић, *Op. cit.*, стр. 204.

⁷³⁵ З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2012, стр. 255.

препасти изазване нападом (члан 19. став 3. КЗ), прекорачење граница крајње нужде учињено под нарочито олакшавајућим околностима (члан 20. став 3. КЗ), неподобан покушај (члан 31. КЗ), довољни одустанак (члан 32. став 2. КЗ) и добровољно спречавање извршења кривичног дела (члан 32. став 4. КЗ). Поред ових основа, у општем делу предвиђена су још три основа за ослобођење од казне. Два су прописана одредбом члана 58. у случају када је учинилац кривичног дела из нехата тешко погођен последицама дела да изрицање казне не би одговарало сврси кажњавања и у случају стварног кајања. Посебним чланом (члан 59. КЗ) предвиђено је да поравнање учиниоца и оштећеног кривичним делом може представљати факултативни основ за ослобођење од казне.

Такође, поред основа за ослобођење од казне прописаних у општем делу, Кривични законик и у посебном делу код појединих кривичних дела предвиђа могућност примене овог института.

Одредба члана 58. став 2. Кривичног законика предвиђа да суд може ослободити од казне учиниоца кривичног дела учињеног из нехата кад последице дела тако тешко погађају учиниоца да изрицање казне у таквом случају очигледно не би одговарало сврхи кажњавања. Лазаревић наводи да је реч о специфичном основу за ослобођење од казне који се не може сврстати ни у опште ни у посебне основе. Није општи јер се не може применити према сваком учиниоцу и поводом извршења ма ког кривичног дела. Није ни посебан, јер његова примена није везана само за одређено кривично дело.⁷³⁶

Кривични законик не ограничава примену овог основа ослобођења ни код једног кривичног дела уколико је извршено из нехата. Суд ће, према околностима сваког конкретног случаја, проценити да ли последице кривичног дела тако тешко погађају учиниоца да изрицање казне не би одговарало сврси кажњавања да ли је оправдано применити институт ослобођења од казне.⁷³⁷

Уколико је за кривично дело за које се суди прописана казна затвора а суд учиниоца ослободи од казне, применом овог института алтернира се изрицање казне затвора и остварује сврха примене алтернативних кривичних санкција и тиме потврђује карактер „специфичне“ алтернативе казни затвора.

⁷³⁶ Љ. Лазаревић, *Op. cit.*, стр. 204.

⁷³⁷ „Основни разлог за прихватање биле су одређене ситуације у пракси, која нажалост нису биле ретке, када су последице кривичног дела тешко погађале само учиниоца па његово кажњавање или изрицање друге кривичне санкције, није имало никаквог друштвеног оправдања. У виду су се имале, пре свега, саобраћајне несреће или други нехатни деликти у који је учинилац проузроковао смрт или тешке телесне повреде њему блиског лица.“ Љ. Лазаревић, *Op. cit.*, стр. 204.

1.1. Стварно кајање (и накнада штете)

Нови факултативни основ за ослобођење од казне представља институт стварног кајања. У основном тексту Кривичног законика из 2006. године овај основ је био предвиђен у оквиру одредбе члана 59. под називом „поравнање учиниоца и оштећеног“. Како је законодавац увидео да стварно кајање представља другачији основ у односу на поравнање учиниоца и жртве, изменама и допунама Кривичног законика из 2009. године одредба је измештена у члан 58. став 3.⁷³⁸ Према овој одредби, суд може ослободити учиниоца кривичног дела од казне, уколико је за то дело прописана казна затвора до пет година, ако је после извршеног дела а пре него што је сазнао да је откривен, отклонио штетне последице кривичног дела или надокнадио штету проузороковану кривичним делом.

Приликом примене института стварног кајања суд је ограничен тежином кривичног дела, односно висином прописане казне. Законодавац је сматрао да је криминално-политички оправдано да примену овог института ограничи на лакша кривична дела или кривична дела „средње тежине“ прописујући да се ослобођење од казне услед стварног кајања може применити код кривичних дела за која је прописана казна затвора у трајању до пет година.

У питању је логично антиципирање законодавца јер у случајевима у којима је учинилац након извршења кривичног дела, а пре него што је откривен, предузео активности у циљу спречавања наступања или отклањања последица дела или је реално или симболично надокнадио проузороковану штету оштећеном, указао суду да изрицање казне није неопходно како би се остварила сврха кажњавања и сврха прописивања и изрицања кривичних санкција.

Иако се може размишљати да законодавац држање учиниоца после извршеног дела, као околност коју узима у обзир приликом одмеравања казне, прописује као основ за примену института ослобођења од казне, сматрамо да је није у питању издвајање ове околности јер се у одредби посебна пажња усмерава на активности учиниоца на отклањању штетних последица дела и накнади проузороковане штете.

⁷³⁸ Закон о изменама и допунама Кривичног законика „Службени гласник Републике Србије“ број 72/2009.

У литератури се наводи да учинилац треба да предузимања активне радње током стварног кајања које су усмерене на отклањање последице (на пример, враћање у пређашње стање које се постиже враћањем покретне ствари или новца одузетог неким имовинским кривичим делом) или на поправљање штете. Поправљање материјалне штете може се остварити у облицима натуралне реституције (замене једне покретне ствари другом једнаке вредности) или кроз давање накнаде у новчаном облику. Накнада нематеријалне штете има за циљ сатисфакцију учиниоца и постиже се на различите начин: извињењем, јавним објавивањем неистините изјаве, пресуде и слично (укључујући и новчану надокнаду те штете). За разлику од наведених облика активног деловања, стварним кајањем се не сматра самопријављивање или давање изјаве да се намерава обештетити оштећени. Зато је у овом случају неопходно да је учинилац предузео обећано активно деловање (и пре него што је сазнао да је откривен).⁷³⁹

Иако Кривични законик изричито не прописује добровољност као услов за примену стварног кајања као основа за ослобођење од казне, постојање добровољности (наравно не у апсолутном смислу) се овде подразумева због природе овог института.⁷⁴⁰

1.2. Поравнање учиниоца и оштећеног

У члану 59. Кривичног законика предвиђен је још један факултативни основ за ослобођење од казне. Наиме, суд може ослободити од казне учиниоца кривичног дела за које је прописана казна затвора до три године или новчана казна ако је на основу постигнутог споразума са оштећеним испунио све обавезе из тог споразума.

У питању је решење засновано на дискурсу ресторативне правде на основу кога помирење између учиниоца кривичног дела и жртве представља основ за ослобођење, односно опрост казне. Уколико се учинилац и жртва након извршења кривичног дела споразумеју о начину на који ће разрешити „последике конфликта“ и уколико учинилац испуни преузете обавезе из постигнутог споразума суд га може ослободити од казне. Формални услов је да је за кривично

⁷³⁹ Н. Мрвић-Петровић, *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, Београд, 2010, стр. 233-234.

⁷⁴⁰ З. Стојановић, *Ор. cit.*, стр. 256.

дело прописана казна затвора до три године или новчана казна, односно, да је реч о лакшем кривичном делу.

Стојановић указује да се мирење учиниоца и жртве раније углавном доводило у вези са кривичним процесним правом, али да примена овог института захтева координирана решења у процесном и материјалном праву, јер измирење учиниоца и жртве има суштински, материјални карактер.⁷⁴¹

С друге стране, Лазаревић се критички односи према овом законском решењу указујући да је потпуно нејасно о чему треба да су се „споразумели“ учинилац дела и оштећени, јер се у кривичном праву кривичноправни односи не могу заснивати и остваривати на слободној вољи странака. Уколико се смисао одредбе односи на споразум о неком облику обештећења жртве, и даље се поставља питање да ли је реч само о материјалном обештећењу или и о неком другом облику. Дилеме у примени овог института могу настати и у погледу форме споразума, тога да ли је реч о писмено израженој вољи или је довољан и усмени споразум, затим да ли је споразум валидан ако је постигнут претњом, обманом или на сличан начин. Једном речју, закључује овај аутор, увели смо у кривично законодавство један непрецизан и кривичном праву неадекватан појам; законодавац је бар могао у интерпретативним одредбама да приближно одреди садржај овог појма.⁷⁴²

Иако је примена овог института новина у традиционалним кривичноправним системима, као што је наш, његово увођење је базирано на другачијем концепту реаговања према одређеним категоријама учинилаца лакших кривичних дела и важности прихватања односа који је успостављен између учиниоца и жртве након извршеног кривичног дела.

Чињеница је да је законодавац остао недоречен у погледу начина закључивања споразума, форме, разматрања споразума од стране суда и другим питањима, али се не може оспорити да увођење овог основа ослобођења од казне осавремењује српски кривичноправни систем. Оно што ствара проблем у примени овог института је недостатак кривично процесних одредаба којима би се регулисао поступак у коме би се учинилац који се споразумео са оштећеним и испунио обавезе могао ослободити од казне.

⁷⁴¹ З. Стојановић, *Op. cit.*, стр. 257.

⁷⁴² Љ. Лазаревић, *Op. cit.*, стр. 206-207.

Иако је Законик о кривичном поступку из 2006. године предвиђао одредбе о посебном поступку посредовања ради постизања поравнања између окривљеног и оштећеног,⁷⁴³ важећи Законик о кривичном поступку не регулише ово питање. Стојановић, међутим, анализирајући пример из судске праксе, констатује да је исправна одлука Врховног суда Србије (Кж. I 262/08) у којој је, у случају када је несумњиво утврђено постигнут споразум између учиниоца и оштећеног и да је учинилац своје обавезе из тог споразума испунио, примењен овај основ за ослобођење од казне. Уколико је у конкретном случају неспорно да је учинилац испунио све обавезе из споразума са оштећеним, а ради се о кривичном делу за које је прописана казна до три године или новчана казна, непостојање процесних одредаба које регулишу поступак поравнања не би требало да представља препреку за примену овог основа ослобођења од казне. Наиме, закључује овај аутор, поступак у овом случају (као и иначе) служи примени материјалног кривичног права, а у случајевима у којима се те одредбе могу исправно применити и без процесних одредаба, нема препрека за њихову примену. Међутим, са правом указује, то ипак сужава примену овог института само на потпуно неспорне случајеве, па би у Законнику о кривичном поступку као један од посебних поступака требало прописати и поступак поравнања између учиниоца и оштећеног.⁷⁴⁴

С друге стране, у литератури се апострофира још једна околност која може бити од утицаја на обим примене овог института. Наиме, Мрвић-Петровић указује да факултативно ослобођење од казне због отклањања последица кривичног дела или накнаде штете ипак није повољније по учиниоца од могућности да се применом института условног одлагања кривичног гоњења, по истом основу обустави кривични поступак. Због тога, констатује се, може се очекивати ретка примена члана 59. Кривичног законика у пракси.

⁷⁴³ Видети: Д. Миладиновић-Стефановић, *Op. cit.*, стр. 339-344.

⁷⁴⁴ З. Стојановић, *Op. cit.*, стр. 257-258.

1.3. Примена института ослобођења од казне у пракси

У пракси судова институт ослобођења од казне се примењује врло ретко. Према подацима Републичког завода за статистику у периоду од 2009. до 2014. године⁷⁴⁵ укупно је 1.121 лице, чија је кривица утврђена у кривичном поступку, ослобођено од казне. У поменутом извору наводе се подаци о основу по којем су учиниоци ослобођени, па се може закључити да се ради о свим основама предвиђеним у општем делу Кривичног законика и код појединачних инкриминација.

Имајући у виду да је у посматраном периоду изречено 196.307 кривичних санкција, од тог броја је у само 0,57% примењен институт ослобођења од казне.

Посматрано према годинама, у 2009. години 338 учинилаца је ослобођено од казне, у 2010. години 231, у 2011. години 243, у 2012. години 105, у 2013. години 101 и у 2014. години 103. Евидентан је пад броја учинилаца ослобођених од казне у периоду од 2009. до 2012. године (са 338 на 105), а у последње три посматране године бележи се стагнација.

Иако се може закључити да је број учинилаца кривичних дела ослобођених од казне по свим законом предвиђеним основама јако мали у односу на укупан број осуђених лица и број изречених кривичних санкција, важно је нагласити да је прописивање нових основа за примену овог института материјалноправним одредбама, стварног кајања и поравнања учиниоца и оштећеног, од посебне важности за прихватање мера дискурса ресторативне правде и у односу на пунолетне учиниоце кривичних дела. Недостатак процесних одредаба представља највећи проблем у примени ових основа у пракси судова, али се може очекивати да ће се у будућим новелама кривичног законодавства предвидети решења које ће омогућити ширу примену овог института.

⁷⁴⁵ Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2009, Билтен број 529, Београд, 2010; Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2010, Билтен број 546, Београд, 2011; Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2011, Билтен број 558, Београд, 2012; Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2012, Билтен број 576, Београд, 2013; Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2013, Билтен број 588, Београд, 2014; Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2014, Билтен број 603, Београд, 2015;

2. Алтернативе извршењу казне затвора у пенитенцијарној установи

2.1. Условни отпуст

Иако институт условног отпуста у нашем кривичноправном систему има дугу традицију, уведен је 1869. године само дванаест година од формалног увођења у Енглеској, честе измене одредаба које регулишу овај институт у важећем Кривичном законнику у последњих неколико година указују да традиција прописивања није у корелацији са очекиваним обимом примене у пракси.

Наиме, ступањем на снагу новог Кривичног законика 2006. године уведен је модел факултативног условног отпуста који се може одобрити осуђеном лицу након половине издржане казне уколико су испуњени и други законом прописани услови. Након само три године, поштравају се услови за одобравање условног отпуста прописивањем да се условни отпуст може одобрити након две трећине издржане казне и предвиђањем додатних обавеза и ограничења у примени овог института. Изменама и допунама Кривичног законика из 2012. године законодавац уводи модел обавезног условног отпуста, задржавајући факултативни условни отпуст у односу на одређене категорије учинилаца, односно врсту кривичног дела за које је изречена казна затвора. Кренимо редом.

Одредба члана 46. став 1. основног текста Кривичног законика предвиђала је факултативни облик условног отпуста. Према овој одредби, осуђеног који је издржао половину казне суд може условно отпустити са издржавања казне, ако се у току издржавања тако поправио да се може са основном очекивати да ће се на слободи добро владати, а нарочито да до истека времена за које је изречена казна не учини ново кривично дело. При оцени да ли ће се осуђени условно отпустити узете се у обзир његово владање за време издржавања казне, извршавање радних обавеза, с обзиром на његову радну способност, као и друге околности које показују да је постигнута сврха кажњавања.

Објективни услов за одлучивање о одобравању условног отпуста је да је осуђено лице издржало половину изречене казне, док се субјективни услови односе на промену понашања учиниоца и његово владање у току издржавања казне, извршавање радних и других обавеза, односно околности које указују да је на основу дела издржане казне остварена сврха кажњавања. Приликом

одлучивања о условном отпусту врши се процена промене понашања осуђеног лица и одлука се заснива на процени да ли ће за време трајања условног отпуста осуђени вршити кривична дела. Закон прописује кумулативно испуњавање оба услова, а суд није у обавези да одобри условни отпуст уколико процени да је испуњен само услов који се односи на део издржане казне.

Решење из основног законског текста предвиђало је у одредби члана 47. став 1. да ће се условни отпуст опозвати уколико осуђени, док је на условном отпусту, учини једно или више кривичних дела за која је изречена казна затвора преко једне године.

Како истиче Стојановић, приликом регулисања условног отпуста у нашем праву пошло се од схватања да је условни отпуст само фаза у извршењу казне затвора. Такво становиште може се довести у питање, истиче аутор, јер оно, нарочито у системима као што је наш где се условно отпуштени не ставља под заштитни надзор, представља фикцију без реалне подлоге. У ствари, условни отпуст суспендује казну и у том погледу има слично дејство као и условна осуда. Управо је суштина условног отпуста у томе да се део казне не извршава, односно да до извршења преосталог дела казне долази само изузетно, тј. у случају опозива условног отпуста, ако до њега не дође казна се гаси.⁷⁴⁶ С друге стране, Лазаревић указује да је условни отпуст специфичан институт који у садржајном смислу задире и у суштину казне лишења слободе и у њено извршење. У функционалном смислу он је „саставни“ део казне затвора, јер утиче на њену садржину институционални третман у установи мења у третман на слободи. Мада то звучи контрадикторно, истиче овај аутор, применом условног отпуста се казна лишења слободе једним делом „издржава на слободи“.⁷⁴⁷

Изменама и допунама Кривичног законика из 2009. године,⁷⁴⁸ законодавац се одлучује да поштри објективни услов за одобравање условног отпуста са половине на две трећине издржане казне. Субјективни услови који се односе на учиниоца остали су исти, али је успостављено једно ограничење у примени. Наиме, не може се условно отпустити осуђени који је покушао бекство или је побегао из завода за извршење казне затвора. Такође, уведена је још једна

⁷⁴⁶ „Тешко се може прихватити тврђење да се казна затвора извршава и за време док је условно отпуштени на слободи и без икаквих обавеза. За време условног отпуста казна постоји само као правна могућност.“ З. Стојановић, *Кривично право – општи део*, Београд, 2010, стр. 258.

⁷⁴⁷ Љ. Лазаревић, *Оп. cit.*, стр. 169-170.

⁷⁴⁸ Закон о изменама и допунама Кривичног законика „Службени гласник Републике Србије“ број 72/2009.

значајна новина. Суд може приликом одлучивања о условном отпусту да одреди да је осуђени дужан да испуни обавезе предвиђене кривичноправним одредбама.

Иако је интенција законодавца била усмерена на утврђивање додатних обавеза или забрана осуђеном лицу приликом одобравања условног отпуста, односно успостављања заштитног надзора по угледу на решења предвиђена у упоредном кривичном праву, одредбом којом се суд овлашћује да наложи обавезе предвиђене кривичноправним одредбама није на јасан начин утврђено о којом се заправо обавезама ради.⁷⁴⁹ Осим ове нејасне формулације, законом нису прописане обавезе или забране које се могу наложити приликом одобравања условног отпуста, нити су предвиђени рокови у којима се оне морају извршити. Тек након пет година и усвајања Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера створене су и нормативне и организационе претпоставке за примену надзора над осуђеним лицем док се налази на условном отпусту. О томе нешто касније.

Још једна битна измена Кривичног законика из 2009. године тиче се опозивања условног отпуста. Наиме, измењени члан 47. став 1. предвиђао је да ће суд (обавезно) опозвати условни отпуст ако је осуђени, док је на условном отпусту, учинио једно или више кривичних дела за које је изречена казна затвора у трајању преко шест месеци. Опозив је према претходној одредби био обавезан уколико је условно отпуштени извршио кривично дело за које је изречена казна затвора у трајању преко годину дана, а новим решењем предвиђен је обавезан опозив и у случају изречене казне дуже од шест месеци. Према ставу 2. овог члана, суд може опозвати условни отпуст (факултативно) уколико је условно отпуштени извршио једно или више кривичних дела за која је изречена казна затвора у трајању до шест месеци или уколико није испунио неку од обавеза коју је суд наложио.

⁷⁴⁹ У ствари, указује Стојановић „реч је о обавезама које се могу наложити уз обичну условну осуду (члан 65. став 2), а не оним које чине заштитни надзор (што би, иначе имало смисла и оправдања). Нови Законик о кривичном поступку (члан 567. став 2) предвиђа и могућност да осуђени за време условног отпуста буде под електронским надзором. Члан 191. Закона о извршењу кривичних санкција спомиње условни отпуст „уз испуњење обавеза предвиђених кривичноправним одредбама са електронским надзором“, али није јасно на шта се то односи. Из те формулације би се могло закључити да се електронски надзор одређује у циљу извршавања наложених обавеза, што би имало оправдања само код обавеза оног типа које чине заштитни надзор, а за то одредба члана 46. став 2. не даје основа (да се то хтело, требало је у тој одредби рећи да суд може одлучити да се условно отпуштени стави под заштитни надзор).“ 3. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2012, стр. 219.

Иако се у пракси одобрава само мањи део поднетих молби за условно отпуштање са издржавања казне,⁷⁵⁰ имајући у виду укупан број изречених казни затвора и пренасељеност пенитенцијарног система, нелогично је било да се законодавац, ипак, одлучи да поштри услове за одобравање условног отпуста и да, с друге стране, ублажи услове за опозив условног отпуста.⁷⁵¹

Изменама и допунама Кривичног законика из 2012. године⁷⁵² законодавац се одлучује за нову промену концепта и увођење обавезног условног отпуста за већину кривичних дела и факултативни облик овог института за таксативно набројана кривична дела и посебне категорије осуђених лица.

Новом одредбом члана 46. став 1, која је и сада на снази, предвиђен је обавезни условни отпуст. Наиме, суд ће осуђеног који је издржао две трећине казне условно отпустити са издржавања казне ако се у току издржавања тако поправио да се може са основом очекивати да ће се на слободи добро владати, а нарочито да до истека времена за које је изречена казна не учини ново кривично дело. При оцени да ли ће се условно отпустити узмеће се у обзир његово владање за време издржавања казне, извршавање радних обавеза као и других околности које показују да је у односу на њега постигнута сврха кажњавања.⁷⁵³

Ограничење у примени института условног отпуста након ових измена односи се на осуђена лица која су два пута дисциплински кажњавана или којима су одузете додељене погодности приликом издржавања казне затвора, уместо

⁷⁵⁰ Тако су у литератури наводи да се позитивно реши свега нешто преко четвртине укупног броја поднетих молби за условни отпуст. Видети: З. Илић, Г. Јованић, *Затвор и/или слобода под надзором*, Београд, 2011, стр. 217.

⁷⁵¹ Поводом ових измена Ристивојевић поставља одређена питања и даје констатације са којима се у потпуности слажемо. „Да ли је решење из 2006. године већ показало мањкавости? Да ли је било застарело већ у тренутку када је усвојено? Постоји и друга могућност. Можда се српско друштво толико изменило и прошло кроз тако велике промене за само три године да се решење условног отпуста из 2006. године показује као неодговарајуће већ 2009. године...Последњом законодавном интервенцијом у условни отпуст домаћи нормотворац се упустио у класичну грешку коју понављају неодговорни законодавци са површним приступом криминалној политици. У време системских криза које генеришу потпуно нове изазове и стављају их пред друштво употребљава старе и превазиђене одговоре који могу да дају само привидне користи на пољу остварења сврхе кривичног права.“ Б. Ристивојевић, *Op. cit.*, стр. 164-165, 194.

⁷⁵² Закон о изменама и допунама Кривичног законика „Службени гласник Републике Србије“ број 121/2012.

⁷⁵³ Важно је на овом месту напоменути да одредба члана 567. став 1. Законика о кривичном поступку „Службени гласник Републике Србије“ број 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014, која се односи на одлуке којима се окончава рочиште на ком се одлучује о условном отпусту предвиђа да ће „ веће одмах по окончању рочишта донети решење којим одбија или усваја молбу за пуштање на условни отпуст, при чему ће посебно имати у виду процену ризика осуђеног, успешност у извршавању програма поступања, ранију осуђиваност, животне околности и очекивано деловање условног отпуста на осуђеног.“ То практично значи да ће поред околности које су предвиђене Кривичним закоником суд узимати у обзир и све поменуте околности предвиђене Закоником о кривичном поступку.

ранијег ограничења у односу на осуђена лица која су покушала бекство из завода за извршење казна затвора или се налазе у бекству.

Факултативни условни отпуст предвиђен је у ставу 2. члана 46. који предвиђа да уколико су испуњени услови из става 1, суд може условно отпустити осуђеног:

- на казну затвора у трајању од тридесет до четрдесет година,
- који је осуђен за кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом (члан 370. до 393а), кривична дела против полне слободе (члан 178. до 185б), кривично дело насиље у породици (члан 194. став 2. до 4), кривично дело неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога (члан 246. став 4), кривична дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије (члан 305. до 321), кривично дело примање мита (члан 367) и кривично дело давање мита (члан 368).
- који је осуђен од стране надлежних судова, односно њихових посебних одељења, у поступцима вођеним у складу са надлежношћу одређеном Законом о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других тешких кривичних дела,
- који је више од три пута правноснажно осуђен на безусловну казну затвора, а није извршено брисање или не постоје услови за брисање неке од осуда.

Код обавезног опозива условног отпуста из члана 47. став 1. и 2. законодавац се враћа на решење из основног текста Кривичног законика, по коме се условни отпуст опозива уколико осуђени учини једно или више кривичних дела за која је изречена казна затвора у трајању преко годину дана. Факултативни опозив условне осуде предвиђен је за изречену казну затвора до годину дана и за неизвршене обавезе уколико их је суд наложио приликом доношења одлуке о условном отпусту.

Став 3. остао је непромењен у односу на претходне измене закона и предвиђа да суд може у одлуци о условном отпусту одредити да је осуђени дужан да испуни обавезе предвиђене кривичноправним одредбама.

Имајући у виду да се законодавац није одлучио да приликом измена и допуна Кривичног законика предвиди обавезе на чију примену упућује суд приликом одлучивања о условном отпусту, то је учињено две године касније

усвајањем Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера.⁷⁵⁴ Иако Кривични закон не спомиње успостављање надзора над условно отпуштеним лицем, одредба члана 44. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера започиње формулацијом „надзор над условно отпуштеним лицем обавља Повереничка служба“ ако је суд у одлуци одредио да је осуђени дужан да испуни једну од следећих обавеза. То практично значи да ће суд уместо у Кривичном законнику, одредбу којом су предвиђене обавезе условно отпуштеног лица одредити на основу закона који регулише извршење ванзаводских санкција и мера.

У истом члану предвиђене су следеће обавезе које суд може одредити приликом донешења одлуке о одобравању условног отпуста:

- јављање органу надлежном за извршење заштитног надзора,
- оспособљавање учиниоца за одређено занимање,
- прихватање запослења које одговара способностима учиниоца,
- уздржавање од посећивања одређених места, локала или приредби, ако то може бити прилика или подстицај за поновно вршење кривичних дела,
- благовремено обавештавање о промени места боравка, адресе или радног места,
- уздржавање од употребе дрога или алкохолних пића,
- посећивање одређених професионалних или других саветовалишта или установа, и поступање по њиховим упутствима,
- испуњење других обавеза које су предвиђене кривичноправним одредбама.

Као што се може уочити, обавезе које суд може одредити приликом одлучивања о одобравању условног отпуста готово су идентичне обавезама из члана 73. Кривичног законика које чине обавезе из заштитног надзора приликом изрицања условне осуде, с тим што су код садржине заштитног надзора из овог члана предвиђене још три обавезе које нису прописане код условног отпуста: испуњавање обавеза издржавања породице, чувања и васпитавања деце и других породичних обавеза, лечење у одговарајућој здравственој установи и отклањање или ублажавање штете причињене кривичним делом, а нарочито измирење са жртвом кривичног дела.

Остаје нејасно зашто су преписане све друге обавезе из заштитног надзора, а изостављене поменуте. Можда да би се „утврдило“ да се ради о садржински

⁷⁵⁴ Пета глава „Надзор над извршењем мера одређених уз условним отпуст“ члан 44. до 55. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера „Службени гласник Републике Србије“ бр. 55/2014.

различитим обавезама? Такво решење је нелогично и неодрживо. Сматрамо да је неопходно да се приликом будућег новелирања Кривичног законика предвиди да се обавезе из заштитног надзора код условне осуде могу примени и код условног отпуштања осуђеног лица. Тиме би се избегле нејасноће и беспотребно набрајање истих обавеза у материјалном и извршном кривичном закону.

Утврђивање још једне од потенцијалних обавеза из „кривичноправних одредаба“ је регулисано на неуобичајени начин. Наиме, Законик о кривичном поступку у члановима 563. до 568. предвиђа поступак за пуштање на условни отпуст, а у члану 567. став 2. предвиђа да у решењу о условном отпусту веће може одредити да је осуђени дужан да испуни одређене обавезе предвиђене кривичним законом, а може одлучити да осуђени за време условног отпуста буде под електронским надзором. Дакле, не одредбама Кривичног законика нити Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера, већ законом који регулише ток кривичног поступка уводи се још једна од обавеза коју суд може одредити приликом доношења одлуке о одобравању условног отпуста – електронски надзор.

С тим у вези, члан 46. Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера предвиђа да у случају да је суд донео одлуку о условном отпусту којом је одредио да је осуђени дужан да испуни обавезе предвиђене кривичноправним одредбама уз примену електронског надзора, електронски надзор не може трајати дуже од једне године, нити дуже од трајања условног отпуста.

У питању је двоструко спорно решење. Прво, и много мање спорно, је питање које се односи на трајање електронског надзора. Наиме, закон предвиђа да примена електронског надзора може трајати најдуже до годину дана или док траје условни отпуст. Имајући у виду да се условни отпуст може одобрити након две трећине издржане казне без обзира на висину изречене казне, електронски надзор би могао да буде примењен и у периоду до годину дана и дуже од једне године. Стога је неопходно одредбу изменити на начин који би предвидео да примена електронског надзора приликом условног отпуштања може трајати најдуже до истека изречене казне.

Друго спорно решење односи се на могућности и ефекте примене електронског надзора приликом одређивања обавеза уз условни отпуст. Наиме, електронски надзор који се користи код нас базиран је на систему радио фреквенције и практично се не може применити ни за једну од предвиђених

обавеза. Електронским надзором је могуће пратити локацију и кретање лица само у просторијама у којима је инсталиран пријемник, тако да напуштањем просторија од стране условног отпуштеног престаје надзор над његовим кретањем. Ниједна од предвиђених обавеза не подразумева забрану напуштања просторија у којима се налази опрема за електронски надзор, па је употреба овог начина надзора над осуђеним на условном отпусту у пракси неприменљива.

Коришћење електронског надзора условно отпуштеног лица имало би смисла само уколико би се одредила забрана напуштања просторија у којима станује, а такав садржај је предвиђен код казне кућног затвора или забране напуштања стана (кућног притвора). Имајући у виду да је у првом случају реч о казни која није изречена осуђеном лицу, а у другом случају мери за обезбеђење присуства окривљеног у току кривичног поступка који је окончан изрицањем казне затвора, примена електронског надзора у извршењу обавеза код условног отпуста је практично немогућа.

Уколико би се уместо система базираног на радио фреквенцији започело са коришћењем система базираног на праћењу кретања путем сателита (*GPS*), примена електронског надзора би тада била могућа јер се на основу овог система може надzirати кретање лица и на отвореном и у затвореном простору. На овај начин могло би се пратити да ли на пример осуђени посећује одређена места, локале или приредбе или да ли се налази у саветовалиштима или другим установама, али не и шта се у њима догађа.

Иако смо покушали да укажемо да је примена електронског надзора према условно отпуштеном лицу у циљу надзора над извршењем обавеза које је одредио суд практично немогућа, према подацима које смо добили у Повереничкој служби у 2014. и 2015. години електронски надзор је примењен над седам условно отпуштених лица. Циљ примене није утврђен, али је спроведена одлука суда о одређивању електронског надзора!

И на крају желимо да представимо податке о броју условно отпуштених лица са издржавања казне затвора у периоду од 2009. до 2013. године. Извор података о броју условно отпуштених су годишњи извештаји Управе за извршење кривичних санкција, а подаци о укупном броју изречених казни затвора представљени су у билтенима Републичког завода за статистику.

У 2009. години, условно је отпуштено са издржавања казне 1.735 лица, од тога 1.674 осуђеника и 61 осуђеница. Укупно је у овој години изречено 9.658

казни затвора, на издржавање је примљено 9.023 осуђених лица, а отпуштено 8.169 лица. Изражено у процентима, од укупно броја лица отпуштених са издржавања казне затвора 21,2% је условно отпуштено. У 2010. години, условно је отпуштено 1.681 осуђено лице, 1.646 осуђеника и 35 осуђеница. У овој години изречено је 5.908 казни затвора, на издржавање је примљено 7.660 лица, а отпуштено 7.956 лица. Од тога броја 21,1% је условно отпуштено. У 2011. години, условно је отпуштено 990 осуђених лица, 936 осуђеника и 54 осуђенице. Укупно је изречено 8.158 казни затвора, примљено на издржавање 7.925, а укупно отпуштено 7.770 лица. Изражено у процентима, од укупног броја лица отпуштених са издржавања казне затвора 12,7% је условно отпуштено. У 2012. години, условно је отпуштено само 600 осуђених лица, 581 осуђеник и 19 осуђеница. Изречено је 10.212 казни затвора, у затворске установе је примљено 8.270 осуђених лица, а отпуштено 8.548 лица. Изражено у процентима, од укупног броја лица отпуштених са издржавања казне затвора 7% је условно отпуштено. И у 2013. години, условно је отпуштено 1.099 осуђених лица, 1.036 осуђеника и 63 осуђенице. Укупно је изречено 11.204 казни затвора, на издржавање у пенитенцијарне установе је примљено 7.369 осуђених лица, а отпуштено 7.132 лица. Изражено у процентима, од укупног броја лица отпуштених са издржавања казне затвора 15,4% је условно отпуштено.

На основу представљених података јасно је уочљиво да је број условно отпуштених лица са издржавања казне затвора био на нивоу од око 20% у прве две посматране године, да би након тога био забележен значајан пад на само 7% у 2012. години. У 2013. години бележи се раст на приближно 15%, иако је новелирањем одредаба Кривичног законика уведен обавезан условни отпуст у односу на највећи број учинилаца кривичних дела.

Процент забележен у 2012. години је вероватно био путоказ и додатни разлог законодавцу за увођење обавезног условног отпуста. Иако се бележи раст у првој години примене нових одредаба, остаје да се у периоду који следи утврди да ли је дошло по промене у судској пракси у одобравању условног отпуста, односно да ли је увођење обавезног условног отпуста довело до смањења пренасељености затворских установа у Републици Србији.

3. Алтернативне мере у кривичном поступку

3.1. Начело опортунитета кривичног гоњења

Начело легалитета установљава дужност јавног тужиоца да у случајевима кривичних дела за која се гони по службеној дужности предузме кривично гоњење, тј. да га започне и одржава у току, чим се за то испуне законом одређени услови.⁷⁵⁵ Јавни тужилац је, према одредби члана 6. став 1. Законика о кривичном поступку,⁷⁵⁶ дужан да предузме кривично гоњење када постоје основи сумње да је учињено кривично дело или да је одређено лице учинило кривично дело за које се гони по службеној дужности.

Начелу легалитета супротно је начело опортунитета кривичног гоњења. Према начелу опортунитета овлашћени тужилац у сваком поједином случају цени да ли је целисходно покренути кривични поступак за чије су покретање испуњене законске претпоставке. Сходно овоме, јавни тужилац не мора да покрене кривични поступак, и поред тога што су за његово покретање испуњене све законске претпоставке, уколико сматра да то није у конкретном случају целисходно (опортуно).⁷⁵⁷

Начело опортунитета кривичног гоњења уведено је у наше кривично процесно законодавство доношењем Законика о кривичном поступку из 2001. године.⁷⁵⁸ Према одредби члана 236. овог закона (државни) тужилац је могао да одложи кривично гоњење за кривична дела за која је предвиђена новчана казна или казна затвора до три године, ако осумњичени прихвати једну или више следећих мера: да отклони штетну последицу насталу извршењем кривичног дела или да накнади причињену штету; да плати одређени новчани износ у корист хуманитарне организације, фонда или јавне установе; да обави одређени

⁷⁵⁵ М. Грубач, *Кривично процесно право*, Београд, 2011, стр. 135.

⁷⁵⁶ "Службени гласник Републике Србије" 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

⁷⁵⁷ „Разлози на којима овлашћени тужилац заснива своју одлуку о целисходности или нецелисходности покретања кривичног поступка могу бити различити, а то су најчешће политички разлози, утисак који ће кривично гоњење оставити на јавност, безначајност кривичног дела, безначајност причињене штете, надокнађеност штете, потреба благонаклоног поступања према учиниоцу кривичног дела из криминално-политичких разлога с обзиром на његову личност и слично. У практичној реализацији начела опортунитета кривичног гоњења јавни тужилац нема право на произвољни избор између гоњења или негоњења, већ само право на оцену да ли је, с обзиром на јавни интерес, кривично гоњење целисходно или није.“ С. Бејатовић, *Кривично процесно право*, Београд, 2014, стр. 93-94, фуснота 127.

⁷⁵⁸ Чланови 236. и 237. Законика о кривичном поступку "Службени лист СРЈ", број 70/2001 и 68/2002 и "Службени гласник Републике Србије", број 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005 - др. закон, 49/2007, 20/2009 - др. закон, 72/2009 и 76/2010.

друштвенокорисни или хуманитарни рад; и да испуни доспеле обавезе издржавања.⁷⁵⁹ У закону је прописан рок од шест месеци за обављање утврђене мере након чега је тужилац могао да одбаци кривичну пријаву.

Одредбом члана 237. закона тужилац је овлашћен да одбаци кривичну пријаву ако је осумњичени, услед стварног кајања, спречио наступање штете или је штету у потпуности надокнадио, уколико сматра да изрицање кривичне санкције не би било правично.

Примена начела опортунитета у нашем кривичноправном систему је након увођења била могућа према лицима осумњиченим за кривично дело за која је прописана новчана казна или казна затвора у трајању до три године.⁷⁶⁰ Јавни тужилац је, поред основне законске обавезе и овлашћења да гони учиниоце кривичних дела по службеној дужности, овлашћен да одлучује о (не)покретању или обустави кривичног поступка према учиниоцу лакшег кривичног дела уколико сматра да ће применом одређене мере или обавезе (са садржајем кривичне санкције) вођење кривичног поступка и изрицање кривичне санкције бити нецелисходно.

Шкулић објашњава да „условљени опортунитет кривичног гоњења представља једну врсту хибридне, односно по свом карактеру мешовите кривичнопроцесне установе, која има елементе како класичног непокретања кривичног поступка због нецелисходности, тако и елементе опроштаја учиниоцу кривичног дела, уколико он испуњењем одређених обавеза ту аболицију „заслужи“, а с обзиром на карактер тих обавеза која у одређеној мери имају сличност и са неким кривичним санкцијама (на пример, са новчаном казном, као и са радом у јавном интересу), овом установом се у одређеној мери, може остварити и сврха кривичног санкционисања, а да при том, у формалном смислу не долази до кажњавања и неких уобичајених штетних последица извршења казне, нити наступа тзв. стигматизација.⁷⁶¹

⁷⁵⁹ Изменама и допунама Закона о кривичном поступку из 2004. године („Службени гласник Републике Србије“ број 58/2004) уведене су још две мере: подвргавање одвикавању од алкохола и опојних дрога, односно подвргавање психосоцијалној терапији, али је истовремено било предвиђено да јавни тужилац може одложити кривично гоњење уз сагласност суда, чиме је било доведено у питање дискреционо право тужиоца да одлучује о овом питању.

⁷⁶⁰ Примарно опредељење нашег законодавства према решењу из 2001. године била је забрањена казна затвора у трајању до три године, али је каснијим изменама закона из 2009. године омогућена примена овог начела и у односу на осумњичене за кривично дело за које је забрањена казна затвора у трајању до пет година.

⁷⁶¹ М. Шкулић, *Op. cit.*, стр. 159.

Законик о кривичном поступку из 2011. године у одредби члана 283. став 1. предвиђа да јавни тужилац може одложити кривично гоњење, за кривична дела за која је предвиђена новчана казна или казна затвора до пет година, ако осумњичени прихвати једну или више следећих обавеза:

- да отклони штетну последицу насталу извршењем кривичног дела или да накнади причињену штету,
- да на рачун прописан за уплату јавних прихода уплати одређени новчани износ, који се користи за хуманитарне или друге јавне сврхе,
- да обави одређени друштвенкорисни или хуманитарни рад,
- да испуни доспеле обавезе издржавања,
- да се подвргне одвикавању од алкохола или опојних дрога,
- да се подвргне психосоцијалном третману ради отклањања узрока насилничког понашања,
- да изврши обавезу установљену правноснажном одлуком суда, односно поштује ограничење утврђено правноснажном одлуком суда.

У наредби о одлагању кривичног гоњења јавни тужилац ће одредити рок у којем осумњичени мора извршити преузете обавезе, с тим да рок не може бити дужи од годину дана. Надзор над извршењем обавеза обавља повереник из органа управе надлежног за послове извршења кривичних санкција – Повереничке службе (став 2).⁷⁶²

⁷⁶² Законом о извршењу ванзаводских санкција и мера извршењу ових обавеза посвећено је шест чланова (11-16). Закон предвиђа да је повереник надлежан за надзор над извршењем обавеза које је одредио јавни тужилац, који доставља одлуку надлежној повереничкој канцеларији у року од три дана од дана њеног доношења. Повереник, по пријему одлуке, предузима потребне радње за њено извршење, а када је то потребно, прибавља потребне податке од породице осумњиченог, полиције, установа здравствене и социјалне заштите, послодаваца и других установа, организација и удружења, и има право непосредног проверавања извршења обавеза. Осумњичени према коме се спроводи извршење, дужан је да испуни обавезе у року и на начин одређеним одлуком јавног тужиоца. Ако је оправдано спречен да испуни обавезе, дужан је да о томе обавести повереника без одлагања. Повереник надзире извршење обавеза и обавештава надлежног јавног тужиоца о спроведеном надзору. Ако осумњичени не испуњава обавезе које су му одређене, повереник ће о томе обавестити тужиоца и Повереничку службу, уз навођење разлога. Повереник, према потреби, доставља извештај о околностима које битно утичу на извршење обавеза. Када осумњичени испуни обавезе повереник о томе, без одлагања, обавештава надлежног јавног тужиоца и повереничку службу. Као што се може уочити из представљених одредаба о надзору над извршењем обавеза према одлуци јавног тужиоца, овим законом није ближе одређен поступак извршења нити једне обавезе, већ се своди на прописивање начина комуникације између повереника и надлежног јавног тужиоца.

Уколико осумњичени изврши преузете обавезе, јавни тужилац ће одбацити кривичну пријаву и о томе обавестити оштећеног који нема право приговора на одлуку јавног тужиоца (став 3).⁷⁶³

Према ранијим решењима јавни тужилац је могао да самостално одлучује о уплати новчаног износа у корист одређене хуманитарне организације, фонда или јавне установе, а важећа одредба члана 283. став 4. предвиђа да средства додељују хуманитарним организацијама, фондовима, јавним установама или другим правним или физичким лицима по спроведеном јавном конкурс у којој расписује министарство надлежно за послове правосудја. Јавни конкурс спроводи комисија коју образује министар (став 5),⁷⁶⁴ а одлуку о расподели средстава доноси Влада (став 8).

У члану 284. предвиђена је могућност одбацивања кривичне пријаве, између осталог, и у случају кривичних дела за која је прописана новчана казна или казна затвора до три године ако је осумњичени, услед стварног кајања, спречио наступање штете или је штету у потпуности надокнадио, а тужилац према околностима случаја оцени да изрицање кривичне санкције не би било правично (став 3).

Одлагање кривичног поступка и одбацивање кривичне пријаве уколико осумњичени испуни утврђене обавезе у предвиђеном року, односно одбацивање кривичне пријаве услед стварног кајања, представљају важне алтернативне мере чијом се применом алтернира изрицање кривичних санкција, укључујући и краткотрајне казне затвора. Применом ових мера са карактером квази-санкција, очекује се остваривање сврхе кажњавања и прописивања кривичних санкција, иако по својој природи и положају у систему ове мере не представљају кривичне санкције.

Од увођења начела опортунитета у кривичноправни систем Републике Србије прошла је скоро декада и по, а његова примена у пракси је све учесталија. Иако у првим годинама, како ћемо представити, није било значајније примене

⁷⁶³ Компаративни приказ новина нормативног садржаја начела опортунитета на основу одредаба закона из 2001. и 2011. године видети: С. Бејатовић, *Казнена политика и реформа кривично процесног законодавства Србије, Казнена политика као инструмент државне политике на криминалитет*, Бања Лука, 2014, стр. 19-20.

⁷⁶⁴ У ставу 6. овог члана предвиђено је да комисија може, у изузетним случајевима, на захтев физичког лица и без спровођења јавног конкурса предложити да се средства доделе ради лечења детета у иностранству, уколико средства за лечење нису обезбеђена у Републичком фонду за здравствено осигурање.

института одлагања кривичног гоњења и одбацивања кривичне пријаве, последњих година се велики број поднетих кривичних пријава одбацује и пре почетка кривичног поступка,⁷⁶⁵ између осталог, и због примене начела опортунитета кривичног гоњења.

У литератури се истиче да је учесталијој примени начела опортунитета свакако допринело и Упутство Републичког јавног тужиоца А. бр. 246/08 од 28. августа 2008. године, којим је била предвиђена обавеза јавног тужиоца да по пријему кривичне пријаве размотри могућност примене члана 236. и 237. Законика о кривичном поступку и у том циљу тражи изјашњења пријављеног лица и оштећеног, о чему обавезно сачињава службену белешку.⁷⁶⁶

Важно је нагласити да се од предвиђених обавеза које се могу одредити осумњиченом лицу, у пракси српских тужилаштава најчешће примењује обавеза уплате одређеног новчаног износа (са ефектом новчане казне) и накнада проузроковане штете, док је заступљеност других обавеза много мања. У многим извештајима правосудних органа и државне управе наглашава се финансијска корист која се остварује применом начела опортунитета кривичног гоњења.

Истраживање о примени начела опортунитета које је спроведено у једанаест јавних тужилаштва, на основу стандардизованог упитника, показало је да се у 63,5% случајева осумњиченом одређује уплата новчаног износа, у 23,7% случајева отклањање штетне последице или накнада штете, у 5% случајева обавеза испуњења доспелих обавеза издржавања, док остале обавезе нису имале

⁷⁶⁵ Тако је на пример у 2014. години поднето укупно 92.600 кривичних пријава, од чега је код 54.568 пријављених дела учинилац познат. Од тог броја је одбачено 19.962 пријава услед недостатка доказа, опроштаја кривичног гоњења, разлога нецелисходности или поравнања учиниоца и жртве (према класификацији Републичког завода за статистику). Индикативно је да је број одбачених пријава знатно мањи у претходним годинама. У 2013. години од 91.411 пријављених дела, познатих учинилаца било је 61.560, а пријава је одбачена за 12.800 кривичних дела. У 2012. години од 92.879 пријављених дела, познатих учинилаца било је 61.876, а одбачених пријава 11.366. У 2011. години, пријављено је 88.207 кривичних дела, познатих учинилаца било је 59.674, одбачених пријава 9.112. Упоредити: Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2014, Билтени број 603, 588, 576. и 558.

⁷⁶⁶ Аутори истичу да је значајан допринос примени овог института дао и Законик о кривичном поступку из 2009. године који је у члану 236. став 9. прописивао да је јавни тужилац дужан да пре подношења оптужног предлога, односно предлога за спровођење истражне радње, када је кривична пријава поднета за кривично дело за које је предвиђена новчана казна или казна затвора до три године, испита постојање могућности за одлагање кривичног гоњења, због чега може обавити разговор са осумњиченим и оштећеним, као и другим лицима, односно прикупити друге потребне податке. Такође, указују и на Упутство Републичког јавног тужиоца А. бр. 478/10 од 24. фебруара 2011. године о примени члана 236. ЗКП за кривично дело неовлашћено држање опојних дрога. Више о томе: Г. Илић, Ј. Киурски, Опортунитет кривичног гоњења и досадашња искуства у његовој примени, *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима – регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени*, уредници И. Јовановић, М. Станисављевић, Београд, 2013, стр. 233-234.

учешће изнад 2%. Анализом података у истраживању утврђено је да најчешће утврђене новчане износе представљају они у распону од 10.000 до 50.000 динара, у 67,65% случајева, док су само у 8,33% утврђени износи били између 50.000 и 100.000 динара.⁷⁶⁷

Када је реч о обиму примене овог начела у пракси, навешћемо податке који се односе на територију београдских тужилаштава у периоду од 2002. до 2006. године, као и податке који се односе на територију Републике Србије за 2010. и 2013. годину. Упоредни подаци јасно указују да је примена овог начела све учесталија у пракси јавних тужилаштава.

Према подацима који се односе на примену начела опортунитета кривичног гоњења на подручју Округног јавног тужилаштва у Београду и подручна општинска јавна тужилаштва, укупно је у периоду од 2002. до 2006. године према 1.104 лица дошло до одбацивања кривичне пријаве на основу члана 236. Законика о кривичном поступку. Најчешће су примењиване обавеза накнаде штете и уплата одређеног новчаног износа. У наведеном периоду укупно је уплаћено 27.653.139,00 динара у корист хуманитарних организација.⁷⁶⁸

Извештај Републичког јавног тужилаштва о раду јавних тужилаштава на сузбијању криминалитета и заштити уставности и законитости у 2010. години, садржи званичне податке о примени начела опортунитета. Основна и виша јавна тужилаштва у Републици Србији начело опортунитета применила су у односу на 5.268 лица, а укупан износ уплаћених новчаних средстава у корист хуманитарних организација, фондова или јавних установа у поменутој години износио је 138.052.838 динара.

На основу достављених података, начело опортунитета је највише примењивано на територији Апелационог јавног тужилаштва у Новом Саду, где су основна и виша јавна тужилаштва одбацила кривичну пријаву или одустала од кривичног гоњења према 1.910 осумњичених лица, која су уплатила износ од 54.596.262 динара. Основна и виша јавна тужилаштва на територији Апелационог суда у Београду применила су ово начело у односу на 1.489 лица, а укупан износ уплаћених новчаних средстава је 46.563.236 динара. На територији Апелационог

⁷⁶⁷ Видети: С. Бејатовић, В. Ђурђић, М. Шкулић, Г. Илић, Ј. Киурски, М. Магић, Р. Лазић, С. Ненадић, В.Трнинић, *Примена начела опортунитета у пракси – изазови и препоруке*, Београд, 2012, стр. 103-107.

⁷⁶⁸ Више о томе: Г. Илић, Ј. Киурски, *Ор. cit.*, стр. 239. Подаци се односе на период од 28. марта 2002. године до 1. септембра 2006. године.

јавног тужилаштва у Крагујевцу, начело опортунитета је примењено у односу на 1.089 осумњичених, а укупан износ уплаћених средстава износио је 21.893.340 динара. И на територији Апелационог јавног тужилаштва у Нишу, начело је примењено у односу на 780 лица, а укупан износ уплаћених средстава је 15.000.000 динара.⁷⁶⁹

У извештају Републичког јавног тужилаштва о раду јавних тужилаштва на сузбијању криминалитета и заштити уставности и законитости у 2013. години, наведени су подаци о примени начела опортунитета у пракси јавних тужилаштва и упоредно приказани подаци који се односе на 2012. годину.

У 2013. години сва јавна тужилаштва су применила начело опортунитета према 12.740 осумњичених, што је готово исти број као и у 2012. години, 12.428. Укупан износ уплаћених новчаних средстава у корист хуманитарних организација, фондова или јавних установа износио је 361.665.751 динара, што је за 12.240.210 динара или 3,28% мање него у претходној години.

Основна и виша јавна тужилаштва на територији Апелационог суда у Београду применом начела опортунитета одбацила су кривичну пријаву или одустала од кривичног гоњења у односу на 4.671 лица, или за 4,35% мање него у 2012. години (у којој је забележен пораст од 71,93% у односу на 2011. годину). Укупан износ уплаћених новчаних средстава износио је 160.411.942 динара (181.769.260 у 2012. години). Основна и виша јавна тужилаштва на територији Апелационог суда у Новом Саду применила су начело опортунитета према 2.868 лица, што је за 30% мање него у претходној години (4.097). Укупан износ уплаћених новчаних средстава износио је 100.786.404 динара, што је за 5,38% мање у односу на претходну годину. Основна и виша јавна тужилаштва на територији Апелационог суда у Нишу применила су начело опортунитета према 2.468 лица што је за 17% више у односу на 2012. годину (2.048 лица). Укупан износ уплаћених новчаних средстава износио је 56.060.238 динара, односно за 11.013.059 динара више у односу на претходну годину. Основна и виша јавна тужилаштва на територији Апелационог суда у Крагујевцу применила су начело опортунитета према 2.463 лица или за 43,16% више него у 2012. години (1.400

⁷⁶⁹ Г. Илић, Ј. Киурски, *Op. cit.*, стр. 242-243.

лица). Укупан износ уплаћених новчаних средстава износио је 44.407.167 динара, односно за 6.561.174 динара више у односу на претходну годину.⁷⁷⁰

Извештај Републичког јавног тужилаштва за 2013. годину садржи податке о структури кривичних дела код којих је најчешће долазило до одлагања кривичног гоњења, односно одбацивања кривичне пријаве. Подаци су представљени у апсолутним бројевима и упоредно приказани и за 2012. годину.

У питању су следећа кривична дела: угрожавање јавног саобраћаја 4.033 лица, (2.658 у 2012. години), крађа 1.092 (1.317), неовлашћено држање опојних дрога 855 (832), фалсификовање исправе 523 лица (609), самовлашће 512 (381), пореска утаја 467 (216), недавање издржавања 304 (426), насиље у породици 444 (381), тешко дело против безбедности јавног саобраћаја 366 лица (250), скидање и повреда службеног печата 292 лица (311), лака телесна повреда 245 (286), шумска крађа 218 (214), тешка телесна повреда 162 (108).⁷⁷¹

На крају желимо да укажемо на неколико важних чињеница. Наиме, неспорно је да су позитивна искуства у примени начела опортунитета у савременим кривичноправним системима утицала на његово увођење у српско кривично законодавство. Структура изречених кривичних санкција и све већи проблем пренасељености затворских капацитета у Републици Србији допринели су развоју и нормативном регулисању другачијег концепта реаговања на блаже облике криминалног понашања. Могућност да се пре започињања кривичног поступка учиниоцу кривичног дела утврде одређене обавезе којима се на специфичан начин покушава остварити сврха кажњавања и сврха прописивања кривичних санкција, представља укључивање програма ресторативне правде у оквиру кривичноправног система и успостављање ефикасног модела алтернативе кривичних санкција, укључујући и потенцијално алтернирање казне затвора.

У литератури се наводе бројне предности и разлози увођења начела опортунитета. Примена начела опортунитета доприноси, између осталог, већој економичности, убрзању и поједностављењу рада кривичног правосуђа, путем растерећења судова и њиховог ослобађања од предмета у вези с лакшим кривичним случајевима. Такође, примена овог начела доприноси вишем степену конкретног превентивног дејства на учиниоца него у случају предузимања

⁷⁷⁰ Републичко јавно тужилаштво, Рад јавних тужилаштва на сузбијању криминалитета и заштити уставности и законитости у 2013. години, Београд, 2014, стр. 64-68.

⁷⁷¹ Ibidem, стр. 68.

кривичног гоњења. Непостојање криминално-политичких разлога за кривично гоњење у појединим случајевима у којима постоји несразмера између прописане кривичне санкције и степена конкретне опасност криминалног случаја, опасност да се предузимањем кривичног гоњења причини већа штета општем интересу имајући у виду околности код којима је извршено кривично дело и последице које су наступиле, као и неоправданост стварања трошкова кривичног гоњења у случају када је учинилац отклонио последице кривичног дела или надокнадио штету оштећеном лицу код лакших кривичних дела,⁷⁷² чине додатне разлоге који говоре у прилог увођења начела опортунитета кривичног гоњења.

С друге стране, у литератури се износи и низ критика нормативних решења у нашем систему и указује на проблеме који се у вези с тим појављују у практичној примени овог начела.

Основна критика се односи на чињеницу да не постоји потпуна и прецизна законска регулатива начела опортунитета као директна последица одсуства концепције законодавца о природи и циљу примене овог начела. Досадашње измене и допуне Законика о кривичном поступку не само да нису отклониле суштинске недостатке на које је указала стручна јавност, већ је, напротив, свака нова измена и допуна била недоследна у односу на претходну. Посебан недостатак предвиђених решења представља немогућност преиспитивања одлуке јавног тужиоца о непокретању кривичног поступка и успостављања механизма контроле којима би се спречиле евентуалне злоупотребе јавног тужиоца приликом одлучивања о одустајању од кривичног гоњења. Ускраћивање права оштећеног да преузме кривично гоњење од јавног тужиоца, али и недостатак одредбе којом се захтева сагласност оштећеног лица за примену начела опортунитета и примену обавезе која се одређује осумњиченом представљају значајан недостатак важећих решења. Одсуство смерница или критеријума који би олакшали и усмерили рад јавних тужилаштва, поред непотпуне законске регулативе, доводи до неуједначене примене овог начела у пракси, што за последицу има нарушавање принципа једнакости грађана пред законом и губитак поверења у правосудни систем.⁷⁷³

⁷⁷² С. Бејатовић, В. Ђурђић, М. Шкулић, Г. Илић, Ј. Киурски, М. Матић, Р. Лазић, С. Ненадић, В.Трнинић, *Op. cit.*, стр. 21.

⁷⁷³ *Ibidem*, стр. 162-167.

Међутим, не може се оспорити, уз све оправдане критике усмерене ка постојећем нормативном оквиру и неуједначеној пракси јавних тужилаштава, оправданост увођења и значај примене начела опортунитета. Структура кривичних дела код којих се примењује и учесталост примене у последњих неколико година упућују на закључак да одлагање кривичног гоњења и одбацивање кривичне пријаве од стране јавног тужиоца представља значајан механизам у развоју другачијег концепта поступања према учиниоцима кривичних дела. Примена начела опортунитета се, с друге стране, може сагледати и као скуп алтернативних мера и поступања којима се алтернира изрицање кривичних санкција према одређеним категоријама учинилаца кривичних дела, чиме се, несумњиво, алтернира и изрицање краткотрајних казни затвора и, у одређеном обиму, утиче на ублажавање проблема пренасељености затворских капацитета у Републици Србији.

3.2. Забрана напуштања стана (кућни притвор)

У претходном делу рада представили смо стање у пенитенцијарном систему и структуру затвореничке популације у Републици Србији. На основу анализе података о броју лица лишених слободе у затворским установама уочљиво је да готово четвртину затвореничке популације чине лица којима је одређена мера притвора. Број притворених лица не само да утиче на пренасељеност затвора, већ и преоптерећеност и смањену ефикасност целокупног затворског система. У прилог томе говори чињеница да је само у 2013. години у затворске установе примљено 8.299 лица којима је одређена мера притвора, а да је из установа отпуштено 8.930 притворених лица.⁷⁷⁴

У свим међународним актима у области прописивања и примене алтернативних кривичних санкција и мера наглашава се да лишавање слободе учинилаца кривичних дела треба примењивати као последње средство (*ultima ratio*) и уколико постоје посебно оправдани разлози, односно уколико се једино на тај начин може остварити сврха казне и кажњавања. Истовремено се у

⁷⁷⁴ Видети: Министарство правде, Годишњи извештај Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину, Београд, 2014, стр. 106.

међународним актима наглашава и да лишавање слободе учинилаца кривичних дела у току трајања кривичног поступка треба примењивати као последње средство. Мера притвора, која се састоји у лишавању слободе окривљеног у затворској установи, мора се примењивати као изузетак, а не као правило.

Имајући у виду праксу домаћих судова и учесталост примене мере притвора, али и прихватајући међународне стандарде у овој области, законодавац се одлучио да изменама и допунама Законика о кривичном поступку из 2009. године, поред осталих мера за обезбеђење присуства окривљеног у кривичном поступку, пропише и нову меру - забрану напуштања стана (кућни притвор).

Према одредби члана 136. поменутог закона суд може одредити забрану напуштања стана или места боравка окривљеном, уколико постоје околности које указују да би могао побећи, сакрити се, отићи у непознато место или иностранство. Уз ову меру, окривљеном може бити забрањено посећивање одређених места или састајања са одређеним лицима или прилажење одређеним лицима, или наложено да се повремено јавља одређеном државном органу, или привремено одузета путна исправа или возачка дозвола. Суд може наложити да се према окривљеном коме је одређена једна или више мера примени и електронски надзор ради контролисања поштовања утврђених ограничења.⁷⁷⁵

У новом Законнику о кривичном поступку из 2011. године додатне забране или ограничења права окривљеног лица прописане су у оквиру посебних мера: забране напуштања боравишта (члан 199) и забране прилажења, састајања и комуницирања са одређеним лицем или посећивања одређених места (члан 197), док је забрана напуштања стана предвиђена као самостална мера за обезбеђење присуства окривљеног и несметано вођење кривичног поступка.

Забрана напуштања стана, како се у Законнику о кривичном поступку назива ова мера, односно кућни притвор, како се назива у Закону о извршењу ванзаводских санкција и мера, представља алтернативу мери притвора јер се може одредити окривљеном из готово свих (осим једног) разлога због којих се може одредити притвор. Ограничавање слободе кретања на простор у коме окривљени

⁷⁷⁵ Шкулић указује да ова одредба практично представља увођење „кућног притвора“ у наше законодавство. Сврха оваквог облика ограничења личне слободе и слободе кретања није у стварању могућности за неку додатну репресије у односу на окривљеног, већ се тиме напротив тежи да одређивање класичног притвора због опасности од бекства буде у одређејој мери супституисано и на овај начин, јер ова мера, иако је неминовно скопчана са одређеним депривацијама у односу на окривљеног, ипак за њега представља далеко бољу солуцију него притвор. М. Шкулић, *Op. cit.*, стр. 502.

станује и забрана напуштања тог простора чине основни садржај ове мере.⁷⁷⁶ Неспорно, кућни притвор представља блажи облик лишавања личне слободe и слободe кретања окривљеног лица јер се извршава у просторијама у којима станује за разлику од потпуног лишавања слободe које се извршава у затворским установама код одређивања мере притвора.

Одредбом члана 208. Законика о кривичном поступку предвиђено је да ако постоје околности које указују да би окривљени могао побећи, или околности предвиђене у члану 211. став 1. тачка 1, 3. и 4. (уколико се окривљени крије или се не може утврдити његова истоветност или у својству оптуженог очигледно избегава да дође на главни претрес или ако постоје друге околности које указују на опасност од бекства; уколико особите околности указују да ће у кратком временском периоду поновити кривично дело или довршити покушано кривично дело или учинити кривично дело којим прети; или ако је за кривично дело које му се ставља на терет прописана казна затвора преко десет година, односно казна затвора преко пет година за кривично дело са елементима насиља или му је пресудом првостепеног суда изречена казна затвора од пет година или тежа казна, а начин извршења или тежина последице кривичног дела су довели до узнемирења јавности које може угрозити несметано и правично вођење кривичног поступка) суд може забранити окривљеном да без одобрења напусти стан у којем борави и одредити услове под којима ће боравити у стану. Истим ставом је предвиђено да суд може утврдити одређене забране и ограничења права окривљеног, као што су забрана коришћења телефона или интернета или забрана пријема посета.

Окривљени може без одобрења напустити стан само ако је то неопходно ради хитне медицинске интервенције у односу на њега или лице са којим живи у стану, односно ради избегавања и спречавања озбиљне опасности по живот и здравље људи, односно имовину већег обима. Окривљени је дужан да о напуштању стана, разлогу и месту на којем се тренутно налази, без одлагања обавести повереника надлежног за извршење мере кућног притвора (став 2).⁷⁷⁷

⁷⁷⁶ Чланом 5. Правилника о извршењу ванзаводских санкција и мера одређено је шта се подразумева под појмом куће или стана, о чему смо више говорили у делу који се односи на казну кућног затвора.

⁷⁷⁷ Одредбом члана 209. Законика о кривичном поступку регулисана су питања предлога о одређивању мере, надлежности за доношење одлуке о примени кућног притвора, трајању мере и праву на жалбу поводом решења о одређивању, продужавању или укидању ове мере и остала питања процесног карактера.

Поступак спровођења мере кућног притвора регулисан је Законом о извршењу ванзаводских санкција и мера (члан 17. и 18) и Правилником о извршењу ванзаводских санкција и мера (члан 4. и 5). Повереничка служба преко надлежног повереника спроводи контролу поштовања ограничења која је окривљеном одређена одлуком суда о примени мере кућног притвора. Кућни притвор се може извршити уз или без примене електронског надзора, о чему одлуку доноси суд приликом одређивања мере. Уколико се кућни притвор извршава уз примену електронског надзора, уређај за лоцирање окривљеног (одашиљач са пратећом опремом), који је нешкодљив по здравље, поставља стручно лице које даје упутство окривљеном о начину рада уређаја. Поверилачка служба управља и уређајем којим се даљински прати кретање лица и његов положај у простору, а приликом контроле спровођења кућног притвора сарађује са полицијом и другим надлежним органом. О кршењу ограничења које је суд одредио, као и свим другим околностима од значаја за примену електронског надзора, повереник без одлагања обавештава суд, полицију и Поверилачку службу.

Садржај мере забране напуштања стана, односно кућног притвора идентичан је садржају казне затвора која се извршава у просторијама у којима осуђени станује, односно казни кућног затвора. Коришћење ових термина у широкој јавности изазива забуну и често се, због истог садржаја, оне поистовећују, односно термини користе као синоними. Указаћемо на суштинску разлику између кућног притвора и кућног затвора, али и на њихове заједничке карактеристике.

Правна природа ових мера је потпуно различита. То је евидентно на основу њиховог положаја, функције и циља које имају у оквирима кривичноправног система. Кућни затвор представља казну, односно модалитет у извршењу казне затвора до годину дана која се извршава без напуштања просторија у којима осуђени станује и која је у Нацрту Закона о изменама и допунама Кривичног законика предвиђена као самостална кривична санкција. Овај модалитет извршења казне затвора одређује суд приликом изрицања казне затвора којом се окончава започети кривични поступак. За разлику од казне кућног затвора, кућни притвор представља меру за обезбеђење присуства окривљеног и несметано вођење кривичног поступка. Меру одређује суд и она може трајати до изрицања

кривичне санкције, односно упућивања на извршење кривичне санкције која се састоји у лишењу слободе.⁷⁷⁸

С друге стране, и кућни притвор и кућни затвор представљају алтернативе лишењу слободе учинилаца кривичних дела. Кућни притвор алтернира меру притвора, односно лишавање слободе у току кривичног поступка до упућивања на извршење изречене кривичне санкције, док кућни затвор алтернира казну лишења слободе која се извршава у пенитенцијарној установи. У том контексту, обе мере би се могле посматрати као алтернативе институционализацији.⁷⁷⁹

Кућни притвор и кућни затвор уведени су у кривично законодавство Републике Србије исте године, изменама и допунама Законика о кривичном поступку и Кривичног законика, са једним истим циљем – да допринесу растерећивању затворских установа.

За извршење и надзор над извршењем кућног притвора и кућног затвора надлежна је Повереничка служба, односно повереник из месно надлежне Поверилачке канцеларије.

И кућни затвор и кућни притвор могу бити извршени уз примену електронског надзора. Одредбе које се односе на примену електронског надзора, инсталирању, постављању и уклањању опреме, сарадњи са полицијом и другим органима у току извршења, али и обавезама окривљеног и осуђеног лица, као и правилима и обавезама повереника су истоветне.

Њихов заједички садржај је ограничавање слободе учинилаца на простор у коме станују и забрана напуштања стана, осим у случајевима предвиђеним законом. У вези с тим, занимљиво је поменути две ствари. Наиме, код посебних разлога за напуштање стана приликом извршења казне кућног затвора законодавац није посебно прописао околност која се односи на избегавање и спречавање озбиљне опасности по живот и здравље људи или имовину већег обима, а да је то учињено Закоником о кривичном поступку у оквиру мере кућног притвора. Истим законом предвиђена је могућност да приликом одређивања мере

⁷⁷⁸ Према одредби члана 63. став 1. Кривичног законика време проведено на издржавању мере забране напуштања стана урачунава се у изречену казну затвора, новчану казну и казну рада у јавном интересу. При сваком урачунавању изједначава се дан притвора, дан лишења слободе, дан издржавања мере забране напуштања стана, осам часова рада у јавном интересу и хиљаду динара новчане казне (став 4).

⁷⁷⁹ Кућни притвор је, као и кућни затвор, алтернатива затворском режиму, а не самом затварању. А. Илић, Кућни затвор: самостална санкција или нови модел извршења затворске казне, *Актуелна питања кривичног законодавства (нормативни и практични аспекти)*, Златибор, 2012, стр. 450.

кућног притвора суд утврди и друге забране као што су забрана употребе телефона или интернета или забрану пријема других лица у стан (забрана пријема посета), док таква могућност нити било који други облик забране или ограничења одређеног права осуђеног лица није прописан код казне кућног затвора. Изгледа да је, према важећим одредбама, могуће одредити строжији режим извршења мере кућног притвора у односу на казну са истим садржајем.

У том контексту указујемо да је неопходно да се у будућим новелама кривичног законодавства, уколико се не изједначи положај окривљеног и осуђеног лица приликом извршења мере кућног притвора или казне кућног затвора у смислу њихових права и обавеза, предвиди могућност да суд може утврдити различите облике забрана или ограничења права осуђеног лица приликом изрицања казне кућног затвора чиме би се дошло до решења којим би осуђено лице могло да има мање повољан режим извршења казне у односу на лице чија кривица није утврђена у кривичном поступку према којем се спроводи мера исте садржине.

Када је реч о примени мере кућног притвора у пракси може се указати да она није на очекиваном или потребном нивоу, напротив. Иако је уведена као хуманија мера ограничења слободе окривљених лица, она за циљ има и ублажавање пренасељености пенитенцијарних установа.

Подаци из годишњих извештаја Управе за извршење кривичних санкција показују да је мера кућног притвора у периоду од 2011. до 2013. године успешно извршена у односу на 68 окривљених лица. У 2011. години извршене су 4 мере, у 2012. години 20 мера и у 2013. години 44 мере забране напуштања стана.

Према подацима које смо добили од Повереничке службе показују да је у 2014. години примљено 239 одлука којима је одређена мера забране напуштања стана од којих је успешно извршено 139 мера. У 2015. години примљене су 262 одлуке о одређивању кућног притвора, а успешно је извршено 178 мера.

И поред евидентног раста у односу на претходне године, укупан број одређених и извршених мера кућног притвора је далеко мањи у односу на почетна очекивања законодавца и стање српског пенитенцијарног система.

Представљени подаци показују да се ова мера у пракси домаћих судова примењује само у симболичном броју случајева. На почетку смо указали да је у току 2013. године у затворске установе примљено 8.299 лица којима је одређена мера притвора, док је у истој години извршено само 44 мере кућног притвора. Ови

подаци су показатељи реалног стања примене кућног притвора као алтернативе класичном притвору.

С друге стране, морамо указати на још један проблем везан за одређивање и примену мере кућног притвора. Наиме, ова мера је у последњих неколико година примењена према одређеном броју окривљених лица у тзв. „међијски интересантим предметима“. Извештавање о одређивању мере кућног притвора према окривљеним лицима која су по различитим основама позната у широј јавности довело је до стварања опште слике о томе да се применом ове мере „купује слобода“, односно да се кућни притвор примењује само према привилегованим лицима којима се уместо извршења мере притвора у затворским установама одређује забрана напуштања стана, у којима, по општем мишљењу, уживају потпуни комодитет и ову меру не схватају „озбиљно“.

Жигосана као мера прописана за богате или познате учиниоце кривичних дела, кућни притвор ће једино учесталијом применом према најразличитијим категоријама окривљених лица у периоду пред нама успети да оствари сврху и циљ њеног увођења. У супротном, стереотип о мери за „једнакије“ грађане представљаће реалност кућног притвора у оквирима српског кривичноправног система.

ЗАКЉУЧАК

Проучавање нових алтернатива казни затвора у кривичном законодавству Републике Србије, утврђивање ефеката њихове примене и евентуалног доприноса унапређењу функционисања кривичноправног система у целини, сматрали смо веома значајним имајући у виду глобалне тенденције и концепте карактеристичне за савремено кривично право и пеналну праксу. Експанзионизам кривичног права, ширење граница кривичноправне репресије и поштравање казни за већину инкриминација, и истовремено развијање система нових алтернатива казни затвора са циљем да се ова казна примењује као *ultima ratio*, односно, феномен „бифуркационе стратегије“ како се у литератури симболично означава, представља карактеристику савремених кривичноправних система, укључујући и кривично законодавство Републике Србије.

Консеквентно изнетом, у савременом кривичном праву се паралелно развијају два концепта и примењују два начина кажњавања учинилаца: примена строгих казни затвора за теже облике криминалитета и алтернативно „кажњавање“ за блаже и средње облике криминалног понашања. Између супростављених концепата није успостављена, нити се може успоставити, јасна и прецизна граница јер нове алтернативе казни затвора нису настале са циљем да у потпуности замене казну затвора, напротив. Новим алтернативама казни затвора успоставља се другачији (ресторативни) приступ према одређеним категоријама учинилаца кривичних дела код којих се сврха кажњавања може остварити без примене „класичног“ лишавања слободе и којима се омогућује једноставнија рехабилитација и социјална реинтеграција учинилаца, без стигматизирајућих ефеката кажњавања.

Казна затвора, с друге стране, и даље задржава централно место у систему кривичних санкција и представља нужно и неопходно кривичноправно средство у контроли криминалитета. Примарни циљ и основна функција нових алтернатива казни затвора је да ограничи учесталост примене краткотрајних казни лишења слободе због читавог низа емпиријски доказаних негативних последица извршења ових казни, да умање проблем пренасељености и преоптерећености пенитенцијарних система и смање трошкове њиховог функционисања, али и да допринесу ефикасности целокупног система кривичног правосуђа.

На почетку рада представили смо циљ истраживања и поставили основне и радне хипотезе. Циљ истраживања представља критичка анализа нормативног садржаја нових алтернатива казни затвора у српском кривичном законодавству и компаративна нормативна анализа решења из упоредних система, преиспитивање усклађености законских решења са основним стандардима у овој области представљеним у међународним актима Уједињених нација и Савета Европе, утврђивање делотворности и ефеката примене у нашем правном систему, преиспитивање оправданости увођења и реалних домета нових алтернатива казни затвора у супростављању блажим облицима криминалитета, као и утврђивање утицаја њихове примене на функционисање целокупног система кривичног правосуђа у Републици Србији. Сви унапред постављени циљеви истражени су и представљени у дисертацији према структури утврђеној у уводном делу рада, а све постављене хипотезе потврђене.

Потврђена је прва основна хипотеза: „Прописивање и примена нових алтернатива казни затвора у кривичном законодавству Републике Србије доприноси модернизацији и хуманизацији кривичноправних средстава реаговања на блаже облике криминалног понашања и развоју алтернативног концепта поступања и кажњавања учинилаца кривичних дела, и, истовремено, сврстава српско кривично законодавство у ред савремених кривичноправних система који у супростављању лакшим облицима криминалитета краткотрајне казне затвора примењују као последње средство (*ultima ratio*), избегавајући негативне консеквенце институционалног извршења казне затвора и успостављајући ефикасније системе кривичног правосуђа.“

Наиме, у кривично законодавство Републике Србије уведено је више нових алтернативних кривичних санкција, поступака и мера (алтернатива казни затвора у ширем смислу, према усвојеној дефиницији овог појма) које су омогућиле успостављање савременијег и хуманијег система кривичноправног реаговања на одређене облике криминалног понашања и развој другачијег концепта „кажњавања“ и поступања према учиниоцима лакших кривичних дела. Кривични законик предвиђа нове алтернативне кривичне санкције: рад у јавном интересу, „казну“ парадигматичног алтернативног карактера и садржаја, кућни затвор, као алтернативни начин извршења казне лишења слободе, казну одузимања возачке дозволе, која према формалним критеријумима спада у ову врсту кривичних санкција и систем новчане казне у дневним износима, који на специфичан начин

мења основну функцију новчане казне омогућавајући суштинску алтернацију казне затвора. У општем делу Кривичног законика прописују се и нови основи за ослобођење од учиниоца казне који представљају облике дискурса ресторативне правде: стварно кајање (уз надокнаду штете) и поравнање учиниоца и оштећеног. Измењене одредбе којима је регулисан условни отпуст предвиђају примену обавезног модалитета овог института којим се на специфичан начин алтернира извршење казне затвора. На процесном нивоу се предвиђају могућности одлагања кривичног поступка и одбацивања кривичне пријаве, уколико окривљени за лакше кривично дело испуни одређене обавезе које одреди тужилац и које, практично, имају карактер квази-кривичних санкција, али се прописују и алтернативне мере којима се покушава ограничити примена лишења слободе окривљеног за време трајања кривичног поступка. На плану извршења предвиђа се могућност примене електронског надзора у контроли извршења казне кућног затвора, мере кућног притвора или приликом условног отпуштања осуђеног са издржавања казне затвора. Приказ поменутих нових алтернатива казни затвора јасно указује да њихово увођење сврстава српско кривично законодавство у ред савремених кривичноправних система који примењују алтернативни концепт приступања и „кажњавања“ учинилаца и које краткотрајне казне затвора препознају као казне које се морају применити као последње средство у супростављању одређеним облицима криминалитета, чиме се потврђује други део постављене хипотезе.

Потврђена је и друга основна хипотеза: „Ефекти досадашње примене нових алтернатива казни затвора нису оправдали основне разлоге њиховог увођења у кривично законодавство Републике Србије, ни остварили утицај на смањење примене краткотрајних казни затвора, смањење пренасељености пенитенцијарног система, смањење трошкова извршења казни и мера лишења слободе, ублажавања негативних консеквенци институционалног извршења казне затвора, нити укупној делотворности и функционалности система кривичног правосуђа.“

Наиме, иако би се могао створити привид да је друга основна хипотеза у контрадикцији са првом, резултати прелиминарног истраживања упутили су нас на такво полазиште. Након утврђивања и преиспитивања ефеката примене нових алтернатива казни затвора у кривичном законодавству Републике Србије, дошли смо до закључка да у последњој декади, од када се примењује већи број нових

алтернативних кривичних санкција и мера, нису остварена почетна очекивања законодавца, ни оправдани основни разлози њиховог увођења у кривичноправни систем. Наиме, обим и ефекти примене нових алтернатива казни затвора, како смо представили и анализирали у релевантним деловима рада, нису допринели промени структуре изречених кривичних санкција, односно смањењу броја изречених краткотрајних казни затвора, нису довели до смањења пренасељености пенитенцијарног система ни смањења трошкова његовог функционисања, последично ни ублажавању негативних консеквенци институционалног извршења казне и мера лишења слободе, нити су применом утицале у значајној мери на ефикасност и функционисање система кривичног правосуђа.

У том смислу, поновићемо неколико података које смо представили у раду. У структури изречених кривичних санкција традиционално преовлађује условна осуда (која је изречена у више од половине пресуда), док је број изречених казни затвора на нивоу изнад једне четвртине (27%) изречених кривичних санкција у посматраном периоду од десет година, а последњих година бележи и пораст (до нивоа од скоро 35%). Међу казнама затвора најчешће се изричу казне до годину дана и у посматраном периоду чине просечно три четвртине изречених казни (на почетку посматраног периода бележи се учешће од око 85%). Стопу затворених лица просечно чини број од 10.670 лица лишених слободе у периоду од 2009. до 2013. године, док је у 2005. години, непосредно пре почетка примене нових алтернативних кривичних санкција, стопу затворених лица чинило 8.078 лица. Имајући у виду пораст стопе лица лишених слободе и ограниченост смештајних капацитета у затворским установама, индекс пренасељености пенитенцијарног система у Републици Србији у последњих неколико година износи просечно преко 150, што представља највећи индекс пренасељености затворских система у Европи.

Потврђена је прва радна хипотеза: „Нормативно регулисање нових алтернатива казни затвора не представља резултат планског и систематског приступа приликом прописивања релевантних законских одредаба, што потврђују њихове честе измене и допуне.“ Наиме, у релевантним деловима рада указали смо на честе и неконзистентне измене и допуне законских одредаба којима су регулисане нове алтернативе казни затвора. Такав однос законодавца у успостављању новог и другачијег начина поступања према учиниоцима лакших кривичних дела доказује да увођење нових алтернатива казни затвора није део

планског и систематског приступа, већ пре резултат потребе да се хитно разреше одређени проблеми у пракси, чиме су се често усвајала још дубиозија решења, или потребе хитног „усклађивања законодавства“ или испуњења „обавеза“ државе проистекле из чланства у одређеним међународним организацијама.

Потврђена је друга радна хипотеза: „Кривично законодавство Републике Србије карактерише неусклађеност материјалноправних, процесних и извршних кривичних одредаба којима су регулисане нове алтернативне кривичне санкције и мере, укључујући и терминолошку неуједначеност појединих института.“ Честе измене и допуне законских одредаба у овој области довеле су до међусобне неусклађености одредаба Кривичног законика, Законика о кривичном поступку и Закона о извршењу кривичних санкција, односно Закона о извршењу ванзаводских санкција и мера које смо анализирали у релеватним деловима рада. Илустрације ради, у овом делу поновићемо само да се, на пример, у новом Закону о извршењу ванзаводских санкција и мера користи термин казна кућног затвора за модалитет казне затвора која се извршава без напуштања просторија у којима осуђени станује, како је одређује Кривични законик, или термин кућни притвор за меру забране напуштања стана, како се у Законнику о кривичном поступку назива ова мера за обезбеђење присуства окривљеног и несметано вођење кривичног поступка.

Потврђена је трећа радна хипотеза: „И поред недостатака у законском оквиру, увођење, нормативно регулисање и примена нових алтернатива казни затвора је у основи усклађена са стандардима предвиђеним у релевантним међународним изворима.“ Представљањем и анализом основних међународних докумената у области прописивања и примене нових алтернативних кривичних санкција и мера и утврђивањем усклађености нормативних решења у кривичном законодавству Републике Србије са минималним стандардима који су предвиђени у овим актима, закључујемо да су, у основи, и поред постојећих недостатака у законском оквиру, начин прописивања и увођења, основни садржај и обим ограничавања права лица према којима се изричу или одређују и спроводе нове алтернативне кривичне санкције и мере, механизми заштите права, начини извршења, успостављање надзора и контроле над лицима према којима се спроводи одређена санкција или мера усклађени са предвиђеним минималним стандардима.

Потврђена је четврта радна хипотеза: „У кривичном законодавству прописане су нове алтернативне кривичне санкције и више алтернативних мера и поступака чијом применом се може алтернирати изрицање казне затвора. У досадашњој пракси, једино казна кућног затвора, као модалитет извршења казне затвора до годину дана, и примена начела опортунитета кривичног гоњења (уз обавезу окривљеног да уплати одређени новчани износ) представљају институте чијом применом се остварује успешна алтернација казне затвора. Алтернативни потенцијал осталих нових алтернатива казни затвора није искоришћен.“

У делу истраживања који се односи на примену нових алтернатива казни затвора утврдили смо да већина прописаних кривичних санкција и мера нема значајних ефеката у алтернацији краткотрајних казни лишења слободе. Казна рада у јавном интересу учествује у просеку у око 1% изречених кривичних санкција, а у првих пар година примене проценти су били симболични (0,01% до 0,03%). С друге стране, успешно се изврши само половина изречених казни рада у јавном интересу, а остатак се замењује казном затвора. Учешће казне одузимања возачке дозволе је на нивоу од 0,0%, што доводи у питање њену улогу и функцију у систему кривичних санкција, посебно као алтернативе казни затвора. Новчана казна, након увођења система дневних износа као примарног, бележи све већи пад учешћа у структури изречених кривичних санкција, до најнишег нивоа од 8,8% у 2014. години. Процентуално мање од 1% учинилаца кривичних дела ослобађа се од казне применом традиционалних и нових основа института ослобођења од казне. Условно отпуштање са издржавања казне затвора примењује се у само око 15% случајева у периоду од 2009. до 2013. године, с тим што је проценат условно отпуштених са 20% опао на ниво од само 7% у 2012. години, након чега следи пораст до нивоа вишегодишњег просека. Кућни притвор као облик алтернације лишења слободе окривљеног за време трајања кривичног поступка примењује се у симболичном броју у односу на меру притвора. Тако је, на пример, у 2013. години извршено 44 мере забране напуштања стана, а исте године је у пенитенцијарни систем примљено 8.299 лица којима је одређена мера притвора. Подаци за 2014. и 2015. годину указују да је дошло до повећања броја изречених и извршених мера кућног притвора, али је примена ове алтернативне мере и даље симболичног карактера.

Међутим, казна кућног затвора, као модалитет извршења казне затвора у просторијама у којима осуђени станује бележи значајно учешће у структури

изречених казни затвора до годину дана у последње две године. Подаци показују да је у току 2014. године изречено 1.934 казни затвора које се извршавају у кућним условима, односно 2.498 казни у 2015. години. Успешно је извршено 689, односно 1.214 казни кућног затвора. Иако се у овим годинама бележи повећање укупног броја изречених казни затвора, успешна алтернација преко петине изречених казни затвора до годину дана указује на алтернативни потенцијал ове казне. Не сме се занемарити ни чињеница да је опредељивање судова за учесталије изрицање казне кућног затвора утицало и на повећање укупног броја изречених казни затвора.

Када је у питању примена начела опортунитета кривичног гоњења, као облика посредне алтернације казне затвора, подаци за 2012. и 2013. годину показују да је кривична пријава одбачена у односу на приближно 12.500 познатих учинилаца кривичних дела, након што су испунили обавезу одређену од стране јавног тужиоца. То практично значи да петина познатих учинилаца кривичних дела није процесуирана, јер је поступак обустављен након што су извршили одређену обавезу, најчешће плаћање одређеног новчаног износа. Одређивање квази-новчане казне према највећем броју окривљених лица сигурно је, с једне стране, утицало на пад учешћа новчане казне у структури изречених кривичних санкција, али и допринело да се одређени број поступака не заврши изрицањем казне затвора, уколико је ова казна била предвиђена за кривична дела код којих је примењено начело опортунитета кривичног гоњења.

Потврђена је пета радна хипотеза: „Ефикасна примена нових алтернатива казни затвора детерминисана је институционалним, кадровским и организационим капацитетима органа надлежних за њихово спровођење; тренутни кадровски и организациони капацитети Повереничке службе не омогућавају успешно спровођење изречених или одређених нових алтернативних кривичних санкција и мера; Повереничка служба која функционише у оквиру Управе за извршење кривичних санкција не представља адекватни организациони оквир за делотворну примену нових алтернатива казни затвора, већ се мора основати посебна Пробациона служба, организована по угледу на успешне моделе ових служби који функционишу у упоредноправним системима.“

Организациони оквир за примену нових алтернатива казни затвора чини Повереничка служба која функционише у оквиру Одељења за третман и алтернативне санкције, Управе за извршење кривичних санкција Министарства

правде. Такав оквир, како смо указали у релеватним деловима рада, није одговарајући за успешну примену нових алтернативних кривичних санкција јер представља део система извршења казни и санкција институционалног карактера и практично му је подређен. Оснивање самосталне Пробационе службе представља предуслов за успешно спровођење нових алтернатива казни затвора, на шта је посебно указано у свим међународним актима у овој области.

Тренутни кадровски и организациони капацитети Поверилачке службе су неадекватни. Иако је на територији Републике Србије основано двадесет пет Поверилачких канцеларија за послове извршења алтернативних кривичних санкција и мера (ванзаводских санкција и мера), податак да у пет канцеларија нема запослених повереника, а да у преосталим ради само двадесет два повереника, уз помоћ неколико запослених у Служби за третман који су завршили програме обуке за поверенике, можда најбоље илуструје однос према концепту алтернативног поступања и „кажњавања“.

У том смислу, неопходно је изменити нормативни оквир и основати посебну Пробациону службу (агенцију), кадровски и организационо уређену и оспособљену да, по узору на успешне моделе из упоредноправних система, преузме надлежност за спровођење алтернативних кривичних санкција и мера и обављање других послова који могу бити од користи органима кривичног правосуђа у супростављању криминалитету.

Потврђена је шеста радна хипотеза: „У Републици Србији није на адекватан начин у широј јавности спроведено промовисање примене нових алтернатива казни затвора и значаја алтернативног приступа учиниоцима лакших кривичних дела; очигледан је недостатак програма едукације судија и тужилаца о потреби и важности шире примене ових санкција и мера за функционисање целокупног система кривичног правосуђа; у поступку спровођења нових алтернативних кривичних санкција и мера не постоје, нити се развијају, програми који укључују организације и појединце из заједнице; очигледан је недостатак истраживања и евалуација примене нових алтернатива казни затвора у пракси.“

Успешна примена нових алтернатива казни затвора у великој мери зависи од става опште и стручне јавности о значају и потреби примене ових кривичних санкција и мера према учиниоцима лакших кривичних дела. Настанак и развој нових алтернатива казни затвора на специфичан начин показује и на промену општег става о казни и кажњавању и повећаном нивоу опште емпатије у

савременом друштву према учиниоцима блажих облика криминалног понашања, где се свако ограничавање или одузимање било ког права појединца сматра пунитивним поступањем или садржајем.

Иако је од увођења нових алтернатива казни затвора протекло више од десет година, општа јавност није на правилан начин информисана о значају примене ових санкција и мера. Штавише, креирана је потпуно другачија слика о њима. Примена алтернативних кривичних санкција или мера према учиниоцима кривичних дела познатих у широј јавности представила је алтернативе као начин „избегавања“ или „заобилажења“ правде или као начин поступања предвиђен за богате, познате или „једнакије“ грађане. Због тога је, до промене става опште јавности о значају примене алтернативних кривичних санкција и мера, концепт алтернативног поступања и кажњавања у Републици Србије практично осуђен на неуспех.

У вези с тим, морамо указати да континуирани програми едукације судија и тужилаца о значају и неопходности примене алтернативних кривичних санкција и мера, али и осмишљавање и примена програма који укључују организације и појединце (волонтере) из локалне или шире заједнице у њихово спровођење, може допринети промени општег става о значају примене нових алтернатива казни затвора. Такође, истраживања и евалуација примене појединих алтернативних кривичних санкција и мера морају представљати основни путоказ законодавцу приликом новелирања законодавства и утицати на успешну изградњу система алтернативног поступања и кажњавања. У том смислу, наше истраживање је један од корака у том правцу.

На крају закључних разматрања желели смо да укажемо и на неколико предлога *de lege ferenda* и препорука за ширу примену нових алтернатива казни затвора. Напомињемо да смо у релеватним деловима дисертације указивали на неодрживост одређених законских решења и међусобну неусклађеност одредаба, али и представили предлоге који би се могли размотрити приликом будућег новелирања кривичног законодавства. У овом делу укратко указујемо само неке од поменутих предлога.

Када је у питању казна рада у јавном интересу сматрамо да је потребно да јој се врати статус главне казне, који је изменама и допунама Кривичног законика промењен. Такође, сматрамо да је неопходно усвојити одредбе којима се успостављају судски (судија за извршење) и интерни (Повереничка служба)

механизми контроле садржаја програма рада који одређује повереник, на који осуђено лице нема право притужбе или жалбе. Залажемо се за увођење замене неизвршених часова казне рада у јавном интересу новчаном казном или казном кућног затвора, по истом систему по којем се неплаћена новчана казна замењује казном затвора или казном рада у јавном интересу.

Када је у питању казна кућног затвора, односно казна затвора која се извршава у просторијама у којима осуђени станује, између осталих предлога које смо раније представили, указујемо и на следеће. Већ дуги низ година, као и многи аутори, предлажемо самостални карактер казне кућног затвора, што она по својој правној природи и садржини представља. Нацрт Закона о изменама и допунама Кривичног законика представљен 2015. године коначно прихвата општи став у теорији и предвиђа казну кућног затвора као самосталну казну, која се може изрицати искључиво као главна казна.

Међутим, Нацртом се предлаже да се казна може изрицати у трајању до две године, за кривична дела за која је прописана казна затвора у трајању до осам година. Определивши се за лакша кривична дела и кривична дела „средње тежине“, законодавац се водио захтевима правичности јер је према важећем решењу овај модалитет извршења казне затвора било могуће одредити за било које кривично дело за које је изречена казна затвора до годину дана.

Наша критика се односи на предвиђену дужину трајања казне. Наиме, казна кућног затвора представља алтернативу краткотрајним казнама затвора и нема оправданих разлога да она може трајати знатно дуже у односу на казне које алтернира. Њен умањен ретрибутивни карактер у односу на казну затвора не може бити надомешћен дужином трајања, напротив, може само изменити основну функцију и циљ увођења у кривичноправни систем. Зато предлажемо да казна кућног затвора може да буде изрицана у трајању до годину дана.

Такође, предлажемо прописивање одређених врста обавеза, забрана или ограничавања права осуђеног лица приликом издржавања казне кућног затвора. Иако је законодавац од увођења овог модалитета извршења казне затвора активност усмерио на ублажавање режима извршења, сматрамо да је неопходно прописати одређена ограничења као што су забрана пријема посета, забрана телефонирања или коришћења интернета идр., односно већину обавеза које се могу одредити као садржина заштитног надзора (осим оних које су неспојиве са начином извршења ове казне). Иако смо свесни да је тешко контролисати

поштовање забрана применом електронског надзора, односно периодичним посетама повереника, случајеви који су се догодили у пракси (осуђени који за време издржавања казне у свом стану продаје супстанце и препарате који су проглашени за опојне дроге) упућују на неопходност постојања и успостављања различитих врста обавеза, забрана и ограничења права осуђеног лица у поступку извршења казне кућног затвора. Такође, сматрамо да боравак осуђеног лица у трајању од највише два часа дневно, у периоду од 13 до 17 часова, треба предвидети као посебно право осуђеног лица, дакле, изузетно, а не, као што је случај према важећим одредбама, као право сваког лица осуђеног на ову казну. Режим извршења казне кућног затвора не може се изједначавати са режимом извршења казне затвора у пенитенцијарној установи.

Када је у питању казна одузимања возачке дозволе сматрамо да треба преиспитати оправданост њеног постојања у систему кривичних санкција јер десетогодишњи резултати њене примене указују да судска пракса није у овој казни препознала средство за спречавање и сузбијање криминалитета, нити да има потенцијал за алтернатију казни затвора.

Примена новог основа за ослобођење од казне – поравнање учиниоца и оштећеног на законодавном плану захтева допуну одредаба кривичнопроцесног законодавства, имајући у виду да важећи Законик о кривичном поступку не садржи одредбе којима се регулише поступак за примену овог кривичноправног института.

Када је у питању примена института условног отпуста сматрамо да је неопходно усаглашавање законских одредаба везаних за обавезе условно отпуштеног лица које може одредити суд и које су практично исте као и обавезе из заштитног надзора, само што Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера наводи три обавезе мање него Кривични законик код условне осуде са заштитним надзором.

Приликом новелирања кривичног законодавства, мишљења смо да треба преиспитати увођење института аутоматског условног отпуста за изречене казне затвора у трајању до шест месеци или годину дана.

Када је у питању примена начела опортунитета кривичног гоњења, сматрамо да је неопходна измена одредаба у делу који се односи на начин утврђивања обавеза према окривљеном од стране јавног тужиоца. Прописивање одредбе којом би се за одређивање обавезе захтевала сагласност жртве кривичног

дела, односно оштећеног, у великој мери би значило и признавање права жртава и омогућио снажнији утицај дискурса ресторативне правде у „разрешењу конфликта“ насталог извршењем кривичног дела.

И на крају, предлажемо да се преиспита могућност увођења института условног одлагања изрицање казне, уз прописивање истих или сличних обавеза које се могу одредити и приликом изрицања условне осуде са заштитиним надзором, као облика потенцијалне алтернације казне затвора. Ова алтернативна мера се појављује у упоредном праву и представља делотворнији начин реаговања према учиниоцима лакших кривичних дела, јер у случају испуњења утврђених обавеза не доводи до изрицања казне, односно друге кривичне санкције, при чему изостају и правне последице осуде, а остварује се сврха прописивања и изрицања кривичних санкција.

Иако досадашњи обим примене и ефекти нових алтернатива казни затвора нису допринели стварању ефикаснијег система кривичног правосуђа у Републици Србији, надамо се да ће развој алтернативног концепта „кажњавања“ и суштинска алтернација краткотрајних казни затвора допринети стварању таквог система, а алтернативни дискурс савременог кривичног права и пеналне праксе бити на нивоу традиционалног и без епитета алтернативног.

ЛИТЕРАТУРА

1. Aebi, Marcelo F., Delgrande, Natalia, Marguet, Yann: Council of Europe Annual Penal Statistics, Space II, *Non-Custodial Sanction and Measures Served in 2006*, Survey, Strasbourg, 2009,
2. Aebi, Marcelo F., Delgrande, Natalia, Marguet, Yann: Council of Europe Annual Penal Statistics, Space II, *Non-Custodial Sanction and Measures Served in 2009*, Survey, Strasbourg, 2011,
3. Aebi, Marcelo F., Delgrande, Natalia: Council of Europe Annual Penal Statistic – SPACE I, *Prison Population*, Survey, Strasbourg, 2012,
4. Aebi, Marcelo F., Delgrande, Natalia: Council of Europe Annual Penal Statistics, Space II, *Persons Serving Non-Custodial Sanction and Measures*, Survey 2010, Strasbourg, 2012,
5. Aebi, Marcelo F., Delgrande, Natalia: Council of Europe Annual Penal Statistic – SPACE I, *Prison Population*, Survey, Strasbourg, 2013,
6. Aebi, Marcelo F., Chopin, Julien: Council of Europe Annual Penal Statistic, Space II, *Persons Serving Non-custodial Sanctions and Measures*, Survey 2013, Strasbourg, 2014.
7. Aebi, Marcelo F.; Aubusson de Cavarlay, Bruno; Barclay Gordon; Gruszczyńska, Beata; Harrendorf, Stefan; Heiskanen, Markku; Hysi, Vasilika; Jaquier, Véronique; Jehle, Jörg-Martin; Killias, Martin; Shostko, Olena; Smit, Paul; Þórisdóttir, Rannveig: *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics, Fourth Edition*, Den Haag, 2010,
8. Aebi, Marcelo F., Akdeniz, Galma; Barclay, Gordon; Campistol, Claudia; Caneppele, Stefano; Gruszczyńska, Beata; Harrendorf, Stefan; Heiskanen, Markku; Hysi, Vasilika; Jehle, Jörg-Martin; Jokinen, Anniina Kensey, Annie; Killias, Martin, Lewis, Chris G.; Savona, Ernesto; Smit, Paul; Þórisdóttir, Rannveig: *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics, Fifth Edition*, Helsinki, 2014,
9. Albrecht, Hans-Jorg: *Electronic Monitoring in Europe – A Summary and Assessment of Recent Developments in the Legal Framework and Implementation of Electronic Monitoring*, Max-Planck Internationales Strafrecht,: <https://www.mpicc.de/files/pdf1/albrecht.pdf>, приступ 15. септембар 2015. године,

10. Albrecht, Hans-Jorg: *Sanction Policies and Alternative Measures to Incarceration: European Experiences with Intermediate and Alternative Criminal Penalties*, UNAFEI Resource Material Series No. 80, Tokyo, 2010, http://www.unafei.or.jp/english/pdf/RS_No80/No80_07VE_Albrecht.pdf, приступ 15. септембар 2015. године,
11. Albrecht, Hans-Jorg: *Prison Overcrowding – Finding Effective Solutions, Strategies and Best Practices Against Overcrowding in Correctional Facilities*, Report of the Workshop, Twelfth UN Congress on Crime Prevention and Criminal Justice, United Nations Asia and Far East Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, March 2011, Tokyo, Japan,
12. Allen, Francis A.: The Decline of the Rehabilitative Ideal in American Criminal Justice, *Cleveland State Law Review*, Vol. 27, 1978,
13. Allen, Rob: Current Situation of Prison Overcrowding, *Strategies and Best Practices against Overcrowding in Correctional Facilities Report of the Workshop*, Twelfth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice, Tokyo, Japan, 2011,
14. Алтернативне затворским казнама, Београд, 2005,
15. Ancel, Marc: *Društvena odbrana*, Београд, 1991.
16. Атанацковић, Драгољуб: *Пенологија*, Београд, 1988,
17. Ashworth Andrew: *Sentencing and Criminal Justice*, Fourth edition, Cambridge, 2005,
18. Austin, James; Coventry, Garry: *Emerging Issues on Private Prisons*, Bureau of Justice Assistance, Washington, 2001,
19. Бабић, Милош; Филиповић, Љиљана; Марковић, Иванка; Рајић, Здравко: *Коментари кривичних/казнених закона у Босни и Херцеговини*, Сарајево, 2005,
20. Bajović, Vanja: Restorative justice and Mediation in Criminal procedure, Stanje kriminaliteta i pravna sredstava reagovanja, II deo, urednik Đ. Ignjatović, Београд, 2008,
21. Ball, Richard A.; Lilly, J. Robert: A Theoretical Examination of Home Incarceration, *Federal Probation – A Journal of Correctional Philosophy and Practice*, vol. 50, No. 1, Washington, 1986,
22. Background Paper on the Workshop on Strategies and Best Practices against Overcrowding in Correctional Facilities, *Strategies and Best Practices against*

Overcrowding in Correctional Facilities Report of the Workshop, Twelfth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice, Tokyo, Japan, 2011,

23. Ваџић, Франјо: Увјетна осуда и увјетна осуда са заштитним надзором у Приједлогу Кривичног закона СФРЈ, *Наша законитост*, број 6, Загреб, 1976,
24. Веџарија, Сесаре: *О злочинима и казнама*, (превод Антун Цвитанић), Београд, 1990,
25. Бејатовић, Станко: *Условна осуда*, Београд, 1986,
26. Бејатовић, Станко; Ђурђић, Војислав; Шкулић, Милан; Илић, Горан; Киурски, Јасмина; Матић, Марина; Лазић, Радован; Ненадић, Светлана; Трнинић, Верица: *Примена начела опортунитета у пракси – изазови и препоруке*, Београд, 2012,
27. Бејатовић, Станко: Казнена политика и реформа кривично процесно законодавства Србије, *Казнена политика као инструмент државне политике на криминалитет*, Бања Лука, 2014,
28. Бејатовић, Станко: *Кривично процесно право*, Београд, 2014,
29. Вејенс, Кристел; Роосен, Маријке: Electronic monitoring in Belgium: a penological analysis of current and future orientations, *European Journal of Probation*, Vol. 5, No. 3, 2013,
30. Бишоп, Норман: *Non-Custodial Alternatives in Europe*, HEUNI, Publication Series No. 14, Helsinki, 1998.
31. Бишоп, Норман; Урсула Шнејдер: Improving the Implementation of the European Rules on Community Sanctions and Measures: Introduction to a New Council of Europe Recommendation, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 3, 2001,
32. Бок, Михаел: Über die Positive Spezialprävention in den Zeiten des Feindstrafrechts, *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, IV део, приредио Ђ. Игњатовић, Београд, 2010,
33. Бок, Михаел: Позитивна специјална превенција и нове тенденције у криминалној политици – О недостацима елиминаторног *Feindstrafrecht*-кривичног права и значају примењене криминологије за криминалну политику по мери заједнице, *Crimen*, број 2, година 1, Београд, 2010,
34. Брајтхајт, Џон: Реинтегративно постиђивање (одломак из дела: *Crime, Shame and Reintegration*, Cambridge, 1989), *Криминолошко наслеђе*, Ђ. Игњатовић, Београд, 2006,

35. Бужаровска, Гордана: Кукен затвор како алтернатива за казната затвор, *Годишник на Правниот факултет во Скопје*, том 39, књига I/III, 2001,
36. California Department of Corrections and Rehabilitation, Fall 2012, *Adult Population Projection*, 2012,
37. Camp, Scott D.; Gaes, Gerald G.: Criminogenic Effect of the Prison Environment and Inmate Behaviour: Some Experimental Evidence, *Crime and Delinquency*, Vol. 51, No. 3, 2005,
38. Campbell, Tom: Compensation as Punishment, *University of New South Wales Law Journal*, Vol. 7, Issue 2, Sydney, 1984,
39. Clemmer, Donald: Prizonizacija (Izvor: D. Clemmer, *The Prison Community*, New York, 1958), у: Ђорђе Игњатовић, *Теорије у криминологији*, Београд, 2009,
40. Christie, Nils: Conflict as a Property, *British Journal of Criminology*, Vol. 17, No. 1, 1977,
41. Christie, Nils: *Crime Control as Industry*, London, 1994,
42. Christie, Nils: Одговори на губитке, *Темида*, број 1, Београд, 2006,
43. Crowe, A. H.; Sydney, L.; Bancroft, P.; Lawrence, B.: *Offender Supervision with Electronic Technology*, Lexington, Kentucky, 2002,
44. Ђирић, Јован; Ђорђевић, Ђорђе; Сепи, Роберт: *Казнена политика судова у Србији*, Београд, 2006,
45. Ђоровић, Емир: Осврт на систем „дуплог колосека“ у кривичном праву, *Ревииа за криминологију и кривично право*, Vol. 52, број 3, 2014,
46. DeMichele, Matthew; Payne, Brian: *Offender Supervision with Electronic Technology, Community Corrections Resource, Second Edition*, Lexington, Kentucky, 2009,
47. Димовски, Дарко; Милић, Иван: Приватни затвори и пенитенцијарни систем Србије, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, година XLIX, број 2, Нови Сад, 2015,
48. Димовски, Дарко: Приватни затвори, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, Број 68, година LIII, 2014,
49. Дракић, Драгиша: О настанку мера безбедности као кривичних санкција, *Анали Правног факултета у Београду*, Vol. 63, број 1, 2015,
50. Ђурђић, Војислав: Начело опортунитета кривичног гоњења у кривичном поступку Србије, *Ревииа за криминологију и кривично право*, број 2/3, 2011,

51. Ђорђевић, Ђорђе: Одмеравање новчане казне, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, број 3, Београд, 1998,
52. Ђорђевић, Ђорђе: Казна одузимања возачке дозволе, *НБП – Наука, безбедност, полиција*, Број 1, Београд, 2008,
53. Ђорђевић, Ђорђе: Новчана казна у КЗ Србије и проблеми њене примене у пракси, *Актуелна питања кривичног законодавства (нормативни и практични аспекти)*, Златибор, 2012,
54. Ђорђевић, Ђорђе: Казна кућног затвора као алтернативна кривична санкција, *Супростављање савременим облицима криминалитета – анализа стања, европски стандарди и мере за унапређење*, Том 1, Београд, 2015,
55. Extended Use of electronic tagging in Sweden, The Offender's and victim's view, The Swedish National Council for Crime Prevention, Report 2007:3, Stockholm, 2007,
56. Garland, David: Limits of the Sovereign State, Strategies of Crime Control in Contemporary Society, *British Journal of criminology*, Vol. 36, No. 4, 1996,
57. Garland, David: *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*, Oxford University Press, Oxford, 2011.
58. Geest, Victor R. Van der; Bijleveld, Catrien C. J.H.; Blokland, Arjan A. J.; Nagin, Daniel S.: The Effects of Incarceration on Longitudinal Trajectories of Employment: A Follow-Up of High-Risk Youth from Ages 23 to 32, *Crime & Delinquency*, Vol. 62, No. 1, 2016,
59. Goffman, Erving: *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*, New York, 1961,
60. Gonzales, D., Garita: A., *La muta en los codigos penales latino-americanos*, Travaux de L'I.L.A.N.U.D., Buenos Aires, 1990,
61. Goodwin, Catharine M.: The Imposition of Restitution in Federal Criminal Cases, *Federal Probation Probation – A Journal of Correctional Philosophy and Practice*, Vol. 62. No. 2, Washington, 1998,
62. Gowdy, Voncile: *History Perspective, Correctional Boot Camps: A Tough Intermediate Sanction*, ed. D. L. Mackenzie, E. Hebert, National Institute of Justice, Washington, 1996,
63. Грубач, Момчило: *Кривично процесно право*, Београд, 2011,

64. Груевска-Дракулевски, Александра: Казнената политика на судовите во Република Македонија во периодот 2007-2011, *Македонска ревија за казнено право и криминологија*, 2011-2012, Скопје, 2012,
65. Грујић, Здравко: Извршење казне затвора у просторијама у којима осуђени станује, *Научни скуп са меѓународним учешћем Правне норме у времену и простору*, прва свеска, Косовска Митровица, 2012,
66. Грујић, Здравко: Електронски надзор у кривичном законодавству Републике Србије и усклађеност са актима Савета Европе, *Зборник радова са меѓународног научног скупа “Однос права у региону и права Европске Уније”*, Источно Сарајево, 2014,
67. Грујић, Здравко: Примена електронског надзора у извршењу алтернативних кривичних санкција и мера, *Зборник радова са меѓународне научне конференције “Правни систем и заштита од дискриминације”*, друга свеска, Косовска Митровица, 2015,
68. Грујић Здравко: Стандарди Уједињених нација у области прописивања и примене алтернативних кривичних санкција и мера, *Тематски Зборник Законодавство Републике Србије – стање, циљеви и даљи развој за период 2013-2015*, Косовска Митровица, 2015,
69. Грујић Здравко: Стандарди Уједињених нација у области прописивања и примене алтернативних кривичних санкција и мера према преступницима и малолетним учиниоцима кривичних дела, *Зборник радова Правног факултета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици*, 2015,
70. Fabelo, Tony: Technocorrection: The Promises, the Uncertain Threats, *Sentencing and Correction, Issues for the 21st Century*, No. 5, 2002.
71. Фатић, Александар: *Казна као метафора*, Београд, 1995,
72. Felson, Markus: *Zločin i svakodnevni život* (prevod Natalija Lukić), Београд, 2011,
73. Feeley, Malcolm M.; Simon, Jonathan: The New Penology: Notes on the Emerging Strategy of Corrections and its Implication, *Criminology*, Vol. 30, No. 4, 1992,
74. Ferri, Enrico: *Criminal Sociology*, Boston, 1917.
75. Fuko, Mišel: *Nadzirati i kažnjavati – nastanak zatvora*, Novi Sad, 1997,
76. Fuko, Mišel: *Spisi i razgovori*, Београд, 2010,

77. Ђокић, Иван: Условна осуда, *Стање криминалитета у Србији и правна средстава реаговања*, први део, ур. Ђ. Игњатовић, Београд, 2007,
78. Haverkamp, Rita; Mayer, Markys; Levy, Rene: Electronic monitoring in Europe, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 12, Issue 1, 2014,
79. Herberman, Erinn J.; Bonczar, Thomas P.: *Probation and Parole in United State 2013*, Bureau of Justice Statistic, October 2014,
80. Hofer, Paul J.; Meierhoefer, Barbara S.: *Home Confinement: An Evolving sanction in the Federal Justice System*, Washinton, 1987,
81. How to use Structured Fines (Day Fines) as an Intermediate Sanction, Bureau of Justice Assistance, Vera Institute of Justice, Monograph, Washington, 1996, http://www.vera.org/sites/default/files/resources/downloads/How_to_use_day_fines.pdf, приступ 15. септембар 2015. године,
82. Hulley, Susie; Crewe, Ben; Wright, Serena: Re-examining the problems of long-term imprisonment, *British Journal of Criminology Advance Access published August 5 2015*, <http://bjc.oxfordjournals.org.>, приступ 15. децембар 2015. године,
83. Hulsman, Louk: Penal reform in Netherlands: Criteria dor deciding on alternatives to imprisonment, *Harward Journal of Penology and Crime Prevention*, Vol. 21, No.1, Edinburg, 1982,
84. Hulsman, Louk; Celis, Jacqueline Betnat de: *Izgubljene kazne- krivični sistem pod znakom pitanja*, Београд, 2010,
85. Илић, Александра: Пренасељеност затвора – феноменолошки и етиолошки аспекти, *Crimen*, број 2, 2011,
86. Илић, Александра: Кућни затвор: самостална санкција или нови модел извршења затворске казне, *Актуелна питања кривичног законодавства (нормативни и практични аспект)*, Златибор, 2012,
87. Илић, Горан; Киурски, Јасмина: Опортунитет кривичног гоњења и досадашња искуства у његовој примени, *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима – регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени*, уредници И. Јовановић, М. Станисављевић, Београд, 2013,
88. Илић, Зоран; Јованић, Горан: *Затвор и/или слобода под надзором*, Београд, 2011,
89. Илијић, Љепосава: *Осуђени и депривације – утицај карактеристика личности на интензитет доживљаја затворских депривација*, Београд, 2014,
90. Игњатовић, Ђорђе: *Теорије у криминологији*, Београд, 2009,

91. Игњатовић, Ђорђе: Критичка анализа стања и тенденција у кривичном извршном праву Србије, *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, IV део, приредио Ђ. Игњатовић, Београд, 2010,
92. Игњатовић, Ђорђе: *Криминологија*, XI издање, Београд, 2011,
93. Игњатовић, Ђорђе: *Компарација криминалитета и казнене реакције: Србија – Европа*, Београд, 2013,
94. Игњатовић Ђорђе: *Извршење ванзаводских кривичних санкција и мера: међународни извори*, Казнена реакција у Србији, III део, уредник Ђ. Игњатовић, Београд, 2013,
95. Игњатовић, Ђорђе: Нова решења у кривичном извршном праву Србије, *Нова решења у казненом законодавству Србије и њихова практична примена*, Београд, 2013,
96. Игњатовић, Ђорђе: Нормативно уређење извршења ванзаводских санкција у Србији, *Crimen*, број 2, 2013,
97. Игњатовић, Ђорђе: *Право извршења кривичних санкција*, Београд, 2014,
98. Икановић, Вељко: Рад за опште добро на слободи у кривичном законодавству Републике Српске, *Криминал, државна реакција и хармонизација са европским стандардима*, Београд, 2013,
99. Inciardi, James A.; Martin, Steven S.; Butzin, Clifford A.: Five-Year Outcomes of Therapeutic community Treatment of Drug-Involved Offenders After Release From Prison, *Crime and Delinquency*, Vol. 50, No. 1, 2004,
100. Jones, Trevor; Newburn, Tim: Comparative Criminal Justice Police-Making in the United States and the United Kingdom – The Case of Private Prisons, *British Journal of Criminology*, Vol. 45, No. 1, 2005,
101. Jones, Stephen: Deferment of Sentence – An Appraisal Ten Years On, *British Journal of Criminology*, Vol. 23, No. 43, 1983,
102. Јованић, Горан: *Негативне последице извршења казне затвора*, магистарски рад, Београд, 2007,
103. Јовашевић, Драган: *Кривично право – општи део*, Београд, 2010,
104. Јовашевић, Драган: Рад у јавном интересу – теорија, пракса, законодавство, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, број 64, 2013,
105. Јовашевић, Драган: Примена новчане казне у сузбијању криминалитета – право, теорија и пракса Републике Србије, *Казнена политика као инструмент државне политике на криминалитет*, Бања Лука, 2014,

106. Југовић, Александар: Стигматизација као друштвени процес, *Темида*, година 11, број 2, 2008,
107. Keenan, John P.: Programming in Georgia's Boot Camps, *Correctional Boot Camps: A Tough Intermediate Sanction*, ed. D. L. Mackenzie, E. Hebert, National Institute of Justice, Washington, 1996,
108. Киурски, Јасмина: Настанак и историјски развој мера безбедности, *Ревивија за криминологију и кривично право*, број 2/3, 2011,
109. Ковачевић, Милица: Приватни затвори, *Страни правни живот*, број 2, 2012,
110. Кнежић, Бранислава; Јовановић, Слађана: Разбојништва и разбојничке крађе, *Темида*, број 3, 2003,
111. Константиновић-Вилић, Слободанка; Костић, Миомира: *Пенологија*, Ниш, 2011,
112. Костић, Миомира: Алтернативне санкције у домаћем законодавству, *Зборник радова са научне конференције "Функционисање правног система Републике Србије"*, Ниш, 2006.
113. Костић, Миомира: Ресторативна правда у домаћем законодавству, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, број 46, Ниш, 2006,
114. Костић, Миомира: Успостављање стандарда за ресторативну правду, *Темида*, година 10, број 1, 2007,
115. Костић, Миомира: Ресторативна правда као облик реаговања према малолетницима с деликвентним понашањем, *Правна Ријеч*, година IX, број 33, 2012,
116. Костић, Миомира; Димовски, Дарко: Пенолошки приступ превеликом броју осуђених лица у пенитенцијарном систему Републике Србије, *NBP Journal of Criminalistics and Law - Журнал за криминалистику и право*, година XX, Број 2, 2015,
117. Кошутећ, Будимир: *Увод у велике правне системе данашњице*, Београд, 2008,
118. Kothari, Gemma; Marsden, John; Strang, John: Opportunities and Obstacles for Effective Treatment of Drug Misusers in the Criminal Justice System in England and Wales, *British Journal of Criminology*, Vol. 42, No. 2, 2002,

119. Lanza-Kaduce, Lonni; Parker, Karen F.; Thomas, Charles W.: A Comparative Recidivism Analysis of Released from Private and Public Prisons, *Crime & Delinquency*, Vol. 45, No. 1, 1999,
120. Лажетић-Бужаровска, Гордана: *Алтернативи за затворот*, Скопје, 2013,
121. Лазаревић, Десанка: *Краткотрајне казне затвора*, Београд, 1974,
122. Лазаревић, Јанко: Алтернативне кривичне санкције, *Билтен судске праксе*, број 3, Београд, 2009,
123. Лазаревић, Љубиша: *Казне и мере безбедности у савременом кривичном праву*, Београд, 1969,
124. Лазаревић, Љубиша: *Коментар Кривичног законика Републике Србије*, Београд, 2006,
125. Lappi-Seppala, Tappio: Imprisonment and Penal Policy in Finland, *Scandinavian Studies in Law*, Vol 54, 2009,
126. Lappi-Seppala, Tappio: Causes of Prison Overcrowding, *Strategies and Best Practices against Overcrowding in Correctional Facilities Report of the Workshop*, Twelfth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice, Tokyo, Japan, 2011,
127. Lilly, J. Robert; Ball, Richard A.: A Brief History of House Arrest and Electronic Monitoring, *Northern Kentucky Law Review*, Vol. 13, No. 3, Kentucky, 1987,
128. Lemert, Edwin: Primarna i sekundarna devijacija, (Izvor: Lemert Edwin: Social Pathology: A Systematic Approach to the Theory of Sociopathic Behavior, New York, 1951), у: Ђ. Игњатовић, *Теорије у криминологији*, Београд, 2009,
129. Mackenzie, Doris Layton; Brame, Robert; McDowall, David; Souryal, Claire: Boot Camp Prisons and Recidivism in Eight States, *Criminology*, Vol. 33, Issue 3, 1995,
130. Mair, George; Nee, Claire: Day Centre Reconvictions Rates, *British Journal of Criminology*, Vol. 32, No. 3, 1992,
131. Маљковић, Марија; Илић, Зоран: Рад повереника у Републици Србији – контрола и надзор и/или помоћ и подршка, *Криминал, државна реакција и хармонизација са европским стандардима*, Београд, 2013,
132. Манојловић, Соња: Кућни затвор, *Нова решења у казненом законодавству Србије и њихова практична примена*, Златибор, 2013,

133. Martinson, Robert: What works? – questions and answers about prison reforms, *The Public Interest*, Vol. 35, 1974,
134. Marshall, Tony F.: The evolution in restorative justice in Britain, *Restorative Justice and Mediation, European Journal on Criminal Policy and Research*, Vol. 4, 1996,
135. Mason, Cody: *International Growth Trends in Prison Privatization*, Washington, 2013,
136. McNeill, Fergus: Community Sanctions and European Penology, in: Tom Daems, Sanja Snacken, Dirk Van Zyl Smit, *European Penology*, Oxford, 2013,
137. McGrath, A. James: The Subjective Impact of Contact with the Justice System: The Role of Gender and Stigmatization, *Crime & Delinquency*, Vol. 60, No. 6, 2014,
138. McNeill, Fergus; Dawson, Matt: Social Solidarity, Penal Evolution and Probation, *British Journal of Criminology*, Vol. 54, No. 5, 2014,
139. Miller, Joel: Probation Supervision and the Control of Crime Opportunities: An Empirical Assessment, *Crime and Delinquency*, Vol. 60, No. 8, 2014,
140. Миладиновић-Стефановић, Душица: Медијација у кривичним стварима, *Реформа кривичног правосуђа*, Тематски зборник радова, Ниш, 2010,
141. Милутиновић, Милан: *Пенологија*, Београд, 1992,
142. Министарство правде, Извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2007. годину, Београд, 2008,
143. Министарство правде, Извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2009. годину, Београд, 2010,
144. Министарство правде, Извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2010. годину, Београд, 2011,
145. Министарство правде, Извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2011. годину, Београд, 2012,
146. Министарство правде, Извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2012. годину, Београд, 2013,
147. Министарство правде, Годишњи извештај Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину, Београд, 2014,
148. Министарство правде, Управа за извршење кривичних санкција, *Алтернативне санкције*, Билтен, број 3, 2012,
149. Ministry of Justice, *Story of a Prison Population: 1993-2012*, England and Wales, 2013,

150. Ministry of Justice, Cost per place and cost per prisoner, National Offender Management Service Annual Report and Accounts 2013-14, Management Information Addendum, 2014,
151. Ministry of Justice, Statistic bulletin, *Offender Management Statistic, Quarterly Bulletin, April to June 2013*, England and Wales, 2013,
152. Митровић, Милован: Промене културних образаца и криминалитет у Србији, *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, II део, приредио Ђ. Игњатовић, Београд, 2008,
153. Млађеновић-Купчевић, Рајка: *Основи пенологије*, Сарајево, 1981,
154. Мрвић-Петровић, Наташа; Ђорђевић, Ђорђе: Алтернативе казни затвора, *Правни живот*, број 7-8, Београд, 1992.
155. Мрвић-Петровић, Наташа; Ђорђевић, Ђорђе: *Моћ и немоћ казне*, Београд, 1998,
156. Мрвић-Петровић, Наташа: Алтернативне санкције и ново законодавство Републике Србије, *Темида*, број 1, 2006,
157. Мрвић-Петровић, Наташа: *Криза затвора*, Београд, 2007,
158. Мрвић-Петровић, Наташа: *Алтернативне кривичне санкције и поступци*, Београд, 2010,
159. Мрвић-Петровић, Наташа: Кад властити дом постане затвор (изазови примене кућног затварања као замене за казну затвора), *Деликт, казна и могућности социјалне профилаксе*, Београд, 2012,
160. Мрвић-Петровић, Наташа: *Кривично право, општи део*, Београд, 2014,
161. Надрљански, Слободан; Милић-Жабалац, Слободанка; Газивода, Анђелка: Дилеме извршења казне затвора без напуштања просторија у којима осуђени станује, *Деликт, казна и могућност социјалне профилаксе*, Београд, 2012,
162. Надрљански, Слободан; Милић-Жабалац, Слободанка; Газивода, Анђелка: Новчана казна у теорији и пракси, *Казнена политика (раскол између закона и његове примене)*, Источно Сарајево, 2012,
163. Nellis, Mike: The Electronic Monitoring of Offenders in England and Wales – Recent Developments and Future Prospects, *British Journal of Criminology*, Vol. 31, No. 2, 1991,
164. Nellis, Mike: *Scope and Definitions of Electronic Monitoring*, European Committee on Crime Problems, Council of Penological Cooperation, PC-CP, rev 2, Strasbourg, 2012,

165. Neveu, Suliane: *Probation measures and alternative sanctions in Europe: from the 1964 Convention to the 2008 Framework Decision*, New Journal of European Criminal Law, Vol. 4, Issue 1-2, 2013,
166. Newborn, Tim: *Criminology*, Devin, UK, 2007,
167. Николић, Златко; Крон, Лепосава: *Тоталне институције и депривације*, Београд, 2001,
168. Николић-Ристановић, Весна: *Ресторативна правда, кажњавање и жртве, Алтернативе затворским казнама*, Београд, 2005,
169. Николић-Ристановић, Весна; Ћопић, Сања: *Ресторативна правда и права жртава, Темида*, година 10, број 1, Београд, 2007,
170. Novopivec, Petar: *Sistem sankcija, alternative kazni zatvora i ljudska prava, Prava čoveka i savremena kretanja u kriminalnoj politici*, Beograd, 1989,
171. Pease, Ken: *Community service order, Crime and Justice*, Vol. 6, Chicago, 1985,
172. Petersillia, Joan: *House Arrest, National Institute of Justice*, Washington, 1983,
173. Petersillia, Joan: *Exploring the Option of House Arrest, Federal Probation – A Journal of Correctional Philosophy and Practice*, Vol. 50, No. 2, Washington, 1986,
174. Платон: *Закони*, Београд, 1990,
175. Pradel, Žan: *Komparativno krivično pravo – sankcije* (prevod Obrad Perić), Beograd, 2009,
176. Промоција алтернативних кривичних санкција и мера ресторативне правде, Извештаји и препоруке, уредник Н. Николић, Београд, 2015,
177. Радовановић, Добривоје: *Човек и затвор*, Београд, 1992,
178. Радоман, Миленко: *Пенологија и систем извршења кривичних санкција*, Нови Сад - Београд, 2003,
179. Радуловић, Дарко: *Алтернативе краткотрајној казни затвора*, Подгорица, 2009,
180. Радуловић, Љиљана: *Криминална политика – политика сузбијања криминалитета*, Београд, 1999,
181. Ратковић, Весна: *Условни отпуст у упоредном праву, законодавству и пракси СРЈ*, магистарски рад, Нови Сад, 2002,
182. Ристивојевић, Бранислав: *Ново законодавно решење условног отпуста у светлу упоредног кривичног права, Реформа кривичног правосуђа, Тематски Зборник радова*, Ниш, 2010,

183. Ристивојевић, Бранислав: Негативна криминално-политичка кретања у материјалном кривичном законодавству Србије од доношења КЗ: темељно опредељење законодавца или инцидент, *Crimen*, Број 2, 2012,
184. Ристивојевић, Бранислав: Актуелна питања садашњег стања материјалног кривичног законодавства Србије, *Актуелна питања кривичног законодавства (нормативни и практични аспект)*, Златибор, 2012,
185. Ристивојевић, Бранислав: „Пунитивни“ популизам српског законодавца – критичка анализа тзв. Маријиног закона, *Нова решења у казненом законодавству Србије и њихова практична примена*, Београд, 2013,
186. Schwitzgebel, Robert: *Developing and Legal Regulation of Coercive Behavior Modification Techniques With Offenders*, Maryland, 1971,
187. Sevdiren, Ozgur: *Alternatives to Imprisonment in England and Wales, Germany and Turkey*, Comparative Study, Springer, Verlag, Berlin, Heidelberg, 2011,
188. Shearing, Clifford: Punishment and Changing face of the Governance, *Punishment & Society*, Vol. 3, No. 2, 2001,
189. Симић, Илија: *Кривични законик –практична примена*, Београд, 2007,
190. Симић, Илија; Трешњев, Александар: *Збирка судских одлука из кривичноправне материје*, осма књига, Београд, 2008,
191. Smith, David: Defferal of Sentece: Principles, Practice and Proposal, *Northern Ireland Legal Quarterly*, Vol. 51, No.1, 2000,
192. Smit, Dirk van Zyl: The Place of Criminal Law In Contemporary Crime Control Strategies, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 8, No. 4, 2000,
193. Smit, Dirk Van Zyl: Legal Standards and the Limits of Community Sanctions, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 1, No. 4, 1993,
194. Spaans, E. C.; Verwers, C.: *Electronic monitoring in Holand, Results of the experiment –summary*, Hague, 1997,
195. Spivak, Andrew L.; Sharp, Susan: Inmate Recidivism as a Measure of Private Prison Performance, *Crime and Delinquency*, Vol. 54, No. 3, 2008,
196. Стевановић, Зоран: *Отворени затвори*, Београд, 2008,
197. Стевановић, Зоран: Ефекти казне затвора у превенцији криминала, *Деликт, казна и могућности социјалне профилаксе*, Београд, 2012,
198. Стевановић, Зоран: Остваривање идеје о изградњи пробацијског система у Србији, *Ревија за криминологију и кривично право*, број 50, 2012,

199. Stephan, James J.: *State Prison Expenditures in 2001*, Bureau of Justice Statistic, Special Report, <http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/spe01.pdf>, приступ 15. децембар 2015. године,
200. Стојановић, Зоран: Кривичноправни експанзионизам и законодавство Србије, у: *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, IV део, приредио Ђ. Игњатовић, Београд, 2010,
201. Стојановић, Зоран: Оправданост и донети алтернативних кривичних санкција и алтернативних форми поступања, *Ревизија за криминологију и кривично право*, број 2, Београд, 2009,
202. Стојановић, Зоран: *Кривично право – општи део*, XVII издање, Београд, 2010,
203. Стојановић, Зоран: Превентивна функција кривичног права, *Crimen*, број 1, Београд, 2011,
204. Стојановић, Зоран: Везаност суда казним распонима новчане казне – прилог тумачењу одредаба о минимуму и максимуму новчане казне, *Crimen*, Број 1, 2012,
205. Стојановић, Зоран: *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2012,
206. Стојановић, Зоран; Коларић, Драгана: У сусрет Закону о изменама и допунама Кривичног законика Србије, *Супростављање савременим облицима криминалитета – анализа стања, европски стандарди и мере за унапређење*, Том 1, Београд, 2015,
207. Соковић, Снежана: Алтернативне кривичне санкције, релеванти међународни правни стандарди и ново кривично законодавство, *Правни систем Србије и стандарди Европске Уније и Савета Европе*, уредник С. Бејатовић, Крагујевац, 2007,
208. Соковић, Снежана: Савремене глобалне тенденције у контроли криминалитета (карактеристике, перспективе и осврт на домаће прилике), *Crimen*, број 2, Београд, 2011,
209. Соковић, Снежана; Симоновић, Бранислав: Алтернативне кривичне санкције: основна законска обележја и искуства у примени, *Актуелна питања кривичног законодавства (нормативни и практични аспекти)*, Златибор, 2012,
210. Соковић, Снежана: Условни отпуст – спорна питања и савремена нормативна решења, *Crimen*, број 1, 2014,

211. Соковић, Снежана: Нова рехабилитација: концептуални и практични оквири, *Ревија за криминологију и кривично право*, број 3, 2014,
212. Срзетић, Никола; Стајић, Александар; Лазаревић, Љубиша: *Кривично право СФРЈ – општи део*, Београд, 1990,
213. Sykes, Gresham M.: Муке затвореника (Извор: Sykes Gresham, *The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison*, Princeton, 1958), у: Ђ. Игњатовић, *Теорије у криминологији*, Београд, 2009,
214. Šelih, Alenka: Alternativne sankcije i mere u krivičnompravnom sistemu Slovenije, *Temida*, Broj 1, 2006,
215. Šeparović, Zvonimir: *Kazneno izvršno право i uvod u penologiju*, Zagreb, 2003,
216. Škorić, Marissabell; Kokić Puce, Zdenka: Nova uloga rada za opće dobro na slobodi, *Hrvatski ljetopis za kazneno право i praksu*, Vol. 16, broj 2, 2009,
217. Шкулић, Милан: Алтернативне кривичне санкције – појам, могућности и перспективе, *Алтернативне кривичне санкције и поједностављене форме поступања*, Canada – Serbia Judicial Reform Project, Београд, 2009.
218. Шкулић, Милан: Коментар Законика о кривичном постуку, Београд, 2011,
219. Шкулић, Милан: Алтернативне кривичне санкције, *Казнена политика као инструмент државне политике на криминалитет*, Бања Лука, 2014,
220. Шпадијер-Џинић, Јелена: *Затвореничко друштво*, Београд, 1973,
221. Шпадијер-Џинић, Јелена; Павићевић, Оливера; Симеуновић-Патић Биљана: Жена у затвору – депривације затвореничког живота, *Социологија*, Vol. 51, број 3, 2009,
222. Шуковић, Мијат: *Условни отпуст*, Београд, 1971,
223. Так, Peter J.P.: *The Dutch Criminal Justice System*, Nijmegen, 2008,
224. *The European Market for Privatised Correctional Services: Developments and Implication*, London, 2005,
225. Travis Pratt; Jeff Maahs: Are the Private Prison More Cost-Effective than Public Prison? A Meta-Analysis of Evaluation Research Studies, *Crime & Delinquency*, Vol. 45, No. 3, 1999,
226. Тубић, Мирољуб: Казна одузимања возачке дозволе, *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције*, Златибор, 2009, стр. 230.

227. Turner, Susan; Petersilia, Joan: *Day Fines in Four U.S. Jurisdiction*, RAND prepared for National Institute of Justice, 1996, доступно на: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/pr/163409.pdf>, приступ 15. септембар 2015. године,
228. Umbreit, Mark S.: Greenwood, Jean, *Guidelines for Victim-Sensitive, Victim-Offender Mediation: Restorative Justice Through Dialog*, Centre for Restorative Justice and Peacemaking, University of Minnesota St. Paul, Minnesota, 2000,
229. Васиљевић-Продановић, Даница: Ресторативна правда у кривичноправном систему, *Темид*, број 3, Београд, 2010,
230. Васиљевић-Продановић, Даница: Теорије кажњавања и њихове пенолошке импликације, *Специјална едукација и рехабилитација*, број 3, 2011,
231. Wasik, Martin: The Grant of Absolute Discharge, *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 5, No.2, 1985,
232. Walmsley, Roy: *World Prison Population List*, tenth edition, London, 2013.
233. Welch, Michael F.: *Ironies of Imprisonment*, London, 2005,
234. Вуковић, Игор: Сврха кажњавања као критеријум одмеравања казне, *Казнена реакција у Србији*, IV део, уредник Ђ. Игњатовић, Београд, 2014,
235. Young, Jock: Moral Panic – Its Origin in Resistance, Ressentiment and the Translation of Fantasy into Reality, *British Journal of Criminology*, Vol. 49, No.1, 2009,
236. Zedlewski, Edwin W.: *Alternatives to Custodial Supervision: The Day fine*, National Institute of Justice, Washington, 2010,
237. Живановић, Тома: *Дуалитет казни и мера безбедности*, Београд, 1928,

Законски текстови:

1. Кривични законик „Службени гласник Републике Србије“ бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014.
2. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолених лица, „Службени гласник Републике Србије“ број 85/2005.
3. Закон о извршењу кривичних санкција, „Службени гласник Републике Србије“ бр. 55/2014,
4. Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера „Службени гласник Републике Србије“ бр. 55/2014,
5. Законик о кривичном поступку "Службени гласник Републике Србије" 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.
6. Нацрт Закона о изменама и допунама Кривичног законика, <http://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php>, приступ 15. децембар 2015. године.
7. Закон о посредовању у решавању спорова, „Службени гласник Републике Србије“ бр. 55/2014,
8. Закон о амнестији „Службени гласник Републике Србије“ број 107/2012,
9. Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала и других тешких кривичних дела, „Службени гласник Републике Србије“ број 42/2002, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004 - др. закон, 45/2005, 61/2005, 72/2009, 72/2011 – др. закон 101/2011 – др. закон и 32/2013)
10. Закон о потврђивању Споразума о стабилизацији и придруживању између Европских заједница и њихових држава чланица, са једне стране, и Републике Србије, са друге стране „Службени гласник Републике Србије – Међународни уговори“ број 83/2008.
11. Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима „Службени гласник Републике Србије“ број 32/2013,
12. Закон о извршењу кривичних санкција „Службени гласник Републике Србије“ бр. 85/2005, 72/2009 и 31/2011, престао да важи.

13. Законик о кривичном поступку "Службени лист СРЈ", број 70/2001 и 68/2002 и "Службени гласник Републике Србије", број 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005 - др. закон, 49/2007, 20/2009 - др. закон, 72/2009 и 76/2010, престао да важи.
14. Правилник о извршењу ванзаводских санкција и мера и организацији и раду Повереника, „Службени гласник Републике Србије“ број 30/2015.
15. Правилник о извршењу условне осуде са заштиним надзором „Службени гласник Републике Србије“ број 20/2008, престао да важи.
16. Правилник о извршењу казне рада у јавном интересу, „Службени гласник Републике Србије“ број 20/2008 и 24/2014, престао да важи.

Кривично законодавство других држава:

1. Child and Young Persons Act, 1969,
2. Criminal Injuries Compensation act, 1969,
3. Criminal Justice Act, 1972,
4. Criminal Justice Act, 1982,
5. Criminal Justice Act, 1991,
6. Criminal Justice Act, 2003,
7. Powers of Criminal Courts, 1973,
8. Powers of Criminal Courts, 2000,
9. Кривични закон Холандије (Wetboek van Strafrecht), Criminal Code, Act of 3 March 1881, valid on January 1st 2012,
10. Кривични закон Француске (Code Pénale), Penal Code, translation With the participation of John Rason SPENCER QC, Professor of Law, University of Cambridge
11. Кривични закон Немачке (Strafgesetzbuch), German Criminal Code, Translation of the German Criminal Code provided by Prof. Dr. Michael Bohlander, 13 November 1998, last amended 10 October 2013,
12. Кривични закон Данске (Criminal Code), The Criminal Code Order No. 909 of September 27, 2005, as amended by Act Nos. 1389 and 1400 of December 21, 2005
13. Кривични закон Норвешке (Straffeloven), The General Civil Penal Code, Act of 22 May 1902 (N.1), last amended 21 December 2005 (N. 131), Ministry of Justice and the Police,

14. Кривични закон Финске, The Criminal Code of Finland (39/1889, amendments up to 927/2012 included)
15. Кривични закон Шведске, Penal Code, 1.1. 1965, account amendments up to 1 may 1999,
16. Кривични закон Португалије (Portuguese Penal Code), Énio Ramalho, William Themudo Gilman, The Portuguese Penal Code, Genaral Part, TRADUÇÃO PARA INGLÊS DA PARTE GERAL DO CÓDIGO PENAL PORTUGUÊS, VERBOJURIDICO, 2006,
17. Кривични закон Пољске, Penal Code, Act of 6 June 1997,
18. Кривични закон Швајцарске (Swiss Penal Code) 21 December 1937 (Status as of 1 January 2015)
19. Кривични закон Естоније (Estonian Penal Code), Passed 06.06.2001 RT I 2001, 61, 364 entry into force 01.09.2002,
20. Кривични закон Шпаније (Codigo Penal), ORGANIC ACT 10/1995, DATED 23RD NOVEMBER, ON THE CRIMINAL CODE.GOVERNMENT OFFICES, Publication: Official State Gazette number 281on 24th November 1995,
21. Кривични закон Турске (Law N. 5237, Passed On 26.09.2004, Official Gazette N. 25611),
22. Италијански Закон о извршењу кривичних санкција (Legge n. 354 26. luglio 1975, „Norme sull'ordinamento penitenziario e sulla esecuzione delle misure privative e limitative della liberta” Pubblicata nella Gazz. Uff. 9 agosto 1975, n. 212, S.O.)
23. Италијански закон о кривичном поступку, Codice di Procedura Penale, Edizione Marzo 2014, Altalex, 2014,
24. Kazneni zakon Republike Hrvatske “Narodne novine” broj 125/2011, 144/2012, 56/2015 i 65/2015,
25. Казнени законик Републике Словеније, Kazenski zakonik “Uradni List RS” broj 55/2008,
26. Кривичниот законик „Службен весник на Република Македонија“ број 37/96, 80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 7 /08 , 139/08 , 114/09 година, 51/11, 135/11, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013.
27. Krivični zakonik "Službeni list RCG", br. 70/2003,13/2004, 47/2006 i "Službeni list CG", br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 40/2013 i 56/2013.
28. Krivični zakon Bosne i Hercegovine „Službeni glasnik BiH“ broj 37/2003,

29. Кривични закон „Службени гласник Републике Српске“ број 49/2003, 108/2004, 37/2006, 7020/06, 73/2010, 1/12, 67/2013.

Акти Уједињених нација:

1. Universal Declaration on Human Rights, 1948, General Assembly Resolution 217A.
2. International Covenant on Civil and Political Rights, 1966, General Assembly Resolution 2200A (XXI).
3. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 1966, General Assembly Resolution 2200A (XXI).
4. Standard Minimal Rules for the Treatment of Prisoners, 1955, Adopted by the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, held at Geneva in 1955, and approved by the Economic and Social Council by its resolutions 663 C (XXIV) of 31 July 1957 and 2076 (LXII) of 13 May 1977,
5. United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures - The Tokyo Rules, 1990, A/RES/45/110,
6. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice - The Beijing Rules, 1985, General Assembly Resolution 40/33,
7. United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency - The Riyadh Guidelines, 1990, General Assembly Resolution 45/112,
8. United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders - The Bangkok Rules, 2010, A/RES/65/229,
9. Declaration of the rights of the child, 1959, General Assembly Resolution 1386 (XIV).
10. Convention of the rights of the child, 1989, General Assembly Resolution 44/25,
11. United Nation Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, 1990, A/RES/45/113,
12. Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 1984, General Assembly Resolution 39/46,
13. Basic Principles for the Treatment of Prisoners, 1980, A/RES/43/173,
14. Declaration on the Protection of All Persons from Being Subject to Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 1975, General Assembly Resolution 3452 (XXX).

15. Principles on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 2000, General Assembly Resolution 55/89,
16. Safeguards guaranteeing protection of the rights of those facing the death penalty, 1985, Economic and Social Council Resolution 1996/15,
17. Principles of Medical Ethics relevant to the Role of Health Personnel, particularly Physicians, in the Protection of Prisoners and Detainees against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 1982, General Assembly Resolution 37/194,
18. Code of Conduct for Law Enforcement Officials, 1979, General Assembly Resolution 34/169,
19. Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials, 1990,
20. Guidelines for Action on Children in the Criminal Justice System, 1990,
21. Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, 1985, A/RES/40/34,
22. Basic Principles on the Independence of the Judiciary, 1985,
23. Basic Principles on the Role of Lawyers, 1990,
24. Guidelines on the Role of Prosecutors, 1990,
25. Resolution 8. Sixth United Nation Congress on the Prevention on Crime and the Treatment of Offenders, 1980,
26. ECOSOC, Resolution 1999/26, Development and implementation of mediation and restorative justice measures in criminal justice,
27. ECOSOC, Resolution 2002/12, Basic principles on the Use of of restorative justice Programmes in Criminal Matters,
28. Resolution N. 16 on the reduction of prison population, alternatives to imprisonment and social integration of offenders, 1985,
29. Vienna Declaration on Crime and Justice: Meeting the Challenges of the Twenty-first Century, 2000,
30. Bangkok Declaration – Synergies and Responses: Strategic Alliances in Crime Prevention and Criminal Justice, 2005,
31. Salvador Declaration on Comprehensive Strategies for Global Challenges: Crime Prevention and Criminal Justice Systems and Their Development in a Changing World, 2010,

32. Doha Declaration on Integrating Crime Prevention and Criminal Justice into the Wider United Nations Agenda to Address Social and Economic Challenges and to Promote the Rule of Law at the National and International Levels, and Public Participation, 2015.

Акти Савета Европе:

1. European Convention on Human Rights, 1950,
2. European Convention for the Prevention of Torture or Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (ETS 126), 1987,
3. European Convention on the Supervision of Conditionally Sentenced or Conditionally Released Offenders (ETS No. 51),
4. Recommendation No. R (92)16 of the Committee of Ministers to Member States on the European rules on community sanctions and measures (Adopted by the Committee of Ministers on 19 October 1992 at 482nd meeting of the Ministers Deputies).
5. Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules (Adopted by the Committee of Ministers on 11 January 2006 at the 952nd meeting of the Ministers' Deputies)
6. Recommendation No. R (87) 18 of the Committee of Ministers to Member States concerning the simplification of criminal justice (Adopted by the Committee of Ministers on 17 september 1987 at the 410th meeting of the Ministers' Deputies),
7. Recommendation No. R (92) 17 of the Committee of Ministers to member states Concerning consistency in sentencing (Adopted by the Committee of Ministers on 19 October 1992 at the 482nd meeting of the Ministers' Deputies)
8. Recommendation No. R (97) 11 of the Committee of Ministers to member states on Staff concerned with the implementation of sanctions and measures (Adopted by the Committee of Ministers on 10 September 1997 at the 600th meeting of the Ministers' Deputies)
9. Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters (Adopted by the Committee of Ministers on 15 September 1999 at the 679th meeting of the Ministers' Deputies)
10. Recommendation No. R (99) 12 of the Committee of Ministers to member States concerning prison overcrowding and prison population inflation (Adopted by the

Committee of Ministers on 30 September 1999 at the 681th meeting of the Ministers' Deputies)

11. Recommendation No. R (2000) 22 of the Committee of Ministers to member States on improving the implementation of the European rules on community sanctions and measures (Adopted by the Committee of Ministers on 29 November 2000 at the 731th meeting of the Ministers' Deputies)

12. Recommendation Rec(2003)22 of the Committee of Ministers to member states on conditional release (parole) (Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003 at the 853rd meeting of the Ministers' Deputies),

13. Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures (Adopted by the Committee of Ministers on 5 November 2008 at the 1040th meeting of the Ministers' Deputies)

14. Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules (Adopted by the Committee of Ministers on 20 January 2010 at the 1075th meeting of the Ministers' Deputies)

15. Recommendation CM/Rec(2012)5 of the Committee of Ministers to member States on the European Code of Ethics for Prison Staff (Adopted by the Committee of Ministers on 12 April 2012 at the 1140th meeting of the Ministers' Deputies)

16. Recommendation CM/Rec(2014)4 of the Committee of Ministers to member States on electronic monitoring (Adopted by the Committee of Ministers on 19 February 2014, at the 1192nd meeting of the Ministers' Deputies),

Остали извори:

1. Државен завод за статистику, Сторители на кривична дела во 2014, Скопје, 2015,

2. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman and Degrading Treatment of Punishment – CPT, *Living Space per prisoner in prison establishments: CTP Standards*, CTP/Inf(2015)44, Strasbourg, 2015,

3. Национална Стратегија за реформу правосуђа за периоду од 2013-2018. године, „Службени гласник Републике Србије“ број 57/2013,

4. Одговори Кривичног одељења Врховног касационог суда на спорна правна питања нижестепених судова са седнице одржане 17. новембра 2014. године,

5. Одговори Кривичног одељења Врховног касационог суда на спорна правна питања нижестепених судова са седнице одржане 24. новембра 2014. године,
6. Пресуда Апелационог суда у Београду Кж2 838/2013 од 17. априла 2013. године,
7. Пресуда Апелационог суда у Београду Кж1 5285/2013(1) од 17. децембра 2013. године,
8. Пресуда Апелационог суда у Београду Кж1 4020/2010 од 21. октобра 2010. године,
9. Пресуда Окружног суда у Београду К. 2402/05 од 17. јануара 2006. године,
10. Пресуда Првог Основног суда у Београду К. бр. 10992/10 од 31. марта 2010. године,
11. Република Српска, Републички завод за статистику, Статистика криминалитета, Годишње саопштење број 150/14, 2013,
12. Републичко јавно тужилаштво, Рад јавних тужилаштва на сузбијању криминалитета и заштити уставности и законитости у 2013. години, Београд, 2014,
13. Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2007, Билтен број 502, Београд, 2009;
14. Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2008, Билтен број 514, Београд, 2010;
15. Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2009, Билтен број 529, Београд, 2010;
16. Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2010, Билтен број 546, Београд, 2011;
17. Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2011, Билтен број 558, Београд, 2012;
18. Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2012, Билтен број 576, Београд, 2013;
19. Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2013, Билтен број 588, Београд, 2014;
20. Републички завод за статистику, Пунолетни учиниоци кривичних дела – пријаве, оптужења, осуде 2014, Билтен број 603, Београд, 2015;
21. Решење Вишег суда у Нишу Су. 21/2012 од 12. септембра 2012. године,

22. Решење Апелационог суда у Београду Су Х 35/2013 од 24. априла 2013. године,
23. Саопштење Републичког завода за статистику број 199, 15. јул 2013. године,
24. Стратегија за смањење преоптерећености смештајних капацитета у заводима за извршење кривичних санкција у Републици Србији у периоду од 2010. до 2015. године, „Службени гласник Републике Србије“ број 53/2010 и 65/2011.
25. Стратегија развоја система извршења кривичних санкција у Републици Србији до 2020. године, „Службени гласник Републике Србије“ број 114/2013,
26. Стратегија за реформу система извршења заводских санкција у Србији, 2005,
27. Закључак усвојен на седници Кривичног одељења Врховног Касационог суда дана 10. марта 2011. године,
28. Закључак усвојен на седници Кривичног одељења Врховног Касационог суда дана 28. новембра 2011. године.